

**«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАХРИИЯТИ
ТОШКЕНТ – 2006**

АСАД ДИЛМУРОД

**ПАҲЛАВОН
МУҲАММАД**

Роман

«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАҲРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ – 2006

Асад Дилмурод.

Паҳлавон Муҳаммад: Роман. — Т.: «Шарқ», 2006.— 432 б.

Хурматли муштарийлар!

Кўлингиздаги романда Паҳлавони олам унвони билан шуҳрат қозонган, Амир Алишер Навоий билан Султон Ҳусайн Бойқаронинг қиёматлик дўсти — кўнгил маҳрами бўлган, Алишер Навоий «Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад» қасида-рисоласида азҳари минашшамс — куёшдек нур сочувчи зот, шамсул-миллат — миллат күёши деб таърифлаган Паҳлавон Муҳаммад Абусаид сиймоси, ботиний ва зоҳирий дунёси ўз ифодасини топган. Роман композицияси ва сюжети ўткир психологик кураш ва кескин тўкнашувлар ҳамда зиддиятлар асосига курилган. Яъни, факат кураш эмас, илму ҳикмат майдонида ҳам кифти ер кўрмаган Паҳлавон Муҳаммад ХУ аср Ҳиротига хос мураккаб ижтимоий мухитда, нур ва зулмат, вафо ва хиёнат ёнма-ён яшаган, тожу тахт учун қонли низолар авжига чиққан шароитда мунтазам ўзини англаш, маънавий ва жисмоний комилликка эришиш учун интилгани, руҳий кийноклар исканжасида букилмагани, адолат ва ориятга кўксини қалкон қилиб, жўмардлик, ҳалимлик, садоқат ва улуспарварлик рукиналигига содиқ колгани батафсил тасвирланган.

ББК. 84(5Ў)6

МУҚАДДИМА

Бахор Унсияга одатдагидан эрта келган: аллақачон дов-дарахтлар япроқ ёзган, атргуллар, раъно-наргислар барқ уриб очилган, жамбулу райхонлар бўлиқлашган, сокин хиёбонларда товуслару жайронлар қуёшда тобла-на-тоблана анжуман қиласар эдилар...

Чорбоғ ўртасида тушган, деворларидан тортиб гум-базларига қадар турфаранг кошиналар зарбланган кўшк айвонида, қалин-юпка жиллар терилган миз ёнида тиз-залаган Амир Алишер ҳалидан бери ўйга чўмганча мўъжиза саналмиш ушбу манзарадан нигоҳ узмас эди.

Ниҳоят у бир ҳорғинлик түйди, рўпарасида турган китобни секин ёпди-да, имиллаб зинапоядан тушди, кўшк кариб бор бўй-басти билан акс этган сарховузга якинлашганда нечундир ичи тошди ва бўғзига талх нарса тиқилди.

Ахир, бу даргохга Хиротнинг не-не улуғ сиймолари пой-қадами тегмаган, хайдотки, алардан кўпчилиги бу кунда кўчу кўронларини ортиб, омонат дунёдан боқий дунёга кўчиб ўтмишлар!..

Айниқса, тўрт йилча бурун ота ўрнида отаси бўлган орифи маоний Сайд Ҳасан Ардашер, бултур эса оғир-енгил кунда орқадоши бўлган ҳамидуш-шуаро Абдураҳмон Жомий билан тоабад видолашганини эсласа, юрак-бағри ўртанади-да, дунё тор ва қоронғи кўринади кўзи-га...

Амир Алишер хаёлдан бўшамай сарховуздан узоклашди, гумбазлар узра учайтган күшлар вижирлашига қулок тутиб, чорбоғ тўрига юрди, бир неча қадам босар-босмас ортидан Шайх Бахлул товуш берди, Нематобод даҳасидан чопар келганини билиб негадир ғашлиги ортди. Бедовини йўл бўйи чоптириб келгани сезилиб турган, рангида ранг қолмай ҳансираётган, нуқул нигоҳини олиб қочаётган чопарга тикилди-да:

— Хожанг аҳволи нечук? — деди ошиқиб.

— Хасталик қийнабдур хожамни, Ҳазрат, ... деди у андиша ила аранг ғулдираб.

Ҳайҳот! Кечадан бери безовта бўлиб, қовоғи пайдарпай учайтган эди-я!..

Амир Алишер зудлик билан Шайх Баҳлулни қўли енгил ҳакиму ҳозиқ Мавлоно Абдулхай билан Мавлоно Нуридинга жўнатди, кейин ўзи еру қўкка сифмай қолди. Асрни ўқигандан кейин бир жойда қўним тополмай Паҳлавони олам қошига жўнамоқчи бўлди, Шайх Баҳлул шоша-пиша бедови айил-пуштанини тортаётганда дарвозадан бошларини эгиб ҳалиги табиблар киришиди, улар қиёфасини қоплаган кўлагадан барисини англади ва «оҳ» дея гандираклаб йиқилаёзди...

«Ҳайҳот, қиёматлик ҳабибим, дийдор маҳшарда қолдиму? Сиздек кўнглим маҳрамики йўқ, тириклида не маъною не маза, маним туфроқ босиб афтодаҳол юрганимдин не фойда? Эмди факир етим, сарвари олам етим, бутун Ҳурросон, жумлаи жаҳон етим! Қайдин излармиз, қайдин сўроқлармиз сизни, фано даштидинму ёки бақо гулшанидин? Замину замонни ишку вафо нури билан чароғон қилган муборак кўзларингиз туфроққа тўлмасдин аввал мужда етказгайсиз, ҳей баҳодир оғам!..»

Қизғимтири қум тўшалган хиёбон ўртасида, шохлари ўзаро чирмашган дараҳтлар остида туриб қолган Амир Алишер тутай-тутай ёнади, гоҳо бехолу беун сўйланади, ҳаргиз ўзларини айбдор сезаётган Мавлоно Абдулхай билан Мавлоно Нуридинга нимадир дегиси келади, аммо муз қотган каби тили айланмас, ачишаётган қўкси қалқиб-қалқиб тушар, ажинли ёнокларидан шивалаб шўртак ёш думалар эди.

Амир Алишер ушбу дамда Султон Ҳусайн Бойқаро не кўйга тушганини тасаввур қилди ва бағри бадтар қиймаланди. Ахир, ақл бовар қилмас жудолик аввало юрт эгасига тегишли, шундай экан, ҳозир шоҳ ёнида туриши, унга ҳамдард ва ҳамнафас бўлиши керак.

Пашша учса эштиладиган сокин саломхонага кирган дамда Амир Алишер ичиди гўё нимадир қайтадан чирс этиб синди. Ҳурросон ҳукмдори мунаққаш тахтда эмас, шундок пойгакдаги курсида омонат ўтирас, кўп балоларни кўрган боши хам, барваста қадди-қомати аста-секин силкинар, қалин мужгонлари жиққа ҳўл эди.

— Алишер, икки қутби олам дөғи-алами ҳамон кўка-йимизда муқим эрди, — ярадор қарчиғайдек чарх урди хоқон. — Бошимизда яна бу улкан мусибат! Эвоҳ, ани кўтаришга сабру бардошимиз етгайму?

Амир Алишер чурқ этолмади, ҳали бўсағада кўри-ниш берганда қаериладир қўзғалган ногахоний санчик симиллабгина бутун вужудига ёйилди, кўнглидан эса, сабру бардош чикора, бу озору бу армон остида тоғ ҳам янчилиб адо бўлгай, хоқоним, деган алам-ангиз мулоҳаза кечди.

— Паҳлавони олам биз билан қирқ йилча бордикелди қилмиш, ҳар доим иссиқ-совуғимизга чидаб, но-мус-оримизга кўксини оғринмай қалқон айламиш, иззатини жойига қўймоқ керак.

Қароргоҳ тугур оламга сифмай бораётган Султон Ҳусайн Амир Алишер дилидагини топиб айтганди; шонри даврон бўғзига тиқилаётган йиғини аранг босиб маъкул маъносида бош ирғади.

Қисқа жимликдан кейин улар жаноза вақти ва тартибини кенгашиб олишди, яъни майитни эртаси куни, пайшанбада, пешин намози пайти чиқарадиган бўлишди. Сўнг аркони давлат билан бирга ошиғич Нематобод сари йўл тортишди.

Ана, кунботиш томонда, мевали-мевасиз дарахтлар куршовида қад ростлаган гиштин иморат қайси бандага қадрдон эмас, бинобарин, йил-ён икки ой кимларни бағрига чорламагану кимлар сухбатига гувоҳ ўтмаган. Энди у хувиллаб қолмиш, қайси бир хонасида эса шоху гадо кўнглини бирдек овлаб яшаган Паҳлавон Мухаммад Абу-саид килт этмасдан осуда ётади. Кони кочиб сўлғинлашган бетида биргина маъно зухур: «Биродарлар, чарчадим, ҳордик тилармен!» Наҳотки пири майдоний сирасоррга тўла умрини шу кесатиғ билан яқунлаган бўлса? Ҳархолда у етишган саодат ҳар кимга ҳам насиб этавермайди-ку!

Бўлмага тутдек тўкилиб кирган Султон Ҳусайн билан Амир Алишер бир неча қават баҳмал кўрпачада беташвиш ва безабон чўзилган Паҳлавон ёнида жимгина чўккалашди. Нотинч тепаётган юраклари беун нола чекарди: «Хей, дўсти қадрдон, қошингизга юкуниб келдик, тура қолмайсизму!?» Кошки Паҳлавони олам би-

рон-бир сасни ёшитса, кошки абадийлик уйку юкидан киприкларини озод этолса!?

Бутун Ҳирот ва бутун Нематобод ахли тонгни бедор қаршилади, хосу авом қатори Султон Ҳусайн билан Амир Алишер ҳам бир сония мижжа қокмади, субҳидам гира-ширасидан бошлаб улар такя бўсағасида бел боғлаб, кўл қовуштириб туришиди.

Кай маҳалдир Амир Алишер мотамсаро бек-тўралар, ўйга чўмган аллома-ашрофлар, бағри хун күштигиirlар, ёкаси вайрон гадо-қаландарлар, аламнок ошик-мажнунлар, маҳзун нигоҳли хунарманд-зироатчиларни зимдан кузатиб ногоҳ Ахмад Пирийни эслади. Қачондир бутун Ҳурросонни остин-устин килган ўғлон Паҳлавони олам жанозасида иштирок этолмай қайлардадир сарсону саргардон юргани ўқинчли эди. Сўнг Амир Алишер жамоа орасида маъюсона тарзда соме турган, шунинг билан бирга, бутун қадди-бастидан шижаот ёғилаётган Дарвеш Мухаммадни кўриб сал енгил тортди.

Жанозага фақат доруссалтана эмас, чор-атрофдаги барча шахару кенту оувул фуқаролари ҳам кўчиб келишибди, жамийки уламо-руҳонийлар ҳозиру нозир бўлишибди. Издиҳом шу қадар тирбанд эдики, ҳатто игна ташласа ерга тушмасди. Шариат тақозо этадиган жамийки расм-руsum бекаму кўст ижро этилди, бинобарин, етти иқлимига довруғи ёйилган Паҳлавони оламга олис сафар олдиндан теккани атиги тўрт газ мато бўлди. Нихоят вакти стиб Султон Ҳусайн билан Амир Алишер тобутнинг олдқисмини елқаларига олишибди.

- Борар жойингиз жаннат бўлсин, э, оға!
- Биздин рози бўлиб кетгайсиз, э, қадрдон!..

Оппок сурф билан ўралган тобут кўчага сифиб-сифи маётган издиҳом ўртасида оҳиста лопиллаб боради, йиғи-сифи ва оҳ-воҳлар бир тинса, бир кучаяди. Кўхна дунёнинг кўпдан-кўп аччик-чучугига гувоҳ ўтган, қишу ёз қанчадан-канча қари-қартанг, етим-есиру бева-бечора бошпанасига айланган такя эса кимлигини англатиб-англатмай кетаётган соҳиби ортидан товушсиз бўзлаб қолган-дек!..

Тез орада сукунат мамлакатида мўъжазгина тупрок-тепа пайдо бўлди.

Етти пушти маълуму машҳур күштигири ўтган, майдонда ор талашиб тўймаган, тўқсонни қоралаганига қара-

май қадди тик, ҳануз маърака-ҳашам ва давраларда баковуллик қилиб ўзини совутадиган Содик полвон овозини баралла қўйиб сўради:

— Эй, мардум, Паҳлавон қандоғ одам эрди?

Ўша заҳоти жўровоз хитоблар янгради:

— Яхшилик ила жўмардликни касб қилғон эрди!

— Хокисорлик ила ҳалимликни ҳам!..

— Мўрчага-да зиёни тегмантур!

— Илоё гўри нурга тўлсин!..

— Паҳлавон миллатимиз қуёши эрди, — қисқа жимлиқдан фойдаланган Амир Алишер ҳалидан бери миясими банд қилган фикрни айтишга жазм этди. — Жаҳолат қиличига кўкси қалқон, шоҳу гадога ҳам, хосу авомга жам жони тасаддуқ! Айтган ҳар сўзи, босган ҳар қадами тоабад ибрат!..

Сукунат мамлакатида ҳеч қачон қўрилмаган зил осудалик чўқди.

Ёруғ дунё зийнатига иккиланмай қўл силтаган, алҳол ўзи чарх уйига зийнат бўлган Паҳлавони оламдек зотни қаърига тортган қабр гўё қилмишидан хижолат чекиб мунғаймиш!..

Жамоа ихотасида турган Султон Ҳусайн билан Амир Алишер эса хилват ва зимзиё гўшада кўнгиллари маҳрами тоабад хоки туроб бўлиб қолаётганини ичларига сифиролмай афсус устига афсус чекишар, чорасиз дардларига чора излашар эди.

Чиндан ҳам Паҳлавони олам дийдорисиз энди Хурсон замини жабрдийда, энди Ҳирот ғамзада, энди сарой машварат-мажлислари ва базму жамшиidlари бефайз, энди сўз мулки ғариф, илму урфон руқнлари пароканда, ҳарбу зарб майдони мискин! Энди ким қовуштиради шунқорлар бошини, энди Али Рустоийга ўхшаган зўрлар Хурсон устига от қўйиб келганда ким қайириб қўяди улар шохини!?

Тоабад Паҳлавони олам охирати обод бўлишини тилаган қадрдон ёру ошналар жанозадан кейин анчагача такя бўсағасидан қадам узишмади. Мархум даргоҳида Султон Ҳусайн билан Амир Алишер уч кунгача оёқда тип-тиқка туришди ва келиб-кетувчилар дуойи фотихасини олишди. Сўнг, еттига қадар узлуксиз, йигирма ва қирққа қадар ҳар пайшанба канда қилмай хизматда бўлишди. Жамийки каттаю кичик маъракани Дарвеш Му-

ҳаммад билан биргалиқда ўтказиши, сарф-харажатда қисинишмади: қўша-қўша сўқим сўйдириши, азим ошлар тортишиб, қайта-қайта хатми қуръон ўқитиши.

Ҳар эрта саройда Паҳлавони олам ўрни бўш турганини кўрганда Султон Ҳусайнинг ҳам, Амир Алишернинг ҳам юрак-бағри пора-пора бўлади. Бора-бора англашдик, сийналарида Паҳлавони олам қолдирган жароҳат бир умр тузалмайди. Жудолик кунидан узоклашмок душвор! Ва ора олислагани сари ўзларини бемордек нотавон сезишади, ичларида ғалаён қўпиб, недир армон жисму жонларини бадтар ўртайди.

— Дунё бири кам эрди, Паҳлавонсиз иккиси кам!..

Қайси бир лаҳзада бу фикрни Амир Алишер айтди, бу фикрни Султон Ҳусайн маъқуллади, сўнг улар хос мулоғимлар кузатувида Неъматобод мозористони сари елишиди. Ҳаргиз тупроғи совумаган мўъжаз қабр хоқони мансур билан шири давронни жимгина қаршилади. Қабр қошида, йўқ, Паҳлавони олам қошида тиз чўкишиди. Кошки баходир бошини кутариб бир қараса, кошки ҳамон айрилик азобини тортаётган икки кўнгил маҳрами фифонини эшитса!? Арзу ҳол ҳам, бахсу мунозара ҳам ботиний кечди. Сўнг бедовлари жиловини бўш кўйганча ортга қайтишиди, мабодо сукунат мамлакатида юракларидан бир парча-бир парча узилиб қолган бўлса не ажаб!?

Султон Ҳусайн билан хайр-хўш қилган Амир Алишер мана энди Унсиядаги хонаи хосида, баҳмал ёпилган миз ёнида ўзидан ўтганини ўзи билиб паришон ўтирибди. Бир кумсан ўртайди бағрини! Ўткинчи дунё ҳеч кимга вафо қилмаслигини ўйлаб астагини оҳ чекади ва шу асно тасаввурида чинордан колишмайдиган қадду қомат, кўркам сокол ярашган хушбичим рафтор, тик бокувчи йирик-йирик кўзлар жонланади.

Амир Алишер кўпдан бери шуаро ва фузало орасида шухрат топган «Мажолисун-нафоис» тазкираси тўртинчи фаслинни Паҳлавони олам зикри билан бошлаганини эслаб кўнгли бир хил ёришиди. Сўнг бир дам хаёлдан бўшамай патқаламни қофоз узра бафуржа юргиза бошлади, патқалам кўнглида борини бу қадар равон, бу қадар ихлос билан баён қилаётганидан ҳайратланди. Иншооллоҳ, эрта-индин орзуси ушалиб, «Ҳолоти Паҳлавон Мұҳаммад» рисоласига нукта чекса керак...

БИРИНЧИ БЎЛИМ

**ФАЛАК
ГАРДИШИ**

Биринчи боб

БУЗРУКВОР

Думи кесилган човкар қора кўпикка ботган...

Лекин Пахлавон жониворни аямай қичаб ҳайдар, сағрисига аччик билан устма-уст қамчи босар, «Чух, пада-рингга қусур!» дея ҳайқирганда гёё бўғиздан олов отилиб чикар эди. Баҳор охирлари бўлиб тепадан қўёш тандирдек қиздира бошлиган, поёнсиз чўл жазирама билан тўйинган сароб комида эди. Жазирама кучайгани сари шундок ҳам толиққан бедов қадам олишлари сусайиб қолди. Энди Пахлавон ҳар қанча қичагани билан у деярли чопмас, шунчаки лўқиллаб борар, ҳар замонда пишқириб зорли кишинар эди.

Устига устак бир неча кун муқаддам кўтарилиган даҳшатли довул йўлни тамом кўмиб юборган, кум барханлари ва тўқайзорларни оралаб юриш бориб турган азоб эди. Бу азобни енгиб ўтиш дўзахга тушиб чикиш билан баробар эканлигини Пахлавон Машҳадни тарк этган куниёқ англаган, бозордан от ўрнига тия харид қилмаганига пушаймон эди. Ҳарқалай тия чўл ёки даштда ўзини эмин-эркин тутади, чарчоқ ҳам, чўллаш ҳам унга писанд эмас. Ана шуни нега вактида ўйламади экан?

Қўёш ботар палласида Пахлавон кутган кўргилик рўй берди: сал кам икки кундан бери тинмай елиб човлаб қолган човкар нихоят мункиб йиқилди. Фойибдан гоҳ Алишербек, гоҳ падари бузруквори Пахлавон Абусаид билан сўйлашиб келаётган Пахлавон эгар устидан учиб кетди. Оғзи кумга тўлди, ҳатто кўзларини ҳам чанг-губор қоплади. Оч қашқирлар ва қоплонлар мақони бўлган дала-даштда ёлғиз ва уловсиз ҳоли забун бўлса керак. Оёқларини узатганча инқиллаб жон бераеттган бедов қошида бир муддат афсус-надомат билан

тургандан кейин Худога таваккал қилиб пой-пиёда йўл тортиди.

Чор-атрофни зил-замбил жимлик қамраган... Паҳлавон шу жимлиқка қулок тутганча гоҳ тез, гоҳ секин одимлар, ич-ичидан тошиб келётган хўрсиник бўғзини ачиштириар эди. Ҳар замонда тепадан аргамчи солиб ўтаётган турналар «курей-курей»си, бутоқларда қўнган бўзтўргайлар «вижир-вижири»дан хаёли бўлинади, шунда у хиёл ёнгил торгади, ғайратига ғайрат қўшилиб жадал олға босади. Қанчадир юргандан кейин хуш-хаёли тағин тақдир ғавғолари сари оғади, ахир, хеч акли етмаски, ёруғ дунёга не учун келгану нечун ҳамиша қўними йўқ — бир манзил билан иккинчи манзил орасида сарсону саргардон!?

Ногоҳ қулоқлари остида валинеъмати Паҳлавон Абу-саид айтган бир хикмат жаранглади: «Ўғлим, бир тарози борки, унда тан эмас, ақлу идрок тортилур!» Қадрдо ни шундай дея сукутга толган, қандай тарози устида сўз бораётгани хусусида оғиз очмаган эди. Бу билан ўша нарса нима эканини ўзинг билиб олгин демоқчи бўлувди чамаси. Отаси катта ишонч билдирганини кейинроқ англади ва қўнгли миннатдорлик хисси билан тўлди. Баъзан ўша тарозида жаҳолат юкини ҳам тортиб туриш керакдир, деб кўярди ўзича кинояли кулиб. Ўсмирлик ёшига етганда зоти-зуриёди тақдирни ўзи ўйлагандан кўра мурракаблигини билиб, борлиғи алғов-далғов бўлиб кетгани-чи!. Ҳайҳот! Олис мозий билан боғланган кечмишида чучукдан кўра аччик, ҳузур-ҳаловатдан кўра уқубат, тўклиқдан кўра очлик, рўшнолиқдан кўра залолат мўлроқ эди, мўлроқ!. Афсус! Буларни қайси тарозига солиш керак, Халлоқи олам!?

Қуёш тиккадан ўт пуркай бошлаганда томоги қақраб, ичакларини нимадир таталай бошлади. Яна чатоги осмону фалакни тўда-тўда булат қоплаган, олисда чўққилар қовоқ солиб турар, машриқ билан мағриби бирлаштирган ола-байдоқ чизиқлар тобора йўғонлашар эди. Ҳартугур ёмғирдан умидвор бўлди. Аммо кўп ўтмай бутун борлиқ тўғон ичидаги қолди. Офат гўё қуёшни ҳам ютиб юборганди, тонг отгани, окшом тушганини билолмай, ахийри қўққисдан тойиб чалқанча йиқилди, ҳарчанд тиришмасин оғирлашиб қолган гавдасини кўтариб ололмади ва аста-секин шуурини зулмат пардаси чулғади. Сўнг

қачондир чатнаб тарс-тарс ёрилган лабларига ногоҳ нимадир юмшоқ-юмшоқ тегди, ҳаял ўтмай ўша нарса бўғзи ни, йўқ, бутун борлигини куйдираётган оловни босгандек бўлди. Қандайин мўъжиза рўй берганини англаб-англолмай секин киприкларини кўтари.

Қарасаки, бўғзигача қумга қўмилган!..

Ажабо, шундок рўпарасида калта кимхоб камзул, ялтироқ матодан тикилган шалвар кийган, сиёхранг рўмол ўраган тик қоматли хушрўй қиз жилмайиб турар, шахло кўзларини чакнатганча мўъжазгина меш оғзини боғлар эди. Рости, бадтар гангиб-бўзариб қолди, ахир, тўфон остида қолган чўлда шундай фариштани учратиш тушига кирибдими дейсиз. Тангри таоло муруввати билан кўқдан тушгандек! Яна... чавандозга ўхшайди. Нарироқда сувлик чайнаб депсинаётган от шуники бўлса керак. Чап томонни тўсган баҳайбат барҳан ортидан тижорат карвони ўтаётир чамаси, сон-саноқсиз қўнфироқлар овози эши-тилмоқда...

Ҳали чанқоғи босилмаганди, лекин нотаниш қиздан сув сўрашга тортинди, беихтиёр тамшаниб олгач, машқ пайтларида падари ўргатганидек, бор кучини бир нуктада жамлаб бир-икки силтанди, сўнг оғир юқдан халос бўлган гавдасини ростлади-да, ҳамон сўз қотмай мешни эгар қошига илаётган қизга зимдан қаради. Илкис нигоҳи билан нигоҳи тўқнашди ва ғалати орзиқаётган дилида нимадир учқун берди, ҳайҳотки, тилига бир калима келмас, нуқул гуноҳкорона жовдирап, ҳазина топган каби ичиди мамнун эди.

- Кимсиз? — деди у нихоят, юрак ютиб.
 - Мени Зулфизар дерлар, — хиёл ийманиб жавоб қилди қиз.
 - Зулфизар!? — завқланди Паҳлавон. — Учратмаганмен бунака исмни!
 - Отам кўйғонлар! — деди Зулфизар ёноклари лоладек товланиб.
 - Отангиз шоирму ёки файласуф?
 - Тижорат аҳлидин... Орада чавандозлик билан машғул бўлурлар.
 - Химм... Шундоқму? Фаҳмимча, сиз ҳам отга ишқибоз экансиз.
- Зулфизар жавоб қилмай нигоҳини яширди...

— Ақлга сиғмас, факирни қандоғ топднингиз? — Паҳлавон энди ўзини анча тутиб олганди. — Тўғон қачон бошлангану қачон тинган, билмасмен!..

Энди Зулфизар очилиб кулди, куларкан, тубсиз қароқлари, бодом қовоқлари ва юпқа лабларида бир ингичка нозланиш ифодаланди, аллабир илтифот билан ўғринча бокқанда яна Паҳлавон дилини нимадир ёритиб ўтди.

Нихоят Зулфизар сарвдек келишган қадди-қоматини чаққонлик билан қат-қат юмшоқ мато қопланган әгарга олди, «Карвондин ортда қолманг!» — деб яна бир нигоҳ отди-ю, кўкка ирғишлиб кишиётган бедови сағрисига қамчи урди. Аммо тезда жиловни тортиб орқага қайтди, әгар қошидан мешни олиб, бўшашиб турган йигит пойи-га улоқтириди-да, шамол каби елиб кетди.

Дархол Паҳлавон мешга ёпиши, бир муддат ютоқиб сув ичгандан кейин анча дармонга кирган оёқларини астасекин босиб йўл тортди, тобора узоқлашаётган карвонга етиб олиши учун куйиб-пишиб жадалроқ юришига тўғри келди. Карвон пешида лўқиллаб бораётган қўш ўркачли нортуюда савлат тўкиб ўтирган, кўркам соқолига яккам-дуккам оқ оралаган сарбонни Зулфизарнинг отасига ўҳшатди. Дарҳақиқат Зулфизар бедовини гоҳ у ён-гоҳ бу ёнда чоптириб сарбон билан сухбатлашар, гоҳо недир масала устида тортишиб колар, бир кулса, бир чимирилар эди. Хирот сари беҳисоб кимматбаҳо мол-дунё ортиб кетаётган карвонда қизи тушгурнинг алоҳида мавқеи борлиги, ҳар кимга сўзини ўтказа олиши, оғир-енгилда бирдек қойимлиги англашилар эди.

Сираси чавандозлик ҳадисини пухта эгаллаган Зулфизар аллақачон йигит карвон сафида келаётганини, ўзи-га тез-тез муштоқлик билан назар солаётганини сезган эди. Қиз кўзлари чақнаб, ёноқлари лов-лов ёниб уни зидан кузатар, нигоҳи билан нигоҳи тўқнашганда энти-киб кўяр, юмшоқ табассум ҳадя қиласар эди.

Қиз бемалол, бегонасирамай, эмин-эркин жилмайиши Паҳлавон рухига қанот бағишиларди, чиндан ҳам, беадад чарчоқ туйса-да, қаёққадир учишга шай эди, шай! Ке-йин эса ногоҳ қайғуга ботди, ахир, айрилиқ онлари яқинлиги билиниб қолди-да. «Қайдин сўроқлай сени, Зулфи-зар?» Ушбу саволни айтиш учун қулай фурсат тополма-ди, дарифки, ушбу савол бўғизида қолиб кетди.

Ҳирот сари шошилмай бораётган карвон узоклаша-узоклаша кўздан йўқолгандан Паҳлавон бир томони ўнгир, бир томони дарахтзор тепаликда ҳайкалдек қотиб турар, ич-ичидан бир хўрсиник тошиб чиқар, мияси бир бурчида: «Хей, малак, фақирни тобе айламак учун ажал домидин халос этибсен-да!?» — деган ўй чарх урар эди.

Паҳлавон тепаликдан эниб шимол сари бурилди. Искалжа тоғига яқин бу жойларда ўсмирилик даври кечганди. Эҳ-е, даралар ва тўқайзорларда падари билан не-не саргузаштларни бошидан кечирмаган! Мана бу жарликда жайра, тулки, ҳатто бўрига тузоқ қўйганлари... Бир куз ўртаси овдан қайтишаётганда тиззасидан яраланиб қутуриб кетган айиқ билан олишгани... ҳали-ҳамон эсида. Не омадки, энг қалтис, энг хатарли дамларда отаси ҳамиша ёнида бўлар, муқаррар мағлубиятдан асраб қолар, ҳар гал бир ўйт билан кўнглини кўтарар эди.

Гўдаклигига, бешикни тарқ этиб, атак-чечак юра бошлиганда падари бир неча ой онасидан ажратиб олган, тоқقا олиб кетган, зах-нам сирқиб турадиган ним қоронги форда узлуксиз кийик ва каклик гўшти билан бокқан экан, ҳатто айиқ ва бўри қони билан омухта қилингган илон мойида йўлбарс юрагини қовуриб берганини айтгани ҳам эсида...

Паҳлавон оч-наҳор тун бўйи йўл босди, тонг-азонда кўкка ўрлаётган қуюқ тутунни ва қир этагида тутдек тўкилиб-сочилиб ётган вайронани кўрди. Ҳайдот! Бу не кўргилик? Юрак-бағри қиймаланган кўйи кўзларини юмиб-очди. Худо ҳаки кўзлари сира алдаётгани йўқ: қачондир падари күштигирлар жамоаси бошини қовуштириб курдирган қишлоқ — Полвонота кули кўкка совурилмиш! Дўсти қадрдони Паҳлавон Мухаммад Молоний хатида битилган хабарлар бари ростга ўхшайди. Харобалар ичра бир зоғ йўқлигига қараганда барча чиндан ҳам қайгадир бадарга бўлган, лекин қайга? Наҳотки валинеъмати ҳам ёру биродарлари қатори қишлоғидан ихроҳ қилинмиш? Қачондир ёт ўлкаларда хору зорликда умр кечирганлари кам эдими, Халлоки олам!?

Паҳлавон ақл бовар қилмас кўргилик ёлғон бўлиб чиқишини сўраб Тангри таолога ёлборди, «Э-э, бузруквор, Султон Абусаид билан нимани талашдингиз?» — дея ғудранар экан, бир алами минг бўлди. Күёш бот-

гунга қадар чорасиз бўзлай-бўзлай теварак-атрофда тен-тираб юрди, бирон тирик жонни учратмагач, хуфтонда қишлоқни тарқ этди. Ёнокларини кўзёшлари юваётганини сезиб-сезмай тун бўйи йўл босди, тонг-азонда Хиротнинг Ирок дарвозаси рўпарасида жовдираб туради. Дарвоза қўш қаноти аллақачон очилган, катта-кичик карвонлар кириб-чикиб туар, қўрикчи сарбозлар шубҳали ту-юлган кишиларни сўроққа тутиб ичкарига йўлатишмас, ҳатто бальзиларни ҳибсга олишар эди. Сокол-мурти ўсан, кийими қора-курага ботган Паҳлавонни ҳам тутқун қилишларига сал қолди. Яхши ҳамки танимай, хуржунини на-ридан-бери тинтиб, ниҳоят ўтказиб юборишиди.

Тахминан ярим соатдан кейин Паҳлавон гирд-теварагини мўру малаҳдек одам ўраган кенггина майдонга яқинлашди. Шовқин-сурондан қулоги батангга келиб илгари-га ўтди ва ҳалқа солиб айланаштган кимсани кўрди. Афту ангорига қараганда у хурсонликка ўхшамасди: ҳиндий ёки эроний! Ҳар замонда у орангда зўринг борми деган каби муштларини дўлғаганча пишқириб кўяр, тошни тешгудек ўткир нигоҳидан ўт сачратар эди. Аттангки, талабгор топилмади. Недир ғашлик туйган Паҳлавон майдондан узоклашди ва ўйдим-чукур жин кўчага бурилди, ён-верига аланглай-аланглай лойсувоқ томида ўт-ўлан кўкарган, биқинида омонат дарча ўрнатилган уй олдида тўхтади. Хиёл иккиланиб зулфинни шикирлатди, ҳеч ким товуш бермагач, таваккал бўсағадан ҳатлади. Айвон бўйлаб икки-уч қадам ташлаган чоғда ҳовли этагидан ихчамгина соқол қўйган, йирик-йирик кўзлари тик бокувчи, ҳар елкасида бир одам бемалол кўнадиган йигит келаверди.

— Жоним садаға, Мухаммад Молоний, ўзингмусен? — деди Паҳлавон, ҳаяжонли товушда. — Ох, сени топмасам... бўғилиб ўлардим!

Ошиналар чехраларида қувончу ҳасрат ифодаланган кўйи бир-бирлари сари талиниб астойдил кучоқлашдилар ва елкалари титрана-титрана бир муддат жим қолдилар.

— Паҳлавон, жигарим, қишлоғингда бўлдингму? — ниҳоят сўради Мухаммад Молоний, супада чўкиб юзларига баравар фотиха тортганларидан сўнг. — Чархдин қўлингни ювиб қўлтиғингга артгандурсен!?

— Бўлдим! — юраги тўкилгудек алфозда хўрсинди Паҳлавон. — Чарҳдин Худо ҳаки хурсанд эмасмен! Афсус! Кўп афсус! Биз билган теракларни ким кесди экан, ким!?

— Пешонада бори бўлаётир, оғам. Илож қанча!..

— Очикроқ сўйла-чи! Не гунох ўтиштур Полвонота аҳлидин?

Мұхаммад Молоний авзойи ўзгариб сукут сақлади.

— Сўйлаш осонмас-да... Шу сабаб мактубимда барисини битмаган эрдим, — деди у ниҳоят, надоматли оҳангда. — Шомақсуд полвонни танийсен. Бир йигитга қизи Зарифани унаштирган эркан. Тўй арафасида хос мулошим Кичан мерган шўрликни обқочган.

— Оббо, падаркусур-ей! — ғудранди Паҳлавон, қошлиари ўртасига тугун тушиб. — Унақа номардни тошбуён қилиш керак-ку!

— Ҳа, ўлма! Ундан бадтари бўлғон-да! Падаринг фатво бергандан кейин бўз йигитлар баттолни қувлаган. Хилват дарада ушлаб олишгану дастмоясини кесиб ташлашган!..

Мұхаммад Молоний сўзича, сара қўшин ифтихори бўлмиш Кичан мерган ўлимини эшишган Султон Абусаид кулоқларига ишонмаган, ахийри қаҳр отига миниб, Полвонотани кунпаякун қилиб ташлаш ҳақида фармони олий берган. Тиш-тирногигача қуролланган йигирма чоғли сарбозни Паҳлавон Абусаид бошлиқ күштигирлар калтагу сўйил билан қаршилаб қишлоққа киритишмаган. Эртаси куни тонг-азонда етиб келган бутун бошли қўшинга афсуски бас келишолмаган. Кўплар бирма-бир қиличдан ўтказилган, тирик қолганлар қувғин килинган. Фукаро ни шоҳ ва саройга қарши гиж-гижлагани учун Паҳлавон Абусаид, яна нечтадир шогирди билан биргаликда, Ихтиёриддин қальъаси зиндонига ташланган. Эрта-индин улар дорга тортилар эмиш!..

— Бундин ортиқ кўргилик бўлмас, биродарим Молоний, — надомат чекди Паҳлавон. — Лайт, не килурмиз!? Падари бузрукворимни кутқазиш иложи борму?

— Нечун бўлмасин, дўсти қадрдон — бор!

— Бор бўлса, тезроқ сўйла!

— Маъқул десанг... бир тадбир ишлатсак!..

— Мұхаммад, не тадбирни айтасен? Қалъабегини кўлга оламизму?

— Қалъабеги Амир Маймана Султон Абусайдга со-
дик одам, ақчага сотилмас. Суллоҳни доғда қолдирамиз.
Сен қалъя яқинроғида... Ошиқ Чоғарий майхонасида
ҳозир бўлиб турсанг-да, мен ёру биродарларни йигсам.
Шомда ўша ерда учрашсак. Кўнглингни тўқ қил. Отанг
озод бўлфуси!..

— Маъқул... Унгача синглим Гулсадаф ҳолидин ха-
бар олурмен. Жияним Дарвеш Мухаммадни айниқса со-
ғинибмен! — Паҳлавон қисқа сукут сақлагандан кейин
беихтиёр деди: — Хали аломат ҳодиса шоҳиди бўлдим.
Бир барзанги майдонда талабгор сўроклаб турган экан.
Ким у, билмайсенму?

— Капа полвон... хиндий аждар, — деди Мухаммад
Молоний, хиёл ташвишли оҳангда. — Дуч келганни
бир луқма қиласур. Ҳатто Султон Абусайднинг хос ба-
ҳодирлари ҳам баччағарга ем бўлмиш!..

— Йўғ-е! — деди Паҳлавон бўзариб. — Сен ҳам
олишдингму?

— Фақир олишмадим, — заҳархандали кулди Му-
хаммад Молоний.

— Нима бало, чўчидингму?

— Ким билсун... Ҳа... Эрта-индин... Наврўз баҳона
подшоҳ сайилга чиқиб, жами қуштигирни чорлар эмиш.
Агар навбат тегса омадимни синааб кўрадурмен.

Ошиналар тор кўча муюлишида елка уриштириб хайр-
лашдилар.

Куёш қиёмдан оғиб мағрибга ёнбошлаган, соялар анча
чўзилиб қолган фурсатда Паҳлавон пойтахтдаги энг хуш-
манзара Дайрбек маҳалласига кириб борди. Ҳаво димли-
ги сабабли аъзои баданидан қайнок тер қуйилар, гоҳо
даражат шоҳларида соялаганча қўнишиб олган қушларни
қизиқсиниб кузатар эди. Кенгина таниш кўчага бури-
ларкан, киёфаларида недир киноя ифодаланган елевгай
дарвешларга дуч келди. Сўнг кўч-кўрон ортилган арава-
лар, қадду коматлари букилган қариялар, юзлари тир-
налган, соchlари тўзғалоқ аёлларни учратди. Ва мунақ-
қаш дарвозаси йиқитилган, томлари бузиб ташланган имо-
ратга кўзи тушиб, юраги орқасига тортиб кетди. Ақлу
хушидан айрилган кўйи аста-аста босиб ҳовлига мўрала-
ди. Ҳовли аянчли тарзда хувиллаб ётар, ичкарию ташқа-
рида кўлга илинадиган арзигули нарса кўринмас, тирик
жондан ному нишон йўқ эди.

— Гулсадаф, синглим! Бу не кўргилик!?

Пахлавон, не қиласини билмай, қўкси увала-увала ағдарилиб ётган айвон устунига оғир чўқди, чўкаркан, кўзларидан дувиллаб тўкилган ёш чуйкалган ёнокларини ювди. Сўнг, аллақачон бахтидан тинган, аникроғи, эл назарида турган зотлардан Мавлоно Нуриддин Мухаммад билан турмуш куриб фарзанд ўстираётган муштипар синглиси бошига тушган кулфатни элас-элас тасаввур қилди.

— Эй, Парвардигор, нималар бўляпти ўзи бу дунёда?..

Ахийри Пахлавон қайта-қайта чор-атрофга назар солиб, елкасини қисганча ҳовлини тарқ этди, пойтахт марказига туташадиган катта кўчага тушди-да, Ихтиёриддин қальясини мўлжаллаб лўқиллай кетди. Олисдан кунгирадор деворлар, найзалар чиқиб турган учбурчак шинаклар кўринганда ҳаёли вайронага айланган ҳовлида, номаълум томонга бош олиб кетган қўёви Мавлоно Нуриддинда, синглиси Гулсадафу жияни Дарвеш Мухаммадда эди.

Пахлавон майхонада оз-оздан мусаллас тановул қилиб ўтирганда ҳаллослаб Мухаммад Молоний пайдо бўлди. Ошнаси изидан шошилиб кирган уч йигитни таниб, гўё кўнглига чирок ёқилди. Қачондир улар падари бузруквори кўл остида кураш фанидан сабоқ олишганини, ўзи билан бел тутишиб улфайишганини, ҳатто ўртада бир майизни бўлишганини унутмаган эди.

— Пахлавон, Худога шукр, ҳали отанг тирик-ку, — ҳазиллашган бўлди Мухаммад Молоний. — Нечун бунчалар мотам тутасен?

— Молоний, синглим ҳовли-жойи форат қилинмиш, на ўзи, на ўғли, на эридин хабар топдим, — деди Пахлавон, қўкси қиймаланиб. — Не боисдин яширдинг буни, баттол?

— Ие! — деди Мухаммад Молоний. — Ўлимдин хабарим бор, бу ғалвадин хабарим йўқ!

Ранг-рўйи узилган Пахлавон узоқ сукут сақлади.

— Аҳли жафо учун, иншооллоҳ, чарх қасос оладур, яъни ўттанига саловат, — деди у ниҳоят, аранг қаҳрини босиб. — Оллоҳ буюрганидек, бу ёғини кўрайлик, хўш, самара бўлурму мўлжаллаган ишимизда?

— Иниооллох, бўлур, — деди Мухаммад Молоний қатъий. — Бадалбий сўзини оқлагай. Ҳалига қадар у бирон марта ҳам панд бермаган!..

— Бадалбий дейсанму? — ажабсинди Паҳлавон.

— Эсласанг... Устози калон кўп эркалаторди баччагарни, — мийифида кулди Мухаммад Молоний. — Энди қалья қўрийдиган найзабардор. Мабодо алдаса, ўзим сапчадек узамен калласини!..

Майхона эгаси — ихчам соқоли кўмирдек қора, бўй-басти сириқни эслатадиган Ошиқ Чоғарий давра ўртасига майкўза келтириб қўйди. Дарҳол Мухаммад Молоний косагулилкини бўйнига олиб, ичакузди латифаларни қалаштириб, ёғоч косаларни лим-лим тўлғазди. Ҳайтовур, хурсандчилик анча қиёмига етди. Вакт катта сахарга якинлашиб қолганда эса барча ошиғич тарзда ташқарига юрди. Кимдир қалъанинг коронфида яна ҳам ваҳимали туюлган мудофаа девори гирдидан лишиллатиб машъала кўрсатаетган эди.

— Бадалбий! — деди Мухаммад Молоний севиниб.

Чор-атрофни қабристон сукунати қамраган, фонус ва шақилдоқ кўтариб юрадиган қоровуллар ором тўшагини маъкул топиб аллақачон жўнаб қолишган эди. Бу қулай имконият ғоят кўл келди: улар шовурсиз қалья орқасига ўтишли ва девордан тушириб қўйилган нарвон тахлит арқондан шитоб кўтарилишди. Сўнг Бадалбий ортидан зинапоя орқали эниб тош ётқизилган йўлка бўйлаб илгарилашди. Тез орада бурқсаб ёнаётган машъалалар ёруғида қўнқайиб турган эски бино қўринди. Ним коронги торгина хужрада, пўстак солингган супада ёнбошлаганча мизғиётган сийрак соқолли, совут-дубулға кийган чувак киши — зиндонбон Фулом дов бирдан қўзларини очиб, кутилмаган ташрифдан эсанкираб қолди. Ахийри нима гаплигини тушуниб ўтакаси ёрилгудек алфозда йўл бошлади, падаркусур зил-замбил темир эшик қулфини очаёттиб пештоқда осиб қўйилган шақилдоқни кафти билан бир урди. Ноилож қолган Паҳлавон уни бир тепиб йикитиб, жон-жаҳди билан каламуш-сичқон хиди анкиётган бўлмага отилди. Ҳайҳотки, соч-соқоли кўрпалаған, улкан қадди-қомати анчайин чўкиб қолган падари бузруквори нам сирқиган такир саҳнда мук тушиб ўтирас, кафтларини ёзганча Оллоҳга беун илтижо қиласар эди. Омонат дунёдаги яккаю ягона ишонгани ва суянгани бу

тахлит абгору афтодаҳол кимсага айланганини қўриб, чидолмай кетди ва кўзларидан надомат ёшлари тиркиради. Бурқсиб ёнаётган машъалани тезгина Мухаммад Молонийга узатиб, елкалари силкина-силкина тиззалади.

— Отажон, ношуд ўғлингизни кечиринг, — деди кеин. — Ёнингизда бўлолмаган мендек дарди бедавони афу этгайсиз! Не уқубатлар остида қолмишсиз!?

— Худонинг ёзмиши, ўғлим, — деди Паҳлавон Абусаид, фавқулодда хотиржамлик билан. — Оллоҳдин амр бўлмас экан, иншооллоҳ, киши соқолидин бир мўй тўкилмас!..

— Жаноблар, — деди Мухаммад Молоний, — вактилиз зикр!..

Бирдан Паҳлавон хушёр тортди, киприк намлаганча хўрсиниб турган падарини зина сари етаклади. Машъала ушлаган Мухаммад Молоний далда бўлувчи сўзлар айтиб олдинда борди. Хамон темир эшик олдида зиндан-бон фужанак холда бехуш ётарди, уни ёнлаб шитоб ховлига кўтарилишди, сўнг эҳтиёткорлик билан паналай-паналай мудофаа девори сари югуришди. Ногахон шовурда уйғониб қийқирганча йўлларини тўсган сокчилар гоҳ Паҳлавон, гоҳ Мухаммад Молоний, гоҳ Бадалбий-нинг гурзидек муштига дуч келиб бирма-бир ер тишлашди. Сўнг Бадалбий нарвон тахлит арқонничувалатиб яна девордан ташлади. Аввал Паҳлавон Абусаид, энг охирида Паҳлавон тушди. У хурсандчилигини яширомай падарини қўлтиқлаб йўл тортар экан, беихтиёр юраги темирчи босқонидек гупиллай кетди. Ахир, рўпарада юз чоғли сарбоз ўқрайиб тураг, ҳар бири бокишида бир олам қаҳр ва нафрат акс этган эди. Сара кўшин шиддатли йўсинда уларни ҳалқадек ўради, барисини зумда кишиланлаб, зинданбанд қилди. Энди тақдирлари не кечипи фақат Яратган эгамга аён эди.

Наҳотки қош кўяман деб кўз чиқаришди, кўз!?

Зимзиё хандақда ёлғиз ётган Паҳлавон бу хақда ўйлай-вериб калласи ғовлади. Қайси бир жихатдан хато қилганини англаб турган бўлса ҳам барибир қилмишидан мамнун эди, айникиса, ичida Мухаммад Молонийга тан берар, у падари бузрукворини бу қадар қадрлашига ажабсинар, тобора унга нисбатан ҳурмати ортиб борар эди. Вақт қандай кечачётганини тасаввур қилолмай қолди. Ҳарсония музлагандек! Бу дамда... Султон Абусаид тайин

қилган ҳоким оёқлари остида топталган олис Машҳадда ёлғиз сўппайиб қолган Алишербек не тирикчилик билан машғул бўлса!? Кўнгли сезади: у ҳамишагидек ўз ёғига ўзи қоврилаётир! Тезроқ қайтиши керак, ха, Машҳадга тезроқ етиб бориши лозим. Энди афсуски отасидек ўзи ҳам тутқун, агар Тангри қўллаб юбормаса маймунлар йиғлайди холига. Алалхусус Худога таваккал, иншооллоҳ, изсиз кетмас. Мухими бир ёруғ илинж бор, бир totli umid бор дилида. Яъни отаси меҳридин ташқари бошқа бир туйғу... Факат эътироф этгани қўркади. Нуқул хуш-хаёлини бой бериб энтиқади, саҳрода учратгани ўша санам — ойни уялтиргудек сиймо қачонки ғойибдан нозланиб кела-кела рўнарасида қад ростласа!..

Зимзиё заҳ хандақда қанча ётганини Паҳлавон билмас, очиги буни чамалайдиган аҳволда эмас эди. Эндиғина падари билан учрашганда омади қайтганини, Зулфи зардек малакни топган заҳоти йўқотганини ўйлаб ётганда темир эшик асабий гичирлаб очилди. Куёндек ёпирилиб кирган қуролли мулоғимлар муомаласига ҳатто ит ҳам чидамасди, лекин у чидашга мажбур эди. Ҳатто улар тепиб-тепкилиб ташқарига судрашар экан, ажалидан беш кун бурун ўлиб кетишга маҳкум эканлигини писанди қилиб қўйищди.

Кўзлари боғли Паҳлавон қальсадан чиққани, тош тўкилган кўча бўйлаб ёғоч қафас ўрнатилган аравада кетаётганини сезиб-билиб тураг, лекин қаёққа, нима учун бораётганидан мутлақо ғофил эди. Факат қулогига жанг отлари кишнаши, масикқан туялар бўкириши, шоду хуррам одамлар кулгиси ва шовқин-сурони, ёғланмаган фидираклар шалдираши чалинарди. Ахийри бутун пойттаҳни қанакадир шодиёна камраб олганини англади, факат тутқун ҳолда бу хил маросимга қанчалар даҳлдор эканлигини сира ақлига сиғдиролмади. Бир пайт аравадан силтаб туширишди-да, кўзларидан матони ечишди. Ко-вокларини уқалай-уқалай аланглар экан, рўнарасида дид билан безатилган тахтиравонни, унда савлат тўкиб ўтирган, бошига ёқут ва товус пати қадалган симобий дастор кўндиригган кишини қўрди. Хурросон хукмдори Султон Абу-саид Мирзони таниб ҳайрат бармогини тишлади. Сўнг шоҳ атрофини ўраган, юзларида салтанатни сувяб турган устунлармиз, деган маъно ифодаланган аъёнлару боёнларга зимдан нигоҳ юборди.

— Во ажаб, сиздек одам-а! — кесатди Султон Абусаид Мирзо. — Нечун киshan уриптурлар илкингизга?

Пахлавон жим — гўё тили кесилган!..

— Шайтон васвасасига учиб... Падарингизни... Маним қўксимга хиёнат ханжарини ботирган кимсани сўроклаб келмишсиз Хиротга! Хўш, ушалдиму ниятингиз?

Фойибдан гўё кимдир Пахлавон қулоқ-чаккасига илкис тарсаки тортиб юборди. Ичи сидирилган кўйи бир билакларини оғритаётган кишанга, бир курраи арзни кафтида тутиб тургандек бемалол таъналар ёғдираётган Султон Абусаидга қаради. Сўнг пойтахт ташқарисида, этагидан дарё оқиб ўтаётган дашту далада, мўру малаҳдек ёпирилиб келган ва келаётган одамлар ўртасида тургани эътиборини тортди. Ҳар хил шубҳаларга шўнғиган дамда беихтиёр бир нигоҳ туйди. Нечундир юраги ўйноклаб ўша нигоҳни қидира бошлади. Ажабо, ясан-тусан қилиб олган сулув-сулув кизлар даврасида лола каби очилиб турган ва ўзини кузатаётган Зулфизар-ку! Поёни йўқ жазирама чўлда учраб борлигини ақл бовар қилмас гирдобга улоқтирган, айни пайтда дилини тириклик нашидаси билан тўлдирган оғатижон! Ҳозир у буткул бошқача: бурма ёқали шоҳи кўйлақда сарвдек қадди яна ҳам дуркун ва бўлиқ кўринади, думалоқдан келган юзи сутга чайилгандек оппоқ, бодом қовоқлар ва сафма-саф киприклар ихотасидаги кўзлари ёлқинли — жон сўрайди, ним қизил лабларида недир ишва, недир жоду ниҳон!..

— Биродар, биламен, у сиз учун кўп азиз, сизни жони-дилингиз. Ёки ёлғонму? — қовоқ солганча жимликни бузди шоҳ. — Ҳимм... Ани дорга тортамиз. Маъкулроқ таклифингиз бўлса айтинг!

Бетига қон тепчиган Пахлавон муштларини тошдек туғиб бир ола қаровдики, Султон Абусаид дош беролмай четга ўгирилди, бир оздан кейин тахтиравон ёнида қад ростлаганча ҳаволаниб турган бош вазир — оталиғи Пир Ахмад Хоний билан не хусусдадир қисқагина маслаҳатлашиб қувларча кулимсиради. Ўз навбатида ихчам салла ўраган, белига эгри қилич осган барваста қоматли йигитга бош ирғаб ишора берди. Шошилганча қаёққадир жўнаган йигитни Пахлавон таниб ижирғанди. Пир Ахмад Хонийнинг ўғли Ҳожа Маждиддин Муҳаммад саройда

аллақачон ёғлигина лавозимни әгаллаб ултургани, аникропи, кўпинча шоҳ тарафидан бериладиган хуфия вазифаларни бажарища мутасадди эканлиги қулогига чалинган эди. Орадан кўп ўтмай у Султон Абусаид қошида тиззалаб нима хусусдадир ахборот бера бошлаганда Паҳлавон бадтар ғашланди. Тобора зичлашаётган издиҳом бирдан шовқин солди ва этак томондан ҳавода қамчиларини ўйнатганча эллик ҷоғли қуролли суворий елиб келаверди. Комати чинордек улкан, соқол-мутиғовлаган киши улар ихотасида! Паҳлавон бутун Хурисонни зир қақшатган Капа полвонни таниди ва гап тагига етиб хаёли қочди. Недир армон ва афсус билан Мұхаммад Молоний айтган гапни эслади, ҳайҳотки бу кунда ошнаси зинданбанд!..

— Биродар, сизни Капа полвонга муносиб ракиб санаидик, — энди жилмайишга уринди шоҳ. — Мабодо йиқилсангиз ўзингиздин ўпкалайсиз.

Очлик ва ташналиқда тинкаси қуриёзган Паҳлавон нигоҳини Султон Абусаиддан олиб дугоналари орасидан ўзини таъкиб қилаётган Зулфизарга қадади, адой тамом бўлганча бир муддат унга тикилиб қолди. Кейин бўғик товушда сув сўради, ха, фақат бир қултум сув сўради. Тахтиравонда бемалол ястанганча илжайиб қўйган шоҳ ишораси билан новча сарбоз тутқизган чинни косани зумда бўшатди ва ер ўпид майдонга юзланди.

Майдонда ҳалқа солиб айланәётган Капа полвонни зидан кузатганча Паҳлавон бир неча йил муқаддам Машҳадда, Абулқосим Бобур элга катта ош тортганда хиндий Иброҳим Бекпўлат исмли кифти ер искамаган күштигир билан бош товоққа даъвогар бўлгани ва минг азобда қўли баланд келганини хотирлади. Куч ва маҳорат бобида ўша қавмдошидан бир неча баробар устунлиги сезилиб турган Капа полвон билан шубҳасиз жанг осон кечмаса керак. Хурисонга қадам босгандан бери бирон азamat билагини қайиролмагани ҳам аламли, ҳам таҳsinga лойик!..

Паҳлавон ҳам шошилмай ҳалқа солиб айланаркан, бутун томоша ахли ўзи тарафда эканини, оёғи остидаги замин танига кувват, рухига рағбат берәётганини тыйди. Сўнг... хаёли Зулфизарга оғди, унинг нигоҳини излаб топаркан дилида гўё илохий бир шижоат қўзғалди. Оҳ,

нақадар боғланиб қолмиш жоду кўзларга? Хайриҳоҳ боқаётган шу кўзлар кутқариб қолса ҳалокатдан нетонг!?

Кўқкисдан елкасига залварли қўл қарс урилганини сезмай қолди. Ҳаёли қочиб илдам чекинди, лекин кейинги зарбдан ҳам қутилолмади, қалтис чил гавдасини бир томонга суриб юборди. Бир амаллаб ўзини ўнглади-да, хушёрлик билан қулай пайт пойлай бошлади.

— Суробидан маълум, оғайнilar, — кинояли ғудранди кимдир. — Буям шилқиллаб тушади ҳадемай!

— Энағарни Капа демишлар. Енгадиган ҳозирча онаси корнида шекилли! — бошқа кимса ачитибрөқ кесатди. — Шоҳимиз кимга ишонмиш, ҳали пишмаган гўдаккаму!?

— Тўйдан олдин нофора чалманглар!..

— Ҳу-увв, Мухаммад, белингда белбогинг борму?..

Бунака қочиримларга Паҳлавон ўрганиб қолган, шунга қарамай ҳозир нимадир қитик патига бир аччиқ тегиниб ўтди, шармандаи шармисор қилмасликни сўраб Тангри таолога ёлборди. Факат ҳаяжон боис муҳим нарсани унтиб қўйганини билмасди. Нихоят бир неча бор таъзирини егандан кейингина эслади, ахир, падари бузруквори: «Олишсанг ўзингда сочилма, ўзингда йифил, ўғлим!» — дея насиҳат қилмаганми!? Ох-ҳо, роса қўйган-ку қулоғига! Тўғриси, буни факат эътироф этиш кифоя эмас, амалда қўллаш лозим, амалда! Ахийри шуури йўллаган амр туфайли жунбушга келган руҳи жамийки ҳужайралари билан қовушди. Буни сезгани ҳамоно белидан қисиб ушлаган, оёғини оёғига чирмаштирганча қайириб ташлашни мўлжаллаётган ракибни илкис ёнбoshiга тортди. Ё Оллоҳ! Ё Али! Қаттиқ зарбдан Капа полvon эсанкиради, ҳатто бўшашибди, қайта ҳужуми фойда бермай ноёнгай ахволга тушди ва иккинчи бор фавқулодда абжирлик билан урилган чилдан гупиллаб ағдарилиди. Қифти ер кўрди, ер!

— Ҳалол! — деб кичкирди баковул. — Паҳлавонники ҳалол!..

Гулдирос олкиши садолари кўкка ўрлади.

Авлал ўзини, кейин ракибини енга олганидан сармаст Паҳлавон Хуросон ҳукмдори мийигида сокин кулганча тахтиравондан турганини назардан қочирмади, лекин иккинча маротаба қараб шоҳни кўрмади ва нигохини кўкариб кетган, жон-жаҳди билан ер муштлаётган Капа пол-

вонга кўчирди. Рухи юксалиб турганда димоfigа муаттар атру бўйлар урилди.

Во ажаб, рўпарасида ўн гулидан бир гули очилмаган нечтадир сулув бир ибо, бир ғамза билан қад ростлашиб! Зулфизар эди улар сардори! Ногоҳ кўзига кўзи тушиб юраги потирлаб ура кетди. Кўкси тез-тез кўтарилиб тушаётган Зулфизар ёноқлари лов-лов ёниб нимадир демоқчи бўлди, аммо улгурмади, Хожа Маждиддин бошлиқ қуролли мулозимлар Паҳлавонни кишанлаб, кўзларини боғлаб, ошиғич шай қилинган арава қафасига тикишди.

Яна зимзиё зиндон... Яна айтгулиги йўқ тутқунлик...

Ҳайтовур бунга чидаши мумкин эди, аммо Зулфизар билан қайтиб учрашмаслигини, отаси абор ва чорасиз қолганини ўйласа сабру қарори тугар, борлигини битмас-туганмас қийноқ эгаллар эди. На иложки, кўпинча ёлғизлик баҳона ўзи билан ўзи жикқа-мушт олишади ва ўзи билан ўзи бир амаллаб ярашади. Яна аламлиси, зимистон қоронгилик чулғаган ўрада қанчадан бери қону зардоб ютиб ётганини билмасди. Гўё бир йил, йўқ, минг йил ўтгандек!..

Қачондир тағин ташқарига судраб чиқишганда Паҳлавон тоза ҳаводан ютоқканча тўйиб-тўйиб симирди ва қатл майдонида дор оғочи кутаётганига амин бўлди.

Арава ёғланмаган фиддиракларини ғичирлатиб узок юрди...

Кўзларидан боғич ечилганда Паҳлавон пасту баланд тепаликларга ёндош жимжит сайхонликда саросар турар, кучли ёруғликни хис этиб ҳолсизланар, қулоғига узоқлашиб бораётган қуролли суворийларнинг масхараомуз кулгилари чалинар эди.

Орадан кўп ўтмай изма-из яна бир арава пайдо бўлди, ундан аввал падари бузруквори, кейин Муҳаммад Молоний тушганини кўриб Паҳлавон қичкириб юбораёзди, беҳад орзиққанидан юрагим ёрилмаса деб беихтиёр кўксини чангллади. Бир ранг-рўйи синикқан отаси, бир ҳануз эс-хушини йиғиб улгурмаган ошнасини бағрига босиб арзу хол қила кетди.

— Борингта шукр, ўғлим, — деди Паҳлавон Абусайд, кўрпалаган соқолини тутамлаб. — Сендин мингдан-минг розиман! Тупрок олсанг олтин бўлғай!..

— Куллук, ота, — хиёл эгилди Паҳлавон. — Худо-йим менга сиздек соябонни ато қилғонидин бошим кўқда! Ҳамиша имонингиз бутун, тану жонингиз соғ бўлишини тилармен!

— Султон Абусаидга нечук инсоф бериптур, Худо-йим!? — бўғзига тиқилган йигини аранг босди Паҳлавон Абусаид. — Биздек кишилар гуноҳидин ўтиши душвор эрди-ку!..

Паҳлавон индамай елка қисди.

— Арқонни узун ташлаптур-да, — фудранди Муҳаммад Молоний.

— Ўғлим, эмди маслаҳат бергил: жонни омон сақлашу тирикчиликни бутлаш учун не тадбир чекмоқ лозим!? — Паҳлавон Абусаид қалдираб жўнаган аравалар ортидан ҳасратли боқди. — Англаган бўлсанг... ҳаргиз таъкибдамиз. Ҳали-бери тинч қўйишмаса керак.

— Факир Машҳадга ошиқамен, Алишербек қошига! — деди Паҳлавон узиб. — Хоҳласангиз сизни ола кетурмен. Бош омон бўлса, дўппи топилур, падари бузрук!..

— Маъқул ўйлабсен, жигарим, — хўрсинди Паҳлавон Абусаид. — Локин мен ҳозирча Астрободни маъқул билдим. Такдир Ҳусайн Мирзо дийдорини насиб қилур деган умиддамен. Иншооллоҳ, сен билан ҳам ўша ерда учрашсак ажаб эмас...

— Сен-чи, Муҳаммад? — ҳалидан бери сухбатни жимгина тинглаётган ошинасига кўз қирини ташлади Паҳлавон. — Сен не ўйдасен?

— Факир шу атрофдин жилмасмен, — деди Муҳаммад Молоний босик оҳангда. — Форми, вайронা кулбами топилар-да!..

Қайта-қайта қучоклашиб хайрлашдилар...

Мана энди Паҳлавон падари бузрукворидан ҳам, ошинасидан ҳам кўнгил узолмай, хўрсина-хўрсина имиллаб одимлар, тез-тез қайрилиб орқасига қарап, кўкси бўмбўш эди. Сайхонликдан узоклашиб ялпок бир тепага кўтарила бошлаганда туёқ дупури эшитилди. Таажжубки мўйлов қўйган тўлагина йигит изидан шамолдек елиб келарди. Қора кўпикка ботган бедов тўхтар-тўхтамас у ўзини ерга ташлади, зарҳал юритилган тизгинни Паҳлавонга тутқазаркан:

— Кичик бекам совға қилмишлар, — деди ниҳолдек эгилиб.

Паҳлавон бир орзикди — ишонқирамади, йигит Зул-физар номини тутиб яна эҳтиром кўргазгандан кейин пешонасида тангадек жуфт оппок хол нақшланган, пиш-кирганча сувлик чайнаётган отни етаклаб йўлини давом эттирди. Салдан кейин бир сакраб ўзини эгарга олар-кан, лаб-лунжини йиғиштиролмай қолди ва залварли қаҳ-қаҳаси тандирдек қизиган чўл узра акс-садо берди...

Иккинчи боб

БАШОРАТ

Эрталаб дарсга кечикиб келган Алишербек сабоқдош биродари Жалол Балхийдан Кўқминор мавзесидаги хонақоҳда муридлар камлиги ҳакидаги хабарни эшилди. Ва шом арафасида кимсасиз кўча адогида қўнқайиб турган ўша хонақоҳнинг қўш табакали дарвозасига юрак ҳовучлаб яқинлашди. Ҳарнечук ҳадиксирагани бежиз эмасди, ёлғиз китоб мутолаа қилиб ўтирган имом хатиб Шайх Сайфиддин Машҳадий замон нозиклигини қайта-қайта бетига солиб тафтиш қилди, кимлигини билгандан кейин айниқса тўнини тескари кийди. Борар жойи йўқлигини такрорлаб, жилла курса бир кеча тунаш учун ижозат сўрагандан кейин у сал-пал юмшади ва шоирни ичкарига чорлади, қайсиdir хужра калитини бергач, тайинли қўналға топгунга қадар қисинмай яшайвериши мумкинлигини таъкидлаб қўйди.

Нафсиlamбри хужрада итни боғлаб қўйса турмасди: тор ва захлигидан ташқари сувоқлари ола-байдоқ кўчиб тушган, шифтини пардасимон тортанак босган, қуёш тегмайдиган туйнугидан ёруғлик мўраламас, чирий бошланган эшиги ёнилса очилмас, очилса ёпилмас эди.

Алишербек остонада бўзарганча чуқур хўрсинди. Шунинг баробарида чин дилдан шукр ҳам қилди. Ахир, Тангри суйган Бобур Мирзо саройидан туз-насибаси узилгандан бери гоҳ у шаҳар, гоҳ бу кентда саросар изғишилар, етти ёт бегоналар эшигига сиғинди каби сарғайишлар, карвонсаройнинг фақат бўйра тўшалган тап-тақир бўлмаларида оч-наҳор тунашлар нақд жонидан тўйғаз-

ган эмасми!? Хартугур энди мана бу чор девор ичра Оллоҳ ёди билан бир амаллаб кун кечирса бўлади.

Алишербек зичлаб китоб-дафтар солинган хуржуни-ни бир бурчакка жойлаштириди ва увада кўрпача тўшал-ган омонат сўрида чўзилиб тезгина уйкуга чўмди. Инсоф билан айтганда у кейинги тўрт-беш кун мобайнида, Пах-лавони оламни Ҳиротга жўнатгандан бери, биринчи ма-ротаба одамга ўхшаб ухлади. Эрталаб анча енгил тортиб уйғонди, ювиниб-тарангандан кейин топган-тутганини дастурхонга кўйиб нонушта қилган бўлди. Зимзиё тунда кўчада қолдирмагани учун Шайх Сайфиддинга ташак-кур айтиб мадрасага жўнади.

Алишербек Машҳадда қўним топиши бирламчи Султон Абусаид таъқиби туфайли бўлса, иккиламчи бу ерда-ги мадрасада қачондир тўхтатган таҳсилини ниҳоясига етказиш истаги билан боғлиқ эди. Султон Абусаид тоғ-дек суянчлари бўлмиш тоғаларини бирма-бир қатл қил-диргандан кейин ўз жони ҳам қил устида қолганини сезди-ю, Ҳиротдан бош олиб бадар кетишини лозим топ-ди. Алалхусус хўрсинганча Пахлавони олам билан етак-лашиб йўлга тушди, у билан тентирай-тентирай дарба-дарлик азоби не эканини англади. Мана энди Тангри лойик кўрган ушбу алмисокдан қолган ҳужрада ёлғиз кун кечиришга маҳкум!..

Бошга тушганини кўз тортади. Аста-секин Алишер-бек ҳужрани дўзахга айлантираёзган ачқимтири ҳавога ҳам, ҳозироқ ўпирилиб тушадигандек туюладиган бадқо-воқ шифтга ҳам, гичирлаб безори жон қиласидан омонат эшикка ҳам — бари-барисига кўниқди. Афсуски, бир нарсага сира кўниколмади: кечкурун шамни ўчириб жо-йига кирган заҳоти тешигу тирқишдан чий-чийлаганча гуррос ўрмалаб чиқадиган каламуш-сичқонлар важоҳа-тига. Ахир, бу очопат-безорилар бор-йўқ бисоти — тиши кавагида авайлаб асраб юрган довоти, қофоз-қалами ва китоб-дафтарини ғажиб ташласа не кечади холи!?

Бир эрта лаънати сур лашкар бир пой этиги қўнжи-ни боплаб кемириб қўйганини кўриб жони бўғзига ти-қилди. Ахийри ўлиб-тирилиб барча зарур ҳимоя чорала-рини қўллади, авваламбор деворга қозиксимон мих қоқиб, бутун бойлиги солинган хуржунни ўшанга илиб қўйиши-ни одат қилди.

Ана шундан кейин Алишербек сал-пал хотиржам тортди. Ҳатто қайсар ва мугомбир ёвларини доғда қолдиргани учун илжайтганча ўзи олкиш ҳам айтди. Афсуски, ортиқча ҳавойиланиб парвойи фалак юриши бир кун бурнидан булоқ бўлиб чиқди. Кутилмаган расвои жаҳон фалокат бошқа ёқдан келган эди.

Ўша куни Алишербек кетма-кет сабоқ бўлгани туфайли мадрасадан кечроқ қайтди. Шайх Сайфиддинга кўриниб бошқа жой тополмаётгани боис ҳозирча шу ерда яшаб туришга мажбур эканини маълум қилгандан кейин шошилмай хужрага кирди, совук сувда ивитилган қок нон кавшай-кавшай корнини алдаган бўлди, хуржундан китоб олиб мутолаага шўнфиди ва кўп ўтмай мизғиб кетди. Ногоҳ уйғонсаки, аллақачон тонг ёришибди, бисотидаги биттаю битта шам ёна-ёна тугабди. Аламини кимдан олишни билмай пешонасига бир урди. Ахир, шу савил уч-тўрт кеча бемалол қунига яраши мумкин эди, кейин бир иложини қиласиди, энди ҳолига маймунлар йигласа керак. Негаки Машҳад бозорида ярим қаричи фалон пул туради, ҳали ўша ҳам анқонинг уруғи, кўпинча қофоз каби пиёда тутур отлиққа ҳам топилмайди, топилган тақдирда ҳам харид қилишга курби етарканми?

Бу эрта мадраса сари оёғи тортмади. Узок иккилангандан кейин ахийри Худодан мадад ва куч-қувват тилаб йўлга тушди. Елкасини қисганча тутдек тўкилган кўча бўйлаб илгарилар экан, қадамида зикр тушаётган жулдир кийимли дарвешлар, касалванд бола кўтарган сочлари тўэфалоқ аёллар, чўпдек озғин ва мункиллаган чолларни учратиб ўқинди, ичини мушук таталаб мадрасага яқинлашиди, дарсхонага кирган чоғда эса беихтиёр хаёли йироқларга учди.

Харир шарда аро элас-элас кўзга ташланади: бир сидра савалаб ўтган ёмғирдан кейин зумрад мисоли жимирлаб товланаётган сердараҳт қир этагида, тик кесилган жардан шовуллаганча отилиб тушаётган шаршара пайдо килган кўл ёқасида, чўғдек қизил гиламлар узра тўшалган қават-қават кўрпаҷаларда ошналар ахил-инок кўр тўкишган. Ана, келишган қадди-қоматидан куч-ғайрат, мулоим боқишидан ақлу заковат ёғилаётган Сайд Ҳасан Ардашер қонга ташна мўғул илму урфонга ташна Фаридиддин Атторни ҳибс қилиб жонини қийноққа, руҳини изтиробга соглани ҳакида шошилмай хикоят сўйла-

ётири. Мўмин-қобил муллабаччалар каби Хусайн Мирзо, Алишербек ва Паҳлавон Муҳаммад бутун вужудларини кулоққа айлантириб сукутга толишган. Нихоят баковул дастурхонга тортган турли иштаҳақўзгар егуликлар, жумладан, саксовул чўғида кип-қизариб пишган думба-жигар кабобни бир-бирларига манзират қила-қила ҳазил-мутойибага ўтиб кетишиди...

Ногоҳ сабоқдошлар шовқин-сурони янграб Алишербек хушини ўнглади. Қарасаки, ҳувиллаб қолган кенгтина ёруғ бўлмада, ҳар жойида чопқи билан Қуръон оятлари ўйиб битилган миз ёнида музтар тортган кўйи тиззалааб олган, нуқра тусли уфққа ёндош поёнсиз кенгликдан ҳам, сокин чайқалаётган зангор кўлдан ҳам, бир гапириб ўн куладиган хушчақчақ ошналаридан ҳам ному нишон йўқ, алар бариси номаълум ёқларга чекинмишлар, хей, дариф!..

Қачонки Алишербек зангор кўл ёқасида, тўкин-сочин дастурхон атрофида кечган ўша жонон сухбатни эсласа ногаҳон кўзларидан ёш тирқирайди, Бобур Мирзо меҳри боис топган эътиборини қўмсаб, қўксини недир армон, недир пушаймонлиғ аччиқ-аччиқ ўртайди. Аниқроғи ўша қунлар қадрига етмаганини, ўшандай фаровонлик ва эмин-эркинлик ҳамиша ҳамроҳи бўлишига ҳеч бир шубҳа қилмаганини ўйлаб соддалиги устидан кулади.

Улкан шахар билан чиқишлоғай қолган Алишербек ширин хотиралар жонига ора кирмаслигини ахийри англади. Шу боис ўйлаб-ўйлаб бир катъий қарорга келди, баъзи темиртириноқ сабоқдошларига ўҳшаб бўш вақтларида ё карвонсаройда ҳаммоллик, ё ҳаммомда гўлаҳлик, ёки бирон-бир хонадонда мардикорчилик килади. Ахир, тирикчилик талаби шу бўлса айби бор эканми? Очифи, бунақа юмушларда Паҳлавон бесуяқ эди, мабодо бозорга бориб қолса якка ўзи бир дунё юкни бир зумда ташиб жарақ-журиқ пул ишларди. Бир танга топса икки танга қилиб Алишербек чўнтағига тиқарди, ишқилиб кундалик харажати учун бор-йўғини аямасди, ҳатто қофоз-қаламига қадар ғамлаб берарди.

Алишербек Бобур Мирзо саройида мавқеи мустаҳкам бўлиб турган пайтда сон-саноқсиз ёру биродар ортириди. Бу кунда эса Паҳлавони оламдан бошқаси ими-жим сичқон инига уриб кетди, мабодо битта-яримтаси узоқ-

дан кўриб қолса дарҳол йўлини бошқа ёққа буриб жуфтакни ростлайди.

Соясидан чўчиб яшайдиган кексаю ёш мударрислар мадрасада ўлганлари кунидан шунчаки муомала қилишар, қай тарзда билим ўзлаштираётгани, қай йўсин тирикчилик қилаётгани билан тирноқча қизиқишимас эди. Орадаги совуқчиликни зимдан сезган тенгқурлари эса иложи борича яқинига йўлашмас, мабодо бирон масалага қизиқиб савол берса жавоб қайтаришмас, кўпинча қўполлик билан дилини оғритишар эди. Факат Жалол Балхий ёнидан жилмас, иложи борича ҳамдардлик билдиран, газал ўқиганда кўнгли ёришар, ҳатто киприк намлар эди.

Бир эрта мадраса бўсағасида соч-соқоли қировлаган мударриси калон Мавлоно Кутбиддин саломига истаристамас алил олгандан кейин елкаларидан ушлаганча таассуф билан бетига тикилди ва ўзини тезроқ табиб ёки қушночга қаратиши лозимлигини бидирлаб уқтирди. У пеш айлаган далиллардан алланечук ўкиниб дарсда ўтиролмади, тушга қолмасдан аста жўнаворди, ҳужрасига келиб хуш-бехуш йиқилди. Тун бўйи гоҳ раҳматли отонасини, гоҳ мактабдоши Хусайн Мирзони, гоҳ бадар кетган Паҳлавони оламни тушида кўриб қимир этмай ётди. Тонг-сахарда кўзларини очганда юраги нотекис тепар, оғзи тахир тортиб кетган эди. Ювина келиб аста шол дастурхонни очди. Кошки бир бурдагина нон бўлса, атиги бир бурдагина!..

Алишербек ўшандан бери эшикдан бир дам нигохини узмай кун санайди. Қаники офтоб барвактроқ чиқсаю тезгина ботса, кеча билан кундуз бор-йўқлиги билинмаса! Аттангки, аксига олиб вақт тоғ-тоғ юқ ортган карвон каби имиллайди – ҳар сонияси йилдек узун туюлади, йилдек! Қодир эгам, ғамни болиш, дардни кўрпа қилиб, ёруғ дунёни ёру жўрасини кўришга зор-интизор бўлиб яна қанча муддат хонанишин ётаркин!?

Ахийри ҳатто пашласини-да кўришга ҳоли қолмаган Алишербек ўзини ёруғ дунёдаги энг танбал, энг нотавон кимса сифатида баҳолади. Бу кетишда ўзи билан кўшилиб жамийки эзгу орзулари ҳам ҳазон бўлиши тайин эмасми!? Одатдагидек мурувватли Тангридан шафқат тилаб оғриқка чулғаниб ётганида эшикдан кимдир йўталиб кирди. Остонада қад ростлаган Жалол Балхийни таниб

сал тетиклашди. Бопига эски дастор ўраган, иягини бир тутамгина сийрак сокол қоплаган сабоқдоши бир-бир бо-сиб тепасига келди-ю, беихтиёр кўзларини ёшлади. Кечга якин анчадан буён Машҳадда қўним топган ҳакиму хозик Мавлоно Абдусалом Шерозийни етаклаб келди.

— Мулла, яширмак ножойиз: ланги бод азиз жонингизни исканжага тортмишдур, — обдон текширувдан кейин юмиюқлик билан тушунтириди Мавлоно Абдусалом. — Бироқ ишқал факат бунда эмас. Чарх жафолари мижозингизда мараз пайдо қилган. Агар тузалмак истасангиз турмуш шодликларидин баҳра олгайсиз, зинҳор-базинҳор томоқдин қисилманг, қанотингизда мудом қўмакчи турсун ва эртаю кеч аъзои баданингизни уқаласун...

Алишербек маъқул маъносида бош иргади, барини бекаму кўст адo этаман деб ваъда ҳам берди. Улус эътиборини қозонган табиб хужрасини тарқ этгандан кейин эса нафас ютди, ахир, ихтиёрида ёлғизлик ва надомат чекишдан бошқа нима ҳам бор?! Бунақа вактда таскин кошки бирон нарсага яраса?! Ноумидлик денгизида суза-суза чарчади, ҳайҳотки яқун нималиги аён — чўкиш!...

Алишербек Таңгри таолога қайси бир қилифи ёқмаганини эҳтимол мингинчи бор дилидан ўтказган дамда эшик фичирлаб очилди. Ногоҳ кўз учи билан қараб ажабсинди. Занглаған зулфинни кўйиб юбормай бўсағада қад ростлаган одам Жалол Балхий ёки Шайх Сайфиддин Машҳадийга ўхшамасди. Аникроғи у ҳар бир елкасига бир киши бемалол сифадиган баҳодирни эслатарди, йирик-йирик кўзларидан ёғилаётган шуъла гўё бутун хужрани ёритиб юборганди.

Ногоҳ Алишербек қичқириб юборди, аммо товушини ҳатто ўзи ҳам эшитмади. Ахир, не омадки, рўпарасида неча кундан бери бир олам соғинч билан интигу интизор кутаётгани Паҳлавон Мухаммад илжайиб турарди. Тилим-тилим кўкси яна тилиниб ошнасини муруватли Оллоҳ йўллаган нажот фариштасига киёслади, ёлборганинди беиз кетмагани учун Яратган эгамга ҳамду сано айтди. Кейин марварид томчилар заъфарон ёнокларини дув-дув ювгани, отила тургиси келиб бўталоқдай талпингани-ю, лескин эплолмагани, ниҳоят Паҳлавон авайлаб кўтаргани, қайноқ пешонасидан ўпгани, хўрсниб бағрига босгани... Эҳ, ҳеч бир таърифга сифаслиги рост!

Баҳонада Алишербек Паҳлавон билан илк бор Абулқосим Бобур Мирзо саройида учрашганини эслади. Сираси ўша кунларда тез-тез бўлиб турадиган шоҳона зиёфатлар бир-бирларини яқиндан билишлари учун ғоят кўл келган эди. Ораларида бўй чўзган меҳру оқибат нихоли вақт ўтиши билан ҳатто довул ҳам кўчиролмайдиган дараҳтга айланди. Сўнг Бобур Мирзонинг кутилмаганда фанодан бақога кўчиши хар иккиси учун ҳам кутилмаган мусибат бўлди. Ҳалига қадар улар ўша айрилик аламини унтуломай саросар ва хафагазак!

Энди эса кажфеъл чарх Паҳлавони оламни яна ўтга ташлабди, ахир, Полвонотада қўним топган қанчадан-қанча уруғ-аймори ному нишонсиз йўқолмиш! Айниқса Хиротда истиқомат қилиб келган муштипар синглиси Гулсадаф ҳовли-жойи ер билан яксон қилингани, ўзи билан бирга эри ва ўғли Дарвеш Муҳаммад дом-дараксиз кетгани алам устига алам!..

— Шоирим, минг бора узр, факир ўз кўмачимга кул тортиш билан овора бўлиб сизни унубибмен, — деди Паҳлавон хўрсиниб. — Тавба, намунча ўзингизни олдирипсиз, тану жонингизда намунча қийноқ?

— Иложим қанча, оғам, тану жоним ихтиёrimдин хорижда азият чекадур, — деди Алишербек, қуруқшаган лабларини ялаб. — Майкўза каби тўлибмен, тўкилмоғим тайиндор. Қолаверса дунёдин тўйдим, дардимни кимга айтишни билмасмен.

— Ҳа... Тожу тахт нодонлик илкида. Бўлса-бўлмаса хур фикрни катагон килурлар. Ҳўш... Фукаросини хор айлаган юрт косаси оқаришига ишонмоқ душвор!..

Алишербек номаълум нуктага тикилганча Султон Абусаид замон ва макон билан қалтис ўйин бошлаганини ўйлаб кетди. Ҳай хот! Айтса тили қуяди, айтмаса — дили! Ахир, Абусаид Хуросон тупроғида ҳукмронлигини ўрнатгунча не-не макру хийла лашкарини жангга солмади, аросат босган ва нафсиға кул саркардалар овозини ўчириш учун озмунча сахиyllиклар қилмади, омонлик ва ризқу насиба тилаб кўчага чикқан шўрлик улус посангисини паст қилиш муддаосида кимлар қўйинини пучёнғоққа тўлғазмади, вакти етиб бошига ҳумо қуши қўнгандан кейин қасос найзасини ўқталганча алданган сийналарни чок қилишига киришганини Оллоҳ баҳоламаса бандаси баҳолаши қийин!..

Бир пайт миз устида турли иштаҳақўзғар егуликлар муҳайё бўлганини кўриб Алишербек кўзлари чақнади. Астагина хўрсиниб кўйган Паҳлавон тасаввурида ногоҳ Ҳирот қизлари олди хисобланмиш сувул жонланганини қаёқдан билсин. Алалхусус Паҳлавон икки қўлини бурнига тикиб қуруқ келишни эп билмай бебаҳо тухфа – жийрон қашқани отбозорда пуллагани ҳам тоабад унга номаълум қолса керак.

Алишербек қачондан бери ич-ичида ўрнашиб олган аломат маҳлук бирдан бош кўтарганини ва ўткир тирноклари билан ичакларини тирнай бошлаганини туйди. Беихтиёр сўлакайи оқиб дастурхонга узанди, аммо ҳамон хотиралар гирдобида сузиб бўғзи ачишаётган Паҳлавон дарҳол қўлини ушлади.

Сира буни кутмаган Алишербек хиёл оғринди, сўнг ноилож декчада қайнатилган туршакобдан озгина ичиб мизғиди. Тахминан икки соатдан кейин атиги бир қошиқ асал тановул қилди, уйку олдидан эса бир ним пиёла қатиқ билан кифояланди.

Паҳлавон ҳар эрта шол дастурхонга асал қўшилган яrim коса қайнок сут қўйганда бемалол кўрпачада чўккалаган Алишербек миннатдор бўлиб жилмаяр, баъзан очилиб-сочилиб ҳазил қиласар, тоҳро мадрасадан узилиб қолганини айтиб нолир эди.

Пасту баландни яхши билган Паҳлавон кейин ҳам босиб егани, босиб ичгани қўймади, аксинча нафсини жиловлаб кам-кам тановул қилишга ўргатди. Оқибат сешиб-сезмаган ҳолда Алишербек куч йига борди, қисқаси, йўқлиқдан кейинги борлик неларга қодир эканини билган бўлса шу кунда ошнаси туфайли билди.

Тез орада Паҳлавон файзу баракасини йўқотган Машҳад кўчаларида ит каби сарсону саргардон изғиб юрган таниш-билиш кунитигирлар билан топишди, Кўкминор мавзеси – хонакоҳга яқин жойдан кенггина ҳовлини ижарага олиб, барини ёнига тортди. Муҳими у бир дақика ҳам вактини бекор ўтказмасди: мудом бозор ёки карвон-саройда, қайсиdir бадавлат хонадон ёки маҳкамада ёлланиб тер тўкарди.

Кўпинча у Алишербек ёнидан жилмайди, улфатлари норозиланганига қарамай тез-тез ҳужрасида тунаб қолади. Ёшлигидан қушуйку бўлгани боис сал-пал мизғиди-ю, каллаи сахарлаб сачраб уйғонади, мийифида кув-

ларча кула-кула эринчоқлиги тутиб тургиси келмай ётган Алишербек тепасига боради. Шартта устидан чойшабни улоқтириб ташлар экан: «Танбалликни эвида қилинг, шоир! Эшикда илхом париси интизор кутадур!» — деб кўз қисади. Энди Алишербек эшилиб керишади, нимадир қитик патига ингичка тегиниб ўтаркан, ҳазил чин бўлиб чиқадигандек эшикка термилади ва юраги ғалати увишиб: «Хе, оғам, неча кунки ул малак дийдорига зормен!» — деб чуқур хўрсинади. Шоир ҳоли-руҳини тушунган Пахлавон ошиқлик аввало азоб-уқубатдан иборат эканлигини таъкидлаб далда беради, бомдоддан кейин енг шимариб ишга киришади, қарабсизки, ҳужра айвонидаги мўъжаз ўчоқда декча осилган, ўт қаланган...

Кўй гўшти шўрvasи зира-мурч бўйини таратиб милдир-милдир қайнай бошлаган дамда Пахлавон Алишербекни кўкси билан чўзилтириб қўяди кунжакдаги сўрида. Кўрган-кечирганидан ҳикоятлар сўзлай-сўзлай баданига қўланса мой суртади ва пойидан то бўйни-бошига қадар бир авайлаб, бир оғритиб узоқ уқалайди. Ўзини буткул бўш қўйиб ётган Алишербек ром қилувчи илтифотли товушни элас-элас эшитади, бесаранжом бармоқлардан ҳужайраларига нур сизиб ўтаётганига амин бўлади, ха, қайноқкина оромбахш нур! Яна сезадики, ҳалигина хуруж қилиб азоб бераётган оғриқ тумандек тарқаб йўқолган, танида недир ҳаловат, дилида недир ойдинлик ҳукмрон! Нихоят пароканда ўйлари чекиниб уйқу элитади, аста-секин осуда бир дунё билан юзлашади, қушдек енгил тортиб уйғонсаки, аллақачон вакт чошгоҳдан ошган, ҳовлини муридлар ола-ғовури тутган, ўчоқ бошида Пахлавон ўлан хиргойи қила-қила куйманаётир!..

— Хе, дў-ўйст! — товуш беради Алишербек завқланиб.

Энди Пахлавон хиргойини тўхтатади, қора-кура теккан қўл-бетини чайгандан кейин мизда дастурхон ёзади, қулинг ўргилсин шўрвани суза келиб нон ушатгач, чехраси ёришганча манзират қиласиди. Кўкси юксалаётган Алишербек сопол косани яқинроғига тортади ва қайноқкина хуштаъм шўрвани хузур қилиб туширади.

Қайси бир эрта Шайх Сайфиддин китоб-дафтар қўлтиқлаб хурсанд холда ҳужрасини тарқ этаётган Алишербекни аранг таниди. Яна бир кун тўсатдан пайдо бўлган Жалол Балхий шоирга бош-оёқ зимдан тикилиб

хайрат бармоини тишлади. Хусусан мадраса жамоаси Алишербекда рўй берган ўзгариш қошида лолу хайрон бўлди. Узоқ муддат чехраси синикиб ўзидан ҳам, мадрасадан ҳам, ҳатто сабоқлошларидан ҳам безиб юрган йигит бирдан куч-кувватга тўлгани, йирик-йирик кўзлари аввалгидек ишонч билан порлай бошлагани, дарс пайти кечадиган баҳсу мунозараларда яна фаоллашгани чиндан ҳам ақл бовар қилмас ҳодиса эди.

Мана энди Алишербек аввалгидек мадрасадан шомхуфтон қоронғиси аралаш қайтади. Ортиқ чарчаган бўлса ҳам руҳида енгиллик туяди, дархол Паҳлавон совға қилган шамлардан бирини ёқади, эшикка термила-термила китоб варақлайди ёки дафтаридағи қайдларни кўздан ке-чиради. Қай маҳалдир кўни-кўнжи тўлиб Паҳлавон ташриф буюргандан кейин анчайин тўкин дастурхон атрофида сухбатлари қизийди. Кўпинча ҳамон аҳду қарорида событ турган дўсти қадрдонлари Ҳусайн Мирзони эслашади. Шу кунда Мирзо Бобоқанбар даштидаги сарсону саргардонликдан кечиб Марв ҳокими Malik Санжар саройидан паноҳ топганини муҳокама қилишга тушиб кетишади. Айниқса, жумлаи жаҳон бўйлаб войибона кезинишлар барисидан мароқлироқ туюларди. Чархи каж билан одамзод муносабатлари кунба-кун чигаллашиб бораётгани, ақлу идрок ёвузилик билан олиша-олиша ҳолдан тойгани, нихоя эса кўринмаётгани устида тонгга қадар мижжа қоқмай тортишсалар ҳам баҳслари тугамасди.

Бетоблик боис Алишербек кўп нарса йўқотгани ҳолда Паҳлавонни қайта топганига амин бўлди. Энди дили ошнаси дили билан тоабад бирлашганига Оллоҳ шоҳид! Мабодо у ташвиши кўпайиб келолмай қолса нимадир етишмаётгандек хомушланади, ҳатто ўзига эмас, дунёга ҳам сигмай тонгни бедор қаршилайди. Мижжа қоқолмай баъзан довот ёнида мук тушган паллада ногоҳ борлифи жунбушга келади. Нихояда ҳар нимаики истагани ўзида жам эканини англайди. Таажжубки, бу оқшом олисдан, қават-қават ҳарир парда ортидан бир хилқат жилмай-ганча ажаб имо-ишоралар билан қошига чорлади, мана:

*Ҳар қаён боқсан, юзимга ул қуёшдин нур эрур,
Ҳар сори қилсан назар, ул ой манга манзур эрур.*

Ошиқлик боис бор-йўғидан кечган шоир асли умри бино бўлиб ўша моҳитобонни учратмаган, ҳатто у туши-

га ҳам кирмаган, ишқи ғайб даъвати ила висол майини симириб масти аласт, кани энди тоабад шундай девона-вор қолса!..

Одатига кўра Алишербек ғазални қайта-қайта таҳрир элагидан ўтказиб хузур қилди ва хотиржам тортди. Фах-мича у дили тубидан топилган ноёб дур эди, дур! Адаш маса ҳар доим ҳам бунақаси насиб этмас. Бир омад кулиб бокди-да. Фақат ёшлиқ — фўрлик эканини унтиб, ўзига ўзи маҳлиё бўлиб қолаётгани йўқми!? Дур деб ўйлагани балки бор-йўғи бир парча мис ёки нукрадир. Эрта Паҳлавон қўлига тушса кинояомуз кулиб аврастарини ағдариб ташласа керак. Сўз жонивор тинигани маъкул, тинигани! Яхшиси шошилмайди, қайта назардан кечириб, зуваласини яна пишитгандан кейин мавриди билан тақдим этади.

— Мулла, фаҳмимча куч-қувватга тўлмишсиз, эмди мушт билан тоғни уриб талкон қилишга қодирсиз, — Паҳлавон қайси куни эрталаб муолажа олдидан қиялатиб ҳазил отди. — Хойнаҳой илҳом париси қўйнига кириб тургандирсиз?

— Қайда, ҳануз орамизда араз-ўраз кўндаланг, — зорланди Алишербек, кўзларини қайга яширишни билмай. — Худойим сиздек элчини ўртага қўйгон бўлса зора вакти-соати етиб ярасак!..

— Сиз айрим қалам бандалари каби бевафолиғ иллатига муқкадин кетмабсиз. Ишингизни фақат туркча сўз билан битирибсиз. Иншооллоҳ, сабитона аҳду қарорингиз боис жамийки муродингиз ҳосил бўлгай!..

Пардали писандани Алишербек тушунди.

Очиғи, кўр-кўrona йўсинда форсийни туркийдан устун биладиган нусхалар билан Паҳлавон чиқишлиомасди. Азалдан туркийда имкон беадад эканлигига аллақачон тан берганди. Колаверса у бир тил ўз-ўзидан буюк бўлиб қолмаслигини, қайсиdir даҳо эътиқоди ва саъй-харакати билан кадру қиймат топишини эътироф қиласидигандар тарафида эди.

— Мулла, биласиз, маълум ва машҳур туркигўйлар бир канча, — салмоқ билан сўзни сўзга улади Паҳлавон. — Аммо қайси бири кўп ва хўп айтингтур ва қайси бири сизга маъкулроқ?

— Салафларга эътиқодим баланд эрур, алар қалам бирлан аллақачон жаҳонни ишғол этибдурлар, — деди

Алишербек, бунақа саволни кутмагани боис бир оз тутилиб. — Фақир эса ҳали фўрмен, ҳар неки қилғон иншоим пишмаганимдин нишона! Айбимни бўйнимга олишга мажбурмен!..

— Мавлоно, Худо ҳақи, ортиқ тақаллуфни ҳам, ортиқ камтарликни ҳам йиғиширгайсиз. Биласизки, ҳамма бирдек бўлмас, истанг ёки истаманг тавофут бор ўртада! Шундай экан сиз ўз ажримингиз ҳақида сўйланг!..

Тўғриси Алишербек жавобга ҳозир эмасди.

— Фаҳмимча Мавлоно Лутфий кўпроқ мусаллам эрур, — деди у қисқа сукутдан кейин, хиёл иккиланиб. — Ул зоти шариф туркигўйлар қавмининг устоди ва маликул-каломи эрур!

— Нечун Сайд Насимиини демабсиз? — Паҳлавон чехрасини недир қувлик чулғади. — Сайд Насимиин борида Лутфийни писанд қилғонингиз таажжубли!

— Оғам, Сайд Насимийда ранглар бошқача тушғон, айтғони зохирий шуарога мувоғиқ эрмас, ҳақиқат тариқин иншосидур, ахир сиз саволингизда бандаси билган ишқни куйлаган шоирларни назарда тутмабмидингиз?

Муолажани нихоясига еткизган Паҳлавон ахийри тўрда тўшалган кўрпачага оғир чўқди, недир ўй-фикрга тутқун бўлиб зимдан Алишербекка разм солди. Ногоҳ Паҳлавон кўзи билан кўзи тўқнашиб Алишербек юраги тaka-пука бўлиб кетди. Таассуфки, у қаттиққўл ва чўртке-сар муаллим қошида имтиҳон топшираётган шогирд каби хадикли мўлтирас, аъзои бадани қайнок терга фарқ эди.

— Сал янгишдингиз, эй, шоир, — фудранди нихоят Паҳлавон, бир қоши иккинчиси устига мингашиб. — Яъники, Сайд Насимиин ашъори зохиран маъжозий, ботинан ҳақиқат тариқин иншоси эрур. Сиздек оқил йигит бунинг фарқига бормори лозим.

Энди Алишербек танг ахволда қолиб ўсал бўлди. Ахир, эс билганидан бери қуйманиб Сайд Насимиин бисотига юкунади, Жалолиддин Румий ёки Фаридиддин Атторни қанча эътиқод билан суйган бўлса, ул зотни ҳам ўзига шунча яқин тутгани ёлғон эмас. Лекин охир оқибат у қолдирган ёмби ёнидан сўқирдек ўтиб кетибди, хей, аттанг!..

Қисқа жимлиқдан кейин Паҳлавон хотиржам қиёфа-да қажрафтор фалак қалам усталари ҳалига қадар ети-

ша олмаган, эҳтимол ҳеч қачон етишмайдиган чўққила-ри билан сирли ва улувор эканлигини изоҳлашга ки-ришди. Кейин эса забардаст ўмровини керганча баралла назмгўйликка тушиб кетди. Офаринки, ҳар бир сўзни қироатга солиб, ҳар бир сўзга теран маъно юклаб ўқирди. Бутун вужуди қулоққа айланган Алишербек афсун қилинган каби сурат бўлиб қолди. Ахир, не синоатки, Паҳлавон оғзидан тунов кечаси — тонг арафасида битган, ҳали поёнига етмаган ғазалини эшиштаётган эди. Фақат баҳодир охирги байт — мақтаъда келган тахаллуси ўрнига Сайд Насимий исеми-шарифини тиркаб юборгани кўп аломат иш бўлди, кўп аломат иш!..

— Ҳатто биргина ушбу иншоси учун Сайд Насимий этагини ўпиш мумкин, — бемалол қулимсиради Паҳлавон. — Ҳар қандоғ шоир бисотида ҳам бунақаси кам!..

— Оғажон, малол келмаса айтсангиз, — деди Алишербек, иложи борича андиша чегарасини бузмасликка тиришиб. — Буни қачон ва қаерда ёдлаб эрдингиз?

— Зеҳн солдингизму, фақат Сайд Насимий қаламига хос сехр ва жозиба жамдур, — хурсанд ҳолда тим кора кўркам соқолини сийпалади Паҳлавон. — Яъники, зоҳиран маъжозий, ботинан хақиқат тарикин ифодаси!..

Агар юз-хотир қўйса Алишербек: «Оғам, Худо ҳаки, ортиқ мақтов айтманг, бул иншо факирники!» — деб баралла ҳайқириб юбориши тайин эди. Истиҳола ҳай-ҳотки тил-жағиға қулф солди. Кейин Паҳлавон ўзини бенихоя жиддий тутаётгани бутун борлигини сехрлаб қўйганди.

— Ҳе, мулла, уйингиз буғдойга тўлсин, рашқ ўрин-сиз. Хоҳланг ёки хоҳламанг, ушбу ғазал аълолар аъло-сидур, муаллифи туркигўйлар пешвоси Сайд Насимий эрур!..

Паҳлавони олам кейинги кунлардаги энг ёқимли маш-гулоти сифатида ғазални қироат билан ўқигандан кейин ҳар гал шу фикрни сира тортинмай такрорларди. Кўпинча сўзини Одам Ато ва Момо Ҳаво замонидан аёлу эркакни бирламчи қовушиш истаги ўзаро яқин қилганини қайд этишдан бошлар ва ўша ғазалдаги муҳаббат таърифи Сайд Насимий салоҳиятидан бир нишона эканини ис-ботлашга уриниш билан якунлар эди.

— Кўп таажжуб қилдингиз, майли, борини айти қолай, мавлоно, — Паҳлавон бир эрта нонушта устида юмшоқ

жилмайиб сўз бошлади. — Қачондир ушбу ғазал Бобур Мирзо мажлиси ардоғида эрди. Латофати факирга бағоят хуш келгани боис кўчириб олдиму калламга жойладим. Адашмасам ул дамда сиз ўн икки ё ўн учда бўлгансиз.

Алишербек бир чой хўплаб, бир дастурхон попугини ўйнаб сукутга толди. Сўнг ҳоқони сайд Шохруҳ Мирзо вафот топиб мамлакатда бебошлиқ бошланган кунларни, отаси Фиёсиддин Кичкина ихтиёри билан Ироқ сари йўл тутганини, Тафт шаҳрида алломаи замона Шарафиддин Али Яздий назарига тушиб дуосини олганини бирма-бир хотирлади. Ўша кезлар фақат улус эмас, замон ўзи ҳам қон йиғларди. Бинобарин, беэга қолган тожу тахтни қўлга киритиш учун Алауддавла (Гавҳаршод бегим ҳомийлигидан), Улуғбек Мирзо, Абулқосим Бобур, Абусаид ва Абдуллатиф бошлаган жангу жадал хосу авом бошига қиёмат кунини солганди. Нихоят биродарларини доғда қолдирган Бобур Мирзо Хуросон заминида ўз ҳукмронлигини ўрнатди. Аста-секин осудалик қарор топиб, турмуш изга туша бошлагандан кейин Алишербек оиласи мусофирилик баҳридан ўтди ва яна Хуросон сари юзланди. Киндик қони томган шаҳар бўлмиш Ҳиротни соғиниб яшаган Алишербек ўша фурсатда туйған қувонч чексиз эди. Тез орада Бобур Мирзо падарига иззат-икром билан саройи тўридан жой берди, кейин уни юксак ишонч билдириб Сабзавор шаҳри ҳокимлигига тайинлади. Ҳали балогат ёшига етиб улгурмаган бўлса ҳам Алишербек Бобур Мирзо хол ва таъб намояндадарини тўплаб ўтказадиган мажлисларда фаол қатнашарди. Қўпинча ўзига хос шодиёнага айланиб кетадиган анжуманлар ғазалхонлик мусобақаларисиз кечмасди. Мунозара пайтида ҳам форсигўй, ҳам туркигўй шоирлар қалами бирдек иззат ва хурматга лойиқ топиларди. Ҳусусан сўз соҳибқиронлари пешқадамларидан саналган Сайд Насимий номи ҳам тез-тез эҳтиром билан тилга олинарди. Фақат қайси сонияда мана бу тахлит ғазали янграганини Алишербек сира эслолмайди...

— Фақир Сайд Насимий бисотида бунингдек ғазал борлигига гумон қиласмен, — хўмрайиб ғулдиради Алишербек. — Бобур Мирзо даврида ҳам на ўқибмен, на эшитибмен!..

— Фаромушлик хар кимдан ўтадур, сиздан ҳам ўтган бўлса не ажаб!?

— Яна кесатасиз, камина эса андиша қийногини чекамен.

— Сўйланг, не андиша қийноғи!?

— Таажжуб! Сиз қилган таърифу тавсиф... шунча баландки... Кўйинг, тилимни тишлаганим афзал!

— Вактида Сайд Насимий сифатини қылсан оғринмагайсиз деб огоҳ этганмен. Зеро ул зотга холисона баҳо берганим сизни камситганим эмас!

— Калавани чувалатмак сизга шунча завқлимур?

— Факир учун зўрдин зўрни ажрим қилиш завқли, мавлоно! Сўз майдони кураш майдони кабидур, кимки ўзини талаб аҳлидан деб билган бўлса, анинг зоти-зуринди билан имконини сўраб-суриштирмоқ айб санаалмас.

Паҳлавон мулоҳазаси ҳар қанча жўяли бўлишига қарамай Алишербек бадтар хитланди. Яна устига ўша ғазал бир тунда чеккан азоблари меваси эканини изҳор этолмагани беадад армон бўлиб қолди. Бундан усталик билан фойдаланган Паҳлавон шоир дилидаги қолган-кутган шубҳа учқунларини ҳам тамом сўндириш учун жонжахди билан киришиб кетди. Яъни, унингча Сайд Насимий илму ҳикмат дунёсида даҳо, сўз денгизида тадбирли favvос, бағридан қуёшга жой берган ошиқ, нафаси ўткирвоиз, кексаю ёшни бирдек ром айлагувчи сехргар!..

Паҳлавон эртаю кеч тинмай-эринмай бир мавзуда мунозара юритиши охир-оқибат Алишербекни ҳолдан тойдирди. Ахийри курғур истиҳоладан кечиб кўкларга кўтарилиган ғазал ўзиники эканлигини ошкор қилишга аҳдланди. Агар буни эътироф этса Паҳлавон ҳазилу чин аралаш давом эттираётган ўйинини тўхтатишига амин эди.

Бугун одатдагидек Алишербек мадраса ҳовлисидан ҳорғин қиёфада узилди. Ниҳоят Паҳлавонга ҳал қилувчи зарба бериладиган фурсат яқинлигини чамалаб кулимсиради, кимсасиз кўча бўйлаб бафуржа юра-юра айтадиган гапини пишитди. Афсуски яна ниятига етолмади. Курмагур Паҳлавон аҳду қароридан хабар топган каби бир қоп ёнғоқдек шалдираган беш нафар ётоқдошини етаклай келиб хонақоҳ дарвозаси пештоқига осилган фонус ёруғида йўл пойлаётган эди.

Ана буниси айниқса ошиб тушди. Анчайин шошиб қолган Алишербек чехрасига ғолибона тус бериб кулаётган Паҳлавон билан қай йўсин муомала қилишни бил-

масди. Одмиёна қора чопон кийиб, белларига чилвир боғлаган беш қорувли қуштигир эса худди бир нарсадан куруқ қолган каби тинмай жаварди. Таажжубки, улар ҳам Сайд Насимиининг ашаддий муридлари бўлиб чиқиши. Ҳалиги ғазални гоҳ униси, гоҳ буниси тутилмай ёддан ўқиди, сўнг тахминан ўн йиллар муқаддам Хурсон ҳукмдори Абулқосим Бобур тузган шоҳона мажлисларни безаганини, ҳатто бутун Машҳад жамоаси дилини оҳанрабодек ишғол қилганини таъкидлашганда Алишербек беихтиёр қўлини ёқасига юборди.

— Мавлоно, Сайд Насими арзигули мерос қолдирганига энди ишонгандирсиз? — деди Паҳлавон, фонус ёруғида кўзлари чақнаб. — Зеро ушбу битик ботин ва зохир щеъриятида бетакрор намуна!..

Сир очилмай бадтар қулфу қалит бўлгани Алишербек тоқатини тоқ қилиб юборди. Ҳали йўлда қайта-қайта пишитган ўй-фикридан кечиб тўрсайғанча илгани босди ва аввалгидек торайиб қолгандек туюла бошлаган хужрасига кириб аста сўрига чўзилди.

Алишербек орадан атиги бир ярим кунни ўтказиб жилмайганча яна қадам ранжида қилган Паҳлавонни индамай қаршилади. Суҳбат тағин ўша ғазал атрофида кечишини билиб ташқарига отилди. Қачондир Паҳлавон қувиб етганда у кимсасиз кўча бўйлаб паришонҳол одимлаб борар, Сўз устида қурилган чархи буқаламун ўрни келса Сўздан тониши мумкинлигини ўйлаб хитланар эди.

— Сиркангиз сув кўтармай қолганидан бехабар эканмиз-ку, — завқ аралаш кесатди Паҳлавон. — Бўлди-е, қани қовоқни очинг! Оча қолинг қовоқни! Сиздек ақли расо йигитга ярашмас экан!

— Ўша ғазал хусусида бошқа сўзламанг.

— Нечун, мавлоно?

Жавоб ўринига Алишербек пешонасини тириштириди.

— Хўп-ей... Бир бўлди-да, мавлоно, — деди Паҳлавон, мийифидан ингичка кулги аримай. — Бир важ билан ажрим килибмен, бунинг нимаси ёмон!?

— Шошадурсиз. Ажрим кейинроқ бўлса керак. Келаси сизу бизга қай хил кўз билан назар солажаги номаълум!

— Иншооллоҳ, яхши маълум... Эрта хосу авом ортингиздин эргашадур. Бори тирик жон ўша ғазал ошиғи

бўлур. Ҳатто унақаси Сайд Насимий бисотида ҳам йўқтур, илоё ўзингизга буюрсин!..

Хей, фалак! Хей, Қодир эгам!

Нимадир Алишербек қитик патини авайлабгина юмдалади, энди у беихтиёр тўхтаб Паҳлавонга нигоҳ қадади. Минг йил қидирганини ниҳоят топган каби ич-ичида нимадир тошар, тўлиқиб ва телбаланиб бир тилак айтгиси келар, ҳайҳотки тили айланмас эди.

— Хўщ, мавлоно, муқаддимага нечун қизиқмасиз? — жилмайди Паҳлавон, Алишербек елкасига залварли қўлини ташлаб. — Ҳимм... Бир эрта муолажани бошлаб шалварингиз чўнтагидан учи чикиб турган қофозни кўрдим. Секин олиб кўз юргутирсам... Ҳай-ҳай, жонон ғазал!

— Таслиммен! — деди Алишербек ўнғайсизланиб.

— Ғазални ёдлаб қофозни жойига қўйдим, — хотиржам давом этдим Паҳлавон. — Кейин... режа туздиму ётокази шерикларим билан тил бириктирдим. Бор-йўғи шу, мавлоно!

— Бор-йўғи шу деганингиз нимаси, оғам!? Агар яна бирон кун бўш келмай турсангиз савдоийлик халтасини бўйнимга илар эрдим!..

Аччик-чучук кунларни бепарво кечираётган ва аломат сухбатдан ғофил қолган Машҳадни қоқ иккига бўлиб ўтган кимсасиз тош кўча ўртасида ошналар бир-бирларини кучиб, қах-қаха уришди...

Ҳинди боб

ЗАЪФАРОН КУНЛАР

Алвидо, Машҳад, кайдасан Ҳирот!?

Ошналар саратон жазирамаси билан биргаликда ташналигу очликни писанд қилмай қайноқ терга ботганча тўхтовсиз олға босишади. Олов селига кўмилган саҳро йўли гўё поёнсиз, олдинда нукул уммон каби сароб чайқалади, сароб! Кум-бўрон кўтарилса, айниқса, аҳвол танг. Яна эртаю кеч қароқчи муттаҳамлар босқини эҳтимолдан холи эмас, айтишларича, ҳар ерда бурда нон ёки

беш-ўн танга ақча учун хунрезлик одатий ҳолга айланган...

Тинкаси қуриган Алишербек аранг қум кечиб боради. Гоҳо Паҳлавон шоирни қўлтиғидан ушлаб суюб олади. Нигоҳи йироқларда... Мўъжазгина меш кўтарган сарв қоматли Зулфизар кўриниш беради гёё сароб пардаси ортида. Гоҳо у хув наридан учкур бедовини чоптириб, қўл силкиб ўтгандек туюлади. Ох, нақадар сирли жилмайиб боқини! Беихтиёр Паҳлавон унинг исмими тутгани ва хўрсинганини билмай қолади. Алишербек эса ажабсиниб уни зимдан кузатади, аммо нима гаплигини тушунмайди.

— Жигарим, чеккан озоримизга яраша Ҳиротга кириш насиб этармикин? — куйиниб сўради Алишербек, кичик карvon саёзгина жилға бўйида қўнгач. — Сизу биз билган тераклар аллақачон кесилмиш!..

— Шоирим, қўнгилни тўқ тутгайсиз, ёrimиз Худо!

Офтоб ва гармселда чўяндек қорайган Паҳлавон тасаллиси оз-моз бўлса ҳам Алишербек қўнглига умид бағишилади, ахир, нимага бунча ич-этини ейиши керак, қадрдан шахри саналмиш Ҳирот ҳарнечук кўкрагига найза тирамаса керак.

Дарвоқе ошналар кейинги ойларда Машҳад қўндаланг қилган не-не азобларга тишларини тишларига босиб чидашди. Ниҳоят қозоқлик даврини ортда колдирган Ҳусайн Мирзо Астробод, Марв ва Несони тасарруфига кириттанини эшитишиб бошлари кўкка етди ва дўсти қадрдан хузурига бориш учун ҳозирлик кўра бошлишди.

Бир эрта гурунглашганча халта-хуржунга ул-бул егулик ва лаш-луш жойлаб туришганда ногоҳ эшик зулфи ни шикирлади. Ким бўлди экан, деган ўйда Паҳлавон тезгина чиқиб қаради ва заранг асо тутган, чакмони устидан боғланган чилвирга кашкул осиб, бароқ қошларигача кигиз кулоҳ бостирган чўтирип дарвешга кўзи тушди. Бафуржа уни ичкарига чорлади, олдига дастурхон ёзиб қорнини тўйғазгач, шоир билан бирга гапга солди.

Сира ақл бовар қилмас: ортиқ толикқани сезилиб турган меҳмон бир неча юз чакирим масофани ёлғиз, пой-пиёда босиб Астробод вилоятидан келмиш! Совғаси — найча қилиб ўралган сурғичли мактуб! Таниш хусниятга нигоҳ ташлаган ҳамоно томоқларига талх нарса

тиқилди. Бинобарин, Мирзо килган нозик имо-ишора-лардан англашдиди, иложи борича тезрок Ҳиротда мұким ўрнашиб, Астробод билан алоқа ўрнатышлари зарур.

Мана энди ўша мактуб баҳона, узок айрилиқдан сұнг, қадрдон Ҳирот сари ҳам түлиб-тошиб, ҳам жон ҳовучлаб боришаётір, бир сездириб, бир сездирмай ўтган, не-не ғам-андухга дучор айлаган вакт мобайніда у буткул бегона хилқатга айланиб ултурған бўлса на илож!?

Нихоят күёш ботар паллада қадрдон Ҳирот бор салобати ва кўрку таровати билан жимиirlаб кўринди ва ҳозироқ чавандозлар каби кийинган Зулфизар от ўйнатиб пешвоз чиқадигандек Паҳлавон юраги гупиллаб ура кетди.

Афсуски ҳалиги шубха тўғри чиқди: қуролли соқчилар тўнғиллаганча шахар бўсағасига йўлатишмади. Кейин тасодифан Ироқ дарвазасини эски ошналари Сулаймон баходир навкарлари қўриқлаётганини билиб сал бўлсин енгил тортишиди.

Шоҳруҳ Мирзо билан Бобур Мирзо хизматига камарбаста пайтида Сулаймон баходир шамолига боролмасдингиз: мингбошилик либоси эгнига ярашиб туар, шуҳрати бутун Ҳурросонни тутган эди. Мана энди Султон Абусаид лашқаридаги юзбошиликка зўрға илинибди. Агар сир фош бўлса калласи кетишини билса ҳам у қўлидан келганини аямади, кечқурун уларни қаландарсифат кийинтирди ва тижорат карвонига кўшиб шахарга ўтказиб юборди.

Хозир Паҳлавон оёғида зўрға турган, ранг-рўйи синиқкан шоирни тўғри Мұхаммад Молоний хонадонига бошлиб борса бўларди. Афсуски, у кўпдан бери Ҳиротда эмас, билишича, кун кўриш важи билан дуч келган кент ёки шаҳарда мардикорчилик қилиб юрибди.

Ажабо, пойтахти азим намунча нотинч, намунча безовтаҳол, қадамда шақилдок ва фонус кўтарған қоровулмиршаб учрайди. Балога чап бериш мумкин, аммо улар таъқибиға тушсанг тамом — шу кўшқўллаб Худо ургани!

Ҳартугур ошналар пана-пастқам билан юриб бир амаллаб жон сақлашди, чеккароқдаги қайсиdir карвон-саройдан ижарага жой олиб тош котиб ухлашди. Эрталаб отлар кишинашию түялар бўкиришидан уйғониб таҳорат қилгани чиқишиаси, ахвол танг: ҳовлини жибани!

совут, дубулға кийиб, ярок таққан авзойи бузук кимсалар ишғол этганди, ёпирай, наҳотки излариға түшиб келишган? Сўнг эшикни тепиб очган, тикилишида недир истеҳзо акс этган сардорни таниб энсалари қотди. Ахир, рўпараларида аллақачон хон ишончини қозонган ва чапдастлиги билан бутун Ҳиротга танилган Хожа Маждиддин илжайиб турад әди.

— Жаноблар, — деди у юмшоқ оҳангда, ҳатто тавозе сақлаб, — амр буқим, ҳозироқ улуғ шоҳимиз ҳузури муборакларига етиб боргайсиз.

Бу ёғи энди қанчага тушди, ахир, улар Ҳиротда эканини Сулаймон баҳодирдан бўлак бир зоғ билмасди-ку. Наҳотки у сабри чидамай, бирон сийлов олиш илинжида оғзидан гулламиш? Бунга ишониш қийин, ҳархолда у сахройи одам, зуваласи пишиқ, кўнгли тоза, унча-мунчада орини пулга чақмас. Дарвоқе етти тош наридан хид сезадиган олғир-айфам тозилар камми? Қайси бирори шамолдек ела бориб оқизмай-томизмай сарой гумашталариға етқизгандир-да. Касофат босиб ҳали Сулаймон баҳодир калласидан ажралмаса! Фақат... мана бу лаънати исковичлар нечун талаб ташлашмади, нечун киshan уришмаётир оёқ-қўлларига? Наҳотки пўрим кийинган ва соқолини ихчам кузаган Хожа Маждиддин жиглариги тегиши учун масхара қилаётир!?

Йўқ, ҳазил-мазах ўрни эмас, амр бўлгани ростга ўхшайди, қимирилаш керак, йўл зиндан ёки дор сари эканини шоҳнинг ўз оғзидан эшитиш учун жадаллаш лозим. Илож қанча, бошга тушганини кўз тортади, фақат дилга жон қадар яқин Ҳиротнинг эрталабки ғалавовурга тўла таниш кўчаларидан ётсираганча маҳкум каби бош эгиб ўтиш нақадар оғир!..

Шахар ичра шахар ҳисобланмиш аркнинг баҳайбат дарвозасига рўпара бўлишганда ошналар энтикишди, сўнг кўша-кўша маҳобатли иморатларни томоша қила-қила илгари босишли. Ниҳоят йўл бўйи чурқ этмаган Хожа Маждиддинга эргашиб узун йўлакдан ўтишди ва чоғроқ бўлмага киришди. Бир оздан кейин эса ипак салла ўраган эпчилигина хушмўйлов эшикоға таклифига кўра бағдодий эшиқдан кириб, ўзларини поидан то тепасига қадар ингичка зархал нақшлар чекилган, улкан биллур қандилларида сон-саноқсиз шамлар милдираб ёнаётган хонаи хосда кўришди.

Ана, Султон Абусаид, бошида пат ва фируза тош қадалган симобий дастор, эгнида узун зарбоф тўн, ўзидан ҳам, иқболидан ҳам мамнун холда, мийифида хотиржам кулаётир, фахр-ифтихори чексиз – гўё бутун дунё устидан ҳукм юргизаётгандек! Лекин у остидаги мунаққаш таҳт, белидаги қимматбаҳо камарга осилган тилла сопли ҳанжар куч-кудрат тимсоли эмаслигини, тақдир бир зарб берса бариси кунпаякун бўлиб кетиши мумкинлигини ҳеч ўйлаб кўрганмикин!?

Бобур Мирзо вафотидан кейин рўй берган инқироздан фойдаланиб Ҳирот таҳтида муқим ўрнашган Султон Абусаид гўри аллақачон тайёр ækанлиги хусусида эл орасида анчадан бери фийбат юради. Ҳарҳолда хавфу хатардан у ғофил эмас, айниқса Ҳусайн Мирзо Астробод мудофаа девори шинакларидан Ҳирот сари интиқом ўқларини тўғрилаб қўйганини ўйласа ичидан киринди ўтса керак. Ҳусайн Мирзо бунаقا жонига битган чинқонга айланар экан, вақти-соатида, парвозга шайланмасдан бурун курғурнинг қанотларини таг-тагидан кирқиб ташламагани учун минг пушаймондир.

Паҳлавон ҳам, Алишербек ҳам биладики, қачондир Ҳусайн Мирзо хомхаёлга берилиб қаттиқ қоқилди: яксидил бўлиш мақсадида Бобур Мирзо билан Султон Абусаид ўртасида сулҳ имзоланганда Самарқанд билан ҳамкорликни лозим топди. Ахир, Абусаид қони қонига яқинрек эди-да. Анча вақт унинг этагида муккадан кетиб намоз ўқиди, бу иши эвазига қандоғ меҳру мурувват кўрди, хей, дариг!?

Аслзодалар авлодидан Султон Увайс исён кўтариб Самарқанд таҳтига кўз тикканда Абусаид, ўн уч шубҳали шаҳзодага қўшиб, Ҳусайн Мирзони ҳам зинданга солди. Агар тасодифан бир савобгир киши кўргиликни волидаи муҳтарамаси Феруза бегимга етқизмаса ҳоли не кечиши қоронги эди. Онаизор Самарқандга чарх уриб етиб келган ва бўзлай-бўзлай дилбанди гуноҳидан ўтишини сўраб Абусаид пойига йиқилган, охир-оқибат максадига эришган эди...

Паҳлавон таъқибкор нигоҳни туйди ва томоғига қалампирдек аччиқ нарса тиқилди. Ер билан яксон бўлган Польонота аҳли оху фарёди акс-садо берди гўё юраги тубида! Бутун Ҳурросон жиловини қўлида маҳкам тутиб турганидан мамнун шоҳ ўша қилмиши фақат қаҳру ғазабга

лойик эканлиги хусусида бирон марта бош қотириб кўрганига ишониш кийин эди.

— Жаноблар, кеч бўлса ҳам бир масалага ойдинлик киритмакни лозим хисоблармен, — қисқа салом-алиқдан кейин салмок билан сўз бошлади Султон Абусаид. — Фахмимча, ҳар иккингиз ҳамон оғаларингиз қатлида факирдин гумондасиз. Бекор қиласиз. Аслида молфаҳм амирлар факирни огох этмай бедодликка қўл урншанини ниҳоят билмоғингиз керак. Айниқса, Польвонота қисматига афсус қиласемен. Салла ўрнида калла келтириён жохилларни дорга торттирибмен!..

Дашт сукунати чўқди хобгоҳда..

— Оллоҳ иродасига бўйсунмак барчамиз учун ҳам қарз, ҳам фарз, шундай экан, ўтган ишга саловат! Келинг, белимиизга ахиллик камарини боғлайлик, токи мундин элу элатга манфаат етсун!..

Сал кам етти йил мобайнода Султон Абусаид на Паҳлавонни, на Алишербекни ирими учун бир марта ҳам сўраб-суриштирганди, ҳеч бирининг ўлигию тиригига заррача кизиқмаганди, энди дабдурустдан инокликка чорлаёттир. Бундай ўзидан кетаёттанига сабаб нима бўлса экан?

— Аълоҳазрат, сояи давлатингизда умргузаронлик қилиб кўрганмиз, илкингиздин тегмиши насиба томоғимиздин беминнат ўтмағон,— дилидагини рўйи-рост айтди Алишербек.— Эмди халтамизда бору йўғи биз учун кифоядур.

— Ўтган ишга саловат, Алишербек, — Султон Абусаид бетини ясама кулги қоплади. — Қирчиллама ёшда-сиз. Яланроҷ қаламга суюниб яшаб бўлмас. Биз билан тўкин-сочин дастурхон атрофида яйрасангиз савобига нима етсун. Хўш, Паҳлавони олам, фикрим сизга маъқулму?

Паҳлавон Султон Абусаид билан илк маротаба қачон учрашганини эслашга тиришди. Ёдига тушди: Мовароунинаҳр билан Хурросон ўртасида биродарлик сулхи тузиљганда! Ўшанда Паҳлавон Бобур Мирзо баҳодирлари сафида Самаркандга борган, тантанали маросимдан кейин бўлган курашда ўзини кўрсатган, аникроғи, кимки рўпара келса барини елкасидан ошириб ерга урганди. Султон Абусаид хос баҳодирлари берган тузини окламагани учун бир кўйса, Паҳлавон Мухаммад Абусаидлек арслон ўзига камарбаста эмаслигига икки кўйган, ниҳоят уни, бошидан зар сочишини қайта-қайта таъкидлаб, Са-

марқандда олиб қолишига уринган. Лекин у отаси ва Бобур Мирзо юз-хотирини қилиб кўнмаган, қолаверса Хуросон тупроғида томири чуқур кетганини ўйлаган...

— Алишербек факир кўнглидагини ҳам топиб сўйламиш, — чўрт кесди Пахлавон. — Бу дунёда ҳар кимнинг кўрпа-ёстиғи бўлакдур.

— Биродар, Капа полвон пойингизда туфроқ бўлғонда сизга бошқача ихлос қўймишмен, — овозини атай юмшатди Султон Абусайд. — Имоним комилки, буни эътиборга олурсиз.

Пахлавон қовоғини солди, Капа полвонни қанчалар қийналиб ер тишлатганини дилидан кечиргач, Алишербекка қаради, тўйдим маъносидаги бош иргаб олға босди. Ҳаётини бошқа ўзанга буриб юборган хотиралар гирдоғида сузаётган Алишербек ошнаси ҳоли-рухини осон тушунди ва унинг изидан шошилди.

— Йўқ, жаноблар, сиз айтгандек бўлмас, эртадин девонда, Сайид Ҳасан Ардашер ёнида ходимсиз. Маош тайин бўлур. Мунший, вазифа буким, тезда фармони олий битилсун!..

Султон Абусайд юзига викорли тус бериб айтган ушбу сўзлар билан сухбат бокий бўлди. Ноилож қолган ошналар судралганча хос мулозим изидан капитархонани эслатадиган девонга келишиди. Ланг очиқ бағдодий эшиклардан озода либослар кийган ичкилар, мирза-котиблар, беклар ва тўралар тинимсиз кириб-чиқишаради. Таажжубки, осмонни ушлаб турган каби бариси ажабтовур хўмрайган — умри бино бўлиб гўё бирон марта ҳам кулмаган, тавба, булар турқи-тароватига Сайид Ҳасан Ардашердек банда қандоғ чидаб юрган бўлса!?

Пахлавони олам билан ёнма-ён одимлаётган Алишербек хаёлан кечмиш сари учди. Ҳозиргидек эсида, хижрий 860 сана, муazzам Ҳирот таҳтида Султон Иброҳим муқим, у — Мир Низомиддин аллақаҷон Мавлоно Лутфийдек маликул-калом имтиҳонидан ёруғ юз билан ўтган зийраккина ўғлон!..

Бир куни отаси Фиёсiddин Баҳодир этагидан тутиб ораста ва озода бир хонадонга борди, оstonада мамнун қаршилаган ва атрофларида гирди-капалак бўлган истараси иссик ўттиз ёшлардаги хушқомат кишини туғишганидек ёқтириди-қолди. Кейин билса, у ёшлиқ фаслидан ҳикмат ва тарих, мантиқ ва ҳадис, адаб-хилм ва ҳаё,

шеър ва муаммо бобида баланд поғоналарга кўтарилиган
Сайид Ҳасан Ардашер экан...

— Мехрибон Худойимдан ўргилай, фақир қошига
сиздек азизларни Ўзи йўллабдур, — Сайид Ҳасан улар
 билан қулоқлашиб кўришди. — Ҳасанотлар бўлсин қадам-
ларига!..

— Қачондин бери дийдорингизга муштоқмиз,
хўрсиниб қўйди Алишербек. — Ишқилиб соғ-саломат
 бормусиз, мухтарам устоз?

— Илоҳим, Парвардигор сизни хамиша бало-қазо-
дин асррасун, — деди Паҳлавон, товуши гулдираб. —
Тақдир жисмимизни узоқларга улоқтирмиш, аммо кўнгли-
миз сиз билан қолмиш!..

— Суҳбатни фақир кулбаи вайронасида қиёмига ет-
казсак, билурмен, қулинг ўргилсин ош дамлашда Паҳла-
вон устаси фаранг!..

Тотли мусаллас нўш қилган қаби Паҳлавон ҳам, Али-
шербек ҳам масти масрур эди. Шу боис устоз илтифоти-
га бажонидил кўнишди, тонгга қадар давом этган гурунг
чоғида кўпроқ Машҳадда кечган уқубатли кунларидан
нолишиди, кейин эҳтиёткорлик билан Султон Ҳусайн мак-
тубида баён қилинган фикрни орага кистиришди.

Хавотири ортган Сайид Ҳасан Ардашер ноилож Ҳирот
кузғунлар уясига айланганини, ножӯя босилган ҳар бир
қадам охир-оқибат дорга тортиш ёки зинданбанд қилиш
 билан ниҳоясига стишини майдалаб тушунтирди, ҳатто
 Паҳлавон ярасини янгилаб, Полвонотада содир этилган
хунрезликни эслатди.

Сайид Ҳасан Ардашер бекорга койинмаганини ошна-
лар тез орада ангашди. Таажжубки, девонда иш бошли-
ганилари ҳамоно, дастлабки кунданоқ бети-ияги йўниб
кўйилгандек син-силлик бир кўса елимдек ёнишиб олди.
Баччағар нуқул панжара орти, пана-пастқам, муюлиш-
дан мўралар, бир кўзини ола килиб хавотирили қаар,
афту башарасида яширган заҳарханда юракларига тиф-
дек қадалар эди. Тағин устига, орадан сал кам икки ой
ўтса ҳамки, кўлларига бир мири тегмади, ҳамон устод
хонадонида тириктавон бўлиб туришар, мудом кўллари
куруқлиги учун хижолат чекишар эди.

— Хўш, шоир, хотиржам бормусиз? — деди Султон
Абусаид бир кун намозшомда, атай ўзини гўлликка со-
либ. — Камчилик бўлса сўзлагайсиз.

— Асло йўқтур, аълоҳазрат, — юмшоққина кесатди Алишербек. — Фақат чарх тарозисини ўйлаб фаромуш бўлибмен.

— Не унсурлар тортилур чарх тарозисинда? — айёна илжайди Султон Абусаид. — Билганингиздин хабар бергайсиз.

— Бир палласида савоб, бирисида гуноҳ тортилур, локин бандаси бундин ғофилдур, — ногоҳ Алишербек-нинг йирик-йирик тубсиз кўзлари чақнади. — Аслида Оллоҳ тарафидан ҳар кимга яхши-ёмон фарқига бориш буюрилган. Пиримиз Жалолиддин Румий эътирофича, нарса борки хорижи олам эрур, ҳар не истарсенки ўзингда жам эрур!..

— Офарин, илму хикматда кўп илғорсиз, — деди Султон Абусаид, ён берган киши бўлиб. — Айниқса қаламингиз мўъжизакор эканлиги кўпдин овозадур. Фақат буни ҳамон биз сезмадук. Одилона юрт сўраб турган биздек темурийзода лутфи эҳсонингизга арзимадикму!?

Алишербек коса тагидаги ним косани кўргандек бўлиб ичиди истехзоли кулди. Дарвоқе муаззам Ҳиротда ном қозонган кўпгина шоирлар хукмдорни пайғамбар янглиғ улуғлаб кўкларга кўтариб ётишганда у сукут сақлашдан нарига ўтмаётгани такаббурлик эмасми!? Агар ўзини меҳру мурувватга лойиқ санаса шоҳ хоҳиш-иродасини мўътабар тутмоғи, гах деса уча бориб кафтига кўнмоғи лозим шекилли!

— Сиз... сўзни чирпирак қилворишга қодир ахли шуаро тилидаю дилидасиз, — нихоят зил жимликни бузди Алишербек. — Факир қасида ҳадисини олмадим. Сиздек зотни таърифлаш жиддий масъулият!..

— Сиз баҳона қидирмай уриниб кўринг!..

— Бир қошиқ қонимдин кечгайсиз, хон жаноблари, — баҳсга аралашди Паҳлавон. — Фаҳми ожизимча, четданки амр бўларкан, қаламнинг орқаси тутадур, неғаки у ўз оламига подшоҳ эрур.

Чамаси нимадир Султон Абусаид суж-сугидан ўтиб кетди, зимдан бир Паҳлавонга, бир Алишербекка еб кўйгудек ўкрайди. Сираси шу боқиши билан ўқланган камондек хатарли сен икки қайсарга охири ўз истагимни англатаман демоқчи бўлди. Ахир, чиндан ҳам қалам, ха, қалам жонивор шоҳ шаъни ва салтанат шавкатини куйлаш учун яратилган эмасми!?

Сира қутилмаган кисқа сухбатдан кейин ошналар күнгли чирок ёкса ёришмай қолди. Айниңса, Алишербек ўзини тоғ орқалаб юргандек оғир ҳис қилди, ишида барака бўлмай шомга бориб ўлгудек толикди, кечқурун вужудини исмсиз бир туйғу аёвсиз куйдириб уйкуси кочди, безовталиги кучайгандан кучайиб ахийри миз ёнида мук тушди, дунёни унугдек ҳолда қалам ва қофоз билан хасратлашди. Нихоят субҳидам арафасида, поёнсиз уфқ гардиши нуқрадек окара бошлаган паллада туғилган қитъани шошилмай окка кўчирди, бомдоддан кейин ҳаяжонини босолмай Пахлавонга ўқиб берди:

*Жаҳон ганжига шоҳ эрур аждаҳо,
Ки, ўтлар сочар қаҳри ҳангомида.
Анинг коми бирла тирилмоқ эрур,
Маош айламак аждаҳо комида.*

Шаксиз қитъа дангал нишонга текканди, мазмуни билан жозибаси ўзаро уйғун келган бўлиб оҳангига кишини дафъатан ром қилувчи аллабир жоду бор эди. Чархи дунни домига тортган оғатдан огоҳ этаётган илохий сехри айниңса Пахлавон учун беҳад қадрли туюлди. Но маълум нуктага тикилганча мийигига сокин қулаётган шоирни кутлаш билан бирга хавотирли бош чайқади. Узоқ мулоҳаза юритгандан сўнг: «Илоё Абусаид хабар топмасун-да!» — дея койинди.

Аттангки, Пахлавон қаттиқ тайинлаб қўйганига қарамай, Алишербек эҳтиётини унугтди, қайсиdir даврада бир баҳона билан ёд ўқиб юборгандан кейин қитъа овозаси оғиздан-оғизга кўчиб шамол тезлигига саройга, шоҳ қулоғига етди. Мана энди фийбат ортидан оёғи ерга тегмай ўзи ҳам келиб турибди, ажабмаски қора қалтак синса бошида! Жимжит қароргоҳни тутган вахима шундан огоҳ этаётгандек эди.

— Во ажаб, қаламингиз учидин нечун бунча заҳар томадур? — деди нихоят Султон Абусаид, ўзини хотиржам қўрсатишга тиришиб. — Бундин хижолатингиз йўқму?

— Ҳақ аччиқ эрса қаламда не айб, хон ҳазратлари? — деди Алишербек холисона. — Факир ҳамиша андиша бандасимен, локин қалам исён қилса ўрним унинг ёнида бўлур!..

— Фаҳмимча, қаламга ортиқча бўйсунибсиз ва шу боис аждаҳо бирлан подшохни тенг қўйипсиз.

Зимдан туваётган Султон Абусаид фикрини энди Алишербек яна ҳам теранроқ англади. Шунга қарамай икки энли паст тушмади, майли, осмон қўлида экан ташлаб юбора қолсин, ахир, тиз чўкиб яшагандан кўра тик туриб ўлган минг марта афзил!..

— Фақир сўзимни айтибмен, сўзни дорга тортиб, ўтда куйдириб, сувда чўқдириб бўлмас!..

Ана шундай хитоб қилган Алишербек ҳозироқ муқаррар олий жазо ҳакида фармони олий эълон қилинишини кутди. Ростдан ҳам у жонидан умидини узган, аллақачон кўзига дор оғочи билан бир ярим газлик қабр кўрина бошлаган эди. Кутимаганда шоҳ ғазабини босиб лутф билан ижозат берганда ҳайрон бўлди ва буни чархи каж муруввати деб билди. Шунга қарамай ичиди нимадир синди, ўзини тақдир чангалига тушган қанотсиз күшдек сеза бошлади. Ҳайҳотки Паҳлавон ёки Сайд Ҳасан Ардашер далласи ҳам кўпинча уни овута олмасди. Ҳусусан у одамзод тирикчилик икир-чикирларига ўралашиб, ҳар неки имконини бой беришга маҳкум эканини ўйлаганда еру кўкка сифмай қолар эди...

Мамлакатда рўй берәётган жамийки нохушликини диёнатли зотлар қаторида Паҳлавон билан Алишербек кўриб-кузатиб туар, ҳаргиз рухлари чўкар, аллақачон улкан кўшинни туғи остидан бирлаштирган Султон Ҳусайн билан тезроқ алоқа боғлап учун уринишар эди. Аттангки, тунларни хилват қилиб битган мактублари ҳалига кадар жавобсиз — нечундир Мирзо сукут сақларди.

Ҳусайн Мирзо мақсад-муддаосини беш кўлдек билган Султон Абусаид лашкар сонини ошириши билан бирга, барча кенту қалъя, шаҳару вилоят ва айниқса Ҳирот мудофаасини хеч бир тажовузкор куч ёриб ўтолмайдиган қилиб мустаҳкамлаш ҳакида фармони олий берди.

Бундан ташқари у ҳар кеч салтанат устунлари ва оқсоқолларни қароргоҳида тўпларди, сахарга кадар давом этадиган машваратда жони бўғзига тикилиб Астрабодда бутун бошли лашкар тўплаган Султон Ҳусайнни қандай қилиб гўрга тиқин масаласини мухокама қиларди. Султон Ҳусайн номи янграганда беихтиёр ранг-рўйидан заҳар томар, кўзлари хонасидан отилиб чиккудек бўлар, ҳатто айтар сўзини йўқотиб қўяр эди.

Одатда Султон Абусаид турли мажлисларни, хусусан ҳарбу зарб ва лашкар куч-кудратини оширишга дахлдор йифинларни иложи борича хуфия ўтказарди. Айникса, бунақа вақтда Пахлавон билан Алишербекни, ҳатто кейинги вақтларда шаккоклик йўлига кирган Сайд Ҳасан Ардашерни саройга йўлатмасди.

Таажжубки, Султон Абусаид бу навбат бошқача йўл тутди, маҳсус элчи орқали устозу шогирдларни ошигич чорлаб, уларни қароргоҳ тўрини эгаллаган аъёнлару боёнлар қаторига қўшди, ҳатто унча эпламаган бўлса ҳам ҳазил-мутойиба билан улар кўнглини қўтарган бўлди.

— Жаноблар, Ҳусайн Бойқаро кондошу жондош оғамиз, томири томиримизга туташ, вақтида меҳримиздин сув ичиб, тузлугимиздин туз егандур. Афсуски, эндиликда буларни хотиридин хорижда тутиб, биздек валинеъматини маҳв қилиш муддаосинда белига муҳолифат камарини боғламиш!..

Қароргоҳда ҳукмрон зил-зам бил жимликни ногахон бузган Султон Абусаид овозида ҳам истехзо, ҳам таасусуф, ҳам нафрат жам эди, чамаси томирларида оқаётган темурий қон селдек тошиб, бутун дарди-дунёсини алғовдалғов қилиб юборганди. Очиғи, ҳукмдор авзойида рўй берган фавқулодда ўзгариш шундок ҳам жон ҳовучлаб турган аъёнлару боёнларга ёзга чақмоқ янглиғ таъсир қилди, Пахлавон билан Алишербек эса жимгина тавозеда турарди, холос.

— Ҳусайн Мирзо Астрободу Марву Несони илкимиздин юлиб олғони етмай исми-шарифига танга зарб қилдирғони ва хутба ўқитғони шайтони лаъян васвасасига учғонидин далолатдур, -- давом этди Султон Абусаид, ёғ босган кўзлари ажабтовур кисилиб. — Ваҳоланки, мамлакат қалбида биз муқим турибмиз, Оллоҳ буюрган хутбаи муборак фақат бизга муносиб эрур. Хўш, бунга сиз не дерсиз, муҳтарам Пир Ахмад Ҳоний!?

Пахлавон билан Алишербек ичлари сидирилганча афсусли қиёфада хуфия қўз уриштириди. Ҳайхот! Султон Абусаид буткул тўнини тескари кийган кўринади, агар дафъатан Астробод устига юриш бошлаш ҳақида амр қилса не кечади Ҳусайн Бойқаро ҳоли!? Шоҳ соясига кўрпача тўшамакни эҳтиёж хисоблайдиган Пир Ахмад Ҳоний шаксиз уни кувватлайди. Ахир, у бутун умрини

не-не бегунох бандалар ёстигини қуритган жангү жадалларга фатво бериш билан ўтказиб келаёттир. Илгари Шоҳруҳ Мирзо бош вазири бўлиб давру даврон сурди, эндиликда Абусаид саройида ҳам худди шу лавозимни эгаллаб турибди. Ўғли Хожа Маждиддин хон назарига тушгани ва амал нарвонидан бепўшт-пўшт кўтарилаётгани бежиз эмас...

— Олампаноҳ, ташвишингиз ўринлидур, фахму фаросатдин қисилғон Ҳусайн Мирзо тобора ҳаддидин ошадур, — деди Пир Аҳмад Ҳоний салобатли тусда. — Бақтни ғанимат билиб тартибга чакирингки, бўйнига итоат ҳалқасини солиб қошингизга югуриб келсун, акс ҳолда бедаво дардига даво интиком киличи бўлур.

— Жуда соз, пийрим... Мунший, ҳозироқ ҳумоюн мурожаатнома битилсун, — деди Султон Абусаид рухнаниб. — Бул ҳужжатни элчилик ваколати билан ардокли шоиримиз Алишербек элтадур. Ҳусайн Мирзо саркашликка чек қўйиб, маним номимга хутбаи олий ўқитмоғи лозим.

— Алишербекни зап танлабсиз, — деди Пир Аҳмад Ҳоний, бемалол қаҳрабо тасбехини ўгиарarkan. — Ишон-чингизни оқлаб, ёруғ юз билан қайтишига аминмен.

Мунаққаш таҳт рўпарасида нари-берига одимлаётган Султон Абусаид ранг-рўйида недир шодиёна, недир завқ билан омухта ингичка киноя тантана қилаётган эди.

— Сайд Ҳасан Ардашер билан Паҳлавон ҳамроҳлик қилур. Ҳўш, нечун индамайсиз, Алишербек? Сўйласангиз-чи! Унутмангки, зиммангизга хайрли вазифа юқланмиш, ихлос билан ҳал қилсангиз ошиғингиз олчи тургуси!..

— Хон ҳазратлари, афсуски камина қаламдин бошқасига ярашим даргумон, — кафтларини аста қўксига босди Алишербек. — Юртда тили ботир оқсоқол, ақлу зakovatda benazir ulamo-aшроф кўп, бирорини танлаган маъқул, токи мушкулингиз муқаррар осон бўлсун.

Паҳлавон билан Сайд Ҳасан Ардашер жилмайганча бир-бирига маъноли нигоҳ юборди, Пир Аҳмад Ҳоний кировлаган бароқ қошларини чимириб норози оҳангда будранди, Султон Абусаид эса кўркинчли туш кўриб, чўчиб уйғонган одам холига тушди. Хон дарғазаб қиёфада Алишербек сари бостириб борди, агар бошқа одам шундай бетига сапчиласа, боши осмонга етган бўлса ҳам,

ўша заҳоти айғир думига боғлатиб саҳрода хайдатарди, саҳрода!..

Султон Абусаид қовоғидан қор ёғаётганини кўрган Паҳлавон билан Алишербек ниҳоят ораларида ўтиб бўлмас жарлик пайдо бўлганини англашди. Шоҳ чурқ этмай тескари ўғирилганини ижозат ўрнида тушуниб енгил таъзим қилганча эшик сари юришди, узун йўлакдан ўтиб ҳовлига чиқкан ҳамоно елкаларидан тоғ ағдарилган каби енгил нафас олишди...

Пиршинни боб

ЖАМШИД ПИР ХОНАДОНИДА

Ораста-озода ҳовлида теран сукунат ҳукмрон...

Ёз жазирамаси оёқлаб, кузнинг салқин кунлари бошлиланган.

Соқол-муртини чанг-ғубор қоплаган Сайид Ҳасан Ардашер иморат пешини тутган, шифил узум солган воийишни тартибга солаёттир. Коржома кийиб олган Паҳлавон пешонаси терини сидира-сидира файратига файрат қўшилиб беда ўраёттир. Этак томонда, ҳосили мўллигидан шоҳлари эгилган беҳи-олма дараҳтлари остида, берилиб кетган Алишербек, қўлида қалин муқовали китоб, ёддан ўзига ўзи фазал ўқийди. Қачондир у паришон ҳолда оғир-оғир босиб Паҳлавон ёнига қайтди, сунбула офтоби иллитган уватга аста чўқ тушар экан, бўғзи куйгудек бўлиб уф тортди.

— Оғам, устод ёнида ортиқ қололмаймиз, — деди кейин, чаккасини сийпалаб. — Бир йўлини килиб тушунтиromoқ керак.

— Ҳс, шоюри жаҳон, қўлингиздин келса тушунтира қолинг, — аяброқ кесатди Паҳлавон. — Факир ожизмен. Гап очмасимдин... жаҳл отига минадурлар.

Саройни этак силкиб тарқ этган ошналар бошида Сайид Ҳасан Ардашер ҳануз соябон... Баҳонада ўзи ҳам амалидан кечиб, Султон Абусаид билан юзкўришмас бўлди. Мана энди топсак буғдой нонимиз, топмасак буғдой сўзимиз, деб бор-йўғини қизғанмай ўртага қўяр, хар не қувончлари ва ҳар не қайгуларига шерик эди. Айник-

са, хонадонини меҳр офтоби билан баравар ёритиб турган илм офтоби улар кўнглига битмас-туганмас равшанлик бафишаётган эди. Иложи бўлганда то сўнгги нафасларига қадар шу саодатдан баҳра олишарди.

Факат кўпдан бери бир андиша, бир нохуш ўй зиррапчадек тинчлик бермасди: ахир, еган-ичганларини заҳару заққумга айлантириб, оромларини ўғирлаб қадамба-қадам тинимсиз назорат қилаётган хавфу хатар ниҳоят бир кун ул зот ҳаётига ҳам таҳдид солмасми?

Кейинги вақтларда жанда кийган турки совук хуфиялар палахмон тошидек ёғилди. Айниқса, ҳалиги шилқим Кўса бадларига урди, лъянати аввалгидек муюлишда ёки том орқасида юмронқозиқ каби туйкүс пайдо бўлиб қолар, сарғайган тишларини кўрсатиб илжайиб қўйиши жонларини жаҳаннам азобига солар эди.

Ахийри кенгашиб қатъий қарорга келган ошналар эрталаб яна бир марта барисидан Сайд Ҳасан Ардашерни огоҳ этишди. Аввалгидек у тўнини тескари кийди-да: «Кўксимни чокламанг!» – дея пўнфиллади. Ҳатто ўпкаси тўлиб кипприк намлади, шунга қарамай улар ўзларини қаттиқликка уриб, хайр-хўш айта-айта жўнаб кетишли.

Мана энди ўшандан бери Ҳирот жанубидаги Галасарой маҳалласида, сонда бору саноқда йўқ қайсиdir гадойтопмас кўчада жойлашган бир кулбаи вайронада аранг жон сақлаб туришибди.

– Шоирим, нон ўрнида ҳам китоб кавшайсиз чоғимда? – беозор кесатди Паҳлавон бир эрта, қовоқларини уқалай-уқалай дераза ёнида мук тушган Алишербекни туртиб. – Хар нарсада чегара бўлур.

– Китобдин содикроқ ёр қайда? Охир-оқибат сиз учун ҳам, факир учун ҳам қолғони шу-да!..

Ажабо, қоядек сабрли одам нечун тоб ташлаётir, нечун?

Мутолаадан ҳаргиз бош кўтаришни истамаган Алишербек сир тагига кейинроқ етди, қачонки баҳодир жавдираганча хуржунидан маълум ва машхур тилла камарни олганда!..

– Оғам, етти ўлчаб бир кесгайсиз. Шундай нарсани бозорга солиш уволи азим!..

Паҳлавон ойнадек равшан ҳақиқатни эътироф этишни истамай қовоқ уйди. Ўжарлиги тутган Алишербек икки

оёғини бир этикка тиқиб олгандан кейин ноилож камарни хуржунга қайтариб солди, калта ўйлагани учун узр сўради, сўнг апил-тапил кийиниб, жимгина остона ҳатлади. Ортидан шоир маъюсланиб қолганига ахамият бермай илгари босди.

Бесаранжом шаҳар узра кулранг булатлар уймалашиб ёмғир севалай бошлаганда Паҳлавон ивирсиган майдонча четида саросималаниб турар, ўзи каби соч-соқоли ўсган, ранг-рўйи синиқсан кимсаларга бегонасираб тикилар эди. Ана-мана осмон чиройи очилди, вакт эса чошгоҳ бўлаётди, Паҳлавон умидини узуб майдончадан узоклаша бошлади. Омади чопмагани учун қайфурив бораётганда қийикча танғиган тақа мўйловли новча киши йўлини тўсади.

— Ассалому алайкум, акамулло, — деди у бидирлаб.— Фақир Ҳирот бойларидин Жамшид Пир гумаштаси Тўймон бўламен. Излаган одамимга ўхшадингиз. Ортимдан юринг.

Очиғи, Паҳлавон Худо берганига бир ишониб, бир ишонмай, ҳатто не юмуш бажаришини ва қанақа ҳак олишини сўраб-суриштирмай, елкасини қисганча лўкиллай кетди. Курмағур Тўймон ҳўжайнини ақчаси ҳисобини билмайдиган, дасти узун ва саховатда тенгсиз инсон эканлигини такрорлаб чарчамасди. Тахминан ярим соатдан кейин икки ошёнали гиштин иморатта рўпара бўлганда у айтган лофлар бежиз эмаслигини англади. Ва нозик ислимий-ҳандасавий нақшлар чекилган қўш табақали дарвозадан кириб оғзи очилди-қолди.

Алалхусус, ҳовли ўртасида қад ростлаган улуғвор ёзлик кўшкнинг осмон билан бўйлашгудек гумбази нилий-феруза кошинлар билан безатилган, пештоқига рангин сополлар терилган, устунларига ингичка қовариқ шакллар ўйилган, ёйга ўхшайдиган айвон ганчкорий гуллар билан зийнатланган...

Бунақаси ҳар ерда учрамаслигини дилидан кечираётган Паҳлавон айвонда пайдо бўлган басавлат, кимхоб камзул кийган, мош-гуруч соқоли ихчам кузалган эллик ёшлардаги кишини Жамшид Пир деб тахмин қилиб салом берди. Ажабки, у танишдек туюлди, лекин қачон ва қайда учратганини эслолмади.

— Хўш, йигит, гап бундоғ,— қисиниб турган Паҳлавонни бош-оёқ кузатиб салмоқ билан гап бошлади Жам-

шид Пир. — Ховуз қазийдурсиз. Бўйи-эни ўн газдин бўлса, чуқурлиги уч газ! Бир хафта кифояму?

Паҳлавон жавоб ўрнига хиёл эгилди.

— Рози бўлсангиз... Хизмат ҳаки юз динор, — нарироқда қўл боғлаб турган Тўймонга кўз қирини ташлади Жамшид Пир. — Егулик тўйгунингизча. Қани боринг, Худо кўлласин.

Неча кундан бери тайинли туз тотмаган Паҳлавон егулик дарагини эшитиб ҳушёр тортди, қачонки Тўймон айвондаги сўрига чорлаб дастурхон тузага:да иштаҳаси карнай бўлиб кетди. Фақат... кўзини ўйнатаётган турли егуликларга қўл чўзгиси келмай номаълум нуқтага тикилиб ўтириди. Ҳатто Тўймон «бўлинг-бўлинг» деб манзират қиласа ҳам қилт этмади. Нихоят корсон товоқдаги мошхўрдадан бир қошиқ олиб оғзига солди, ўлгурни ютмоқчи бўлиб ҳарчанд уринса ҳам ютолмади — туриб қолди томоғида. Сўнг бетига фотиха тортиб чорпоядан тушди, ҳеч нарсага тушуна олмаган Тўймонга эргашиб ҳовли этагига юрди.

Паҳлавон хаёлдан бўшамай ёзлик кўшкни айланиб ўтаётганда ногаҳон чўзиб от кишнади. Ўнг томонда саржин терилган, пичан ва қоп уйилган узундан-узун сайисхона қад ростлаганди. Қатор-қатор устунлардан бирига турнабўйин, ёли бўлиқ, ўмрови йўнилгандек текис, сағриси ялтироқ оқ тулпор бойловли эди.

Паҳлавон кўп пойга-улоқни кўргани сезилиб турган отга ва уни авайлаб қашовлаётган кексароқ қаролга эътибор берди, сўнг қарол билан суҳбатлашиб турган қизга кўз қирини юборди. Одмиёна кийинган, соchlари турмакланган дуркунгина киз хафсала билан пичан майдалар, сарвдек келишган қадди-қоматида, лола тусли ёнокларида бир олам латофат жам эди. Қадам товушини эшитди чоги, у недир ийманиш билан аста қайрилиб қаради ва беихтиёр тим кора кўзлари порлаб кетди. Киз ҳолатида рўй берган ўзгаришини Паҳлавон сезди, энди унга синчковлик билан разм солди ва беихтиёр бўшашиб тўхтади.

— Зулфизар! Ё кудратингдин!..

Хамма нарсани кутган бўлса ҳам бу учрашувни кутмаган Паҳлавон овози бир ҳил титраниб чиқди. Юмушини ташлаб Зулфизар ўзи сари умтилганини кўриб айниқса шошиб қолди. Бир оздан кейин сал ўзини ўнглаб жилмайди ва рухи-хаёли қанотланиб Тўймон изидан ҳовли

этагига ўтди. Ариқ ёқасида ёнма-ён қўйилган кетмону белкураклардан энг йирикларини танлагач, енгларини шимарди...

— Биродар, тушунмадим... Томоқ борасинда йўқ экан-сиз, қиличак бўлсангиз керак-да, — таажжубини яширмади Тўймон. — Буларни қандоғ ишлатурсиз? Беланги бўлиб қолманг яна!

— Бир гап бўлар, — деди у, сайисхона тарафдан нигоҳ узмай.

— Хожам раҳмдиллик қилиб бир хафта мухлат берди, сиз бир ойда ҳам эпламасангиз керак, — киноюмуз илжайди Тўймон.— Овқатга ярамаган одам қора меҳнатга ярап эканму? Тангрига қасамки, гавдангизни кўргонда бошқача чўт қилган эдим. Адашибмен чамаси. Мабодо уялтириб қўйсангиз сарик чака ҳам ололмайсиз.

— Розимен... Фақат бир сўзимни ерда қолдирманг.

— Ие, бу ёфи қизик бўлди-ку. Хўш, эшитайлик-чи.

— Галасарой маҳалласидаги хонақоҳ ёнида бир ҳовлича тушган. Эски қудуғи бор. Шу ерда Алишербек деган иним туради. Малол бўлмаса ҳалиги таомдин озгина етказсангиз. Худо ёрлақаб ишни битказсам... юз тандадин истаганча чегириб қолурсиз.

Пулга ўчмиди ёки Паҳлавон дангаллигидан эридими, хартугур Тўймон таранг қилмай розилик билдириди, сўнг: «Танбал одамга хожамнинг тоқати йўқтур!» — дея яна бир пишанг бериб изига бурилди...

Ўша заҳоти Паҳлавон панадан ўзи сари Зулфизар тез-тез ўғринча қараётганини сезиб кўкси кўтарилди. Саҳрода рўй берган илк учрашув онларини эслай-эслай ёмғирда анча бўшаб қолган ерга гурсиллатиб кетмон урди. Алқисса, неча соат бош кўтармай, терлаб-пишиб, ботинан Зулфизар билан сухбатлашиб, тупроқ отди. Қора меҳнат гашти бўлакча бўлишини билмаган экан — баҳонада яхшироқ билди. Таажжубки, ич-ичида тошаётган шарора сирли йўсинда томирларига тарқалар, жамийки ҳужайраларини эгаллаб, бутун борлиғига шижоат бағишлиар эди. Кун қиёмдан оғганда тоғдек уйилган тупроқда чалқанча ҳансираф ётар, кўзларини юмиб олгани боис сал нарида сув тўла челяк кўтариб турган малакни кўрмас эди. Сўнг кулоғига чинни жарангидек тиник кулги чалинди, ажабтовур орзиқиб илдам қаддини ростлади.

— Фақирни кўрқитибсен, Зулфизар!..

- Йўғ-е, — нозланди қизгина. — Юракдин ҳам бор экан-да.
- Юрак қолингурму? Анув чўлда жудо бўлиб эрдим!
- Ҳай, аттанг, оғир экан ёзуфингиз.
- Локин ноумид шайтон. Халоскорим топилмиш!..
- Муборак бўлғай! Ким экан?
- Кулонингга айтамен.
- Кулонимга? Вай, бу кишини!? Кар эмасмен, шундок ҳам эшифтгум!
- Маъкул. Фақат берироқ кел, Зулфизар.
- Берироқ келмасмен, нарироқ кетурмен!..

Зулфизар камон қошларини ўйнатиб жилмайди, аста челякни пойига кўйгач, ҳуркович оҳудек зумда дараҳтлар панасида кўздан йўқолди. Кўкси бир қалқиб тушган Паҳлавон жимгина ортидан термилди, ютоқиб сув ичгандан кейин яна жадал кетмонга ёпишди.

Күёш ботар маҳали пайдо бўлган Тўймон анқайиб қолди.

Ховузнинг тахминан тўртдан бир қисми тайёр эди.

Паҳлавон кечки пайт тамадди қилиб, оз-моз ҳордик олгандан кейин машъала ёруғида яна жон-жаҳди билан, файратига файрат қўшилиб ҳужумга ўтди. Тоғ ортидан шом еб ой мўралагач, машъалани ўчириди. Осуда тун пардасини бурдалаган осмон чироғи ёруғида тер тўкиш чиндан ҳам марокли эди. Шам ёқилган қайси бир хонада Зулфизар ухламай дераза орқали ўзини кузатаётганига заррача шубҳа қилмас, уни ўйлагани сайин тетиклашар эди. Ахийри қаттиқ толиқкан Паҳлавон уфқ оқарганда бир бурчакда мук тушиб пинак қилди. Худди шу пайт елкасига муштдек кесак урилди. Қарасаки, анчагина энақага келиб қолган ҳовуз гирдида, тупроқ уюмида хаёлий бир фаришта янглиғ Зулфизар жилмайиб турибди. Юлдуздек порлаётган охуваш кўзларида — ҳайрат! Паҳлавон шўхлиги тутиб кетмон билан уюм остини очди, уюм ўпирилди, Зулфизар тупроқ билан қўшилиб қулади ва келиб Паҳлавон қучогига тушди.

— Вай, ўлмасам! — типирчилади Зулфизар. — Мунча шумсиз? Бошқа ўйин тополмапсиз-да!

— Ие, Зулфизар, нечун мен айбдор бўлибмен? — атай қовоини уйди Паҳлавон. — Йиқилган сиз-ку, мен эмас. Ўзингиз топсангиз бўлармиди бошқачароқ ўйинни!

— Тухмат қиласиз... Отам сезиб қолсами... ҳайдали-шингиз тайин!

— Зулфизар, отанг ҳайдаса ҳам... ўзинг ҳайдамагил!

Зулфизар бир нозли кулди, мужгонларидан пайдар-пай ўқ отиб йигит бағрини тамом яралагач, ҳали тўкилган тупроқ орқали оху абжирлиги билан юқорига ўрлади...

— Оҳ! Маним катлимга туғилганму бул малак!..

Паҳлавон нами сирқиб турган ерга ўзини юзтубан ташлади, намда кўксини чулғаган оташ яна кучайгандек бўлиб хаёли қочди, ахир, эрта у ўзидан совуса, адашибман деса, кўнглини овлаган дasti узун, ҳамёни тўла киши хонадонига парвозд қилса не кечади ҳоли!?

Паҳлавон анча муддат қўли ишга бормай чўзилиб ётди, қай маҳалдир китоб билан қалам-дафтарни ошу нон ўрнида кўриб йўл қараётган Алишербекни эслаб сачраб кетди, тушда Тўймон келтирган чинни лагандаги чучварани шоша-пиша тановул қилди-да, қорони тушгунча бир дам тўхтамай тер тўқди, шунчалар зўр бердики, билаклари толиб, кафтлари шилиниб кетди. Тунда ярим белигача ечиниб, кафтларини бўз билан ўраб ишлади, алқисса тонг отмай ҳовуз тап-тайёр эди. У гирд-теваракда тоғдек уйилган тупроқни ҳафсала билан текислади, сўнг қатор-қатор дарахтлардан бирига суяниб ухлаб қолди. Тўймон туртиб уйғотганда кун аллақачон ёйилиб кетган бўлиб, хонадон сохиби Жамшид Пир ҳовуз лабида қад ростлаб турар, ҳайратини яширолмай қайта-қайта бош тебратаетган эди.

— Эй, йигит, борини сўйла, кимсен!? — нонушта пайти юмшоқлик билан Паҳлавонни тергади Жамшид Пир. — Фаҳми ожизимча, Оллоҳ назари тушган бандага ўҳшайсен. Йўқса, кирқ одам бир ҳафтада битиролмайдиган ишни якка ўзинг бунча тез эплолмас эдинг.

— Факир Паҳлавон Абусаиднинг ўғли Муҳаммадмен, — шошилмай жавоб қайтарди Паҳлавон. — Тақдир амр қилиптур: сиз билан танишишга мусассар бўлдим ва илкингиздин туз едим.

— Наҳотки!? Эй, Худо, шундоғ табарруқ бандангни кийноқقا қўйиб гуноҳи азимга ботдимму!? — Жамшид Пир қўлларини кўкка чўзганча бир муддат сукут сақлагандан кейин Паҳлавонга юзланди... — Минг бора узр, Паҳлавони олам! Довруғингиздин воқиғ бўлсам-да, аф-

суски ўзингизни танимас эрдим, танисам нобакорлик қилмай пойингизга пойандоз тўшаб қаршилардим...

— Хижолат чекманг, таксир, — деди Паҳлавон чой хўплаб. — Факир қўнок эмас, насиба излаган кимса... мардикормен. Муомала шунга яраша бўлавергани тузук!..

— Асло, асло! Ушбу соатдин бошлаб қадрдон оғамсиз. Юмушдин холисиз. Ҳа-ҳа, холисиз. Хизмат ҳақини эса ўн... йигирма... юз баробар зиёда олурсиз. Ҳой, Тўймон, кассобга югар, кўчкор сўйинглар!..

Тўймон қуллук қилиб жўнагандан кейин Жамшид чавандозлиқ билан қурашни жон-дили билан яхши қўришини, Абулқосим Бобур замонида пири муршидлик дарражасига етиб ном қозонган Паҳлавон Абусаидга ғойибдан меҳр қўйганини мароми билан сўзлай бошлади, ҳатто у Паҳлавон Мухаммад Бобур Мирзо тарафидан жаҳон ягонаси деб эътироф этилганини, яқинда Капа полвонни тиз чўктириб, Ҳирот ахлини қойил қолдирганини ҳам биларкан...

Паҳлавон Жамшид Пирни берилиб тинглар, ҳар замонда шифтига бир нечта қандил ўрнатилган нақшинкор айвон тўрида тахминан ўн ёшлардаги ўғил болани (укаси бўлса керак) эркалатиб ўйнатаётган Зулфизарга зидан нигоҳ юборар, нечундир ўзини унга номуносиб хисоблар ва юраги безовта тепар эди...

— Падарингиз узоқда экан, ахли аёлингиз-чи? — хайриҳоҳлик билан сўради Жамшид Пир, дастурхонга хил-хил пишган зира-мурчли димлама тортилгач. — Ҳовли-жой қайси даҳада?

— Бедананики қайга борса питпилдик! — беихтиёр нигоҳини олиб қочди Паҳлавон. — Факир бир бошимни икки қилиб рўзгор бутлаш учун имкон топмадим. Эрта иншооллоҳ бари изга тушар.

— Тўғри айтдингиз. Оллоҳнинг карами кенг.

— Ҳамхонам Алишербек эрур. Эшигандурсиз шоир хусусинда. Ҳали ёш бўлса ҳам туркийда парвози баланд! Аллақачон қалами бутун Хурсонни ишғол айлаптур!

— Шошманг, шошманг, бу... Сабзавор ҳокими бўлгон Фиёсиддин Кичкина зуриёдини айтасизму!? — деди Жамшид Пир, ранг-рўйи бошқача товланиб. — Фақат номини эшлиши кифоя эканми, оғам? Худо ҳақи, кўпдан буён фазаллари шайдосимен!

— Ҳа, Алишербек ҳурматга лойик.... Аттангки, бу кунда ҳар нарсадин мосуво! — хўрсинди Паҳлавон, оғиздаги луқмани аранг ютиб. — Ижозат берсангиз фақир борсам, кечадин бери шоир ҳоли не кечгани қоронғу!..

— Тушунарли... Хўш... Бир мавридини топиб Алишербекни куябай вайронамга бошлаб келсангиз. Танишсак, Ошна тутинасак. Агар озгина ёрдамим тегса бошим кўкка етадур.

Паҳлавон ваъдани қуюқ берди, сўнг бир хил орзикиб айвон тўрига кўз қирини юборди, отаси недир ишора берди чоғи, Зулфизар аста ўзини панага тортди, ҳалиги ўғлон пилдирай келиб Жамшид Пирга суйканди.

— Паҳлавон, мана бу қоракўз Аҳмадбек... факирни кенжаси, — деди Жамшид Пир фаҳр билан. — Бир дуо қилинг. Эрта улғайиб сиз каби машхури жаҳон бўлсин!

— Офарин. Келбати чакки эрмас. Нисбасини Аҳмад Пирий десак!..

Паҳлавон чехраси ёришганча бир хайриҳоҳлик билан Аҳмадбекни даст кўтарди, пешонасидан уч марта ўпидерга кўйди, рапидадек кенг кафтларини очиб: «Илоё майдонда ор талашиб ўтгайсен, азамат!» — дея алқар экан, рӯпарадаги дерезадан недир ҳаяжон оғушида мўралаб турган Зулфизарни кўрди...

Салдан кейин Паҳлавон Тўймон кўярда-қўймай тикиштирган оғиргина халтани елкалаганча тўлин ой ёритган жимжит кўча бўйлаб илгарилар экан, ҳар нимаики бори Жамшид Пир хонадонида қолгандек паришон эди. Ҳаёлан Зулфизар билан сўйлаша-сўйлаша ниҳоят Галасарой маҳалласига бурилди, ҳадемай шоир қошида бўлишини, у билан тонготар сухбат қуришини ўйлаб жилмайди...

Дарвоқе Алишербек ним қоронғи жимжит ҳовлида ёлғиз айланиб юрар, осмону фалакни тўлдирган юлдузлар билан арзу ҳол қилган каби ёддан гудраниб шеър ўқир, нечундир томоги ачишар эди. Яхши ҳамки шу пайт дарвозадан илдам одимлаб Паҳлавон кирди, ошнасини кўрган ҳамоно гина-кудуратини унугиб: «Э, бормусиз, оғам? Шунчаям соғинтирасизму одамни?» — дея қулочини ёзганча пешвуз борди. Ниҳоят ҳужрада Паҳлавон халтадан бир нимта кўй гўшти олганда таҳсин айтди, дастурхонда бир лаган димлама ва бир жуфт

қатпатир пайдо бўлганда айниқса кўзлари катта-катта очилди.

— Кеча номингиздин бир йигит сийлади, бугун яна бир дунё нарса келтирибсиз, — деди Алишербек, шошилганча эт чайнаб. — Бориб турғон мўъжиза-ку! Сўйланг, синоатдин факир хам хабардор бўлай!..

— Мана бу хам сизники, мулла, — деди Пахлавон, қўйнидан ҳамён чиқариб. — «Шоҳнома» билан «Кимёйи саодат»ни тилар эрдингиз. Бемалол етса керак. Ортғони коринга ямоқ!..

— Тавба демай иложим йўқтур!

— Бари химмати баланд кишилар шарофати билан бўлур.

— Кимларни айтасиз? Тушунмасмен!

— Хуросон ахлинини, — деди Пахлавон, совуқкон қиёфада. — Сизга ихлос қўйғон қўптур. Номингизни эшитғон борки, ҳомийлик қилойин деб ошиқадур.

— Лоффин йироқ эрдингиз, не бўлди сизга!?

— Лофф билан иш битмас. Бир муҳлисингиз... Жамшид Пир дегани сиз учун жонини беришга ҳам тайёр! Эл бисотига айланган кўп ашъорингизни ёд билишини айтсан ёқа ушларсиз.

— Эҳтимол... Локин... Қандоғ одам экан Жамшид Пир?

— Вақти етиб билурсиз. Азиз меҳмони бўлганда. Ҳа, шоир, сизни бир кўришга орзуманд. Оғзингиздин эшитмоқчи ғазалингизни. Пойингизга ё тая, ё бия сўйса кепрак.

— Ҳе, оғам, бунча кўпиртирманг!..

Энди Пахлавон жавоб қилмай ўйга толди, айни пайтда Жамшид Пир хонадонида кўрган-кечирганини эслаб рухи ёришди. Айниқса, Оллоҳ қарами билан яна Зулфизарни учратгани ақл бовар қилмас ҳодиса! Бундан ортиқ омад бўлмаса керак дунёда! Мана энди гўё бурма ёқали атлас кўйлак кийган малак тўлиб-тошиб, шахлоларидан фамза ўқларини отиб, ажаб нозик таманно билан турган-дек қошида! Ифорий бўйлар тарататётган зулфи райхонларини майин-майин силаётган каби сархушу сармаст! Сўнг ҳануз чарчоги ёзилмагани сабабли уйкуга чўмди. Буни қарангки, тушида бедовлар кишинаши, чавандозлар кийкириги тутган поёnsiz яйловда Зулфизар билан

кувлашди, гох биргаликда дарахт, гох қояга тармашди, гох биргаликда майса қоплаган тепаликдан қулади. Тушни таъбир қилолмай, Алишербекни ҳайратга солганча, неча кундир ҳовлида ўзи билан ўзи тортишиди. Бир кеч Тўймон келиб ҳожаси кутадиган вақтни айтганда юраги ногаҳон қинидан отилиб чиқаёзди.

Пахлавон эрталаб узоқ куйманиб, ойнача рўпарасида, қайчи-пакки билан, соқол-мўртини тартибиға солди, михдан охорли кийимларини олиб кийди, ҳамишагидек чурқ этмай китобу қалам-дафтар билан овуна бошлаган Алишербекни қисталанг ташқарига етаклади. Жамшид Пир хонадони бўсағасида бошқа бирор эмас, факат очик чехра билан Зулфизар кутиб оладигандек ҳаяжонланар, бугун бўлмаса эрта тинкаи мадорини қуритаёзган айрилиқ якун топишига имони комил эди...

Бешинчи боб

НАДОМАТ

Маҳобатли пештоқига турфа кошинлар зарбланган, ислимий ва ҳандасавий нақшлар билан зийнатланган қўш табақали дарвоза олдида Жамшид Пир мулоғимлари ихотасида қўл қовуштириб туар, кўркам соқол ярашган энли бетида бир ифтихор зухур эди. Азиз меҳмонлар билан у кучоқлашиб кўришди, уларни ичкарига чорлар экан, Тўймонга кўз кири билан ишора берди, ўша захоти тунов кунги қассоб думбаси ер супурадиган қора кўчкорни кулликлаб бўғзига пичок тортди.

Бахаво ҳовли ўртасида тушган кўшк айвонида жой ҳозирланган, узун мизда турли сархил егуликлар мухайё қилинган, ҳатто бир четда сиркорий майкўза мунтазир эди.

Дарвозадан кирган ҳамоно Пахлавон ақлу ҳушидан адашгандек бир ҳолга тушган, юраги тинимсиз потирлаб урар, кўзлари олма-кесак терар эди. Ошинаси бирдан ўзгариб колгани, тен-текис сахида бир неча бор тўкишиб кетгани Алишербек эътиборидан четда қолмади,

кўшқават адрес кўрпачада секин тиззалар экан, унга ажабсиниб қараб кўйди.

— Алишербек, дийдорингиз насиб қилғонидин бoshim кўкда, — деди Жамшид Пир, катпатир ушатар экан. — Имоним комилки, келгусида дўсти қадрдан бўлиб кетурмиз.

— Иншооллоҳ! — деб кўйди Алишербек.

Пахлавон улар ўртасида бошланган ва қизгин тусга кирган сұхбатни деярли эшитмас, жоду бўлган каби қарахт ўтирас, икки кўзини айвон тарафдан узмас, узодан бўлса ҳам Зулфизар дийдорини бир мартагина кўриб қолишдан умидвор эди. Кутимаганда Жамшид Пир Ҳусайн Мирзо номини тилга олди-ю, Пахлавон бирдан сергакланди, поёнсиз бир соғинч туйди дили тубида. Қизик, тунов куни баҳонада икковлон анча ёзилиб отамлашди, ҳатто пошшоликда рўй берәётган айрим нохушликларни ҳам муқокома килишди, аммо Жамшид Пир бирон марта ҳам Мирзо номини тутмаган эди, наҳотки у билан алоқада бўлса!?

— Қачон бўлдингиз Астрободда? — ажабсиниб сўради Алишербек.

— Яқинда, Алишербек, — деди Жамшид Пир хотиржам. — Оз қолди адолат тантана қилувига. Мазлум улус бошида тегирмонтош юриб турғони, иншооллоҳ, вақтингчадур.

— Ҳарбий одамга ўхшамайсиз-ку, жаноб. Нечун бунчалар хатарга қўйибсиз азиз бошингизни? — деди Алишербек. Пахлавон билан кўз уриштириб. — Тинчгина тижорат билан машғул бўлсангиз маъқул эрмасму?

Жамшид Пир жавоб қилмай юрагидан чиқариб хўрсинди, бир муддат нигоҳини номаълум нуқтага қадаб тургандан кейин аста узаниб майкўзани олди, ҳамон юзидан маъюслик аrimай косаларни тўлғазди, қирмизий шароб жилоси гўё кўзларида акс эта бошлади. Алалхусус юраги тубида ўрнашган недир армон қўзғалиб кетган эди, буни Пахлавон ҳам, Алишербек ҳам англагандек бўлди. Сўнг унинг даъвати билан оз-оздан нўш қилиб сұхбатни қиздиришди. Ҳатто анчайин сархуш бўлган Алишербек талаб тушмай ғазалхонликка ўтиб кетди:

*Ваҳки, шиқинг зоҳир этсам ваҳм эрур ўлмак манга,
Гар ниҳон тутсам доги жон хавфидур бешак манга.*

*Келган эрмиш ул Масиҳ ўлганларин тиргузгали,
Мен тирик, ваҳ, яхшироқ бу умрдин ўлмак манга.*

*Кўнглим ўтидан йигоч кулдир, бошоқ бир қатра сув,
Ногоҳ ул шўхи жафокаш отса бир новак манга.*

*Бода ҳажридин оқармиш кўзларим, эй пири дайр,
Айлагил май шишасидин синдуруб айнак манга.*

Алишербекнинг қон юргурган чехрасига зимдан разм согланча Пахлавон хомуш ўлтирад, сўз сехри май сехридан улуфроқ эканини, сўз жиходга киришса ҳар қандай жаҳолат лашкари таслим бўлишини ўзича шархлаб, дилида аллабир инқилоб кечар эди. Сўнг «бода ҳажри» бошқатдан эс-хушини ўғирлаб, кум тиқилгандек ачишаётган кўзларида ёш ҳалқаланди. Аҳволини оғзи мақтовордан бўшамай қолган мезбонга, айниқса, бепарво жилмайиб қўяётган Алишербекка сездирмаслик учун ниманидир баҳоналаб айвонни тарқ этди. Ҳовли этагида, тунов куни ўзи ковлаган ховуз атрофида айланиб юрар экан, хаёлан Зулфизар билан сухбат қурди. Зулфизар қайси-дир хонада камалиб олганча қафасдаги қущдек ўзини ҳар ёнга ураётганини сезар, ушбу дамда у яқинига келломаслигини, ўзи эса ундан хам ночорроқ эканини ўйлаб ичи тирналар эди. «Кўнглим ўтидин йигоч кулдир, эй санам!» Чорасиз оҳ чекиб айвонга қайтганда Алишербек ажаб иштиёқ билан бошқа фазал ўқиётган эди.

— Жаноблар, иншооллоҳ, факир бир ҳафтадин сўнг Астробод сафарига отлангум, — сухбат айни қизиганда дабдурустдан ниятини ошкор айлади Жамшид Пир. — Ижозатингиз билан дуойи саломингизни етказурмен Мирзога!..

Пахлавон ҳам, Алишербек ҳам шу қадар севиндики, гўё юраклари паққос ёрилаёзди. Ахир, қачондан бери нақадар интиқ улар Мирзо дийдорига! Шундай экан, ҳар бири шубҳасиз Жамшид Пирдек жаҳонгашта билан машаққатли сафарга чикиш учун ҳозиру нозир! Факат ҳалиги мактубда қўйилган талаб эсларига тушгандан кейин ўсал бўлиб қолиши ва яна ноилож ахду қарорларини ўзгартиришди. Бас, ҳозирча шароитга қараб иш тутишлари, бинобарин, Хиротда жон сақлаб туришлари лозим. Бунинг ҳар неки сирини Мирзо билади.

Ошналар иззат-икром учун раҳмат айта-айта Жамшид Пир билан хайрлашдилар. Сокин кўча бўйлаб меҳмондорчилик таассуротларини муҳокама қилиб боришаркан, қайсиdir муюлишдан чиқсан Кўса изларига тушганини сезишибди. Нихоят кулбаларига қайтганларидан кейин юзма-юз ўлтириб муҳтасаргина нома битишибди. Нома қатида қўлдан-қўлга ўтавериб чарчаган муazzзам пойтахт дарду алами ҳам, дилларида нишлаган орзу-умидлари ҳам нихон бўлди. Шунингдек, бир олам армои, бир олам соғинч! Қачон тегаркин ушбу битик Мирзо илкига? Ўша лаҳзани тасаввур қилиб беихтиёр орзиқишибди, ҳар қалай чархи каж ғовларидан чўчимай манзил сари ошиқаётган оғалари интизорлик қамраган кўзларига сурта-сурта ўқиса керак...

Афсус, кўп афсус, насиб тушмаган экан ўртага!..

Ошналар бир-бирларига ҳазил-мутойиба отиб ҳовлидан чиқсанда қуёш бир терак бўйи кўтарилиган, кузнинг зангор осмони артилган шишадек ялтирас, қибла тарафдан юмшоққина ҳузурбахш шабада эсаётган эди. Улар беадад кувонч туйиб илдам одимлашарди. Айникса, руҳи ўзгача қанотланган Паҳлавон парвоз қилгудек бир холда... Ахир, ҳар лаҳза хаёлидан Зулфизар жилмасди. Киз қадду қоматини хаёлида жонлантиргани сайин юраги потирлаб урас, оламда унинг яқинида бўлиш, нафас олишини сезиб туришдан ортиқроқ саодат йўқдек туюлар, Алишербекни ажаблантириб нуқул илжаяр эди.

Ошналар тоши-шагал тўкилган кенг-равон кўчага бурилишган дамда ёнларидан либослари ва викорли боқишлидан сарой хос мулоғимлари эканлиги билиниб турган суворийлар елиб ўтишибди, сўнг... дубулға-совут кийган қуролли навкарларга дуч келишибди. Олдинда оёқ-кўлига киshan урилган, афту ангори моматалоқ бир маҳбус аранг одимларди. Қамчин билан уни тинимсиз савалашар, куракда турмайдиган сўзлар билан ҳақоратлашар эди. Шўрлик ким бўлди? Аста Алишербекни туртиб Паҳлавон тўхтади, ногоҳ четроқдан йўрғалаётган Қўсанни таниб қолди, сўнг маҳбусга синчковлик билан назар соларкан, юраги орқасига тортиб кетди.

— Ёнирай, Жамишид Пир-ку! — деди хайқириб.

Ошналар ёғочдек котиб ҳол-бехол туришганда рўпаларалида ишшайиб Кўса пайдо бўлди. Яқин-орада қайчи ва тароқ тегмаган патак соқоли учини тутамлаганча: «Сиз-

га ҳам кафан тайёр!» — деб ҳо-холади. Жони ҳалқумига тиқилган Паҳлавон баччагарни қўлтиғидан даст кўтарди ва чалпак қилиб ерга урди, сўнг ҳатто Алишерга ҳам қарамай лўкиллай кетди. Қай маҳалдир таниш дарвозадан отилиб кирганда аъзои баданидан қора тер қуйилар, пиширганча калта-калта нафас олар, бўйин томирлари ўқлоғидек бўртиб чиқкан эди.

Айвондаги фақат гилам тўшалган сўрида Зулфизар онаси Ҳожар бону билан бирга юрак-бағри эзилганча бўзлаб ўтирас, мунг чўккан кўзларидан дарё-дарё ёш тўкаётган эди. Ногоҳ у Паҳлавонни кўриб бўзарганча жим бўлиб қолди, кейин яна бирдан аста-аста пиқирлай бошлади.

— Фақир дардингизга шерикман! — деди Паҳлавон бўғик товушда.

— Овозгинанг ўчсин, бадбахт, сани шум қадаминг бало ёфдирмадиму эшигимизга!? — дабдурустдан захри ни сочди Ҳожар бону. — Дардимизга шерик бўлмай кирилгин, илоё! Бор, жўна, қайтиб қорангни кўрмайин!..

Паҳлавон тарсаки егандек бўлди, ҳамон ўпкасини бо-солмай юм-юм йиглаётган Зулфизарга бирров разм со-либ беихтиёр тисарилди, изидан келиб бари гапни эши-тиб турган Алишербек ёнидан ер сузиб ўтди. Дунё кўзи-га тор ва зимзиё! Елкасига гўё осмону фалак қулаган! «Наҳотки факир алар ошига оғу қўшдим!?» Фақат шу сўзлар чарх уради миясида!

Сал эс-хушини ўнглаганда Паҳлавон Галасарой ма-ҳалласидаги ижарага олинган қулба биқинида, чириб би-таёзган ювак кундада бўзариб, ичи тирналиб ўтирас, Алишербек нари-берига одимлаб жаҳл аралаш айтиётган гапларни эшитишни истамас, ҳали лаънати Қўсани бира-тўла бўғиб қўя қолмагани учун пушаймон чекар эди. Сўнг дахлизга кириб хурсинганча кўкрагини намга бе-риб ётди. «Зулфизар!..» Қиз исми дили тубида муттасил акс-садо берар эди, ҳатто гоҳо тилига кўчарди. Ўз ёғига қоврилиб қанча ётди, билмайди, бир пайт бошини кўтар-саки, Алишербек ёнида бўйинни этган қўйи тиззалаған...

— Хе, оғам, шундай дардингиз бор экану чурқ эт-майсиз-а, — гиналади Алишербек. — Ани кўрдим. Кўп аломат қиз. Фариштадин кам эрмас. Сиз учун келмиш дунёга!..

Паҳлавон истар-истамас синик кулди, сўнг: «Э-э, шоир, пешонам шўр экан, шўр!» — деб яна ўзини ерга ташлади. Алишербек овутиш учун беҳуда уринди. Орадан уч кун ўтиб Жамшид Пир дорга тортилгани ҳақидаги хабарни эшитиб ошналар сурат бўлиб қолишиди. Саноқлигина одам иштирок этган жанозадан бирон ҳафта ўтар-ўтмас Тўймон иккинчи мудхиши хабарни етказди. Мусибатни кўтаролмай Ҳожар бону ҳам бандаликни бажо келтирибди, куни кеча бечорани тупроққа топширишибди. Дунёга сифмай қолган Зулфизар бир хилват хонада бежондек қилт этмай, ҳатто бир бандани ёнига йўлатмай, бесару сомон ётганимиш, гоҳо хушига келса бетини тирнаб, соchlарини юлиб савдоийларча бўзлармиш, орада оху фифон аралаш Паҳлавони оламни сўроқлармиш!..

— Ҳа, кулфат устига кулфат! — деди Тўймон, овози бўғилиб. — Қийин бўлди Зулфизарга. Бечора укаси Аҳмадбек бирлан ёлғиз қолмишки, зора ёрдамингиз тегса!

Паҳлавон Зулфизар бошига тушган ақл бовар қилмас мусибатга қайсиdir жиҳатдан ўзи сабабчи эканини яна бир маротаба дилидан кечириб кон ютди. Сўнг эртаси пешинда Алишербекни эргаштириб хўрсинганча йўлга тушди. Ярим соатдан кейин улар муazzам пойтахт ўртасида тушган ва кўп улуғлар пой-қадами теккан Ойдинбое бўйлаб шошилмай одимлаб боришар эди...

Ғанимат куз тахтини қишига бўшатиб бериш учун хозирланаётган кунлардан бири бўлиб, рутубатли ҳаво заҳри игнадек санчиларди, ҳадемай шивалаб ёғаётган ёмғир қорга айланиб, изғирни яна кучайди.

Ҳар жойида кўлмакчалар тўпланган, хўл ва заъфарон баргҳазонлар тўшалган хиёбон кимсасиз... Лекин шу пайт рўпараларидан ориққина бола етаклаган пак-пакана киши туртина-суртина кела бошлади. Киши юпун ва кавушчан бўлиб, эти бориб устихонига ёпишган, кўзлари ўрасига чўккани сабабли бор-йўқлиги билинmas эди.

Бисихтиёр Паҳлавон секинлаб Алишербекка юзланди, кутилмаган учрашувдан шоир анчайин саросимага тушганини, хайру эҳсон қилгиси келганини, лекин чўнтаги куп-куруқ бўлгани сабабли хижолат чекаётганини пайқади. (Кейинча, кунлик даромади ўн саккиз минг шоҳрухий динорга етганда, Амир Алишер ўша воқеани бот-бот эслайди, ҳар гал ўша фурсатдаги нотавонлигини кечиrolмай беадад афсус чекади.) Сўнг Паҳлавон тезгина

нигоҳини анча яқинлашиб қолган кишига кўчирди, унга қизиқсиниб зеҳн соларкан, ногоҳ чўғ теккандек кўкси жизиллаб кетди.

— Астағфирулло, манга қара, Салим калта эмасмусен? — деди кейин томоги йиртилгудек бўлиб. — Оббо, ҳувари-ей, тирик экансен-да? Ўлиб кетмовдингми ажалингдин беш кун бурун?

Дунё тугур ўзини ҳам унугланча, ола-байдоқ тор чопони ёполмаган яланг тўшига бир кафтини босиб, ола-зарак одимлаётган киши ростакам ҳанг манг бўлди, ичичига ботиб хиралаштан кўзларида феъли тор шахри муаззамда мендек кажбаҳтнинг абгор кўнглини сўрайдиган мўмин бор эканми қабилида маъно зуҳурланди. Ахийри сал-пал ўзини ўнглагандан кейин рўпарасида қад ростлаган қорувли йигитни таниб, ногоҳ қотма бети хиёл нурланди.

— Жўраи жоним, Муҳаммад! — деди аранг пичирлаб.

— Овв, Қодир жувозкашши сафири, дамингга зогора пишарди, чолга ўхшаб мункиллаб қопсан-ку! Нима бало, талқон борму оғзингда?

— Фақир ҳам кўп қатори хону монимдин айрилдим, жўражон, — деди ниҳоят Салим калта филтиллаб. — Нобакорларни жиловлаб қўйишини сўраб поишсоликка арз битиб эрдим, ортиқ катнаб тавоним тешилди ҳамки ҳосила йўқтур.

Сурати кулса ҳам сийрати йиғлаётган Паҳлавон энди гўё бир қарич чўқди, биродарига тиргак бўлиш учун имкони йўқлигини ўйлаб бешбадтар эзилди. Ахир, у нафс лашкари қатли ом айлаган адолат охир-оқибат қаддини тиклаб олишидан нақадар умидвор, билмаски, ўша лашкар ҳеч қачон бунга имкон бермас, ҳатто давру давронни ҳам жиловлашга қодир!..

— Киндикдош, кўп фам ема, дунё ҳамиша бири кам!

— Тўғри-куя, лекин... бунча ҳам эмас-да, оғайнини. Қадамда улус зор қақшайдур, — деди Салим калта, яна ҳам ҳасратидан чанг чиқиб. — Оғагинам, маним ахволимки... кўпдин супрамизда урвок ҳам йўқ, омборимизда сичқонлар ҳассага суюниб юрадур. Бу кетишда болачакам уволига қоламен-ку!

— Кўрқма, аларни берган Худойим ризкини ҳам берадур. Ма, ушбуни олиб, кўп ўрнида кўргайсен, — Паҳ-

лавон қўйин чўнтағидан анча салмоқли ҳамён чиқариб узатди. — Нечун ҳўрпаясен, баччағар!? Қулоғингни қимирлатмай олавер, қарз қиёматга қолмас. Топганда уза-сен, йўқса мингдан-минг розимен, бола-чақанг қош-кўзи-дин айлансин.

Жовдираб турган Салим калта ўқраб юбораёзди, ўқраб!..

Халидан бери сухбатни қизиқсиниб тинглаётган Алишербек кўксини нимадир билдирмайгина тимдалади, у ўзидан ўтганини ўзи билиб, чарх оку қорани аралаш-куралаш қилиб юборганини ўйларди. Ахир, не ҳолки, кўхна дунёнинг тўс-тўполон бозорида ҳаргиз рост арзо-ну ёлғон киммат, ҳатто сотилмас деб эътироф этилган имон ҳам ошкора пулланаётир!..

Алишербек гулга кирган боғ-роғлар қовжирагани-ю, ариқларда сув ўрнида зардоб оқаётгани ота-боланинг си-ниқкан ранг-рўйида акс этганини яна хис қилиб, нақд юраги боғи узилгудек бўлди, тили айланмай хомуш турган Паҳлавон билан бирров кўз уриштиргандан кейин ногоҳ бадиҳа тарзида қуилиби келган байтни шошилмай ўқиди:

*Гадоеки нон аз дари шоҳ жуст,
Бибояд зи оби худаш даст шуст.**

Паҳлавон киндиқдошим деб ўзига яқин тутган Салим калта поёнсиз фам-андух акс этган нигохини ботиний ин-қиlob завқига фарқ бўлган Алишербекка қадади, чамаси байт маъносини шоирнинг чакнаётган тийрак кўзлари орқали яхшироқ англамоқчи бўлди. Ҳарҳолда у ўзини тутишидан бир далда туйгани англашилди, салдан ке-йин бўғзига тикилган йиғисини аранг босиб видолашди. Ошналар эса увокланиб колиши кор аралаш ёғаётган ёмғирда иwigан баҳайбат чинор остида...

Изфирин-совуқ билан кўшилиб кечган сониялар ҳам Паҳлавон, ҳам Алишербек хотирида тоабад муҳрланди. Ажабки, бўзтўргай нолишидек сас акс-садо берарди диллари тубида, томчи сувдек ўзаро ўхшашиб икки маъюс қиёфа тасаввурларидан сира жилмасди. Лекин ўша кутилмаган учрашув, ўша қисқагина мuloқот анчадан бери

* Мазмуни: Подшоҳ эшигига нон тилаган тиланчи ўз суви билан қўлинни ювиб қўлтивига урмоғи керак.

аллабир ўчоқда пинҳона тутаб ётган оловни гуриллатиб юборишини қайси бири ўйлабди дейсиз.

Куриб кеттур Салим калта Пахлавон инъом қилган ҳамённи чўнтағига уриб жўнагандан кейин босар-тусарини билмай ҳовлиқади, ҳатто неча кундан бери бола-чақаси туз тотмагани, қора қозони қайнамаганини унугтиб, Ошиқ Чоғарий майхонаси сари чопаш, борини бепўштпўшт сарфлаб бойваччадек айш суради, ўлгудек оч эмасми, оғзига бир-икки қултум тегар-тегмас авжиб-алжираб қолади ва овозини баралла қўйиб ҳалиги қитъани неча марта қироат қиласи.

Иттифоқо бир кунжакда банги-девона қиёфасида ёлғондакам пинакка кетиб ўтирган қаландар сиёғли исковуч сергакланиб дарҳол байтни қулоғига сирғадай илади, сўнг оёғини кўлига олиб арк сари югуради, ёғлирок сийлов ундириш мақсадида хуфия ишлар нозири хузурида оғиз кўпиртирганча пашишдан фил ясади. Қисқаси, тез фурсатда хибс қилинган Салим калта жувонмарг кетишдан чўчиб иншо муаллифини айтиб қўяди...

Ана ғалваю мана ғалва!

Пахлавон билан Алишербек Астрободда пайт пойлаётган Султон Ҳусайн Бойқарога зимдан ён босаётганини аллақачон билиб шундок ҳам дарғазаб бўлган Абусаид Мирзо қитъани эшитгандан кейин қанчалар тутаққанини тасаввур қилиш қийин эмасди. Дарҳақиқат эртаси қуниёқ Ҳиротда шоҳ имзо чеккан фармони олий овоза бўлди. Ана шунга кўра эрта-индин Алишербек Хурсон тупроғини сабил қолдириб, Мовароуннаҳр сари юзланиши ва инон-ихтиёрини Самарқанд ҳокими Ахмад Ҳожибек Вафоий илкига топшириши лозим эди.

Бу ҳодиса — бадарға сал кейинроқ рўй беради.

Ҳозир эса олдинда нималар кутаётганидан бехабар ошналар кутилмаган учрашувни ва Хурсон оҳу фарёди еру кўкни тутиб кетганини ўйлаганча Ойдинбонги тарк этишди. Ҳар ерда ҳозиру нозир ярамас Кўса қорамакора пилдираб келаётганини сезмай, оғир ўйлар оғушида, ҳалигача фотихаҳонлар қадами узилмаган Жамшид Пир ҳовлисига кириб бориши...

ИККИНЧИ БУЛИМ

ИМТИҲОН

Биринчи боб

ЖОН ИЧРА ЖОН

Паҳлавон бир чимдим мизғиса кифоя...

Бу эрта ҳам у каллаи сахарлаб уйғонди, яна бир ёруғ кун буюрган Тангрига шукронга айтиб, қовоқларини уқалай-уқалай эшикдан мўралаганда ҳали такя ҳовлиси сув қуйгандек жимжит эди. Ана шу осудалик баҳона хаёли пардек тўзғиди, ахир, кўпинча ушбу паллада ўғилхони Аҳмад Пирий тавозе сақлаб атрофида айланиб-ўргилмасмиди, отажон, жоним сизга садаға, хизмат буюринг, дәя бомдодни баҳамжиҳат туширмасмиди!? Афсус! Бугун у қанотида эмас, бугун изига ҳам, меҳрига ҳам зор, хайё-хуйт айтиб ўз йўлига жўнаганки, на охини эшитади, на наърасини! Ким билсин, уйлантиргани озгина шошган эканми? Ишқилиб ярамагур ҳовли-жойини бўлак қилганидан бери такядан узоклашиб қолди.

Паҳлавон ўзи билан ўзи сўйлашганча тахоратини янгилади, калласини ғовлатган тумтароқ мулоҳазаларини хайдаб шошилмай бомдодни адо килди, жойнамозда паришонҳол тиз чўкиб ўлтирган дамда ниҳоят ҳовли бўйлаб чопа-чоп бошлианди.

Паҳлавон бутун жамоа оёққа турганини пайқади, факат ишбоши саналмиш Салим калта уятни бир четга қўйиб ҳамон тарракдай қотиб ётарди. Дунёни сув босса ўрдакка не ғам! — нақли баччағарга ярашганда қандок. Бунисини-ку қўя туринг-а, унга уйқу билан баравар хуррак жониворни ҳам йиғиб-териб берганки, ҳатто биринки хона нарида ётган банданинг ҳам ҳолигавой! Неча йиллик ёстиқдоши Момохолга осон тутмаслик керак, бунинг шифтни бошига кўтариб ташлайдиган хуррагига қандоқ чидаб келаётган экан шўрлик!?

— Овв, Қодир жувозкашши сафари, думбангни кесволайми, а!?

Паҳлавон очик дерезадан бошини тиқиб атай қовок уйғанча ҳазилу чин аралаш қичқирди. Салим калта бўғзи-га пичоқ тортилган дамда оёқлари ечилиб отила турган хўқиз каби сапчилаб кетди. Ногоҳ Паҳлавонга қўзи тушиб шоша-пиша эшикка югурди, ортиқча ховлиқцани боис ёндарига коқилиб пақкос тумшуғи билан супа такирига урилди.

— Хамирдек қўпчибсан-ку, фафлат босган!..

Паҳлавон ҳамон эс-хушини ўнглолмай анқовсираётган Салим калтага ўқрайганча куракдай кафти киррасани бўғзига тиради, сўнг яна ҳам қовоғидан қор ёғдириб сайисхона сари йўналди. Айғирлар ва байталлар таги топ-тоза сунурилгани, охурлар пичанга тўлғазилгани, эгар-жабдуқлар жой-жойида тартиби билан турганини кўриб, соч-соқолига гард қўнган Норбўта сайисни мақтади, ўзининг хидини олган ҳамоно қулоқларини чимирганча ер депсиниб кишнай бошлаган Лочинни аста бўйнидан қучди ва текис-ялтирок сафрисини силай-силай қашовлашга тушиб кетди.

Саман авлодидан бўлган Лочин вақтида ўлгудек асов-саркаш ва ҳатто соядан чўчийдиган хуркович той эди, олдидан борсанг тишлиб, кетидан йўласанг тепар, хуллас, минги бўлгунича Паҳлавонни эна сутини оғзидан келтираётган эди. Асли дараҳтлар либосини ечган кеч кузда бир баҳона билан Аҳмад Пирий совға қилувди. Ҳирот отбозорида тоғлик бир қартайган лўлибашара йилқибокардан арзимаган пулга отанг яхши-опанг яхши қилиб сотиб олган экан. «Наслу насаби тоза, қўш қанотли!..» Эсида, юлдузга бош ургудек ҳолда тинмай санчилаб пиш-кираётган той жиловини қўйвормай Аҳмад Пирий эгаси мақтовини такрорлаган, жониворга ишқи тушиб қолганини қистириб ўтган, Паҳлавон қўп нарсани сезиб-билиб турса ҳам сир бой бермаган, қўш қанотли бўлса Лочин экан деб шунчаки кулимсираган. Сўнг Паҳлавон кечаю қундуз ёнидан жилмай қўйди, кўк беда билан арпа-сулига тўйғазиб парваришилади. Гижинглаган турнабўйин тулпорга айлангандан кейин қўз тегмасин деб нақшинкор юганига ҳар турли мунчоқлар қадади, эгар-жабдуғига дуру садаф зарб қилдирди, узангисини кумушидан ясаттирди. Агар тақаларини ҳар хафта алмаштириб, шамолда кирқокил соҷдек елпинадиган бўлиқ ёлини кун ора

тараб, диркиллаган баданини қашовлаб турмаса сира кўнгли жойига тушмасди.

Орадан кўп ўтмай Лочин кўпкари-пойгода ҳар қанақа рақибини доғда қолдирадиган бўлди. Шундан сўнг ат-тангки харидори кўпайиб қолди, ақчаси ҳидига ётолмайдиган бек-амирлар айниқса ошкора кўз олайтириди, ҳатто буниси етмагандек бир кун уялмай-нетмай Султон Хусайн оғиз солди. Ана бедодлик! Шоҳим, яхшиси калламни узинг, лекин бунга тегманг, деди шарттакилиги тутиб. Ҳукмдор йигит киши учун от, хотин ва ханжар муқаддас саналишини билса ҳам неча вақт араз-ўраз қилиб юди...

— Мулла Норбўта, қани бўл, эгарла!..

Паҳлавон қўлтиғига айил-пуштан қистириб олган бўйчангина камгап мулозимга кўз қисиб қашовни тезгина шифтга қистирди. Амир Алишер бисотини безаган «Мехрибоне топмадим» ғазалини мулойим хиргойи қилганча сайисхонадан олислади, ёзлик кўшкнинг шинам айвонида тузалган дастурхон ёнида bemalol чордона қуриб ношула килди. Ниҳоят Лочинни миниб жиловни силтар экан, дарвоза ёндарисига суюнганча жавдираб турган Салим калтага танбаллик эвида бўлсин, маъносида ёлғондакам пўписа қилиб қўйди.

Паҳлавон Худодан яширганини бандасидан қандай яширсинг: яхши ҳамки баҳтига пакана ва эсарроқ бўлса ҳам шу банда бор экан! Такя бино бўлгандан бери қурғур жонига ора кириб келади. Мол-ҳол, бозор-ўчор, маърака-мавлуд, экин-тикин, ўрок-машоқ, пишир-куйдир, су-пир-сидир, юв-тара — бари-барисига у балогардан, итда тиним бор, унда йўқ, шундай бўлгач, эрталаб у тарракдай қотмасдан ким қотсин. Паҳлавон эса, шунчаки жиғига тегмоқчи бўладими, қаттиқроқ ушламасам бўшашиб кетади, деб ўйлайдими, харқалай, шўрликка кун бермайди, фақат ухлаб ётганини эмас, бошқа бирон арзиган-арзимаган айбини билса ҳам дунёга ўт тушгандек бирдан тутақиб миясида ёнғоқ чақади. Икир-чикир юмуши камайиш ўрнига бадтар кўпаядиган такяга ипсиз боғланиб қолган Салим калта эса ҳар қанақа зуфумига бепарво — гўё ургани ун оши, сўккани сўк оши!..

Нима бўлганда ҳам Паҳлавон Салим калтага ўлгудек ишонади, шунга қарамай бирон ишқал чиқиб қолса у билан биргаликда ўзи ҳам оромидан кечади, жонини

жабборга бериб тинмай елиб-югуради, ахийри калава учни топадию сал-пал тинчиди. Ахир, бор-йўгини сарфлаб таваккалига такя очганда мол-дунёси хисобини билмаган баъзи аслзодалар бузоқнинг юргани сомонхона-гача деб озмунча маломат қилишганми!? Одатига кўра Пахлавон арконни узун ташлаб қўйган, қисқаси, дангаллиги ва феъли кенглиги иш берган, мана энди орадан неча йил ўтса ҳамки, такя әҳтиёжманд кишилар хизматида!..

Такя жойлашган Невъматобод муazzзам Хиротни айланниб ўтадиган Инжил дарёси тармоғи хисобланган Султония ариғи ёқалаб тушган Кўшки Марғоний қасабаси таркибидаги жаннатдек гуллаб-яшнаган осуда ва хушҳаво даҳа саналади. Якин-орада истеъмолга кирган Невъматобод атамаси тарихи кўп ибратга молик, аникроғи, Хурсон тожу тахти эгаси — шаҳаншоҳ Султон Ҳусайн Бойқаронинг кўнгил маҳрами саналмиш Мир Низомиддин хотамтойлиги билан чамбарчас боғлиқ... *

Ота-боболари темурийларга камарбаста бўлганидан фаҳр туйгувчи Амир Алишер мудом келган бир танга даромадни икки танга қилиб сарфлашни маъкул биларди. Қачонки Султон Ҳусайн амри билан Кўшки Марғонийдан ер-мулк теккач, Ҳазрат қатъият билан енг шимарди, даъватига жавобан лаббай деб келган меъмору муҳандису бинокору наққошу мусаввирга кўнгил эшиги билан бирга хусусий ҳазинаси эшигини ҳам ланг очиб кўйди. Ҳазрат саховатию қўли гул усталар диди-фаросати ақлу ҳушни ўғирловчи мўҳташам иморатларга зийнатланди: Қудсия жоме масжиди, Сафоия ҳаммоми, Шифоия дорил-шифоси... Айниқса, Ихлосия мадрасаси ва Ҳалосия хонақоҳи ҳам кўркамликда, ҳам салобатда тенгиз. Ана шулар ва яна бошқа қўпгина бинолар, жумладан, Пахлавони олам такяси Невъматобод меъморчилик мажмуини ташкил этадики, кўрганлар дармондаю кўрманлар армонда!..

Муazzзам пойтахт кўрки саналмиш Ҳалосия деворларига зарбланган турфаранг кошинлар нафис жилоланиб

* Кейинча (1481 – 82) «Вакфия»да қўйидаги сатрлар учрайди:

Бу буқъаки, то биноси бунёд ўлди,
Эл ҳожат ила факрдин озод ўлди.
Дарвешу ғани неъматдин шод ўлди,
Бу важҳдин Невъматобод ўлди.

ёғду сочади, у турли табақадаги кишилар қадами узилмайдиган қироатхона ва қорихона ёнида, илму маърифат ўчоfiga айланган Ихлосия рўпарасида қад ростлаган, бағри мудом рухоний фанларга ташна, Оллоҳ ишкни дилига жойлаган шайхлар, саидлар, имом-валийлар, сўфий қаландарлар билан гавжум эди. Ҳаргиз юз-кўзларида заковат нишонаси акс этган муридлар Амир Жалолиддин Атоуллоҳ Асилий, Амир Садриддин Иброҳим Машҳадий, Ҳожа Исомиддин Абдулазиз Абҳарий каби уламолар билан мудом мулоқотда бўлишади.

Жазирама кунларда ҳам Инжил дарёси, ҳам Султония ариғидан уфурувчи салқин шабадага юз тутган Ихлосияни эса Ҳирот ахли саждагоҳга қиёслайди. Мана, икки-уч йилдирки, мадраса қучоғида порлаган офтоб толиби илмлар кўнглини равшан этади. Давру даврон афлотунлари рухоний ва дунёвий илмларни бирдек ихлос билан тарғиб этишади. Айниқса, Ҳазрат Навоий илтифоти билан мубошир мударрис лавозимига тайин этилган Амир Бурхониддин Атоуллоҳ Нишопурий замона пешқадамларидан саналур ва қачондан бери дастурда жамийки фанлар жамланиши учун жон койитиб келур. Мубошир мударрис қанотида муқим турган Қози Ихтиёриддин Ҳасан Турбатий, Амир Муртоз, Мавлоно Фасиҳиддин Мухаммад Низомий хидоят сари интилаётган юракларга маърифат ва ҳакиқат урувини қадаш билан машғулдирлар.

Ана, субҳидам қуёшида муazzам мадрасанинг хаёл қуши зўрға етадиган осмонўпар гумбазларию минорлари зумрад-нилий тусда товланиб кўринди ва Пахлавон ҳамишагидек бир орзиқди. Эсида, ўша кезлар улкан қурилиш майдонига айлангац мазкур гўшага Амир Алишер билан тез-тез қадам ранжида қиларди. Ҳатто қийикча танғиган ҳазилкаш усталар сиздан маслаҳат кифоя деб раъй билдиришмаса ҳам жомакор кийиб ерғалтакда ганчкошин, қум-шагал ташиган, шалварини тиззасига қадар ҳимариб лой қорган, қават-қават ҳавозага чикиб фишт терган эди. Мана энди Оллоҳ назари теккан қутлуғ даргоҳда ҳар ҳафта жума куни мусиқа фанидан сабок беради, факат толиби илмлар эмас, домлалар ҳам жон қулоги билан тинглайдиган, кўнгил қўзига нур ато этадиган сабок...

Паҳлавон турфаранг кошинлар воситасида ислимий-ҳандасавий, коса-кафткоса ва муқарнас русумли нақшлар зарбланган забардаст пештоғу равоқларни қизиқсиниб кузатди, танишу нотанишлар билан куюқ сўрашганча илгари босар экан, беихтиёр мийигида кулди.

Бугун Паҳлавон жамоадан суюнчи ундиrsa арзиди, ахир, қанчадан бери ҳаловатини ўғирлаган орзуси ушалиб ниҳоят мусика сир-асроридан баҳс юргизувчи рисоласига нуқта чекди. Ҳатто не омадки, хусниҳатда тенги йўқ ҳаттот, Амир Алишер шогирдларидан саналмиш Мавлоно Султонали Маҳҳадийга тўлиб-тошиб кўчиритиришга берди. Мир кутубхонасида китобат ва ёзув-чизув юмушлари билан бенихоя банд бўлса ҳам ул феъли кенг зот яқин-орада илтимосини бекаму кўст адо этишини айтиб бошини кўкларга етказди.

Паҳлавони олам Лочин жиловини хизматга шай ёшгина мулоzимга тутқазиб илгари босди-ю, пештоқ остида нари-бери юриб турган барваста қоматли хушсуврат кишига кўзи тушди, ўша заҳоти Амир Бурҳониддинни таниб чиройи ёришди. Таажжубки, бош мударрис уни шоша-пиша бағрига босиб рисола битишдек хайрли ва машақ-қатли ишни ниҳоясига еткизгани билан қутлади. Дарҳол у қаёқдан била қолди экан, айтганча, Мавлоно Султонали хабар берган бўлса керак, ҳарҳолда унинг ҳам бир оёғи мадраса бўсағасида-ку.

Ортиқ ҳаяжонланган Паҳлавон бош тебратиб, қайта-қайта куллук килди, сўнг Амир Бурҳониддин билан сўйлаша-сўйлаша ороста-салқин йўлак бўйлаб илгарила-ри. Бир оздан кейин Паҳлавон шошилмай бағдодий эпик-дан кирап экан, ғала-ғовурга тўла дарсхонада ногаҳон даشت суқунати чўқди. Терак ёки чинор оғочларидан ясалган пастқам мизларга кўзларини чақнатганча кўкрак берган йигитларга тикилди ва ўт-олов ёшлигини эслаб бир хўрсинди. Ахир, кечагина ўзи ҳам Низомия мадрасасида қаттиқўл ва меҳрибон домлалари изидан соядек эрга-шиб юрмасмиди, айниқса, ўша кунларда уламо-ашрофлар пири саналмиш авлиёсифат шайх Мир Бузрук Термизий хоки-пойини кўзига суришга мұяссар бўлгани учун ҳали-ҳамон тақдиридан миннатдор! Негаки мусика, ҳикмат ва назм илмида баланд мартабага эришган ул зоти шариф синовидан ўтмаган талабани хеч қачон яқинига йўлатмас, мабодо кейин бирон шогирди ўзлаштиришда

дангасалик қилиб оқсаб қолса, ҳар қанча салоҳиятли бўлган тақдирда ҳам жавобини берар эди...

— Билингким, дилбандларим, мусика рух ва шуур озиғи эрур, аклу идрок ошноси бўлғай, сезимларни уйғотур, демакки онг ва иродани кучлантириб, тафаккурга қанот бағишлагай!..

Шогирдлар вужуди кулоққа айланди, хеч бири ҳатто киприк қоқкани журъят этмасди. Таини зор юракларда ажабтовур инқилоб кечётганини пайқаган Паҳлавон неча ой мобайнода тунларни уйқусиз ўтказиб битган рисоласини хаёлан варакларди. Ҳархолда у эътиборни кўпроқ мусиқавий тарҳ билан мусиқавий амал уйғун бўлишига қаратганди. Авваллари ҳам кўхна олам рангба-ранг оҳанглардан иборат эканини кўп шарҳлаган, ахир, дарҳақиқат тошу кесакда ҳам, суву ҳавода ҳам, гиёҳу япроқда ҳам, мол туёғиу қуш патида ҳам... нозикдан-нозик нолиш бор, фақат уларни эшита билиш ва хис қилиш лозим. Қадим замонда Тангри таоло лойдан яратилган одам танига жонни куй воситасида киритгани бежиз эмас.

Паҳлавон ваъзи хиёл қизғин, хиёл тартибсиз баҳсга уланди, тўғриси, кўргина фикрларини айримлар яхши тушуммаганди, оқибат савол шунчалар кўп тушдики, қайси бирига жавоб берарини билмай анчайин шошди. Аксига олиб вақт ҳам тифиз келди, ахийри келгуси дарсда мавзуни тўхтаган жойидан давом эттиришни ваъда қилиб хайр-хўш айтди.

Ҳархолда Паҳлавон бугунги сабоги зийрак ва зуккотаъб талабаларда катта қизикиш уйғотгани учун мамнун бўлди, шу боис мадраса бўсағасидан күшдек енгил тортиб узоклашди. Лочинни йўргалатиб бора-бора ногаҳон Гулсадафни эслади ва бир тор кўчадан иккинчисига ўтиб Кўштерак маҳалласига бурилди. Анчадан бери синглиси Худодан тилаб олган ёлғиз ўғли Дарвеш Мухаммадни уйлантириш ҳаракатида, афсуски калава учини тоғолмай хуноб, ким билсин, эҳтимол унинг беминнат ёрдами ва маслаҳатига муҳтождир.

Паҳлавон кун сайин шер боласидек етилаётган Дарвеш Мухаммадни ўғлидек суюди. Анча муқаддам, қайси ойжамолни тиласанг айтгил, келтириб қўйнингга солмаган номард, деб катта кетиб қўйган, баъзан шу гапи ёдига тушса, хижолат чекади, баъзан эса жиянини жири-

бийрон бўлиб тергашга киришади, лекин у гунгдек ҳамон жим...

Паҳлавон олдидаги чорак таноб ери гувала девор билан ўралган пешайвонли уй эшигига ҳам, омонат қўнди-рилган эски дарвозага ҳам қулф урилганини кўрди. Девор оша мўралаб ҳовли бурчидаги пастқамгина катак ён-верида қо-қоғлаганча донлаб юрган товуқлар билан айвоңда чўзилиб ётган ва эринибгина думини ликиллатиб қўйган қора кўпракни жимгина кузатди, кўпдан бери сув ичмай қуриб-қовжираган экин-тикинга ҳам эринмай алоҳида эътибор берди, сўнг ҳўрпайганча тезгина изига бурилди. Ҳарҳолда Дарвеш Мұхаммадни тушуниш мумкин, йигити тушгур Шоҳруҳ Мирзо мадрасасида бўйи баробар илмга шўнғиган, ҳовли-ҳарамга қарагани вақт тополмайди, аммо Гулсадаф-чи?

Қайси куни Паҳлавон тиниб-тинчимаган Гулсадаф рўзғор тебратиш илинжидаги оқсочлик қилаётганини эшигиди тириклай ерга кираёзди. Сўнг ҳар ҳафта аввали-охирида эринмай келиб кучи етганича ақчадан қарашди, иззатингни бил деб ўтинди, кейинроқ такясига жалб этиш учун неча бор жағини оғритиб авради, фақат маоши эмас, томоғи билан бирга уст-боши ҳам тайин бўлишини қулогига қўйди. Қаники кўнса! Тавба, аёл боши билан саркашлик қилишга бало борми!?

Паҳлавон муштипар синглиси қайси бир бойвачча эшигига сарғайиб юрганини кўз олдига келтириб эзилди, сувоги кўчган уйга яна бир маротаба қарагач, Лочинни мингиси келмай, жиловидан етаклаб паришенхол йўл тортиди. Бир учи Неъматобод даҳасига уланадиган тош-шагал ётқизилган кўчага етганда жандага ўралган йигирма чоғли дарвеш каторлашганча рўпарасини кесиб ўтаверди. Нечукким улардан кўпчилиги оғизларига сўқ солган каби жимгина қовоқ солиб одимларди, айримлари эса: «Ё-ё ҳувва-аа! Ё-ё ҳувва-аа!» — дея озғин гавдаларини телбаваш алфозда тебратганча, узун таёкларини силкита-силкита зикр тушиб боришар эди.

Ногоҳ Паҳлавон ўртароқда саланглаб йўргалаётган бесўнақай дарвеш илжайганча ўзини кузатаётганини сезиб қолди. Тавба, ўsic қошлирига қадар кигиз кулоҳ бостирган, афту ангорини ёввойилаб ўсган соч-соқол босган, қирқямоқ кигиз яктаги елвагай бу банда таниш эди, ха, илгари уни қайдадир кўрган, лекин қайда?

Паҳлавон дарвешнинг шериклариникидан ажралиб турган қорувли қадди-бастига бошқатдан синчиклаб разм солди, сўнг бирдан секингина ох тортди. Ёпирай, кўздан қолдими, ахир, у қачондир билаги кучи билан бутун Хуросонни ҳайраттга соглан биродари Паҳлавон Муҳаммад Молоний-ку!..

Энди Паҳлавон бир хил бўлиб кетди, ахир, қачондир ораларидан қил ҳам ўтмасди, кейин тақдир тақозоси билан оз-моз довлашиб қолишиди. Бир ярим йилча муқаддам Ҳиротдан бадар кетганини биларди, факат бунингдек жамоага қўшилгани ҳатто етти ухлаб тушига ҳам кирган эмас. Кифти ер искамаган күштигир мисқоллаб тўплаган обрў-эътиборини шамолга совуриб юборгани эҳтимол майлидир, аммо гулдек хотини, бўй етиб қолган ўғли ва қизини қаттол тақдир чангалига ташлаб кўйгани не савдо!?

Паҳлавон оғир хўрсинди ва Муҳаммад Молоний учтўрт биродари билан Оқбўйра маҳалласи томон бурилганини ҳамда лапанглаганча Ошиқ Чоғарий майхонасига кириб кетганини кўрди.

Ҳирот ахли Ошиқ Чоғарий зимзиё ертўлада сопол хум ёки кўзаларда асрайдиган кўп йиллик мусаллас иш-кибози эди. Кўпинча ўзига сифмай қолганда Паҳлавон гоҳ якка ўзи, гоҳ Мирқосим Туркигўй, гоҳ Мавлоно Соҳибдоро, гоҳ Мавлоно Султонали, гоҳ Шайхим Суҳайлий билан бу ерда меҳмон бўлиб турар, ҳатто баъзан дуч келган касни улфатчиликка тортиб кўнгли чигилини ёзар эди.

Паҳлавон бир зум хотираларига берилиб Муҳаммад Молоний изидан боргиси, бўйра-кўрича тўшалган ним коронги хилват хоналардан бирида юзма-юз ўлтириб у билан ҳасратлашгиси келди. Ахийри қайларнидир ўйлаб Лочинга қамчи босди. Қулоқларини чимирганча сувлик чайнаб пишкириб қўяётган бедов шамолдек елиб кетди. Ҳадемай у ҳовли-уйлари ўзаро туташ бир неча соя-салқин гузарни ортда қолдирди, дарвозасидан номозхонлар кириб-чиқаётган жоме масжидини ёнлаб Кулолон маҳалласига юзланди. Кўк билан бўйлашган чинорлари тангача офтоб ўтказмайдиган чорбоққа яқинлашганда беихтиёр жиловни тортди. Рўпарадаги ислимий нақшлар чекилган қўштабакали дарвоза олдида ранг-рўйи ва кийинишидан сарой мулозими эканлиги сезилиб турган киши

билан эгила-букила хайр-хўш қилаётган Амир Бурҳониддин эътиборини тортган эди.

— Мавлоно, фахмимга меҳмоннинг улуғи ташриф бу-
юрган экан-да, — киши жўнаган ҳамоно илжайиб ҳазил
отди Паҳлавон. — Адамасам қўй ҳам сўйтандирсиз?

— Кўйни сизни пой-қадамингизга сўямен, баходир.
Баҳонада бир отамлашамиз. Айтганча, шатранж сурма-
ганимизга ҳам анча бўлди. Қани, марҳамат!..

Такяда юмуши кўплигини, тағин устига Салим калта
кутаётганини ўйлаб, Паҳлавон Лочин жиловини бўшат-
ди. Аммо ўша заҳоти шатранж сўзи ботинидаги таъриф-
лаш маҳол жоду кўнглига ажиб нашида солди ва беих-
тиёр отдан сакраб тушгани, «Човутимга тоб берурсиз-
му?» — деб лапанглаганча дарвозадан кирганини бил-
май қолди. Ихчамгина бекасам чопон кийган югурдак
кўшни ҳовлида яшайдиган Носир қассобни етаклаб кел-
ганда Паҳлавон аллақачон чорпояда чўк тушган, пайвас-
та қошлирини чимириб ҳуши-ҳаёлини катакларда ниҳон
оламга ўғирлатган, ишқибозликда ўзидан қолишмайди-
ган ракибини гангитиб ташлаган эди. Сираси тафаккур
қиличини чархлаш воситаси саналган шатранж жони-
дили эди, Ҳиротда ҳалигача у билан тенгма-тенг олиша-
диган ҳариф топилган эмас, фақат Амир Бурҳониддинни
айтмаса!..

Тез орада Носир қассоб югурдак билан биргалиқда
бокувдаги бир қора тўқлини пақкос ағдарди, ҳатто тери-
дан чиқариб бир нимтасини қозонга солди ҳамки, катакларда
авжига минган жанг ниҳоясига етмади, аникроғи,
Амир Бурҳониддин саркарда сифатида танг ахволга ту-
шиб қолган ва сипохийларини усталик билан қўйилган
тузоқдан кутқариш чорасини қидираётган эди. Энг қал-
тис ҳолатни ҳам кўпинча ғалаба билан яқунлайдиган
аллома бу ўйинда мағлубият аламини чекиши муқаррар
эканини сезган Паҳлавон хузур қилганча бемалол юм-
шоқ лўла-болишиларга ёнбошлаб ётарди. Қачондир сабри
битиб: Хе, оғарин, бор-йўқ ҳунарингиз шуми?» — дея
кесатди, биродари ошкора тутаққанидан завқланиб, аста
чорпоядан тушди, пухтароқ ўйланг маъносида томок
кириб ҳовли ўртасидаги сарҳовуз сари юрди. Салқин
уфурганча сокин чайқалаётган шишаранг сувни жимгина
кузата бошлаганда ногоҳ... шундек яқинидаги бағдодий
эпикдан жилмайганча дуркунгина қиз чиқди. Қизки, ўн

еттига ё тўлган, ё тўлмаган, сарвдек нозик қадди-басти бир латиф, ҳаё пардаси билан қопланган хушбичим бети бир мусаффо, бодом қовоқлар иҳотасидаги кўзлари бир охуваш! Ёпирай, нақадар истараси иссиқ? Қайда, қачон кўрган уни, Яратган эгам? Эрта шундай тенги йўқ фариштани ўстираёттан Амир Бурхониддин хонадонига совчилар ёғилса керак. Худо ҳақи, жияни Дарвеш Муҳаммадга нақадар муносаб!

Чинни лаган кўтариб ошхона тарафга бораётган юурдак сўз котди:

— Моҳи опа, Опоқ bekaga қарай қолинг!..

Қизнинг исми Паҳлавон дилида ногаҳон акс-садо берди: «Моҳи!.. Моҳи!..»

Паҳлавон аста келиб чорпояга кўтарилди, таажжуబки, энди шатранж таҳтасида вужудга келган вазиятга фаҳми етмаётган эди. Ҳамон тант ахволни бартараф этиши истагида ёнаётган Амир Бурхониддин бошлигар ҳужумга жавобан дуч келган донани суриб қурбон берди. Яна бир-икки марта ўйламай юргандан кейин ташаббус тамом кўлидан кетди, ахийри таслим бўлганини эълон қилгач, мезбон ҳай-ҳайлашига қулоқ солмай, қозонда пишиб турган овқатни ташлаб ура жўнади, йўл-йўлакай ҳалиги кизни бир неча марта эслади, ажабо, у кимгадир ўхшайди, лекин кимга?

Паҳлавон тош кўча бўйлаб Лочинни елдириб такя ҳовлисига кириб келганда ҳам нукул тасаввурида бояги сиймо чирпирак бўлиб айланар, гоҳо сирли тарзда олис хотиралари қатларини қўзғаб юбораётгандек, гоҳо йўқ нарсалардан огоҳ этаётгандек туюлар эди. Ўша заҳоти ҳаллослаганча ҳовли тўридан Салим калта, сайисхона тарафдан Норбўта сайис югуриб келди ва униси ҳам, буниси ҳам баравар жиловга ёпишди.

— Хўш, Қодир жувозкашши сафири, эчки-улогинг, қозон-товоғинг қалай? — ҳамишаги ҳазилини такрорлади Паҳлавон илжайганча. — Яна Қўйбоқар билан отангни молини бўлишолмай талашганинг йўқми?

— Хожам, қасам ичаменки Қўйбоқар тўйса қулогим тинчдур, — деди Салим калта бидирлаб. — Локин баччағарни ичиди ўпқон бор, қиёматда ҳам тўлмайдиган ўпқон!..

Паҳлавон кенг елкаларини силкитганча астойдил хоҳолаб кулди.

— Муридлардин гапир, — деди кейин.

— Хожам, бир қошиқ қонимдин кечинг, — думини ликиллатди Салим калта. — Гўжани сал торини тортиб-роқ пиширган эканмиз, баъзиларга етмай андак хижолатда қолдук.

— Кўп қисинма деб юз марталаб қулоғингга қўйганман-а, — ёвқарашиб қилди Паҳлавон. — Хе, баттол, уруғаймогингда қурумсоғи бўлганми, нима бало!?

— Факир патини юлишга бирам устасиз-ей, хожам, — кесатди Салим калта. — Қани тишингиз Аҳмад Пирийга ҳам ўтса-чи! Эштишишмча, арзандангиз йўқ ердан ногингизни сотиб сафсата тўкиб юрган эмиш!..

Кимdir гўё ғойибдан ангда турган Паҳлавон қулокчаккасига боплаб шапалоқ тортиб юборди, кутилмаган зарб зўридан етти қават ер тагига тушиб кетгандек бўлди. Сўнг сал ўзини ўнглаб қўнишганча Кўкка беун нола қилди. Ҳайхот! Аёвсиз тилингган эди анчадан бери дили тубида газаклаб ётган яра!..

— Нокасдин бошқа нимани ҳам кутурмен, — деди Паҳлавон ниҳоят тутақиб. — Аммо сен энағар ҳар кимга гулламагин, тилингни суғуриб итга ташламай яна!

Салим калта олазарак ҳолда бурила-сола жўнади.

Тешик-туйнук ва пана-пастқамдан ўғринча мўралаётган аёлу эркак ҳангуд манг. Ахир, бир балоси борки, ҳўжайн кўққисдан қурук ўтиндек лов ёнди, тепа сочи тикка бўлиб кетди, ҳатто овози ғалати ўзгариб Аҳмад Пирий устидан мағзава ағдарди. Атиги бир-икки ой мұқаддам у шогирд-ўғилни жонидан ортиқ кўрар, тобуткашим, чироқёқарим деб ардоқлар, еру кўкка ишонмас эди. Энди эса қурғурни эслашни ҳам хоҳламайди: гўё уни тириклик йўлида учратгани — бир қаричлигидан оқ ювиб-оқ тарагани, емай-едирганию киймай-кийдиргани, кисқаси, минг азоб билан сон-савоққа қўшгани ёлғон!..

Агар Зулфизар ҳаёт бўлса ақл бовар қилмас бу кўргилик қошида қон ютарди, қон! На чора, пешонаси шўр экан... Афсус чекишдан бошқа чораси борми? Ишқ майидан масрур бўлиб никоҳига олишни ният қилиб турганда Султон Абусаид бечорани ҳарамини тўлдирган сон-саноқсиз баҳтиқаролар қаторига қўшганини эсласа, хали-ҳали жизғанаги чиқиб ёнади.

Ҳайхот, кейин эшитдики, тўплаган мол-дунёси кўзиға кам қўринган Абусаид мўр-малаҳдек қўшин билан

сафарга отланганда Зулфизар олий ўрду жориялари билан бирга бўлган, иссиғу совукда ит азобини тортган, ахийри яксон қилинган ва оху фарёди еру заминни тутган қайсиdir кентда дайди ўқ тегибми, дардга чалинибми жони узилган. Ким билсин, эҳтимол кўнгли мулким эгаси дегани Паҳлавондан айри тушгани, эҳтимол отонаси доғи-алами қўксини тамом қиймалаб ташлагани учун дунёдан бемаврид кетгандир!? Нафсиlamбри Султон Абусаид чангалига тушмай — сал аввалрок, қирчиллама ёшда бўлган падари билан волидасини олдин-кетин қаро тупроқка топширгач, шашқатор ёш оқизиб қилган илтижосини адо этиш, қолаверса, билиб-билмай орттирган гуноҳини ювиш учун Паҳлавон бор-йўгини аямади, кўз илғамас ишлар билан тоабат боғланди тақдир куюни ичра ҳимоясиз қолган яккаю ёлғиз укаси Аҳмадбекка!..

Иккинчи боб

САФАР АРАФАСИДАГИ АРМОН

Бултур Салим калта Момохолни бош ошпазликка тайинлашини сўраганда Паҳлавони олам дарҳол кўнди. Тўғриси, биродари суяги меҳнатда қотгани, тиришиб-тирмашиб ишлиши, ҳеч балодан тап тотмаслигига қарамай бир жиҳатдан озрок бўш-баёв — бармоини ўзи кесиб, ўзини сўкиб ўтиради гоҳида! Қурмагур Момохол эса тириклик сандонида роса тобланган: фавқулодда айғам, шаддот ва абжиргина эди. Яна денг Худо кисинмай бўйдан хам қарашган, эр жонивор у билан ёнма-ён тургани улади, ахир, боши аранг елкасига етади-да.

Хозир Паҳлавон ёзлик кўшк айвонида асрни адо килгандан кейин шифтини курум қорайтирган, бир неча ўчофида баравар олов ёнаётган ошхона тарафга ўтди, енгларини шимариб олган Момохол ёрдамчилари билан бирга қозон-товорқقا уннаётганини кўриб хотиржам тортиди, шом арафасида такя ҳовлисини турли табакадаги ёшқари муридлар тўлдиришини ўйлаб жилмайиб қўйди. Худди шу асно улкан кўш табақали ёғоч дарвоза олдида қаторлашиб бир нечта арава тўхтади, ошиғич ўша то-

монга юрган Паҳлавон қора қўпикка ботиб баданлари дир-дир титраётган қирчангиларга ачинди, айни пайтда кўркам қора соқол ярашиб тушган салобатли қиёфасини аллабир мамнунлик чулғади.

— Чошга барака! — деди дўриллаган товушда.

— Умри жонингизга барака! — қизгимтири мўйловчалини бурай-бурай жавоб қайтарди Салим калта. — Хожам, Яратган ол қулим девормиш, ҳосил чўғи баланд!..

Султон Ҳусайн Бойқаро қачондир Султония арифи ёқалаб кетган даشتдан хатлаб берган юз танобдан ортиқ вакф ерида буғдой-арпа бўлиқ битгани, жавзо ўртасидаёқ ўрим-ийғим шитоб якунлангани, хирмон баҳамжихат янчилиб-совурилгани, сара дон тоғдек уйилганидан Паҳлавон яхшигина хабардор эди, увол-исрофга йўл қўймаслик учун такя билан пайкал ўртасида бўзчининг мокисидек қатнаганди, шуни била туриб Салим калта халигидай гап қистиргани нашъали туюлди.

— Яшавор, шаввозд, энанг сени битта тувган!..

Паҳлавон Салим калтани билдиримайгина чимчилаб олгандан кейин терлаб-пишиб қарол-гумашталарга қарашди. Ҳар елкасига биттадан зил қопни қўйиб бемалол йўргаларди. Офтобда қарсиллатиб қуритилган муаттар исли тилларанг буғдой омбордаги бел баробар кажавасимон сопол ҳумларда жойлангандан кейин у нафас ростлаш учун сарховуз ёқасига борди. Ёғоч новдан билак-дайгина жилға шилдираб оқиб тушаётган сарховуз шишадек зилол бўлиб, сувидан ичган одам баҳра топар эди.

Паҳлавон такя солдираман деб арз қилганда Султон Ҳусайн раъйини синдиримай қўллаб-кувватлаганини кечагидек эслайди. Бироқ хоқон тузукроқ жой ажратишига қолганда ҳайтовур қизғанди, одам кўрса чўчийдиган харобазорга рўпара қилди. Аллақачон аҳду қарорини пишитиб улгурган Паҳлавон эса ранжишни хаёлига ҳам келтирмади, аксинча, таҳсин ва ташаккур айтиб, ишни мана шу сарховузни қазищдан бошлиди. Кечкурун йўқ нарса эрталаб пайдо бўлди. Ўтган-қайтган чорбозорчилар кўзларига ишонмай ёқа ушлашарди. Айниқса, жазирама ёз тугамай каторасига бир нечта пешайвонли уйтиклаганда бутун Ҳиротни шов-шув тутди. Эндилиқда ўшалардан бир қисми Салим калта бошлиқ жамоаники, ярмисида бирор муким, бирор вақтинча яшайди, муҳи-

ми, такя бўсағасидан, мусоғирлар билан бир қаторда, кунидан қолган қариялар, бева-бечоралар, етим-есирлар, гадо-қаландарлар қадами кечаю кундуз узилмайди.

Мудом ланг очик дарвозадан кириб келган ҳар қандай кишини зардоли-олма, беҳи-олича ва шафтоли-олхўри ўрамида қад ростлаган мовий гумбазли ёзлик кўшк беихтиёр ром этади. Мулкида шу хил муazzам обида бўлишини Паҳлавон дастлабки йилиёқ орзу қилганди. Зеро бутун Хирот аҳлини ҳайратга солган Ихлосия мадрасаси гумбази кўнглида ҳавас уйғотганини ҳеч кимдан яширмасди.

Ағсуски жами йигиб-терганини сарфлаб ултургани боис яқин-орада орзуси ушалишига кўзи етмасди, елиб-югуриб топаётган ақчаси такя остонасида юкуниб ётган мискинлар томоғидан ортмаётганди. Ногоҳ шунда Аҳмад Пирий жонига ора кирди, яхши ният билан анчагина сармояни қирқ жойидан туғиб-асраб қўйганини айтиб севинтириди, мухими, мадрасада эгаллаган билимини сафарбар этиб, кисқа фурсатда тарҳни ҳам, амални ҳам ўзи ниҳоясига етказди.

Кўп ўтмай Паҳлавон ёзлик кўшкни намойиш этишга ошиқиб, Султон Ҳусайн ва Амир Алишер раҳнамолигида жамийки таникли амалдорлар ҳамда илми ҳоли илми таъб кишиларини чорлаб улкан зиёфат берди, баҳонада меҳридан сув ичиб улғайган йигитнинг хунари ва диidi кўп таҳсину тасанинога лойиқ топилди.

Чиндан ҳам иморат кўрку камоли чакана эмасди, сарфу харажати Аҳмад Пирий чўнтагини шилиб юборгани ҳам рост эди. Қачонки Паҳлавон баҳоли-кудрат ҳисса қўшимоқчи бўлганда у норозиланди, сўнг: «Сизга тўёна қилдим, ҳар кўрганда фақирни ёдлаб қувонгайсиз!» — деб кўя қолди.

Ўшанда нақадар боши кўкка етганди, кўшкка нигоҳи тушса беихтиёр дили ёришарди, сени илоё Оллоҳ ёрлақасин, деб Аҳмад Пирийни дуо қиласарди. Авжи жавзо, авжи саратон, авжи асадда соя-салқин, баҳаво ва шинам айвонида хордик ёзib роҳатланганида айниқса руҳи қанотланишини айтинг. Ағсус! Тақдир такозоси билан қувончи узокқа бормади, мана энди ўша кўшик салобати ҳам, жозибаси ҳам татимайди, устунларига зарбланган нозик ганч чизиклар гўё сиртмоққа айланиб бўйнига чирмашади, бўйнига!..

Паҳлавон томоғини ҳўллаб сарховуз бўйидан жилди, яна бир бор омборга тушиб чиқди, нимадир деб Салим калтани жеркиди. Ниҳоят қуёш мағрибга ёнбошлаб муридлар кела бошлаганда у тўрдаги дараҳтлар остида тимискиланиб юрарди. Беихтиёр кечки шафақда ним кўку ним зангор, ним гулобу ним қирмиз товланаётган гумбазга нигоҳ отди-ю, хаёли яна Аҳмад Пирий сари кўчди.

Эсида, у охират сафарига жўнаган ота-онасини соғиниб тинимсиз ҳўнграб йиғлар, овутиш пайида бўлган Зулфизарга қулоқ солмас, аразлаб ертўлага қамалиб олар, баъзан бир бурчакда туз тотмай хикиллаб ётган эди. Қайси бир эрта Султон Абусайд әлчилари опасини чирқиратганча безатилган аравага солиб ола кетишиди ва бор қуни ҳам йўқ бўлди, қун сайин ранг-рўйи сарғайиб тўшакка михланди-қолди. Энди у эртадан қаро кечгача сазо бермас, факат иситма аралаш тинимсиз йўталар, маъносиз нигоҳини шифтдан узмас эди. Зулфизар ҳажрида юрак-бағри қон Паҳлавон заъфарон бетига термилиб одам бўлишига ишонмасди. Шунга қарамай ҳар эрта эринмай бузоқчадек опичлаб табибга олиб борар, нечун мондимаётгани сабабини эзғилаб суриштирас, эшигани ташвишига ташвиш қўшар, ўзи ҳам муттасил муолажа билан шуғулланар эди. Ниҳоят омади чопди: мучал ёши арафасида ранг-рўйи ўзгариб аста-секин тузала бошлади, бўйи билан энига ўсади, тузуккина эт олди, карабсизки, ўн еттисида курашга ишқи тушиб ҳадемай кимсан Аҳмад полвон бўлиб танилди...

Кечки овқатга тўйиб олган муридлар чуғурлаша-чуғурлаша жўнагандан кейин ҳовлида жимлик чўқди, сонсиз юлдузлар қуршовида сокин сузаётган тўлин ой қўрғонлади, ойни ихотага олган нуқра тусли ҳалқа сирли жимиirlаб фалакни олис-олис ўлчамларига қадар қамраб бораётгандек эди.

Кўшк билан сарховуз ўртасида паришонхол турган Паҳлавон осмон жисмларига азалдан ишқибозлигини ўйлаб кетди. Баъзан ўзини бутунлай илми нужумга бағишлагиси келади, вақт топганда Низомия, Шоҳруҳ Мирзо ёки Гавҳаршодбегим мадрасаларига ташриф буюриб, талабалар билан биргаликда коинот сирларидан сабоқ тинглайди, ҳали ҳеч ким ечолмаган ажиб муаммолар

устида нуктадон мударрис-алломалар билан қизишиб тортишади.

Ҳали суяги қотиб улгурмай меҳрибон падари Пахлавон Абусаид зойича илми ҳақида сал-пал тушунча бериб улгурганди. Кейин у Мир Бузрук Термизий раҳнамолигида бу илмни мукаммал урганди, юлдузлар воситасида фалак, курраи арз, кутблар ва буржларда содир бўладиган ўзгаришларни, шулар асосида одамлар қисматидан башорат қилиш ҳадисини эгаллади. Кўпинча йил ёки фасл аввалида Султон Ҳусайн илтимосига биноан ётоғига қамалиб оларди, куллиёту қўллэзма вараклаганча хаёлан кўк билан боғланиб салтанат эртасига шўнгир эди. Кейин айрим хulosалари ва тахминларидан ўзи қўрқиб кетарди, шохни ваҳимага қўймаслик учун хатарли туюлган билган-кечирганини яширас, хайрли ҳолатларни шарҳлаш билан кифояланар эди...

Бора-бора иш шу даражага етдики, ҳатто Ҳиротнинг таникли зотлари ҳам эшигига ётиб оладиган бўлишди. Тўғриси, у ҳеч кимни даргоҳидан ноумид қайтаришни истамас, биронга тирноқча нафи тегса, еру кўкка сифмай кетар эди. Факат у ўз қисматидан йироқда яшаётганди. Кейин... недир баҳонада бултур ўз аъмоли-бадини ҳам зойича кўзгусига солди. Таажжубки, чекига осмон еттинчи қаватида ўрнашган Катта Айик юлдузлар туркуми тушди. Дастроб барча ўлчамлар осуда ва мунаvvар туюлди. Аммо ногоҳ қайсиdir қатлам сатхини баҳайбат ола-чинор илон кесиб ўтганини илғади ва юраги орқасига тортиб кетди. Хавотир олганича бор экан, мана, бу кунда бошига мусибат тушиб турибди.

Паҳлавон фалакнинг номсиз буржларига симобий нурлар таратаётган ой баркашига термилиб қолди, ой қўрғони тобора кенгайиб бораётгани эътиборини тортган дамда ногоҳ дилида қониларига ўсма қўйган ҳалиги киз исми янгради: «Моҳи!.. Моҳи!.. Моҳи!..» Ва ноҳосдан бутун вужудини недир ғалаён ағдар-тўнтар қилиб ташлади, қизиги, не кор-хол рўй бераётганини англамас, англағани қурби етмас эди. Гўё олисдан, ҳа, поёни йўқ кенглик каъридан у — Амир Бурхониддин боғида очилаётган фунча жилмайганча беозор таъқиб қилаётган эди. «Нима учун?» — деган савол қўндаланг туриб олди шуурида. Ё Қодир эгам, адашайтгани йўқми, наҳотки у қачондир юрагига бир умр ўчмайдиган ўт қалаб кетган Зулфизар-

га ўхшаса!? Чиндан ҳам нимасидир ўхшайди, йўқ, ку-йиб қўйгандек ўзи-ку! Ёнма-ён турган икки томчи сув дейсиз, икки томчи сув! Аввало келишган нозик адо бўй-бости, қолаверса, узун-узун қайрилма киприкларига му-вофиқ тушган зулукдек кора қошлари, ўнг ёноғи қуйи-рогида ўрнашган зифирдеккина нафис холи, ҳатто жон сўрайдиган кўзлари пайдар-пай отадиган ғамза ўқла-ри — бари-бириси ўшанини!..

Пахлавон синиқ қулганча бош тебратди, ҳамон жи-мирлаётган қўргони ичра эмин-эркин сайд этаётган ойни кузатиб, Зулфизар билан чўлда рўй берган илк учра-шувни эслади. «Кутқармиш! Тоабад дўзах ўтига улокти-риш учун қутқармиш!» Бир оҳ узилиб чиқди кўкси-дан... Ҳайхот! Чорасизлик балосидан қандай қутилсин!?

Ахийри Пахлавон еру осмон сирлари шоҳиди санал-миш ойни бағрига олган сарховуздан узоқлашди, недир хаёлда бир-бир боса бориб дерезасидан хира шуъла ту-шаётган ҳужра эшигини шовурсиз итарди. Ҳужра ўрта-сида бўз шол ёпилган энсизгина пастқам миз қўйилган-ди. Миз четида омонат турган шамдондаги ёниб битаёз-ган шам липиллаганча зўрга нур сочар, бўйрада тўшоғ-ли одмиёна кўрпачада чўккалаган соч-соқоли сидирға оппоқ барваста чол мутолаа билан машғул эди.

— Сулаймон ота, хе ўлманг, — Пахлавон рўнарада бафуржа чордона қурди. — Ҳалиям балосиз, илигингиз тўла, хўп десангиз кўхлиkkина бева топиб берардим.

— Бошимга ёстиқ қилмасмен, — Сулаймон ота китоб-дан кўз узмай секин қаншарини қашлади. — Бир оёғим тўрда бўлса, бир оёғим гўрда-ку, баҳодир иним. Локи-гин сиз ўз фамингизни емоғингиз лозим: сизга ярашади аял! Фахмимча, мижозингиз совуб улгурганича йўқ! Ёки шу нафсдин тийилганмусиз? — Пахлавон индамагач, чол қўшимча қилди: — Адашмасам маъқул йўл танлабсиз. Эр киши ҳар жафога чидар, хотин жафосига тоқат қилол-мас!..

— Факирни синамоқчисиз чоғимда, тақсир?

— Нимадандир азият чекмисиз, -- дафъатан гапни бошқа ёққа бурди Сулаймон ота. — Кимдир тош отган кўринур дилингиз ойнасига, ким, қайси феъли бузук?

«Офарин! Чоли қурғур обдон синчилик ҳадисини ол-ғон!..» Ҳаёл суриб қолган Пахлавон қошлари ўртасига тугун тушди, сираси аччик-чучукни кўравериб кўзи пи-

шиган, тўқсонни қоралаганига қарамай ақлу идроки бутун қарияга ҳаваси келди, сўнг, бир ҳамдард истаб турган эмасми, юрагини бўшатишига озгина қолди. Қайларни ўйлаб тилини тийди, ахир, Амир Алишердек зотдан яшириб юрганини ногаҳон супра қилиб ёйиши ақлдан эмас.

— Иним, биламен, мақтовдин безорсиз, — Сулаймон ота муқоваси титилган рисолани аста ёпди. — Локигин борини айтмоқ савобдур. Сиз мискинга қайишган одамсиз, буни билмай тузлуғингизга тупурган кўр бўлур.

— Ҳар кимга Оллоҳ инсофу диёнат берсин.

— Иззатингиз баланд, харидорингиз кўп эрур. Хатто тождорлар ҳам сизга шайдо, — давом этди чол, серажин бети сокин нурланиб. — Ҳирот ва Машҳадда Султон Иброҳим Мирзо билан Абулқосим Бобур Мирзонинг хайрли назарида турдингиз, фақат Султон Абусаид Мирзо сиз билан ўчакишган ва сабаби аёндур.

— Мироб бўлсан томорқасига сув бермагандурмен.

— Ҳарҳолда Фиёсиддин Баҳодир ўғли Амир Низомиддин бирлан Ҳусайн Бойқаро тарафинда жавлон урганингиздин тонмасангиз керақ, — Паҳлавон йўқ ишорасини бергандан кейин чол яна жонланди. — Абусаид Мирзо сизни таъқиб килмак муддаосинда ҳар бута панасида айғоқчи қўйдирмиш эрди, номард! Сиздин ўзиям Азроиддин қўрқкандек қўрқарди-да. Майдон кўргансиз, қилич уришда моҳирсиз, муридларингиз бесаноқ, алардин лашкар тузиб исён бошласангиз не кечарди холи!?

Энди Паҳлавони олам бир хил оғринди, ҳаётда кўп нарсага ақли етган бўлса ҳам бу хусусда тирноқча ўйлаб кўрмаганди, ахир, миясини сб қўйғанмидики, ўшанақа бадбин хаёлга борса, зеро унингсиз ҳам дарё-дарё қон тўкишдан чўчимай амалга миниш орзусида юрган калондимоғ кимсалар ҳар қадамда учрайди. Лашкар тузишу тинч аҳоли бошига кулфат ёғдириш ўша тоифага хос машгулотдир.

— Тақсирим, ярапшмаган гапни қўйинг.

— Узр, узр... Сиз, иним, аввало Оллоҳ суйган бандасиз.

Сулаймон ота маъноли томоқ кирди, унга қизиқсиниб разм солган Паҳлавони оламни ногоҳ хаёл олиб қочди. Асли дарвешфеъл ва зуккотаъб Абулқосим Бобурга бир важга кўра фойибона ихлос боғлаганди. Кейин замона

зайли билан бобоси Шохрух Мирзодан кўп фазилатларни юқтирган салоҳиятли неварага Алишербек ва Ҳусайн Мирзо қадарли яқин ва азиз бўлди. Нуфузли бир мажлисда Бобур Мирзо ортиқ тўлқинланиб: «Сизни тоабад йиқилмас орқа тоғимиз деб билурмиз!» — деганини ҳалихали унумтайди.

Адашмаса илим-иссиқ эрта куз эди.

Рахматли отаси Паҳлавон Абусаид шаҳаншоҳ Бобур Мирзо пойтахтни Машҳадга кўчиргани баҳонасида элга катта ош тортаётгани ва томоша берәётганини айтиб қолди. Азалдан Ҳурсонда кенг ёйилган урфга биноан подшоҳлар тўй-маъракаси кураш-кўпкари, пойга-човгон, найзабозлигу қиличбозлик ва мерганлик беллашувларисиз ўтмасди. Чамаси бу борада Бобур Мирзо ҳам бўш келишни истамай чор атрофдан турли табакага мансуб маълуму машҳур кишиларни бепўшт-пўшт чорлаганди. Күштигирилар пири муршиди саналган падари бузруквори қанотида Машҳадга қадам ранжида килган Паҳлавон мўрмалаҳдек оломонни кўриб оғзи очилди. Бир тарафда дорбоз-қизикчилар, бир тарафда афсунгарлар, бир тарафда илону айқ ўйнатувчилар, бир тарафда муғаний-машшоқлар дабдабали йўсинда кимўзарига ҳунарларини намойиш этишарди.

Шивир-шивирдан Паҳлавон билдики, сайилгоҳ жанубидаги дараҳатлар билан қуршалган кенг-ораста майдонда кураш бўлади. Талабгорлар факат Ҳурсондан эмас, Эрону Ирок, Озарбайжону Гуржи, Кошфару Дашиб Қипчоқ, Хинду Чиндан ҳам йигилган ва эмишки ҳар бири чаңдастликда мисоли Рустами Достон! Томошада Ҳурсоннинг янги хукмдори саналмиш Бобур Мирзо иштирок этиши ҳам тилдан тилга кўчаётган эди. Тез орада ростдан ҳам олисда аркони давлатини эргаштириб салобат билан келаётган Бобур Мирзо кўринди, у олқиши ва карнай-сурнай садолари остида тош зина орқали баланд супага кўтарилди, дид билан безатилган тахти-равонга чўкиб бошланг ишорасини берган ҳамоно кексароқ баковул шай турган икки күштигири гиламга чорлади.

Кураш фанида отаси беназир эканини Паҳлавон яхши билар, буни ўйлаганда беихтиёр кўкси осмон қадар юксалар эди. Сираси, ҳалигача бирон кимса аждодлари номи ва руҳини мўътабар тутган валинеъмати билагини қайиролмаган! Бахти-тахти ҳам, қайғуси ва кувончи

ҳам — майдон! Яна ҳам муҳими, нимаики билса, барисини эринмай Паҳлавонга ўргатишни лозим топди. Мана энди уни муштум билан тоғни талқон қилишга кодирман деб керилаётган алларга рўпара қилиш тилагида! Ҳали тайинли ҳарбу зарб кўрмаган, илиги эндигина тўлишаётган Паҳлавон улар чангалида куннаякун бўлиб кетиши мумкинлигини эса зигирча ўйламас, ортга йўл йўқ, орни бергандан кўра жонни бер, ўғлим! — қабилида икки оёгини бир этикка тиқиб олган эди.

Ахволни кўриб-билиб турган Паҳлавон ҳайиқаётганини хеч кимдан яширмади, тўғриси, кўзлари олма-кесак терар, ҳатто совуқ тер қоплаган аъзои бадани билинрабилинмас титранар эди. Шунга қарамай дастлаб эронлик бир барзангини бир зарбдаёқ танасига арра тортилган теракдек қулатди ва бунга ўзи ҳам ажабсинди. Сал нафас ростлагандан кейин чорпахилдан келган, ясси пешонали, кўллари оёқлари каби йўғон дароз гуржи билан суришди. Курғур филдек бақувват эканини сержун билакларидан ушлаган дамдаёқ сезди ва юраги шиф этди. «Чалпак қилиб ташласа-я!» — деган мудхиш ўй сирқратиб ўтди миясини. Ногоҳ, падари эзғилаб уқтирганидек, кўрқувни енгиши лозимлигини, акс ҳолда ҳолига маймунлар йиғлашини чамалади ва ҳал қилувчи қалтис дамда ўзини ўнглаб улгурди. Ху-у, Али! Бирдан Тангри куч ва омад бериб ғовлаган гавдани чунон кўтариб урди.

Эртаси ҳам, индини ҳам Паҳлавон ҳаловатини йўқотган падари тузини оқлади, юзини ерга қаратмади, кимки ёқасига кўл узатган бўлса барисини битта қўймай қийратди.

Ахийри зўрлар орасида Ҳинд қоплони Иброҳим Бекпўлат билан Паҳлавон бош товоққа асосий даъвогар бўлди. Рўпарасида одам боласидан кўра кўпроқ капага ўхшайдиган махлук турганини кўриб рости капалаги учди, мадад тилаб яна қайта-қайта Худога ёлборди. Хайриятки, Қодир эгам дилидан чиқариб қилган оҳ-зорини эшилди: шўри қисган энг кўркинчли рақиби ҳам тупроқ ичра бир ҳовуч тупроққа айланди.

Ҳар кимга ҳам насиб этмайдиган ўша саодатли онда Паҳлавон илк бор зафар нашидаси нима эканини англаған бўлса ажаб эмас. Яна муҳими, ўша лахза Бобур Мирзодек темурий шаҳзода эҳтиромига етишгани учун айниқса Оллоҳга беҳисоб шукронга айтди. Ахир, кимсан

Хурросон хукмдори тепасидан беҳисоб сочқилар соҷдир-гандан кейин ўз қўли билан белига асл тошлар қадалган тилла камар таққан: «Салтанат ёрлигини бердук, жаҳон ягонаси бўлдингиз!» — дея астойдил бағрига босган эди. Сўнг бирдан еру кўкни олқишу мақтov садолари тутиб, ўзини йўқотиб қўяёзган Паҳлавон тутила-тутила ташак-кур айтди, икки букилиб таъзим қилди.

Эсида, падари бузруквори Бобур Мирзо билдирган юксак ишончдан мутаассир бўлиб киприкларини намла-ган, нафис товланаётган тилла камарни тавоғ қилиб ўпган, эй, суюнган тоғим, кўзим оқу қораси, ушбу ёдгорлик бахту тахting ва қисматингдир, тоабад уни бағрингда асра, нафакат бағрингда, жонингда асра, дея пешонаси-дан ўпган эди.

Ўша заҳоти чеккан беадад захматлари самарасини кўриб боши кўкка етган валинеъмати ўгити етмиш икки томири ва ҳар бир ҳужайрасига илохий нур каби син-гиб кетди. Тангрига шукрки, ўша панду насиҳатга жон-жаҳди билан амал қилишни бурч санади ва ҳалига қадар Бобур Мирзо қўли ва нафаси теккан камарга гард кўндири-мади, гап уни темир сандик тубида кўз тушмайдиган қилиб яшириб ташлаганида эмас, гап ашаддий даъвогар-лар чиққанида ҳам бой бермай сақлаб қололганида!..

Мана энди кутилмаганда Тангри таоло иродаси билан чархи каж бошқача айланди, не синоатки, энди даъвогар узокдан эмас, қаноти остидан чиқди гувраниб: ке-либ-келиб дилбандим, жону жаҳоним, чироқёқарим деб суюнгани, бир кунлик ўлигим эгаси деб ишонгани ўша нишонни тортиб олишу пакқос иснод гирдобига улоқти-риш учун аҳду қарор бермиш, хей, фалак!..

— Бобур Мирзо сизни ортиқ иззат қилғонидин во-кифмен, — деди Паҳлавон, ногоҳ хаёлдан бўшаб. — Анинг қўшинида сиздақа омилкор ва жасур саркарда оз бўлган.

— Ҳа, бале, товонимдин ўт сачрағон-а! — Сулаймон ота вақтида бениҳоя чайир бўлгани сезилиб турган пан-жалари билан кумушранг пахмоқ соқолини силади. — Локигин сиззи йўриғингиз бўлак эрди, сиз тамом кириб бормишсиз Бобур Мирзо кўнглига!..

Негадир Паҳлавони олам хиёл ўнғайсизланди, қара-ма-қарши хислар оғушида эҳтимол юзинчи марта Бобур Мирзо билан Абусаид Мирзо феълу атвори ва юрт сўраш

бобидаги салоҳиятини қиёслади. Ҳархолда тожу таҳтни эгаллаш муддаосида Бобур Мирзо ҳам ғанимлари қонини тўкканидан кўз юмолмайди. Лекин у салтанатда мавжуд тартиб-коидани ҳурматлар, ҳар бир қадамини эҳтиёткорлик билан ўйлаб босар, иложи борича адолат ҳимоясида собит бўлар, биродари Абусаид Мирзога ўҳшаб ҳуда-бехуда қуюшқондан чикмас, йўқ ердан айб тўнкаб бегуноҳ раиятни безори жон қилмас эди.

— Бобур Мирзо жон қуппини қафасдин учирашдан олдин ўз номига сиз тарафингиздин боғланган «Сегоҳ» амалини эшиitmакка интиқ бўлғонидан ҳам воқифмен. Одамзот кўнглига тараф йўқ эркан...

Яна Паҳлавон хаёли узоққа кетди.

Эсида, Ҳинд қоплонини енгиб, факат улус эмас, Бобур Мирзо назарига ҳам тушгандан кейин энг масъуд кунлари бошланди. Ҳиммати баланд шоҳ даъвати билан қадами етмаган хорижий юрт деярли қолмади. Гоҳ Ҳинд, гоҳ Хитой, гоҳ Қошғар, гоҳ Эрону Румда кечган мухорабадан кифти ер искамай Машҳадга қайтар, Бобур Мирзо билан баравар Ҳусайн Мирзо ва Алишербек тахсинига сазовор бўлар эди. Ҳусайн Мирзо билан Алишербек даврасига яқинлашгани сайин омади тагин юришиди. Бир қараса шогирд, бир қараса устоз бўлди. Мир Бузрук Термизий шарофати билан назм ва наво бобида эришган илму амали барчани сеҳрлар, бинобарин, Бобур Мирзо улуғ зотлар иштирок этадиган мажлислари-га чорлашни унутмас эди.

Навбатдаги муждан олган Паҳлавон дил чигилини ёзадиган жонон сұхбатлар, ақлу идрокни пешлайдиган қизғин мунозаралар, чексиз завқу шавқ улашадиган мушиораларга орзуманд бўлиб ҳамишагидек терисига сифмай қувонди. Афсуски, ошигич келиб зил-замбил сукунат чўккан, сонсиз шамлар ёритган муazzам саройда ақл бовар қилмас ноҳушлик устидан чиқди.

Хайҳот! Кечагина мунакқаш таҳтда яйраб-яшнаб ўтирган, эзгу ниятлар билан тўлиб-тошган шаҳаншоҳ бугун чор-ночор надомат тўшагида михланмишки, ойлаб бетоб ётган каби ранг-рўйи зарчадек сарғайтган, нигоҳи сўнаётган шамдек нурсиз... Гўё ногаҳон фойибдан узилган орули ўқ қадалган юрагига! Бир самарага эришолмаган табибларни ҳузуридан қувлаб, энди ажал билан яккама-якка олишаётгани айниқса таажжубли эди. Кўпдан сув тегма-

ган каби қақраган лаблари, Худойим сизни еткизганига шукр, деб шивирлаганда Паҳлавон саросималаниб қолди. Ахир, ғазнаси зару зеварга тўла дasti узун хукмдор қайда-ю, кўпинча отаси билан бирга мусофирихона ёки карвонсаройда тунаб юрадиган елвагай йигит қаёқда!?

— Жоним соғлигига фақирга атаб битганингиз «Сегоҳ»ни кўп тингладим, афсуски, қонганимча йўқ! Яна бир машқ қилиб беринг, токи анинг жодусини ўзим билан охиратта ола кетайин. Нафасим тинар чоғда бундин ортиқ қувонч ва баҳт кўрмасмен!..

Рангго-ранг ислимий-ҳандасавий нақшлар чекилган ҳашаматли сокин бўлмада Оллоҳдан ва Саҳибқирон Амир Темур арвоҳидан нажот тилаб Бобур Мирзо нотинч ва гирён ётар, хаста овози шундок бўғзида титранар, дунёга тўймаган кўзларида поёнсиз ҳасрат, поёнсиз армон жамул-жам эди.

Ҳамон аллақаери сирқираётган Паҳлавон бутун Хуросон мулкини тулпори туёклари остида титратган фармонбардор инсон олис сафар арафасида мусиқавий лаззатдан маству масрур бўлишдан бошқа нарса тиламагани учун лол-ҳайрон!..

Паҳлавон ёшгина ходим тавозе билан мўлтирабгина узатган гирдлари нақшинкор қонунни созлаётган чоғда ногаҳон қуруқшаган томоғига талх нарса тикилди. Кўрсат-кич бармоғига кийгазилган кумуш ноҳуннинг тоҳ шиддатли, тоҳ осуда зарбаларига дош беролмаган ингичка торлар бир маромда эзгин-эзгин нола қила бошлаганда номаълум нуқтага нигоҳ қадаган шоҳнинг заъфарон ёноқларидан дона-дона ёш думалар эди...

Мана, ўшандан бери қувлашиб неча йиллар кечди.

Умр, ҳайҳот, субҳидамда гул япрогига қўнгандан шабнам қуришидай тезкор экан, тезкор! Буни кимдир билб یшайди, кимдир билмай аросатда ўтади. Нима бўлганда ҳам Оллоҳ берган ҳар сонияни қадрлаган бандагина охират остонасида пушаймон емайди, мункар-накир гурзисига елкасини дадил тутиб беради.

Паҳлавони олам ўша кезлар Машҳад, Ҳирот ёки бошқа шаҳарда ўтган нуфузли мажлислар ва базму жамшидларда чиндан ҳам ардоқланган «Сегоҳ» нолишларини тинглай-tinglai узилган Бобур Мирзо жуссасини кўз олдига келтирганча бир хўрсинди. Ахир, ўша жудоликдан кейин не-не жабру жафолар тушмади бошига, Ҳусайн

Мирзо ва Алишербек билан бирга қай хил уқубатларга йўлиқмади!? Бу хақда ўйласа хозир ҳам юрак-бағри эзилади ва дунё кўзига тор кўринади. Чархи кажнинг ўша синовларидан эсон-омон ўтиб олганига гоҳо ишонгиси келмайди. Во ажаб, Худойим шунчалар ҳам темиртирик килиб яратган эканми?

Киприклари юмила бошлаган Сулаймон ота билан яна бир оз сухбатаниб ниҳоят Паҳлавон ҳужрани тарқ этди, уйқуси қочгани боис ётоғига йўламай Абусаид Мирзо замонида Амир Алишер билан биргалиқда кечирган айрим воқеаларни хотирлаганча сарховуз ва ёзлик кўшк атрофида айланиб юрди...

Чинни боб

ДАРВЕШ МУҲАММАД

Муаззин намози асрга чорлаб йўғон товушда аzon айтган паллада Дарвеш Муҳаммад сабокдош дўсти Мирак Чангий билан эндигина Шоҳруҳ Мирзо мадрасаси дарвозасидан тахминан юз қадамча узилганди. Кечагина яқин кишисини тупроққа топширган каби у қовоғини очмай одимлар, ҳатто ён-верига зарда аралаш аланглар, тишларини зирақ қилганча фудраниб қўяр эди. Ҳали дарсхонада бир дам осуда ўтиrolмади, ҳаёли парокандалиги боис қўнғир соқолли кекса домла ҳандаса ва алжабр рукнлари бўйича эзғиланиб тушунтирган мураккаб сабоқ эсида қолган-қолмагани фактат Ҳудога аён...

— Мирак, дўстим, сен афсуски тоғам феълини билмайсен, — деди у ниҳоят надомат чекиб. — Кичиклик ёшидан итга ҳам, битга ҳам ишонишни одат килмишлар.

— Имони бутун экан-да, — деди Мирак Чангий хотиржам.

— Тўғри айтасен. Локин... оқибати-чи? — Дарвеш Муҳаммад дўстига зимдан ўқрайди. — Асраб олғон ўғиллари Аҳмад Пирийни танийсен, ўша гумроҳ майдон талаб қилғон эрмиш!

— Бу нима деганинг, биродар?

— Очиги шуки, тоғам билан олишмоқчи!

- Шунақаям бемаъни ҳазил қилурмусен?
 - Ҳазили йўқ! Эшитишимча келар жумада, Мухиддин жалойир невараси суннатида жанг бўлармиш!..
- Энди Мирак Чангий чинакамига ажабланиб сарғимтирил қошларини чимирди ва баччагар Аҳмад Пирий Худосини танимай надомат кўчасида адашиб қолгани рост бўлса, эрта шубҳасиз дўзах оловида куйишини айтиб тўнғиллади.

- Мұхаммад Али не дейдур бу хусусда?
- Билмадим... Локин... дарғазаб бўлса керак.

Ҳамон ичи сидирилаётган Дарвеш Мұхаммад кўл силтади, дўсти билан хайрлашиб илдам ҳовлиси сари бурилди, дарвоза олдида энасига дуч келиб нечундир саросималанди. Сув тўла челак кўтарган Гулсадаф рангроёйи бир хил синиккан ўғлига талмовсираб тикилди, бир оздан кейин эса Аҳмад Пирий килмишини эслаб хасратидан чанг чиқиб кетди.

Бу кунда ҳусни мулкини қарийб бой берган Гулсадаф ўн етти ёшида ойдек тўлишган кўҳликкина дуркун қиз эди, меникисан деб талашган ошиқлари сон-мингта бўлди. Нихоят кутимагандан омади чопиб аслзода оиласа тушди, Худо лойик кўрган баҳтидан нолимасди, илк бор чимилидикда кўрган бўлса ҳам бора-бора куёви Мавлоно Нуриддин Мұхаммадга кўнгил берганди.

Афсуски, Худойим Гулсадаф осонгина етишган баҳту қувончни кўп кўрди, Султон Абусаид билан бирга келган қуюн у суянган ҳар неки дарахтни илдиз-пилдизи билан бирга кўпориб ташлади. Аниқроғи, Пахлавон Алишербек билан Машҳад сари юзланган кунларда, Абусаид Абулқосим Бобур саройида камарбаста бўлган кўпгина мухолифатчи саркардалар ва амалдорлар каторида Мавлоно Нуриддинни ҳам катл килдирди. Мудхиш айрилиқ Гулсадаф юрагида тожу тахтга нисбатан бир умрлик нафрат уйғотди, эҳтимол шу боис акаси саройга боғланиб қолганини ва салтанат намояндалари билан ошу қатиқ бўлиб юришини унча хушламасди, буни ҳатто тап тортмай ўнинг бетига ҳам соларди. Гоҳо ёлғиз қолганда кўзининг оқу қораси Дарвеш Мұхаммад ота тарафдан Ҳожа Абдулла Анзорий уруғига, она томондан Султон Абусаид ибни Абулхайр зуриёдига уланишини эслаб тумтароқ хаёлга толар, кўчинча севиниш ўрнига йиғламоқдан бери бўлиб ўкинар эди.

Шўрлик Гулсадаф Султон Абусайд тахтга минган йили фақатгина азиз қишисидан эмас, бор буд-шудидан ҳам ажралди, у фатво берган ялоқхўрлар данғиллама ҳовли-жойларига қўшиб охирги пайса пулларига қадар тортиб олишиди. Ҳатто қайсиdir кўзи қонга тўлган лашкарбоши ошиқлик даъвосига киришиб, уни хотин устига хотин қилишни чўтлади. Лекин у ўлимини бўйнига олиб қўнмади, ахир, кўз очиб кўргани арвохини чирқиратиб кўйса инсофданмиди!?

Эҳтимол, Мавлоно Нуриддин Муҳаммад тупроғи со-вугандан кейин жойи чикқанда Гулсадаф бемалол турмуш қуриб ҳаётини нари-бери ўнглаб олса бўларди. Тирикчилик аталмиш ўпқон қаърига тортиб кетаёзганда ҳам бу фикрни миясига йўлатмади, сираси ёлғизгина ўғли ёт бўсағада сарғайиб ўсишини ўйласа, юраги орқасига тортиб кетарди. Сўнг нуридийдаси ўксимай ва эмин-эркин вояга етиши учун астойдил ўлиб-тирилди: емай-едирди, киймай-кийдирди, буғдой нони бўлмаганда буғдой сўзи билан сийлади.

Гулсадаф кечирган қийноқлар Худога шукрки, зое кетмади, мана энди у киши сүқини қўзғайдиган сириқдай йигит: бўйчан, елкалари кенг, қирра бурни оқ мағизли энлигина бетига мувоғик тушган, пайваста қошлари остидан тик боқувчи йирик-йирик кўзлари мудом чақнаб туради.

Тангри таоло Дарвеш Муҳаммадни фақат сувратан эмас, сийратан ҳам зийнатламиш: у дунёвий ва рухоний фанларга чанқоқ, оқиллар даврасида доим фаол, каттаю кичикка бирдек хурматда эди. Алалхусус, пайғамбаримиз марҳамат қилиб айтган, бешикдан то қабргача илм изла! — ҳадисини дастур билади. Одати камсукумлик... Мабодо тенг олишадиган муносиб улфат топилса бошқа ҳар қанақа ташвишни унутади, максади енгиш эмас, бирон арзигули ҳақиқатни рўёбга чиқариш!

Ҳатто аклу заковатига Пахлавон ҳам тан берганди, ёру биродалари даврасида, жияним қандини урсин, мунозара ёки мусоҳабада ракибини янчидан ташламагунча чангалидан қўйиб юбормас, дея ҳазилу чин аралаш мақтагани мақтаган эди.

Умуман олганда Дарвеш Муҳаммад ота меҳридан қисилган бўлса ҳам нири муршиidlар эътиборидан қисилмаганди. Не омадки, ўсмирлик ёшидаёқ Шохруҳ Мирзо

мадрасаси мударрислари пешвоси Мавлоно Шайх Ҳусайн дуосига эришди, шу саҳоватпеша зот қанотида бўлган ўн икки нафар салоҳиятли талабадан бири сифатида танилди, нафаси ўткир аллома Мавлоно Ҳикмат қаламига мансуб «Ҳидоя» рисоласига Мирак Чангий билан бирга шарҳ битгандан кейин обрў-эътибори тағин ҳам юксалди.

Дарвеш Мухаммад хар жабҳада қоқилмай-суринмай вояга етаётгани шаксиз Гулсадаф учун битмас-туганмас давлат эди. Аллақачон соchlари қировлаган онаизор ўғли факат илм билан ўралашиб қолмай элда тезрок ўрнини топишини истарди. Шу боис узун кечаларда ухламай унга Худодан инсоғу диёнат, фахму фаросат ва баҳту саодат тилайди. Кейин ногоҳ ўқиниб кетади, ахир, жигарбанди йигирма уч баҳорни қаршилаганига қарамай ҳамон сўққабош, ҳамон тирикчилиги ит ётишу мирза туриш! Не-не умидлар билан неча бор тергади, хей, нодон, умр оқар дарё, хомхаёлингни бас қилиб уйланана кол, деб неча маротаба кўнглига қўл солди. Қаники нолаи аффонини эшитса, гўё том босган кулоғини. Чурқ этмай, масхараомуз илжайғанча панадан панага қочгани қочган...

— Ақажон, найнов жиянингизга тарсакиям кам! — Гулсадаф аламини кимдан олишни билмай Паҳлавонга зорланади. — Билмадим, танглайнин қайси дарди-бедаво кампир кўтарган экан, ярамагурга хотин ҳам, ош-нон ҳам китоб!

Муштипар сингил арзу додини чор-ночор тинглаб, Паҳлавон хижолат чекади, шўрликни сабр қилишга ундейди, баъзан эса не жавоб айтарини билмай буриласола жўнайди.

Суянган тоғидан бирон-бир тайинли фикр чиқмаган дақиқаларда Гўлсадаф кўнгли чўкиб бадтар хитланади, ҳовли четидаги супа гирдида мотамсаро қиёфада омонат ўтиради, гирд-теварагида муғомбирлик билан атай айланаб-ўргила бошлаган Дарвеш Мухаммадга яна йиғламсираб ёпишади.

— Коронги гўримга думалаб кетганимдан кейин уйлансанг керак сен лакалов!

— Кўп қайғурманг, энажон, — бирдан гапни ҳазилга буради Дарвеш Мухаммад, — ҳали шунака сулув келин буюрсинки сизга!

— Овзи очик болажоним, ўзим сенга гиргиттон! — беозор кесатади Гулсадаф. — Шу бўлишингга қайси пари-пайкар йўлингга термилиб турганийкин ўсма-сурма қўйиб, соchlарини қирқокил кила ўриб-тараб!?

Қитиги келган каби Дарвеш Мухаммад қотиб-қотиб, думалаб-сумалаб кулади, жўрттага қовоғидин кор ёёди-раётган энасини пешонасидан аста ўпаркан, киз зоти ан-қонинг уруғи эмас, дуч келган дарахтни тепсам дувиллаб тўкилур, деб ғудуранади. Сўнг елкасига косов тушиб қолишидан чўчиб, жуфтакни ростлайди, шу кетишида кўпинча шом қорониси аралаш қайтади.

Хайтовур, Дарвеш Мухаммад қайсарликдан наф йўқлигини, бу иши ўз оёғига ўзи болта ургандек гап эканини яхши билади. Шу боис ўйланиш муаммоси кўндаланг бўлгандан бери бир масала устида жиддий бош қотиради. Ахир, Ҳирот аллома-ашрофлари орасида туппа-тузук обрў-эътибор орттирган ҳолда манови қушқўн-мас кулбай вайронада келинчак туширса ярашмас. Ёв қуваётгани йўқ — шошмаслиги керак: эрта мадрасани битириб бирон дурустроқ маҳкамада тер тўқади, пича сармоя жамғаргандан кейин киши кўрса уялмайдиган ҳовли-жой қуради. Ҳадеб Паҳлавони оламдан ақча сўрайвергани бети чидамайди, ахир, ўқишидан тортиб, еб-ичишию кийим-кечагига қадар у озмунча кўмак берганми? Эндиликда тоғаси буткул такя ташвишига кўмилган, бундан ташқари топган-тутганидан бир қисмини такя қошидаги күштигирлар мактаби эҳтиёжларига сарфлайди. Тўғри, мактаб молиявий таъминоти, Султон Ҳусайн фармойишига кўра, салтанат хазинаси гарданида, лекин Паҳлавон шундай деб қўл қовуштириб турмайди-да. Тунов куни Мухаммад Али недир ифтихор билан Паҳлавон қанотида жамланган күштигир юздан ошганини айтганда ёқа ушлади.

Дарвоке Мухаммад Али яқин қариндошларидан бўлиб, кўндан бери давраларда рақиблари додини бериб келар, бутун Хурросон улуси назарига тушган эди. Ҳиротда юрган баъзи мишишларга қараганда Аҳмад Пирий билан Паҳлавон ўртасида ихтилоф чиқишига у сабаб бўлган эди. Қайси бир даврада недандир жаҳли қўзиб сен устознинг ҳаром тукига ҳам арзимайсан қабилида айилботар гап қилган экан!..

Дарвеш Мухаммад шарму хаёни унугтган Ахмад Пирий падари ўрнида падари саналмиш Паҳлавон бетига оёқ тирав учун қасдланганини ўйлаб яна бадтар эзилди, нимадир кўксини аста-аста тилимлар, шуурини аллабир туман чулғаган эди. Ҳарҳолда ушбу лаҳзаларда тоғаси ўз ёғига ўзи қоврилиб ётгани аниқ, эрта ё индин бориб бир кўнглини сўраши керак. Ҳали ҳар нарсага тутайдиган энаси, бунча тошбағрсан, тоғанг ўлик-тиригидан хеч хабар олмайсан, деб бекорга захрини сочмади, мусибатдан хабар топгандан бери у бечора ҳам ҳаловатини йўқотган...

Одатда Дарвеш Мухаммад уйга қайтгандан кейин шоша-пиша ул-бул танаввул килиб берилганча сабогини тақрорлар эди. Аммо у бугун негадир севимли машғулотини ҳатто эсламади, иштаҳаси йўқлигини баҳоналаб туз тотмади ва ётогига кириб бир кунжакда гужанак бўлиб ётди. Кейин қай маҳалдир шам ёқиб Ҳазрат тахминан йигирма беш ёшида, хижрий 870 санада тартиб берган, хуштаъб ва мохир ҳаттот Мавлоно Султонали Машҳадий кўчирған девонни мутолаа қилишга киришди.

Сопол шамдондаги шам милдираб ўчай-ўчай деб колганда ҳам Дарвеш Мухаммад китобдан бош кўтаришни истамас, кум тиқилгандек ачишаётган кўзларини уқалай-уқалай ютоқиб ўқир, ионон-ихтиёрини гўё ипакдек майнин вараклар қатида яшириниб олган малак илкига топширган эди. Етмиш икки томирида ажаб шиддат билан қайнок қон жўша бошлаганини туйғанча ногаҳон эшигини фойибона қоқиб келган, охуваш кўзларидан ғамза ўқларини отаётган, қошлири камон, кирмиз лаблари хандон қизгина билан учрашиб тургандек эди. Ажабки, у баҳор чечаклари янглиғ очила-социла, муаттар бўйлар таратиб, нозу ишва билан ўғринча тикилар, хинали нозик панжаларига зулфи гажакларини ўрай-ўрай нелардир ваъда айлар эди.

Хатто шоир бутун меҳрини бериб, хафасала билан тасвирлаган ҳурилиқо нафаси бетига урилгандек Дарвеш Мухаммад бир орзиқди, лаб-лўнжини йиғиштиrolмай товушсиз кулди. Нихоят бир олам таассурот оғушида ёстиққа бош қўйди-ю, хаял ўтмай яна ўша оғатижонга рўшара бўлди. Энди бўз йигит қизгина соясига ўхшарди, гирд-тевараги уч қаватли пахса девор билан ихотага олинган гулзор-чорбоғда орқасидан юраги қиймаланган

кўйи эргашиб юрарди. Чаккасигарайхону жамбил қистирган санам хандон ташлаб кулар, бирдан йўқолиб қолар, кейин тўсатдан пайдо бўлар, момиқдек кафтлари билан ўзларини бекитар эди. Буни мурувват билган йигит чексиз ҳузур туяр, кўкси ажабтовур юксалар, бир сўз айтай деса, қуруқшаган тили айланмас эди. Ногоҳ икки ёнини сабзалар қоплаган хиёбон этагида юзма-юз келгандга оҳиста кўтарилиб тушаётган кўксида чулғанганд икки толим сочига сехрланганча тикилиб қолди, кўнглидан булар бўйнимга сиртмоқ бўлиб тушмасми қабилида фикр ўтган чоғда қизгина бир ёнга ўтиб бир дона тим қизил атргулга айланди, у эса турган жойида энтикиб қолаверди...

Дарвеш Муҳаммад кимдир устидан бир челак сув куйиб юборгандек сачраб уйғонгандан аллақачон тонг оқарган эди, эс билгандан бери бунаقا ғалати туш кўрмагани боис иссиққина жойда қимирламай узоқ хаёл суреб ўтириди. Таажжубки, Ҳазрат девонида яшаётган оғатижон бор латофати, бор жодуси билан кўнглига кўчиб ўтгандек эди. Лекин у бунга бир ишониб, бир ишонмай турар, хартугур, Сўз яратган мўъжиза қошида таслим бўлгани ҳолда топилмас нарса топганига амин эди.

Тангри шоҳидки, ҳали бариси олдинда кутаётганди, бундан буткул бехабар Дарвеш Муҳаммад туш таъсиридан кутилолмай ҳовлида ўралашиб юрар, гойибдаги санам жамолини хаёлида жонлантириб ўзича кулар, бошқа ҳар не ташвишини унугланган эди. Ниҳоят супада тузаб кўйилган дастурхонга кўзи тушиб эс-ҳушини ўнглади, онаизорининг русумга кирган адоги йўқ обидийдасини жимгина эшитганча чала-чулла нонушта қилди ва ниҳоят китоб-дафтарини қўлтиқлаб зув жўнади.

Субҳидам қуёши бир терак бўйи кўтарилиб жонсарак Ҳирот ҳамишаги тириклик ғалваларига шўнғиган эди. Лекин Дарвеш Муҳаммад мадрасада аллақачон дарс бошлангани ва умрида илк бор кечикаётганига зифирча парво қилмай имиллаб одимлар, ихтиёrsиз тарзда овоз чиқариб ўзи билан ўзи сўйлашар, ниманидир бехуда шарҳлар эди. Ҳар кун юрадигани гавжум кўча қолиб беихтиёр қайсиdir кимсасиз тор кўчага бурилди. Таажжубки, билиб-бilmай гўё боши оккан томонга улоқиб кетаётганди, аникроғи, узун тунда кўнглида ўrnashgan недир армон даъватига кўра номаълум тарафга интилар-

ди. Пароканда ўйлар гирдобида қанчадир юргандан кейин кумуш тасмадек жимиirlаб оқаётган кичикроқ ариққа дуч келди.

Дарвеш Мұхаммад тушини сувга айттиси келган каби ариқ ёқалаб илгарилаган ҳамоно орқасида қалдирағанча соявони қизил баҳмалдан тикланған арава пайдо бўлди.

Зира бекасам чопон кийган ўн тўрт ёшлардаги хушбичим ва қувноқ ўсмир ясотиғли бедов эгарида бемалол ўтирас, оғзи бир зум хиргойидан бўшамас, узун қамчиси хавода тинимсиз ўйноклар эди.

Қай бир маҳал арава Дарвеш Мұхаммад ёнидан ўтиб анча узоқлашиб кетди. Намунча шошмаса қабилидаги ўйда у ўзини четта тортиб лол-ҳайрон турганда ланг очик дарвозадан бир қоғоғон ит бир малла мушукни бигиллатганча қувлаб чиқди, оқибат бир маромда йўртиб бораётган бедов ногаҳон ҳуркиб пишқирганча ўнг ёнга ташланди, ҳаял ўтмай арава бир филдираги ариққа тушиб қийшайди ва тақа-так тўхтади.

Халигина ўзини шаҳзодадек тутаётган ўсмир энди буткул шаштидан қайтган, караҳт бўлиб қолган, кўзлари пахтаси ағдарилганча лом-мим демай турар, баҳмал соявондан эшитилаётган оҳ-воҳларга бепарводек эди. Бир оздан кейин у сувлик чайнаб асабий депсинаётган жийрон сағрисига аччиқ усти қарсиллатиб қамчи урди, жонивор аламнок кишнаганча думини хода қилиб олға талпинди, аммо аравани жойидан кўзғата олмади.

— Лъяннати! — дея чинқирди ўсмир бўғилиб.

Ҳамон пароканда ўй-фикрлар оғушида бафуржা одимлаётган Дарвеш Мұхаммад бир филдираги лойқага тобора чуқуроқ ботаётган аравага яқинлашди. Жимгина ёнлаб ўтаркан, ногоҳ соявонда тўшалган қўшқават адрес кўрпа-чада омонат ўтирган, тўлагина хушрўй аёл пинжига оҳу боласи каби сукилиб олган, ҳуркович ва ўтли нигоҳида ҳадик аралаш маъсумлик акс этган бир хилқатни кўрди. Ва ногоҳ юраги кўксини ёриб чиқкудек бир алфозда исён қўтарди, чақмоқ чаққан каби рухи-шуури алғовдалғов бўлиб кетди.

— Бу ким? — деди ичиди кимдир.

— Наҳотки танимаган бўлсанг? — деди ногаҳон иккинчи овоз. — Яхшироқ қарасанг-чи, ғофил бандади!

Энди Дарвеш Мұхаммад вужудига таърифи йўқ бир ўт туташди, хаёли қайларга учмади, қайларга!? Ажабки,

тобора ўровга олаётган кечинмалар оғушида эс-хүшини бир топса, бир йўқотар, ҳатто шундок кўз ўнгида борлиқ чирпирак айланар эди. Сўнг маъюсона кулганча тасодифий ходиса туфайли гангиб онаси бағридан паноҳ истаган, хумор кўзларида недир қайфу, недир севинч жойлаган моҳирўйнинг нозик-ниҳол қадду қоматига қайтадан адои тамом бўлиб разм солди. Ногоҳ эътиборини охиста кўтарилиб тушаётган сийнасини авайлабгина қучган бўлиқдан бўлиқ икки толим тим қора соч тортиб ёғочдек қотди-қолди.

— Ҳай, бандай мўмин, анграйгунча қарашсанг не бўлур!?

Агар бурма ёқали атлас кўйлак кийган, оппоқ бўйни ва нозик бармоқларини тилла-кумуш тақинчоқлар безаган, аслзода хонадон сохибаси эканлиги кундек равшан тўлагина хоним узун енги билан бетини тўстанча товуш бермаса Дарвеш Мухаммад яна қанча муддат тошиб-тўкилиб туриши номаълум эди. Энди у соярон сари бир қадар дадилроқ қаради, ҳатто бир неча қадам илгари юрди ва ногоҳ қизнинг ҳуркович нигоҳи билан нигоҳи тўқнашиб қайтадан аклу хүшини йўқотди, қушдек уча бориб унинг ёнига қўнгиси келди. Ахир, бу ўша, аввал узоқ муддат Ҳазрат девони қатида яшаган ва кейин кўнглига кўчган санам эмасми, қани энди буни шивирлаб ўзига айтса, айтольса!?

Ахийри Дарвеш Мухаммад китоб-дафтарини шошапиша қўлтиғидан олиб қўйнига тиқди, кафтини кафтига суйкаганча ариқ гирдига келди, ўнг оёғини ясси тошга қаттиқ тирагач, бир филдираги лойга ботган зил-замбил аравани орқа шотисидан елкалаб даст қўтарди ва кўча юзасига чиқариб қўйди.

— Вай! — деди аёл ҳайратини яширолмай.

Қиз индамай қиялатиб қаради, йўқ, у ингичка табасум билан нозли чимирилганча узун-кайрилма киприклирини ўқ қилиб отди. Юрак-бағри пайдар-пай яраланган Дарвеш Мухаммад нафас ютиб мўлтириар, бу не ажаб савдо, деган ўй миясини тинимсиз пармалар эди. Айни пайтда кўнглида бир илинж туғилиб чеҳраси ёришди. Нимадир сўрамоқчи бўлган чоғда бирдан арава қалдирағанча жўнаб қолди. Аравада бор-йўқ бисоти кетган каби кўча четида саросималаниб турар, оқшомги аломат тушини сал бошқача йўсинда қайтадан кўрган каби синик

жилмаяр, дарду дунёсини недир ҳасрат кўмиб юборган эди.

Қодир эгам, бир-йўла жонини ола қолсанг-чи!

Ҳайхотки энди юраги бўм-бўш, миясида бир оғриқ, қадам босгани мажоли йўқ, хуш-фикри эса ҳамон муюлишдан ўтиб зумда кўздан йўқолган аравада! Мукаррар нимагадир эришди, нимадандир айрилди. Ҳайтовур қисмат билан ўчакишиб бўлмайди. Қарами кенг Тангри тао-ло амри билан аршу аълодан заминга тушган, бутун борлиғига оташ қалаб кетган фариштани яна учратиши даргумон!..

Қай маҳалдир имиллаб Шоҳруҳ Мирзо мадрасаси бўсағасига қадам босганда Дарвеш Муҳаммад кўнглига қил сиғмас, ҳатто надомат кўчасида адашган Аҳмад Пирийни ҳам, оёғи остидан чиққан фалокатни ҳазм қиломай қийналётган Паҳлавони оламни ҳам унугтан, қупкуруқ силласи колган эди.

— Қасам ичаменки, биродари азиз, Аҳмад Пирий билан бўфишиб келмишсен, — қош-кўзини ўйнатиб фол очди Мирак Чангий. — Ранг-рўйинг айтадур барини!..

— Йўқ, хозирча бўфишмадим, — гудранди Дарвеш Муҳаммад.

- Нечун унда машқинг паст?
- Сен сўрама, мен айтмай, эй, жўра!..
- Нима бало, энанг калтакладиму?
- Қойил, топдинг. Сабогингни тинглайвер!..

Мирак Чангий пинҳона мушт ўқталди, сўнг жиддий тортиб ораси очиқ йўғон қошлари кировлаган Мавлоно Шайх Ҳусайннинг ҳикматга доир ваъзидан қулоғига илинганини дафтарига кўчира бошлади. Орада Дарвеш Муҳаммад ҳам қофоз-қаламини хозирлади, лекин ёзувчиизуга қўли бормай номаълум нуктага тикилиб ўтири, дарс тугаб сабоқхона бўшаб қолганда ҳам у аввали-охир ийўқ хаёл билан машгул эди.

Бир оздан кейин Мирак Чангий келиб гудранганча билагидан қисиб ушлади, у дўстига мўлтираб бокар экан, хаёлида аввал туши, кейин ўнгига кўргани париваш гавдаланди, ахийри бир хўрсиниб, жимжит бўлмани тарқ этди. Агар бирон-бир холис кимса қизиқиб, бугун қайси фан бўйича сабоқ ўзлаштирганини сўраса, тилини ари чаққан каби фўлдирашдан нарига ўтолмаслиги тайин эди.

Мадрасадан бўшашиб қайтган Дарвеш Мухаммад харгиз армони ушалмай эзилаётган онаизори таъна-дашномларига дучор бўлишдан чўчиб, шошилганча ўзини ётоғига урди. Беихтиёр токчада турган кечага девонга кўзи тушиб, юраги шифиллаб кетди. Бир муддат иккилангандан кейин аста мук тушиб, яна мутолаага берилди. Бори дунёни унутиб, узок ўқиди. Не сирки, маржон каби тизилган ҳар бир қалом ортида ҳалиги лолаваш ёноқларни, нозли чимирилган камон қошлар остида чакнаган охуваш кўзларни, нозик маъно қўнгган фунча япрогидек юпқа дудоқларни ва жон сўраб, гоҳ сийнада, гоҳ белда тўлғонган толим-толим соchlарни кўрар эди.

Вақт саҳармиди, эртарокми ёки кечроқ, ногоҳ Гулсадаф шовурсиз келиб, эшикни тақиллатди. Негадир ҳозироқ оғир жазога тортиладиган каби кўрқиб кетди, дарҳол шамни пуфлаб ўчирди, суюклиси билан ўзи ўртасида воситачи девонни бағрига босганча кўрпа ичра яширинди. Онаизори тирқищдан мўралаганини, бир муддат очик оёқлари ва бошига тикилиб турганини, сўнг қовоғини согланча тўнғиллаб ортига бурилганини сезиб ётди.

Қаники, уйқу жонивор зориқтирмай кела қолса!

Қайда, кум тиқилгандек ачишаётган мижжаларини қаттикроқ юмгани сари ҳаловати бадтар йўқолди ва бутун вужудини бедорлик эгаллади. Энди у Ҳазрат девонида жам оламни паноҳ қилган малак билан тонгга қадар сирлашишга тайёр! Ана, ниятини билган каби у қаддикамолини намойиш қилганча рўпарасида туриб олди, садафдек оппок тишларини кўрсатиб кулгач, қўнғироқ соchlарини чийрата-чийрата ёйиб ташлади, ҳей, булар мавжидиа чўмил демоқчи бўлди шекилли!?

Ажабо, у хаёлми, тушма ёки ўнг!?

Ахийри Дарвеш Мухаммад девонни авайлаб боши остига қўйди.

Ушбу ишидан хотиржам тортиб кўрпачага чўзилган дамда ногоҳ тасаввурида жийрон қашқа суреб кетган арава гавдаланди. Сўнг аравани қай тахлит лойдан тортиб олганини ўйлаб кулимсиради ва тумтароқ хаёли ниҳоят уйқуга уланди, офтоб ёйилгандা ҳам тарракдай қотиб ётар, гўё ўзини ҳам, дунёни ҳам унугтан эди.

Қачондир устидан четларига ипак ҳошия солингган чойшабни тортиб ташлаган энаси жаврашидан сачраб уйғонди. Тўғриси, яқин-орада бунаقا тиниқмаганди: тани

ҳам, рухи-равиши ҳам енгил, ўй-фикри кундек равшан эди. Қани энди қаноти бўлсаю поёни йўқ осмону фалак-ка парвоз қилса, парвоз!..

Алалхусус, у на хаёл, на туш, у муқаррар ўнг!..

Дарвеш Мұхаммад супа олдида ҳужумга ўтиш учун шайланиб турган онаизорини қучоқлаб пешонасидан ўпди, жоним сиздек соябонимга садага қабилида лутф айтди, ҳамишагидек номигагина нонушта қилгач, елкасини қисиб ура қочди. Қизифи, тахминан йигирма дақиқадан кейин у кечаги кимсасиз кўча бўйлаб ғудраниб борар, бугун ҳам ўша соявонли аравага дуч келадигандек олазарак эди.

Дарвеш Мұхаммад кеча ҳангома рўй берган жойга етиб беихтиёр тўхтади, лойда ғилдирак изи бору арава зийнати бўлган малакдан ному нишон йўқ! Кайда қолмиш ҳуркович қўзлар? У ўзига ўзи шу саволни бериб истар-истамас жилганда кўча бошида икки суворий кўринди. Ногоҳ бирини ҳозирги вактда бутун Ҳирот оғзига тушган Аҳмад Пирийга ўхшатиб, афтини буриштириди, ажабо, униси ким бўлди? Зеро униси безотиғли қилпоча жийрон минган, бошига ихчам симобий салла қўндириб, эгнига ялтироқ мовут тўн кийган, қора ширғайдан келган энли-семиз бетида недир викор акс этган басавлат киши эди. Шубҳасиз, девон ходимиға ўхшайди. Ростдан ҳам янгишмабди, ахир, у аввал Шоҳруҳ Мирзо, кейин Абусаид Мирзо салтанатида йирик амалдор сифатида жавлон урган Пир Аҳмад Хонийнинг ўғли, бу кунда Ҳусайн Мирзо парвоначи лавозимида тутиб турган Миррак Калон нисбаси билан машхур Ҳожа Маждиддин Мұхаммад жаноблари-ку!

Фақат Амир Алишер әмас, ҳатто Ҳусайн Мирзо ҳам кўнглим маҳрами деган Паҳлавони оламдек мўътабар зот — орият майдони билан ҳикмат майдонида бирдек туриб берадиган баҳодир тузини ичиб улғайган Аҳмад Пирий наҳотки келиб-келиб қўйнида мудом қайралган пичноқ асрайдиган кимса этагини тутган бўлса!?

Бугун ҳам Дарвеш Мұхаммад ўзини мадрасада ортиқчадек сезди: тани сабоқхонадаю хаёли бошка ёқда, аниқроғи — гоҳ сабр билан иш тутишга одатланган Паҳлавонда, гоҳ қайсиdir баланд дорга осилишни тилаган Аҳмад Пирийда, гоҳ аввал тушида аён бўлиб, кейин ўнгида қўринган малакда! Нигохини куйиб-пишиб ваъз

айтаётган, бинобарин, азал ва абад иморати уволу савоб устига қурилганини пайғамбар ҳадислари асосида шархлаётган Мавлоно Шайх Ҳусайндан узмасди, лекин қаники бир сўзи қулогига кирса!

Чехрасини истеҳзо қоплаган Мирак Чангий ора-чора: «Телбалик муборак!» — деб аста бикинига туртганда сал хушини ўнглар, ноилож ўзини сабоқ тинглаётгандек қилиб кўрсатар, ҳаял ўтмай яна хаёл уммонига щўнғиб кетар эди.

— Ўғлим, кўп ўйладим, наҳотки Паҳлавон тилла тангасини пакирга алмаштироқ тилагида? — сабоқдан кейин уни саволга тутди Мавлоно Шайх Ҳусайн. — Омнат дунёда бунингдек ихтилофга на ҳожат?

— Устози калон, тоғам кўнглида килча ғайирлик йўқтур, — ўзича нам тортиб қовоқ солди Дарвеш Мухаммад. — Билсангиз... Аҳмад Пирий жони ўрнида жон!

— Нечук элда ақлга сиғмас овоза?

— Чамамда... Иним Аҳмад Пирий кўзини шира бойламиш!..

— Афсус! Фарзанд отага талабгор бўлиши охир замондин нишона!

Дарвеш Мухаммад ақлу идроки ва фахму фаросати билан ахли ҳол ва ахли таъбни ром қилган Мавлоно Шайх Ҳусайннинг теварагини майда ажин босган кўзларида мунг нишонасини кўриб бир хил бўшаҳди. Устоз дилида меҳру оқибат дарахтини авайлаб ўстирганини ва айниқса, тоғасини ортиқ даражада иззат қилишини ўйлаб кетди. Ҳар ким кўнглида томир отмас унингдек дарахт, деб қўйди ичида. Сўнг, кейинги дарсда иштирок этишни истамай, Мирак Чангийни айланиб-ўргилиб авради ва унинг қовурғалари саналиб қолган думи чўлта қирчанирисига мингашиб Неъматобод сари жўнади.

Такя бўсағасида сабоқдош жўраларни Салим калта иззат-икром билан қаршилади ва эрталаб Мухаммад Али ташриф буюрганини, Паҳлавон у билан чиқиб кетганича ҳамон қайтмаганини маълум қилди, орага Оқбўйра маҳалласида бўлишлари мумкинлигини қистиришни унутмади.

Кўпдан бери Паҳлавони олам дийдорига муштоқ Дарвеш Мухаммад такяда қолишни хоҳламади, оғирсиниб Мирак Чангийга жавоб бергач, якка ўзи кимсасиз ва тор кўча бўйлаб илдамлаб кетди. Пароканда ўйлар

оғушида юра-юра нихоят бир табақаси қийшайган дарвозага рўпара бўлгандан вақт намози асрдан ўтган эди.

Илгари ҳам Дарвеш Мухаммад бутун Ҳирот бўйлаб донг таратган Ошиқ Ҷофарий майхонасига Мирак Чангий билан биргаликда икки-уч маротаба келган, Азалу абад меъмори рамзи саналган бода завкини ҳеч нарсага алиштирмайдиган, кўхна дунё фавзоларига қўл силтаган жунунваш ошналар орттирган эди. Шулардан бири шаробни кирмиз юзли санамга қиёслаб фазаллар битган дил аҳлидан Али Шуғоний эди. Айтишларича, Ошиқ Ҷофарий Али Шуғонийни ўзига энг муносиб улфат билади, кўпинча хилват хонада у билан гоҳ озгина, гоҳ кўпгина нўш қиласи ва оҳори тўкилмаган ашъорини тинглаганча киприк намлаб ўтиради.

Бир қарашда эътиборни тортмайдиган сердараҳт ҳовли одатдагидек гавжум ва тўполон... Узунасига тушган кўп устунли айвонда сон-саноқсиз мижозлар катта-кичик давра қуришган. Оффарин: кимдир косагуллик билан машғул, кимдир хуриллатиб чилим тортади, кимдир чинни ликопчани чертиб тебранганча қўшиқ хиргойи қиласи.

Ногахон ертўла эшигидан ўртача катталиқдаги майкўза кўтариб Ошиқ Ҷофарий чиқди. У анчагина етилиб қолган, ранг-рўйларида шодумонлик ифодаланган хушчақчақ улфатларга эътибор бермай ҳовли тўридаги гирдига бир текис обаки фишт терилган супа сари юрди. Супада гилям-кўрпача тўшалиб жой қилинган, дастурхон тузалган бўлиб, Паҳлавон тоғдек уйилган топ-тоза лўла-болишида ёнбошлаб ётар, тошни тешгудек ўткир нигоҳини рўпара-сида тиззалаган Мухаммад Алига кадаган эди.

— Ўзингиз қасамхўр, Худо ҳаки қасамхўр!..

Хар доим Дарвеш Мухаммад учavorада азиз Паҳлавони олам билан фаҳрланади, муҳими, тоғаси гўё фақат хайру эҳсон учун туғилган, ҳар неки топган-тутганини иложини қилиб танишу нотаниш камига яратса! Анчадан бери, шаҳаншоҳ амрига кўра, такя қошида очилган күштигирлик мактаби ташвишига шўнғиган бўлса ҳам Ҳирот донишлари билан бахсу мунозара қилишга вақт топади: саноий ва арўз қоғиясида моҳир, мусикий амаллар иншосида беназир, назм машқида пешқадам, муаммо-чинтон ечимида хозиржавоб, воизлиқ бобида сўзи-фикри раён, илми нужум, табобат ва ҳикмат соҳасида соҳибиқтидор!..

Дарвеш Мухаммад бир қаращаёқ Паҳлавон озгина нўш қилганини пайқади. Лекин бағридан қайғу ғубори ариганига ишонмади. Норгуллиқда Ҳирот күштигиirlари орасида алоҳида ажралиб турадиган ва ҳамон кифти ер искамаган Мухаммад Али ўзини шаробдан йирок тутарди. Ҳозир ҳам у лабига бир қатра тегизган эмас, шунга қарамай, маасту аласт одамдек тинмай жаврар, қахру ғазабини сочиб Ахмад Пирий гўрига фишт қалар эди. Ҳозироқ Паҳлавондан фатво олса-да, шердек айқира бориб нобакорни бурда-бурда килиб ташласа!

— Жиян, кўзингда ҳасрат бор, тинчликму? — Паҳлавон Мухаммад Али ёнида чўккан жиянига зимдан нигоҳ юборди. — Фақирга куюсенму ёки ичингда бошқа дардинг борму?

Синик кулганча Дарвеш Мухаммад нигоҳини яширди.

— Кимга куямен, билмасмен, тоға!..

— Ошиқ, эшитдингму? — деди Паҳлавон, изтеҳзоли оҳангда. — Кимга куйишини билмас эрмиш! Ажабо! Қани, қуй-чи, тўлатиброқ қуй! Ахир, биз май эрмас, Оллоҳ ишқини ичурмиз!

— Иншооллоҳ, шундоғ! Ҳар ким Ҳазрат шоиримиз таърифидин воқиғ бўлмоғи лозим:

*Аишақат мин аксу шамсил каси анворул Ҳудо,
Ёр аксини майдада кўр деб жомдин чиқди садо!*

Ошиқ Чоғарий қийиқ қўзларини чақнатиб қироатга солган ва Ҳиротда аҳли ошиқ шиор қилган маълум ва машхур байт Дарвеш Мухаммад бағрида тунов кундан бери чўкиб ётган тошни гўё қўзғаб юборди. Сўнг хаёлида сутга чайилгандек беғубор чехра жонланди ва улкан сопол жомдаги олов каби товланаётган майни қатра қолдирмай сипқорган тогасига тикилиб қолди...

— Ошиқ, камина таажжубдамен, — деди Паҳлавон, қисқа жимлиқдан кейин, кенг пепонасига мувоғиқ тушган қалин-пайваста қошларини бамайлихотир силаб. — Қачон биринг икки бўлғай? Мижозларинг дарё тошидан ҳам кўп-ку!

— Ҳудога шукр, алар етарли, — айвон тарафга кўз кирини ташлаб жилмайди Ошиқ Чоғарий. — Локин фақир муддаоси ақча йиғиши эмас-да!..

— Хўш, мудаойинг недур?

— Бода бирлан кўнгил уйини хуррам этишни истаган

кишилар ҳамдами бўлиш! Буни пулга чаксам, ўлғоним яхши! — ўйчан қиёфа олди Ошиқ Чоғарий. — Сиз ҳам адашмасам такянгизда муридлар кўнглини овлаш билан машғулсиз. Ёки даромаддин умидвормусиз?

— Даромаднинг каттаси савоб!

— Ҳа, ўлманг! — қўлларини ёзди Ошиқ Чоғарий. — Камина ҳам баумид бандамен! Отам раҳматли, охиратинг обод бўлишини тиласанг ҳечам дунё йифма, дунёни яхшилар пойига сочгил, деганлари қулоғимда!..

— Офарин! Сен аллақачон факирдин ўзибсен! Негаки сенинг кулбанг бўсағасига кўпроқ аҳли ошиқ юқунадур!

— Ошиқлик кўп маъқул... Афсуски они ҳар ким ҳар хил тушунгани чатоқ, — деди Муҳаммад Али надомат чекиб. — Даъво катта жойда маъно кам! Хусусан, бандаси Аҳмад Пирий каби ношуқр бўлса... иймондин сўйлашга на ҳожат!?

— Али, оғам, қўй ўша гумроҳни! Сен ёки Дарвеш борида... иншооллоҳ ўлигим хор бўлмас!

Суҳбатни берилиб тинглаётган Дарвеш Муҳаммад чехрасида недир қатъият ифодаланган, гардани бир силкиниб тушган Паҳлавонга тикилганча оҳиста хўрсиниб қўйди. Кўнглига туғиб келган гапларини айтиш учун кулагай фурсат тополмагани учун хитланди. Салдан кейин у кечки шафак элас-элас кўмган жимжит кўчадан оғир-оғир босганча судралиб борарди. Ёнма-ён одимлаётган Паҳлавон ҳасратларини берилиб тинглар, тоғасига ичида ачинар, шунинг баробарида бутун эс-хушини бўлиқ сийнасида ипакдай майин толим-толим соч чулғанган малак банд айлаган эди. Ҳар замонда симиллаб қўяётган кўксининг қайси бир номаълум нуктасида умид учкуни милт-милт ёнарди, умид учкуни...

Пургини боб

ЮРАГИДА ЁЛИ БОР

Яра газакласа жон оғрийди, гап газакласа-чи!?

Бу хусусда ўйлаш Паҳлавонга-ку осон эмас, Дарвеш Муҳаммадга ҳам енгил бўлмаётган эди. Негаки Аҳмад

Пирий атрофида айланишган ғийбат кун сайин каттариб бутун Хиротни босган, бозорда ҳам, кўча-кўйда ҳам, маҳалла-гузарда ҳам ёшу қари кўргилик қандай оқибатга олиб келиши мумкинлиги устида куйиб-нишиб тортишар эди. Хусусан, Паҳлавон билан Аҳмад Piрий ораси нима учун бузилганини билағонлик билан ҳар ким ўзича изоҳлар, баъзи ғаламислар пайтдан фойдаланиб сарой ахли ва улус ўртасида иззати баланд бўлган Паҳлавон устидан мағзава ағдариш пайида эди. Ана шуниси айникса Дарвеш Муҳаммадни ташвишга солар, адоватни тезроқ бартараф этишни ўйлар, лекин қандайин самарали тадбир чекишини билмай доғда эди. Аҳмад Piрий тоғаси уст-устига жўнатган элчиларни беобрў қилиб қайтарганини билгандан кейин айникса хафсаласи тамом пир бўлди, Худо қарғагурни муносиб жазолаш учун қулай пайт пойлашдан бошқа иложи йўқлигини англади.

Пароканда ўйлар халакит бериб тун бўйи айтарли мижжа қоқмаган Дарвеш Муҳаммад эрталаб боши говлаб турди, тани ҳам, рухи ҳам зилдек оғир эди. Ҳаммасидан чатоги мадрасага оёғи тортмай турар, нима учун бундай бўлаётганини тушунолмай хайрон эди. Тағин устига онаси ҳамишаги обидийдасини бошлаб тоқатини тоқ қилиб юборди, чурқ этмай судралганча дарвозадан чикди, лекин чиндан ҳам мадрасага боргиси келмай қайсидир хиёбонда тентираб юрди. Таажжубки, ушбу паллада у ўзини ўзи англайдиган ахволда эмасди, нуқул ёлғиз колишни тусар, гўё калласида ўралашган ҳар неки фикр, ён-верида кўринган ҳар неки нарса ортиқчадек туюлар эди.

Ахийри хозир фақат тоғаси билангина сухбатлашиб кўнгли чигилини ёзиши мумкинлигни чамалади ва китобдафтарини қўлтиклаганча такя сари жўнади. Таажжубки, у гоҳ жадал одимлар, гоҳ оёқларига тош боғланган каби секинлар, йўлида учраган таниш-нотаниш касларга эътибор бермас эди. Ҳар замонда қалдираਬ ўтаётган аравалар эътиборини тортар, негадир уларни кизикиш билан кузатиб хўрсиниб қўяр эди. Қачондир Кулолон маҳалласига оралади, қатор тушган баҳайбат чинорлар ва тераклар остидан имиллаб бораётганда ногоҳ маҳобатли фишткорий уй олдида гижинглаб депсинаётган жийрон қашқа айил-пуштанини тортаётган хушсуват йигитчани кўрди ва уни таниди. Зира бекасам чопон, бежирим

бахмал дўппи, қизғимтири саҳтиёни этикча кийган ўсмири чимирилганча юмшоққина кулди, сўнг бедовни нарироқдаги қозиқка қантаргач:

- Ассалому алайкўм! — деди катталардек тавозе саклаб.
- Ва алайкўм ассалом! — шошилиб жавоб қилди Дарвеш Муҳаммад.
- Қадамларига ҳасанот!
- Қуллук, укам. Фақир кимнинг эшигидамен?
- Амир Бурҳониддин жаноблари эшигига. Фақир шу ҳовли хизматига камарбаста гумашта Эсонбоймен.
- Тавба, оёғим тортиб келганини қарагин.
- Оёғингиз эмас, кўнглингиз тортиб келган, полвон ака, — бир қувлик акс этди ўсмири чехрасида. — Ўша куни аломат иш қилдингиз, ҳалига қадар тилимиздан тушмас.
- Кўйсанг-чи, укам, нимаси аломат экан?
- Айтдим-кўйдим-да... Ҳимм... Агар ҳовлига марҳамат қилсангиз бошимиз кўкка етадур. Айниқса кичик бека севинсалар керак.
- Кичик беканг ким бўлди, укам?
- Оббо сиз-ей... Моҳинур опам-да. Опоқ бекам билан бирга неча бор эсладилар сизни. Ёлғони йўқ!..
- Майли, бошқа сафар келурмен. Фақирдин салом айтсанг кифоя!..

Асли Дарвеш Муҳаммад бошқача тилақда эди, ҳозироқ дарвозадан отилиб киргиси, неча кундан бўён ҳаловатини бузган ўша малак қошига бориб юрагини бўшатгиси, охуваш кўзларига термилганча икки оғизгина илиқ сўзини эшигиси келиб турарди. Лекин қаники бунга журъати етса! Ноилож у бошини хам килиб истар-истамас илгарилай бошлади. Худди шу пайт қулоғига дуторнинг эзгин овози чалиниб, беихтиёр тўхтади ва ҳовли томонга дикқатини бериб, лол-хайрон туриб қолди.

- Опам ёлғиз чаладур, юринг, тинглайсиз.
- Эсонбек бош иргаб ичкарига ишора берди.
- Энди Дарвеш Муҳаммад анча дадиллашиб изига бурилди, ланг очик нақшинкор дарвоза бўсағасидан ҳатлаган дамда юраги қафаслаги қўшдек потирлаб ура кетди. Шиғил мева солған дараҳтлар, барқ уриб очилган анвойи чечаклар, узун айвоннинг ганчкорий безаклари

оламдаги жамийки кўркамликни жамлагандек сирли ту-юларди. Сокин жимираётган сарховуз бўйида, шохлари эгилган зардоли-олма остида қўйилган ёғоч сўрида ўша малак хаёлчан ўлтирас, ўтли нигоҳини номаълум нуқта-га қадаган кўйи учига гулпўпак осилган дуторни авайлаб қучганича маҳзун-маҳзун сайратар эди. Ниҳоят у маш-кини ниҳоясига етказди, нозик панжалари билан елкаси оша кўксига паришон ёйилган зулфи райхонларини шо-шилмай ўра бошлади, аввали-охири йўқ ўйга толгани боис атиги икки-уч қадам нарида орзиқиб тўхтаган йи-гитни пайқамади.

— Нечун бас қилдингиз? Чалсангиз-чи!..

Адои тамом бўлиб турган Дарвеш Муҳаммад гўё жами кучини тўплаб эҳтиросли шивирлади, қизифи, қарийб бўғзида қолган товушини ҳатто ўзи зўрға эшилди, ниго-хини эса ҳамон соchlари билан машғул Моҳинурдан уз-мас, бутун борлиғи жоду иплари билан ўраб-чирмаб таш-ланган каби қилт этмс — мажолсиз эди.

Келишган қадди-қоматида шижаот акс этган, оқ ма-ғизли бетига саросима ва кувонч инган йигитни илкис кўрган Моҳинур ҳоли-руҳини баён қилишга тил ожиз... Қизгина қўрққанидан «вой, ўлмасам!» дея шоша-пиша кафтлари билан юз-кўзини яширди, бир оздан кейин ўзини сал ўнглаб, чинакам ёвқариш қилди, ахийри уни таниди чоғи, юпқа дудоқларига ним табассум югурди.

— Юрагимни туширдиз-ку, — ниҳоят аразли овозда жимликни бузди Моҳинур. — Товон тўламанг-чи!..

— Фақир ғофил қолиб, юрагимни ўғирлатибмен, — деди Дарвеш Муҳаммад, илжайишга уриниб. — Бунинг товонини ким тўлар!?

— Кимга ўғирлатган бўлсангиз, ўша тўласин. Тавба, ўзи бу ерга қаёқдан келиб қолдингиз? Ердан чиқдингиз-му ёки осмондан тушдингиз?

— Униси ҳам, буниси ҳам эмас, адашган кимсамен!..

— Шунақаму? Муғомбирлик сизга ярашмас экан!

— Шоҳруҳ Мирзо мадрасасининг бефаҳм талабасини кечиргайсиз.

— Боринг, иззатингиз битди, отам билан онам кел-масларидан бурун жўнаб қолинг!

— Ҳайдаб солмасангиз ҳам кетурмен. Фақат... аввал машқингизни бироз тингласам девдим.

— Хой, Эсон, қаёқдасен? Арратишни тез қўйвор, манови акангга бир акиллаб берсин!..

Ана холос! Худойим Моҳинурга фақат ҳусни мулкдан эмас, жаҳл билан киноядан ҳам тузуккина берган экан-ку! Индамаса қизи тушгур ростдан ҳам катаги олдида чўнқайганча ириллаб қўяётган жангари итга талатишдан тоймайди. Яхши ҳамки Эсонбой мийифида кула-кула тайсаллаб турибди, ахир, ичкарига ўзи чорлагандан кейин хурматини ҳам саклаши керак-да.

Ахийри Дарвеш Мұхаммад жимжит кўчага юзланиб хўрсинди. Энди юраги яна ҳам тезроқ гупиллаб тепар, оёғи ерга тегиб-тегмай лўкиллаб борар, хотирасига тоабад мухрланиши муқаррар кутилмаган учрашувни карами кенг Оллоҳ инояти ҳисоблар эди. Кошки пешонасига шундай сулув битилгани рост бўлса? Аттангки, омади кулишига бир ишонса, бир ишонмас эди, ахир, чарх қош-кипригига гард қўнмай ўсган нозанинни осонгина қўйнига солиб қўймаса керак. Қолаверса, пул билан бештош ўйнайдиган тили бир қарич ошиқлари сон-мингга бўлса ажаб эмас.

Илм денгизи ғоввосларидан саналмиш отаси Амир Бурхониддинни Ҳиротда етти яшардан етмиш яшаргача ҳамма танийди. Ҳатто этагини ўпадиган содик муридлари беҳисоб! Ул зот Амир Алишер хоҳиш-иродаси билан Ихлосия мадрасаси бош мударриси бўлгандан бери анча ҳаволаниб қолгани, иложи борича авомдан узоқлашиб, оқсуяклар даврасига яқинлашиш тадбирини чекиши тилдан тушмайди. Ҳазрат шоир билан қил ўтмас қадрдонлигидан фойдаланиб ёғлироқ амалга минишни мўлжаллаб юрибди. Ҳатто у вазирлик рутбасини кийишдан умидвор эмиш! Бурноғи йили улус кўзини ўйнатиб дангилла-ма ҳовли-жой соглани ва казо-казоларни чорлаб катта ош бергани бежиз эмас. Қолаверса, маъракасига Султон Ҳусайн Мирзо билан Амир Алишер лутфган ташриф бујрган, аркони давлат қамишдан бел боғлаб келим-кетими ни бошқарган эди.

Шунака, эй Шоҳруҳ Мирзо мадрасасининг бефаҳм талабаси, шаксиз Моҳинур осмону фалакдаги қўл тугур хаёл ҳам етмайдиган ёруғ юлдузга ўхшайдики, ҳажрида куну тун куйганингдан зифирча фойда йўқ!..

Лаблари гезарган Дарвеш Мұхаммад такя дарвозасидан имиллаб кирдию ёқа ушлади: охори тўкилмаган баҳ-

мал кўрпачалар тўшалган ёзлик кўшк айвонида Мирак Чангий ўзини кўпни кўрган кайвонилардек тутиб Паҳлавон ва Мухаммад Али билан сұхбатлашиб ўтирас эди. Чамаси бугун ҳам қора бермагани учун дўсти роса хавотирланган, оёғини қўлига олиб уйига юргурган, уйидан тополмай ахийри ошиқиб бу ерга келган...

— Хўш, жиян, қайлардин сўраймиз? — Дарвеш Мухаммад саломлашиб рўпарада тиззалағач, пичинг аралаш сўради Паҳлавон, — Шоҳруҳ Мирзо мадрасасидин аразлабсенму?

— Аразлаганича йўқ, — илиб кетди Мирак Чангий, камбар елкаларини силкитиб. — Факат кейинги кунларда ўзини савдои каби тутадур, қулофини том босгандек!..

Дарвеш Мухаммад жаҳли бурни учига қўниб дув кизарди.

— Асли буни киндигини қайси бир илм жинниси кесган бўлса керак.

— Чакагингни ўчир, жўра!

— Жириллама, Дарвеш, сўйласин, — деди Мухаммад Али, ўмровини баланд тутиб — Хоминг очилиб қолишидин кўрқасенму?

— Сизни қарангү! Не хомим бор экан, амаки?

— Бир кечада қизиқ ҳангома бўлган... Коровулимиз уйғониб қараса, Дарвеш пештоқ остида тимискиланиб юрган эмиш, — давом этди Мирак чангий, оғзи танобини қочириб. — Қоронғида буванг йўқотган туморни излайсенму, деңгур. Ошнамиз паст тушмай, айбга буюрманг, мадраса жойида бор-йўқлигини билгани келган эдим, деб жавоб қилмиш!..

Жамийки ташвишини унутган Паҳлавони олам очилиб кулди.

Айникса, Мухаммад Али қорнини ушлаганча думалаб қолди...

Бопладим-а дегандек Мирак Чангий сарғимтирир қошлирини чимириб олган, Дарвеш Мухаммад эса унга зимдан ўқрайиб боқар, ёнбошидан муштини кўрсатар эди.

— Хе, ўргилдим... Бу галварсии ўзидин нечун гап сўрамайсиз? — деди у нихоят, истехзо аралаш. — Ўша чол хуфтонни ўқиб ташқариға чиқса, Миракбой нўхатдек холида минорани суюб турган экан, ёқасига туфлаб, ха, иним, бахайр, деса, у гувраниб, кўрмайсизму,

қийшайиптур, қўйворсам босиб қолгай, деб ғулдирап эмиш!..

Яна такя ҳовлисини жарангдор кулги тутди.

— Ҳамон мунг кўрамен қўзларингда, жиян, — жимлик чўккан ҳамоно мавзуни ўзгартириди Паҳлавон. — Тортинмай сўйла, не кор-хол рўй бермиш!? Қайси пари кўйган тузоққа илиндинг?

Тўғриси, Дарвеш Муҳаммад нишонни аниқ ола билган Паҳлавонга яна бир карра тан берди, айни пайтда ич-ичида нимадир сел каби тошиб, хаёли хазондек сочилди. У бир нозли бокиши минг жон сўрайдиган ҳалиги санам рўпарасида турган каби ночор жовдирап, ҳозироқ сири фош бўладигандек рангида ранг қолмаган эди.

— Қанақа пари, қанақа тузоқ, тоға!? — зарда қилди Дарвеш Муҳаммад, қўрккан олдин мушт кўтарар қабилида. — Максадингиз тезроқ бўйнимга ола хуржун осишму?

— Фақат ёқамни йиртма, яхшилик ёқмаган!..

— Йўғ-е, тоға, ўлиппанми!? Отам ўринида отасиз, ўлайки сиздин бир умр қарздормен!..

Чамаси нимадир Паҳлавон сезимларини юмшоқ-юмшоқ қитиқлаб ўтди, сўнг одамзод беш кунлик дунёга биргина нарса — синов учун келажаги ҳақида қисқа ваъз айтди, охирги вақтларда қадри қолиб қорнига йифлаётган каслар ошиб-тошиб кетгани Оллоҳ таолога хуш келмаслигини изоҳлаган дамда ҳатто ўзи ҳам енгил сўлиш олди.

Дарвеш Муҳаммад хижолат чекиб аввал Муҳаммад Али, сўнг Мирак Чангий билан ўринча кўз уриштириди, айни пайтда Аҳмад Пирийдан сўз очармикин деган ўйда тоғаси оғзини пойлади. Қайда, у сира ёриладиганга ўхшамайди, ҳарнечук кенглигига боради-да, ахир, ичида не-не тоғлар қад ростлагани, не-не боғлару сахролар ўрнашгани, не-не асов дарёлар ҳайқириб оқиши бор ҳақиқат!..

— Тоға, маъур тутгайсиз, факир андак нохуш хабар эшитиб ҳаловатимдин айрилибмен, — деди Дарвеш Муҳаммад, ахийри сабр косаси тўлиб. — Анигини билай деб келиб турган жойимдур.

— Анигини билганингдин не фойда? Нокас нокаслигига борибдур-да!

Паҳлавон овози чертилган тордек бир хил титранди, ранг-рўйида акс этган афсус аралаш андух беадад... Ахир, кимсан нозиктаъб хаттот Мавлоно Султонали Машҳадийни, кимсан адолат сўянчи — Ҳирот қозикалони Низомиддин Муҳаммадни, кимсан шоири сухандон Шайхим Сухайлийни беадад умид билан элчи қилиб жўнатганини, икки оёғини бир этикка тиқиб олган ўғилхони эса рад жавоби беришдан нари ўтмай турганини жиянига қай йўсин тушунтиурсин!?

— Тоға, ижозат беринг, факир танобини тортиб кўядурмен, — қизиши Дарвеш Муҳаммад.

— Сен-а!? — деди Паҳлавон кинояомуз. — Иложи бўлса сен ул нодондин узокроқ юргил, тағин уриб-нетиб майиб қилмасун.

— Биз кўпчилик бўлиб таъзирини берамиз, токи эрта майдонга тушгани ярамасин!..

— Аҳмад Пирий номард экан, сен ҳам номардлик йўлини тутасенму, баччағар!? Қўй, унақа қилиқ сенга ярашмас, бевафо дунёда мард бўлиб ўлишдин яхшиси йўқтур!..

— Во ажаб, оғам Дарвеш, неларни чўт қиласен? Ҳай-ҳай! — ўмровини кериб пишқириб қўйди Муҳаммад Али. — Онанг айтгандек... китоб-дафтaringни қучоқлаб ётсанг-чи! Аҳмад полвон танобини тортиб қўйиш факирни чекига тушғон! Эрта майдонда оносидин тугилғонига минг пушаймон едирмасам отим бошқа бўлсун!

Кўп маъкул маъносида Дарвеш Муҳаммад аста бош эгган кўйи кафтини кўксига босди, гап қовушмай сухбат совуганини билгач, елка томири тортиб ўтирган тоғасига зимдан қарадию ирғиб турди ва дарвоза сари шошилди.

— Сездингму, жўра, тоғам факат қайишадур, — хитланиб сўз қотди Мирак Чангийга, такя бўсағасидан узоқлашганлари ҳамоно. — Аслида ярамасни ичак-чавоғини суғуриб калласига салла қилиб ўраши керак.

— Тоғанг сабр билан муаммо ечимини кидирадур, биродар, — деди Мирак Чангий, чўгир сағрисига қамчи уриб. — Менимча, ўртада битим бўлиши лозим.

— Субути йўқ банда билан келишиб бўлурму, қовоқбош?

— Қаловини топсанг қор ҳам ёнадур.

Тўғриси, Мирак Чангий фикри бир қадар жўяли, факат у чўпнинг бир учини кўриб иккинчи учини кўрма-

ётгани нашъали... Ахир, Аҳмад Пирий муросай мадорани ошкора шаънига номуносиб ҳисоблаётир, демак муштни ишга солишу танобини тортиб қўйишдан бошқа чора борми!? Ҳатто не-не кайвонилардан ташқари тоғаси ўзи ҳам неча марта катта бошини кичик қилиб қошига юкуниб борган, лекин қайрилиб бетига қарамагач, ноилож изига бурилган...

Узун тунларни кўпинча бедор кечирган Дарвеш Мұхаммад унақасига ҳам, бунақасига ҳам тарозига солди, лекин кимсан жаҳон ягонаси саналмиш Пәхлавон талаб майдонида шогирд-ўғил билан рўпарама-рўнара келишига ўлчов тополмади.

Ҳайтовур Пәхлавон ўша сўхтаси совуқ тенги эмас.

Қолаверса, ғараз аралашган пайтда сукут сакламок керак.

Майдон ҳамиша зот талашмай ор талашганни ёқлаган!..

Тангрига қасамки, булар нелигини Аҳмад Пирий та-насида заррача ўйлаб кўрган эмас, шухрат хавоси баччагарни кўр қилиб қўйган, кўр! Ахир, шухратда роҳатдан кўра кўпроқ азоб пинхон, сабил колгурни кўтара олиш ҳам хунар, акс ҳолда бандасини элтиб қаро гўрга тиқажак!..

Наҳотки суюнган орқа тоғи охир-оқибат кунпая-кун бўлса?

Ҳалига қадар унга ҳеч ким дахл қилолгани йўқ-ку!..

Можаро охир-оқибат кескин тус олганини Дарвеш Мухаммад кечки пайт шам ёруғида жимгина тикиш қилиб ўтирган онасиға ётиғи билан тушунтириди, ҳатто бариси ўзини темурий беклар авлодидан санайдиган Мухиддин жалойир невараси суннатида берадиган курашда бир ёкли бўлишини ҳам яширмади.

— Илоё тузлукқа туфурмай қирчинидин қийилсин!
Илоё кўзлари оқиб түшсин шумқадамни!

Дархол игна-ини йиғишириган Гулсадаф ҳўнграб қўяберди.

Айтганча, қартайганига қарамай Султон Ҳусайн Бой-қаро салтанатида ҳамон нуфузини йўқотмаган Мухиддин жалойир раҳматли отаси билан қиёматли ошна тутинганини Дарвеш Мухаммад онасидан бир неча маротаба эшитганди.

Жамийки уруғдошлари қатори у тутган жойини кесмаса қўймайдиган, ҳар кимга яхши-ёмон сўзини ўтказадиган, дабдаба ва амал деса, ўзини томдан ташлайдиган кимса эди. Қайси бир даврада кайфи ошиб, бир ҳовликма бойвачча билан тортишиб қолгач, сиз-ку сиз, истасам бутун Ҳиротни сотиб оламан, деб кўксига муштлагани ҳамон эл оғзида юради. Иттифоко, бу писандани эшитиб, Ҳусайн Бойқаро қаҳрланиш нари турсин, сиздақа бекларим билан фахр килгум, деб мийифида қулган экан...

Дарвеш Муҳаммад дasti ва тили узун Муҳиддин жалойир мақсади фақат хосу авом кўнглини овлашдан иборат эканини англаб турар, айни пайтда тўридан гўри якин бўлган бек ҳашам ва ҳою хавасга бу қадар ўчлигидан таажжубда эди. Ахир, у баъзи кайвони биродарлари маслаҳати билан ҳисоблашмай тўйга аввало бутун Ҳирот аҳлини чорлаганди, бундан қониқмай узок-якиндаги шаҳарлар ва кишлоқларга қўша-қўша хабарнома йўллаганди. Бинобарин, мўр-малаҳдек ёпирилиб келиши аён беҳисоб одамга дастурхон ёзиш ва ош тортиш учун бир коп юрак керак.

Жумаи муборак тонг-саҳарида тушида Моҳинурнинг тилла балдоқ безаган билагидан ушлаганча илжайиб ётган Дарвеш Муҳаммадни карнай ва сурнай садолари уйғотди. Орадан кўп ўтмай у Мирак Чангий ва Муҳаммад Али билан бирга Муҳиддин жалойир кўрғонида ҳозир бўлди ва аллақачон авжига минган шодиёнани кўриб, хуши бошидан учайди. Пишик ғиштдан тикланган ихота деворларига илинган туркман гиламлари, қалампирнус-ха ҳамда ислимий гуллар чекилган сўзаналар чўғдек товланиб кўзларни қамаштиарди. Айниқса, кираверишда саф тортган ва бир хил зира бекасам чопон кийган муғаний-ҳофизларга кўпроқ қизиксинди. Зеро улар гирдиларига зархал юритилган ва бандларига садаф қадалган созларини тўхтовсиз ишга солиб меҳмонларни олқишлишар, кўкка ўрлаётган ўхчан наволар гўё юракларда узлуксиз акс-садо берар эди.

Имиллаб бораётган Дарвеш Муҳаммад қаторасига тушган жозибадор уйлар айвонини мўр-малаҳдек хотин-халаж босганини кўриб, яна бир бор ёқа ушлади. Аслзода хонадонлар бекалари эканлиги сезилиб турган, нозу фироклари ўзларига ярашган сулув-сулув аёллар кула-кула бир-бирларига хазил-мутойиба отишарди. Ясан-тусан

қилиб, ўсма-сурма қўйган, сочларини майда ўрган йи-
гирма чоғли қиз-жувон ховли ўртасидаги кичикроқ кунж
шийпонида давра қуриб хурсандчилик қилаёттанди. Дам-
ба-дам улар доира оҳангига мослаб қарсак чалишар,
шиralи овозда лапар айтишар, ҳатто баъзилари товус-
дек хиромон айланиб ракс тушишар эди.

Киз-жувонлар орасидан қайси биридир ўзига ўғрин-
ча қадалиб тикилаётганини сезиб Дарвеш Муҳаммад ногоҳ
сергакланди. Лекин шундог туюлди шекилли деган ўйда
эътибор бермади. Бир неча қадам босгандан кейин яна
ўша нигоҳни туйиб, беихтиёр ўтирилди. Ҳушими, туши:
сал нарироқда Моҳинур бир қучоқ лоладек лов-лов ёниб
турарди.

Кўп малак ичра у фаришта янглиғ эътиборни тортар,
тўлишган ойдек чехрасидан ёғилаётган нур гўё ҳар не
кўнгилни чарагон айлар эди. Чиндан ҳам ҳалироқ ўйчан
одимлаб келаётган йигитни таниб бир ажаб ҳолга туш-
ган, еру кўкка сифмай безовта эди. Ниҳоят охунини каби
хуркович кўзларини сузганча бир чўғли табассум ҳадя
қилди ва тезгина дугоналари панасига яширинди.

Беихтиёр юраги тубидан чиқариб хўрсинган Дарвеш
Муҳаммад гандираклаганча кўшк сари жилди. Ҳуш-хаё-
лини ўғирлаган Моҳинур билан дийдорлашиш тилагида!
Ногоҳ ортидан Мирак Чангий огоҳ этувчи товуш бергач,
ноилож тўхтади, тезгина изига бурилиб қўл қовуштириб
турган ҳассакашлар қаторига қўшилди. Ҳамон юраги
безовта тепар, ўша тарафдан бир лаҳза кўз узмас, зул-
фирайхонларини бетига парда қилган Моҳинур билан
хилватда эмин-эркин сухбатлашгиси, унга ҳар неки қай-
фуси ва қувончини тўқиб-солгиси келар эди.

Соя-салқин ховли тўрида қад ростлаган, мовий гум-
бази рўпарадаги сарховузда акс этган яна ҳам улкан
иккинчи кўшк айвонида алоҳида дастурхон тузалгани ва
қуш сутидан бўлак жамийки нозу неъмат муҳайё этилга-
ни Дарвеш Муҳаммад назаридан четда қолмади. Кўшк
билан шарбатхона ўртасида баковул-хизматкорлар бўэчи-
нинг мокисидек тинмай қатнар, гоҳо чуғурлашганча дас-
турхон кам-кўстини муҳокама қилишар, гоҳо бири қўйиб,
бири Муҳиддин жалойирдан маслаҳат сўрар эди. Мех-
мон кутиш ҳадисини пухта эгаллаган тўйбоши бир дам
дарвоза тарафдан нигоҳ узмай нима қилиш лозимлигини

бидирлаб уқтираар, баъзан елкаси тиришиб, уларни нўнокликда айблар эди.

Безатилган тўриқ мингандар сарой чопари олий насабли меҳмонлар ташриф буюраётганидан хабар берди ва бир оздан кейин Султон Ҳусайн Бойқаро, қарнай-сурнай садолари остида, аркони давлати билан бирга ҳозир бўлди.

Боши кўкка етган Мухиддин жалойир тавозени ўрнига қўйганча гоҳ Султон Ҳусайн Бойқаро, гоҳ Амир Алишер этагини кўзига суртар, пинак бузмай ёнма-ён йўргалаётган Ҳожа Низомулмулк билан Ҳожа Афзалиддинга пой-патак эди. Таажжубки, у Паҳлавони оламга рўпара бўлган чоғда негадир бир қадар ўзини йўқотиб қўйди, ҳатто бўйинини ичига тортганча узроҳлик килган бўлди. Ва ҳоли-рухини сездирмасликка тиришиб, салтанат устунлари саналмиш Сайд Ҳасан Ардашер, Амир Музаффар барлос, Аҳмад Мирзо, Аминбек сардор, Низомиддин Муҳаммад, Шамс полвон ва бошқа нуфузли амалдорларни муносиб сўзлар билан сийлашга киришди.

— Бек жаноблари, курашни қайси фурсатга белгилабсиз? — тўйчиға хотиржам мурожаат қилди хоқони мансур. — Иложини топсанк томоша қилурмиз.

— Эй, Соҳибқирон, сизни ташрифингиз баҳтимиз чопганидин нишона эрур, — мамнун қиёфада жавоб қайтарди Мухиддин жалойир. — Иншооллоҳ, вақти бугун номозишом арафаси бўлгай!..

— Маъқул, — сукут сақлаб бораётган Амир Алишерга кўз кирини ташлади хукмдор. — Аҳмад Пирий отасига талабгор эрмиш, қўрайлик-чи, не хунари бор экан!

— Бунақаси кам учрайдур, — деб қўйди Мухиддин жалойир.

— Таажжубга ҳожат йўқтур, аълоҳазрат, — мийигида кулганча сұхбатга аралашди Амир Музаффар барлос. — Қадимдин орият майдони ҳамиша зўрники!..

Лаби четига нозик истеҳзо қўнгандан Султон Ҳусайн ҳақсиз маъносида бош иргади. Шаҳаншоҳ ўнг қанотида оғир-босик одимлаётган Амир Алишер қиёфасини недир кўланка кесиб ўтганини қўпчилик, ҳатто анча олисада соме турган Дарвеш Муҳаммад ҳам пайқади. Очиги, ҳозиргина кечган қисқа сұхбат йигит ғашлигини яна ҳам кучайтириб юборганди. Ахир, наҳотки Паҳлавон ўлигим

ва тобутим эгаси деб ардоқлаган шогирди билан ёқа бўғишиб жанг қилишига шохнинг ўзи ҳам ишқибоз бўлса?

Султон Ҳусайн бошлиқ аркони давлат ола-ғовуруга тўла ховли тўрига ўтаётган чоғда кичик кўшк айвонида тўпланган қиз-жувонлар ҳайқиб ҳар ёқа сочилиб кетишиди ва буни кутмаган Дарвеш Муҳаммад кўнглига кил сиғмай қолди. Тушунуксиз бир хаяжон босди дилини! Барибир Моҳинур қайсиdir туйнук-тиркишдан мўралаганча ўзига интизор тикилаётганини бутун вужуди билан сезар, ҳатто юрак уришини эшитаётгандек ғалати энтикар, недир умид-илинж билан дардӣ-дунёсига малҳам бўлгувчи нигоҳини қидирар, афсуски тополмай ўксинар эди.

— Одамлар, ҳоо-о, одамлар, бокқа битган бодомлар, эшитмадим деманглар! Эшитганлар жилманглар! Бугун Муҳиддин жалойир катта кураш беради, ҳоо-о, катта кура-а-аш!..

Нарвон орқали баланд лойсувоқ томга чиқиб олган, Хиротда Қоражағ нисбаси билан танилган барваста қоматли жарчи рапидадек кафтларини оғзига карнай қилганча дўриллаб жар согланда нечукким Дарвеш Муҳаммад бир сесканиб тушди. ...

Ана-мана қуёш мағриб сари думалаб соялар чўзилиб қолди.

Кураш бошланишига анча вақт бўлса ҳам Муҳиддин жалойир қўрғони ёнбошидаги кенггина майсанор-майдон гирд-тевараги тирбанд — гўё ер ёрилгану гувиллаб одам чиқсан! Атай ҳозирланган чортокни эслатадиган чўнқайма тепаликлар билан бирга ўзаро туташ том-буғотлар, пасту баланд ихота деворлари, тарвақайлаган дараҳт шохларига қадар эгалланган эди. Яна қизиги, ранг-рўйида недир орзиқиши ва хаяжон ифодаланган оломон кети ҳамон узилмасди.

— Миракбой, текин томоша яхши-да!..

Дарвеш Муҳаммад шунчаки елка қисиб қўйган жўрасини эргаштириб издиҳомга оралади, аранг беш-үн қадам босди-ю, тиқилинчда тақа-тақ тўхтади. Не қиларини билмай турганида шовқин-сурон сусайиб шивир-шивир бошланди, беихтиёр ўгирилиб элга отнинг қашқасидек таниқли Шамс полвонни кўрди. Анча ўзига бино қўйган миршаббоши атрофига виқорли назар солиб, шоп мўйловини бўрай-бурай, шотирлари билан bemalol йўл очиб

келарди. Салдан кейин эса еру кўкни карнай ва сурнай садолари тутди ва Султон Хусайн раҳнамолигида аркони давлат пайдо бўлди.

Дарвеш Муҳаммад Хуросон тожу тахти соҳиби анчайин сархуш эканини бир қарашдаёқ пайқади. Дарҳақиқат, дид билан безатилган шинам кўшкда тузалтан дастурхон атрофида хоқони мансур тўй тўйга ўҳшасин деб анчагина нўш қилган, ихчам кузалган соқол ярашган этли бети, қийик кўзларида майи ноб сехри жилваланар, ҳатто қизғин ҳазил-мутойибага мойил эди. Дўсту душман ҳавасини келтиришга қасдланган каби у темурий хукмдорларга хос ўқтамлик билан илдам одимлар, нафис укпар, оловранг ёкут қадалган заррин дастори, қимматбаҳо тошлиар билан зийнатланган зарбоф тўни, узун кўнжли ва учи қайрилма сахтиёний этиги салобатига салобат қўшган эди.

Шоҳга нисбатан анчайин нозик ва ёши улуғроқ кўринадиган Амир Алишер одмиёна либосда: бошига печи узун ипак салла ўраб, эгнига тўгарак ёқали оҳори тўкилмаган сурп кўйлак ва зарғалдоқ тусли юнка мовут камзул кийганди. Ҳар замонда у юмшоқ табассум билан икки ёнига бош иргаб қўяр, думалоқдан келган тиник бетида недир ўйчанлик акс этган, ораси очиқ кошлари остидан маъноли бокувчи кўзлари илтифотга мойил эди.

Шоҳ ва шоирдан орқада қолмай келаётган Ҳожа Низомулмулк билан Ҳожа Афзалиддин, Паҳлавони олам билан Сайд Ҳасан Ардашер, Амир Музаффар барлос билан Аҳмад Мирзо, Низомиддин Муҳаммад билан Шамс полvon, Амир Сухайлий билан Ҳожа Маждиддин аллақайси масала устида ўзаро тортишар эдилар.

Паҳлавони олам қиёфасидаги ажабтовур осудаликни нима учундир Дарвеш Муҳаммад ясама деб ўйлади, шошилмай одимлаётган тоғаси қачондир Бобур Мирзо тарафидан совға қилингган ва энди баҳоси йўқ ёдгорлик ҳисобланган камарни чопони остидан боғлаб олганини пайқаб беихтиёр тишларини тишларига босди. Наҳотки Паҳлавон шаъну шавкати белгиси ҳисобланмиш нарсани Аҳмад Пирий ёки бошқа бир найновга оппа-осон ошириб юборса!? Сира буни ақлига сифдиролмади, сўнг аслзода-амалдорлар куршовида йўргалаётган Ҳожа Маждиддин Муҳаммадга нигоҳи тушиб бир хил бўшаши. Тавба, келиб-келиб Аҳмад Пирий шу мунофиқ этагини тутгани

қандай баҳога лойик? Ахир, у эҳтиёткорлик юзасидан Султон Ҳусайн Мирзо, Амир Алишер ёки Паҳлавон соясига салом берса ҳам аслида зимдан улар учун атаб ҷоҳ қазийди-ку! Аниқроғи, у келгусида мавқенини яна ҳам мустаҳкамлаш тилагида бўлгани сабабли ҳеч бир қабиҳликдан тап тортмайди. Қолаверса, вақти-замонида отаси Ҳожа Пир Аҳмад Ҳоний Шоҳруҳ Мирзо салтанатида вазири аъзам сифатида чексиз иззат-хурмат қозонганини, Султон Абусаид саройида аркони давлат сафида муқим турганини тинмай таъкидлайди. Ҳатто ўзи ҳам муносиб салоҳияти туфайли Шоҳруҳ Мирзо назарига тушганини, бош маҳкамада таниқли арбоблардан Мавлон Низомиддин Абдулхақ билан биргаликда муншийлик вазифасини бажариб шохона сийлову иззат-икромга эришганини оғзидан туширмайди.

Шивир-шивир ниҳоят олқишларга уланди, карнай-сурнай садолари яна ҳам баландроқ янграб юракларни ларзага солди ва Султон Ҳусайн Бойқаро бошлиқ улуғлар кунботиш томонда маҳсус тайёрланган, ял-ял товла-нувчи гилам-пояндозлару юмшоққина қат-қат кўрпачалар тўшалган супада бемалол ўрнашдилар.

Кўпни кўрган кўркам соқолли кадхудо-оқсоқоллар Мухиддин жалойир билан қисқагина музокара олиб боришгандан кейин Содик полвонни баковулликка сайлашибди ва күштигирларга оқ фотиха беришибди.

— Ҳей, мардум, бугун олишнинг зўрига шохид бўласен. Жаноби бек бош товоққа роппа-роса ўн беш минг танга тикмиш! — деди Содик полвон овози гулдираб. — Озмас, кўпмас, ўн беш минг танга! Ким кўлга киритса ошиғи олчи!..

Томоша ахли шаксиз ҳайрат ёқасини ушлади.

Ҳатто улуғлар жамоасида ҳам бир жонланиш рўй берди.

Фақат Паҳлавони олам бепарво — чехраси бирон-бир маънодан холи...

— Илойим, Оллоҳ сизга мададкор бўлғай!..

Содик полвон фатвосидан кейин ахийри жанг бошланди.

Даҳшат солиб гувранганча гоҳ хиротлик, гоҳ машҳадлик, гоҳ балхлик, гоҳ астрободлик, гоҳ марвлик баходирлар майдонга тушар, ўша заҳоти атроф-борлик сув қуйғандек тинчиб қолар, теран жимлик аро гўё безовта

юракларнинг ғусирлаб тепиши бемалол эшитилар эди. Сўнг ногаҳон кўкрагига муштлаб ирғишаётган ғолиб шаънига узлуксиз қийкириклар янграб, еру кўк ларзага, кулоқлар коматга келар эди.

Хайтовур майдонда ташабус Пахлавон қўлида тобланган шогирдлар томонида эканини сезиб олиш қийин эмасди. Хурросондан ташқарида ҳам довруқ таратган Эсон бука ва Оға Қосим шижоати айниқса таҳсинга сазовор бўлди. Зафар ёр эди ҳар бирига. Афсуски, бу ҳол узокка чўзилмади, Аму нарёғидан ташриф буюрган Наби Шоший отлиғ йигит вазиятни тубдан ўзгартирди. Айниқса, у унча-мунча зўрни сира назарига илмайдиган Эсон буқани осонгина ер тишлатгандан кейин вахима бўлиб кетди. Ишкибозлар хай-хайлашиб қилган талабга биноан, Оға Қосим шердек ҳайқириб майдонга тушди. Афсуски, меҳмон уни ҳам дастлабки зарбда чиллак каби учирив юборди.

— Ана холос, қизик бўлди-ку, оғайнилар, — аламнок фулдиради кетмон соқолли бир ҷол. — Бу баччағар патини юладиган жўмард топилармикин Хурросонда?

Эндиғина қизий бошлаган жанг-жадал бирдан совуб файзу тароватини йўқотгани барча қони қизик муҳлислар қатори Дарвеш Мухаммадни ҳам ноўнғай ахволга солди. Ҳайхот! Дамига зоғора пишадиган не-не ҳунарли зўрлар оёқ-кўлларига кишин урилгандек тисарилиб туришарди. Ҳатто Эсон бука билан Оға Қосимдан омад қайтганини кўрган Мухаммад Али билан Аҳмад Пирий ҳам не қилишни билмай иккиланаётган эди.

— Ҳо-оо, энаси шер қиб тувганлар, мингни бир билмаган Наби полвонга талабгор борму-ёв орангда? — томоғи йиртилгудек бўлиб чинкирди Содик полвон. — Мардлик даъво қиб керилганинг чиқ-еј ўртага! Ёки сичқон ини минг танга бўлдими, ҳо-овв баччағарлар! Ёки орингни бозорда арzonга ну́лладингми, беномуслар! Ундай бўлса ғайратимни белбов қиб белимга бовлайман-ов! Ҳей, оҳири навбатни ўзим оламан-ов! Содик полвон қариди деганлар чучварани хом санапти-ёв!..

— Ҳай, ҳай, ҳакам жа кўпирдиму!? — яна чидолмай фулдиради кетмон соқолли ҷол. — Оғайнилар, бу гапга илон пўст ташлайди-ку!..

Чиндан Содик полвон таъналари саросима ичра турган күштигирлар қитиқ патига жизиллаб тегди ва сал

фурсатдан кейин ораларидан қайси бировидир секин аж-ралиб чиқди. Кўпчилик кутганидек талабгор Мухаммад Али эди. Селдек тошаётган томоша аҳли муштумларини ҳавода мамнун дўлғаб жўровоз қичкиришга каришиди. Ҳал қилувчи охирги жанг мана шу жант қандай якун топиши билан боғлиқ эканини сезган Дарвеш Мухаммад ич-ичида Мухаммад Алига ён босди. Айни пайтда бир маромда олишаётган Наби Шоший оғзидағи ошни осонгина олдириб қўймаслигини англади.

— Хей, Али, илигинг шунчаям пучми? Елкангдан ошириб ур-е баттолни!..

Издиҳом илгарисида тутақиб турган тили заҳар беклардан бири барадла овозда кесатди. Ҳудди шуни кутаётган каби Мухаммад Али ҳалқа солиб айланга-айланга туйкус олға ташланди, сўнг қачондир Паҳлавон истеъмолга киритган, улус «девусул» деб таърифлайдиган ўрама чилни фавқулодда усталик билан ишлатдики, мувознатини йўқотган Наби Шоший оёғи осмондан келиб چалканча қулади.

— Ҳалол! — бакирди Содик полvon.

— Барака топ, шоввоз!

— Бундоғ бўпти-да йигитти иши!..

— Энасини учқўрғондин кўрсатдинг-еий!..

Ишончни оқлаб юзи ёруғ бўлган Мухаммад Али жоладек ёғилган олқиши остида қолди. Ҳалидан бери хўмра-йиб ўтирган улуғлар ҳам юмшаб лутф билан кўп эзгу тилаклар изҳор этишиди. Фавқулодда зафардан айниқса Дарвеш Мухаммад қувонди. Негаки энди Аҳмад Пирий Паҳлавон олам билан майдонда бел тутишмаги учун қарийб имкон қолмади. Яхшигина қизишиб олган Мухаммад Али уни ҳам ер билан яксон қилиб ташлашига тирноқча шубҳа йўқ!..

— Хов, энаси шер қиб тувганлар, орангда бош товокка даъвогарлик қилаётган Мухаммад Алига талабгор борму?

Одатдаги каби Содик полvon аҳли томоша эътиборини ўзига қаратиб наъра тортди, бир кимса сазо бермаж, энсаси қотиб наридан-берига юра бошлади. Кафтларини карнай қилиб яна товуш бермоқчи бўлганда кимдир ногоҳ «бор-еий!» деди дайгал гувраниб. Қизиқиши ортган издиҳом денгиздек чайқалди. Ҳамон ичидан қиринди ўтаётган Дарвеш Мухаммад аста пешонасига урди.

Ахир, не кўз билан кўрсинки, рўпарада човутини ёзиб Аҳмад Пирий турарди. Баччағар иложини топса-ю, зум ичиди рақибни тутдек тўйса — хору аброр қилса!..

— Ҳе-е, манглайи қора иним Аҳмад! — еб кўйгудек ўқрайди Мухаммад Али. — Афсус ва надоматлар бўлгай-ким, баъзи сафсатабоз кимсалар фатвоси бирлан бўйнингга гўнгтўрва осибсен! Инишооллоҳ, сени шу юқдин халос айлагум!..

— Алжираисен, Али! — хавода муштини дўлгади Аҳмад Пирий. — Ахир не юмуш бор сен учун майдонда? Худо ҳаки, дашту далада лайлак хайдасанг бўлмасму, биродари азиз!?..

Қисқагина сўз ҳамласидан кейин нигоҳлар ҳамласи бошланди.

Кай бир лахзада оёклар харакатта келди, сўнг — қўллар!..

Фазаб билан эҳтирос жунбишда!..

Недир ғалаёнга чулғанган Дарвеш Мухаммад узокдан Паҳлавонга разм солиб яна ажабсинди, ахир, тоғаси хеч нарсани кўрмаган-бilmagan каби хамон бепарво ўти-рар, аниқроғи, тобора муросасиз тус олаётган жангни хушламайгина кузатар эди.

Майдонда ташаббус гоҳ Мухаммад Али, гоҳ Аҳмад Пирий тарафига ўтаетганидан барча ҳаяжонда... Ким кимнинг билагини қайириши ҳозирча номаълум қолди. Вазият тез-тез ўзгараётгани сабабли оломон қайси бирига ён босишини билмасди. Ҳартугур улуғ армон билан майдонга тушган ва ҳалигина Наби Шошийдек валломатни доғда қолдирган Мухаммад Али яна бўш келмаса керак. Агар у тағин зафар қозонса Паҳлавони олам абадийлик иснод сиртмоғидан кутилиши муқаррар! Алалхусус, кифти ер искаған Аҳмад Пирий унга даъвогар бўлолмайди!

Шу илинжда Дарвеш Мухаммад энсасини қашлаб турганда ногаҳон атроф-борлиқни ёввойи кичкириқ қоплади, қарасаки, эвоҳ, кимсан ҳалига қадар кураги ер кўрмаган Мухаммад Али чалажон кимса каби туфроқ қучиб ётибди, туфроқ!..

Натижани олдиндан билувдим маъносида бош чайқаб қўйган Содик полvon уруғ-аймоғи қуршовида ҳаволаниб турган Мухиддин жалойир билан қулоқлашди, қорувли қадди-бастини намойиш қилганча келиб рўпарасида тўхта-

ган Аҳмад Пирийни ҳам маслаҳатга тортди ва ниҳоят тоқати тоқ бўлаёзган томоша ахлига юзланди.

— Хей, мардум, олишни зўрига эмди шоҳид ўтасен!

— деди кейин илжайғанча. — Аҳмад полвон номдорлар номдори саналмиши Пахлавони оламни мухорабага чорлайдур!..

Каричма-қарич силжиб, ахийри издиҳом пешига бориб қолган Дарвеш Муҳаммад ногоҳ Содик полвон супа чап қанотида тиззалаған ва лаби четига истеҳзоли кулги кўнглан Хожа Мажиддин билан зимдан кўз уриштирганини пайқади, ғашлиги ортгандан ортиб Пахлавонга қарагач, беихтиёр яна ҳайрат бармоғини тишлади, хозиргина баковул эълон қилган хабарни эшитмаган каби тоғаси хотиржам эди.

— Хей, биродар, талабгор ўғлонни нечун мунтазир қиулурсиз? — супа сари илдам пиlldирағ борди Содик полвон. — Андиша ўрни эмас, майдон ҳеч қачон наслу насаб суриштиргмаган!..

Ахийри фишт бутунлай қолипдан кўчди.

Ахийри Пахлавон бир эмраниб теварагига боққанда бўғин-бўғинига қадар зирқираб кетгани англашилди, сўнг қалин лабларини кимтиғанча жадал отила туриб, Султон Ҳусайн билан Амир Алишер рўпарасида қўл ковуштириди.

— Жаноблар, баковул ҳақ, майдон мард билан келишур, ҳеч қачон наслу насаб суриштирас. Ўғлимиз Аҳмад Пирийни қутламоқ керак. Агар шу журъатига лойик бўлса ҳар не миннати бошимизга тож! Муҳиддин жалойир тиккан ўн беш минг танга эмас, Бобур Мирзодин колғон тилла камар ҳам уники!..

Пахлавон Хуросон салтанати устунлари билан кадхудо-оқсоқоллар фотиҳасини олиб тезгина супадан энди ва чайқалаб тургандек туюлаётган майдон четида белидан тилла камарни ечиб Содик полвонга узатди.

Шом еб чиққан тўлин ой, сон-саноқсиз машъала ва фонус ёруғида Абулқосим Бобур қўли теккан бебаҳо камарнинг сон-саноқсиз садафлари ва гавҳарлари сокин товланганда негадир Дарвеш Муҳаммад томогида тиғдай нарса кўндаланг туриб олди.

— Ассалому алайкўм, тоға, — деди у дабдурустдан илгари юриб, ҳар иккала кафтини баравар кўксига босаркан, — ижозатингиз билан бир арзимни айтсам!..

— Арзингни такяда эшитамен. Ҳозир томошангни қил, жиян!..

— Йўқ, тоғажон, ҳозир эшитасиз, бошқа иложингиз йўқ, — тикилинч қилди Дарвеш Мухаммад. — Факир турганда сиздек одам бунингдек азият чекиши маъқул иш эмас.

Тўғриси, Паҳлавон қулоқларига ишонмади, хатто ортиқ ҳайратлангани боис бир муддат бўзариб колди, ниҳоят заҳархандали илжаяркан, бир қоши иккинчи қоши устига сапчилади.

— Ҳа, тоға, ҳечам маъқул иш эмас, — яна хотиржам бидирлади Дарвеш Мухаммад. — Ижозат берсангиз таваккал қилиб ўзим олишамен.

— Оббо, жиян, ақлдин озибсен-ку, — елка қисди Паҳлавон. — Мадраса тупроғини ялаб юрган сендеқ оқбилик муллавачча майдон талаб қилиши түя ҳамомни орзу айлаши билан баробар эмасму?

— Эҳтимол шундайдур. Лекин покиза белбоғингизга кир қўл тегиши кўнглимга оғир ботадур, — бўш келмади Дарвеш Мухаммад. — Бу иснод олдини олиш учун фақирга ваколат бергайсиз, мабодо йиқилсам навбат ўзингизга!..

Энди нимадир Паҳлавон кўксини юмшоққина тимдалаб ўтди.

Қачондир у отасидан худди шундай навбат тилаганини эслаб кулди...

— Қасам ичаменки, юрагида ёли бор экан, — хуш чақ чақ оҳангда луқма ташлади кимдир. — Ижозат беринг, Паҳлавон, Ҳудо ол қулим деб юборса омади чопиб турипти-да!..

— Ҳовликиш бефойда, жиян, — иккиланди Паҳлавон. — Шарманда бўлишингдин кўрқамен. Мухаммад Алидек ёнимда пишган уста ахволини кўрдинг.

— Мулла, билмайсизму, буни майдон дерлар, — ниҳоят Содик полвон суқилди орага. — Майдонда жидду жаҳд кўргазмак мадрасада кайф суриб сабоқ тингламак эмас. Мабодо майиб бўлсангиз жавобини берадиган киши топилмас. Ҳолингизга маймунлар йиғлагай!..

— Эй, ота, бир машойих демишки, йигит шашти сингунча шайтоннинг бўйни синсун, — яна отини қамчилади у. — Йиқилсам осмон узилиб тушмас, ер ҳам

ўйилиб кетмагай, нари борса қайтиб кураш отини тут-масмен.

— Оббо, баччағар ўлгудек қайсар экан-ку, — оғри-ниб түнғиллади Содик полвон. — Таваккал қилиб ро-зилик беринг, майли, бир гап бўлса, пушаймони ўзи-дин!..

Энди Паҳлавони олам ноўнгай ахволда ўйга толди, очиги, зум ичиди қайси кўчаларга кириб чикмади, ахий-ри нажот истаб кўпириб-тошаётган издихомга кўз қири-ни ташлади, сонсиз нигоҳлардан дангал бўлинг қабили-даги маънони уқди-ю, кафтларини очиб омин деб юбор-ганини билмай қолди.

Паҳлавон химматидан боши кўкка етган Дарвеш Му-хаммад бемалол майдонга юзланди ва ҳалқа солиб айла-наётган Аҳмад Пирий тикилишида битмас-туганмас қаҳру фазаб ифодасини кўрди.

Алалхусус, у тоғаси даргоҳида ҳеч камлик кўрмай ва ўксимай ўсган Аҳмад Пирийни иложи борича беғараз ҳурматлар, ҳеч қачон бир сўзини икки қилмас эди. Эртаю кеч кураш фани билан машғул биродари ҳам ўзига нисбатан анчайин илиқ муносабатда эканини яхши биларди. Мана энди баҳонада оралари бузилди, ҳайҳот-ки, етти ёт бегоналар мисоли майдонда довлашиб тури-шибди.

— Ҳе, қариндош, эмди чидайсен, — қоплондек ғаши-киб олға ташланди Аҳмад Пирий. — Мушқул савдони ўз ихтиёринг билан танладинг!..

Халигина дўлворона сўзлар айтиб, Паҳлавони олам-ни ийдирган Дарвеш Мухаммад писиллаб ўчгандек сазо бермади, тўғрироғи, миясидан нимага ҳам ховлиқдим, шўрлик волидаи меҳрибоним қон йиғламаса ҳали тепам-да қабилида фикр кечиб юраги ўйноқлаб кетди.

— Ҳей, Аҳмад полвон, бул уккағар хўпиқма бошига Мухаммад Али кунини солғайсен! — Тўйиб шароб нўш қилгани сезилиб турган бир бойвачча бўйини чўзиб қичкирди. — Шундай қилки, энасидин туғилганига минг пушаймон есин!..

Тарафкашлари ҳайқирганча муштларини ҳавода гур-зидек дўлғаган чоғда Аҳмад Пирий кўкрагини яна ҳам баланд кўтариб бир шишинди ва чамаси думбул ракиби-ни тезроқ бир ёқли қилиб қайтадан Паҳлавонни майдон-га чорламоқчи бўлди.

Паҳлавон мақтабида яхшигина тобланган, бу ёғи Эрону Рум, бу ёғи Ҳиндуда Хитойга қадар довруғи кетган Аҳмад Пирий ҳар қанақа ҳамлада устаси фаранг эди. Ҳозир айниқса, депсинса ер ўйилгудек силкинар, наъра тортса, ҳаво тебранар эди. Нима бўлганда ҳам ниятига етиш учун бутун маҳоратини ўлиб-тирилиб сафарбар этайдиганди.

Аҳмад Пирий кўпроқ ўрама чилга зўр берди, ҳар гал оёқларини ҳаволатиб усул қўллаганда Дарвеш Муҳаммад шошиб-гангиб қолар, ўзини ўнглаб олгунча она сути оғзига келар эди. Бутун ташаббус рақибида бўлгани сабабли фақат ҳимоя билан кифояланди, ҳужум бошлаган тақдирда ҳам бирон тайинли амални эплаб ишлата билмас, харакатлари пала-партиш ва самараасиз эди.

Тез орада хомлиги сезилди, худа-бехуда чираниб ўзини ҳар ёнга ургани боис тинкаси қуриб, қора кўпикка ботди, ўпкаси бўғзига тикилганча ҳансираф нафас ола бошлади. Ҳали Паҳлавон билан Содик полвон сўзига кирмагани энди чинакам нашъя қилди. Ана кўргилик: майдондан ёру биродарлари чалажон жасадини кўтариб чиқишишмаса! Йўқ-е, унчалик савдо бўлмас, ахир, ноумид шайтон! Карами кенг Тангри мурувватини дариф тутмас! Колаверса, дилида зигирча ғарази йўқ, нияти холис!..

Узоқ пойлаб ахийри мавридини топди: жон-жаҳди билан ўрама чил урмоқчи бўлган Аҳмад Пирийни ягрини-бели аралаш тутиб таваккал силтаб юборди. Илкис мувозанатини йўқотгани боис у майдон четини кесиб ўтган ариққа юзтубан шолоплаб қулади.

— Ҳе-е, падарқусур, энанг сени фирром қиб тувган экан-ку!..

Зумда бошқа одамга айланган Дарвеш Муҳаммад кўзлари ола-була бўлиб кетган Содик полвоннинг зарда аралаш танбеҳини ҳам, уммондек чайқалаётган ҳалойининг осмон пардасини йиртгудек кий-чувини ҳам эшитмади, човутини ёзганча ола-тасир олға интилди ва аранг ўзини ўнглаб улгурган Аҳмад Пирийни ёнбошига торта-сола ағдариб ташлади.

- Ҳалол! — баравар наъра тортди аллакимлар.
- Ҳалол! — уйқусираётган одамдек ғулдиради Содик полвон.
- Баччагарни қонида бор экан-да!..

— Манови ҳезалакни қаранглар! Ўв, бориб каштангни тик-ей!..

Ана холос! Улкан давра пойида, майдон қоқ ўртасида кимсан Ахмад Пирий тутдек тўкилиб афтодаҳол ётар, нигоҳи мунгли — сўлғин, ранг-рўйи қонсиз эди. Ҳаял ичида у бор-йўқ бисотидан айрилганди, ҳатто ашаддий тарафкашлари хам юз ўгириб ошкора сўкинишар, баъзилари оч биқинига телиб ўтишар эди.

Бирдан танишу нотанишлар қуондек ёпирила келиб урҳо-ур билан нарироқда ҳансираф турган Дарвеш Мұхаммади осмонга иргитишди ва мақтовни саржиндеқ қалаштириб ташлашди. Нихоят Султон Ҳусайн билан Амир Алишер мамнун қиёфада супадан туша келиб хайрли тилаклар айтганда у ўзини фалакда учеб юргандек сезди. Айни пайтда чегараси йўқ қувонч тўқис-тугал татимаётган эди. Аниқроғи, бошқалар қатори Пахлавон бағрига босиб қутлашини жуда-жуда истаётганди, жилла курса тоғасидан икки оғизгина илиқ сўз эшитиш орзусида эди. Таажжубки, у ҳатто қиё боқмади, Содик полvon илкидан тилла камарни бир силташ билан юлиб олди-ю, ер сузганча жадал жўнади.

Тез орада издиҳом тарқалиб майдон шип-шийдам бўлиб қолди.

— Ҳе-е, жўражон, ўлайки қойилмен, шунақа хунаринг бор экану ҳеч билдирамас экансен-да, — хайратини яшиrolмай тинмай бидирларди Мирак Чангий. — Бопладинг, Худо ҳақи, бопладинг. Оғзидан тайёр ошни тортиб олдинг!..

Дарвеш Мұхаммад бориб топингни терсанг-чи маъносида ёвқараш килди, икки-уч кайвони гувоҳлигига Содик полvon бошига омад қуши қўнганини таъкидлаганча топширган оғиргина чарм қопчиқни қултиғига тиқди, сўнг чўгирга мингашаркан, кўз ўнгига севиниш ўрнига авзойи бузилган, муборакбод килишга ярамаган Пахлавон гавдаланди.

— Ҳай, ҳай! Бечора йиғлади-я! — Мирак Чангий ҳамон чакаги тинмай жаврар эди. — Ўлай агар йиғлади! Омад чалига кетса қийин экан, ҳўқиззи бўйинни суфуриб олиши мумкин аслида!..

Фира-шира коронғи кўча бўйлаб думини хода қилганча лўқиллаб бораётган чўгири белига омонат қўнган Дарвеш Мұхаммад нечундир тағин чурқ этмади, факат ку-

тилмаганда улкан издиҳомни ҳайрон қолдирганини эслаб мийифида кулди.

Ростдан ҳам Тангри таоло қўллади: дўсту душман кўзида чакки олишмади, ахир, кимсан довруғи чор тарафга кетган Аҳмад Пирийни қайтиб ўнгаришмайдиган қилиб ер тишлатди-я! Кўплар сўлакайини оқизган ўн беш минг танга эгаси бўлганидан айниқса боши кўкда эди.

Факат суянган тоғи саналмиш тоғасини тушунолмай доғда, ахир, бошида у очик чехра билан оқ фотиха бермадими? Кейин эса... севиниш нари турсин, тўнини тескари кийиб олди. Ҳарчанд мияси қатифини ачитса ҳам бунинг тагига етолмаётир...

Дарвеш Мұхаммад мудом Паҳлавони олам ҳар не яхши-ёмонни факат ўзи билган тошу тарозида тортишини мулоҳаза қила бошлаганда димоғи ва томоғи ачишиб устма-уст йўталди ва аллатовур хавотир билан Мирак Чангийни туртди.

— Ухлайсенму? Қарасанг-чи, гумроҳ!..

Не кўз билан кўришсинки, қарийб Нематобод даҳасига ёндош Куллон махалласида қайсиdir хонадон ёнгин ва тутун ичиди қолган, ақл бовар қилмас оғат ваҳимали тарзда вишиллаганча тобора кучаяр, ёсуман соchlари каби ўрала-бурала осмону фалакка ўрлаётган эди...

Бешинчи боб

БЕМАВРИД ҲАЗОН ШАМОЛИ

Ёпирай, кимсан Аҳмад Пирийдек умр бўйи майдонда тоб еган одам мадраса тупроғини ялаб ўсган бир сояпарвар муллаваччага уялмай-нетмай пакқос йиқилиб берди. Мабодо кўрмаган-билмаган одамга айтсанг, ўламан саттор ишонмайди, ҳеч шубҳасиз йиғиштир чўпчагингни, деб бурнини жийиради. Лекин Худойим шоҳидки, кўргиликда содир бўлди.

Очиғи, ўшанда Аҳмад Пирий жияни бошига Мұхаммад Али кунини солишига, ҳатто уни чангалида мушукдек эзғилиб ташлашига зифирча гумон қилмай турарди,

хатто шоша-пиша қарор чиқаргани учун пушаймон ҳам чекаётган эди. Ажабки, ногоҳ бариси бошкача тус олди, ҳар қанча гинадор бўлса-да, Аҳмад Пирий аҳволини кўргандан кейин ўзи йиқилгандек уф тортиб юборди. Фақат майдонга охири ўзим тушиб барибир иснод ортираман, деган фикри чиппакка чиққани учун салгина таскин ҳам топди. Алқисса, икки ўт ўртасида қолгани сабабли беадад олқишига кўмилган ва машъалалар ёруғида хиёл каловланиб турган жиянини қутлаб қўйишни истамай ура қочди.

Пахлавон тўйинг бошингдан қолтур Муҳиддин жалойир кўрғонидан тезроқ узоқлашиш учун қозикда қантарувли туравериб зериккан Лочинни қичаб ҳайдади, ҳамон тасаввурида гоҳ ўғилхони, гоҳ жияни гавдаланар, бир кўйса, бир кулар эди. Етти ухлаб тушга кирмайдиган ҳодиса! Қурмагур Дарвеш Муҳаммад қаёқдан олган экан бунча кучни!? Бир ўқ билан боплаб икки кийикни кулатди-я! Айникса, бош товоқни ҳалоллаганини айтинг. Мўмайгина ўн беш минг шохрухий динор-а! Эҳ-хе, озмунча пулми? Лоф эмас, данғиллама иморат қурадими, бирон зодагон қизига уйланиш учун сарфлайдими, барисидан ортиб қолади. Мана энди косаси оқарса керак. Айникса, тириклик ғамида эшикма-эшик сарғайиб юрадиган Гулсадафга яхши бўлди, энди синглиси тез орада тўй бошлаб оромини бузиб келаётган энг катта ташвишдан кутилади.

Пахлавон Лочин жиловини Нематобод сари бурганда коронгилик анча қуюқлашган, фалак супрасида яккам-дуккам юлдузлар сочилган, шом еб чиққан тўлин ой қайсиdir чўкки учиди илиниб турар эди. Хаёли яна ҳамчуваланди ва ўрма қамчисини ҳаволатиб «чух!» дер экан, аллакимлар ваҳима аралаш шовқин-сурон солганча қаёққадир югуриб кетаётганини кўрди. Сўнг димоғига ачқимтири тутун ҳиди урилди, дархол нима гаплигини тушунди ва ҳалойиқ ортидан ошиқди. Нихоят Кулолон маҳалласига етиб келганда олов чўпкори иморатни ямламай ютаётган эди. Ҳасса тутган бир сўзамол чолдан эртанидин келин тушириш ниятида турган Малоҳат кампир умр бўйи йиғиб-терганидан жудо бўлганини билиб ачиниблар кетди. Сўнг кўпчилик билан бирга терлаб-пишиб сув ташиди, ҳатто аллақачон эшиги кулга айланган дахлиздан омон қолган ул-бул матоҳларни олиб чиқди, ахий-

ри барча уринишлар зое кетиб, том босиб тушгандан кейин бош чайқаганча бир чеккага ўтди.

Бир пайт Паҳлавон мундоғ қарасаки, қора-қурага ботган Дарвеш Мұхаммад йиғлай-йиғлай ҳолдан тойған, соchlарини кўксига ёйиб ташлаган Малоҳат кампир рўпарасида турибди, қўлида — қопчиқ! Ногоҳ кўкси бир хил юмшади, айни пайтда кўз ўнгида Гулсадаф гавдаланди ва ичиди кўрпасига қараб оёқ узатишни билмайдиган жиянини кўтара қилиб сўкли...

Паҳлавон дарвозадан кирган заҳоти такя жамоаси ухламай ўзини муштоқлик билан кутганини пайқади, қовоқлари кўпчиган Салим калта билан Норбўта сайис пешвозчикиб ҳиринглаб кулганда у ҳам илжайган бўлди. Сираси, булар аллақачон Аҳмад Пирий билан Дарвеш Мұхаммад ўртасида кечган жанг тафсилотини эшитишган кўринади.

Паҳлавон сонсиз оломон қуршаган майдонда ерпарчин бўлиб ётган Аҳмад Пирийни кўз олдига келтирганча секин даҳлизга кирди, ҳалигина Салим калта ёққан токчадаги шамга узок термилди. Шамдан тараалаётган сокин нур аллатовур сирли эди, нимагадир даъват этарди қўнглини, лекин нимага? Нихоят у жавоб топди, ўзидан анча узоқлашиб кетганини эътироф этган ҳолда хотиржам баҳмал кўрпачага чўккалади. Бас, вақтни бой бермай ўзига қайтмоғи — ботини бўйлаб сайр айламоғи жойиз, кутби олам Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд уқтирганидек, сафар дар ватан!..

Қай маҳалдир Паҳлавон ўй-фикри тиниқиб миз четида турган довот билан қофоз-қаламни яқинроғига сурди, хаёлига келган дастлабки сўзларни хафасала билан бир неча сатрга тиэди, сўнг негадир қалами равон юришмай бир хурсинди-ю, ногоҳ Амир Алишерни эслади, калом мулки сultonни ораси кенг қошларини чимириб истехзоли кулганча гўё ғойибдан назар солаётган эди ахволига.

Хозирча Паҳлавон қаҷондир бутун Хирот жамоасини ром қиласиган маснавий русумли достон бошлаб кўйганини билмасди. Бир тутаб, бир ёниб лаҳзада ойни, солатда йилни яшади. Ва ахийри борини тахлади. Маржондек тизилган байтларни қайта-қайта таҳрир чириғидан ўтказиб, чехраси ёришди. Ахийри бир эрта Амир Алишердан суюнчи ундиришни чўтлаб турганида, қарангки, ҳол ва таъб аҳли пешвоси Сайид Ҳасан Ардашер мулоди.

зими хайрли мужда етказди: устоз кўнгли бир сухбати жонон тилаб жамийки дилтортар ёру ошналарини шанбада хонадонига чорлабди, не бахтки, улар қаторида Паҳлавон ҳам бор экан!..

Уфқ гардишини шафакка бўяган күёш бир арғамчи бўйи кўтаришган чоғда ҳам такя дарвозасидан муридлар кириб-чиқишаётган эди. Нихоят бўсағада узун-узун заранг говорон туттган, белларига кашкул осган, афту башараларини соч-соқол босган дарвешлар кўрингандага ёзлик кўшк айвонида Салим калта билан сухбатлашиб ўтирган Паҳлавон енгил хўрсинди ва улар орасидан синчилкаб Муҳаммад Молонийни кидирди. Кўп афсуски, ўша тасоддифий учрашувдан бери, ошнаси дийдори насиб этмади. Эҳтимол тунов куни Муҳиддин жалойир берган курашни томоша қилишга келган бўлса ҳам кўзи тушмади.

Паҳлавон пешинни такя жамоаси билан биргаликда адо килгандан сўнг Норбўта сайис ҳамишагидек дарвоза олдида шайллаган Лочинда шаҳарнинг қоқ киндигига жойлашган маълум ва машҳур Гулчин маҳалласи сари елди.

Паҳлавон Хиротнинг хўл ва қуруқ мева-чевадан тортиб бедана тухумигача сотиладиган марказий бозори дарвозаси қархисида ғазал ишқибози бўлган бир қанча муридларига дуч келди, тезгина Лочиндан сакраб тушди ва улар билан қизишиб байтбарак айтишганча йўлида давом этди. Кимдир Муҳиддин жалойир тўй баҳонасида берган курашда Дарвеш Муҳаммад кимсан Аҳмад Пирий додини берганини, кимдир тўй куни кечкурун рўй берган ёнгиндан бир бечора жабр кўрганини сўйлаганда жимгина қулоқ солди. Сўнг икки ёнига заргарлик дўконлари тизилган кўча бошида беихтиёр юраги пўкиллаб қадамини секинлатди. Аниқроғи, нарироқда тўхтаган сояvonли арава орқасида ўрнатилган нарвончадан эҳтиёткорлик билан эниб, дўкон сари юрган қизга нигоҳи михланди.

Бу ўша – кўпдан Паҳлавонни факат олис хотиралар эмас, тушунуксиз шубҳалар гирдобига ташлаган, кўпдан ҳаловати бузилишига сабаб бўлган сарв қоматли Моҳи эди.

Пойида Хуросондек улуғ мамлакат тўшалган зот ўзини холис ният билан қизиқсиниб кузатаётганини сезмай ва бошидан паранжи ўрнидаги шохи рўмоли сирғалиб тушганига парво қилмай Моҳинур товусдек хиромон

одимлар, гох бу ғарип дунё устидан тантана қилишни тилагандек мамнун жилмаяр, гоҳо бели ёки кўксига чулғанган икки толим сочини авайлабгина билакларига ўтар эди...

Аллақачон шерикларини унугтган Паҳлавон аста сир-қираи бошлаган кўксини ушлади, ахир, ёлғони йўқ: ати-ги бир неча қадам наридан қачондир ёруғ дунёни тоабад тарқ этган Зулфизар фарангий атру бўйлар таратиб соллона-соллона ўтиб борар, ҳаё аралаш сокин чақнаётган охуваш кўзлари, тўлин ойни уялтиргудек чехрасидан та-ралган шуъла гўё бутун оламни фарқ айлаган эди.

— Ё оёқда туш кўрамен, ё савдои бўлибмен!..

Поёни йўқ бир армон ичра Паҳлавон шивирлади, сўнг борлиғи яна ҳам жунбишга келиб ингичка кишинаб қўяётган Лочин белига кўниб, яна жиловни бўшатди. Ҳамон бўғзида хўрсиник: ҳоли-руҳини баён қилишга ожиз эди, ожиз!..

Олислан Сайд Ҳасан Ардашер хоқони мансур илтифоти билан амирлик унвонини олгандан кейин қурдирган ғиштин иморат кўрингандан кейингина тани-руҳи енгил торти. Кун ора улувлар пой-қадами тегадиган оstonада хонадон соҳиби хушчақчақ қиёфада қучоқ очиб қаршилади ва алоҳида иззат-икром билан ичкарига етаклади. Ҳол ва таъб намояндалари яқдиллик билан орифи маоний унвонига муносиб топган устоз олтмишга етаретмас анча чўкиб қолганини сезиб, ўқиниб кўйди. Чиндан ҳам у ёшига қараганда қарироқ кўринар, аллақачон соч-соқолига қиров оралаб, оқ мазисли энлигина бетию кенг пешонасини ажин қоплаган эди.

Турфа гулларнинг муаттар атру бўйига чулғанган ороста ва қўрқам ҳовли ўртасида, шоҳларида сонсиз қушлар вижирлаётган ям-яшил дараҳтлар ихотасида қад ростлаган ёзлик кўшк айвонида сухбати жонон аллақачон авж палласида: ҷарх қажрафторлиги одамзодни фано билан бақо ўртасида сарсону саргардон қилиб кўйгани, аксига олиб ҳом сут эмган банда беш кунлик дунё қадрига етавермаслиги, кўпинча нафс деб имонини ҳам, жонини ҳам курбон қилиши, алқисса Одам Ато ва Момо Ҳаво замонидан то ҳозирга қадар ўз оёғига ўзи болта уриш қасби бўлиб келгани койинишлар билан тилга олинар эди.

Паҳлавони олам Тангри таоло хайрли назарини сол-

ган даврани ҳамидуш-шуаро Абдураҳмон Жомий ва ма-ликуш-шуаро Амир Алишер Навоий кўшалоқ шамс янг-лиғ ҷароғон қилиб ўтирганини кўриб яйраб кетди. Ху-росондек мамлакат фахру ифтихори саналмиш сўз сеҳр-гарлари чехраларида чиндан ҳам илоҳий бир тиниқлик зуҳур эди, айни пайтда муборак қадду қоматларини ҳар ким ҳавас қилса арзийдиган хокисорлик либоси безаган эди.

Паҳлавон оппоқ мармар қопланган зина бўйлаб ши-нам айвонга кўтарилиган ҳамоно мўхтарам зотлар дарҳол қўёзалиб мулоим товуш билан меҳр изхор айлашди, гоҳ униси, гоҳ буниси: «Қадамларига ҳасанот, биродари азиз!» — дея лутф қилганда кўнгли селдек тошди, қай-та-қайта ташаккур айтиб қўл қовуштириди. Сўнг беодоб-лик қилиб кечиккани учун узр сўрай-сўрай қуйида чўқмоқчи бўлганда устоз қўярда-қўймай давра тўрига, ҳамидуш-шуаро билан маликуш-шуаро ёнига чорлади.

— Эй, баҳодир оғам, вактида келмишсиз, камина ҳалтаи ҳангомани очмоқ тилагида турган әдим, — Ҳирот улуғлари хақидаги шингил хикоятлари билан танилган Мирқосим Туркигўй Мавлоно Сохибдоро ва Мавлоно Мухаммад Бадаҳшийга ўғринча кўз кисди. — Ҳўш, эши-тибмизки, жаноби Махдумий нуран* ҳаж сафарини их-тиёр қилиб ҳамроҳликка Мавлоно Согарий ва Мавлоно Вайсийни танлабдурлар. Бадбаҳтлар аввал қоп-қоп валь-да берганлару кейин йўқ ердаги баҳоналарни рўқач ай-лаб лафзларидан тонгандар. Ушбу воқеадин ҳабар топ-ган ошнамиз Амир Сухайлий қитъа битибдур:

*Вайсию Согарий ба азми ҳарам,
Гашта буданд ҳар душан сафарий.
Лек аз он роҳ ҳар ду во монанд,
Он як аз бе хари-ю, ин зи харий.***

Жарангдор қах-қаҳадан муаззам қўшк гўё бирдан ларзага келди.

Меҳмонлар қоринларини ушлаганча ва Махдумий ну-рандан бир дам қўз узмай қотиб-қотиб кулишар, қизар-ган бетларию намланган қовоқларини қўлрўмольча билан артиб-артиб қўйишар эди.

* Абдураҳмон Жомийга берилган унвон.

** Мазмұни: Вайсий билан Согарий Маккага сафар қилмоқчи бўлдиilar. Аммо бири эшаги йўклиги учун, бири ўзи эшак бўлгани учун йўлдан қайтдилар.

Алалхусус, Мавлоно Вайсий билан Мавлоно Соғарий Хиротда отнинг қашқаси эди. Қизиги, бекорчилик орқасида кун ора бир қалтис ҳазил ёки ҳийла-найранг ўйлаб топишар, сал муддат биттга-яримтани оёқ-қўлларини ипсиз боғлаб тавбасига таянтиришмаса, аниқроғи, бир қўй ёки бир чойхона наловга туширишмаса, уйқулари келмасди.

Керак бўлса, шайтонни ҳам йўлдан урадиган ярамаслар бир йўла бутун Хиротни лол қолдирадиган арзигули иш қиласигу тўйиб хумордан чиқайлик, деган ўйда зимдан пайт пойлаб юришгандা омадлари чопиб Ҳазрат Жомийга дуч келиб қолишганини қаранг...

Қачондан бери алами ичидаги юрган бўлса керакки, пири комил қитъани ажаб хайриҳоҳлик билан ҳузур қилиб эшитди, ҳар бир сўзи ва ифодасини лўнда-лўнда шарҳлаганча бошқалар қатори мирикиб кулди, сўнг бирдан жиддий тортиб: «Илоё биродаримиз Амир Сухайлий барака топсин, факир фойдасига отган қасос ўки расо нишонга тегибдур!» — дея кировлаган қошлигини чимириб қўйди.

— Мавлоно Мирқосим, оғарин, шаҳар бердук, — деди Паҳлавони олам, залварли кафтини кўксига босиб. — Факир ҳам бир ҳангомадин воказидурмен.

— Сўйланг! — деди Мавлоно Соҳибдоро қизикиб, барча номидан.

— Киш-қировли кунда Алишербек муборак қулоқларини шамоллатиб кўп азобланмишлар, оғриқ босилиш ўрнига зўрайгани сабабли иссиқ тутмок учун жағлари билан қўшиб мато боғламишлар, — хотиржам давом этди Паҳлавони олам. — Ҳожат қистаб ташқарига чиқсаларки, тасодифан танноз хотинлар кўруптурлар, тезда алар ҳам шу тахлит рўмол ўраб ани «нози Алишерий» деб атамишлар...

Энди аввалгисидан-да кучлироқ қаҳ-қаҳа янграб, гўё еру кўк ўртасида акс-садо берди. Давра ахли қиёфасида акс этган чексиз завқу шавқ оламга татигулик эди. Тубсиз қароқларда недир эҳтирос чайқалади. Баҳонада бутун диққат-эътибор Амир Алишерга қаратилганди. Ҳазил-мутойиба билан кўхна дунё айвонини зийнатлашга қодир улфатларига қўшилиб шоири даврон ҳам хандон ташлаб кулар, заррача хижолат чекмас, оғринмас, ҳар замонда

билиб-билмай гоҳ у, гоҳ бу қулоғини ушлаб-ушлаб қўяр эди.

— Локигин Алишербек Ҳирот санамларини рашқ ва фироқ ўтинда қўйдирib адо қилмишлар, — илиб кетди Мавлоно Соҳибдоро. — Бул зоти шариф мухабbat хузур-халоватидан бўйдоқлик машаққатини аъло билганини афсуски алар фаҳм этишга ожиздурулар.

— Маликаи замона Ҳадиҷа бегим хийласи ҳануз хосу авом орасинда овозадур, — чаккасини қашлади Мирқосим Туркигўй. — Худо ҳақи, Ҳазрат нафсларини сабру каноат бирлан жиловламишлар, йўқса Давлатбаҳт каби пари-пайкар висоли шаробига тўймасму эрдилар.

Хушёр тортган давра ахли сокин жилмайганча ўзаро кўз уриштириди.

Сир шундаки, ҳарамда бир висол оқшоми Султон Ҳусайн Ҳадиҷа бегим билан Амир Алишер хусусида баҳслашиб қолади, «Жаноб Мир ёруғ дунёга келгандан бери аёл ёнига йўллаган эмас!» — деганда малика ишонмай қалам сурилган ингичка қошларини истехзоли чимиради. Эртаси куниёқ хусн бобида тенгсиз чўриси Давлатбаҳтни ишга солади. Давлатбаҳт Унсияга келиб ёлғондакам рўзғор ишларига қарашибади. Сўнг бир баҳона билан тунаб қолади ва сахар палласи хиромон бўлиб ётока киради. Сергак тортган шоири даврон шалварини секин тиззасидан пастга туширади ва товушини иложи борича юмшатиб: «Кўринг, эркаклигимиз жойида, фақат жониворни кишанлаб қўйғанмиз!» — дейди-да, муроди хосил бўлмагани боис қовоғи солинган санамни хузуридан чиқариб юборади.

— Ҳазратим, бўйдоқ эрдингиз, айби йўқ эрди, — жимликни бузиб койинди Мавлоно Бадахший. — Ишқ майдидин маст бўлгиси келғон бир оғатижон уволига қолмишсиз.

— Мавлоно, санамай саккиз демоклик осон, — Амир Алишер мийигида кулганча ихчам кузалган кўркам соколини оҳиста силади. — Бул ўткинчи дунёning сизу биз билмаган хисоб-китоблари бор!

— Ўзларини оқлашга қолганда жаноб Мирнинг суюги йўқтур, — деди Мирқосим Туркигўй, ҳазилу чин араплаш. — Афсус, кўп афсус! Ҳудойим бандасига умрни бир марта инъом килур, ким иккинчи бор келибдур ёруғ дунёга!?

— Фофилик савдосидин нечун сўзламайсиз, мавлоно? — Амир Алишер кенг манглайига мувофиқ тушган қопларини чимирганча Мирқосим Туркигўйга тикилди. — Тан ва акл ичинда ўзимни топмак мақсадида камина Маҳдумий нурандин ўрнак олиб Хожа Баҳоуддин Нақшбанд тариқатини дастур билибмен.

— Бале сизга! — деди Ҳазрат Жомий хотиржам.

— Роҳатда азоб, азобда фароғат бордур, мавлоно, — яна ҳам руҳланиб сўзлай бошлади Мир. — Алалхусус, вазифа буқим, бирламчи, қаноатни тиргак билиб балофатга етиш, иккиламчи, нафсни мағлуб айлаб поклашиш, яъни, кўнгилни тама ва худбинлик фатосидин тозалаш! Ниҳоят учламчи манзил боғланиш деб аталур ва фақр маърифатини ўзлаштириш сари даъват этадур. Башоратгўй авлиё Нақшбанд ҳазратлари бу манзилни ишғол этиш ҳар кимга ҳам буюрмаслигини таъкидламишлар.

— Биздек тоши енгил шаккокларни афу этгайсиз, пирим, — деди Мирқосим Туркигўй жиддийлашиб. — Астойдил даъват қилсангиз... зора биз ҳам нафс сиртмодидан кутилсагу енгил нафас олсак!

— Илоё барчангизга факрлик саодати насиб этсун, — баҳсни қиздирди Ҳазрат Жомий. — Тариқат йўлига кирмак шубҳасиз осон, афсуски не-не тўсиклар кўндаланг бўлгани боис Манзилга етиш беҳад мушкул эрур. Баъзилар сафар олдида, баъзилар ўртасида, баъзилар охирида арзимас важлар ила ниятларидин воз кечурлар. Билингки, беҳишт илинжида қилингган ҳар қандоғ саъйхаракат гуноҳи азим саналур!..

— Жаннат неъматларини хаёл қилиб Оллоҳга юкунмак ножоиз, — Амир Алишер давра ахлига синовчан назар солди. — Ибодат ҳам, ҳамду сано ҳам фақат Оллоҳ шаънига бўлур. Факрлик маним фаҳрим, локигин жамийки шукронам, жамийки тавба-тазарруим Яратган эгам мулки!..

— Биродарлар, демакки камина кулогимга қадар жаҳолат ботқоғига ботган эканмен-да, — ҳазилу чин аралаш надомат чекди Мавлоно Соҳибдоро. — Наҳотки тоабад жаханнамнинг бешафқат оловида жизғанак бўлиб ёнсам!..

— Ҳе, ошинаи қадрдон, кўп қўрқманг, бу бобда ёлғиз эмассиз, — мийиғида кулиб сазо берди Мавлоно Бадах-

ший. — Сизни ёқиб қул қиладурғон дўзах ўти фақирни ҳам аямаса керак.

— Жаноблар, охират роҳатиу азобига рўпара бўлгунга қадар ҳарнечук тириклик гаштидин баҳра олишдин мароқлироқ юмуш йўқтур, — сухбат жиловини эҳтиёткорлик билан бошқа томонга бурди Сайид Ҳасан. — Бир дарвешфеъл шоир демишки, бу дунёда кўп жабру жафо чекдим, кўп қинғир кўчаларга мўраладим, оқибат бағримни фам ва гуноҳ занглари қопламиш ва аларни факат майи ноб бирлан ювиб ташладим!..

— Офарин, ўша шоир ўз қавмимиздин экан, — деди Мирқосим Туркигўй, чиройи очилиб. — Биз ҳам дилимизни ғуборлардин бода кўмагида холи қилурмиз.

Соҳиби хонадон бош иргаб ишора берган ҳамоно қотмагина абжир мулоғим жигарранг сиркорий майқўза келтирди. Косагуллик вазифасини гарданига олган Мавлоно Соҳибадоро дарҳол енг шимариб ишга киришди. Кўхна дунё авраю астарини ағдара бошлаган давра бўйлаб лимлим кумуш жомлар икки-уч бор айланиб чиқди. Ҳаял ўтмай мажлис қизигандан қизиб мусиқага мойиллик уйғонди ва кимдир пойгада чўқкалаган Дарвеш Аҳмадни хизматга чорлади. Ҳирот ҳофизлари ва муғанийлари пешқадами танбур жўрлигига «Мўғулчаи бузрук»ни ижро этиб барчани хушнуд қилди.

— Офарин, икки дунёда ҳам кам бўлманг, биродар, — қўшиқни яқунлаб жилмайиб қўяётган Дарвеш Аҳмадни олқишлиди Паҳлавон. — Ҳалига қадар «Муғулчаи бузрук»ни ҳеч ким сиз каби қиёмига етказиб айтмаган.

— Рости ҳам шундоқ, Паҳлавон, — деди Мирқосим Туркигўй дангал.

— «Мўғулчаи бузрук» сўзини битган Мир жаноблаriga Худодин узок умр тилаймиз, — тўлқинланиб давом этди Паҳлавон. — Бул зотнинг кўнгил осмони шунчалар бепоён экан!..

Давра аҳли бирин-сирин Амир Алишерга юзланиб қуллуқ қилди.

— Жаноблар, мезбонга ҳам навбат тегсун-да, — деди Мир, мақтовларга ён беришни истамай. — Зуғум билан сўрамасак устоз барчамизни куп-куруқ қайтарурлар.

Чиндан ҳам Сайид Ҳасан Ардашер феълу авторини ҳар ким ҳам тушунмайди, хусусан, илму ҳикматда ақл бовар қилмас юқори поғоналарга кўтарилганига қарамай

у мудом ўзини йўқлик ичра ному нишонасиз санаиди. Худо ҳаки, ундан икки оғизгина гап ундириш денгиз тубидан марварид териб чиқишга қараганда кийинроқ!..

Буни қарангки, Сайид Ҳасан Ардашер одатидан тузукли воқиф бўлмаган ёшроқ уламо бир йигинда дабдурустдан савол ташлайди: «Тақсир, анов маҳмадона олиму олимчалар оку қорани аралаш-қуралаш қилиб юбормишлар, сиз саракни саракка, пучакни пучакка ажратишга қодирсизу нечун индамайсиз ёки алардин тилингиз қисикму!?» Шаксиз куракда турмайдиган учирин орифи маоний нафсониятига тегиб кетади, лекин у жаҳл қилиш ўрнига юмшоқ қулади ва: «Талаб тушмаса, сухбатга нечун аралашай!? Мабодо аралашсам алар шаксиз хижолат чекадурлар, иззаи мўмин ҳаромдур, биродар!»— деда жавоб қайтаради.

Агар Паҳлавон адашмаса Сайид Ҳасан Ардашер билан илк бор Хирот таҳтида Султон Иброҳим Мирзо қарор топган вактда учрашган, кўнгли кўнглидан сув ичиб, унга астойдил боғланиб қолган эди. Кейинча, бутун Ҳурросонни Султон Абусаид бўйсундиргач, тақдир ораларида надомат жарини пайдо қилди, у Алишербек билан Машҳад сари равона бўлди-ю, кўп вақт айрилиқ аламини ютди.

Замона зайли билан Самарқандда мусофириликни бошдан кечирган Амир Алишер жўнаттган маснавий шаклидаги мактуб Сайид Ҳасан Ардашер қўлига текканда Паҳлавон унинг ёнида эди. Беадад соғинч билан баравар ўткинчи дунё оғир-енгили ифода этилган номани биргаликда овоз чиқариб ўқишгани, ўпкаларини босолмай товуписиз йиғлашгани бир умр эсидан чиқмаса керак.

— Факир ўз кулбамдамен, тинглаганим сўзлаганимидур, — нихоят Амир Алишерга юзланиб енгил таъзим қилди Сайид Ҳасан Ардашер. — Яхшиси, Паҳлавони оламдин эшита қолайлик, зотан, анинг бисотидин тўқисрок бисот ҳар кимсада бўлмас.

— Маъқул... Кўп маъқул... Паҳлавони олам беназир инсон, — мурид қиёфасига кириб сўзлади Мирқосим Туркигўй. — Гарчанд ўғилхони Аҳмад Пирий ношуд бўлса ҳам жияни Дарвеш Муҳаммад танти экан!..

— Дарвеш Муҳаммад олимлигидан оз-моз хабардор эдик, локин кураш бобида ҳам моҳир эканини билмасдик, — Амир Алишер Мирқосим Туркигўйни маъқулла-

ди. — Офарин, Тангри таоло муруввати билан тағойиси-га тортибдур-да.

— Жаноблар, Ахмад Пирий феълига яраша жазоси-ни топди, аммо бу унга кам, — ногоҳ пишанг берди Мавлоно Бадахший. — Факир Паҳлавон ўрнида бўлсан аллақачон оқ қилур эрдим, токи туз ичиб тузлукқа ту-фурадурғон мунофиқларга сабоқ бўлсун.

Ер ёрилмадики Паҳлавон тушиб кетмади, бўғзига қалампирдек аччиқ нарса тиқилди, ахир, қачондан бери икки қаттол ўт ўргасида ёниб-ёнмай келаётганини қай йўсин изҳор айласин!? Тўғриси, пичок бориб суюгига қадалган дамларда ярамагурни дуойи бад қилиш учун неча марта-лаб оғиз ўнглади. Аммо хар гал журъати етмай Худога солди, қайларнидир ўйлаб шайтонга ҳай берди. Нима бўлганда ҳам ҳануз дилида нишлаб турган умидга ишон-ди, ҳайтовур эрта-индин у хатосини англар, иншооллоҳ, Худони ҳам, ўзини ҳам қайтадан танир, бўйнига итоат ҳалқасини солиб юқуниб келар такя эшигига!..

— Қадрдон оғам, Куштигир тахаллуси сизга кўп му-носибдур, яъни сиз ғазалиёт ёки рубоиёт бобида ҳам баҳодирсиз, — деди Амир Алишер Ҳазрат Жомий би-лан кўз уриштириб. — Сиёҳи қуримаганидин борму? Бўлса марҳамат қилгайсиз, мажлис аҳли учун бундин ортиқ сийлов бўлмас.

— Паҳлавон, мусика илмига оид рисолангизни Мав-лоно Султонали оқقا кўчирғонини эшигтдук, иншооллоҳ, эрта-индин ўқирмиз; — деди Сайд Ҳасан Ардашер, чех-раси нурланиб. — Ушбу дамда ростдан ҳам охори тўкил-маган ашъорингизга муштоқмиз.

Қиска сукут сақлагандан кейин Паҳлавони олам маъ-кул маъносида аста бош ирғади, мийифида маъюсона ку-ларкан, ногоҳ хаёли ному нипшонсиз кўчалар бандасига айланган Ахмад Пирий сари оғди, сўнг ўзидан ўтганини фақат ўзи билиб, шошилмай ўқиди:

*Чархга равшан бўлса гар ҳолим менинг,
Йиглатар юз кўзин аҳволим менинг.
Гул каби эрди агарчи жисму жон,
Қақшатиб кетди, дариг, боди ҳазон.
Бир умр экдим ҳалоллик донини,
Кўрмадим лекин унинг хирмонини.*

*Шул сабаб рўзгоримиз бўлди қаро,
Ўтди ёшлиқ, кексалик тутди асо.
Энди ул занжирбанд шер – мен эмас,
Кексалик келтирди қайгу басма-бас.**

Недир ҳасрат Паҳлавон дили билан биргаликда кўз ўнгини тумандек ўраб олганди, шунга қарамай у ҳар бир сўзни чертиб-чертиси равон қироат қилас, одатда дўриллаб турадиган овози майин тортиб қолган, ажаб жодуси билан нозик сезимларга жизиллаб тегар эди.

Харнечук Куштигир яхши билан ёмон ўртасида қонаат қилиб тургани учун шукронга айтади, кўқдан Тангри йўллайдиган мусибатлар қошида ҳам собит, ҳам ожиз эканини тан олади. Беҳад хатарли эканини билса ҳам у бир кимсага баҳоси йўқ қўнгил мулкини баҳшида этди. Аттангки, кимсадан жавоб бекарорлик бўлди: хиёнат тифи тилимлади кўксини! Ҳайхот! Одамзод минг бир уқубат билан экиб-ўстирган ниҳоли эрта дарахтга айланганда туккан мевасидан баҳра олиши даргумон!..

— Хўп айтибсиз, эй, дўст! — деди Мир хўрсиниб.

Маснавий мағзини чақиб улгурган давра аҳли Паҳлавони оламга афсус нигоҳини қадади. Ҳайтовур у қисматини бу қадар маҳзун шарҳ қилганини ҳар ким ўзича баҳолади. Эҳтимол шу боис ноёнғай жимлик чўзилди, бундан фойдаланган Амир Алишер Худойим Паҳлавонга сўзни идрок қилишдек нозик қобилият ато қилганини таъкидлаб, қачондир бир баҳонада битилган бир қитъаси ҳамон муридлари тилидан тушмаётганини эслатиб ўтди.

Куз ўртасида Искалжа тоғида катта ов уюштириб, мўл-кўл ўлжа билан Ҳиротга қайтаётган Султон Ҳусайн тўсатдан оти бошини Паҳлавон такяси сари буради. Аксига олиб ўша куни Паҳлавон зарур юмуш билан қаёққадир кетганини билгандан кейин музтар тортади, юраги нақд қинидан отилиб чиккудек бўлаётган Салим калтага жайрону ўрдагу ғоздан нечтадир ҳадя қилиб ўйлида давом этади.

Кечки пайт ҳориб-толиб қайтган Паҳлавон паррандаю дарранда гўшти тиқин қилиб солинган бир нечта дошқозон бикирлаб қайнаётганини билиб ҳайрон бўлади, хазина топган каби ҳовлиқаётган Салим калта бутун аркони давлатини эргаштириб Султон Ҳусайн ташриф бу-

* Форсийдан Аскар Махкам таржимаси.

юрганини айтганда сочини юлади, сўнг бир оз бўлса ҳам овуниш учун қитъа битиб жўнатади:

*Такъмиз шаъни гўзал чархдан-да юксалди баланд,
Бошимизга соя тушди — сояким парвардигор.
Гарчи пойандоз бўлубдур такъмиз султон учун,
Кош ўзим бўлсам эдим жонимни айлардим нисор.**

Тасодифни қарангки, ўша фурсатда Султон Ҳусайн аркдага маҳобатли қасрлардан бирида, заррин нақшу нигори кўзни ўйнатадиган шинам бўлмада майхўрлик қилиб ўтирган экан, хос мулозим тавозе билан тақдим қилган найча қофозни очиб қитъани ўқибди-ю, Паҳлавонни оёғини ерга тегиздирмай қошимга етказинг деб буйруқ берибди, баҳодир келгандан кейин базму жамшидни бошқатдан авжига чиқариб, уни зарбоф тўн билан сийлабди...

Яна давра аҳли эътиборини тортмоқчи бўлди шекилли Амир Алишер ўша қитъани сатрма-сатр эслатди, салдан кейин атиги бир марта эшитгани маснавийни ҳам тўласинча ёд ўқиди ва кутилмаганда уни Паҳлавон дили тувида акс-садо берган наърага қиёслади.

Ийиб кетган Мавлоно Соҳибдоро косагуллиги ёдига тушиб қайтадан фаол ишга киришди. Майи ноб қўпираётган қадаҳлар устма-уст бўшагандан кейин сухбат тағин ҳам қизғинроқ кечди. Энди баҳс маснавий баҳонасида қўпроқ жўмард мағлублиги номард ғолиблигидан афзалроқ эканлиги устида борди. Хиёл маъюсланиб ўтирган Сайд Ҳасан Ардашер ҳар не тилак азалу абад дилда муқим бўлишини айтганда Паҳлавон ногоҳ сергакланди, ахир, ростдан ҳам у Аҳмад Пирийга сарф қилган меҳру муҳаббатини ҳеч кимдан тилаб олган эмас.

Ахийри тун яримлаб даканг хўроздар чўзиб-чўзиб кичқира бошлагандা сухбати жонон боқий бўлди. Паҳлавони олам қадрдонлари билан кўнгил узолмай ҳайрлашди ва яна Оллоҳ таолодан шундай баҳамжиҳат дийдорлашиш насиб этишини сўраб Лочинга қамчи босди. Жимжит кўча бўйлаб бедовни елдириб бора-бора ҳом-хатала деб ўйлагани маснавий икки сўз дарғасига хуш келганини ўйлаб кўнгли ўсди. Бинобарин, эрта-индин у бутун Хирот замини бўйлаб ёйилишини, каттаю кичик ўртасида эъзоз топишини билмас эди.

* Форсийдан Аскар Махкам таржимаси.

Анча вақтгача Пахлавон ўша сухбати жонон завқ-шавқи билан маству масрур юрди, айниқса, у Амир Алишер ўзига кўргизган эътиборни эсласа кувончдан юраги ўйнаб энтикар эди.

Тахминаи бир хафтадан кейин такяга ул-бул харид қилиш учун Салим калта билан Хирот бозорига тушди. Ақл бовар қилмас тўс-тўполонда хаёлчан одимлар экан, бозордан кираверишда, катор-қатор расталару пештах-талар берироғида халқа солиб айланётган жулдир кийимли дарвешларга йўлиқди. Беихтиёр тўхтаб, Оллоҳ суйган бандаларга тикилиб қолди, улар ўртасида кўкрагини қоядек кериб, бақувват қўлларини хавода дўлғаб, йўғон товушда ҳалиги маснавийни ўқиётган Мухаммад Молонийни таниди-ю, кўкси бир хил жизиллаб кетди.

Эс-хушини тамом йўқотган каби Паҳлавони олам оғир-оғир босиб илтарилади, қай маҳалдир дили тубида кўзғалган недир фалаён гўё бутун борлигини фарқ айлади. Ажакки, ўзини ҳақиқий раҳнамо каби тутаётган Мухаммад Молоний талаффузида маснавий сўзлари фавқулодда зарб билан сирли жаранглар ва нақд бориб юрак боғига тегар эди. Қизифи, у бир сатрни қироат қилган ҳамоно шериклари бараварига говронларини силкитиб ирғишлишар, соч-соқол босган башараларига андуҳли тус берганча шундоқ ҳам тўс-тўполон бозорни бошларига кўтариб баралла ув тортишар, кейин ногоҳ нафаслари қийилгандек сукут сақлашар эди.

Фаройиб томоша қошида Паҳлавон саросар туриб колди, «Маънодин маъно айирмишлар!» — деган ўй урилди ниҳоят миясига. Эрта Аҳмад Пирий ўқиса ёки эшитса шулар каби чок этарми бағрини ёхуд ҳеч нарса келмасми парвойига!?

ЎЧИНЧИ БҰЛЫМ

**ТАҚДИР
КЕМАСИ**

Биринчи боб

КЎНГИЛДАГИ ГАВҲАР

Султон Ҳусайн Бойқаро Боги Жаҳонорода муқаррар қилган кечки зиёфатга Паҳлавони олам билан биргаликда бормоқчи бўлгани боис Амир Алишер Ихлосия мадрасасида узоқ турмади, кенг-ёруғ бўлмада талабалар билан бўлган учрашувда илми адабдан қисқагина ваъз айтгач, хали сиёҳи қуриб улгурмаган ғазалларидан намуналар ўқиб хайр-хўш қилди, ҳовлида қувончидан ўзига сифмай бораётган Амир Бурҳониддиндан яна бир марта узр сўраб ниҳоят Козургоҳга қайтди.

Қўёш мағриб сари думалаганига қарамай тандирдек қиздираётгани сабабли Амир Алишер жикқа терга ботган эди, рўпарадан тинимсиз эсаётган гармсел шамолда тобора лоҳасланар, боши омбир билан қисгандек лўқиллаб оғрир, юраги нотекис тепар эди. «Оббо, роса ёндириди-ку!» — дея ғудраниб ёзги чорбоғи дарвозасидан кирди, бўйинни гажак қилиб ўйноқлаётган жийрон қашқа жиловини мулозимга топшириб бафуржা ёзлик кўшк томонга ўтди, симобий салласи ва зар жиякли охорли яктагини қозикка илгач, тезгина бадрафхона тарафдаги махсус хонада ювина келиб юмшоқ адрес кўрпачаларда салқинлаб ётди.

Вақт номози асрдан ўтди ҳамки, Паҳлавони олам бедарак бўлди.

Недир ҳавотир билан Амир Алишер неча маротаба дарвоза тарафга ўтирилиб қаради. Умуман ошинаси интизом кишиси эканини, мудом расамади билан иш тутишини, иложи борича етти ўлчаб бир кесишини беш қўлдек билади. Ҳозир эса одатига хилоф равишда негадир кечикаётган эди. Ҳайтовур такясида ташвиши бошидан ошиб ётган бўлса керак, ахир, шу замонда эртаю кеч Хурсоннинг чор тарафидан оқиб келган муридлар мўру

малахдек босадиган хайрия даргохини эплаштириш осон эканми? Устига устак ошнаси саройга ипсиз боғланган, кун ора келиб Султон Ҳусайнга салом бериб туриши лозим, шоҳ ортиқ ишонгани боис зиммасига жиддий вазифалар юклагани юклаган. Аксига олиб нури-дийдам деб суюнгани Ахмад Пирий яқинда ишни ҳалигидай ишқал қилди, тунов куни эса такя пирига айланган Сулаймон ота бандаликни бажо келтирди, кисқаси, Пахлавон кўнглига қил сифмай турган бир пайтда базму жамшид сифармикин?

Аттантки Сулаймон ота жанозаси буюрмади, Ҳиротдан бир фарсах узокликда жойлашган қишлоқда ака-ука дехқонлар ўртасида чиқкан ер-сув можаросини тинчилиш учун бориб намози асртча қолиб кетди. Ахийри уларни яраштириб отини қичаб келганда такя жамоаси аллақачон майитни тупроққа топширган эди. Ёзлик кўшк айвонида қўпчилик билан бирга дуойи фотиҳа ўқиб, Пахлавонга таъзия билдириди, марҳум фазилатлари ва у билан боғлиқ олис хотираларини ёд этиб маъюсланиб ўтириди.

Бу кунда Амир Алишер тайинли вазифада муқим турмаса ҳам ҳафтада икки-уч марта лутфан саройга ташриф буюради. Эрталаб қофоз-қаламдан кўнгил узолмай ҳовлида тимискиланади, ахийри кимдир бўйнига арқон солиб тортаётгандек бир алфозда йўлга тушади. Бежирим эгар-абзал урилган бедов белига қўнади-ю, саройга етгунга қадар минг бир хил режа-тадбир тузади, айни пайтда уларни адo этиш ихтиёрида эмаслигини ўйлаб нечукким оғринади. Азалий русумга кўра дастлаб Султон Ҳусайнга салом бериш учун истар-истамас қароргоҳга мўралайди, зарурат бўлса тожу таҳт тақдирли ёки улус тирикчилигига дахлдор масалалар мухокама этиладиган олий машваратда истар-истамас иштирок этади. Кейин ҳоқон тақлифига биноан девоннинг ҳар қанақа эпли ва қаттиққўл ҳодими эплолмайдиган икир-чикир ташвишларига шўнгийди, аникрофи, кўпинча Ҳирот қозиси Низомиддин Муҳаммад билан биргаликда аркнинг қайсидир сидирға ганч сувалган бўлмасида қон-зардоб ютганча арзу дод тинглайди.

Тақдир қамонидан ногаҳон узилган ўқ Пахлавони олам қўксини яралаганидан мудом қайгуда... Шу боис

гоҳо, хаёли ошнасида эмасми, қай гўшада нима учун ўтирганини тамом унугади ва шикоятбозлар минғирлаши унча-мунчада кулоғига кирмайди. Орифи маоний тузган мажлисда Пахлавон ҳоли-руҳи изҳори хисобланган маснавийни эшитгандан кейин чархи каждан тағин ҳам ўксиди. Ахир, Пахлавон Султон Абусаид Мирзо дорга торғтирган Жамшид Пир етимчаси саналмиш Аҳмад Пирнийни суюгини қотириб одам қаторига қўшгунча озмунча укубат чекканми!? Айникса опаси — Ҳирот йигитларини изига зор қилган Зулфизарга кўнгил кўйгани, қиз бечора эса фисқу фужурга ботған сарой чўрисига айлангани ва охир-оқибат хору зорликда хазон бўлгани сабабли бир умрлик хижрон домида қолганини эслаганда кенгу ёруғ дунё кўзига тору коронғу!..

Одатда қабулхона мудом тирбанд: асосан ёшини яшаб ошини ошаган, қордек оппоқ соқоллари қўкракларини безаган, хассага эмас жағига суюниб қолган қари-қартанглар тўпланишади. Алар афту ангорини шудгор қилиб юборган ажинлар шоири давронга чархи қаттол тирноқлари билан тортган чукур-чукур чизикларга ўҳшаб кўринади. Ҳозироқ ҳар бири кор-ҳолига яраши, ҳар бири кўнглига чироқ ёқиши лозим, лекин ҳоҳиш-иродасига мувофиқ жўялироқ чора қайдади?

Амир Алишер нажот истаб келган чолларга зимдан зеҳи солгани сари дунёйи дун кўз ўнгида гоҳ букаламун, гоҳ ўргимчак тимсолида жонлана бошлайди. Таассуфки, кўпинча тасавурида турқи совуқ ўргимчак гивирлаб айланади. Фахмича одамзод устидан қаҳ-қаҳа отиб кулаётгандек ўша митти жонивор! Асли башар авлоди барисидан воказиф, шундай бўлса ҳам ингичка иплардан мохирона тўқилган тўрга пашша янглиғ қайта-қайта илинавериши қизиқ! Ким билсин, эҳтимол сал бошқачароқдир, бинобарин, одамзод ўша тўрга илинмас, бира-тўла ўша савил ичида туғилар, кейин... ўлиб-тирилиб жонини асрари ва халос қилиш йўлини қидирад. Кимдир тоғар излаганини, кимдир тоғмас.

Эрталаб Султон Ҳусайн Мирзо йўллаган чопар даъватига кўра арқ сари ошиқиб борган Амир Алишер кўшинча ярим оқшомда силласи қуриб қайтади. Гоҳо бирон-бир баҳонада ишини сал-пал эртароқ тугатади, ана шунда албатта Пахлавони оламни суриширади ва кўпинча уни ўзига ҳамроҳ қилиб олади. Ёнида Пахлавон бўлса

чарчоини ҳам, ғаму ташвишини ҳам унатади, зерикарли ва мотамсаро туюлаётган дунё беихтиёр шукухли тарзда гавдаланади.

Ошналар бадқовоқ соқчилар қўриқлаётган маҳобатли арк бўсағасидан узилишган ҳамоно арzon нарса қиммату қиммат нарса арzon сотиладиган бозор муҳокамасига тушиб кетишади, баҳсдан бир дам бўшамай, уримбуримлардан бафуржга ўтиб, ўзлари билан ўзлари овора одамларни оралаганча мусиқий асбоблар раастасига яқин келишади.

Не ажабки, ёғоч қозиқчаларга қаторлаштириб илингандан ва ботинида недир оҳангларни яширгани англашиб либ турган дутору танбур, ғижжагу конун, сибизгаю уд, наю дойрани эринмай узоқ томоша қилишади. Кўпинча бу билан кифояланмай қўли гулу дили нозик уста-муғанийлар ижросида оҳори тўкилмаган куй тинглашади мириқиб, сўнг пароканда ўйларга чўмганча, нархига талашмай ўзларига ёқдан бирон-бир чолғуни харид қилиб икки тарафга ажралишади...

Ногаҳон хаёлдан бўшаб Амир Алишер яна дарвоза сари мўлтираб бокди, недир интизорлик чулғади ҳоли-руҳини ва бурчакка сүёвли танбурни олиб тинғирлатганча созлай бошлади. Ва нигоҳини қай бир номаълум нуқтага қадади: Худо шоҳидки, танбур чертишда ҳар ким ҳам Паҳлавон олдиди ип эшолмайди, мабодо бир машқ қилишга киришса тирик жонни эритмагунча қўймас!..

— Паҳлавони олам ташриф буюрмишлар, пиrim!..

Шоири давронни чўчитиб юборишни гуноҳи азим са-найдиган Шайх Баҳлул эҳтиёткорона сўйлашни одат килганди, ҳозир ҳам иложи борича мулоим сазо берди. Шунга қарамай Амир Алишер, хаёл қуши олисларда учмасми, бирор илкис туртгандек сесканиб тушди, ошиғич қўзғалиб айвонни тарқ этди. Сўнг негадир мийифида сокин кулганча ўзи қирқ остига борганини-ю, Паҳлавон элликни қоралаб қолганини хотиридан кечирди.

Ногоҳ кўрдики, симобий салла ўраб, жияги ипак юпқа тўн кийган Паҳлавон аллақачон чорбоғ тўрига ўтиб улгурмиш: сарҳовуз атрофида барқ уриб очилган муаттар исли ранго-ранг чечаклар қошида жимгина мўлтираб турар, гоҳо қалин лабларига ингичка табассум қўнар, тим қора пайваста қошлари остидан чакнаётган йирик-йирик тубсиз қўзларида бир олам завқ нихон эди.

— Оғагинам, фақирга хорлигу раъно-наргисга эъзозмум? — ёлғондакам ҳўмрайди Амир Алишер. — Чидамоқ душвор эрур андоғ бевафоликга!..

— Фақир алар лисонида абётингиздин намуна тингламоқ муддаосинда эрдим, — деди Паҳлавон жиддий киёфада. — Афсуски ишни буздингиз, корангизни кўрган ҳамоно алар ийманмишлар, қизара-бўзара тил тишлаб колмишлар.

— Зарб қилсангиз қўрқурлар ва ўқурлар.

— Аларга озор еткарсам гуноҳга ботурмен.

— Барибир бўйнингизда гуноҳ бордур, кечикдингиз.

— Ҳофиз Фиёсиғидин Дехдорни хафа қилиб қўйишин чўчайсиз шекилли, пири? Асло қайғурманг, ул зот ҳам сизу биз каби ҳом сут эмган банда эрур!..

Чехраси нурланган Амир Алишер таслиммиз маъносида хиёл қад буқдию жадал илгарилади. Чечаклар ахил жамоаси мажлисини тарқ этиб Паҳлавон ҳам пешвоз юрди. Фақат вужудлари эмас, диллари ҳам бирлаши. Сокин чайқалаётган сарҳовуз бўйида нари-бери одимлаб бир муддат қизғин сұхбатга берилишди, кейин дарвоза олдиди шай турган бедовларга қўниб, икки ёнида чинору тераклар қатор тизилган тошлок кўча бўйлаб ела кетишиди.

— Баҳодир оғам, эмди Аҳмад Пирий бирлан бордикелдини тамоман уздингизму? — йўлда дафъатан савол ташлади Амир Алишер. — Муроса қилишни наҳотки истамайсиз?

— Фақир истармен, — ҳўрсинди Паҳлавон. — Лоқин унинг бурни ҳамон осмонда! Шармисорлик тўрvasи ни бўйнига осгандан бери айниқса авзойи бузук!..

— Афсус, афсус! — отини секинлатди Мир. — Отонаси гўрида тикка турмасму!? Бемаврид кетган опасичи! Шўрлик кўз ёшларини тийолмай илкингизга топшираётган дамда қилган илтижолари ҳамон қулогимда!..

Тифдек ўткир нарса гўё Паҳлавон кўксини тилимлаб ўтди...

Юраги туб-тубида қачондир ўрнашган, аникроғи, томир отиб кетган бир армон ногоҳ қўзғалиб даҳшатли суратда акс садо бергандек туюлди ва бутун борлигини ағадар-тўйтар қилиб ташлади. Наҳотки кўп сонияларни сароб оғушида яшадим, деб қўйди ичида. Сўнг қайсиdir

муюлишдан қуйиб қўйғандек Зулфизарга ўхшайдиган, хали очилиб улгурмаган фунчадек маъсум Моҳи тўлиб-тошиб чиқиб келадигандек бир орзиқди, ҳей, тавба, йўқ ердаги хаёлларга бориб гунохи азимга ботмаётирим!?

Мунаққаш эгарда бир маромда тебраниб бораётган Амир Алишер хаёлга чўмган Паҳлавонга ҳар замонда пинҳона нигоҳ ташлар, гўё ошнаси қўнглидан кечачётган фикрларни уқмоқчи бўлар эди.

Алалхусус, хали Паҳлавон бежиз кесатмади. Негадир Хоғиз Фиёсиддин Деҳдор билан иноқлашиш учун шошилмасди. Чамаси хосу авом ўртасида тез танилиб эътибор топган меҳмонга Мирни қийолмай шунчаки эҳтиром қўрсатар, аслида эса иложи борича ундан ўзини олиб қочар эди. Эҳтимол қўнгил маҳрамини қизғаниб шундай қилаётгандир, ахир, у кечагина олис Озардан келиб бугун шоири давронни туғишганидек тутаётгани, ҳатто у билан минг йиллик қадрдондек етаклашиб шаҳар бўйлаб мурид овлаётгани ақлга сигмайди-да.

Худо ёрлақагур Хоғиз Фиёсиддин Деҳдор Баҳри Ҳазар билан Ҳирот оралиғидаги поёнсиз дала-дашт ва тоғ-тошни пой-ниёда босиб чеккан машакқати сабабини билган киши дабдурустдан ёқа ушлайди. Ахду қарори қатъий бўлгани учунгина у йўл азобини заррача назарига илмабди. Фақат Ҳиротга кирган чоғида қанотланиб турган рухи бирдан чўкибди. Ахир, аксига олиб Амир Алишернинг ҳазил-мутойибага ўч надимларидан Мавлоно Соҳибдоро билан Мавлоно Мухаммад Бадахшийга йўлиқкан экан...

Туркча сўзни тутилмай равон талаффуз қиласидан Хоғиз Фиёсиддин Деҳдор бир карашдаёқ надимларда ажабтовур қизикиш уйғотади, озарлик меҳмон Ҳазрат дийдорига муштоқлигини билишгандан кейин шак-шубҳасиз китмирликлари тутади, гоҳ униси, гоҳ буниси қиси-ниб турган мусоғирни масҳаралаш мақсадида ҳатто Афлотун ҳам жавоб беришда қийналадиган саволларни жоладек ёғдиради. Аммо у бирон-бир ўринда зигирча ҳам эсанкирамайди, мужмал ва ғализ жумбоқларни бийронлик билан қийналмай ечади. Бунақа бўлиб чиқишини кутмаган надимлар шак-шубҳасиз хавотирга қўмилади, агар бу жодугар Мирнинг иқболи баланд даврасига ўрнашса-нетса ўзимиз остонаси тупроғини ялашга ҳам зор бўламиз қабилидаги ўйда уни ахду қароридан қайта-

ришга уринишади, аникроғи, бир-бирларига яширинча кўз қисиб зидан хийла йўлига ўтишади.

— Хой, биродар, бу қанақаси, биз боғдан келсак, сиз ўйламай тоғдин келдингиз, — деб ўпкалайди бирори, зарда аралаш. — Сиздек каломи пойма-пой кимса бирлан учрашмоқни Ҳазрат ўзларига лойик билмаслар!

Қовоғи осилган Фиёсиддин Дехдор ноилож боши окқан томонга жўнайди, паст кўчаю дўнг кўчада тентираф юраюра ахийри Абдулла Анзорий мозористони яқинида барпо бўлган Козургоҳ чорбоги рўпарасига келиб қолади. Эрталаб иттифоқо таҳорат ушатиш учун чикиб дарвоза сари мўралаб кўйган Шайх Бахлул жонига ора киради: уни лутфу эҳсон билан ичкарига етаклади...

Ўшанда тушлик пайти бўлгани сабабли Амир Алишер қалам-қофоздан бўшаган, ёғочдек қотган бўйни ва белини уқалай-уқалай гирд айланасида китобу дафтар тўла ўймакорий жавонлар тикланган, дерезаларига мовий тусли ҳарир пардалар тутилган шинамгина бўлмани тарк этган эди. Кўнгли ҳарчанд сайри боғ тилаб турганига қарамай лаб-лўнжи ғалати гезарган ва ўлгудек очлиги билиниб турган жулдир кийимли нотаниш кимсани бошоёқ шубҳа аралаш ачиниб кузатган ва кейин бош тебратганча Шайх Бахлул тузаган дастурхонга чорлаган эди.

— Бунчалик азиятли сафардин тилагингиз недур? — дея сўраганди нонушта охирида.

— Мақсадим ихлос супургиси бирлан муборак осто-нангизни супурмак, пирим, — кафтларини қўксига босганди Фиёсиддин Дехдор. — Муридлик саодатига мушарраф бўлғон оним ўзимни таърифи жомеъ ва таърифи монеъ қилурмэн!..

Пешқадам хамсанавис саналмиш Низомий Ганжавий юрти нафасини келтирган инсон такаллуфи Ҳазрат шоирнинг нозик сезимларига тегиниб-тегиниб ўтганди. Андак ўйга толгандан кейин устма-уст савол бериб уни синаб кўришга жазм этгани ҳозиргидек ёдида. Сал ўзи ни ўнглаган меҳмон саволларига қоқинмай-суринмай бурро-бурро жавоб қайтарганини кўриб у таъб ва ҳол кишиси эканига имон ўтирганди. Азиз меҳмон Хурросон тупроғида Низомий Ганжавий билан биргаликда шоири калон Қосим Анвор ҳам маълум ва машҳур эканидан шодумон эканини баён қилганда беихтиёр кўнгли чироқ ёкилгандек ёришгани ҳам ёлғон эмас.

— Биламан, Қосим Анвор Озарда туғилмиш, аммо Хуросон учун ҳам комил фарзанд саналур, — деган Мир сўлиш олиб. — Аттангки факирга дийдори насиб этмаган, таваллудимдин олти йилча бурун дорилбақо са-фарига жўнаган. Мероси кўзгу кабидур, анга шаксиз кўнгил гавҳарлари зухур ўлмиш. Сизга ёлғон, Худога чин: каминани уч ёшимда мафтун айлағон.

— Офарин! — деган меҳмон кўзлари ёниб.

— Факир ҳануз ул зот остонаси жўрибкашимен!..

Козургоҳдаги мўхташам кошингорий кўшкда аллақачон ўз уйидагидек эмин-эркин сұхбатлашиб ўтирган Фиёсiddин Дехдор нигоҳида шубҳа аралаш ҳайрат акс эттанини Амир Алишер сезиб мийигифда жилмаяди. Ахир, эсини таниб-танимай, аникроғи, уч билан тўрт ўртасида Қосим Анворнинг риндан шеърларидан намуналар ёдлагани ёлғонми? Мана энди сўз дунёсида юксак поғоналарни ишғол этганига қарамай ҳамон унинг илохий салоҳияти ва заковати қошида юкунишни ор санамайди, токи тирик экан бундай баҳтдан воз кечмаса керак.

Алалхусус, Амир Алишер илк сұхбат пайтидаёқ Фиёсiddин Дехдорга кўринмас иплар билан қаттиқ боғланди. Натижада хузурбахш ҳаммомда поклангандан кейин ҳурматли меҳмонни бош-оёқ сарпо билан сийлашни лозим топди. Карабсизки, у Хуросон пойтахтида русумга кирган охорли либосда қирчиллама йигитдек яйраб-яшнаб кетди ва шоири давронга чексиз миннатдорчилик изхор қилди.

Эртаси куниёқ бир тану бир жон бўлган сара улфатлар қўшалоқ зумрад гумбази мармар сарховузда акс этган кўшкнинг узун-шинам айвонида, шохи дастурхон тўшалиб куш сутидан бўлак жамийки нозу неъмат муҳайё қилинган миз атрофида тўпланишди. Кумуш қадаҳларда кўпирган гулгун шароб ташна юракларни тилга киргизган ҳамоно Амир Алишер меҳмонни таърифлашга тушди, орада Мавлоно Соҳибдоро билан Мовлоно Мухаммад Бадаҳшӣ қилмишларидан кесатиқ аралаш сўйлаб давра ахлини роса кулдирди. Ахийри навбат тўрда, қават-қават кўрпачаларда очилиб-сочилиб хушхол ўтирган Фиёсiddин Дехдорга тегиб барча бутун вужудини қулоққа айлантириди. Офринки, у май тўла аёқни қўлидан қўймай Низомий Ганжавий маҳорати чўққиси — ошиқ-

маъшуклик бобида тоабад ғолиб Хусрав ва Шириннинг ўзаро дил изҳори бўлмиш сатрларни бош-охир ёд ўқиди.

Ногаҳон Амир Алишер киприклари учида марварид каби товланувчи шаффоф томчилар йилтиради, сўнг улар нимагадир интиқланган каби ёноқлари оша дувиллаб тўкилди, ким билсин, ўша лаҳза Низомий Ганжавий обидаси ёнида муносиб обида тиклаш орзуси қайтадан булоқ каби жўш урдими дилида!?

Денгизу тоғ-тош оша авваламбор назм завқини истаб келган аломат меҳмон давра файзига файз кўшиб тантана қилаётган эди, хўш, унинг кишини хайратга солувчи шижаоткорона даъватига ким муносиб жавоб бера олади, ким?

Харгиз ашъор кироати ва чечанлик бобида беназир бўлган Миркосим Туркигўй, ишо ва байтбарак мусобақасида мохир Мавлоно Биной билан Амир Шайхим Сухайлий, муаммо ва ровийлик санъати устаси Абдулла Садр Марварид... недандир чўчигандек жойларида безовтаҳол кўзалиб кўйиши.

Давра ахли буткул сукутга толган бир пайтда Паҳлавони олам секингина томоқ қириб ҳамон тотли изтироблар оғушида мутаассир ўлтирган шоири давронга мулойим нигоҳ ташлади, сўнг каминага ижозат бергайсиз маъносида аста кафтларини кўксига босди.

— Марҳамат! — деди Мир. — Барча сизга мунализир!..

Паҳлавон қувваи ҳофизасига сира тараф йўқ; сўз сехрарлари сultonи Фаридиддин Аттор, Пири Туркестоний саналмиш Ҳожа Аҳмад Яссавий, Хуросонда таваллуд то-пиб Рум тупроғида чукур илдиз отган Мавлоно Жалолиддин Румий, маликул-калом Мавлоно Лутфий ёки насл-насаби асли кешлигу тақдир тақозоси билан Ҳинд элини оламга танитган Амир Хусрав Дехлавий даҳосидан тўқистугал баҳраманд эди. Ёулар мерос қолдирган ашъорлар шодасини мавриди билан ҳар ерда тўлиб-тошиб тарғиб этарди.

Ҳозир эса Паҳлавони олам фақат Амир Алишер умр бўйи заҳмат чекиб чархлаган қалам табиатан нималарга кодир эканини кўрсатиш билан кифояланди. Сираси у овозини юмшатиб ўқиган намуналарни жон қулоги билан тинглаган давра ахли баравар хулоса қилдики, ал-

лақачон жамийки ғазалнавислар Ҳазрат чангидა қолмишлар, чангидা...

Козургоҳда кечган ҳар жиҳатдан тўкин-сочин зиёфат кўпчилик ёдига тоабад ўрнашди. Айниқса, ундан Амир Алишернинг ўзи кўпроқ завқланиб юрди, офтоб нишонли мажлисига Ҳофиз Фиёсиiddин Дехдор каби хушфеъл ва салохиятли ҳамдам келиб қўшилганини ўйласа, кўкси юксаларди.

Муҳими, Козургоҳда у билан яккама-якка дилдан гаплашишни истар, айниқса, Низомий Ганжавий турмуш ва сўзни қадрлаш йўлида чеккан машакқатлар, умри охирида қавмдошларига қилган васиятлари ва ўз кўли билан тартиб берган охирги девон хусусида баҳсу мунозара қилиш учун кулай пайт пойларди.

Аттангки, ҷархпалак мудом бир маромда айланмас экан!

Орадан бир неча кун ўтиб дабдурустдан рўй берган бир ҳодиса андак ташвишга солганини ҳали-ҳали ўзидан ҳам яширади. Адашмаса, шом билан хуфтон оралиғи эди, қўшалоқ гумбазли кўшкнинг орастага ва сокин айвонида Аҳмад Яссавий ҳикматлари мағзини чақишга уриниб маъюс ўлтирас, бу кетишда одамзод нафс лашкари билан бошланган муросасиз жиҳодда мағлуб бўлмасмик, қабилидаги мулоҳаза хаёлини эгаллаган эди. Сипсиллиқ кулранг мармар қопланган зинадан шовурсиз кўтарилган Шайх Баҳлул салом бериб рўпарасида тавозе сақлади ва узр сўраб икки буклоғли варак узатди. Қараса настаълиқда битилган муҳтасаргина мактуб:

«Эй Мир, сиз донишлик булоғидан ташналигини қондирганд, эзгу сўз ва эзгу фикрни жамийки бани башарни жаҳолат чангалидан халос қилишдек вазифа сари сафарбар эта олган, мискин дилларга ёруғлик ва тафт улашган саҳоватпеша пиру муршидсиз. Сиздек зот учун муносиб жой тоабад сўнмас иқбол юлдузлари анжуманида эрур. Шундоғ экан, оқу қорани зўрга танийдиган биздек ғоғил жамоа сизнинг Тангри ва дунё назарига тушган бўсағангиз тупроғини ялашдек улкан саодатга муносибмизму!?»

Таассуф ичра Ҳазрат мактубни қайта-қайта хижжалаб ўқиди, ҳар гал кўз ўнгидан бир лаҳза ҳам Паҳлавон қадди-басти жилмади, ахийри хат ботинида низон нозик

қочиримни укиб, чор-ночор жилмайди. Агар янглишмаса, не сабабдандир баҳодир ўзи мансуб жамоани камситиш баҳонасида Ҳофиз Фиёсиддин Дехдор шаънига таъна тошларини отган, унинг ўзидан ҳам, қобилиятидан ҳам гумонсирашига ишора берган эди.

Шундан кейин Амир Алишер ноилож бутун Ҳиротга довруғи кетган дарвеш сиёкли меҳмон феъл-автори устида теранроқ мушоҳада юргизиб қолмай, юриш-туришига зингил солиб кузатди, барибир кўзига бирон-бир нуқсони ташланмади, аксинча, яна ҳам ибраторуз фазилатлари шоҳиди бўлди. Бинобарин, меҳр ва қалом гадоси, ҳамиша кўнгил ва лафзга иқтидо қиласи, балоғат илми ҳамда дунё пасту баландидан тузуккина вокиф, химмат бобида ўзини қўйворишдан чўчимайди, увол ва хиёнатдан ўлгудек қўрқади, ҳўш, бунинг нимаси ёмон?

— Хей, улуг амир, келгинди қандоғ кимса? — ахийри бир кун Султон Ҳусайн Мирни хузурига чорлаб гапга тутди. — Ҳарбу зарб айтишганда ҳатто қошида Пахлавон ҳам саросимада қолибдур.

— Фаҳмимча, ҳол ва таъб кишиси эрур, — деди Мир хотиржам.

— Обдон тафтиш қилдингизму? — гумондор эканини яширмади шаҳсаншоҳ. — Мабодо, Қосим Анвор янглиф худписанд кимса бўлса, не кечур ҳолимиз? Ҳимм... яна... Озар тарафдин келмиш!..

Ногоҳ Амир Алишер кўқдан заминга тушгандек бўлди.

Синамаган от сиртидан ўтиш обрў келтириши душвор-да!..

Ахир, вакти-замонида Қосим Анвор Шоҳруҳ Мирзодек ер юзини титраттган забардаст ҳукмдор бошига озмунча ғавғою ғурбат орттирган эдими? Нафаси ўткир шоир, Ҳурсоңда таълимоти кенг тармоқ ёйгандан кейин, нимадандир ранжиганми, бошқа сабабданми, бальзи темурий шаҳзодаларни саройга қарши қайраб солади. Ҳар ерда катта-кичик исён кўтарилгани туфайли Шоҳруҳ ростакам талвасага тушади, кун сайн муридлари кўпайиб бораётган Қосим Анвор пайини қиркиш чорасини қидиради. Бироқ ошкора жазолашдан чўчиб, мамлакатдан чикариб юбориш учун иззат-икром доирасида фармойиш беради...

Фалокат ҳамиша оёқ остида, хўш, ўзини ҳам Афлотундек, ҳам мусичаи беозордек тутиб, хосу авомни лолу ҳайрон қилаётган Ҳофиз Фиёсиддин Дехдор аслида бетига ниқоб тортган ашаддий шайтон — ё Эрон, ё Ирок, ё Рум, ё Дашиби Қипчоқ жосуси эмаслигига ким кафил? Ким билиб-сезиб ўтирибди, енг ичида иш бажариб юрган бўлса? Ахир, мамлакат шундок ҳам нотинч, гоҳ у шарда, гоҳ бу кентда ўт чиққани чиққан, вазият айниқса, Астрободу Марвда, Машҳаду Балхда кўп таранг.

— Олампаноҳ, Тангрига қасамки, ул зот ғайирликдин йирок, — ишонч билан сўз котди нихоят Амир Алишер. — Хуржунида бор бисоти китоб, ақлу идрокида жамланғони адаб!..

— Ишондим, Алишербек, ишондим! Сиз меҳр берган зот биз учун ҳам ҳабибдур!..

Султон Ҳусайн мийигида кулганча бир муддат ўй сургандан кейин кафтини кафтига қарс урди, эшикоға орқали ҳузурига ҳазинағон билан бош баковулни ошиғич чорлади ва Жаҳоноро чорбоғидаги мўхташам қасрда Фиёсиддин Дехдор шарафига зиёфат белгилади. Сўнг умрида илк маротаба меҳмонлар рўйхатини ўзи эринмай тузди, сарой эмас, аввало, кўнглига яқин кишиларни сараларкан, Амир Алишердан кейинга ўринга хос баҳодири саналмиш Паҳлавони олам номини тиркади.

Мана энди ошналар ҳадемай бошланажак шоҳона бázми жамшидга кечикмаслик учун пойтахтни қоқ иккига бўлиб ўтган ва тош тўкилган ўрта кўчадан учқур бедовларини қичай-қичай елиб боришаётир.

Бахаво ва салқин чорбоғ бўсағасида аллақачон бўйбастлари қариб бир хил тик нигоҳли найзабардор навкарлар саф тортишган эди. Дарвозадан берироқда тартибни назорат қилиб турган Ҳирот доруғаси Аҳмад Мирзо билан миршаббоши Шамс полvon уларни алоҳида иззат-икром билан қаршилади. Улар чорбоғ ўртасида қадростлаган салобатли қаср сари илдам одимлашди, иззатли меҳмонлар ичида энг иззатлиси Ҳофиз Фиёсиддин Дехдор билан қадрдонларча салом-алик қилишди.

Хаял ўтмай карнай-сурнайлар гумбирлаб Султон Ҳусайн Бойқаро ташриф буюрганидан дарак берди. Бутун саф әгнига асл тошлар билан зийнатланган зарбоғ тўн кийган, бошига товус пати ва нағис лаъл қадалган ипак дастор қўндириган шаҳаншоҳга эҳтиром кўргазиши

учун ошиқди. Сўнг барча оқ мармар қопланган зина орқали кўркам айвонга кўтарилиди ва қуш сутидан бўлак жамийки ноз-неъмат мухайё қилинган узундан-узун хонтахта қошида бир муддат тараддуд чекиб қолди.

Ниҳоят Султон Ҳусайн ўнг ёнини Амир Алишер, чап ёнини Паҳлавони олам эгаллади, кейинги ўринларда Ҳофиз Фиёсiddин Дехдор, вазири аъзамлар Ҳожа Афзалиддин билан Ҳожа Низомулмулк, ҳол ва тъъб ахлидан Аб-дулла Садр Марварид, Амир Сайд Бадр, Миркосим Туркигўй, Амир Низом муқаллид... ва бошқалар ўrnashdi.

— Элимизга хуш келибсиз, биродар, — Султон Ҳусайн бемалол чордона қурғандан кейин меҳмонга илтифот кўрсатди. — Беш кунлик фанимат дунёда учрашиб шарҳи дил айлаш кўп ибратлидур.

— Хуросондек жаннатмонанд юртга ҳам дийдор қўмсаб, ҳам илму ҳикмат истаб келибмен, — деди Фиёсiddин Дехдор қизариниб. — Оқиллар сұхбати қулингиз учун олий мукофотдур. Не омадки, даврабоши ўзингиз экансиз.

— Факир шунчаки бир юрт эгасидурмен, етти иқлимига ҳукмини юргизолган Алишербек эрурки, факир анингдек жаҳонгирига муридликка ярайменму, йўқму, ёлғиз Худога аён!..

— Кўп зиёда лутфу эҳсон қилурсиз, — деди Мир ўнғайсизланиб.

— Хўш, хозирча баҳсга чек қўйдук, негаки анча фурратдин бўён дастурхон мунтазир, — иштаҳа қўзғаётган сархил егуликларга ишора берди Султон Ҳусайн. — Бас, соқий ҳомушлиқдин тийилсин-да, биздек ташниа зорлар дилини овлашга киришсун, токи дунёда май қувончидин ортиқ қувонч йўқлигини қайтадин англайлук.

Ихчамгина беқасам камзул кийган хушмўйлов косягул, шохга алоҳида мулойим табассум ҳадя қилгач, дарҳол енг шимариб ишга киришди: тилла жомларни кирмизий бода билан тўлғазиб узата бошлади.

Хаял ичида давра аҳли гўё фалак тоқига кўтарилиди.

Фақат Амир Алишер нўш қилишга шошилмас, хар замонда шунчаки лабини ҳўллаб қўяр эди.

Харҳолда Паҳлавон ҳам тийилиб ўтирас эди.

Қачондир у Аҳмад Пирийни эслаб бир хўрсинди ва беихтиёр олдида турган ва недир ваъдалар бераётган

аёққа узанди. Салдан кейин гүё томоғи қакради ва курғур нафси яна тусади, Мирнинг таъқибкор нигоҳини туйса ҳам эътибор бермай устма-уст симиаркан, ахийри томирларида қайнок қон кўпирди, руҳида нимадир түғён уриб эски хотиралари кўзғалиб кетди.

Ажабки Паҳлавон кўнглини битмас-туганмас надоматга маҳқум этган кечмиш сари қайтгандек эди, гүё тақдир бино қилган мудхиш воқеалар ичра ўралашиб юрарди, ана, дор остида жовдираб турган, Султон Абусаид Мирзо ва унинг салтанати шаънига таъна тошлари отаётган кимса Жамшид Пир эмасми!? Жон-жаҳди билан куролли сарбозлар сафини ёриб ўтиб, ўзини ерга ташлаган ва зор қақшаб бўзлаётган Зулфизар эмасми!?

Эй, Зулфизар, ёлғон дунёдан рост дунёга бемаврид кўчган, ўзи билан не-не орзу-ҳавасларини ола кетган малак, мана, орадан неча йиллар қувлашиб ўтди ҳамки, Паҳлавон сенинг хаёлинг билан машғул!..

— Олинг, асал бўлғай!..

Кутилмаган лутфи эҳсондан Паҳлавон хаёли пардек тўзғиди...

Кейин негадир хушмўйлов косагул деярли ёнидан жилмай муқом билан айланиб-ўргила бошлади. Гоҳ ипакдай эшилиб, гоҳ оғзи танобини қочириб, лиммо-лим қадаҳ узатгани узатган, қитиқ патга тегадиган мақтов сўзлари айтгани айтган!..

Ногахон буни сезиб қолган Амир Алишер бир ажабсинди, бир ғашланди, сўнг қайсиdir нуфузли мажлисда ҳазил-чин аралаш хуштаъб ва хозиржавоб шоирлардан Мұхаммад Бадаҳшийга берган баҳосини хотирлади.

Бинобарин, Ҳиротда ҳалига қадар ҳеч ким риндлик тариқини унингдек юқори мартабага кўтариб улгургани йўқ, ахир, у факат дунёдан эмас, ўзидан ҳам адашган, кўнгил майли билан эртаю кеч койиниб ўзи каби жунунваш ҳабиб қидиради, топса — яхши, мабодо топмаса тақдирига тан бериб ўзи билан ўзи улфатчилик қилади, субҳидамга қадар майхонада ташналигини қондиргач, қарахт ҳолда кўча-кўй ва бозорларда ёлғиз санфий-санфий шеър айтиб юради...

— Амирим, андак хомушсиз? — ногоҳ шоирни тергади хоқон, ёноклари чўгланиб. — Хўш, бизга-ку илтифот қилмапсиз, чидармиз. Нечун муҳтарам меҳмонимизга меҳр кўргизмайсиз?

— Майи ноб илтифотига ярамасмен, — деб юмшоқ кулди Мир, айни пайтда Паҳлавони оламни зимдан кузатиб. — Нима, шоҳим, косагул хизматидин қўнглингиз тўлмаётирум?

— Сиздек зот қўлидин қадах олмак саодатдур.

— Зап айтдингиз, олампаноҳ, — деди Дехдор, яккам-дуккам оқ оралаган соқолини тутамлаб. — Фақирга келсак... майта-ку тўярмен, локин сиздек азизлар дийдорига тўймагим душвор!..

— Алишербек бодадек оғатижон санамдин аразла-мишлар, аммо бул оғатижонни таъриф этишда суяклари йўқтур, — Султон Ҳусайн лиммо-лим қадахни кафтида тутди. — Инишо этмишларки, ёр аксини майдада кўр деб жомдин чиқди садо! Ҳай-ҳай, нақадар латиф! Жомдин табассум ила боқаётган жонон қиёфаси ўт қалайдур юрагимга!..

Анча сархушланган Фиёсиддин Дехдор ўша газални муаллиф оғиздан аввал-охир эшитгиси келиб колди. Ўша захоти Мир ним табассум билан меҳмон илтимосини кондирди. Давра ахли олқиши ёғдираётган фурсатда шоири даврон хизмат килган киши бўлиб нари-бери ўтаётган Хожа Маждиддин майкўза тикинини суураётган соқийга амирона тикилаётганини кўрди. Торгина пешонасини реза-реза тер қоплаган йигит ажабтовур шошилар, не-дандир хадиксираган каби бениҳоя безовта эди, тушунуксиз ифода акс этган юмалоқ кўзлари олма-кесак терар эди.

Ахийри у этак томонда, ислимий накш ўйилган устун ёнида бетоқат бўзариб турган парвоначига биқинидан бош бармоғини мих қилиб кўрсатди, даврани шошилмай бир айлангач, илжайганча Паҳлавон ёнида бемалол тиззalади, сўнг латифа айтди чоғи, анча етилган баходир кенг елкаларини силкита-силкита пихиллаб кулди.

Кимдир вазмин овозда, яна шеър бўлсин, деб луқма ташлади.

Дарҳол ғала-ғовур босилди ва Амир Алишер имоси билан ташаббусни қўлига олган Мирқосим Туркитўй вазирзода шоир Муҳаммад Али Шуғоний ҳол ва таъб на-мояндалари хамдами саналмиш Ошиқ Чоғарийни шарафлаб ёзган газал ҳаргиз Хирот жамоаси тилида эканини таъкидлаб кироат билан ўқиди, байт:

*Чунон гарикү маям, соқиё, ки аз гили ман,
Агар гуле бодар ояд шароб аз у бичакад.**

Даврада ҳайратомуз бир жонланиш рўй берди, барча баравар Али Шуғонийни эслаб илиқ сўзлар айтди, ал-қисса, ҳалига қадар бирон-бир қалам сохиби майи нобни бу қадар муболага билан мадҳ этмагани бир овоздан баралла эътироф этилди. Яна бир сидра лабо-лаб қадалар бўшатилгандан кейин мунозара дунё мусиқасиз ғариф кўриниши хусусидаги қизғин баҳсга уланди. Хосу авом Ҳазрат пешонасини силаган кўпдан-кўп салоҳиятли ҳофизлар ва муганний-машҳоқлар нафасидан баҳрамандлиги узок мұхқама бўлди. Мусиқа илму амали бобида Паҳлавони олам айниқса беназир эканлиги, чолғу танлаш ва ижрода кўп моҳир усталардан қолишмаслиги айтилганда Мир ноҳосдан бир қалкиб қўйди.

Дарҳақиқат, Паҳлавони олам мусиқа фани пешволари саналмиш устод Мұхаммад Ҳоразмий, Мавлоно Нўймон, Мавлоно Соҳиб Балхий, Шайх Сафой Самарқандий ва Ҳожа Юсуф Андижоний билан биргаликда эл эъзозига етишгани муболага эмас.

Қачондир у Мир Бузрук Термизийга бағишлиланган «Чаҳаргоҳ»ини бутун Ҳурсонда ардоқли нозиктаъб мұганий-созанда Мавлоно Соҳиб Балхий «Чаҳаргоҳ»идан илҳомланиб битган эди. Ҳол ва таъб намояндалари тўпланган бир мажлисда буни ўзи ошкора эътироф этган ва устод амали жамийки дилга яқин амаллар гултожи эканлигидан фахр туйганди. Ҳозир худди шунга ўхшаш фикрни Абдулла Садр Марварид ҳам ўртага ташлади ва қонунда Балхийнинг юрак пардалари билан уйғун ўша амалини эзиб-эзиб چалди. Жоладек ёғилган олқиши тинган ҳамоно Мирқосим Туркигўй кафтларини аста қўксига босганча сархушу сармаст ўлтирган Фиёсиддин Дехдордан навозиш қилишни сўради.

Таклиф барчага, айниқса, Султон Ҳусайн билан Амир Алишерга ғоят маъқул тушди. Давра аҳли бутун вужудини қулоққа айлантирган дамда шаҳаншоҳ беихтиёр Паҳлавондан нарироқ сурилишни сўради ва Дехдорни ёнига чорлади.

* *Мазмуни:* Соқий, майга шу қадар ғарк бўлдимки, агар тупроғимдан бир гул униб чиқса, ундан май томиб туражак.

Ҳар кимга ҳам насиб этмайдиган илтифотдан кўкси юксалган меҳмон мулоzим тавозе билан узатган қонунни аста миз гирдига ўрнатди ва қўрсаткич бармоғига кийги зилган кумуш нохун билан тап-таранг торларига енгил зарб урди.

Хиёл эзгин, хиёл қувноқ эшилаётган савту наво гўё май жодуси билан битим тузиб интизор дилларни ишғол этишга киришди, аниқроғи, ҳар кимни кўз илғамас ип-лар билан ўраб-чирмаб ташлади.

Пароканда хаёллардан бўшаган Амир Алишер эса бамисоли оташгоҳга кириб қолди, яна бир карра инондики, моҳир созанда мулоjим суруд чиқармак ила ҳол ва таъб аҳли бағридан дуд ҳам чикаради, уста мутриб ҳам сертади, ҳам айтади, фаҳму идрокни ўзига ёр айлаб, кўнгил мулкига кўзголонлар солади...

— Паҳлавон ҳам бизни ху什нуд этсунлар, — олқиши тинган заҳоти яна товуш берди Мирқосим Туркигўй. — «Сегоҳ» ёки «Чаҳаргоҳ»дин баҳра олмак дунё шодлиги-га етишмак ила тенгдур, илоё кўллари дард кўрмагай!..

— Жон деб кўшилдук, — Мирқосим Туркигўй фикрини маъқуллади Абдулла Садр Марварид. — Паҳлавон қўлига соз олиб хониш килганда андалиб ўётда қолур ва сайрамакни эп билмас.

Давра аҳли ажаб муштоқлик билан бутун дикқат-эътиборини қалин лабларига нозик кулги кўнглан Паҳлавони оламга қаратди, ҳатто gox Султон Ҳусайн, gox Амир Алишер гинали тарзда унинг дилларни маству масрур этадиган машқларини соғиниб қолишганини таъкидлади.

Ҳаёлан яна олис кечмиш билан юзланиб ўтирган, гоҳо қуйиб кўйгандек Зулфизарга ўхшайдиган Моҳи билан ғойибона сўйлашаётган Паҳлавони олам негадир жавобга шошилмади, ниҳоят мулоzим узатган учига ипак пўпаклар осиғли жонон танбурни бағрига босганча бир муддат ўйга толди, сўнг қошларини чимириб: «Бу кеча меҳмонники, ондин навбатни олсак ярашмас!» — деб узрини баён килди.

Ноўнгай жимлик чўқди, яхши ҳамки шу палла Фиёсиддин Дехдор ёнида турган дуторни ими-жим олиб тебрана-тебрана черта кетди-ю, давра аҳли чалғиди. Эътиборли чолғулар ичра дутор нолиши ўзгача товланишини Амир Алишер шунда яна бир бор теран туйгандек бўлди. Ингичка қўшалоқ тор гўё тўлиқиб жумлаи жаҳон билан

сирлашаётган эди, шивирлаши шу қадар эхтирослики, тинглагувчи бор-йўғини унга фидо қилса не фам? Ниҳоят даврани буткул таслим қилишга аҳду қарор берган меҳмон куйга қўшиқ улади. Худди шу дамда Амир Алишер Паҳлавон холи-рухини билгиси келиб ўгирилди, лекин уни жойида кўрмади.

Паҳлавон қачон, нима учун туриб кетгани қоронғи эди, хушёргига қарамай Мир афсуски ғофил қолибди, чамаси эс-хушини мусиқанинг май сехридан-да кучлироқ оҳанрабоси ўғирлаб қўйганди. Ниҳоят Амир Алишер баҳодир ҳожат истаб чикқан дея тахминлади. Лекин у ҳаяллаб кетгани боис ичига чигил тушиб мажлис завқи ҳам, дастурхон зийнати ҳам қилча татимай қолди. Дафъатан мұнаққаш устун ёнида мамнун илжайган кўйи ким-гадир маъноли им қоқаётган Ҳожа Маждиддинни кўриб ғашлигига бадтар ғашлик қўшилди.

— Шоири замон, недин ташвишдасиз?

Мужгонлари кайф пардаси билан ўралган Султон Ҳусайн истехзо аралаш берган савол Ҳазрат корига яради, беҳад толиққанини баҳоналаб даврани тарк этиш учун изн сўради. Шаҳаншоҳ оғриниб ижозат бергандан кейин илдам бориб Шамс полвонга учрашди. Афсуски, хуфия шароб нуш айлаб, аллакачон вазифасини унуглан миршаббоши бирон тайинли гап айттолмади, такясига равона бўлгандир, дея эҳтимол қилди, холос.

Амир Алишер чорбоғдан чикаверишда шай қилинган бедови сари шошилмай одимлади, тилла узангига оёқ тираб эгарга қўнган ҳамоно кўз ўнгига юмшоқ ўриндик ва пар болишлар жонланди. Лекин жаннат каби сўлим Козургоҳ дарвозасига яқинлашган дамда негадир уйқуси қочди, жиловни Шайх Бахлулга топшириб сарховуз атрофида ўзи билан ўзи сўйлашганча паришенхол айланиб юрди. Қайсиdir гузардан анчагина баланд пардада эзгин қўшиқ эшитиларди, ким бўлса ҳам «Қаро қўзум»ни қиёмига етказиб айтиётган эди.

Аллатовур орзиккан Мир беихтиёр тўхтади-ю, бутун вужудини кулоққа айлантирди, нотаниш ҳофиз овози ширадор эканини эътироф этганча сувга термилди: юзаси кумушранг, туби сим-сиёҳ мавжлар кўқдаги тўлин ойни оғушига тортган эди. Бу ҳолатга у маҳлиё бўлиб қолди, бир оздан кейин шундок ётоғи ёнида жойлашган, нақшинкор жавонларига саҳтиёний жилдли китоблар

терилган хосхонасига кирди, аста келиб миз ёнига чўқди-ю, чала битикларидан бирини товушисиз ўқиб хаёлга толди.

Қачондир Ҳазрат кўнгли нурланиб ниманидир қумсади, нима эканини англаб-англамай аста довотда интизор турган патқаламга узанди. Сўнг яна ўй суриб атиги бир-икки сўз иншо этиб улгурмай ёнида бирор томоқ кирди. Кимса Шайх Баҳлул эканини дархол билди, факирни холи қўйинг маъносига ранжиганнамо қўл силкиди. Кекса мулозим жойидан жилмаганини билиб норозиланди. Ахийри у хозиргина Борғи Жаҳонородан шошилинч чопар келганини, зудлик билан шаҳданшоҳ ҳузурига етиб бориши зарурлигини айтганда беихтиёр бадани жимиirlab кетди...

Иккинчи боб

ТАҚДИР КЕМАСИ

Давра авжини кўрган Паҳлавон сира қутилмаганда бўшалди, аникрофи, гоҳ Зулфизарни эслаб, гоҳ Аҳмад Пирийни ичидаги кўтарасига сўкиб, айниқса истараси иссиқ хушкалом косагул химматидан руҳланганча лиммолим жомларни устма-уст бўшатаверди...

Ахийри ўткир мусаллас сехри аста-секин жамийки хужайраларини ишғол килди-ю, бариси – Зулфизар доғи-алами ҳам, Аҳмад Пирий туфайли бошига тушган мусибат ҳам қувваи хофизаси қатларидан ному нишонсиз йўқолди, ҳалигина қоронғи бўлиб турган дунё қўзиға чароғон кўрина бошлади. Эҳтимол шунинг учун ҳам қай маҳалдир пинжига сукилган Хожа Маждиддин билан бемалол сухбатга киришиди, ваҳоланки кўпдан бери уни панароқда ушлаб таъзирини бериб қўйиш тилагида юрар эди.

Йўқ, асли сал бошқачароқ бўлувди, аввал Паҳлавон хонаки мушукдай юмшоқ-юмшоқ суйканган Хожа Маждиддинни бошқаларга сездирмай аста силтаб ташлади. Аммо у сурлик билан қайта ёнига чўкиб: «Баҳодир, кўзни каттароқ очгайсиз, мусоғир сизга чоҳ қазийдур!» – дея

пичирлагандан кейин хушёр тортди-ю, унга жиддий бокди. Шу орада Султон Хусайндан ўтган эхтиётсизлик парвоначи ҳак эканини тасдиқлагандек туюлди. Тўғриси, у бир понона қуи — Фиёсиддин Дехдор ўрнига сурilmади, гўё бира-тўла тубсиз жарга қулади, жарга..

Абдулла Садр Марварид киска шарҳдан кейин устод Мавлоно Соҳиб Балхий «Чаҳаргоҳ»ини чала бошлаганда Паҳлавони олам Дехдор билан ўзи ўртасида зимдан пайдо бўлган хусумат яхшилик аломати эмаслигини ўйлаб изтироб чекаётган эди. Кимдир кўнглига озор бергани учун эмас, ўзидан ранжигани учун танбур чертгиси келмай давра аҳлини ажаблантириди. Ҳатто меҳмон қасдлашган каби дутор жўрлигига эшилиб айта бошлаган қўшикни хушламай эшилди, косагул такаллуф билан узатган жомни бир сипкоришда бўшатгач, даврани тарк этди.

Беадад шодиёнага фарқ қасрдан шошилмай узоклашган Паҳлавон бир неча кун мукаддам Амир Алишерга битган тагдор мактубини эслаб яна авзойи бузилди. Пароканда ўйлардан кутилолмай ҳар ерда ўрнатилган фонуслар фира-шира ёритган сокин хиёбон бўйлаб узок тентираб юрди, қай маҳалдир кулогига қадам товушлари чалинди, беихтиёр ўгирилиб муҳим хабарни етказмоқчидек ошиқиб келаётган Хожа Маждиддинни кўрди.

— Ошна, билишимча сиз нечундир факирдин аразасиз, — деди парвоначи дабдурустдан, Паҳлавон ёнида тўхтаб. — Бектор қиласиз, Аҳмад Пирийни йўлдин оздирган кимса бошқадур, вақти етса аён бўлур.

Паҳлавон чурқ этмай бир-бир босиб илгарилайверди.

— Таксир, хозир сизга бошқа гап айтмоқчи эдим, — бир текис тишлигини ярақлатиб илжайди Хожа Маждиддин. — Шоҳимиз сайис-пайки Тайфурни билсангиз керак. Ушбу паллада у ҳам Садафхона маҳалласидаги уйидаги зиёфат тайин килғон, сиз бирров бориб кўнглини овлашингизни ўтишибур.

— Нечун ўтинаидур? — энсаси қотиб сўради Паҳлавон.

— Сизга ихлоси баланд эркан, алалхусус ҳам иншода, ҳам майдонда топган шуҳратингиз гадоси! Йўқ деманг, борсангиз боши кўкларга етгай!..

Баҳонада кизғин паллага кирган базми жамшидни тарк этган лаҳзадан бери у ўзини мискин ва ёлғиз се-

заётган эди, Хожа Маждиддин Тайфурдек муриди номидан қилган даъват кўнглини сим-сим ўртаётган туйгуларни ногоҳ жунбишга келтириди ва маъқул деб розилик бериб юборди. Бир неча дақиқадан кейин парвоначи кўшган чуваккина мулоzим билан етаклашиб Бони Жохонородан анча узоқ бўлган Садафхона сари жўнади.

Қадимдан Хиротда бу маҳалла мавқеи баланд эди, негаки фалак тоқи билан бўйлашган маҳобатли осори-атиқалари кўплигидан ташқари ахолиси асосан таникли зотлардан иборат эди. Кўли гул Тайфур кўпдан бери Султон Ҳусайн назарида тургани сабабли шулар қаторида данғиллама ховли-жой соглан, ҳеч бир нарсадан камлик кўрмай тинч-фаровон яшар эди. У йил-ўн икки ой маҳсус буюртмалар асосида шаҳаншоҳ билан салтанат устунлари учун нақшинкор эгару жабдуқлар ясади. Бу билан кифояланиб қолмай ота касби бўлган синчиликни ҳам бопларди, айниқса, бўлгич-асов тойларни ажратиб минги қилишда устаси фаранг эди.

Чувак мулоzим ортига қайтди, карнай-сурнай садоларидан қулоғи қоматга келган Паҳлавон исслимий гуллар чекилган қўш табакали дарвоза пешида бир муддат тараддулланиб турди. Кимdir хабар берди чоғи, ҳадемай шошилганча Тайфур пешвоз чиқди. Ранг-рўйидан Паҳлавонни кутмагани англашилар эди. Лекин сир бой бермай уни бағрига босди, етаклай бориб иззат-икром билан давранинг энг тўрига ўтқизди, ҳатто ортиқ қувонгани боис ўзи косагуллик қилишга киришди.

Сарҳил егуликлар билан тузалган тўкин дастурхон атрофида мулоzим-кароллар жамланган эди. Зумда Паҳлавон улар билан тил топишиб олди ва Тайфур узатган сопол жомни кафтида тутганча мийигида кулди. Барча назорати остида чўллаган каби бир томчи қолдирмай ичди, ҳатто кейинги лабо-лаб косаларни ҳам қайтармади. Ахийри ногоҳ шоҳ билан шоҳона даврани эслади ва узр сўраб ошиғич кўзғалди. Лекин бемалол юксакларда канот қоқаётган Тайфур билан ошналари яна озроқ меҳрингизни дариф тутманг қабилида астойдил жовиллаб ёпишганларидан кейин ноилож бошқатдан жойига чўқди.

Паҳлавон безовта бўлганича бор эди.

Кайси бир фурсатда ўрни бўш турганини хоқон сеziб қолади, ҳамон даврага файз бағишлаётган Фиёсид-

дин Дехдор хонишлари кўнглига сифмай бош ирғаб уни тўхтатади, Аҳмад Мирзо билан Шамс полвонни қошига чорлаб, кечиктирмай Паҳлавонни топиш ҳакида буйруқ беради. Ҳаял орасида чорбоғ ичкари-ташқариси тит-пит қилиб ташланади, афсуски, у, ерга кирганми, осмонга учганми, ҳеч қаердан топилмайди.

Ахийри Аҳмад Мирзо билан Шамс полвон ер ўпганча Султон Ҳусайндан бир қошиқ қонларидан кечишини тилаб ёлборади. Лекин хоқон уларни эшитишни истамай бадтар жаҳлга минади. Ҳудди шу асно кўзлари олмакесак терган ҳолда Ҳожа Маждиддин кўринади, эҳтиёткорлик билан йўргалай келиб шоҳ қулогига пичирлади: «Қиблагоҳим, Паҳлавони олам қулингиз Тайфур хона-донида ақлу хушидан айрилиб ўлтирган эмиш!» Ҳожа Маждиддин феъл-авторини сал-пал билган Султон Ҳусайн ишонқирамай хайкиради: «Жаноб, бўхтон қилган бўлсангиз бола-чақангиз билан қўшиб зинданда чиритурмен!» Давра ахли, айниқса, меҳмон ортиқ даражада қайфуга ботади. Таажжубки, парвоначи пинак бузмайди, Тайфур ҳовлисига бориб келган мулозим икки букилиб унинг гапида тирноқча ҳам ёлғон йўқлигини айтади. Энди шоҳ ақлу хушини йўқотади, дарғазаб қиёфада бир муддат ўй сургандан кейин Тайфур касбдошларидан Хисрав сайисни Боги Жаҳонорода ҳозир қилишни буюради. Жон ҳовучлаб кўриниш берган қаролни шаҳаншоҳ амри билан ечинтирадилар, каттаю кичик ҳазар қиладиган аломат либосини, нуқра-мис тақинчоқларига қўшиб, Садаф-хонага жўнатадилар.

Ҳамон Тайфур хонадонида хурсандчилик авжида, ҳамон сопол косаларда лолагун шароб кўпириб-тошаётган эди. Ердан оёклари узилган меҳмонлар йўқ жойдан масала талашиб бир-бирларига томирлари бўртган бўйинларини чўзаётган эди.

Худда шу дамда эшиқдан соқол-мўрти қировлаган барваста қоматли чопар мўралади. Чопар талқон ютган-дек чурқ этмай қўлтиғидаги бўхчани Паҳлавон ёнига қўйиб бурила-сола жўнади. Таажжуб ва малол ичра у шошилмай тутунни ечди, ечдию отбоқар-гумашталар киядиган қалин бўз камзул-шалварни кўриб дами ичига тушди, нохос мияси тарки очилиб, қаттиқ уйкудан уйғонгандек бўлди.

Анча муддат кимир этмай ўтируди, сўнг аранг бошини кўтариб ҳамон эс-хушини йиғиб улгурмаган хонадон сохибига таажжуб аралаш хўмрайиб тикилди, нимадир жонини исканжага олган, суяқ-суяғига қадар сирқиратиб юбораётган эди. Ахийри чидолмай қайноқ тер тепчиган кенг манглайига аста шапати урди, ўзидан ўтганини ўзи билиб чимирилган кўйи бадеха тарзида шеър айтди, мисра:

*Иш тушуптур, эй кўнгил,
Мардона бўл, нетмоқ керак?!*

Паҳлавон чопар келиб-кетгандан бери рўпарасида гезарганча тек қотган Тайфурдан бошқа ҳаммани ташқарига қувлади, ўша захоти бетидан истехзо аримай симоби салласи, жияги ипак юпқа тўнини ечиб шаҳаншоҳ йўлланган аломат сарпони кийди, мис-нуқра тақинчоқларни дуч келган ерига қаторлаштириб такди, охирида таг чарми едирила-едирила тешилган калта қўнжли чориқсимон этикни бир амаллаб оёқларига тортди, сўнг маъқулми маъносида кинояомуз кўз қисганда шўрлик Тайфур не жавоб айтарини билмай додлаб юборди, додлаб...

«Эй кўнгил, мардона бўл!...»

Ана энди Паҳлавон ўзини тошойнага соларкан устидан кимдир бир чекак совуқ сув ағдариб юборгандек бир сесканди. Кейин эса шараклатиб зўраки кулди ва Тайфур билан ошналарини эргаштирганча Бони Жоҳоноро сари шошилди. Ҳалигина борлигини иситиб, руҳини қанотлантириб турган бода нашидасидан асар ҳам қолмаганига ажабсинар эди. Бошини кўтаришга журъат этмай тез-тез одимларкан, кўз ўнгига гоҳ Султон Ҳусайн, гоҳ Амир Алишер, гоҳ Ҳофиз Фиёсиддин Дехдор гавдаланади.

Айрим эпчил нукарлар Паҳлавони олам Тайфур зиёфатидан қай йўсун қайтаётганини етказиш учун аллақачон оёқларини қўлларига олиб илдамлаб кетишган эди. Баходир тақинчоқларини ажабтовур шилдиратиб чорбоғ чегарасига қадам босганда Султон Ҳусайн ва Амир Алишердан бошқа ҳамма пешвоз чиққанини кўрди, кўкси увалган бўлса ҳам сир бой бермай, ҳеч кимни, ҳатто Фиёсиддин Дехдорни ҳам кўрмагандек ер сузид ўтди, факат бир четда бўзариб турган Ҳожа Маждиддинга бирров совуқ назар солишини маъқул тоиди. Ўзини ғоғил-

дек тутаётган парвоначи шошинкираб афтини ўгирган дамда айвонга кўтарили ва қат-қат кимхоб кўрпачаларда бемалол ёнбошлиб ётган Султон Хусайн рўпарасида қўл боғлади. Хоқони мансур бафуржа қоматини кўтарди ва умрида биринчи маротаба кўраётган каби анчагача ундан назар узолмади.

— Жаноблар, имоним комилки, дунё дунё бўлгандан бери ҳеч бир тождорга бунингдек кўримли дастёр бу юрмаган, — деди кейин, Паҳлавон атрофида бир айлангач. — Эмди ани барчага намойиш қилиш бурчим эрур.

Қисқа жимлиқдан кейин Боги Жаҳоноро бурчак-бурчагида хавотирли шивир-шивир бошланди, дилларни ларзага соладиган узук-юлук кесатиклар ва хўрсиниклар эшитилди. Ким нима деб сайраса ҳам Паҳлавон пинак бузмади, фақат қай маҳалдир ўгирилиб Хожа Мажиддин лабида ингичка бир киноя кўргандан кейин тишилари ғичирлаб кетди.

Орада Султон Хусайн амри билан тунги Хирот даҳалари ва гузарлари сари қанчадан-қанча жарчи-хабаркаш шамолдек елди. Ҳадемай осуда уйқуда ётган муazzам пойттахт ороми тамом бузилди. Қизифи, фақат вазирану вузаро, амалдор-зодагонлар, бек-саркардалар, алломаю ашрофлар ёки савдогарлар эмас, хангоматалаб фуқаро ҳам кўпчиган қовоқларини уқалай-уқалай Боги Жаҳоноро сари ошиб-тошиб кела бошлади. Беҳисоб одам тўплангани боис зилзила кўпгандек ер силкинар, шовқин-сурон кўк пардасини йиртиб юбораётгандек туюлар, сонсиз машъала чор-атрофни кундузгидек ёритиб юборган эди.

Дарвоза олдида паришенхол турган Паҳлавони олам бунингдек улкан йиғинга муносиб иш қилган-қилмаганини чамалаб ичиди кулар, бўғзига недир ўткир нарса қадалар, Худодан фақат сабру бардош тилар эди.

Аввали-охири йўқ издиҳом довулдек гувиллаб шаҳар маркази томон кўча бошлаганда таажжуби яна ортди, лаб-лўнжи осилган ва кесак каби караҳт Тайфурга зимдан қараб қўйгач, у билан бирга Султон Хусайн мингян турнабўйин оқ бедов жиловини ушлаб илгари босди. Ҳангома қандай якун тошицига әқли етмай: «Эй кўнгил, мардона бўл!..» — дея гудранган чоғда муюлишдан от ўйнатиб чиқсан Амир Алишерни кўрди, кўрдию нақд юраги тўхтаб қолаёзди...

— Олампанох, Яратган эгам шоҳидки, биз қиёматлик дўст тутинган кунда ҳар шодлигу ҳар қайғуни бўлишмак учун қасам ичган эдик, — деди Амир Алишер, жадал отдан тушиб тавозе сақлаган ҳолда. — Жумлаи мўмин хавас қилгулик саодат фақат ул зотта тегишли бўлиб қолмасун, малол олмай буюрингки, шу хил либосдан яна келтирсунлар, камина ҳам андоғ ясанай-да, қадроним билан бирга бориб сайисхонангизни супурай!..

Ногоҳ алланарса бетўхтов Паҳлавони олам вужудини ағдар-тўнтар қилиб ташлади, таранглашган сезимларига гўё сим-сим олов югурди ва қароқларида ёш мавжланди, дарифки, энди жунбишга келган холи-рухини қай йўсин пардалашни билмасди.

Сўнг бир хил хўрсиниқ эшишилди, дарвоҷе Амир Алишер сўзини тугатган заҳоти шаҳаншоҳ қулоклари ёнидан камон ўклари учиб ўтган каби бирдан ҳушёр тортиди, аникроғи, ҳали Тайфур хонадонида Паҳлавон кайфи қандай тарқаган бўлса, уники ҳам шундай тез тарқаб, миясида ҳеч қандай фубордан ному нишон қолмади.

— Афу этгайсиз, амирим!..

Ажабо, Султон Ҳусайн бўзладими, ёлбордими ёки буюрди? — на Амир Алишер, на Паҳлавон, на ҳалойик англаб улгурди. Тилла қошли эгарда хоқон яшин чалгандек бир ҳолда ўтиради. Халигина қиёфасида тантана қилаётган ажаб шодумонлик ўрнини недир саросима эгаллаган эди. Нихоят у Паҳлавон ва Тайфур қўлидан гавҳару ёкут қадалган юганин секин тортиб олди, ҳеч кимга, ҳатто Амир Алишерга ҳам қарамай елиб кетди. Анча жойга борганда, бирдан оқ бедов бошини ортга бурди ва изма-из келаётган хос мулоzими Жоний Мавла-га деди:

— Номимни ўртага тикиб узрҳоҳлик қилгайсен, токи тезроқ устидаги либосни ечсун!..

Султон Ҳусайн овозини барадла қўйиб айтган амирона хитобни кўпчилик эшилди. Чиройи ёришган Амир Алишер Паҳлавони оламни аста қучиб таскин сўзлари айтди. Лекин у қовоғини очмади, ҳатто оломон олқиши ёғдиргандা ҳам, илжайганча Жоний Мавла келиб шоҳ авфини такрорлаганда ҳам руйхўшлиқ бермади.

— Сиздай ҳалим одамга бу қилмиш ярашмас, — деди Амир Алишер насиҳатомуз. — Кимки кечиримли бўлса,

ўша бизданdur деб марҳамат қилмишлар пайғамбари-
миз. Буни фақирдин яхшироқ билурсиз.

— Кечирдук, юз бора кечирдук. Фақат жон койит-
манг, факир учун муносиб сийлов бўлган либосдин воз
кечмасмен, негаки аранг етишибмен анга, — тақинчок-
лардан бирини аста чERTди Паҳлавон. — Ахир муҳтарам
шоҳимиз арғумоқларини боқсан, пичанни бошга ёстиқ
килиб охурларда тунасам нақадар соз, бундин зиёда
саодат йўқтур фақир учун дунёда!..

«Ваҳ, елка томири ёмон тортиптур!» — деб ичида ёз-
фирди Мир.

Халойик орасидан Паҳлавонни кимdir кула-кула
ёқлади, кимdir тўрсайганча айблади. Хусусан, саройга
яқин бой-боёнлар ўртага олиб панду насиҳатга кўмиб
ташлашди, барибир, у паст тушмади, шу ин пешонасига
битилганини яна бир бор эътироф этгандан кейин Ло-
чин белига қўнди ва Неъматобод сари ҳайё-хуйт деб
жўнади.

Тагин ҳам қизиқ ҳодиса тонготар палла такя дарво-
засидан кирганда рўй берди: аллақачон ўчоқ-қозон атро-
фида ўралашаётган қадрдон жамоаси дафъатан танима-
ди, кейин эса... эзгин оҳ-воҳлар эшитилди. Ҳамишаги-
дек уйқуга тўймай қовоқлари кўпчиган Салим калта пил-
дирай келиб аста тizzаларини кучди, «Эвоҳ, хожам, қайси
гуноҳингиз учун бунингдек рўданога ўрабдурлар?!» —
дэя аламангиз бўзлади.

Паҳлавони олам чурқ этмай ётоғига кирган чоғда са-
ранжом-саришта ҳовли узлуксиз етаклашиб келаётган
бева-бечора муридлар ва жаҳонгашта дарвеш-мусофири-
лар билан тўлди, шошиб қолган Момохол ёғоч чўмич
билан қўли-қўлига тегмай овқат сузишга киришди, ёрдам-
чи қароллар оёғи куйган товуқдек юргурилаб коса-товор
таший бошладилар.

Не киларини билмай Паҳлавон сахи қок ўртасида
бир муддат ёғочдек қотиб турди, киприклари тобора
оғирлашиб бораётганини сезиб чор-ночор ечинди-ю, тап-
па ўзини кўрпачага ташлади. Қаттиқ чарчагани учунми,
бошқа сабабданми, шу ётгани кейинги куни субҳидам
арафасида уйғонди. Ва ўша захоти хаёлида Боғи Жа-
хонорода кечган шоҳона зиёфат, тинмай атрофида
пой-патақ бўлган Хожа Маждиддин ва... пасту баланд
фарқига бормай кўйган Аҳмад Пирий жонланди...

— Тога, четдан ўзингизга бир назар солмапсиз-да,— яхшигина ачитди каллаи саҳарлаб ташриф буюрган Дарвеш Муҳаммад. — Эгнингизга бундан кўра қаландарлар жандасини илсангиз минг марта авло-ку!..

Ноилож Паҳлавон жавоб ўрнида синиқ кулди, сўнг ақл ўргатмаган сен баччагар қолувдинг маъносида бир чимирилгандан кейин файрат билан ўтин ёришга киришиди. Ҳамон кесатишини қўймай қўлидан болтани олмоқчи бўлган Дарвеш Муҳаммадни силтаб ташлади. Нихоят серкўз баҳайбат кундани майдалаб теваракка аланглар экан, жияни қорасини кўрмай фашланди. Арзи-ҳол килгани келган, факир эса қовоғимни очмадим, деб қўйди ичиди. Худо ҳақи, ахволи танг, кун сайин ранг-рўйи заъфар тортиб боради, ахир, қачонгача ўй-хаёл билан овунсин, тезроқ кўз остига бостиргани билан топиштириб қўйиши керак.

Паҳлавон кечки ибодатни тугаллагандан кейин сал иштаҳаси очилиб Салим калта билан кўшк айвонида овқатланди. Сухбат асносида курғур ишбоши ўзини анқовликка солиб Ахмад Пирийни суриштириди, ўғилхони билан ораси бузилгандан бери такядан хотиржамлик ва хайру барака ариганини илмоқли қилиб шарҳлади. Нимадир Паҳлавон қўксини тимдалаб ўтди. Лекин пинак бузмай танбур келтиришларини сўради, севикли созини эндиғина бағрига тортганда такя бўсағасида эгри қилич осган мўйловли суворий пайдо бўлди, у келтирган ҳабарга кўра эрта чошгоҳдан кеч колмай саройга етиб бориши лозим эди.

Сираси буни кутмаган эди, Паҳлавон тағин ҳам қиси-ниб ночор ахволга тушди, ҳатто таранглашган томирларига совуқ нарса юргургандек туюлди, ахир, ҳануз эгнидаги либосда саройга қандай боради, Султон Ҳусайн билан Амир Алишерга, колаверса, ҳар ким устидан кулишга ишқибоз, тирноқ остидан кир қидиришда устаси фаранг бой-боёнларга кай йўсин кўринади, ҳей дариф!?

Ҳарчанд оёғи тортмаса ҳам Паҳлавон чошгоҳ арафасида нукра-мис тақинчоқлар тақилган бўз шалвару камзулни кийиб, ноилож Лочинда йўл тортди. Икки ёнида соқчилар гердайган арк дарвозаси бўсағасида бедовни мулизимлардан бирига топшириб, саломхонага юзланди ва лол-ҳайрон ҳолда зимдан ўзини кўзата бошлаган аркони давлатга эътибор бермай пойгакда қўл қовуштири-

ди. Айни пайтда мажлисга тунов куни Боги Жаҳонорода кечган базми жамшидда қатнашган ёру биродарлар ҳам таклиф этилганини билиб мийигида кулганча чаккасини қашлади.

— Алишербек, дадил бўлгайсиз, — ахийри чўзилган жимликни бузди Султон Ҳусайн. — Баҳодир дил қулфига калит солишини сизга юклаймиз.

Деразаларига ҳарир дарпардалар тутилган муazzам кароргоҳда таҳтдан кейинги энг юқори поғона ҳисобланган маҳсус ўринда паришонҳол ўтирган Амир Алишер аста бош ирғаб розилик билдириди. Сўнг, шаҳаншоҳ билан аввалдан келишиб олган шекилли, изимдан юргайсиз деб Паҳлавони оламни тўрдаги бағдодий эшик сари етаклади. Султон Ҳусайн ёлғиз тамадди қилиб хордик оладиган ичкари хонада улар узоқ қолиб кетишли, ниҳоят ҳалиги эшиқдан тавозе сақлаб олдинма-кейин чикишар экан, маҳтал турганлар беихтиёр ёқаларига қўл юборишиди.

Аввалидек пойгакда эмас, таҳт қаватида, муқарраби ҳазрати султон Амир Алишер ёнида ўрнашган Паҳлавонни энди таниш маҳол: оҳорли ипак салла, заррин жиякли мовут чопон, оппоқ кўйлак устидан тараптоб тиб боғланган тилла жигали нафис камар, кўнжи узун тим қизил сахтиёний этик чинордек қорувли қадди-бастига чунон ярашган, яна ҳам мұхими, табассумга мойил чўғланган гўштдор бетида, тик боқадиган йирик-йирик кўзларида кўпчиликка яхши таниш қатъият ифодаланган эди. Шунинг билан бирга, зежн солиб қаралса, ниҳояси йўқ маъносиз сафардан ҳориб-толиб қайтган йўлов-чидек бир ҳолда эканини ҳам пайқаш қийин эмасди.

Қай маҳалдир мажлис ахли уйқудан уйғонган каби жонланди, ўрни келганда хушомадга тўн кийгазишини боплайдиган аъёнлару боёнлар шовқин согланча Паҳлавонни кутлаб кўкларга кўтаришиди. Ичиди кулиб қўяётган баҳодир ҳалидан бери Ҳожа Маждиддин хода ютган кимсадек жойида тек қотганини назардан қочирмади.

Кароргоҳда яна осудалик хукм суро бошлади, туркман гилам бўйлаб шошилмай одимлаётган Султон Ҳусайн Амир Алишер қулоғига ниманидир шипшиди, шоири даврон маъкул маъносида бош ирғагандан кейин аркони давлатга юзланди, овозига тантанавор тус бериб, Паҳлавони олам юз минг шохруҳий динор билан сийланганини

эълон қилди. Бундай улкан тухфа ҳатто тожу таҳт учун жон олиб-жон берган саркардаларнинг ҳам тушига кирмаганини ўйлаб ўтирумай яна химмат арғумоғига қамчи босди:

— Зўрлар зўри факир юзини қилиб кийғон жомаи бедавони афу чопқиси ила қиймалаб қайтадин жавонмардлик сарпосига эришди. Ушбу воқеа муносабати билан шоҳона зиёфат уюштиргаймиз.

Подшоҳ амри вожиб: тез орада бутун арқ қўзғалди, мудом хизматга шай мулозим-баковуллар оёғи куйган товуқдек наридан-берига юргургилаб қолишиди, дарҳол нечтадир думбаси ер супурадиган қўчкор бўғзига пичоқ тортилди, ўчоқларга дошқозонлар осилиб ўт ёқилди, баҳаво жойдаги энг кўркам қўшк айвонида ёзилган дастурхонда сархил егуликлар билан биргаликда жонон майкўзалар мухайё қилинди, имога маҳтал хонандаю созандалар ижро этган куй ва қўшиқ оҳанглари остида раққосалар хиромон айланана кетди...

Шаҳаншоҳ амри билан етиб келган Ҳофиз Фиёсиддин Дехдор сұхбат айни қизиган дамда Ҳурсонда ақл бовар килмас мўъжизалар ичра яшаёттанини, кўп улуг зотлар дили дилига пайванд бўлганини мамнун қиёфада эътироф этди, эрта юртига қайтса соғинч оташи бағрини ўрташини айтганда бўғзига бир хўрсилик тикилди. Ва нихоят унинг таклифи билан Абдулла Садр Марварид қонун жўрлигига «Қаро қўзум»ни қиёмига етказиб қуylади.

— Алишербек, Тангрига қасамки, бевафо чарх ғамқувончи бир тарафу сизнинг ушбу ғазалингиз бир тараф! — деди Султон Ҳусайн, хайрат ичра аста бош тебратар әкан. — Факир дастим узунлиги сизлардек ҳабиблар шарофатидин эрур. Эрта сиз билан Паҳлавон қаторида каминани ҳам ихлос билан ёдлашларидин умидвормен.

— Киблигоҳим, не омадки тақдир кемасинда бир одам каби сафар қилурмиз, — шоҳга кўз қирини юборди Амир Алишер. — Насиб этса мозий ёки келажак сизу бизни ўгай қилиб қўймас.

— Топиб айтдингиз, амирим!..

— Йўқ ердин амал талашганлар эса қарғиш бандалирдур, иншооллоҳ, алар йўқлик комига беному нишон кетурлар.

Нимадир Султон Ҳусайн киёфасига соя солди, анчагача томоғидан ҳеч нарса ўтмай номаълум нуқтага тикилганча сукут сақлади. Майи нобдан тийилиб ўтирган Паҳлавон ҳам, гоҳо қадаҳни лабига тегизиб қўяётган Амир Алишер ҳам хоқони мансур дилини гирён, хаёлини паришон айлаган фикрни дарҳол фаҳмлади.

Ақл бовар қилмас ола-тасир замонда юрт сўраб турган Султон Ҳусайн ахволи-руҳиясини тушуниш жойиз, ахир, чархи буқаламун пайдар-пай надомат қуюнларини юборавериб жонидан тўйдираёзгани, қўпинча ўтар дунё андухлари ва сарой ғалваларидан безиб хилватда ўзи билан ўзи олишиб ётиши ёлғон эмас. Фалокатни қўпинча ихлос ва эътиқод руқнларини шиорйм деган ва Қуръони Каримни ўртага қўйиб қасам ичган якинлари бошлиб келиши айниқса аянчли!..

— Шоҳим, бир таклиф бор, — ноўнгай вазиятни ўнглаб юборишга қарор берди Амир Алишер. — Навбатни Паҳлавонга берсак, дилписанд сурудларига анчадин бери муштоқмиз.

— Кўп маъқул, — деди Мирзо шодланиб.

— Бугун ноз қилмаслар, — деди Дехдор ҳазил араплаш.

Бир зумгина Паҳлавон хаёли ҳалиги кечага оғди, баҳодир аллақачон кечмишга айланган, лекин ҳануз кўнглига недир тугун солиб турган ўша оқшомги ҳодисадан тезроқ узоқлашиб кетишини тилар эди.

— Оғамиз «Чаҳаргоҳ»ни Мир Бузруг Термизий шаънига боғлаганидин воқифмиз, — давом этди Ҳазрат, чехраси сокин нурланиб. — Бағоят мақбул ва манзур, бағоят шикаста ва мулојим!..

— Айтурларки, Хурсон мулкида эрмас, Самарқанду Шош, Ироку Румда ҳам «Чаҳаргоҳ»ни билмас гўянда йўқтурур, — деди Абдулла Садр Марварид салмоқлаб. — Ҳозир ондин бизни баҳраманд этсалар баҳтиёр бўлур эдик.

— Жаноблар, «Чаҳаргоҳ» латифликда тенгсиз эканига заррача шубҳа қилмасмиз, — баҳсга аралашди Мирқосим Туркигўй. — Локин фаҳмимча, Абулқосим Бобурга аталган «Сегоҳ» амали ингичка савтлари билан ондин колишмас.

Ҳархолда энди Паҳлавони олам ёру биродарлари шарҳини холисона баҳо ўрнида қўриб руҳланди, кўнглидан

ариқни сув, одамни мақтов бузади қабилидаги шубҳаларни ҳайдаб кулган бўлди. Абдулла Садр Марварид илкидан қонунни олиб ҳафсала билан созлади. Нихоят кўрсаткич бармоғига кийгазилган кумуш нохунни эҳтиёткорона ишга соларкан, тап-таранг торлар нозикдан-нозик титраниб нолиш қила кетди.

Аста-секин Паҳлавон недир ҳарир пардалар ўраган, хаёл қуши аранг етадиган, қай бир бурчида соchlари тўзғалоқ малак (ёпирай, Зулфизар эмасмикин?) саросар юрган поёнсиз оламга кўчди, шубҳасиз у билан бирга давра аҳли ҳам ўша гаройиб дунё сари юзланди. Еру осмон оралиғида гўё баъзан ярадор окқуш, баъзан ошиқ тўрғай тинмай фифон чекади, не синоатки, алар хониши дилни бир тутқун қилса, бир кутқаради, рухни ҳам бемор айлаб, ҳам тузатади, тании гоҳо чоҳга улоқтирса, гоҳо жоҳга кўтаради...

Чинни боб

ЖОН ҚУШИ ҚАФАСДА

Тонгга яқин Дарвеш Мұхаммад ғалати туш кўриб ўзича мийигида кулимсираб ётарди. Қандайдир асов дарё бўйида, ўт-ўлану тош-шағал оралаб ҳарир дуррача танғиган Моҳинур билан қувлашиб юрармиди-ей, кейин ноғаҳон иккалови қўл ушлаша баравар шишадек тип-тиниқ сувга шўнғиганча оқим бўйлаб сузиб кетишармиди-ей! Алқисса, хаёлий ҳангома баҳонасида чегарасиз қувончга ғарқ эди. Элас-элас нолиш эшитилди ва секин кўзларини очди, қараса онаизори оёқ тарафида омонат кўниб, қаҳрини тўкаётир:

— Вай, гўрсўхга, гўрсўхтагина! Сени тувгандан кўра кучукбола тувсам ўлармидим!? Ит билади қадрини, сен билмайсен, ит оқибат қилур, сен афсуски тошмехрсен! Вай, дод, мени-ку ўйламабсен, ўзингни ўйласанг нетарди, бандай нотавон!?

Юмшоқ жойда кўнишиб ўтирган Дарвеш Мұхаммад барини тушуниб муздек бўлди, лекин атай ўзини гарангликка уриб чурқ этмади. Гулсадаф болдирини ўйиб-ўйиб

олгандан кейин қовоғини очмай сапчилаб турди ва ғудрана-ғудрана ташқарига отилди. Сираси, у тунов куни оқшом килган иши хусусида ҳатто ўйлашни ҳам истамасди. Ахир, Худо шуни буюрган экан, адо этмаса гуноҳи азимга ботмасми!? Фақат буни кўзига ўз дарди-ташвишидан бўлак нарса кўринмайдиган онаизорига қай йўсин тушунтиурсин, қай йўсин!?

Юрагини яхшироқ тўкиши учун Гулсадафга бинойидек баҳона топилди. Лоф эмас, шу қундан бошлаб заҳаролуд таънаю дашномлари нақд дўлга айланди, дўлга! Таажжубки, ҳамишагидек ўғил ўзини кулоғини том битгандек тутарди. Ҳеч нарса рўй бермаган каби бепарво, хотиржам! Нуқул чап бериб панадан-панага қочгани қочган, ярамагур.

Ахийри Гулсадаф жаҳл устида Қулолон маҳалласига бориб ер юттур ўша кампир билан ораочди қилиш учун қасдланди. Нечун мен қуруқ қолайин маъносида бир чимирилиб остона ҳатлаганда Дарвеш Мұҳаммад ўтакаси ёрилгудек ҳолда оёқларига йикилди, ўламан-саттор паст тушишни истамагач, эгнига шармисорлик жомасини кийгандан қўра Ҳиротдан бадар кетгани маъқул эканини айтиб кесатди. Куракда турмайдиган гапдан шўрлик Гулсадаф озмунча гангидими!?

— Энажон, ўтинамен ноқобил ўғлингизни кечиринг, — деди у бир кеч дастурхон устида, чехрасига қув кулги югуриб. — Келгусида билиб босамен оёғимни!..

— Соддагина болам, энди ақлинг кирипти-да, — бўғзиға тиқилган йигини аранг тийди Гулсадаф. — Лекин энди хомтама бўлма, бунақа омад доим кулиб бокмас!

— Пешонада ёзилгани бўлур, энажон!..

Гулсадаф қат-қат ажин қоплаган юзини ўғирди.

Зимдан онаси ранг-рўйини кузатиб у хамирдек бўшашди, ҳатто бирдан иштаҳаси бўғилиб томогидан овқат ўтмай қолди. То шу кунга қадар мана шу муштипар рўзғор ва ёлғиз чироқёқарим деб бошидан ўтказган азобу укубатларни ўйлаб кетди. Нақадар у темиртироқ ва нақадар бардошли! Мингга экан жони, мингта! Тўғриси, бошқа ҳар қандай аёл аллақачон букиларди, эҳтимолки, тақдирнинг аввали-охири йўқ сахроси аро хору зорликда хазондек ному нишонсиз йўқолиб кетарди. Таҳсинки, бор-йўқни сездирмай тишини тишига босиб келади. У эса қийинчилик нима эканини билиб-билмай ўсгани учун

шукр айтиш ўрнига тантиқланади, кўнгли қўчасида сайри боғ қилишдан бўшамайди. Жилла курса, ҳадеб ўзини тарозига солмай уйланиб қўя қолганда шўрлик бир оз таскин топарди, ахир, тезроқ келин тушириш энг улкан орзуси! Қадами кутлуг келин суюнчиқ ва ҳамдард бўлишидан ташқари ўзи билан хонадонига давлат ва файзбарака олиб келишини ўйлаб ҳатто кечалари ухламай чиқишини йигит қурмагур сезганда қандок! Дарвоқе бир бошини икки килмагунча учаворага қўшилиши мушкул эканини, тирикчилиги ит ётишу мирза туриш бўлиб қолаверишини ҳам яхши билади.

Кейинги ҳафта мобайнода Гулсадаф яна ҳам озиб, ранг-рўйини олдирди, бемор ҳолида бекитиқча эшикма-эшик изғиб қиз овлайдиган бўлди, яна чатоги, тунлари мижжа қоқмас, ўзи билан ўзи гаплашганча тонг оттирап, эрталаб тугун кўтарганча пилдираб қаёққадир жўнар эди. Баъзан кечқурун айвон супасида мук тушган кўйи марҳум эрини эслаб хўрсинар, эй Қодир эгам, ношуду нотавон ўғилдан тўйдим, тезроқ ола қолгин омонатингни, деб томирлари бўртган орик қўлларини кўкка чўзганча Худога ёлборар эди.

Дарвеш Мухаммад эса, барисини жимгина тинглаб илжаяди, баъзан эса тўлиб кетгани боис недир ўқинч билан тутаб-тутамай ёнади, умидсизлик гирдобига тушади ва эрта уйланса тирикчилиги бирдан ўнгланиб кетиши афсонадек туюлади. Бир жойда қўнолмай хўрсинганча ташқари чиқади, ичкари киради, ахийри судрала бориб токчадан Ҳазрат девонини олади ва шошилмай мутолаага шўнғиёди. Сўнг бир хил орзиқиш билан хаёлий учрашувга ҳозирланади. Ҳаял ўтмай гўё варақлар катидан жингала-жингала зулфи райхонлари сийнасини кўмган қалам қошли малак босайми-босмайми деб чиқиб келади, рўпарасида юмшоқ табассум-ла қад ростлаб, хумор-хумор сузилиб бокади...

- Кимсен? — тилга киради йигит юраги.
- Наҳотки танимадингиз? — сўзлайди ўтли кўзлар.
- Танидим. Моҳинурсен! Фалакда, юлдузлар ёнида яшайсен!

— Янглишманг, бегим! Пойингиздамен, пойингизда!..
Кулоклари остида гўё узок жаранглаб туради оҳанраболи сас, сирли тусда қайта-қайта янграб аввал безовта дилини, кейин эса жунбишга кела бошлаган борлигини

ишғол этади. Кутылмаган хол йилдек узун туюладиган бедор кечаларда тинимсиз такрорланади, жамийки сезимларини әгаллаган исмисиз түйғулар бир рухини күтәради, бир жонини қийноққа солади. Баъзан ўзида нелар кечәётганини сира тасаввур қилолмайди, бор-йўқ бисотини йўқотиб қўйган гадо каби қаловланиб қолади, қафасдаги күшдек потирлаб ўзини ҳар ёнга ургани билан қаники зигирча юпанса!..

Дарвеш Мухаммад жимжит ётоғида эс-хушидан айрилиб чор-ночор ўтирганда устига онаси қелиб қолишидан ўлгудек қўрқарди. Лекин меҳрибони ҳар замонда деразадан мўралаб қўяётганини, ҳайрат ичра маъюс тортгани ва лабларини қонатгудек кимтиётганини сезмас эди. Сираси, Гулсадаф аллақачон ўғли ўзгариб қолганини пайқаган, кулишини ҳам, куйишини ҳам билмас, айниқса, кун сайин одамови бўлиб бораётганидан хавотирда эди.

Кизифи, энди негадир мадраса деса, лабига учук тошади, йўқ ердаги важ-карсонларни рўйиқач қилиб қўпинча остона ҳатламайди, баъзан қовоғидан қор ёғилиб аллақайси хиёбон ёки чорбоғда ёлғиз тентираб юради. Мабодо Мирак Чангий йўқлаб келса, сўкина-сўкина олдига солиб қувлади. «Қайтиб қорантни қўрсатма!» — дейди пўнғиллаб. Одам исини ёқтирмай қўйган жўрасини бош мударрис Мавлоно Шайх Ҳусайн сабр косаси тўлганидан огох этганча Мирак Чангий жуфтакни ростлайди.

Не сирки, Дарвеш Мухаммад қўпинча аламини уйкудан олади, бирор индамаса, баъзан кун бўйи ёстиқдан бош кўттармай шифтга термилганча васса санаб ётади.

Бугун эрталаб ҳам боши ғовлаб анча кеч уйғонди, онаси юмуш билан қаёққадир чиқиб кетганини билиб енгил торти, бир пиёла сут ичдию чошгоҳга қадар қамалиб нимадир битди. Сўнг бирор билан уришаётгандек тўнғиллаганча ёзганини бурдалаб ташлади. Бир муддат иккиланиб яна қоғоз коралади, аммо битигидан яна кўнгли тўлмай тутақди ва тарс ёрилгудек бўлиб ҳовлини тарк этди.

Жавзо қуёши пешонадан аямай тиф уради...

Гавжум кўча бўйлаб одимлаётган Дарвеш Мухаммад қайси бир муюлишдан сарой мулозими эканлиги сезилиб турган киши билан етаклашиб чиқсан Паҳлавонни кўрмади. Не хусусдадир тортишиб келаётган Паҳлавон телбаваш қиёфа олган, недандир норози жиянига кўзи тушиб

ҳайратланди, сухбатни чала қолдириб ҳамроҳи билан ҳайрлашди-да, тезгина унинг изидан тушди.

Ҳамон Дарвеш Мұхаммад бир маромда қадам ташларди, тамом ўзини унугтани боис ловуллаб атроф-борликни күйдираётган жазирама иссикни сезмас, қулоғига ғала-ғовур кирмас, ҳар замонда беихтиёр кимларни дидир туртиб, хаёли бўлинар эди. Сўнг қизиқсиниб теварагига аланглар, турмуш ташвишларига шўнгиган турфа тоифали одамлар афту башарасига тикилиб негадир ғашланар, ўзини ёруғ дунёдаги қўлидан хеч бир иш келмайдиган яккаю ягона бекорчи хўжа хисоблар эди. Мана ҳозир ўйламай-нетмай боши оққан томонга кетаётани шундан далолат эмасми?

Тоғаси изма-из келаётганидан бехабар Дарвеш Мұхаммад мезанасидан аzon овози таралаётган мовий гумбазли жоме масжидига кўзи тушиб Кулолон маҳалласига етганини англади. Сўнг кичикроқ баҳаво-сўлим чорбоғ чеккасидаги учлари бориб нақд кўкка санчилган баҳайбат чинорлар остида саросар тўхтади ва юраги пўкиллаб рўпарадаги мўхташам ғиштин иморатнинг ислимий гуллар чекилган қўш табакали дарвозасига термилиб қолди.

Дарвеш Мұхаммад бир жойдан қимиrlамай дарвоза сари интикланиб тикилавергани боис кўзлари билан бирга оёқлари ҳам толикди, аста-секин тинкаси қуриб томоги қок бўлиб кетди. Лекин қаники кутган кишиси қора берса!? Нихоят бу тадбири бориб турган тентаклик эканини эътироф этиб қўл силтади, жилла курса, Эсонбой ҳам чиқмаганига афсусланиб чинорлар остидан узоклаша бошлаганда дарвоза олдида дид билан безатилган сояронли арава тўхтади. Ҳадемай аравадан ялтироқ либосларга ўралган ва салмоқли тугунча кўтариб олган икки хотин тушиди, уларни одмиёна кийинган сўзамол оқсоқ иззат-икром билан ичкарига етаклади.

Тўғриси, аввал Амир Бурхониддин хонадонига ташриф буюрган меҳмонларга аҳамият бермади, кейин ногоҳ улар тугунчаси ва қадам олиши бўлакча эканини сезиб етмиш икки томирига қадар бўшаши. Сўнг қайси бир дарахтга бехол суюнди, сал нарироқдан истеҳзоли қулганча Паҳлавон ўтиб кетганини сезмади. Алқисса, ўша алфозда ичи сидирилиб қанча турганини билмайди, салпал ҳушини ўнглаганда жоме масжидини ёнлаб илдам-

илдам борар, тез-тез кўтарилиб тушаётган кўкси санчиб-санчиб кўяётган эди.

Орадан бир кунни ўтказиб Дарвеш Муҳаммад юрак ховучлаганча яна ҳалиги чорбоғда пайдо бўлди. Таас-суфки, панада кўзлари нигорон турганда аввалгиси каби шоҳона ясатилган, туёғидан ўт сачрайдиган бедов қўшилган сояvonли арава бизиллай келиб бўсағада тўхтади. Нимадир ичини сидира бошлаганда аравадан бирин-сирин ясан-тусан қилган уч танноз бека тушди ва мулозиматни ўрнига қўядиган оқсоч кузатувида ховли сари шошилди.

Ногоҳ фойибдан узатилган шафқатсиз кўл қанотлари-ни юлиб-юлиб ташлаган каби у гангиб-довдираб қолди, ҳатто кенг ва ёруғ дунё кўзига тор ва зимзиё кўринди. Чорбоғдан чекиниб сангий-сангий ахийри Шоҳруҳ Мирзо мадрасаси сари бурилганда бемор каби силласи қуриган, ранг-рўйи сўлғин, лаблари гезарган эди. Энди умид қилишдан чарчаб бор-йўғи бир мартағина насиб айлаган учрашув ёди билангина қолганди. Охири-оқибат Моҳинур фалакнинг энг олис буржида ўрнашган ва ҳеч қачон кўли етмайдиган юлдуз эканини тан олмай иложи қанча!? Қолаверса, у муаззам пойттахтнинг илму маърифатда пешқадам, амали ва давлати зиёда таникли йигитла-рини аллақачон ром қилган кўринади, ўшалардан қайси бирини танлайди — ихтиёри ўзида!..

Энди Дарвеш Муҳаммад юраги боғи узилгудек бўлиб хўрсинди, сабок тинглашни истамай сўйланана-сўйланана мадраса атрофида тентираб юрди. Қай бир маҳал от кишнаб хаёли бўлинди, беихтиёр ўтирилди-ю, елиб келаётган Эсонбойни кўрди.

— Ассалому алайкўм, полвон ака, — эгардан сакрай тушиб одоб билан қўл қовуштириди Эсонбой. — Худога шукр, сизни ҳам кўрар кун бор экан!

— Тинчликму, мулла Эсон? — йигитчани шоша-пиша сўрокқа тутди Дарвеш Муҳаммад. — Не боисдин бунчалик азият чекибсен?

— Ҳе, полвон ака, хожам хонадони кўпдан бери нотинчдур, — деди Эсонбой, қалин киприкларини пир-пиратиб.— Шу сабаб камина ороми ҳам йўқолмиш! Неча бор сарғайиб мадраса бўсағасида кутдим, лекин қаники дарагингизни тополсам!

— Укажон, не жумбоқни пеш қиласен, англамадим, — ноўнгай ахволда қолганини яширмади Дарвеш Мухаммад. — Ахир хожанг хонадонида рўй берган нотинчлик факирга алоқадор бўлмаса керак.

— Хе, полвон ака, ўзингизни соддаликка урманг, — муғомбirona кулди Эсонбой. — Фаҳми ожизимча, ўтрада сиз борсиз, сизни деб кичик бека япроқ каби сўлиб сарғаймиш!..

— Астағфирулло! Оғзингдин нима чиқадур, ақлинг етарму?

— Етганда кандоқ! Факир гўдак эмас, пакқос ўн етти устидамен! Совчи устига совчи келиб, останамизни шудгорлаб ташлаптур. Моҳинур опачам ҳеч бирини хушламас. Нуқул пинҳона йиғлайдур.

— Қиз бола шу йўсин кўникадур тақдирига.

— Лекин у кўникадиганга ўхшамас.

— Сен қаёқдин биласен?

— Мўлтираб бокишларидин. Адашмасам фақат йўл пойлайдур. Сиз эса дарак бермайсиз. Ёки кўнглингиз йўқму опачамда?

Саросар турган Дарвеш Мухаммад нақш олмани эслатувчи беғубор ёноқлар, жон сўровчи охуваш қўзлар, бўлиқ сийнани қучган толим-толим соchlарни хаёлидан ўтказиб бир орзиқди. Қаники, иложини тоپсаю ҳозироқ күшдек қанот боғласа ва фурсатни ғанимат билиб йўлига интизор термилиб ўтирган санам қошига учса!

— Моҳинурга факир дуойи саломини етказгин!

— Жоним билан!

— Дараксиз қочиб юрганим учун энг оғир жазога лойиқ эканлигимни ҳам айтгил!..

— Тушунамен, полвон ака. Ҳа, ҳалиги... шахар ташқарисидаги Пурза мавзесида чорбоғимиз борлигини эшигандурсиз, кунлар исиб кетгани сабабли эртадин ўша манзилга кўчамиз. Баъзан опачам ёлғиз қолишлиари аник!..

Эсонбой хавотир аралаш теварагига аланглаб қўйди, сўнг Дарвеш Мухаммад билан маъноли кўз уриштирида, бедовини елдирганча зумда муюлишга ўтиб кўздан йўқолди, изида кўтарилиган сийрак чанг-ғубор аста-секин хавога тарқалиб кетди.

Мадраса биноси олдидаги гирд теварагини манзарали дараҳтлар ўраган майдончага бир хил русумдаги оқимтирил салла ўраган ва оқ яктак кийган муллаваччалар

ёпирилди. Бир пайт улар орасидан қўлтиғига китобдафтар қистирган Мирик Чангий эснай-эснай ажралиб чиқди ва йўрғалаганча яқинлаша бошлади.

— Наҳотки тириксен, Дарвеш? — кесатди у рўпара-да тўхтаб. — Ахли мадраса аллақачон жанозангни ўқимиш!..

— Кўп соз бўлиптур, — ноилож илжайди Дарвеш Муҳаммад. — Кишига охир-оқибат буюрадигани жано-за-да!..

— Ажабо, сен аввалги фақир билган Дарвеш эмас-сен, — асабий қиёфа олиб тўнғиллади Мирак Чангий. — Аҳмад Пирийни йикитганингдан бери бурнингта найза билан тезак етказиш қийин!

— Топдинг, борини топдинг, жўражон! Локин сен эзмалик қилмай яхиси ўз ишларингдин сўйла! Ҳикмат денгизида фаввослик қилиш бадингга урмагандур!?

— Билмасмен... Билганимки муҳтарам домламиз Мавлоно Шайх Хусайн озорни сен гумроҳдин еб, аламни фақирдин оладур. Тунов куни биродарингни топиб кел-масанг сенинг ҳам думингни тугадурмен деб бошимда ёнғоқ чақмиш!..

— Кўп ғам ема, устоз қора калтаги ҳам табаррук саналадур. Бугун иншооллоҳ, сабоғини тинглаб хурсанд қилурмиз. Қолаверса, ул зоти шариф паноҳидин узоқла-шиб қайта ҳам борар эрдик.

Дарвеш Муҳаммад жадал мадраса сари йўналди.

Ховли бўйлаб бораркан, ногоҳ таъби хиравлашди. Ахир, тунов куни кимсан аломаю уламолар пешвоси, кимсан қўлидан етаклаб илму урфон бўстонига олиб кирган пири муршиди Мавлоно Шайх Хусайн бетига беҳуда сапчилагани эсида! Не савдоки, ўша кезлар илк бор Моҳинурни учратгани баҳона эс-хушидан айрилган эди, борлигини недир оташ қўйдираётгани боис дунё тор ва зимистон қўринарди қўзига! Ҳайҳотки, ушбу баҳонани пеша айлаб ўзини оклашга хақлими!? Агар устоз кўнглида гинаю кудур туғиб юрган бўлса чатоқ: сайри боғингни қилиб юравер, дея дарсига йўлатмаса керак.

Мана шу хавотирда Дарвеш Муҳаммад ланг очик бағдодий эшиқдан саросималаниб кирди. Ҳайриятки, тўрда қўйилган миз ёнида хотиржам тиззалаған устози калон чамаси ўтган ишга саловат деб чарслик қилишни эп билмади, қордек оппоқ кўркам соқолини силай-силай

саломига юмшоқ оҳангда алиқ олгандан кейин жойингизни эгалланг маъносида бош ирғади.

— Қадрдонларим, кўп машгулотлар давомида Оллоҳни ақлий ва хиссий билиш сир-асорини ўргандик. Эмди Оллоҳ сари сафар ва Оллоҳда сафар нимани англатиши устида баҳслашсак ва булар фарқини аникласак. Қани, қайси бирингиз шархлайсиз?

Нуроний чехрасида заковат нишонаси барқ урган Мавлоно Шайх Ҳусайн вазминлик билан сўзлаб бўлма жимлигини бузди. Кутилмаган масала қошида муллаваччалар лол-ҳайрон: ҳар бири унга тиши ўтмаслигини ичидагътироф этганча сукут сақлаб ўтирас, мийигида истехзоди кулаётган пири комилдан нигоҳини олиб қочар эди. Нечукким устоз барчани навбати билан назардан ўтказа бошлади ва ранг-рўйида илғаш қийин андуҳ акс этган Дарвеш Муҳаммадга тикилиб қолди. Таъқибкор нигоҳни сезган йигит бирдан сергакланиб ён-верига аланглади, сўнг тезгина кўзғалиб илтифотли тарзда кўл қовуштириди.

— Тақсир, фарқ кўзимиз ўнгидагъ бўлғон ойна каби равшандур, — деди кейин мулоҳазакорлик билан. — Бинобарин, Оллоҳ сари қилинғон сафар охир-оқибат ниҳоя топгай, Оллоҳда сафар эса ҳеч қачон ниҳоя билмас.

— Офарин, ўғлим, — деди Мавлоно Шайх Ҳусайн, рафтори яна ҳам тиниқлашиб. — Фақир ҳануз шу бобда мавжуд тугунларни ечиш билан машгулмен, сен ёнимда турсанг, инишооллоҳ, мушкулим тезроқ осон бўлур.

Дарвеш Муҳаммад хиёл эгилиб таъзим қилгандан кейин сўфийлик илми ўзаги саналмиш сафар мақомоти хусусида билганини содда йўсинда баён айлашга киришди.

Алалхусус, у кўнгил сайри Оллоҳ сари ва Оллоҳда бўладиган сафар билан уйғуллашсагина ҳақиқий ошиқлик юзага келишини, одамзод фано билан бақо ўртасидаги ҳам беҳад олис, ҳам беҳад яқин масофада ўзини тоблаш учун маҳкум эканини шарҳлаган чоғда сабоқдошлари қаторида ҳатто Мавлоно Шайх Ҳусайн ҳам бутун вужудини қулокка айлантириди. Қачонки, у сўзини якунлаб жойига чўқканда бирин-сирин олқишлиар янгради, сабоқ охирида айниқса таҳсину тасанно остида қолди, озодлик тегиб ташқарига чиққандан кейин пинжига суқилиб олган Мирак Чангий: «Қойил! Устоз кўнглига

чироқ ёқдинг! Итнинг орқа оёғига айланасен деган хавотирда эдим-а!» — деб фулдираганда чурқ этмай илдамлаб кетди.

Дарвеш Мухаммад мадраса бўсағасидан узоқлашган хамоно ичига недир чигил тушди, калласи ғовлаб, кўкси увалиб бир ажаб интизорлик туйди ва жон-жаҳди билан ўзини ўзи овутишга киришди. Ёлғон эмас: агар қарами кенг Тангри қўллаб юборса тезда Пурзадаги чорбоғда Мохинур дийдорига етишади, орзулари суврати акс этган қарокларига термилганча арзу ҳол киласи, ҳа, кўнгли тубида нимаики йифилган бўлса барисини бир бошидан тўкиб-солади, колаверса, усиз ўтказган ҳар они минг бир азоб эканлигини, усиз дунё сариқ чақага ҳам арзимаслигини рўйи-рост айтади...

Кейин Дарвеш Мухаммад негадир аниқ бир тўхтамга келолмай бир неча кунни бехуда ўтказиб юборди. Бу орада сағриси ялтироқ бедовини ўйнатиб Эсонбой яна йўлини тўсади, куракда турмайдиган кесатиқлар айтиб қонини қайнатди. Ўша кеч бир табақаси қийшайган дарвозадан имиллаб ҳовлига кирганда дунёси зимзиё эди, Пурзадаги чорбоғда йўлига қараб ўтирган Мохинур билан учрашиш бориб турган машаққат эканлигини ўйлаб эзиларди. Ахир, тасодифан ота-онаси шовуруни сезиб қолса борми, шубҳасиз бошига ғалва орттиради, яна ҳам чатогроғи йўқ ердан Мохинурни балойи азимга қўяди. Бормай деса... ҳоли соат сайин танг. Ҳадеб тайсалласа эрта ажабмаски Мохинур меҳри нафратга айланса! Бас, Ҳудога таваккал килиши керак. Дарвоқе Эсонбой огоҳ этишига қараганда эрта кун бўйи Амир Бурхониддин одатдагидек мадраса ташвишидан бўшамайди, Опоқ бека эса подшоҳ ҳарами бош бекаси Хадича бегим мажлисида бўлади.

Фалак буржларидан элас-элас ёғилаётган нурда чаининг кеча йилдек узун туюлди, ҳар лаҳза залворини дилидан кечирган кўйи Дарвеш Мухаммад тайинли мижжана коқмади, Гулсадафни ҳайрон қолдирганча гоҳ кириб-гоҳ чиқиб хаёлан бўлажак учрашувга ҳозирланди, Мохинурга айтиш учун мўлжаллаган ҳар бир қаломини дилида қайта-қайта пишитар, кизгина нозли жавобларини тахмин қилиб жилмаяр эди. Ниҳоят салқин шабада уфураётган субхидал субхидам фира-ширасида, онаси дахлизда мизғанидан фойдаланиб, оҳорли кийимларини кийди-ю,

ошибич ҳовлини тарк этди. Уфқ гардиши эндигина қизарган дамда пойтахтнинг Ироқ дарвозасидан чиқди ва отлиғу пиёда чорбозорчилар оқимига қўшилиб ўйдим-чукур арава йўли бўйлаб хайё ҳуйт дея лўкиллай кетди.

Олислардан Искалжа тоғининг сурмаранг қоялари ва қорли чўққилари кўзга ташланади, тия ўркачига ўхшаш пасту баланд яйдоқ кире адиirlар, бир маромда шовуллаб ётган зумрад тусли боғ-роғлар, жазирамада сарғайиб қовжираган сайхонликлар бирлаша-бирлаша пайдо қилган ажиг манзара беихтиёр кишида ажиг таассурот ўйготади.

Шахардан тахминан уч чақирим узокликда жойлапган Пурза мавзеси атроф-борликқа тилла узукка қўйилган ёқут кўздек ярашиб тушганди. Бу ерда у илгари ҳам бир маротаба бўлиб қайсиидир амирзода берган зиёфатда иштирок этган, баҳонада Хожа Маждиддиннинг ўртанча ўғли Салоҳиддин Зоҳирий билан танишиб қолган эди. Кейин у неча йил мадраса сабогини тинглагани, шеър машқ қилиб анча оғизга тушгани, вакти ва имконини кўпроқ тижорат билан қиморга сарфлашини, бинобарин, отаси Пурзада барпо айлаган чорбони тез-тез хилват қилиб улфатлари даврасида айш суришга ишқибоз эканини билиб олди. Факат бугун ҳам унга дуч келишини туш кўрибдими дейсиз.

Бир-бирини кучган кир-адирларга туташ ола-чалпок дала-даштда неча асрлар давомида сира бузилмагандек туюладиган залварли осудалик хукм сурарди.

Шунинг билан бирга лашкардек тизилган дарахтларда лой-хашакдан ин қўйган сон-саноқсиз қушлар тинмай чукурлашар, қайдадир хилватда чигирткалар узук-юлуқ чириллар, қийикча танғиган қотма мардикорлар пахса ураётган қайсиидир ҳовлида қаровсиз қолган гўдак ари чакқан каби ингалаб йиғлар эди.

Умрида илк бор Дарвеш Мұхаммад олам ажиг шоурвлар ва бетакрор бўёклар билан тўқис эканлигига икрор бўлди, сўнг яқин-орадаги ҳашамда тенги йўқ ҳовли-боғдан шарпадек сирғалиб чиққан барзанги изидан эргашганини сезмай илгарила бораверди. Ногоҳ кечада Эсонбой эслатган сада қайрағочлар ва шамшот теракларни кўриб юраги темирчи босқонидек гупиллаб ура кетди. Бир муддат каловланиб тургандан кейин аста дарвоза тирқишидан мўралади.

Жаннатни эслатадиган сўлим чорбони барқ уриб очилган ранго-ранг чечаклар, пушталарда дум бериб думалаган олтинранг ҳандалакларнинг муаттар бўйи тутган, баланд ихота девори билан бўйлашган чирмовуқсимон ўсимликлар зумраддек товланар эди. Ўртада гирд-теварагига гужум аралаш мажнунтол экилган сарховуз сокин чайкалади, сорховуз бўйидаги баланд супада, қават-қават адрес кўрпачаларда Моҳинур хаёлий малак каби ёлғиз ўтирас, нигоҳини номаълум нуқтага қадаган холда гоҳо қўйнидаги дуторни әзгин-әзгин сайратар эди. Кунботар тарафда қад ростлаган узун айвонли фишткорий уй бикинидаги ошхонадан ширави овозда «Каро кўзум»ни хиргойи қилиб Эсонбой чиқди ва бафуржга этак томонга ўтиб бостирмадан бир даста куруқшаган шоҳ-шабба суғуриб олдию тезгина изига қайти.

— Хов, қўриқчи йигит, омонмусен? — жон ҳовучлаб секин товуш берди Дарвеш Мухаммад. — Факир адашибмен, йўл кўрсатгил!..

Эсонбой бир кориндан талашиб тушгану неча йил дийдорлашмаган оғасини учраттандек терисига сифмай кувонди, оёғи олти, қўли етти бўлиб қолди ва меҳмонни сарховуз сари бошлаб кетди, ҳатто тинмай чулдираб гап орасига кичик бекаси анчагина ранжиганини, шунга қарамай ҳануз йўл пойлашдан тийилмаганини қистиришга улгурди. Нихоят сунага яқинлашган чоғларида у саросима босиб одимлаётган Дарвеш Мухаммадга келишириб кўз қисди. Сўнг аста маъноли томоқ қирганда дутор билан сирлашаётган Моҳинур қалқиб тушди, беихтиёр ўгирилиб келишган қадду қоматида шижоат, хушбичим рафтторида заковат акс этган йигитни кўрдию сурат каби қотди.

— Тушумми, ўнгим? — деди кейин, ошхона томон йўл олган Эсонбойга эътибор бермай. — Мудом йўқ ердан хозирсиз, авлиё эмасмусиз мабодо?

Чоркунжак фишт ётқизилган супа билан яқиндагина ишлов берилган гулпушта ўртасида тўкилиб турган йигит нозик елкалар оша бўлиқ сийнада тўлғанганд толимтолим соchlарни қайта-қайта тушларида кўрганини хотирлади ва ингичка табассум билан нимадир ваъда қилаётган қирмизи дудоқларга узоқ термилиб қолди.

— Нечун авлиё бўлай? — деди кейин аранг. — Ахир камина қўйингизда девоналикни касб айлаган бандамен-ку!..

- Ул тоифа кимсалар беҳад кўп ёруғ дунёда, — деди қизгина, истехзоли оҳангда. — Сиз ортиқчалик қилмасмусиз?
- Камина дунёга эмас, сизга ортиқчалик қилишдин кўрқамен.
- Ростдан-а!? Шу боис ўзингизни обқочар экансизда?
- Билмадим. Локин ҳолимга маймунлар йиглайдур.
- Эй, Худо, маним ҳолимга-чи!? — хўрсинди Моҳинур, чехраси хиёл сўлғинлашиб. — Йўлингизни пойлайвериб кўзларим тешилғони зигирча ёлғон эмас.
- Моҳинур, ота-онангиз қошига элчи юбораётган кишилар салтанат устунлари эканлигини ўйлаб кечаю кундуз қон ютамен. Эрта вазирзода ёким амирзодалардан бирорини танламасмусиз! Адашмасам амал билан давлат кўнгил зийнати бўлур!..
- Кўнгил зийнати муҳаббат эмасму, полвон йигит?
- камон қошларини чимириб кесатди Моҳинур. — Тилдин тоймакдасиз, нахотки сизга беҳуда ишонибмен!? Мавриди келганда сиз билан биргаликда бошим оқкан томонга кетишни истабмен-а!..
- О, Моҳинур! Ўлайки қулоқларимга ишонмасмен! Илоё Худо ёрлақаб аҳду қарорингизда қаттиқ тургайсиз! Турсазиму, Моҳинур?
- Худоки бир экан, лафз ҳам бир...
- Кўнглим жойига тушди, — ниҳоят гилам бир четига омонат чўқди Дарвеш Муҳаммад. — Энди ўтинчимки, дуторда бир машқ чалиб факирни янаем хушнуд килсангиз.
- Моҳинур бир жилмайиб ёнида турган дуторни қайта олди, ўй сурганча шошилмай пардаларини созлагач, хинали нозик бармоклари билан торларни майнин-майнин черта кетди.
- Шу лаҳза гўё ҳалигина чуғурлаб хониш қилаётган күшлар тинчиб қолиши ва ипакдай эшила-эшила чорбоғ бўйлаб тараляётган оҳангларни маҳлиё бўлиб тинглай бошлиашди. Еру осмон оралигини ишғол қилиб ултурган куй товланишлари қайси жиҳати биландир Пахлавони олам Мир Бузрук Термизий номига боғлаган «Чаҳаргоҳ» амали нолишларига яқинлигини ҳис қилиб йигит яна ҳам орзиқди.

Энди у мумдек эриб бир дам Моҳинурнинг нақш олмани эслатадиган ёноқларидан нигоҳ узмас, нозик қади-бастида ниҳон оҳанробо тобора авжига чиқаётган савту наво жозибаси билан бирлашиб юрагига тинмай ўт қалар, шуури ва хаёлини ажиб орзу-умидларга ўраган эди.

Ногоҳ торлар узилгандек куй тўхтади ва Дарвеш Мухаммад устидан совук сув қуйиб юборилгандек бир ҳолга тушди. Яна ҳам чатоги, Моҳинур ўтирган жойида караҳт бўлиб қолган, недир ваҳимадан қароқлари кенгайиб кетган, ранг-рўйидаги тарам-тарам қизиллик тамом ўчган эди. Ниҳоят у «вож!» дедиую дуторни улоқтириб жон-жаҳди билан отила турди ва овчи таъкиб қилаётган кийик каби ҳейикканча уй томон югурди.

Тўғри бориб даҳлизга кирган Моҳинур ортидан тикилиб Дарвеш Мухаммад чор-ночор елка қисди ва пойтахтдан Амир Бурҳониддин ёки Оюқ бека бемаврид қайтганини тахминлади. Сўнг беихтиёр дарвоза сари юз буриб супадан тахминан ўн қадам нарироқда, учлари эгилганча сарховузга теккан мажнунтол остида ғоздек гердийиб турган кимсани кўрди. Кўпдан бери Хожа Маждиддин Мухаммад даргоҳида хизматда бўлган Шер лақабли югурдакни таниб негадир ичи музлаб кетди.

— Мулла йигит, иккilanмай ортимдан юргайсиз, — ниҳоят тилга кирди Шер. — Мирак Калон жаноблари жигарбанди Салоҳиддин Зоҳирий сизни лутфан ҳузурига чорлайдур.

— Камина Зоҳирий газагига дори бўлибменму? — Моҳинур сухбатига тўймай қолган Дарвеш Мухаммад жаҳл аралаш кесатди. — Бориб айтингки, факир йўлимга кетурмэн!..

— Қайсаликни қўйинг, ғалва ортирурсиз бошингизга!

Очиғи энди Шер овози анчайин таҳдидли янгради, ҳатто у сўзи ерда қолмаслигини тайин билгандек бир ҳўмрайиб лўқиллаганча тезгина сарховуз бўйидан узоклашиди.

Иzzат-нафси ғалати симиллаб кетган Дарвеш Мухаммад ўзича неларнидир хомчўт қиларкан, Шер сўзига кулоқ солишдан бошқа чораси йўқлигини англади.

Ажабки у номига Хожа Маждиддин гумаштаси саналса ҳам аслида ўзи хон, кўланкаси майдон кас эди,

мабодо битта-яримта билан ўчакишса аямай додини берарди. Албатта, Дарвеш Мухаммад Шер ғазабидан кўрқадиган нотавон эмас, факат у тилини тийолмай фийбат тарқатишини тахминлар экан, хавотири устига хавотир кўшилди. Агар у Амир Бурҳониддин кулогига майдачўйда гап еткиса иш тамом бузилади, оқибатда ўзи ҳам, Моҳинур ҳам маломат остида қолади.

Чамаси Салоҳиддин Зоҳирий пихини ёрган Шерни изига бекор кўйган эмас, саройда ҳомийлари воситасида тобора чукур томир отаётган Хожа Маждиддин арзандаси ростдан ҳам туюни миниб узокни кўзлаган кўринади. Наҳотки шоирлик даъвоси билан шишиниб гўл ва ҳавои муҳлислари калласини қотирган, ёқтирган одами попугини пасайтириб кўймагунча тинчимайдиган суллоҳ уни ҳам ногорасига ййнатиш тилагида?

Агар Дарвеш Мухаммад адашмаса Хожа Маждиддин Пурза мавзесидаги чорбоғида бир йили куз аввалида улкан зиёфат берганди. Асли қадди расо сарвлар ва атру бўйлар таратган наргису раънолар ўртасида бўй чўзган муazzам кўшқда тўкин-сочин дастурхон ёзишдан мақсади Амир Алишер кўнглини овлаш эди, негаки у Амир Музаффар барлос ёки Низомиддин Мухаммад каби таникли зотларни неча бор элчи қилганига қарамай Мир билан ораларида совуқчилик ҳукм сурарди. Мабодо бу ҳол узок давом этса охир-оқибат газаклаб тузиб кўйган режаларини барбод қилиши мумкин эди.

Кўнглида гина-қудур томирлаб ётган бўлса ҳам Ҳазрат қайларнидир ўйлаб мажлисга лутфан ташриф буюради. Иттифоко, Мавлоно Биноий ҳам келишини билгандан кейин юзини истехзо коплайди ва Хожа Маждиддин кулогига аста ниманидир шивирлайди. Бир неча кун муқаддам Мавлоно Биноий бозордан сотиб олган жийрон асов чикқанлиги сабабли ажаб ҳангомаларга сабаб бўлгани чамаси Ҳазратга маълум эди. Ўша жийронни мингган Мавлоно Биноий кўринган ҳамоно сал илгари хуфия топшириқ олган Шер катакда гўштга тўйиб масикиб ётган Қайсар лақабли итни бўшатиб юборади. Ит важкоҳатидан хурккан бедов ногаҳон думини хода килиб кочади. Яхши ҳамки эпчил мулоғимлар ҳай-ҳайлаганча жоноворни қайириб бир амаллаб тўхтатишади. Эгардан учиб холи забун бўлаёзган Мавлоно Биноий уф торта-торта илтифот кутмай Амир Алишер ёнида ўрнашади.

Эндиғина шикоят қилиш учун оғиз очганда Шер қозон тагидан чиқсан йирик-йирик сұяклар өшілдеп таҳланған чинни лаганни олдига келтириб құяды. Энди бадтар рангрўйи узилған Мавлоно Биной додлаб юборишига сал қолади, зимдан Мирға ўқрайиб: «Шоири қалон, хали тери ёпиниб қарши олғанингиз етмасдиму? Эмди нафсингиздин ортганини сийлов билмақдасиз!» — дея пүнғиллаганда барча ўзини босолмай қаҳ-қаҳа отади...

Мана энди салла деса бемалол калла келтирадиган Шер Дарвеш Мұхаммадни бўйнига занжир солғандек бир ҳолда ўша ҳангома рўй берган чорбоғ сари етаклаб бораёттир. Қаники у оқибатини ўйламай ярамасни тепкилаб ташласа ва хали айтганидек йўлига равона бўлса! Афсуски вазият тақозосига кўра ундай килолмайди, ҳартугур пашиша филга айланмаслиги учун энди қаҳрини босиши керак.

Ғиштин пештоқли дарвозадан истар-истамас кириб анча ичкарилаган Дарвеш Мұхаммад недир жазава билан омухта қаҳ-қаҳадан сергакланди, яна оғирсиниб бир неча қадам илгари босди ва турфа ранг кошинлар зарбланған муazzам кўшк билан зангор сувли сарховуз оралигида қўйилған сўрида базми жамшид қуриб қулфи-дили очилиб ўтирган беш нафар басавлат кишини кўрди.

— Мулла йигит, бу тарафга сизни қайси шамол учириптур? — истеҳзо аралаш савол берди Салоҳиддин Зоҳирий, чўзинчоқ иягини қоплаган тим кора қалта соқолини ғижимлаб. — Нахотки факир кўз остига бостирган гул ҳидидан маст бўлишдек қабихона ниятдасиз?

Кетари ёки қоларини билмай иккиланаётган Дарвеш Мұхаммад бўғзини гёё бир олов ёндириди, сўнг хаёлида беихтиёр Амир Бурҳониддин хонадони сари бир-бирига навбат бермай қатнаётган сояронли аравалар гавдаланиб еру кўкка сиғмай қолди.

Ахир, буни қарангки, Моҳинур қўнглини овлаш учун енг ичида иш битиришда устаси фаранг совчилардан дуру жавохир ҳадя қилиб юбораётган каслардан бири Салоҳиддин Зоҳирий экан-да!

Тавба, янглишмаса у икки йил мұқаддам, айни пишиқчилик пайтида данғиллама тўй-томуша бериб қайси-дир бек қизини қўйнига солғанди. Ана шундан кейин нафсини жиловлаш ўрнига яна бадтар қўйворгани сира ақлга сиғмайди. Инсоф билан айтганда у Моҳинурдек

иффат пардаси остида ўтирган парисиймо меҳри эмас, нафрати ва қаҳридан бошқа ҳеч нарсага лойик эмаску!..

— Биродари азиз, тилим бесуяк деб ҳар нарсани санинаманг, — чўрт кесди Дарвеш Мұхаммад. — Кўхна дунё сиздақа кўнгли кўчасини маймуналар чангитғон бандаларни кўп кўрган!

— Ў-хей, сиркангиз сув кўтармас экан-ку, ошна. Қушкўнмас чалdevор ковагида кун кечирадурғон бечорага сира ўхшамайсиз. Қайтиб бу ёкларда қорангизни кўрсатсангиз хисоб-китоб бошқача бўлур.

Дарвеш Мұхаммад ҳаддидан ошган Салоҳиддин Зоҳирийни боiplаб шапалок билан сийлаш учун шайлантган дамда масиққан бедовлар кишини эшитилди. Ҳаял ўтмай чорбоғ бўсағаси тўс-тўполон бўлиб қолди, тиш-тироғигача қуролланган хос мулозимлари ихотасида келган Ҳожа Маждиддин чурқ этмай жиловни Шерга топшириб жадал илгари босди. Таажжубки, хаёлга чўмган парвоначи ёнида ер сузганча Аҳмад Пирий одимлар, ранг-рўйида бир олам ҳадик-хавотир, бир олам афсус-надомат ифодаланган эди.

Улкан икки қаноти ҳам ланг очиқ дарвозадан кирган ҳамоно улар кум тўшалган хиёбондан чапга бурилиб кетишгани туфайли зардаси қайнаб турган Дарвеш Мұхаммадни кўришмади. Юраги гусирлаб тепа бошлаган ва пешонаси тиришган йигит ортларидан ажабсиниб қараб қолди, бир балоси бўлмаса шудгорда қўйруқ на қилур, деб кўйди ичида...

Шортишибони боб

ЧОРАСИЗЛИК ЧОРА БЎЛМАС

Муаззам доруссалтана даҳалари, маҳалла-гузарлари ва бозорларини овоза тутди. Кексаю ёш Султон Ҳусайн хос баҳодири Паҳлавони олами шохона зиёфат пайтида озмас-кўпмас роппа-роса юз минг шохрухий динор билан сийлагани хусусида оғиз кўпиртирас эди. Кутилмаган мужда Ошиқ Чоғарий учун айниқса бир далда бўл-

ди, ахир, кетма-кет муқаррар қилинган тўкин-сочин зиё-фатларда у коронғи ертўлада йиллаб бокқан майи ноб дарё мисоли оқизилган эди. Қизиги, у билан бирга Шайхим Сухайлий, Мавлоно Султонали, Мавлоно Камолиддин Беҳзод, Мирқосим Туркигўй ва бошиқа улфатлар ҳам бошлари кўкка етгудек бўлиб севинишиди. Ҳатто улар Паҳлавонни қайта муборакбод қилиш учун Амир Алишер бошчилигида такяга думбаси ер супурадиган қўчкор етаклаб келишиди. Умуман такя аҳли хушхабарни байрамдек нишонлади, оғзи қулоғига етган Салим калта ўзи хазина топган каби ирғишлар, Яратган эгамдан Паҳлавон ризқу насибасини тоабад бутун килишини тилар эди.

Бир неча кун мобайнида такя бўсағасидан қадрдон ёру биродарлар қадами узилмади, эртадан қаро кечгача ёзлик кўшк айвонида тузалган дастурхон атрофида хушчакчак ва аҳил жамоа жам бўлар, турли мавзуда баҳсу мунозара бир дам тўхтамас, мухими, Паҳлавон шаънига айтилган гаплар бир-бирига занжирдек уланар эди. Факат Салим калта ёки Норбўта сайис эмас, Дарвеш Муҳаммад билан Мирак Чангий, Муҳаммад Али билан Оға Қосим ва Эсон буқа ҳам қамишдан бел боғлаб меҳмонларга хизмат қиласиди.

— Ҳе, иним, тоғанг елкасига тоғ ортиб ҳеч нарса кўрмагандек юрадиган одам... Карагин, такя ташвиши камдек мактаб ҳам очган, юз күштигир бокимонда. Яхши ҳамки омади чопди, йўғасам маймунлар йиғларди ҳолимизга. Юз минг динорни тежаб-тергаб ишлатсан ҳеч курса бир йилга етказамиш.

Номози асрдан кейин келим-кетим тортилган ҳамоно Салим калта сарховуз бўйида ниманидир чамалаб кулимсираб турган Дарвеш Муҳаммадга ҳасрат қила кетди. Кўшк айвонида танбуруни созлаб ўтирган Паҳлавони олам, қулоғи динг эмасми, у айтган писандаларни эшитиб беозор олайди ва кўл ишораси билан жиянини ёнига чорлади.

Салдан кейин Дарвеш Муҳаммад гурс-гурс келиб рўпарасида қоядек ўрнашганда хаёлидан беихтиёр Амир Бурхониддин дарвозасига мунғайганча термилиб ўтирган ҳолати кечди-ю, мийигида сокин кулди, дилидан: «Худо ҳақи Моҳига ошиқ!» — деган ўй кечди. Сўнг борлигини недир ҳавас, недир орзиқин қамради, ахир, Зулфизар-

га эгачисидек ўхшайдиган ўша қизни келин қилиб туширса улкан саодат эмасми!?

— Мулла, сўйла-чи, нима йўқотибсен Кулолон маҳалласида?

— Нима йўқотардим, тоғажон, — қўзларини яшириди йигит. — Жоме мачитига қатнаймен. Биласиз-ку.

— Локин... мачит қолиб чорбоғда ўқийсенму намозни?

Энди Дарвеш Муҳаммад танг аҳволда қолиб қулоқларига қадар қизарди...

Ноилож Паҳлавон арқонни яна ҳам узунроқ ташлаб қўйишига қарор берди, ҳаргиз зимдан жиянини кузатиб бирин-сирин кела бошлаган муридлар билан очилиб сухбатлашди. Улар Султон Ҳусайн мукофоти ўзларига теккан каби севинишганини айтишганда кўкси бир хил юксалди. Эрталаб чала-чулпа нонушта қилгандан кейин қўшқават кўрпачада bemalol чўккалаганча хуржундаги тангани гиламга тўкиб бир неча бўлакка бўлди, энг салмоқли улушни шомга қадар Дарвеш Муҳаммад ва Муҳаммад Али кўмагида мадрасалар ва хонақоҳлар эшигига юкунган муллаваччалару сўфийларга, қўчалар ва бозорларда Оллоҳни ҳамду сано билан шарафлаган кўйи санғиб юрган гадо-қаландарларга улашди, кечқурун эса охирги қисмини оҳ-воҳ чекиб сочини юлаётган Салим калта ихтиёрига топшириди.

— Энағар, киндиқдош, кўп қисинма, феълингни кенг қилки раҳматли отанг Кодир жувозкаш гўрида уялмасун, — деди кейин дўриллаб. — Тангри таоло гувоҳ: такя ўлар жойда эмас. Колаверса, факрлик интизомини бузсак ўлганимиз яхши! Тўғрими, жиян?

— Ха, тога! — деди Дарвеш Муаммад, чаккасини қашлаб.

— Нимаси тўғри, хожам? — тутагудек бўлди Салим калта. — Баъзан қуюшқондин ортиқ чиқурсиз, локин буни ўзингиз фахм этмайсиз.

— Бай-бай, ҳе сан соҳиби интизомдин ўргилдим!..

— Хожам, кун оша урчиб ётган ахли мижозни тўйғазиши осонму? Агар Худойим Қўйбоқарга ўхшаган мечкайдин яна уч-тўрт нафарини етказадиган бўлса бор барака, хону монимиз куймаса мен кафил!..

— Кушанданг ўша қорин полвондор.

Сал нарироқда сухбатни кизиқсиниб тинглаётган Дарвеш Мұхаммад билан Мұхаммад Али ногоҳ ич-ичларидан тошиб келган қулгиларини тұхтатолмай қолди. Паҳлавон чехрасига ҳам илик табассум югурди. Сазаси ўлиб бир алами икки бўлган Салим калта эса тўрсайди. Аксига олиб шу асно мусоғир-муридлар истиқомат қиласидан қатор-қатор уйлардан бири айвонида тунука челак кўтарган Кўйбокар кўринди. Ярамагур ҳовуз сари келаётганини сезган Салим калта минғирлаб ўзини панага урди. Эгнига ямoқ солинган кигиз камзул, оёғига эскироқ кавуш-маҳси кийган, бошига тўғарак кигиз қалпок қўндирган Кўйбокар аввал Паҳлавон, кейин Дарвеш Мұхаммад ва Мұхаммад Али билан сўрашгандан кейин челагини сувга тўлдириб тезгина изига бурилди.

— Буниям Худойим яратган-да, — деб кўйди Паҳлавон.

Ҳарҳолда кўпчилик Кўйбокарни Яратган эгам назарти тушган омадли банда ҳисобларди, сабабики, у бир баҳонада баджаҳл хожаси хонадонидан қувилган, қаҳратон киши чилласида ўпкасини совуққа олдириган, қайсири мулозим такяга орқалаб келгандан кейин Паҳлавон муолажаси туфайли омон қолган эди. Кейин тез орада беозорлиги билан бутун Неъматобод даҳасига танилди. Кизифи, шунака индамаски, ичига юз марта қармоқ ташласангиз ҳам бир сўз илинib чиқмасди.

Барака топгур Кўйбокар тил-жағдан қисилгани билан иштаҳадан қисилмаганди, тавба, ўзи чўпдек қилтирик, жўжабўйин, корин жонивори ич-ичига тортиб кетган, лекин бир иштаҳага кирса тогорадек улкан корсон товоқ аталаси бир ичагига юқ бўлса-чи!..

Кўйбокар кўздан йўқолган заҳоти Салим калта кўринди, кўшк айвонида Дарвеш Мұхаммад ва Мұхаммад Али билан бирга макомлар хусусида баҳс юргизаётган Паҳлавон рўпарасида чўккалаб куни кеча Кўйбокар бир мусоғирни ётоқдан қувлаганини ошириб сўзлай бошлиди.

Чиндан ҳам Кўйбокар тунлари узлуксиз банг чекиб ҳовлини бошига кўтарганча тинмай во-войло қилиб чиқадиган жizzаки ва бешарму беҳаё шериги таъзирини берганди. Ажабо, Салим калта эсини еганми, ахир, такя ахлини бир дарди бедаво безоридан қуткарғани учун уни сийлаш ўрнига айблаш керакми? Мана шуни ўйлаб

Паҳлавон ишбоши шикоятини ҳатто эшитишни истамади, баҳсни тўхтатмай қачондир раҳматли Сулаймон ота иссиқ-совуғидан мунтазам хабар олиб тургани учун Кўйбоқарни ёқтириб қолганини, ҳатто уни Аҳмад Пирий ҳам зимдан озми-кўп ҳурмат қилишини эслади.

Сўнг аллақаеридир жизиллаб кетган Паҳлавон ер остидан гоҳ Дарвеш Муҳаммад, гоҳ Муҳаммад Алига нигоҳ юборди ва эрта-индин ўғилхони ахволидан хабар олиш ниятида эканини, нима бўлган тақдирда ҳам уни ёлғизлатиб қўйиш инсофдан эмаслигини орага қистирди.

— Маъқул, — деди Дарвеш Муҳаммад секингина. — Фақат... огоҳ этайки, бандай ожиз они бир неча бор Хожа Маждиддин пинжида кўрибмен.

— Ростданму, жиян? — бўғзига тиқилган хўрсиникни аранг босди Паҳлавон. — Ҳимм... Падарқусур-еи... Тавба, тавба! Э-э, қўй ўша лафзи бузукни. Қани, ўзингдан гапир! Уйланасанми, йўқми?

Ногоҳ Дарвеш Муҳаммад тасаввурида ним табассум билан эзив-эзив дутор чалган, сўнг оҳу каби оҳ чекиб бирдан ўзини панага тортган Моҳинур қадди-басти жонланди.

— Э-э, тоға, мендек гумроҳга ким ҳам тегарди?

— Факирни гўл санайсен-да, — Муҳаммад Али билан хуфия кўёз уриштириди Паҳлавон. — Касални яширсанг иситмаси ошкора қилур. Барини лаб-лўнжинг айтадур.

— Сиз ўзингизга тунпа кесмабсиз, факирга угра кесадурсиз.

Моҳинур хаёли билан машғул бўлиб эс-хушини йўқотган Дарвеш Муҳаммад оғзидан ушбу кесатик чикиб кетганини билмай қолди, хартугур бекор қилди, бекор!

Ногоҳ Паҳлавон не деярини билмай хўрсинди.

Эй, Яратган эгам, харҳолда жияни ҳақ: ахир, у бутун умрини айтсанг бирор ишонмайдиган танҳолик домида кечирди, элликни қоралаганига қарамай ҳамон сўқкабош! Бинобарин, тақдирни азал шуни раво кўрган бўлса иложи қанча!?

Эвоҳки, мусибат илдизи юзада эмас — бениҳоя чукурда, ахир, ҳозирга қадар чўзилаётган мусибати Султон Абусаид Мирзо гулим деб авайлагани Зулфизарни бағридан юлиб олган ва хазонмарг қилган кундан бошлиланган эмасми!?

— Тоға, гапим оғир ботган бўлса афу этгайсиз, — деди ниҳоят Дарвеш Мухаммад юрак ютиб. — Фўрлик килдим.

— Ха, тузук... Локин баҳонада бир назар солдим кўнглимга!

Паҳлавони олам сен муттаҳамни илинтириш ташвишини чекиб ўзим тумшуғимдан илиндим деган ўйда синик кулди, сўнг тунов куни жияни Бурҳониддин ҳовлиси атрофига телбаваш кўйда кўқсини чок этиб юрганини яна бир маротаба дилидан кечирди.

Ниҳоят Дарвеш Мухаммад билан Мұхаммад Али омонлик тилаб такяни тарқ этган дамда Паҳлавон бўғзига ўткир нарса кўндаланг қадалиб туради. Салдан кейин ўзини чалғитиш учун кўшк айвони токчасидан танбурни олиб пардаларини созлади. Аммо нечундир гашлиги кучайиб машқ чалгиси келмади, ҳадеб кўз ўнгидаго гоҳ зъфар юзли Зулфизар, гоҳ қовоғи солиқ Аҳмад Пирий гавдаланаар, кажфеъл чарх омаддан қисганини ўйлаб юраги увишар эди.

Оқшом чоғи кўшк айвонида ҳозирланган юмшоқ тўшакка чўзилган Паҳлавон ўзини халигача ҳеч ким топмаган ва келгусида ҳам бировга насиб этмайдиган ному нишонсиз нарсани овораи сарсон бўлиб кидираётган одамга киёслади.

Сўнг қачондир ўзини куриб-қақшаган поёнсиз дала-даштда кўрди, у кўз очирмас қум тўзонлари ичра урина-сурина кўш ўркачли оқсоқ нортуя етаклаб бораарди, қаёққа кетаётганидан эса бехабар эди. Таажжубки, ҳар замонда ортидан кимдир нола қилиб чақирап эди, довул юлиб кетаётган ёлборувчан овозни элас-элас эшитар, лекин парво қилмай жидду жаҳди билан олға интилар эди...

Паҳлавон алаҳсираб ўйғонгандага охирлаб қолган жавозининг димиқсан туни эндиғина яримлаган, сурмаранг фалак кенгликларида сонсиз юлдузлар кумуш тангалар мисоли жимиirlар эди.

Оқсоқ нортуяни ўйлаб тўшакда қимир этмай узоқ ўтириди.

Тамом уйқуси қочиб кетгани боис қайтиб ухломади, таҳорат олиб бомдодга ҳозирланди. Кўшк айвони қибла тарафида жойнамоз ёзиб тараддувланиб турган дамда кимдир ланг очиқ дарвозани эҳтиёткорона қоқди. Бе-ихтиёр ўгирилиб ёғоч устунга илинган фонус ёруғида

қирқямок қора чакмон кийган басавлат дарвешни таниди ва шошилганча пешвоз юрди. Анчадан бери қорасини кўрсатмай юрган, алалхусус, жаҳонгашталик билан кун кечираётган Муҳаммад Молоний бемаҳалда бежиз қадам ранжида қилмаганини сезиб кўкси бир ингичка сирқиради.

— Такъмизга хуш келибсиз, биродари азиз!..

Паҳлавон лутфига жавобан Муҳаммад Молоний учлик кигиз қулоҳ қўндирилган хумдек улкан бошини бепарво силкитиб қўйди. Сўнг кафтига йўталди ва бир текис йўнилган узун заранг говронини дўкирлатганча кўшк сари йўргалади, айвонда тўшовли кўшқават кўрпачада оғир чўкиб юзига фотиха тортгач, нигохини рўпарасида тиззалаған ошнасидан номаълум нуқтага қўчирди.

— Бошим кўкка етди, — ноўнғай жимликни бузди Паҳлавон. — Кўпдин муштоқмен сухбатингизга.

— Локин факир дилхушилик қилгани орзуманд эрмасмен, биродар, — патак соқолини оҳиста тутамлади меҳмон. — Муборак эшигингизга совуқ мужда билан келибмен.

Энди Паҳлавон мум тишлаганча бўзариб колди.

— Жигаргўшангиз Аҳмад Пирий Аҳмад Муштоқ тарафидин Балх зиндонида тутқун қилинмиш!

— Ё раб! — ҳайқирди Паҳлавон, кўзлари паҳтаси ағдарилиб. — Нобакор не гунохга кўл уриптур!?

— Бадиузвазон Мирзоға ханжар санчмоқчи бўлган фурсатда ушланган.

— Оббо, шахзода арпасини хом ўрган эрканму?

— Хе, ошна, буниси факирга коронғидур. Ҳибса ётғонидин тасодифан хабар топиб ёнингизга шошилдим. Тезроқ тадбир чекмасангиз ани тирик қўймаслар.

Тўсатдан бостириб келган Муҳаммад Молоний говронини дўкирлатиб тўсатдан ғойиб бўлди. Лекин у такя ҳовлисини қай маҳал тарқ этганини Паҳлавон тузукли эслолмасди, дарвешлик кўчасини ихтиёр қилган биродари қиёфаси тасаввурида шаклу шамойили ийқ сурат каби фирғиша қолганди. Фақат ҳамон кулоклари остида надомат билан йўғрилган йўғон овози баралла жаранглаб турар, гўё ҳар лаҳза борлигини аллабир тубсиз гирдоб қаърига улоқтирас эди.

Тобора тутаб-тутамай ёнаётган Паҳлавон кўшк гумбази узра умбалоқ ошиб учайдган кабутарларни ҳайрату

ҳавас билан кузатди. Ҳайҳотки, бари кечагидек эсида, қачондир буларни Аҳмад Пирий елиб-югуриб хонаки қилувди, ана, жониворлар такя атрофида ҳамон муқим, ўғилхони эса ёввойилашиб кетди, хей, дариф! Ақлу хуши-ни еб қўйгандек дабдурустдан тоб ташлади-я баччағар! Ёки шайтон йўлдан оздиридими, мудом бўш-баёвлар йўли-да тузоқ қўйиб, елкасига миниб оладиган шайтони лаъ-ин!..

Паҳлавон поёнсиз мовий бўшлиқда субҳидам ёғдуси аро қувлашганча бир-бирларига меҳр изҳор этаётган қуш-ларга қайтадан маъюсланиб разм солди, ажабо, булар намунча эркин, намунча беғам!? Одамзод эса... она қор-нидан ингалаб тушгандан то қоронғи гўрига думалаб кетгунга қадар кишанда!

Хей, Қодир әгам, ер юзидағи жамийки тирик жон учун хуну зардоб ютишни наҳотки бандаси зиммасига юклагансан? Алалхусус, сира ақлига сифмас, нечун бит-таю битта суюнчиини нокасу нотавонлар қаторига қўшдинг? Вужудини ўртаб, суюк-суютига қадар қақша-тиб юбораётган иснод сиртмоғидан кутилиш чорасини нечун кўрсатайсан, нечун, Ҳаллоқи олам?

Майли, бўлари бўлиб бўёғики синган экан, то жони узилгунча тақдирига тан бериб яшайди. Машойихлар ўғитига биноан, бирни қўриб шукр, бирни қўриб фикр қиласди, амаллаб ўзини юпатади. Хўш, у нарса қайда, ахир, далдаю овунч борми ўзи оқу қорани аралаш-қура-лаш қилиб юборган дунёйи дунда!?

Паҳлавон бомдодни анча кечикиб адo килди, ҳатто неча бор оятлар ижросида адашиб ўзини ўзи койиди, айни пайтда ич-ичида тошган қаҳру ғазабни босолмай бўзлаб юборишдан аранг тийиларди. Ҳайҳот! Чархи каж яна не дарди бедаво кулфат йўлламиш бошига!?

Нихоят Паҳлавон жойнамозни тахлаб бир четга қўйгандан кейин ҳовли тўрига ўтди, терлаб-пишиб кунда ёраётган гумашталар, елиб-югуриб сув ташиётган жория-лар билан салом-алик килди, қайсиdir эшиқдан гўдаги-ни етаклаб чиққан озғин аёл арзини тинглади, ҳамиша-гидек челак кўтариб олган Қўйбокарга Салим калта яна хуфия тузоқ қўйганини таъкидлаб ҳазиллашган бўлди, кейин сайисхона томон қайтиб Лочинни қашовлай бош-лади, борингки эртадан каро кечгача ўзидан ўтганини ўзидан ҳам яшириб нари-берига тентираб юраверди.

Эртаси куни чошгоҳ нари-берисида ҳеч нарсани эсламасликка тиришиб, пешонасини қайси деворга уришни билмай хитланиб турганда қўз ёшларини шашқатор оқизиб Дилшода пайдо бўлди.

Эмизикли боласини бағрига босиб ҳол-бехол одимлаётган, тим кора соchlари тўзгиб кўкси-елкасини тутган, бодом қовоқлари кўпчиб қизарган келинини кўрдию яраси тирналди, кеча тонг арафасида биродари Мухаммад Молоний хабар еткизганда қанчалар гангиган бўлса ҳозир шундай гангиди.

— Отажон! Отагинам! Бир йўлини қилинг!..

Шўрлик Дилшода тутила-тутила нукул шу сўзларни такрорлар, оёғида зўрға турар, юпқа лаблари титранар, қони қочган бетида ваҳима аралаш чексиз фўсса акс этган эди.

Паҳлавон ўзи овунчга зор бўлса ҳам чор-ночор Дилшодани овутишга уринди, ноилож юзига ясама хотиржамлик тусини бериб: «Қизим, наҳотки фийбатга ишондинг? Ҳеч қачон жигарбандимиз Аҳмад Пирий унчаликка бормас!» — дер экан, гўё қўкси қиймаланди.

Йўқ ердаги ваъдаларни бериб Дилшодани кузатгандан кейин Паҳлавон андак миясини совутиб Аҳмад Пирийни кулфат ҳукмига ташлаб кўйиши ноинсофлик эканини ўйлади. Умид уйғотадиган биргина чора бор: вактни бой бермасдан саройга бориб Султон Ҳусайн оёғига йиқилиши керак.

Сўнг Паҳлавон дили тубидан оғир хўрсинди, ахир, қайси бет билан шаҳаншоҳга кўриниш беради, унинг кўзига тик бокиш учун қаёқдан олади журъатни!? Яхшиси муқарраби ҳазрати султон саналмиш Амир Алишердан мадад сўрасин, арзу додини шоири давронга айтса, шубҳасиз, бир тайинли иш чиқар, факат угина аллақачон бутун саройни остин-устин қилиб юборган жумбоқ тадбирини чекиши, бинобарин, ҳоқони мансурни қаҳр отидан тушириши мумкин.

Паҳлавон такя жамоаси билан ҳамкорликда асрни ўқигандан кейин ошиғич Лочинни миниб жиловини бўшатди, шамолдек елиб Мирнинг ёзги қароргоҳи саналмиш Козургоҳ бўсағасига етиб келганда чор-атроф сув куйгандек жимжит эди.

Ҳеч ким пешвоз чиқмаганига ажабсинган Паҳлавон Лочинни чорбонга кираверишда ўнг томонда солинган

сайисхонада гижинглаб турган отлар ёнида қантарди, бежирим кузалган ям-яшил дараҳтлар, барқ уриб очилған анвойи гуллар, соллона-соллона сайр қилаётган охукулонларга маҳлиё бўлган кўйи майнин қум тўшалган хиёбон бўйлаб илгарилади ва ложувард гумбазли мўхташам кўшк айвонида жамоа жамлигини кўрди.

Эгнига айланана ёқали узун оқ кўйлак, бошига оппоқ тўғарак дўппи кийган Ҳазрат хаёлий бир қиёфада Шайх Баҳлул бошлиқ мулоғимларга териб-териб ваъз айтар эди. Салдан кейин у ёнида турган танбурни олиб авайлабгина чERTди ва чорбоғни тутган эзгин куй оҳангига монанд тарзда тебрана бошлади.

Не сирки, бутун инон-ихтиёрини сехрли бармоқларга берган танбур гоҳ ингранар, гоҳ бўзлар, гоҳ энтикар эди, устаси дид билан ишлов берган садафбанд пардалар бағридан тараалаётган эҳтиросли нолиш эшила-эшила борлиқни забт этиб, хар дилни таслим қилаётган эди.

Жайронларни ҳуркитиб дараҳтлар остида тўхтаган Паҳлавон кўкси юксалди, сўнг: «Ажабо, Ҳазрат факир «Сегоҳ»ини чаладур-ку!» — дея секин йўргалай бориб даврага кўшилди.

Борлик-жавониб бўйлаб айланана-айланана куй ниҳоят бир титраниб тинди. Амир Алишер танбурни жойига кўйиб бошини кўтарган дамда кўзлари тўқнашди ва шоири даврон ўзига ачиниш билан боқаёттанини пайқаб бир хил бўшашиди.

— Тасанно, пирим, расо мулоим чертадурсиз, — Мирни бағрига босиб лутф қилди Паҳлавон. — Агар сиз чолғу билан астойдил ошно тутиксангиз Хирот муғанийларига нон йўқтур.

Ҳамон аллатовур орзиқиб ўтирган Шайх Баҳлул Ҳазрат танбур ёки дуторни сайратса еру кўк узок вақт илоҳий бир инқилоб оғушида қолишини изоҳлай кетди, бошқа мулоғимлар кафтларини кўкракларига босганча унинг фикрини ахиллик билан қўллаб-куватлашди. Аммо негадир шоири даврон оғринди, ҳатто чехрасини норозилик ифодаси қоплади.

— Раҳматли отам айтган бир ривоят ёдимда, — миийифида сокин кулди Амир Алишер. — Қадимда икки оғайни бўлиб, бири дехқон, бири чолғусоз экан. Дехқон эртаю кеч тинмаса ҳам косаси таги оқармай бурда нонга зорлигидан нолиркан, мавридини топган ҳамоно: «Хуна-

рингни факирга ҳам ўргат!» – деб кун сайин омади юришаётган биродарини ҳеч ҳоли-жонига қўймас экан. Охири ўртада битим бўлибди. Дехқон уч йилдан зиёд дўсти ёнида тер тўкибди, лекин ҳарчанд тиришса ҳам орзуси ушалмабди, у ясаган асбоблар суруд чиқариш ўрнига ёғланмаган арава фиддираги каби ғичирлар эмиш. Шунда бечора пешонасига бир уриб кетмони ёнига қайтиптур!..

- Кўп ибратли ривоят экан, — деди Шайх Баҳлул.
- Шундоғ, шундоғ, — деди Паҳлавон.

Бир муддат ўйга толган Амир Алишер Оллоҳ салоҳиятни ҳар кимга ўлчаб-чегаралаб беришига оид қизиқарли далиллар келтирди, сўзи якунида илму урфон туби-қирғоғи йўқ уммон эканлигини, улуғлик даъво қилувчи ҳар қандай инсон имконини чамаламай ортиқ чиранса охир-оқибат пўртанаалар ичра мағлубият билан юзланишини таъкидлаганда Паҳлавон офарин айтиб бош эгди.

Мулозимлар айвонни тарк этишгандан кейин мавзуу ўзгарди.

— Бадиuzzамон нифок йўлини тутиб шаккоклик қилаётган бўлса ҳам валиаҳд эрур, — деди Амир Алишер босик оҳангда. — Атиги тирноғи остига тикан кирса шоҳ азоблангай!..

Мусибат кўламини қайта туйган Паҳлавон анчагача сазо беролмади.

- Сиз эмди жаҳлга эрк берманг, сабр қилгайсиз!..
- Пирим, эҳтимол сизга аён бўлгандир, Аҳмад Пирий бунчалик нобакорлик қилишига сабаб не экан!?
- Ҳозирча саройда жиноят сабаби эълон қилингани йўқ, шунчаки узункулоқ гаплар юрадур. Локин факир бир тахминда озми-кўпми жон бор деб биламен.
- Не тахмин, пирим?
- Фитна бошида Ҳадиҷа бегим тургани эҳтимолдин холи эмас.

Ногаҳон ройибдан кимдир Паҳлавон қулоқ-чаккасига шапалоқ тортиб юборгандек бўлди. Баҳодир тамом эсан-кираб Ҳазратнинг недир маъюслик ифодаланган чехрасига гумон аралаш тикилиб қолди. Ахир, кимсан тенгсиз ақлу идрок ва ҳусн соҳибаси сифатида танилган Ҳадиҷа бегим – Хуросон мулкида ҳукмфармолик қилиб Соҳиб-қирон унвонига эришган қурдатли зот бор меҳрини берган маликаи мўхтарама салтанат манфаатини оёқ ости қилишию обрўсини тўкиши тасаввурга сифадими!?

- Наҳотки Аҳмад Пирийни малика авраган?
- Устоз Сайд Ҳасан Ардашер билан биргаликда узоқ мулоҳаза юритдук. Ва малика даъватига кўра ўғлингиз бошини айлантирган кас Ҳожа Маждиддин деб шубҳа қилдук.
- Тушунарли... Нафс балоси бор ўргтада!
- Ҳадича бегим туюни миниб узоқни кўзлаган аёл! Эрта Музаффар Ҳусайн Мирзо тож киймоги керак!
- Аҳмад Пирий ўзини парвона каби ўтга уриптур. Афсус, қўп афсус!..
- Иншооллоҳ, факир қўл қовуштириб турмасмен, қалтис бўлса ҳам мавриди топилган ҳамоно Мирзони юмшатиш тадбирини чекурмен, токи Аҳмад Пирийнинг бир қошиқ қонидин кечсун!..
- Пирим, илоё иқболингиз офтоби тоабад сўнмагай!..

Ногоҳ кўнгли бузилган Паҳлавон қалин-серпай кафтларини кўксига босиб қайта-қайта қуллук қилди, сўнг бутун Хуросон заминини зилзила каби силкитган можарони тинчтиш осон эмаслигини, сувни лойқалатган каслар ўзларини панага тортиб бутун айни Аҳмад Пирий гарданига юклаш учун уринишларини эслатиб оғир хўрсинди. Айни пайтда ўғилхони ғўрлик қилиб тожу тахт можаросига бурун суққани гуноҳи азим эканлигини яна бир маротаба қайғу билан эътироф этди. Ахийри хомушланиб турган Мир билан қучоқлашиб хайрлашди-ю, Лочинга шитоб қўнди ва зумда Козургоҳ бўсағасидан узоқлашиб кетди. Муюлишга етганда яқиндаги жоме масжиди мезанасидан янграган аzon товушини эшитиб кўнглидан, озроқ кутсам кечки ибодатни Ҳазрат шоир билан биргаликда адо этарканман, деган ўй кечди...

Бешинчи боб

ДЕВ СУВРАТЛИ, ЁСУМАН СИЙРАТЛИ

Дунё бунча тор, бунча зимзиё бўлмаса!? Одамзод чархи каж қадамда рўпара қиласиган ёлғон туркига қачонгача чидагай!? Ҳайҳот! Кўпни кўрган қайси бир машо-

йих, алдов ўэ холица кўп хатарли эмас, ростга яқин тургани учун мудхиш, деб таъкидлаган экан...

Илгари бу хусусда Пахлавони олам ора-чорада бир ўйларди, қачонки биродари Мухаммад Молоний тақясига келиб ҳалиги хабарни билдиргандан кейин мунтазам фикр юритадиган бўлди. Ҳайтовур тунлари ухламай Аҳмад Пирий бўхтонга учраганини ўзича тахмин қиларди. Ахир, наҳотки ўғилхони бадбинлик сари шунчалар юз бурса!?

Эртаю кеч аллабир шубха кемиради дилини, шубха!

Эй, Қодир эгам, Зулфизар тирик бўлсаю бу кўргилик билан юзма-юз келса телбалик ихтиёр этмасмиди, телбалик!? Айниқса, бир жаҳон орзу умидлари бўлган ота-онаси холи не кечарди?

Пахлавон тасаввурида Зулфизарнинг мунгли қиёфасини жонлантирас экан, гўё елқасига тоғ қулади. Энди калаваси учини топиш учун урингани сари бадтар хисобдан адасиб калласи ғовларди. Кўпинча ҳатто ўзига сифмай, ўзидан ва пароканда хаёллардан безиб қаёққадир бадар кетгиси келади, нигоҳ тушмас ерларни тусайди кўнгли! Лекин хилватпараст бўлиш тутуруксиз ҳашамлар, ғийбатхоналар, оёқ остидан чиқиб турган турли фалокатлар ва такя машмашаларидан кутқазгани баробарида маъносиз тутқунликка гирифтор этмасмикин!?

Хар қуни эрталаб Дилшода гўдаги билан такя дарвозасидан кирганда Пахлавон юраги увиша бошларди. Мишишлардан тўйган келини бир дам кўзёшини тўхтатмай арз килар, Аҳмад Пирийга бир гап бўлса хону мони куйинини таъкидлайвериб эси кетар экди. Ахийри обидийдасидан наф йўқлигини сезди чоғи қайтиб кўринмай қўйди. Кулоги тинчиган Пахлавон чор-ночор Худодан қаноат тиларди, Амир Алишердан мужда кутаётгани учун ёзлик кўшк айвонида ёнбошлаганча дарвозадан назарини узмасди. Анчадан бери такядан қарийб қадамини узмай қўйган Дарвеш Муҳаммадга каттикроқ боғланиб қолаётганига аста-секин ишонди. Чиндан ҳам жиянини бирон соат кўрмаса қимматбаҳо нарсасини йўқотгандек типирчилааб қолар, у қўксидаги мудҳиш кемтикни тўлдириб турганига имон ўтирад экди. Сўнг ўзини атай бепарвонликка уриб йигит кўнглига назар ташламоқчи бўлар, юмшоқлик билан гап ковлар, тўйни тезлаштириш лозим-

лигини эслатар эди. Ҳозирча у бирон-бир тайинли натижага эришолмади, жияни дардини ўлиб-тирилиб яширап, мендек мирқурукқа кўзи учиб турган қиз бор эканми, деб нигохини яширап, кўпинч ҳовли тўрида Кўйбокар билан ҳангомалашиб ўтиради.

— Биламен, Моҳига ошиқсен! — орқаворотдан фудранарди Пахлавон.

Анчадан бери Султон Ҳусайн йўқламай қўйгани боисини билгани учун ичи тирналади. Ҳартугур ҳозирча узунқулоқ гаплар кўпайган саройда ўралашмай тургани ўзи учун ҳам маъкул эди. Айниқса, тирноқ остидан кирқидиришни бопладиган аъёнлару боёнлар таънага кўмиб ташлашларини ўйласа тепа сочи тикка бўлиб кетарди.

Яхши ҳамки кўп вақтини саждагоҳга айланган Ихлосия билан Ҳалосия эшигиди ўтказади, тирикчилик ғамларидан холи талабалар ва муридлар қуршовида қошқорайганини сезмай қолади.

Баъзан эрталаб ёки кечқурун шаҳаншоҳ назарида турган юз күштигир билан машқгоҳда машғул бўлади. Такява кунботардаги тепалик оралиғида жойлашган, ажриқмайса гиламдек қоплаган машқгоҳ аркони давлат билан бирга хосу авомни бирдек қизиқтирап, кейинги вактларда ҳатто Аҳмад Пирийни йиқитиб оғизга тушган Дарвеш Муҳаммадни ҳам жалб қилган эди.

Эндиликда Пахлавон ибодатни кўпинча Дарвеш Муҳаммад ҳамда Муҳаммад Али билан ҳамкорликда адо этар ва нечукким бундан ўзгача қониқиш туяр эди. Узок муддат зимдан кузатгандан кейин айниқса жиянидан кўнгли тўқ бўлди, ахир, у Қуръони Каримни бош-охир ёд билар ва Оллоҳ тилингда эмас, дилингда яшасин! — шиорини дастур санар, турфа хил ақидалардан ўзини йироқ тутар эди.

Бу эрта ҳам таҳоратдан кейин бомдодни баҳамжиҳат туширишди.

Нонушта пайти Балх ҳокими Аҳмад Муштоқ нобакор Аҳмад Пирийни, оёқ-қўлига кишан солиб, бир даста қуролли сарбоз назорати остида доруссалтана сари жўнатиб юборганини муҳокама килиб туришганда шоҳдан чопар келди.

Чопар тегишли хабарни айтиб жўновди ҳамки, дарвозадан одатдаги каби ҳазил устига ҳазилни қалаштирганча Мирқосим Туркигўй, Абдулла Садр Марварид,

Мавлоно Султонали, Мавлоно Сохибдоро, Мавлоно Мұхаммад Бадахший ва Шайхим Сухайлий киришди.

Паҳлавон жияни жигига тегиши учун атайды: «Хей, гумроҳ, булаардин қўпчилиги қиз ўстирадур, гажирлик қилмай айтгил, қайси бири эшигига юкуниб борай!» — деб кўз қисганда у Моҳинурни эслади ва юраги дукирлай кетди.

Эрталаб саройда кечадиган мажлисда Султон Ҳусайн тавбасига таянтириши муқаррар эканини тасаввур қилганча Паҳлавон ошналари оёғи остида жонлиғ сўйишни лозим топди. Ҳамиша гир деб турадиган Салим калта бокувдаги қўчкорлардан бирини ёғоч қўра орқасида ба-балатиб қулликлаган пайтда Дарвеш Мұхаммад қоронги ертўладан майкўза ола чиқиб косагулликни бошлаб юборди.

Ёзлик кўшикнинг озода-шинам айвонида, тўкин-сочин дастурхон атрофида лов-лов товланаётган ўткир кирми-зий шароб баҳона сұхбати жонон қизиди, аллақачон фамташвишини унугтган Паҳлавон мавридини топиб Амир Алишердан эшитгани — чолғусоз билан дехқон ҳақидаги хикоятни сўзлаб берди.

— Маъқул, кўп маъқул, — элдан бурун жимликни бузишга журъат этди Мирқосим Туркигўй. — Кимки йўқ ердан чиранса охир-окибат изза бўлиши тайин!..

— Камина бор-йўғи бир күштигир бўла туриб бошқа касбу корга ҳам сўлакайимни оқизамен, — мийифида кулди Паҳлавон. — Ривоятни эшитган онимда ерга киргудек бўлдим.

— Биродари азиз, сиз шунчаки күштигир эмас, шоҳимиз хос баҳодири саналурсиз, — такаллуф билан сўйлади Абдулла Садр Марварид. — Биллоҳ яна қандоғ хунар ёки илмга ихлос қўйибсизки, ҳеч бирида камлигингиж йўқтур.

— Шундоғ! — деб кўйди Мавлоно Сохибдоро.

— Кўнглимни кўтарадурсиз, қуллук, — деди Паҳлавон, сукутга толган Дарвеш Мұхаммадга кўз қирини ташлаб. — Шайх-ур раис Абу Али ибн Сино демишки, ердин то Зухалга қадар жамийки жумбоқни ҳал қилдим, ҳар неки билим бўлса барини эгалладим, охири англабменки, ҳали ҳеч нарсани билмас эканмен.

— Фалак қуёши ул зотнинг заковат қуёши бирлан ракобатда бўлгани муболаға эмас, — баҳсга қўшилди

Мавлоно Мухаммад Бадахший. — Сизки унинг бисоти билан ошно тутунибсизми, иншооллоҳ, икки дунё саодатига эришгайсиз!..

Давра ахли мамнун қиёфада баравар бош ирғади. Паҳлавони олам эса, бунингдек мақтоворга муносиб эмаслигини ичида эътироф этган кўйи астойдил хижолат чекаёт-ган эди.

Аслида у Оллоҳдан мадад тилаб, аллақачон табобатнинг ҳар ким ҳам назар соглани журъат этмайдиган оламига шўнғиган эди. Айниқса, аллома Ибн Сино ақлу заковатини сафарбар этиб битган «Тиб қонунлари» китобини сўзма-сўз ўзлаштиргани элда овоза эди. Зеро, бултурдан бери Амир Алишер қурдирган дорул-шифода ҳам табиблик, ҳам мударрислик қила бошлагандан кейин мижозлари саноғига етиш қийинлашиб қолди.

— Жаноблар, Хуросон илму амали пухта ҳакиму ҳозиги билан кўпроқ машҳур эканлиги сизларга сир бўлмаса керак. Масалан, улус нон-тузини оқлаб келаётган устод Зайнобиддинни олсак, факир ул мўхтарам зот қошида ип эшолмасам керак.

Паҳлавон устоз Зайнобиддин номини тилга олган заҳоти даврада нечундир жимлик чўкиб, мунозара сусайгандек бўлди, буни ҳатто Дарвеш Муҳаммад ҳам сезди. Ҳалидан бери у тоғаси Хиротдаги ҳам илмталаб, ҳам савобталаб зотлар пешқадами эканлигини ҳис этганча фахр туйиб ўтирас эди. Шу билан бирга суюнган тоғи бошига тушган мусибат қанчалар оғирлигини ўйлаб қайгуар, шундай одам юзини ерга қаратган Аҳмад Пирий шаънига лаънат ёғдирар эди.

— Улуспарвар мақоми билан танилган устод Зайнобиддинни ростдан хосу авом бирдек хурмат қиласадур, — деди Мавлоно Соҳибдоро, ўйчан қиёфада. — Кўпчилик эсласа керак, устод ироқлик Муфрад қаландардан енгилиб оёғини синдирган Амир Халилга кўп яхшилик қилган. Агар ул зот малҳам қўймаса, Амир Халил қорасонга чалиниб... не кечар эди ҳоли билмадик.

— Мавлоно, сиздан эҳтиётсизлик ўтди-ёв, — юшшоқ-қина кесатди Мирқосим Туркигўй. — Нобакор Муфрад қаландарни Паҳлавон ёдига солиб бекор қилдингиз.

Дарҳақиқат Муфрад қаландарни эслаш Паҳлавон учун азоб эди.

Асли Ироқ пойтахти Бағдод шахри фуқароси сана-

миш Муфрад қаландар Хижоз сафаридан қайтаётган савдогар Дарвеш Аҳмад саллакаш изидан Хурросон сари келган, бир учиға бир неча қадоқ кумуш ўрнатилган таёғини ўйнатиб, не-не ботирлар кўнглига кўрқув солган, ҳатто баъзиларини ер тишлатган эди.

Буни қарангки, хунарини ҳатто Султон Ҳусайн ёқтириб қолади ва бир томоша истаб, Паҳлавонни қайрайди. Чўпкаш факир тенги эмас, деб у аввал рад беради, кейин орага совуқчилик тушиб қолишини истамай кўнади. Ва гувоҳлар айтишича, у кўргизган шижаот туфайли Муфрад қаландарнинг омад куёши тоабад сўнган!..

— Утган ишга саловат, азиزلар. Ҳиротдек машхури жаҳон шаҳарга кимлар келиб кетмас, факат айбимизки, яхисига ҳам, ёмонига ҳам дастурхонимиз бирдек очиқ!..

Паҳлавон қисқа сукут саклаб, ҳар кимки ўзини эр билса, ўзгани шер билиши лозимлигини айтгандан кейин баҳонада мавзу ўзгарди. Энди баҳс чарх уйи азалдан қийшиқ солингани, соддаи нотавон бандалар бу холга кўр-кўронга ўрганиб қолажаги атрофида айланди, ахийри Аҳмад Пирий қилмиши шу хил басирлик оқибати эканлиги қизғин тортишув учун сабаб бўлди.

— Жаноблар, таажҷубки барчамиз кўз ўнгимида ўсиб-улғайган Аҳмад Пирий аввалги хатосидан тегишли хулоса чиқариш ўрнига яна бунингдек нокаслик қилибдур, охиратда жавобини бериши муқаррар, — деди Миркосим Туркигўй кесиб. — Сиз эса, баҳодир оғам, элда чинор каби бўй берганингизни унутманг, иншооллоҳ, чинор букилмагай!..

— Биродарлар, эҳтимол эшитганларимиз шунчаки фийбатдур, бўхтон тутган чиқар йигит ўрслик гирибонидан, — дадил гумонини баён қилди Абдулла Садр Марварид. — Умримиз бино бўлиб бунака кўчага кирган полвонни учратмаган эдик.

— Аҳмад Пирий илкини қон қилмоқчи бўлгани рост эрур, қадрдоним Мавлоно Абдулла, — деди Паҳлавон, иззат-нафси симиллаб оғриётганини сезидирмасликка тиришиб. — Факирни иккинчи бор бепичоқ сўймиш!..

— Эмди мусибатни фақат сабр билан енгасиз, — далда берди Мавлоно Сохибдоро. — Худодан тилаймизки, бари билган-кечирганимиз тўхмат бўлиб чиқсин! Зоро, тўхмат ўзини ўзи фош қилишга маҳкум!

— Эшитдикки, соябонимиз Ҳазрат Навоий илк тафтишни назоратга олмишлар, — деди Мавлоно Сохибдоро, афсусли назарини Паҳлавондан узмай. — Зора, ул зоти шариф саъй-харакати билан калава учи топилса! Эл орасинда Аҳмад Пирий инон-ихтиёридин хорижда иш тутгани хусусида узунқулоқ гаплар юрадур.

Паҳлавони олам тўғри маъносида секин бош ирғаб, сарой таг-заминида зимдан бижғиётган фитна бошида ким турганини айтиб юборишига бир баҳя қолди, қайларни ўйлаб вақтида тилини тийди.

Ахир, исботини тоимаган висир-висир гапни жория қилишдан зигирча фойда йўқ, улус бекорчилик баҳона нималарни саннамас, кимларга тўну кимларга кафан бичмас, қолаверса, бутун салтанат устидан ҳукм юргиза бошлаган, ҳою ҳавас осмонида қулочини кенг ёзиб юборган Ҳадича бегим дуч келган девор ортида қулоқ муқаррар қилиб кўйганига аллақачон ёшу қари кафил!..

Мехмонлар жўнаган ҳамоно Паҳлавон кўксида яна ақл бовар қилмас оғриқ кўзғалди. Имони комилки, ўзи ва ўғилхони устидан ҳал қилувчи ҳукм чиқариладиган фурсат яқин! Айниқса, аркони давлат шоҳидлигида кечадиган надоматли тафтиш тириклай қаро ер қаърига киритиб юборса керак. Бинобарин, ҳоқони мансур ғазаб отига қамчи босганча: «Ҳўш, арслон оғам, танланг, арзандангиз не жазога лойик?!? — деб сўраса, жавоб қилгани тили айланарми, эй, Халлоқи олам!?

Одатда Паҳлавон ўзаро уйғун ислимий-хандасавий нақшлар чекилган дарвозаларини ҳар кимга ҳам очавермайдиган, кеча-кундуз найзабардор соқчилар кўриқлайдиган маҳобатли арк заминига ғолибона киёфада, ўзи ва ишидан мамнун ҳолда дадил қадам босар, ҳар кунжакда бир яхшилик кутаётгандек узлуксиз орзиқар эди. Ҳозир эса қадди-бастини мудом баланд тутишга даъват этган ўша ҳис-туйғудан тамомила маҳрум: ҳатто машъум интиком дори остига бораётган маҳкумдек бўшашиб одимлар, туз сепгандек ачишаётган кўкси бўм-бўш эди.

Қароргоҳда ҳукмрон сукунат залварини туйиб Паҳлавони олам унча ажабланмади, мунакқаш тахтда ястанган Султон Ҳусайнга зимдан тикилиб ичиди заҳархандали кулди: кай тахлит ёнғоқ чақаркин бошида? Негадир ҳукмдор ғазабини сочишга шошмаётганди, аникрофи, у энли-семиз бетига муносиб кўркам соқолини силай-силай

теран ўйга ботганди. Шаҳаншоҳдан андоза олган каби таҳт икки ёнини эгаллаган Амир Алишер ҳам, Сайд Ҳасан Ардашер ҳам жимгина хаёл сурәтири. Фақат Ҳожа Низомулмулк билан Ҳожа Афзалиддин, Амир Музофар барлос билан Шамс полвон, Низомиддин Мухаммад билан Аҳмад Мирзо ўзаро юзланганча шивирлашиб туришар, нечукким улар авзойи анчагина саросимали эди. Амали пастрок аъёнлару боёнлар билан бирга қуириқда суратдек қотган Ҳожа Маждиддин ранг-рўйида не маъно зоҳир эканини дафъатан англаш мушкул, қизиги, у ҳар замонда ўпкасини шамоллаттандек йўталиб қўяр, нуқул кафти орқаси билан кўпчиган қовоқларини ишқалар эди.

— Арслон оғам, Аҳмад Пирий шаҳзодаи жувонбаҳт жонига қасд қилғонини эшидик, — деди ниҳоят Султон Ҳусайн, иложи борича босик оҳангда. — Бу ҳодиса фақат сиз ёки менгагина дахлдор эмас, бутун салтанат бошига тушган мусибатдур.

— Олампаноҳ, барини англаймен, сиз каби бўлмаса ҳам берироқ англаймен, — деди Паҳлавон, ярим эгилиб. — Нобакор ўғлимизни ҳар не жазога тортсангиз ихтиёргиз, ҳар не жазодин унга нону туз берган факир ҳам қуруқ қолмаслиги лозим.

— Жазо тайин қилмоқдин осони бор эканму, эй, баҳодир? — деди Султон Ҳусайн, надомат чекиб. — Дорга тортсак сиру синоатни ўзи билан жаҳаннамга ола кетадур, ваҳоланки, келгусида бунингдек қабиҳликка чек кўймоқни тиласак пухта тафтиш қилмоғимиз ва ҳақиқат тагига етмоғимиз лозим.

— Факир тадбирингизни маъқуллармен, — деди Паҳлавон, Мир ўзини безовтаҳол кузатаётганини қайта-қайта хис этиб. — Гумроҳ инсоф қилиб фитна сабабини айтмоғи керак.

— Алишербек ўртага тушмаса ҳам жазо тайин қилиш учун шошилмас эдим. Валиаҳдимиз жони соғ қолгани шукронаси, воллоҳи аълам, фақирни шунга даъват қилур. Қолаверса, иссиғу совуғимизга бирдек чидаб келган сиздек қадрдон кўнглини оғритишдин мудом парҳездамиз.

— Куллуқ, олампаноҳ!..

— Фақат... кўп таажжубки, Аҳмад Пирий Ихтиёридин қальясига катта бошини кичик қилиб борган Ҳазрат Навоийдек нуктадон зот бирлан сухбат қилишни ор сабабдур.

— Нуучун! ? — деди Паҳлавон, ранг-рўйи узилиб.
— Сабаби қоронғидур, — сал қовоқ солди хоқон. —
Не мушкулот кўндаланг бўлса ҳам қалава учини топмас-
дан иншооллоҳ қўймасмиз. Ахмад Пирӣни йўлдан ур-
ган мурдор бошини жаллод кундасида танидин жудо
қилмоқлик бурчимиздур. Тўғрими, Алишербек?

— Ҳақ сўзни айтдингиз, олампаноҳ, — деди Мир
хотиржам. — Фитна илдизини очиш салтанат узра бало-
қазодек пайдо бўлган булатни даф қилиш демакдур.

Хозир кечган қисқагина сухбатни Паҳлавон қайта
дилидан кечириб бир жиҳатдан қониқиши туймади. Ахир,
Ахмад Пирӣни кимлар йўлдан оздиргани анчадан бери
фийбат қозонида қайнайди, наҳотки хуфиялар Султон
Хусайнга бирон мужда еткизмаган бўлса!? Ҳатто тунов
куни Амир Алишер Ҳожа Маждиддин бурнига бурун-
дуқ солиб олишга эришган Ҳадича бегим сувни лойқала-
тиб келаётганини қулоғига шипшиған эди, бу хусусда
нечун шоҳга сўзламайди, андиша қиласадими ёки бошқа
сабаби борми?

— Пири майдоний, оёқ остидан чиққан фалокат
ўртамизга совуқчилик туширмаслиги керак. Хозир бош-
қа бир масала бобида кенгаш қилиб, тадбир тузмоғимиз
лозим.

— Олампаноҳ, ҳар ишда сизга камарбастамиз.

— Ташаккур, баҳодир, — қошларини чимирганча таҳт-
дан отилиб тушди шаҳаншоҳ. — Ёдингизда бўлса Ироқ-
дин бир аломат нома олғон эрдик. Адашмасам мухокама
ҳам қилғонмиз.

Мажлис мавзуси кутилмагандага бу таҳлит ўзгаргани
Паҳлавонни таажҷубга солди.

— Наҳотки унугибсиз?

— Унугтаним йўқтур.

— Сиз Муфрад қаландар таъзирини берганингиз
хануз етти иклимга овозадур. Алалхусус биродари Али
Рустоийга оғир ботғон! Баҳонада сиз билан юзлашиб
қасос олиш истагида, хўш, у билан ҳарбу зарб айтиш-
макка ҳозирмусиз! ?

Паҳлавон «ҳа!» деса кифоя эди, аммо нечундир у
кўнглида борини айтгани шошилмади, чамаси Ахмад Пир-
ий билан Бадиузвазмон можароси бир ёқда қолиб қан-
дайдир мактубга эътибор қаратилганини ҳазм қилолмай
туар әди.

Паҳлавон янглишмаса бир йилча мукаддам тижорат карвони билан биргаликда Ҳиротга келган қалондимоғ элчи буқаламундек турланиб Султон Ҳусайнга тошириган ўша хатда Ироқ полвони Али Рустоий ҳақида сўз борарди. Ҳусусан у кўкларга кўтариб мақталган, ҳар қандай марду майдонни ер тишлатишига қодир эканлиги куракда турмайдиган қочиримлар билан кўпиртирилган эди.

Таажжубки, Ироқнинг ўзига бино кўйган ҳукмдори ақлу ҳушини андишадан хорижда тутиб, иккинчи маротаба таънаю маломат билан тўла мактуб йўллади.

Энди Ҳуросонни аллақачон овозаси тутган Али Рустоий волидаси қорнидан факат жаҳон ягонаси бўлиш учун тушган ўғлон эканлиги яна ҳам ошириб таърифланган эди. Алалхусус, у Фаранг юнон, Эрону Рум, Хинду Чиндан кўқрак кериб чиқкан барча талабгорини кунпая-кун қилиб ташлабди, энди навбат Ҳирот баҳодирлик мажлиси тўрини эгаллаб ўтирган зотга етиби. Ёшлигидан ҳозирга қадар устози мақомида турган Муфрад қаландар шаънини тиклаш, аникроғи, Паҳлавон Муҳаммад Абусаид бўйнига итоат ҳалқасини солиш баҳонасида Абулғози Султон Ҳусайн Бойқарони иззан нописанд айлаш орзузи ҳаловатини ўғирлаган, шартики, Паҳлавонни йиқитса — Ҳуросон тиз чўккани, мабодо ундан енгилса — Ироқ таслим бўлгани!..

— Арслон оғам, Ироқ ҳукмдори устимизга лашкар тортмаптур, хос полвонини гиж-гижлантур, — деди Султон Ҳусайн, важоҳати аллатовур бузилиб. — Молу давлатимиз ва еrimiz эмас, кўнглимиз кўргонига кўзини ола қиласур.

— Ҳа-ҳа, — деди Паҳлавон енгил хўрсиниб. — Нияти кўп бузук!..

— Сизга ишониб ҳолимизга маймунлар йифламасун яна. Нобакор бизга тобесиз деб салтанатимизни оёқости қилиш ва ҳатто божу хирож талаб қилишдан тоймас.

— Худо сақласун, — деди Сайид Ҳасан Ардашер койиниб.

Ранг-рўйи бир хил оқарган Султон Ҳусайн оғирси-ниб қайта таҳтга чўккандан кейин қароргоҳни ногаҳоний осудалик қоплади, дала-даштга хос теран сукунат Паҳлавонга Ироқ заминида янграб Ҳуросон осмонида аксусадо берган дағдаға нақадар мудҳиш эканлигини яхшироқ англатгандек бўлди.

— Олампаноҳ, ташвишингиз ўринли, чиндан ҳам Али Рустоий қилич кўтариб келган ёвдан-да хавфлироқдур,— мажлис аҳли эътиборини ўзига қаратди Амир Алишер.— Локин биз шаксиз ошнамизга ишонурмиз, у тегишли тадбир чекиб анинг йўлига тўsicк ўрнатадур.

— Жаноби Мир, Хуросонга келиб майдон талаб қилиш бедана овлаш эмас демайсизму!? — сокин кулди Сайд Ҳасан Ардашер. — Ишооллоҳ, Пахлавон ўша такаббурни гарданига бўйинтуриқ боғлаб қўшга қўшмоғи таинидур!

— Ҳей, Пахлавони олам, ярамасни бир боплайсизда, — Ҳирот доруғаси Аҳмад Мирзонинг йўғон овози гумбирлаб эшитилди. — Бошдин ошириб ерга урсангиз кифоя, қолғонини факирга қўйиб берурсиз, эшакка тескари миндириб пойтахтдин сазойи қилдирмаганномард!..

— Ҳай-ҳай, йўқ ердин жанозасини ўқиманглар, — бароқ қошларини чимирди Ҳожа Афзалиддин.— Бир балоси борқи, шунча чиранадур.

— Рост айтасиз, жаноби вазир,— хаёл сурганча оғир хўрсинди хоқони мансур. — Фаҳмимча, Али Рустоий элдан бурун Пахлавони оламни таҳликага қўймоқчи!..

— Ишооллоҳ, Пахлавон юзимизни ерга қаратиб қўймас, — деди Амир Алишер, барча шубҳаларга барҳам берадиган бир оҳангда. — Ахир юрагида шер ухлайдур, ўша шер уйғонса олам гулистон!..

— Оббо, жуда осон экан-ку,— яна кесатган бўлди Ҳожа Афзалиддин, шоҳ билан хуфия кўз уриштириб. — Ишқилиб эрта майдонда аттанг қилиб бармоқ тишлаб қолмасму?

— Ниятни бутун қилинг! — деди кимдир.

— Мактубдин аёнки, Али Рустоий дев сувратли, ёсуман сийратли рақибдур, — мийиғида кулганча қўл боғлаган Пахлавон рўпарасига борди Султон Ҳусайн. — Агар чўчиётган бўлсангиз ошкора эътироф этгайсиз.

— Қиблигоҳим, Али Рустоий бор-йўғи лалми дўқ урадур, — деди ниҳоят Пахлавон, оғир-босик оҳангда. — Шундай экан нимасидин кўркамен? Йўқ ердин вахима қилиш ножойиз!..

— Кесиб сўйланг, баҳодир, кесиб! Токи кўнглимиз кўтарилиб таскин топайлик. Қолаверса, Алишербек эслатганидек, бутун Хуросоннинг умид кўзи сизда!..

— Барини тушунамен, олампанох. Фақат подадин олдин чанг чиқариш не хожат? Ишшооллоҳ, жанг фурсатида бирон-бир ечим топилур. Оллоҳ мададкоримиз.

Паҳлавон шошилмай баён айлаган мулоҳаза Амир Алишер ҳамда Сайд Ҳасан Ардашер тарафидан хайри-хоҳлик билан ёқланди, аммо Султон Ҳусайнни зигирча ҳам қониқтирмади. Шаҳаншоҳ фахмича, Паҳлавон нуқул чайналиб масъулиятни атай бўйнидин соқит қилаётган эди. Ким билади дейсиз, эҳтимол у шу йўсин гинадор эканини изхор этаётгандир, ахир, ёлғиз жигарбандим, яккаю ягона чироқёқарим ва тобуткашим деб суюнгани Ихтиёриддин қалъаси зинданонда бургаю канага таланиб ётганда майдон сифарканми кўнглига!?

— Биродар, танангизга ўйланг, ўпка-гинадин дор ясад бўлмас!..

Аранг ўзини босиб турган Султон Ҳусайн ахийри чидомлай боплаб кесатди, аниқроғи, кўзига пўк гап айтиб иззатини ерлаган одам каби кўринаётган Паҳлавон жон жойига гўё тиф санчди, айни пайтда у хотиржам елка қисиб кўйгани учун ажабсиниб беихтиёр аъёнларга ўгирилди.

Одатда улар хушомад бобида ҳамиша чапдастлик қилишади, бунақа қалтис дамларда эса сукут сақлаш билан сувдан қуруқ чиқишини афзал санашади.

Хатто энди ҳар қанака шароитда тили ботирлиги билан танилган Амир Алишер ҳам оғиз очмай паришонҳол турар, ташвишли нигохини бир Паҳлавон, бир хақони мансурга қадар эди.

Мўҳташам қароргоҳни яна ҳам теранрок сукунат қаърига тортди.

Ахийри Паҳлавон ўйчан қиёфада бир неча қадам олға босди ва бутун оғирлигини гилам тўшалган саҳнга ташлади. Нечукким кўнглидан падари бузруквори кўп марта таъкидлаган бир ўгит кечди («Ўғлим, ҳар сония ўзингда йигилгайсан!»), сўнг муштларини тошдек тугиб, тишларини зирақ қилганча, бир силтаниб ўмганини қўтарувдики, дафъатан бошқа одамга айланди, мовут камзули чоки яғрини тарафдан тириллаб сўкилди.

Аъёнлару боёнлар рафтори ва тикилишида бир дунё хайрат!..

— Қиблагоҳимнинг муборак хотирлари бузилмағай, — деди ниҳоят Паҳлавон, товуши гулдираб. — Кўнглингиз

кўрғонини ишғол қилмоқчи бўлган ўша мурдорни ер тишлатиш маним гарданимда!..

Ана энди булатулар оралиғидан қуёш мўралаган каби Султон Ҳусайн чехраси ёришди, Амир Алишер билан маъноли кўз уриштиргандан кейин оғзи танобини қочириб, Паҳлавони оламни астойдил бағрига босди ва чўғдек товланаётган туркман гилами бўйлаб хотиржам нари-берига одимлай бошлади.

Қароргоҳ безаклари энди гўё ўзгача жило сочаётган эди.

Аъёнлару бўёнлар мамнун бош силкиб туришибди бир-бирларига...

Ва шу дамда кутилмаган ҳодиса рўй берди.

Мажлис бошлангандан бери пойгакда тавози сақлаб ўй суроётган Ҳожа Маждиддин ногаҳон ҳамма эътиборини ўзига жалб этиб эҳтиёткорона томоқ қирди, ниманидир чамалагандан кейин ботиниб-ботинмай бир неча қадам илгари босди, оғир гавдасини гурсиллатиб гиламга ташлагач, ошигич тахт сари эмаклаб борди.

— Олампаноҳ, бир қошиқ қонимдин кечгайсиз, — деди у қайта-қайта ер ўпиб. — Кун тартибидағи савдо ҳазилакам савдо эмаслигини қосир ақлим билан англағмен. Ижозатингиз билан жўяли бир тадбирни баён қилсан.

Мажлис ахли ҳайратда: наҳотки кесакдан ўт чиқса?

Ҳарчанд Паҳлавони олам ўзини бепарволикка урса ҳам барибир ичини нимадир музлатиб ўтди, айни пайтда Амир Алишер ногаҳон энсаси қотиб бир ёнига ўғирилганини, Сайд Ҳасан Ардашер қовоғини уйганча лаби четини тишлаганини кўрди, тўнини тескари кийиб олган Султон Ҳусайн эса бетоқат алфозда ёвқарашиб қилаётган эди.

— Хўш, сўйланг, — юмшаган бўлди шаҳаншоҳ. — Қандоғ жўяли тадбирни назарда тутадурсиз?

— Фаҳми ожизимча, икки оёғимиз бир этикка ти-қилмиш, шундай экан, шижаот тоғи қоплони Паҳлавон Муҳаммад Малонийни зудликда топтириши жойиз, — энди анча дадил сўзлади Ҳожа Маждиддин. — Қайси йили у Паҳлавони оламни қай йўсин йикитгани ёдимиизда, иншо-оллоҳ, Али Рустоийнинг ҳам додини берадур.

Ана буни маломат деса арзийди!..

Ногоҳ Султон Ҳусайн қарғиши теккан бул нокасу нотавон неларни алжираётир маъносида илкис қайрилиб Амир Алишер қаради, яна ҳам хитланган Мир эса кўз қири билан Паҳлавонни кузатаетган эди.

Тип-тиник осмонда яшин чақнаган каби баҳодир саросималаниб қолганди. Ҳусусан, у хоқон рўпарасида ниҳолдек эгилиб зимдан тантана қилаётган Ҳожа Маждиддин ортидан билдиримай пичоқ санчганини афсус билан эътироф этар, хаёлида күштигирлар жамоаси ва майдондан безиб қаландарлик мақомини ихтиёр айлаган қиёматлик биродари Мухаммад Молоний гавдаланар эди.

— Афсуски, ул кас ўзини саройга бегона тутадур, — ҳозироқ жаллод чакиргудек қиёфада тутақди хоқон. — Шундай экан икки дунёда ҳам коримизга ярамагай, буни билган холда сафсата сотишингиз барчамиз учун бирдек беписандлик эмасму!?

— Афу этгайсиз, аълоҳазрат!..

Ҳожа Маждиддин бехуш каби тахт пойига йиқилди...

Ҳозир Султон Ҳусайн жаллод чорласа ҳақи кетарди, ҳақи!..

Яхши ҳам у шайтонга ҳай берди, қисқагина сукутга толгандан кейин сарой азал ва абад аҳду карори бузук кимсаларни яқинига йўлатмаслиги ва истаса аларни муқаррар жазога маҳкум этиши ёки жиловлаб кўяжаги хусусида анча-мунча қизишиб ваъз айтган бўлди.

Ҳайҳотки Хурросон ҳукмдори нуткига аралашган бир нозик, бир айилботар кесатиқлар ёшлиқдан биргаликда тепкилашиб ўсган Мухаммад Молонийдан кўра кўпроқ ўзига тегишилидек Паҳлавон ғалати ўнғайсизлик туяр, ҳар замонда қошлари ўртасидаги тугун чуқурлашган Амир Алишерга маъюсона нигоҳ юборар эди. Сўнг тисарила-тисарила қуйига ўтган Ҳожа Маждиддинни зимдан кузатди, унинг мой томгудек йилтираётган бетида недир қониқиши ифодасини туйиб кўкси яна бир тирналди, сўнг қачондир Мухаммад Молоний билан қилган жангини элас-элас хотирлар экан, бунга Худойим бас келмаса, бандаси бас келиши мушкул, деб кўйди ичида...

Олтиниң боб

МУҲАММАД МОЛОНИЙ АНДИШАСИ

Ховли жимжит...

Тарвақайлаб ўсган бир неча туп ўрик ва олма танга-ча ерга офтоб туширмас, этак тарафдан оқиб ўтадиган билакдайгина ариқ офтобда жимиirlаб товланар, войиш тагида қўйилган чорпояда чошгоҳда бошланган сұхбат аср яқинлашди ҳамки қизғин давом этар эди.

Хозиргина Абулқосим Бобур Мирзо саройида кечган машваратдан ажиб таассуротлар билан қайтган Паҳлавон кафтларини кўксига босганча эҳтиром кўрсатди, дар-хол сездики, падари хомушроқ... Падари рўпарасида тиз-залаган Муҳаммад Молоний нигоҳини номаълум нуқтага қадаб ўйга толган. Давра курган бошқа йигитлар ҳам ниманингдир ташвишини чекишаётгани чеҳраларини қоплаган ифодалардан аён...

— Нима гап, ота? — юрак ютиб савол ташлади Паҳлавон. — Ишонган шогирдингиз номуносиб рақибдан йиқилган каби мотамдасиз!?

Хар қандай мусибат ёки муаммо қошида ўзини оғирбосик тутишни касб қилган Паҳлавон Абусаид хозир анчайин тўқилгандек туюлар, накд қояни эслатадиган келбати сўнгсиз таассуф исканжасида эканлиги англашилар эди...

— Сўрама, ўғлим, — деди у нихоят киноя аралаш, — жигаримиз Муҳаммад Молоний ишқал чиқармиш!..

— Йўғ-е! — пешонасини тириштириди Паҳлавон. — Фаҳми ожизимча, оғамиз ҳалига қадар мўрчага ҳам озор бермаган, одоб ва фаҳму фаросат карвони сарбонларидин саналур.

— Тўғри, лекин... жаҳл келса ақл кетади-да, — на-домат билан бош чайқади Паҳлавон Абусаид. — Мамашариф мисгар бору... Эрталаб Молоний даласи бошида ўша каснинг ўғли Мамараҳим дўлворни шапалоги билан сулайтирмиш. Қози зиндонга ҳукм қилғон!..

Очиғи энди Паҳлавон ҳам қайғуга ботди, бу ёғи қанчага тушди, ошна, маъносида Муҳаммад Молонийга зимдан нигоҳ юборди. Кўпдан бери Мамараҳим дўлвор унинг

отамерос ерини қўз остига бостиргани, нуфузли бир амалдор ҳомийлигига арzon-гаровга сотиб олмоқ учун қасдланганини ва окибат бу эрта можаро рўй берганини билгандан кейин ҳар мўйи найзадек тикрайди, ўша заҳоти ҳеч ким, ҳатто падарига ҳам чурк этмай сарой сари шошилди...

Паҳлавон ишонч билан кириб борди саройга...

Мунаққаш таҳтда савлат тўқиб ўтирган, бутун вужудини қулокқа айлантирган Бобур Мирзо беихтиёр сапчилаб кетди ва адолат муқаррар қарор топажагини койиниб баён айлади.

Чиндан ҳам эртаси куни ўтказилган тафтишдан кейин қози ҳукми маҳсус фармони олий билан бекор қилинди ва Мухаммад Молоний ўрнига Мамараҳим дўлврнинг ўзи зинданбанд бўлди.

Паҳлавон сўзи ерда қолмагани учун Бобур Мирзога яна ҳам чуқур ихлос килди.

Умуман шоҳ Мухаммад Молонийга қайишгани бежиз эмасди, ахир, у жамийки кифти ер искамаган күштигирлар қаторида Хурросон суюнган тоғ, қолаверса, кимсан Паҳлавон Абусаиддек зот қанотида улғайган шогирд!

Паҳлавон адашмаса факат угина отаси мактабида шаклланган барча ақл бовар қилмас мураккаб сабоқларни аввалидан охиригача мукаммал эгаллаган эди. Керак бўлса, у қадру кийматини эришган даражаси билан ўлчарди, сираси билмаган ёки қўлламаган ҳадиси кам, ўрни келганда эса ҳеч кимса хаёлида йўқ аломат усувларни истемолга киритишга ҳам қодир эди. Ҳатто тарафкашлари айтишича, кечалари тушларида не-не зўрлар билан олишиб чиқар экан...

Муҳаммад Молоний иложи борича Паҳлавон Абусаид ёнидан бир қадам жилмас, ҳар бир панду насиҳатини астойдил дилига жойлар, вазифа қилиб берган ҳар қандай амалини киёмига етказиб ўзлаптирмагунча ухламас эди.

Мабодо устоз тирикчилик вожларига берилиб ҳордик тегса, у бор-йўқ бисотини йўқотиб қўйган гадо каби ти-тиричилаб қолар, ҳовлида ўтиrolмай шаҳар бўйлаб сангир ёки Паҳлавон билан хилватда хоразмлик Паҳлавон Маҳмуд рубоийлари мағзини чақиши билан шуғулланар эди. Элда Пирёр валий унвони билан танилган ул зот-

нинг кураш илму амали хусусида битган рисоласини ай-никса қизиқиб ўкир эди.

Баъзан қадрдан ошналари даврасини тарк этганча етти ёт бегона мардикорлар пинжида лой ишишиб нахса урар, темирчилар атрофида ўралашиб босқон дамини тортар, сандонда пичоқ ёки дудама ханжар пешлар, дурадгорлар билан отамлаша-отамлаша ёғоч арралар, тахта рандалар, эгарсозларга кўн ип ҳозирлаб берар, чолгусозлар тут ёки ёнғоқ танлашида кўмаклашар, ора-сира бозорда ҳаммоллик қилар эди.

Қизиги, Мухаммад Молоний ўзини умри бино бўлиб бир марта ҳам күштигирлик кўчасидан ўтмаган, орият майдони расм-русумидан ғофил банда қилиб кўрсатишдан тортинмасди. Ҳар неки борини ақл бовар қилмас хотиржамлик билан ичидаги иззат-нафси ёки шуури катида саклаб келар ва буни бирорга билдириши ни но-жойиз хисоблар эди.

Оқибат қаторлашиб ҳафталар, ойлар кечса ҳам ким-гадир даъво қилишни хатто ҳаёлига йўлатмас, мабодо бирор ўзига талабгорлик қиласа дафъатан жавоб бермас, пухтарок ўйлаб олиш учун мўҳлат сўрар, мўҳлат битгандан кейин панадан панага қочиб юрар эди.

Агар талабгор эзмаланиб холи-жонига қўймаса эри-нибигина бир ола қараш қилади, бу – ўзингдан кўр энди дегани бўлади. Бир томоқ кириб, бир ён-верига аланглагач, лапанглаб олга босади, майдондаги Молоний қўча ёки уйдаги Молонийдан еру осмонча фарқ қилади. Ҳариф рўпарасида кад ростлаганда гўё у ҳам бўйига, ҳам энига ўсади, недир ифодалар акс этган афту ангорини таниш қийинлашиб қолади. Сўнг ишқирганча шо-шилмай енг шимаради, белбоғини қайтадан маҳкамроқ боғлагач, мушукдай пайт пойлаётган ракибига бирдан ташланади, чўзиб ўтиромай уни ё елкасидан ошириб уради, ёки ёнбошига тортиб осонгина ағдариб ташлайди. Оғзидан қони келаёзган мағлуб шу-шу қайтиб қора бермайди, сичқон инига уриб кеттанича думини тутқизмайди.

Дарвоқе Мухаммад Молоний рўзгори оғир-енгилини асосан Хирот ташқарисидаги можарога сабаб бўлган ярим танобдан зиёдроқ отамерос ер кўтарар эди. Дехқончилик бобида у анча-мунча тажрибакор бўлиб, хордиқ кунлари дарҳол ювиб-асраб қўйилган, оғирлиги расо бир

пуд кетмонига ёпишар, қора терга ботиб ариқларни тартибга солар, гурсиллатиб тупроқ ағдарар, қайси дир қўшини берган аравада гўнг ташир эди. Тиши кавагида асраб қўйгани тирамойи ёки баҳори буғдой уругини ҳафсала билан сочгандан кейин пайкал этагида тиззалаған кўйи Худодан мўл ҳосил тилаб ёлборар эди. Тинмай чеккан захмати баробарида йўғон-йўғон кўлларини чўзганча қилган илтижолари зое кетмасди, жавзо ўрталарида ўзи кутганидан ҳам баракалироқ хирмон кўтаргач, тери-сига сифмай қувонар, тиланчиларни қуруқ қайтартмас, муносиб ризқу насиба ато айлаган мурувватли Тангрига қайта-қайта шукронга айтар эди.

Буни қарангки, аксига олиб бир йили қурғокчилик боис экин-тикин яхши битмайди, киличини қайраб келган қиши омборида сичқонлар ҳасса таяниб юрганидан огоҳ этади. Кўргиликни сезиб-билиб турса ҳам пинак бузмайди, анчайин эсли-хушли бўлган жуфти ҳалоли йўқчиликка бир кун чидайди, бир ҳафта чидайди, ахийри сабр қосаси тўлиб нолииди:

— Вай, ўлмасам, дадаси, намунча тепса тебранмас одамсиз? Анчадан бери жужукларингиз тишлари кирини сўриб ухлайдурлар. Тўй-пўйга бориб олишсангиз сиздан ортиб бирорвга насиба тегмас-ов!

Ногахон у тарсаки егандек бир ҳолга тушади, тили ботирлик қилган аёлини қирқ кокилидан бурай-бурай тебалашни чўтлайди. Сўнг кучини уйдаги ожизасидан кўра майдондаги ракибиға кўрсатгани маъқулроқ эканини ўйлаб шайтонга ҳай беради.

— Рост айтурсен, ойпоиша, фақир борида бошқа кимса соврин эгаси бўлолмас, — дейди лўла-болишга бемалол ёнбошлаб. — Локин фақирни бир нарса қийнайдур. Ҳарчанд ўзимни босишга уринмай майдонда ма-сиқиб кетурмен, жунуним қўзиб ақлу ҳушимни йўқтурмен, окибат билмай рақиб бели ёки қўл-оёғини синдириб кўядурмен!..

Хотини аввал илон авраган каби анқайиб қолади, кейин кулгисини тийолмай, баҳонангиз қурсин, дея ўпкалайди, у пинак бузмай Ҳирот бойваччалари берган курашларда икки-уч марта шундай номаъқул ҳодиса рўй берганини айтиб қасам ичгандан кейин ранг-кути учади, кўзларида ваҳима-хавотир акс этади, бирорвга жабр қил-

гандан кўра жимгина тухум босиб ётганингиз афзал маъносида оғир хўрсинади...

Қайси вақт бир баҳонада ушбу ҳангомани Паҳлавон ошнасининг ўз оғзидан эшитиб ёка ушлаганди, анироғи, бир жихатдан роса завқи келган бўлса, бошқа томондан астойдил фашланган, оббо, андиша жониворни сизга буюрган экан-ку, полвон, деб тўнғиллаган эди.

Ахийри Паҳлавони олам насту баландни ўйлаб Мұхаммад Молонийни йўқчилик ғалваларидан кутқазиш учун бел боғлади, мавридини топиб бир мажлисда Бобур Мирзога илтимос билан мурожаат қилди, шоҳ яна раъйини синдиrmай маош ва иш ваъда берди. Эртаси куни хушхабарни еткизганда у чурқ этмай афтини ўғирди, буниси камдек бир неча кун қовоғидан кор ёғдирганча араз ўраз қилиб юрди. Қачонки Султон Ҳусайн таҳтга минганды, эҳтимол энди йўқчилик тавбасига таянтиргандир, деган ўйда иккинчи маротаба кўнглига қўл солди, ўзини ўйламаса ҳам жўжалари тақдирига жавобгар эканини тушунтириш учун койинди. Афсуски у яна том бўйи сапчилади, биродар, тилла ялокда берилган паловдан кўра кора қозонимда қайнаган оби-ёвғон минг марта авло қабилида ёзғиргани ҳамон ёдида...

Замон бир айландию Султон Ҳусайн ҳар йили Наврӯз сайлида Хурросон зўрларини йиғиб олиштирадиган бўлди, бош совринни кўпинча Мұхаммад Молоний бегона қилмасдики, бу ҳол шоҳ ихлосини оширди, неча маротаба хос баҳодирларим қаторига қўшилинг, сарой тўри сизники! — деб хизматга чорлади, оиласи тўқ яшashi учун етиб-ортадиган маош тайинлашини, ҳатто шахар марказида кошонадан қолишмайдиган иморат қурдириб беришини қайта-қайта таъкидлади. Аттангки у ўзини карликка урди, ҳеч нарсага мўхтож эмаслигини айтишдан нарига ўтмади, ҳатто бир неча бор от суриб бўсағасига келган элчини беҳурмат қилиб ҳайдади, оқибат сарой билан орасида кўзга кўринмас бир девор қад ростлади...

— Оғам, сиз унча-мунча одам эмас, ер юзидағи жамики жавонмарлар султонисиз. Шундай экан, шоҳ ҳам, гадо ҳам қошингизда қуллук қилмоғи лозим. Сиз эса нукул Султон Ҳусайн соясига кўрпача тўшайсиз. Наҳотки бул машғулотдин зерикмадингиз?

Найзадек тешиб ўтадиган бу сўзларни Мұхаммад Молоний гўё ёдлаб олганди, нимадандир норозиланиб жаҳлга минганде кезларда Паҳлавон бетига қайта-қайта айтишдан тортинасди.

Бирор билан ёқалашгандек гоҳо хафталағ чурқ этмайдиган одам ногоҳ сўзамол ва жizzаки касга айланиси очири Паҳлавонни хуноб қиласи, бир кулса, бир куйиб, Султон Ҳусайн билан ўзини бегараз дўстлик ришинаси боғлаб турганини, ялтоқланиш эса феълига ёт эканини ётиғи билан тушунтиришга киришади.

Лекин қаники у сабр қилиб эшитса, қайта бадтар тутикаиб тилига эрк беради, яна бошқа билган-билмаган одамларини ҳам юмалок-ёстиқ қилиб тамагирлару хушомадгўйлар қаторига кўшади, борингки сарой атрофида кимлар ўралашиб юрган бўлса барисини тап тортмай гўрдан олиб гўрга тиқади.

Хай-хай, на капгирда, на чўмичда турадиган ёзғиришлари ўзларини салтанат устунлари санайдиган казо-казолар қулоғига етмасмиди, шубҳасиз, шамол каби гувиллаб етарди. Фақат ҳоқони мансур арқонни узун ташлаб қўйгани сабабли ноилож улар аламларини ичларига ютишарди. Бироқ мавриди топилгани ҳамоно баҳамжихат уни шайтони лаъин ҳамтовори сифатида айблашар, агар дорга тортилса ёки кундада боши танидан жудо қилинса, адолат қарор топиши ҳақида оғиз кўпиртиришар эди...

Чархи каж ҳукмини қарангки, орадан кувлашиб неча йил ўтгандан кейин маломатлардан чарчаган Мұхаммад Молоний осудалик ва фарофат тилаб қолади. Бир амаллаб Хиротда муқим ўрнашади ва гапи тош босадиган оқсоқоллар, ҳусусан, күштигирлар аралашуви билан Султон Ҳусайн ҳузурига битим истаб боради, шаханшоҳ афу этиб қимматбаҳо сарполар билан сийлагач, олий дараҷали машваратлар ва зиёфатларда иштирок эта бошлайди.

Тез орада сўз юки остида анчайин чўкиб қолган, шунга қарамай ҳамон қирчиллама йигитдек қалам тебратаетган Амир Алишер билан ҳам дўстлашиб улгуради.

Қисқаси, у қиёматлик қадрдони Паҳлавони оламнинг саройда бўш қолган ўрнини эгаллагани ва бунга тўласинча ҳак-ҳукуки борлиги улус тарафидан эътироф этилади.

Хурросонни нафс гирдоби комига тортаётган, яъни тожу таҳт низоси бир авжига миниб, бир босилиб турган ҳижрий 901/милодий 1495/сана баҳорида ғаройиб ходиса рўй беради.

Баҳаво кунларнинг бирида, Султон Ҳусайн ҳоҳиш иродасига кўра, Чилдухтарон яйлови бўйлаб сайру саёҳат бошланади: тошдан тошга сакраб оқаётган сой бўйида мовут ва кигиз ўтовлар тикилади, қанчадан-қанча ўчоқларда дошқозонлар осилади, сон-саноқсиз жонлиғ сўйилади, майса узра тўшалган гиламларда ёзиғли дастурхонларда сархил нозу неъматлар тортилади, косаларда майи ноб, қимизу қимрон кўпиради ва ниҳоят муғаний-ҳофизлар янгратган наво-нағмалар остида ноzikбадан рақкосалар хиромон айлаб кўзларни ўйнатади.

Базми жамшид авж палласига кўтарилган дамда мулоzим Ҳиндистон подшоси Дехлидан савдо карвонига қўшиб жўнатган манглус зотли баҳайбат фил етиб келганини маълум қиласди.

Дарҳақиқат жаҳаннамдан қолишимас саҳролар ва тўқайларни беписанд босиб ўтган, ойнадек йилтироқ кўзлари билан теварагини ўраган кишиларни бегонасираб кузатяётган жонивор ақлу ҳушни олар даражада ваҳимали туюлади: гўё ҳартуми баланд чўққидан осилиб тушган аждар, тўрт оёғи осмённи кўтариб турган тўрт устун!..

— Жаҳли чиқса ҳар қандай одамни эзғилаб ташласа керак, — дейди ҳукмдор, ҳайратини яшиrolмай. — Ҳудонинг балоси экан!

— Олампаноҳ, унчалик эмасдир, — таърифу тавсифларни бепарво тинглаб турган Мұхаммад Молоний тили қичиб сўз қотади. — Муносиб рақиб топилса ҳолига маймуналар йиғлаши мумкин!..

Энди ҳоқони мансур мийигида истеҳзоли кулади, қони суюқ-да, катта кетди, баччағар, дейди ичида ва зиёфат поёнига етгандан кейин ишончли маҳрами Амир Сайд Бадр билан хуфия кенгашади. Ахийри маслаҳат пишитиб мулозим орқали ҳузурига филбонни чорлайди. Калта камзул кийган, мош-туруч соқоли кўксини қоплаган ушоқ чол муддаосидан хабар топгандан кейин афсус билан бош чайқайди.

— Қиблагоҳим, шундай нодир молдин тез совубсизда, — дейди ер ўпаркан. — Ахир ул бадбаҳт гурзиси билан бир урса мияси қатиқдек отилиб кетади-ку!

Аломат томоша кўргиси келиб ичи қизиётган хукмдор бўшашганча ўйга толади, ниҳоят гурзини ўғирлаш ёки гумдан қилиш ятона чора эканини тушунади. Топшириғига биноан эртаси куниёқ Амир Сайд Бадр мудҳиш қуролни қўлга киритгандан кейин Тайфурни Мухаммад Молонийни оёғини ерга тегиздирмай келтириш учун юборади. Сўнг филбонга буюриб фил оғзидан бир неча меш шароб куйдиради. Сиру савдодан ғофил Мухаммад Молоний яқинлашган чоғда жонивор маст-аласт ҳолда ўкирганча саропарда панасидан отилиб чиқади. Кафтини кафтига ишқалаганча Мирзо байт ўқиди:

*Хар ким гардан ба даъво афrozад,
Душмане инчунун бар ў тозад*.*

Важоҳати бузуқ фил шу келишида узун ва бурاما хартумини бир силкитади ва нарироқда гангиг тўхтаган, не қиласини билмай тисарила бошлаган ракиби елкасига ташлайди, сўнг уни қўлтиғи аралаш даст кўтариб ердан узади.

Эвоҳ, не кўргиликки, Мухаммад Молоний суяклари кисирлашини баралла эшитади, ҳатто кўз олдида беҳисоб тангачалар жимирилаб, нафаси тиқилади бўғзига, охирги чора сифатида дарҳол оғирлигини солиб лангар ташлайди ва баттолнинг гумбаздек тап-таранг қорнига кетма-кет шунақаям тепадики!

Оғриқ жон-жонини қакшатган жонивор бўкириб гиргир айланади ва ногоҳ оёқлари осмондан келганча гурсилаб йиқилади, учи тўқмоқли говорон тутган филбон оҳу воҳ қилиб сомон тиқилган қопдек бир томонга учиб тушади, ё фалаксан-ей!

Ана олқину мана қийқирик!..

Сира кутилмаган якундан баҳри-дили очилган Султон Ҳусайн амри билан лаганда тилла-кумуш танга келтириб ғолиб устидан сочишади ва ночор аҳволда инқиллаб ётган филни йўғон ходалар ёрдамида бир амаллаб тур-ғазиб олишади...

Бу воқеа рўй берганда Паҳлавон Мухаммад кўч-кўронини ортиб омонат дунёдан бокий дунёга кўчиб ўтган бўлади, ҳали унга қадар бир неча йил вақт кечиши керак.

* *Мазмуни:* Кимки даъвогарлик гарданини кўтарар экан, душмани унга шундай ташланар.

Хозирча Султон Ҳусайн Бойқаро билан Мухаммад Молоний ўртасида ҳукм суроёттан ихтилоф сусайиш ўрнига зимдан етилиб боради. Шаксиз бу ҳол тирикчилигини аранг ўтказадиган, шундоғ ҳам калондимоғ оксусяклар тарафидан камситиладиган күштигирлар манфаатига зид эди. Эртаю кеч буни ўйлаб Пахлавони олам тажанглашар, оғайнисини қайсарлик отидан қай йўсин тушириши билмай боши қотган эди.

Пахлавон ошинаси Худо берган мижозига кўра ўзида йигилиб, ўзида сочиладиган, азобда роҳату роҳатда азоб түядиган англаб бўлмас хилқат эканлигига қайта-қайта имон ўгиради. Падари бузруквори назари теккан бу бандা факат қиёматлиги эмас, яқин маслакдоши эканлигидан айниқса чексиз фахру ифтихор туюр эди. Факат вакти-соати етиб ораларидан ола мушук ўтиши мумкинлиги етти ухлаб тушига ҳам кирмаганди, азалу абад устидан ҳукм юргизувчи Олий зот муқаррар савдони алла-качон битиб кўйганди, битиб!..

Тангри таоло иродаси бир йили авжи ҳамалда, улус Наврӯзни нишонлаш учун мўр-малаҳдек Хирот атрофидаги дала-даштга чикқанда ойдинлашди.

Саройда баланд мартаба эгаллаб турган беклардан Раҳмат полвон ўғли суннатини кўклам сайлига қўшиб юборди, катта ош тортиш билан бирга, катта кураш ва кўпкари берди.

Илиқ шабада эсиб турган хушхаво қунда турли вилоятлардан келган зўрлар бел тутишди. Чошгоҳдан то қуёш уфқка ёнбошлагунга қадар чўзилган муросасиз жангда яна ғолиби мутлоқ Пахлавон бўлди. Ҳар доимгидек у беадад олқиши ва ёғли-ёғли соврин тагида қолди. Аввалги шуҳрати гўё бир неча баробар юксалганди. Лекин ошига кутилмагандга оғу аралашиб таъбини хуфтон қилишини қаёқдан ўйлади.

Бинобарин, Пахлавон Хуросон бўйлаб номи кетган, ортидан маломат тошлари отиш билан машғул бир нечта абжир-айёр полвон курагини ерга тегизгани учун сархушу сармаст эди, кизиги ҳали майдонда насиб этган поёни йўқ нашидани ҳазм қилиб ҳам улгурмаганди. Кимлар биландир жанг тафсилотлари устида кула-кула тортишиб турганда елкасига бўм-бўш хуржун ташлаб олган чўтирир юзли дарвеш ҳе йўқ-бе йўқ аста туртди. Сўзи бўлингани боис хушламайгина ўгирилиб қаради-ю, ғала-

ти чақнаётган қисиқ кўзларда тиғдек ботадиган таъна аломатини кўрди, буни ўзича тушуниб қўйин чўнтағидан ҳамёнини олди. Аммо нотаниш қаландар узатган бир-икки тангасига киё ҳам боқмай бўзариб тураверди.

— Факирдин не тилайсиз, ота?

— Ҳеч нарса тиламасмен, фақат... димоғингга ҳаво кирганини щунчаки эслатиб қўймоқчимен, — деди у, кўпдан кайчи тегмаган соколига аста шанжка уриб. — Ҳайхот, ўзингга ўзинг маҳлиё бўлибсан, оқибат кўнглингга бегоналашиб борасен!..

Паҳлавони олам ичи музлагандек бир ҳолда қаловлашиб қолди.

— Кўхна дунё сендақадин кўпини кўрди, бариси да-риғки, туфроқ қучиб ётадур, сен ҳам борурсан ўша ма-конга! Шундай экан, кечикмай иззатингни бил, кимли-гингни ҳам бил! Гар ўофил бўлмасанг айт-чи, майдонга Муҳаммад Молоний тушса не кечарди ҳолинг? Уйингга соврин орқалаб боришинг нари турсин белдин айрилиб қайтардинг! Сен унинг кўзига тик қараашдин чўчийсен, тўғриму?

Чўтири юзли дарвеш тинмай яна анча вайсади, ноилож Паҳлавон ўзини карликка урди, ахир, бўлари бўлган, жони қақшаб, аклу хушини йўқотар даражага етган эди.

Тавба, бетгачопар бу кас ердан чиқдими, осмондан тушди, маломат тошларини ёғдиришдан муддаоси нима? Не боис орага биродари Муҳаммад Молонийни тикишти-раётири? Нахотки унинг беандиша тилидан қанча-қанча вақтдан бери дили тубида чўкиб ётган армони аксу садо-сини эшитган бўлса!?

Мудом боши ғаму андуҳдан чиқмаса ҳам улус кўр эмас, молфаҳм ҳам эмас, Оллоҳ таоло иродаси билан ҳар неки оку қорани кўриб туради, ҳар қандай оғириу енгилни тарозида тортади.

Оҳ, қойилки, мардум Муҳаммад Молоний кўзига тик бокишидан ҳайқишигача кузатган экан-а!..

Сираси, чўтири дарвеш бетига соглан кўргилик майдонда Муҳаммад Молоний билан рўпара келмаслиги учун падари йўқ ердаги важ-корсонни ўйлаб топгани ва биродари ҳам фавқулодда тўқнашувга йўл бермаслик мақса-диди атай тадбир чеккани туфайли рўй берган эди. Ахий-ри у барини англаб пешонасига шапати урган, отасидан яшириқча белига даъвогарлик белборини борлаган эди.

Мақсадини ошкор қилган ҳамоно биродари одатича түнгиллаб мухлат сўрагани ёлғон эмас. Аммо келишилган хафта эмас, ой ўтса ҳамки у қорасини кўрсатмаган, туткич бермай қочиб юрган ва окибат интигу интизор кутилган жанг қолиб кетган эди.

Рахмат полвон берган курашдан кейин бўлган тасодифий учрашув ва қисқа сухбат Паҳлавони олам бағрида оғир тошдек чўкиб ётган армонни қўзғаб юборди, қўзғаб!..

Таажжубки, ёлғиз қолган ҳамоно чўтири юзли оғин дарвеш қовоғидан қор ёғдирганча рўпарасида қад ростлар, бит қўзларини лўқ килиб хирилдок товушда таънадашном ёғдирар, ғалати илжайганча бош чайкар эди. Мудом ғойибона мулокот бориб турган азобга айланарди, лаънати дарвеш назаридан қутулиш учун ҳар қандай жазога рози эди, эртаю кеч Худодан ўтиниб шуни тиларди. Аммо у олис-олисдан тинмай тажковузкорона таъқибини давом эттирас, аллатовур имо-ишора билан Муҳаммад Молоний олдида тили қисиқ эканини эслатгани эслатган эди.

Чатоги Паҳлавон дарди-холини бирорвга айтольмасди, барини ичида сақлашга мажбур эди, поёни йўқ бир оғрик кун сайин зўрайиб шууридан то бўғин-бўғинигача ўраб-чирмаб олаётган эди.

Агар шу йўсин азоб чекаверса окибати ёмон бўлишини англали ва баридан биратўла қутилишга ахду қарор берди. Қайта-қайта ўй-фикр пишишиб бир эрта бомдод номозидан кейин ошиғич арк сари жўнади.

Паҳлавон мудом ўзига яқин тутадиган эшикоға ижозат бергандан кейин улкан бағдодий эшиқдан кирди, қарасаки, пойидан то шифтигача ислимий-ҳандасавий безакларига сийму зар юритилган қароргоҳда Султон Ҳусайн Амир Алишер билан недир масала устида bemalol субатлашиб ўтирибди.

— Эй, адолат ва яхшилик посбони, факир бошимда мудхиш мусибат ва маломат бордур, — темирни қизифида босди Паҳлавони олам. — Факир ҳалигача Муҳаммад Молоний билан олишмадим ва уни йикмадим. Шундое экан, авжи шуҳрат — жаҳон ягонаси деган унвон факирга номуносиб!..

— Арслон оғам, мақсадингизни англамадим, — деди шоҳ ғашланиб.

— Рұксатингиз билан факир анга талабормен.

Паҳлавон чинордек қоматини хиёл букиб ер остидан Султон Ҳусайн билан Амир Алишерга кўз қирини юборди, фақат шаҳаншоҳ эмас, ҳатто шоири даврон чеҳрасида недир хавотир ва недир ҳайрат зухур бўлганини пайқаса ҳам пинак бузмади.

Умуман Паҳлавон аҳду қарорини Султон Ҳусайн ичидага маъқуллади.

Ахир, у кўпдан бери ҳаловати йўқолиб хуфия кек сақлар, фурсати етган ҳамоно кеккайган нортуюдан фарқи қолмаган Муҳаммад Молонийни тавбасига таянтиримоқ лозим қабилида бир фикрга келиб қўйган эди.

Айни пайтда таҳликаға тушиб қолди, ахир, Паҳлавон сарой одами, ўзи ардоқлаб юрган хос баҳодир, ҳатто тавонига тикан санчилишини ҳам истамайди. Ҳар қанақа шароитда у хосу авом бирдек ҳавас қиладиган юқори погонада муқим туриши керак. Алхосил ўша ярамас таъзирини берса-ку яхши, мабодо фалокат босиб ўзи бирон-бир кор-холга учраса чатоқ-да!

Ҳар хил шубҳага кўмилган Султон Ҳусайн маслаҳат сўрамоқ ниятида Амир Алишерга ўгирилди. Чамаси шоири даврон кўнглидан ҳам шу хил мулоҳаза кечаетганди, у лол-ҳайрон чимирилиб турар, боқишида недир норозилик ифодаси бор эди.

— Биласиз, Молоний башар жисмидан эрмас, одам сувратида юрган дев эрур, — деди ниҳоят хоқон, Мир фикрини укиб. — Ўша билан ўчакишиб барака топмайсиз.

— Худо афтини тескари қилсун, — ёзғирди Амир Алишер. — Бирорни аядурғон сиёғи йўқтур.

Ҳамон чўтири юзли дарвешни унутмаган Паҳлавон панд-насиҳат ва танбех эшитадиган ахволда эмасди, ҳушфикрини буткул аҳду қарори банд айлаганди, тезроқ Муҳаммад Молоний билан орани очиқ қилиб ишни битирмаса осмон узилиб тушадигандек!..

Паҳлавон икки ёғини ўламан-саттор бир этикка тикиб олганини кўрган Султон Ҳусайн ноилож фикрини ўзгартирди, эрталаб бошланиб чошгоҳда тугаган кенгашдан кейин Муҳаммад Молоний хонадони сари отлик чопар жўнатди.

— Паҳлавони олам сизга талағор, не жавоб айтурсиз? — дангалига кўчди Султон Ҳусайн, Муҳаммад Молоний истар-истамас қадам ранжида қилиб пойгакда та-

возе саклагандан кейин. — Менимча, бегараз ажрим хар бирингиз учун керак.

Оғирлигини бир оёғидан иккинчи оёғига ортиб турган Мухаммад Молоний дафъатан Султон Ҳусайн хоҳишистагини англамади, шоҳ сўэзини майдалаб такрорлагандан кейин у сихдек тик киприкларини пирпиратганча юраги тубидан чикариб бир пишқирди.

— Подшоҳим, Паҳлавони олам менга маҳдумзода дур, — деди нихоят овози гулдираб. — Ўсмирлик чоғимдин падари бузруквори Абусаид оқсокол шогирди эрдим. Ул зоти шариф факирдин меҳрини ҳам, бир бурда нонни ҳам аямаган. Анинг арвоҳи олдида қанча бурчли бўлсан, фарзанди қошида шунча қарздормен. Даъво билан чиқсан гуноҳи азимга ботиб дўзах ўтида ёнишим тайиндур. Устозлар ўғитики, юз хотирни унутиб усто-зингдан устун келмоқни истасанг, осмон устуни бўлсанг ҳам янчилурсен!..

— Битим тузилур, — деди шоҳ аста, Паҳлавонга ўгирилиб. — Хўш, сиз ҳам розимусиз?

— Отам шогирди бўлса не қипти, — гулдиради Паҳлавон. — Талаб туғилганда орадин ибою андиша қўтарилир: Рустам ёки Жамшид юзланганда ҳам тик боришга мажбурсиз.

Узоқ йиллар давомида бирор сезиб, бирор сезмаган ихтилоф ахийри ишини қилди: тутаб турган ўтни ермойидек ўт олдирди-ю, жанг муқаррар заруратга айланди. Энди орага ҳеч ким тушолмасди, тушган тақдирда ҳам бефойда эди. Негаки туйкус қачондир Паҳлавон ўзича эътироф этган ҳол рўй берган, аникроғи, Мухаммад Молоний ичиди мудраб ётган қоплон бош қўтарган эди.

Тахминан икки соатдан кейин эс таниб бир-бири бетига ҳатто ола қарамаган биродарлар Ойдинбоғдаги Шоҳруҳ Мирзо замонида ҳам кўп томошаларга гувоҳ сайилгоҳда тўпланган ҳалойик кўз ўнгидаги ўзаро хезланиб туришар эди.

Паҳлавон Худодан ва падари арвоҳидан мадад тилаған кўйи Мухаммад Молонийдан кўзини узмасди, бинобарин, кимдир майдонга занжир билан боғлаб-тортиб туширгандек биродари ковоғини солинтирганини ҳам назардан кочирмас эди.

Чиндан ҳам у хушлаб-хушламай эринчиоқлик билан давра айлананаётган эди, ахир, умр бўйи Паҳлавондан

ўзини олиб қочди, умр бўйи исноддан қолишмайдиган жангта чап берди. Атгангки, барибир чархи қажрафтор қўймади, охир-оқибат йўриғига солди. Энди бу ёғи не кечиши қоронфи, хайтовур бир тадбир қўлласинки, на сих қўйсин, на кабоб, бас, иззатини сақлаб маҳдумзодасини йикитмайди ва ўзини ҳам эҳтиёт қиласди.

Паҳлавон шошилмай ҳалқа солиб айланаркан Муҳаммад Молоний ҳадеганда майдон сари йўламаслигини, мабодо йўласа бирдан масиқиб кетишини, пайт пойлаб ўтирамай ракиб жанозасини ўқиб қўя қолишини қўнглидан ўтказди.

Таажжубки, ҳозир у карахтга ўхшарди, касалванд одамдек имиллагани етмай бирон-бир ҳаракати ковушмаётган эди. Хийла ишлататири деган ўйда Паҳлавон қалтис амаллар билан қитиқ патига тегинса ҳам айтарли пинак бузмади. У нукул тайсаллаб чекинар, ҳужум қилгани шошилмас, машки пасайиб борар эди.

Тезроқ ишни битиришу майдонни ёруғ юз билан тарк этиш тилагида бўлган Паҳлавон учун шу нарса асқотди. Жангни чўзиш бефойда эканини чўтлаб, пайларини тарапнг қилганча, шитоб илгари босди, «Хийй!» — дея илкис чатандан ўрама чил урди, ангда қолган Муҳаммад Молоний ёни билан гурсиллаб ағдарилди.

Кимдир кутган, кимдир кутмаган иш содир бўлди, тоҳануз кифти ер искамаган, тақдир тақозосига кўра ҳалига қадар бир-бири сиртидан ўтмаган икки зўрдан қайси бировига омад қуларкин, деб турган ҳалойиқ осмонни бошига кўтариб қийқириб юборди.

Ҳалидан бери муттасил орзиқаётган Амир Алишер ҳам терисига сифмай қувонди, аркони давлат чапак чалиб олқиши ёндириди, нечукким фақат Султон Ҳусайн чурқ этмай ўтирас, шодлик ўрнига ғам келган каби тўнини тескари кийиб олган эди.

— Биродари азиз, ишлатган амалингизни Молоний ҳам сизчалик билса керак, — деди ниҳоят шаҳаншоҳ, шовқин-сурон босилгач. — Елкасини ерга теккизмасангиз хисоб эрмас.

Паҳлавон кенг-ялпок пешонасини қоплаган қайноқ терни жаҳд билан сидириб ташлади ва йирик-йирик қўзларини ола-була қилганча майдонни бир айланиб келди.

Очиғи кесатиқ қўпчилик қатори Амир Алишер иззат-нафсини ҳам симиллатиб юборди, тавба, хукмдор

қачондан бери Мухаммад Молонийни дорга тортиш учун арзигулик баҳона қидиради, лекин ҳозир нечун унга ён босаётин, нечун!?

— Шоҳим, — деди Паҳлавон, — миноранинг пушти ёки ёни бўлмас.

Энди Султон Ҳусайн кинояли илжайди, севинчидан ному нишон қолмаган Амир Алишерни енгил титроқ босди, аркони давлат билан бирга халойиқ еру кўкни зириллатиб яна ҳайқирди.

Сийраккина ўт-ўлан қоплаган саҳнга тирсак тираб чўзилган Мухаммад Молоний, қулоқлари динг эмасми, Паҳлавон пичингини эшилди. Ногахон иргиб турди ва телбаланиб олға ташланди.

Қўли баланд келганига ўзини ишонтириб турган Паҳлавон қулоқлари пардасини ёриб юборгудек янграган наърадан ҳушини ўнглаганда гишт қолипдан қўчганди. Накд қуюнга айланган Мухаммад Молоний нигоҳи билан нигоҳи тўқнашди-ю, бошига тушажак савдони аниқтиниқ тасаввур қилди, ҳатто химоя чораси кўриши лозимлигини ҳам унутиб беихтиёр тисарила бошлади, аввал секин-аста, кейин тез-тез сурина бориб майдон четидаги иморатнинг ихота мақсадида ўрнатилган панжара-сига ёпишиди.

Мухаммад Молоний абжирлик билан бир қўлини Паҳлавон қўлтиғига юбориб, иккинчисини чатанига киритди, нихоят ув-в! — дея бир силтаб тортувдики, баҳодир билан қўшилиб жонивор панжара суғурилиб келди.

Озми-кўпми майдон кўриб юрган Мухаммад Молоний илгари ўзини бунчалар қўйвормаган бўлса керак: мушаклари ўйноклар, бўйин томирлари ўқлоғидек бўртган, қўзлари косасидан иргиб чиқсан эди.

Ахийри у Паҳлавонни азот кўтарди, мувозанатини йўқотган Паҳлавон ҳавода чор-ночор муаллақ типирчиларди, оҳу зорини на Худо, на банда эшигади.

Ҳозироқ ақл бовар қилмас ҳодиса шаксиз рўй беради, буни фаҳмлаб тургани учун барча муз қотди. Айникиса, эс-хушидан айрилган Амир Алишер юраги тўхтаб қолаёзди. Ранг-рўйи узилган Сайд Ҳасан Ардашер астагина оҳ чекди. Жанг охир-оқибат бунчалик кескин тус олишини кутмаган Султон Ҳусайн аввал инон-ихтиёридан адашди. Сўнг недир куч таъсирида ногоҳ сергакла-

ниб, хос баходири чалпак каби ерга урилса не кор-хол рўй беришини вактида англаб етди.

— Бошим ҳақи-хурмати, шаштингиздан қайтинг, биродар, — деди у қарийб илтижо оҳангида. — Бир қавмдан бўласиз-а!..

Энди Мухаммад Молоний яраланган каби бир чирпанди, ўзаро туташ бароқ кошлари ўйноқлаб бири иккинчиси устига мингашди, ён-верига истар-истамас алантлагач, тап-тайёр ўлжасини боши узра бир айлантириб ерга қўйди.

Хамон Паҳлавон толикқан қўлларини чангак қилганча панжарани қаттиқ ушлаб олганди. Ҳайҳотки нафаси тиқилиб тинмай ҳансирар, жиққа терга ботган аъзои бадани билинар-билинмас титранар, гёё заминга қўнмаган, кесак каби жарга қулаган эди.

Дангали, Мухаммад Молоний бундай авайлагандан кўра елкаси оша қўтариб ургани, тириклай етти қават ер тагига киритиб юборгани минг марта авло эди, авло!..

Ахийри Мухаммад Молоний шивирлашиб аста-секин тарқалаётган оломонни оралаб илдам жўнади, хуш-хәёлини тузукроқ ўнглаб улгурмаган Паҳлавон хануз нима қилишини билмай бўшашиб турар, нина санчилгандек сирқираётган миясида йиқитмасанг йиқатадилар қабилидаги мужмал фикр ғужғон ўйнар эди.

Ойдинбоғ ходисасидан кейин қайси бир кечадарвеш жулдир кийимда тушига кирди, эрталаб тахорат ушатиш учун ҳовлига чиқди-ю, у сайисхонадан берироқда саржин тахламига суяниб турганини кўриб ҳангуманг бўлди.

Соқолини ўстириб юборган дарвеш фирда-шира қорон-иликда бадбашара туюлар, ичига ботган кўзлари сокин чақнар, бутун борлиғидан гина аралаш нафрат ёғилаётгандек эди. Ниҳоят у йўнилмаган эгри таёғини бир силкиб илдам кўзғалди, бир неча қадам босиб ҳамон ҳайрат ичра қотган Паҳлавонга зидан разм солди.

— Мулла, факир ўша куни атай томошага бормадим, негаки натижани аввалдин билардим. Йиқилган бўлсанг ҳечқиси йўқ — Худога шукр, ер қўтарди, баҳонада кимлигинги билиб олдинг. Эмди оёғинг остига қараб юриши оdat қиласен!..

Дарвеш патаклаган соқолини оҳиста тутамлаб синик кулди.

Чамаси у Паҳлавон арзу ҳол қилишини, аникроғи, ўзи билан ҳамсұхбат бўлиб энг муҳим нарсани эътироф этишини кутаётганди. Бирок Паҳлавон сўзлайдиган ахволда эмас, ачишайтган томогига нимадир қилтаноқ каби тиқилиб турар, тили гўё музлаб танглайига ёпишган, томирларида қон тўхтаб қолган эди. Сазо бермагандан кейин ахийри меҳмон елка қисиб изига бурилди ва ланг очик дарвозадан чиқиб шарпадек кўздан йўқолди.

Паҳлавони олам сал-пал енгил тортди, ўша лахзадан бошлаб Худонинг тиниб-тинчимаган бандасини унутиш пайида бўлди, очиги ярамагур чолни эсламаслик учун минг ўлиб-минг тирилди.

Не синоатки, бари аксига олди: тахминан олти ойдан кейин, эндигина унутдим деганда, муazzзам пойтахт чекка кўчаларидан бирида лўп этиб рўпарасидан чиқиб қолса! Қизифи, энди у ёлғиз эмасди, ўзига ўхшаб жандага ўралган, соч-соқол ўстирган, қарашларида фўсса аралаш хотиржамлик ифодаланган йигирматача кас, хусусан, барваста қоматли Муҳаммад Молоний билан бемалол ёнмаён одимлар, бир лаҳза оғзи гапдан бўшамай чулдирап эди...

Еттинии боб

СИНМАС ҚАНОТЛАР

Уфқ гардишидан бир терак бўйи баландликда муаллак турган қуёш нурлари қизилланиб дараҳтларни бўяган, пештоқлар ва гумбазларга бир майин санчилган... Кун бўйи жазирамада силласи қуриёзган пойтахтни кечки ола-ғовур ва жонсараклик тутган, айникса, бир кадар салқин шабада эса бошлагани учун қалдирғочлар ва чумчуклар шодиёнаси авж!..

Ушбу дамда Моҳинур не юмуш билан машғул бўлса?

Осмону фалакни тўлдириб чуғурлашаётган сон-саноқсиз қушларни кузатганча Дарвеш Муҳаммад бир хўрсинди, Ҳазрат девонини қўлтиқлаганча айвон бўйлаб нариберига юраркан, аллақачон Паҳлавони олам дарди-ҳолини пайқаганини эътироф этиб жилмайди.

Офарин, орқатови ер тагида илон кимирласа билади, илон! Энди вақтни ғанимат билиб борини оқизмай-томизмай сўйлаши керак, ахир, ҳадеб яширганидан не фойда!?

Дарвозадан Гулсадаф қарғаниб кирдию хаёли бўлинди...

— Эшитдингму? Ҳай, ғофил банда, кўргиликни эшитдингму? Туз кўр қилгур Аҳмад яна найранг бошлаптику! Тоғанг бечора энди қандай бош кўтариб юради эл орасида! Аввалгиси каммиди, вай ўлмасам, каммиди!?

— Нима гап, эна? — деди у аранг тили айланиб.

Рангида ранг қолмаган Гулсадаф ҳозироқ юраги тўхтаб коладигандек бир ахволда супа гирдига чўқди, томирлари бўртган қўллари билан бошини чангллаганча ҳалигина кўчадан эшиттанларини шоша-пиша супра қилиб ёйиб ташлади...

Тўғриси, ёзинг тип-тиниқ осмонида илкис яшин чақкан каби Дарвеш Муҳаммад ҳангуман манг бўлиб қолди, супада хуш-бехуш ўтирган онаси жаврашларини охиригача тинглагани тоқати етмай қанот боғлаб такя сари учди, йўл-йўлакай ҳар хил шубҳа ва надомат оғушида гўё товадаги балиқдек қоврилди, ахир, Аҳмад Пирий қачонгача кўнгли кўчасида адашади ва тоғаси қачонгача унинг киликларини кўтаради!?

Жавоб йўқ, ҳайҳот, қай ердан, қайси мантиқдан изласин жавобни!?

Такя дарвозасидан юраги увалгудек бўлиб кирганда Паҳлавон кўшқ айвонида Муҳаммад Али, Оға Қосим, Эсон бука ва Салим калта билан овқатланиб ўлтирар, шошилмай бошидан ўтказган қайсицир ҳангомани хикоя қиласар, ранг-рўйидан бирон-бир маъно укиш маҳол эди.

Дарвеш Муҳаммад салом-аликдан кейин зўрға ўзини хотиржам тутиб пойгакда, Салим калта ёнида чўқаркан, ўша заҳоти сухбат маромидан сўз Муҳаммад Молоний ва яна қандайдир номи дунёга кетган полвон устида бораётганини англади.

— Хе, оғам, Ҳожа Маждиддин сурбетларча ортингиздин пичоқ санчиптур, — барча билан бирров кўз уришитирди Салим калта. — Сиз нечун адабини бериб қўймайсиз?

— Шошиб нима қилдим, мавриди келар, — ихчам кузалган соқолига панжа урди Паҳлавон. — Менимча,

биродарлар, Али Рустоий талабига муносиб жавоб қайтарсан кифоядур.

— Наҳотки у Али Рустоийга ён босадур? — қизишиди Мұхаммад Али.

— Ҳамма бало шунда, — хўрсинди Пахлавон. — Фақир йиқилсау хузур қиласа! Эл дарди, орномуси билан неча пуллик иши бўлсин, ўзига тегишли иззат-нафсни қадрласа бас!..

— Бунақалар омборга тушган қаламуш! — оғир хўрсиниб давом этди Мұхаммад Али. — Сиз унга ўзингизни тенг санамай тўғри қилурсиз, иложи борича ундан йироқ юрганингиз маъкул!..

— Вактида у Муфрад қаландар бирлан ошу қатиғ бўлғон!..

— Гап бу ёқда денг, — илжайди Мұхаммад Али. — Демакки алами кўп экан ичида!..

Ҳамон сукут сақлаб ўтирган Дарвеш Мұхаммад тобора тушунуксиз ғашликка чулғанар, ҳеч ким Аҳмад Пирий можаросини эсламаётгани учун ажабсинар, айникса, гап нишаби илгари давраларда номи сира тилга олинмаган Али Рустоий отлиғ зот ва Хожа Маждиддин сари бурилганидан алағда эди.

Сира ақли бовар қилмас: қачондан бери Хожа Маждиддин Пахлавон билан иту мушук — бир йўлини қиласаю орқатовини қулатса! Мавриди топилган ҳамоно тоғасига зимдан чоҳ қазиб, пинҳона пичоқ ўқталгани ўқталган. Ҳали ўзи ҳам у билан тўқнашса ажабмас, ахир, ақчаси исидан маству масрур ўғли Салоҳиддин Зоҳирий қачондан бери Моҳинурга кўз тикканидан яхши воқиғ, нафс жиловини бўш қўйған арзандаси ниятини ушатиш баҳонасида ҳар қандай ғаламисликдан қайтмаса керак.

— Тоға, кўпи мен учун қоронғи қолмиш, — ниҳоят орага сүқилди Дарвеш Мұхаммад. — Худо ҳаки тушунириング, ўзи не сиру савдо? Музокара нечун Аҳмад Пирий яна қуюшқондин чиқғони борасида эмас?

Салдан кейин зил жимлик ичра Пахлавон хўрсиниги эшитилди.

— Эрта барисини англайсен, — деди у оғир-босик оҳангда. — Яххиси Аҳмад Пирийни эслама, токи шундек ҳам тилка-пора жигар-бағрим бошқатдан хуну бийрон бўлмасун.

— Эсламай иложим йўқтур, тоға, — паст тушишни истамади Дарвеш Мухаммад. — Нобакор фақат сиз эмас, фақат Бадиуззамон ёки Султон Ҳусайн эмас, бутун Хурросон ахли кўксига ханжар ботирмак учун қасдланиптур!

Энди Пахлавони олам бетига қон тепчиди, ўмганини кўтариб олайганча бир пишкиргач, дастурхон ҳақига дуойи фотиха ўқишини ҳам унугиб отила турди. Тўғриси, бошқалар ҳам таҳликага тушиб питирчилаб қолишиди, ахийри Дарвеш Мухаммад ҳам секин қўэғалди, дарвозадан чикиб кечки шафаққа чулғанган машқгоҳ сари шошилган тоғаси изидан борар экан, ҳали Аҳмад Пирий можароси кўп ноҳушликлар келтиришини чамалай кетди.

— Жиян, тирик жон борки бошида ғалва! — деди Пахлавон, машқгоҳ бикинидан оқиб ўтадиган Султония ариғи ёқасида тўхтаб. — Фақир ҳам тинчимадим, иложим қанчаки пешонада ёзилғони!..

— Ёзуқ қаватида ёзуқ! — гудранди Дарвеш Мухаммад.

— Ҳа, шундоғ... Хўш, жиян, ҳали таъкидладим, Аҳмад Пирийни хотирдин хорижда тутайлик, биз қилғон шафқат чикора, Парвардигор раҳмини есун, — енгил сўлиш олган кўйи жимирлаб оқаётган сувга термилди Пахлавон. — Дангали шу: эртадин қанотимда бўласен, Али Рустоийга биргаликда кафандан ҳозирлаймиз.

— Ким ўша Али Рустоий? — хитланиб сўради Дарвеш Мухаммад.

— Ироқдин дағдаға солиб келаётган дев сувратли, ёсуман сийратли зўравор, истасам ерни елкалашга қодирман деркан! Ана ўша баттол тоғангга харидор, англайдингму!?

— Йўқ, Худо ҳаки англамадим! Али Рустоий билан сиз олишасиз, хўш, мен-чи!? Мендек дардисар муллавачча не қилур қанотингизда? Мадрасадин кўйиб юбормасликлари айниқса даҳмаза!..

— Қўркма, Дарвеш, устозинг Мавлоно Шайх Ҳусайн бирлан ўзим гаплашамен, иккиланмай озод қилур, — мийигида кулди Пахлавон. — Ёки тўй кечикишидин хавотирдамусен?

— Тавба, қайси тўйни айтасиз? — ўзини овсарликка уриб нигоҳини яширди Дарвеш Мухаммад. — Маним жигимга тегмай туролмайсиз, хе, бор бўлинг, тоғажон!..

- Не тилақда юрганингдин воқифмен!..
- Астағфуурullo! Кириб чиқипсиз-да ичимга?
- Адашмадинг. Локин... баланд дорга осилибсен!

Фақир таниймен ўша сулувни, қасам ичаменки тилла узукка ёкүт кўз қўйган каби сенга муносиб! Фақат бўш кетмагин, харидори сочидан ҳам кўн! Қолаверса, фақир борлигини унутма, айтган кунинг совчилик рутбасини кийурмен!..

Дарвеш Мұхаммад юраги ўйноклаганча аста ўзини Пахлавон қўксига ташлади ва ажаб бир куч туйди борлифида... Энди орқатови дарду ҳолидан буткул хабардор эканлигига зигирча шубҳаланмай қўйди. Ихлосия мадрасаси бош мударриси Амир Бурхониддин боғида ўғсан гулга қай йўсин боғланиб қолганини ниҳоят айтмоқчи бўлди-ю, барибир журъати етмай тилини тишлади.

Фаҳмича ҳозир бунинг мавриди эмасди, ахир, ростдан ҳам Моҳинур аҳду қарори қанчалар мустаҳкам эканини билмайди-ку! Ҳаётда оку қорани яхши таниб ул-гурмаган қиз эрта ҳою ҳавасга учиб бошқа бировга қўнгил қўйганман деб қолса ёки ота-онаси ҳоҳиш-иродасига юриб бешбегона киши этагини тутиб кетса юзи шувит бўлиши ҳам гапми, биратўла ёруғ дунё билан видолашиб кўя қолажаги аник!..

Ажабо, ўша куни Дарвеш Мұхаммад Пурза мавзесида бўлиб қисқагина сухбат чогида Моҳинур қўнглини бутунлай ишғол қилдими ёки сал кейин Салоҳиддин Зоҳирий дўқ-пўписаси баҳонасида ундан тамомила йироқлашиб кетдими?

Анчайин мужмал савол жавобини кечаю кундуз ичи тирналаётган йигит тайинли билмасди. Анвойи чечаклару етилиб қолган ҳандалаклар муаттар бўйлар таратган чорбоқка барзангি сиёкли Шер бостириб борганини, Моҳинур кийикдай ҳейикиб даҳлизда яшириниб олганини ўйласа туйкус бўғзи куйишар, ўзини гуноҳкор сезиб еру қўкка сигмай қолар эди. Худо қарғишига учрагур Салоҳиддин Зоҳирийнинг ёғ томгудек семиз бети, майи ноб хумори урган бит кўзлари хаёлида жонланса нафратдан юраги ёрилгудек ҳолда тўлғонади. Сираси у нафси жиловини бўш қўйиб истаган пайтида Амир Бурхониддин чорбоғи бўсағасини оёқ ости қилиш, хусусан ширин хаёллари ёки дутори билан овунадиган беозор малак санал-миш Моҳинур тинчлигини бузишга қодир эмасми!?

Ўша куни Салоҳиддин Зоҳирий босар-тусарини билмай катта кетганини эслаб Дарвеш Мухаммад тишлари ни фичирлатди, лаънат ёғилсин унга, ахир, чумчуқдан қўрқсан тарик экар эканми?

Сираси калласидан айрилса ҳам ахду қароридан қайтмайди, яна ошиқиб боради Пурза мавзеси сари, адашмаса Моҳинур кечаю кундуз муштоқлик билан йўлига термилиб ўтирган бўлиши керак. Ортга сурмай бугуноқ йўл тортиши, қизгина билан учрашиб кўнглини овлаши ҳамда ваъдасини олиши керак, токи эрта юзи ёруф бўлсин, чекига совчилик тушадиган Паҳлавон эса тили қисиқлик қилмай Амир Бурҳониддин билан тенгма-тeng тортишсин.

Тонг-ла Дарвеш Мухаммад куролли сарбозлар қўриқлайдиган Ироқ дарвозасидан чиқиб кўзлаган манзили томон лўкиллаб жўнаганда нақд боши узра омад қуши чарх уриб учайтганига имони комил эди. Кимдир кувлаётгандек илдамлаб юра-юра бир неча муюлишдан ўтди, ахийри аввалгидек юраги дукирлаганча қўш гумбазни эслатадиган қайрағочларга яқинлашиди. Секин дарвоза тиркшидан мўралаб ҳандалак саралётган Моҳинур билан Эсонбойни кўрди ва бирдан чиройи ёришиб ичкарига отилиб кирганини билмай қолди.

— Фақир вактида келибмен, — деди у пушта четида бемалол чўнқайиб, ҳайратдан кўзлари катта-катта очилган Моҳинурдан нигоҳ узмай. — Насибаси бутун бандамен-да!..

Моҳинур индамай бир жилмайди, сўнг икки толим сочини елкаси оша ташлаб айвон сари шошилди, йигит эса бағрига етилган йирик-йирик ҳандалак босиб олган Эсонбой имо-ишорасидан гап нимадалигини тушунди ва вакт борида жўнаб қолиш учун шайланди, лекин улгурмади.

Дарвозадан киришда чап томонда узунасига тушган, лойсувоқ томида мусичалар ку-кулашаётган сайисхона тарафдан бутун Хиротга таникли аллома Амир Бурҳониддин бир маромда одимлаганча ясотиғли тўриқ отини етаклаб кела бошлади.

Худди шу пайт кошинкорий пештоқи узра мусичалар ку-кулашаётган уйнинг қайсиdir эшиги товушсиз очилиб, ҳали қирқقا етмаган, тўлагина қадди-басти ва ажинсиз рафтторида киши сукини кўзғайдиган жозиба ифодаланган аёл соллана-саллана йўргалаб чиқди.

«Опок бека-ку! — тамом ўзини йўкотиб кўнглидан ўтказди Дарвеш Мухаммад. — Ажабо, она-бала намунча ўхшаш!? Икки томчи сув каби бир-бирларидан фарқ қилмаслар!..»

Маликаларга хос ясан-тусан қилган Опок бека кўришиш берган ҳамоно чорбоғ ўзгача бир малоҳат билан йўғрилгандек бўлди, сонсиз анвойи чечаклар гўё таъзим бажо айлаб пойига бош қўйдилар. Буни сезиб руҳланган каби у сийнасини баланд тутди, кўйлаги этагини авайлаб кўтарганча айвон зинасидан шошилмай тушди, икки четидарайхону жамбил экилган йўлак бўйлаб сарховуз сари одимлар экан, пушти четида саросималаниб турган йигитга кўзи тушиб ажабланди, сўнг уни таниди чофи, чехрасига табассум югурди, айни пайтда Моҳинур ўзини қўйгани жой тополмай типирчилаб қолгани ва ёноқлари лов-лов ёнаётганини назардан қочирмади...

— Ие, мулла, марҳамат қилрайсиз, — жиловни Эсонбойга тутқазиб Дарвеш Мухаммадга юзланди Амир Бурхониддин. — Кўп хурсандмен, нечук шамол учирмиш!?

— Бир сабоқдошим яшайдур шу атрофда, бемор бўлғонини эшитиб келғон эрдим, — ноилож тўқиб ташлади Дарвеш Мухаммад. — Адашиб сизникига кириб қолибмен. Узр, минг бор узр, тақсир!..

— Хижолат чекманг, қайта соз бўлуптур, отамлашамиз, — деди Амир Бурхониддин, нуқул жилмайиб қўяётган хотинига тезроқ жой ҳозирла маъносида ишора бериб. — Мавлоно Шайх Ҳусайндин таърифингизни кўп эшитамен. Накшбандия рукниларини дастур билмишсиз.

Дарвеш Мухаммад сукут сақлаганча кафтларини кўксига босди.

— Маъкул, маъкул... Дарвоқе Паҳлавони оламдин сўйланг, — деди Амир Бурхониддин, овози хиёл ўзгариб. — Ўғилхони зиндан қилингони овоза Хиротда! Лодон экан-да ҳукмдор билан ўчакишса!

— Ким билсин, — деди у совуқкина килиб.

— Аттанг, кўп аттанг... Паҳлавондек зўрнинг бегона буқолмаган белини ўзиники букса-я. Ҳимм... Дарвоқе улус сизни олқайдур, ўша куни сиз жонига ора кирдингиз, йўқса... факат Ҳудога аён эди нима бўлиши!

Дарвеш Мухаммад ёғочдек қотди, қаники тили айланса!..

Ахийри ноўнгай жимликни бузиб Амир Бурхониддин кутилмаган меҳмонини сарховуз бўйига чорлади, орага Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд тариқат мазмун-моҳиятини белгиловчи рукнлар бобида баҳсласиши истаги борлигини қистирди.

Дарвеш Муҳаммад, чорбоғ оҳанрабоси тортиб турсада, ўзини дўсти хузурига шошаётгандек кўрсатиб мезбон тақлифини рад этди Ичи ажабтовур сидирилган кўйи айвон сари ўғринча бир қаради (нигоҳидаги илтижони наҳотки пайқамади Опоқ бека?), сўнг оёғига тош боғланган каби судралиб дарвозадан узилди.

Суҳбат чала қолгани сабабли кўп афсусланган Амир Бурхониддин гижинглаётган бедовини елдириб кетган дамда Опоқ бека: «Ҳай, Моҳи гўрча, анави йигит нечун бўсағамизни чангитмиш?» — деб ёзғирганини эшитди ва оғзи танобини қочириб илжайди.

Илжайди, лекин ҳайҳотки, борлигини ишғол қилган аллангай оташ битмас-туганмас эди, ҳозироқ ёниб кулга айланаман, деб ғудранди, аламнок бўғилиб, Худо ҳақи кулдек тўкиламан!

Ҳар қанча қайғуга ботса ҳам хайриятки қўксининг аллақайси бурчида бир илинж нишлаб турар ва сирли йўсинда нимагадир ишонтирас ҳам нимагадир руҳлантирас эди. Адашмаса шу илинж далда бўлди, аниқроғи, энг қалтис дамда ҳам бирон-бир имкон сақланиб қолишини эслатди, сўнг бугун омади чопмаган бўлса эрта чопишига ишониб пойтахтга қайтди, ўзи билан ўзи сўйланниб ҳовлисига киаркан, бир четда қулоқларини чимирганча беда чайнаётган Лочинни кўрди.

Таажжубки, сал нарироқда Паҳлавон қуличкашлаб қуриган баҳайбат кундани ёриш билан машғул, канғир ушлаган Гулсадаф эса ўчоқ бошида куйманар, одатига хилоф равишда жоврамас, қиёфасидаги осудалиқдан ниҳоят тақдирига тан бергани англашилар эди.

— Кайлардин сўрадик, йигит, — кесатди Паҳлавони олам. — Қорангни топиш қийин-ку. Кўп куйдирма одамни. Бўларини айт: ё у ёқли, ё бу ёқли қилайлик. Энангни ебсан-ку тириклай!

— Мен розиман, тоға, — жовдиради Дарвеш Муҳаммад, ўзича ниманидир шардалаб. — Кураш бўлса — кураш-да. Бошқа жойга кўчириб ўтқазилган ниҳол ҳолига тушган бир менму?

- Айлантирма, баччағар!..
- Тавба, нимани айлантирибмен!?
- Учрашиб келадурсен, шундайми? — ўчоқ сари ўғринча қараб қўйди Паҳлавон. — Чайналмай гапир, учрашиб келғонингни кўзларинг айтадур, ха, кўзларинг фош қиласадур сирингни!
- Тоға, факир мадрасада эрдим, устоздин сўрагайсиз.

— Устозинг ҳам хайрихоҳ, ҳам ачинадур. Сезинтур барини! Муборак бўлғай ошиқлик савдоси! Бир ёқадин бош чиқармасак бир ишқал устига бошқаси қўшилур! Алалхусус Амир Бурхониддин саройдин бошпана излаётгани хотирингдин кўтарилилмасун!

Ажабо, барисидан вокиф-ку тоғаси, ўла-тирила нимани яшириб келди шу дамгача, нимани!? Изида ўзи соядек юрибдими ёки ҳар қандай мужданни ипидан-игнаси-гача еткизадиган айғоқчиси борми!?

— Тоға, ростини айтинг, шогирдликка ярайменму сизга?

Ноилож йигит яна гапни олиб қочди, сўнг Паҳлавон ёлғондакам болта ўқталганини кўриб айфтини бужмайтирганча тисарилди, хаёлидан эса жон олгувчи камон кошлар ва нозик елкаларни қоплаган бўлиқдан-бўлиқ жингалак соchlар жилмасди, зеро тенги йўқ мулк соҳибаси жилмайганча гойибдан ёнига чорларки, олуранг дудоқларини нурлантирган табассумда недир инқилоб жам!..

Шу орада Гулсадаф овқат мунтазир эканини маълум қилди-ю, Дарвеш Муҳаммад сал енгил тортди. Ҳамишагидек онаси димламани зираю мурчга бўқтириб хушхўр ва хил-хил қилиб пиширган эди, аммо у мазали гўштдан бир бўлак оғзига солғанча бўзариб қолди, иккинчи бурдани олгани бемажол эди, бемажол!..

Ахийри дастурхон ҳақига дуойи фотиҳа ўқилди, тезгина Лочин белига қўнгган Паҳлавон: «Жиян, эртадин ялқовликни йиғиштириб, мабодо бир машгулотни колдирсанг ҳақинг қирқ дарра!» — деб жиловни силтади...

Дарвеш Муҳаммад хўп маъносида кафтларини қўксига босди, аммо эрталаб уйқусидан турганда Паҳлавон талаби ёдидан кўтарилилган, хуш-фикри Пурза тарафда эди. Алқисса, қўёш бир арғамчи бўйи кўтарилимай қўшалоқ гумбазни эслатадиган қайрагоч остида ҳозиру нозир бўлди. Дарвозани қия очиб илжайганча бошини чиқар-

ган Эсонбой имо-иширасидан бугун ҳам Мохинур ёлғиз эмаслигини билди ва аста пешонасига урди.

Дарҳақиқат шишадек жило бераётган сарховуз бўйидаги безотиғли чорпояда Опок бека нигоҳини номаълум нуқтага қадағанча ўйга толган Мохинур сочини майдамайда ўриб ўтиради. Чамаси у бир баҳонада қизи кўнглига қўл солаётган эди. Чехрасида недир мамнунлик, недир ташвиш ифодаланган кўйи гоҳо чорбоғи тўлдириб кулар, гоҳо жахл аралаш танбех ёғдирап, гоҳо эркаловчи сўзлар айттар эди.

Ноилож Дарвеш Мухаммад этакдаги дараҳтзорга олади.

Қачондир не қиласини билмай учи найзадек кўкка санчилған теракка паришонхол суюниб турганда ногоҳ енгил қадам товушлари эштилди ва тезгина ўгирилиб кўзларига ишонмади: торгина сўқмоқдан бурма ёқали атлас кўйлак кийган Мохинур келарди.

Эҳтимолки у Азалу абад меъмори берган ажаб ҳусни малоҳати билан нафакат ушибу хилват дараҳтзор, ҳатто бутун оламни мунаvvар айлаганини билмасди. Дарҳақиқат тўлишган ойдек тиниқ чехрасидан ажаб нур, сарвдек келишган қадду қоматидан маст қилувчи ифорлар таратиб соллона-соллона одимлар, қайрилма киприклар куршовида қолган шаҳдоларида акс этган жоду жамийки тирик жонни сеҳрлашга қодир эди.

— Бўйнингизга вазифа юклимишлар, — деди Мохинур, аста майсага чўкаркан. — Сиз эса буни писанд қилмабсиз.

— Мохинур, Зоҳирий кимки хисоблашсам, — деди Дарвеш Мухаммад, юраги потирлаб. — Худога шукр, факир иззатимни билурмен.

— Улким кўнгил қўчаси султони эрмиш, хоҳласа фалакдин истаган юлдузини узиб олармиш, — шошилмай давом этди Мохинур. — Неча бор совчилари келиб онам ва отам билан тортишдилар, аларни кўндиримак учун айтган гаплари аклдан ташкарида!..

Ногоҳ Дарвеш Мухаммад тасавурида дид билан бе-затилган, туёғидан ўт чақнайдиган айғирлар қўшилган, ясан-тусан қилган димоғдор хотинларни ортган соявошли аравалар гавдаланди ва юраги тилимлангандек бўлиб Мохинурга термилиб колди.

Тангри буюрган илк учрашув кунидан бери Мохинур бир олам армон билан яшаётганини, ҳар сонияси таъри-

фи йўқ кийноклар билан кечишини яна бир бор туйди. Ахийри иккиланишдан тийилиб арзу ҳол қилиш учун хозирланган чоғда кимдир гурс-гурс бостириб кела бошлиди. Ранг-рўйи оқарган Моҳинур дархол ўзини панага тортди, недир хатарни сезиб у ҳам шитоб қўзғалди, беш-ўн қадам босмай танаси қийшиқ ўрик остида беписанд ва захархандали илжайиб турган Шерга йўлиқди.

— Кулогинг том биттан экан-да, ўв, баччағар? — таҳдидли киёфада дўқ урди Шер. — Ҳарчанд огоҳ қиласак ҳам билганингдин қолмабсен. Эмди бошингда ёнғок чақсак биздин ўпкалама!..

— Нечун ўпкалай, пешонада бори деб йўлимга кетурмен,— тўрсайиб жавоб қайтарди Дарвеш Муҳаммад.— Локин бошида ёнғок чақдириб қўядурғон лодон бор эканму бу дунёда?

Ногаҳон шапалоқ қарс этди. Кўзлари олови чиқиб кетган Дарвеш Муҳаммад шайтонга ҳай бериб ими-жим йўл тортди, аммо гарданига тушган залворли мунитдан мункиб ийқилаётди. Энди бунисини ортиқча ҳисоблади, тишларини ғичирлатганча Шерни қўлтиғидан тутиб даст кўтарди ва бир силтаб дарахтга урди. Гумашта боши янчилган илондек тўлғаниб ётганига парво қилмай илдамлаб кетди, чор тарафда изғиб Моҳинурни тополмади.

Саккизинчи боб

ҚАЙСАРЛИК

Эртаси чошгоҳ маҳали у яна Пурзада ҳозиру нозир бўлган чоғда қулинг ўргилсин шапалоқ ва гурзидек мушит мазасини тотиб кўрганини бутунлай унугтган эди.

Лаңг очик дарвоза олдида аравадан ўтин тушираётган Эсонбойни учратиб севинди, ўсмир ошнаси билан маъноли кўз уриштириб дарахтзор сари бурилди.

Бутун Тангри таоло инояти билан Моҳинур дилидагини билиб олини ва ниҳоят жамийки дарду тилагини оқизмай-томизмай тўкиб-солишига тамомила имони комил эди.

Дарвеш Муҳаммад кечаги қуюқ майса қопланган соя-

равда гоҳ чалқанча ётиб, гоҳ илжайганча кезиниб бир дам мuloҳазадан бўшамади, айниқса эрта Салоҳиддин Зохирий Моҳинурни тортиб олиш учун кўп найранг кўрсатишини, ҳатто Амир Бурҳониддин унга ён босиши эҳтимолдан ҳоли эмаслигини тахминлаганда бутунлай хаёли қочди. Эҳтимолки шу боис Шер бошлиқ сўйил тутган ўн чоғли ғаламис ёпирилиб келганидан ғофил қолди. Ногоҳ хушёр тортганда вақт ўтган эди. Барибир чап бера-бера нечовлонни тепиб чалпак қилиб ташлади. Аттангки, кўпчиликка бас келиш қийин: гарданига устмавуст сўйил тушиб гандираклаганча юз тубан йифилди, кўнгли ғалати чучмаллашиб, тасаввурида еру кўк чирпик рак бўлиб кетди.

Қачондир Дарвеш Мухаммад тилимлаб қалампир босгандек лов-лов ачишаётган бетини момикдек юмшоқ қўллари билан силай-силай юм-юм йиғлаб ўтирган Моҳинурни кўриб кулишга уринди. Сўнг дафъатан ўсма сурилган ингичка қошларини чимирганча энгашиб турган аёлга нигоҳи тушди. Аранг Опоқ bekani таниди ва хижолат ичра кўзларини чирт юмди ёки хушидан кетдими — билолмади.

— Вай, Моҳи гўрча, ичингда шунчаям дардинг кўпми? Даданг билса балога қоласен-ку! Вай, шўрим, уят ҳам яхши! Мунақада юзимизни ерга қаратасан-а! Тезрок корангни ўчир, шарманда!..

Опоқ бека кутилмаган ҳодиса қошида шошиб-ховликиб қолганини англаш қийин эмасди. Ажабки узук-юлук янграётган овозида норозиликдан кўра хайриҳоҳлик оҳангги устунроқ эди, аниқроғи, у суксурдек йигитни босган изига зор қилиб кўйган қизини зимдан қувларча кузатар, қолаверса уни ошкора йўсинда авайлабгина шунчаки жеркиётган эди.

Лаҳза сайин шуури сирқираб лоҳасланаётган Дарвеш Мухаммад барини кўриб-билиб улгурди, айни пайтда оғрик зўрлик килди чоғи, умид бағишлаб турган жамийки тушунчалари сўна бошлади. Аста-секин дилига қорон-филик чўқдию Моҳинур билан Опоқ бека қиёфалари бирлашиб кетгандек туюлди, сўнг улардан узоқлашди, номаълум кутб сари юра-юра ҳолдан тойди ва ахийри аввали-охири йўқ водийда адашиб қолди. Нигоҳи билинар-билинмас чекинаётган ним татир юпқа пардадан бош-қа нарсани илғамас, олис-олислардан кўкка бўй чўзган чўққилар гу-

виллаганча аёвсиз бостириб келар, ҳозироқ улар остида мажакланиб кетадигандек талvasага тушар эди.

Қайси маҳал Дарвеш Мұхаммад сал ҳушини ўнглаб олганда аъзои бадани ҳамон санчиқ домида эди. Таажжубки, бир маромда елиб бораётган сояронли аравада, қават-қават адрес күрпачада, қону зардоб ютиб афтода-хол ётибди.

Бир дунё азоб ичра секин олд томонга кўз қирини юборди, оббо, бунисига нима дейсиз, ахир, эгарда қўнволиб бедовни қичаб ҳайдётган йигитча қурмагур Эсонбой эмасми?..

— Э-э, мулла ака, тариқча инсофлари йўқ экан. Кучим етсади барини битта қўймай тилка-пора қиласардим. Хе-ех! Моҳинур опачам боплади. Энағар Шерни силтаб ташади-я!..

Эсонбой орқа-олдига хавотири қарай-қарай тинимсиз чулдирап, гоҳо ҳавода қамчисини ўйнатиб хўрсинар, гоҳо жиловни силтар эди, сўнг овози эшитилмай қолди, аникроғи, Дарвеш Мұхаммад яна ҳушини йўқотган ва яна ҳалиги аввали-охири йўқ водийга кўчган эди.

Энди у ёлғиз эмасди, поёнсиз уfkни сидирға қопланган ва тобора қуюклашаётган гирди конталаш нуқра тусли парда сари Моҳинур билан бирга шошилиб одимларди. Томоги қуруқшаб күш учса қаноти, одам юрса оёғи куядиган дала-даштда не боис адашиб юришганини сўрайди. Нақш олма каби таранг ёноклари оша оппоқ-нозик бўйнидан маржон-маржон тер оқаётган қиз жавоб беришни истамай аввал товушсиз, кейин қах-қаҳа уриб кулади...

Ногоҳ Дарвеш Мұхаммад зилдек оғир туюлаётган киприкларини кўтарди, ҳайхотки энди тепасида онаси мук тушганча гоҳ сочини юлиб, гоҳ бетини тирнаб шашкатор ёш тўкиб ўтирас, шурлик бир дунё фам-андухга фарқ эди, фарқ!..

Яна бир гал инграниб кўзларини очганда волидаси қовоқлари кўпчиган холда жоврай-жоврай Пажлавони оламга бир аламини икки килиб тўкаётганди.

— Дод десам-да кам, акажон, дод десам-да кам! Уйидан адашган ит нимаю бу нима, вой менгина ўлай! Оёғингни билиб бос деб неча марта айтдим-а! Қаники қулоқ солса! Бир йўла терисини шилиб сомон тикишмалтиям!..

Кўшқават кўрпачада тиззалаб олган тоғаси факатги-на фуссадан иборат нолишларни бир эшитиб-бир эши-маётгани англашилар, тез-тез пишкириб уф тортар, бу-тун борлиғида чексиз газаб ва нафрат намоён эди.

Чор-ночор Дарвеш Мухаммад ичидагуларкан ногоҳ хаёлида япроқлар шитирлаши тутган хилватгоҳ, ҳар ёқдан шарпа каби шовурсиз ёпирилиб келган ўн чоғли гумроҳ, ниҳоят тап тортмай Шер илкидан сўйилни тортиб олган Моҳинур гавдаланди.

Оғриқ суяк-суягига қадар қақшатиб юбораётгани боис бир чорасини топинг маъносида неча маротаба Пахлавони оламга мұлтираб бокди. Тангри иродаси билан тоғаси хоҳласа ўликка ҳам жон киритиши мумкинлиги дилидан кечди. Айни пайтда сиру синоатни билиш учун тергаб қолишини эҳтимол қилиб нақд капалаги учди, хайриятки у хеч нарса сўрамади, қони сизиб турган яраларига қандайдир кўланса малҳам суркагач, аста энгашиб қулоғига: «Пешонаси ёрilmаган ошиқ — ошиқ эмас!» — деб шивирлади ва жўнаб кетди.

Синчи, ўлгудек синчи тоғаси!..

Тун бўйи у бедор бўлиб оғриқ билан олишди, сал киприклари илинса қоронғилик қўйинидан калтагу гурзи кўтарган бадбашара кимсалар ёпирилиб чиқаётгандек хавотирланар, ёнида хўрсиниб ўтирган онаизори қўлларидан ушлаб хиёл юпанар, ора-чорада товушсиз куръон тиловат қиласи эди.

Тонг-саҳарда тузалган ҳамоно Моҳинурни сўроқлаб боражагини ва изига тузоқ кўйган Салоҳиддин Зоҳирий билан яхшигина хисоб-китоб килажагини ўйлаб ётганда Пахлавон капали аравага бокилган қора қўчқор ортиб келди.

— Хе, жиян, ваъдани буздинг-ку. Юз йигит сиртлони бўласен деганим хомхаёл экан-да. Локин камина сўзимда муқиммен. Елкангга қирқ дарра туширмаган номард! Бу еганинг ҳолва!

Пахлавон ҳазилу чин аралаш тўнғиллаганча жони-ворни ба-балатиб кулликлади, дуо ўқиб бўғзига пичоқ тортиди, тезгина теридан чиқаргач, карт думбасини пар-рак-паррак кесиб малҳамга ботирди, йигит жонини қий-нокқа солаётган яраларга авайлаб узоқ ёпиштириди ва устидан ҳали совуб улгурмаган терини бостириди.

— Бошингга тушган савдодан у хабардорму? — деди кейин, Гулсадаф хонани тарк этган ҳамоно. — Фаҳмим-ча парвойи фалакдур, азоб бермақдин роҳатланса керак. У раво қўрган кийноқ сен учун ҳам фароғат бўлиши мумкин, факат Мажнун адашган савдоилик сахросини хаёлингга келтирма!..

— Факирни Мажнунга қиёсламанг, тоға, — синик кулди Дарвеш Мухаммад. — Факир фафлат кишанидан-мен, ишқни онингдек англамақ учун илло ожизмен!..

— Ҳа, осонмас... Ишқилиб муқаддимада қолиб кетмагайсен!

Муқаддима! Ишқ азоби ва роҳати! Аросат! Ҳей, дариф!

Энди Дарвеш Мухаммад тоғасига тик қараёлмай ҳўрсинди, ахир, аклу идроки ва фаҳму фаросатини са-фарбар этиб аллақачон ушбу тушунчалар таг-заминини ишғол айлаганидан нечун тонаётир, нечун!? Ахир, Шоҳруҳ Мирзо мадрасасида, Мавлоно Шайх Ҳусайн ва бошқа мударрислар қаноти остида кечган умрининг асосий қисмини, қолаверса, бутун салоҳияти ва имконини ишқнинг турфа табакалари мазмун-моҳиятини эгаллаш учун сарфламадими!?

Муолажа баҳона Дарвеш Мухаммад мизғиди...

Дастурхон ёнида Паҳлавон иложи борича ўзини хотиржам тутди ва ҳамишагидек бесаранжом Гулсадаф билан турли мавзуда юмшоқ-юмшоқ сұхбатлашиб ўтириди. Улкан чинни лаганда чошлиб сузилган қовурдоқни иштаҳа билан туширди, хайрлашар чоғи: «Ҳе, синглим, ўғлинг бадан яраси эмас, дил дардидин азият чекадур, ана шунисига даво топмоқ керак!» — деб койиндики, уйқу элита бошлаган Дарвеш Мухаммад қулоғини динг қилди.

Орадан бир кун ўтказиб Паҳлавон ўзи билан ўзи овора Гулсадафни ва ҳатто қўни-қўшинини хайратга солгандан дарвозадан яна бир бўрдоқи қўчкор судраб кирди, ҳаял ичида жоноворни ағдариб калла-поча қилгач, аввалгидек йигитни кўймичидан то яфринига қадар малҳам шимдирилган думба ва илиқ-юмшоқ тери билан ўраб-чирмаб ташлади.

Паҳлавон ҳеч бир рисолада битилмаган, баъзи ҳакимлар тушига ҳам кирмайдиган муолажани сира эринмай, қоидасини жой-жойига қўйиб, кун ора такрорлаб турди.

— Хўш, жиян, аҳволинг нечук? Балки эмди борини сўйларсен, — вақти-соатини топиб яна гап суриштириди Паҳлавон. — Кеча алжирадинг уйқунгда. Таниймен ўша Мохинурни!

— Хе, кўйсангиз-чи! — фудранди у қовоқ очмай.

Гулсадаф дастурхон ва патнис кўтариб кирдию сухбат бўлинди...

Хей, соддаю нотавон жиян, яширганинг билан кошки билмасам маъносида Паҳлавон кўрсаткич бармоғини иягига теккизганча калта йўталди ва рўпарада чўкиб қовоғини солинтирган кўйи фудрана бошлаган Гулсадаф билан зимдан кўз уриштириди.

Сўнг синглисини чалғитмоқчи бўлди чоғи, хозир до-руссалтанада ёшу қарини уч масала — Балхда Аҳмад Муштоқ бошлаган исён, Аҳмад Пирий Бадиуззамон Мирзога қилган сунқасд, ниҳоят Ироқдан Хуросон сари йўл тортган Али Рустоий даъвои достони кўпроқ қизиқтираётганини шарҳлай кетди. Ва саройда зимдан фисқу фасод бижғиётгани, салтанатни суяб турган устунларнинг кўпчилиги ишончни йўқотгани, хусусан Хожа Маждиддин қаби кимсалар улус қонини зулукдек сўришдан бошқасига ярамаслигини койиниб таъкидлади. Бинобарин, Хожа Маждиддин номини тутганда Дарвеш Муҳаммад афтини буриштиргани ва кўзларида недир учқун ёниб-ўчганини назардан қочирмади. Султон Ҳусайн билан Амир Алишер нафси ҳакалак отган бой-боёнларни тартибга чорлайвериб чарчаганини эслатиб ўтгандан кейин бир муддат ўй сурди, сўнг нигоҳини номаълум нуктага қадаганча Амир Алишер бисотини безаган ушбу мисраларни берилиб ўқиди:

*Нокасу ножинс авлодин киши бўлсун дебон,
Чекма меҳнатким, латиф ўлмас қасофат олами
Ким, кучук бирла хўдўкка неча қилсанг тарбият,
Ит бўлур, доги эшак, бўлмаслар асло одами.*

Нечукким Гулсадаф илкис Дарвеш Муҳаммадга ўғирилди...

— Эшитдингму, гумроҳ? — деди кейин кесатиб. — Ҳазрат сен ҳакингда битиптур, Худо ҳаки сен ҳам дарди бедаво маҳлуксен, қулоғингта насиҳат қуйғондин фойда йўқ!

— Ўзингиз шундай тувгансиз-да, — зимдан Паҳлавонга кўз қисди Дарвеш Муҳаммад. — Ҳадеб айбни факирга юкламанг.

Булут йиртиғидан қуёш мўралаган каби Гулсадаф чехрасини ингичка табассум ёритиб ўтди, овози мулойимлашиб Дарвеш Мухаммадни эркалаган бўлди, чамаси кейинги беш-ўн кун мобайнида илк бор қулфи-дили очилган ва ўзини тетик-мамнун сезаётган эди.

Сираси ўғли калтак асоратини енгиб қаддини ростлагани, ранг-рўйига қон юргургани ва аввалгидек кўзлари порлаётгани Гулсадаф учун энг улуғ қувонч эди, бунинг учун у Паҳлавондан ҳар қанча миннатдор бўлса арзир эди. Бинобарин, акаси бундан кейин ҳеч бир муолажага хожат қолмаганини айтганда яна ҳам енгил тортди, кўкси аллатовур юмшаб унинг этагини тавоғ қилди.

Роса бир ҳафтадан кейин эрталаб уфқ оқармай дера-за пардасини суриб ташқарига мўралаган дамда Дарвеш Мұхаммад вужуди куч-ғайрат ва шижоатга тўла эди, кўнгли аллабир ишиёқ ва ҳавас билан тўлиб-тошиб турганини сезиб айникса завқланди. Яна Моҳинур сари парвоз килиш ва барини қайтадан кечириш учун ҳозиру нозир эканини ўйлаб лаб-лунжини йиғиштиrolмай қолди.

Ланг очиқ эшиқдан пилдираб кирган Гулсадаф ўғли афту башарасига тикилиб оstonада саросар тўхтади. Шўрлик хаёлидан нималар кечаётгани фақат ўзи ва Худога аён эди.

— Жининг бирлан кулишасенму, тинмагур? — хази-лу чин аралаш гап котди у. — Жир битибдур-да? Ҳали шошмай тур бола, йўрға оёғингга киshan урмасамму! Токи кўчага чиқолмагин!

— Кишан кор келмас, энажон, — деди Дарвеш Мұхаммад секин, ғалати орзиқиб. — Рухим мундоғ қанотланган кунда ондин сўйламанг. Сизни ҳам кўтариб учгу-дек кучим бор. Розимусиз?

— Ҳе, тентаккинам, ҳеч ақлинг қуюлмади-да. Тавба, осмону фалакка қайси валломат учиптики сен учасен? Хомхаёлингни йиғиштириб тезроқ ердаги юмушларингни битирсанг-чи! Кўрмайсенму бари ўлда-жўлда!..

— Машойихлар демишки, дунё ками битмагай!

— Алар нималар демаган, ҳе, гўдак, — намланган қовоқларига енгини босди Гулсадаф. — Қўни-қўшни оғзида достон бўлибсен. Локин ҳамон кўрган-кечирганингни яширишдин нарига ўтмайсен, во ажаб!

— Энажон, ишонаверинг, хеч нарсани яшираётганим йўктур. Бозорда тасодифан бир-биридан норози икки тарапф ўртасига тушиб қолдим. Бирдан дўппослай кетишиди, номардлар. Бунака ур калтагу сур калтакни умрим бино бўлиб кўрмаганмен!..

Тунов куни хуфтон арафасида тижоратчилар билан хунармандлар ўртасида кечган, овозаси саройгача етган, ахийри қуролли сарбозлар тарафидан тинчитилган тўқнашувни Дарвеш Мухаммад эшитган эди, хозир у шуни эслаб тўқиб қўя қолди.

— Уйдирмангдин чарчадим. Анойи биласен-да мен фарибани. Бекор қиласен, тинмагур, бекор. Аёл бошим билан бўлса ҳам борини аниқламасам қўймасмен. Кеча Ҳирот қозиси Низомиддин Мухаммад жаноблари хузурига юкуниб бордим. Из топишга ваъда бердилар.

Дарвеш Мухаммад атай пинак бузмади, аслида эса гўё ичиди нимадир юмшоққина узилди. Ҳайҳот, агар можаро қозихона тарафидан астойдил тафтиш қилинса иш бузилади, ажаб эмаски, кутилмаганда ҳақиқий сир очилиб бир умрга Моҳинурдан ажралса. Ахир, Амир Бурхониддин анойи эмас, минг машаққат билан эришган обрўси ва мартабасини ўйламай иложи йўқ, ҳар қанақа нифокқа токат қилолмас. Айниқса чорбоғи олдида рўй берган ғалвани оиласи бошидаги иснод ва маломат деб тушунади, оқибат икки дунёда ҳам не-не умидлар билан ўстирган қизини унга узатиш учун кўнмайди. Ҳали ҳам кеч эмас, алдаб-сулдаб онасини аҳду қароридан қайта-риши керак, токи аризасидан воз кечсин. Эҳтимол у қозихона остонасига қадам босгани ёлғондир, сирни билиб олиш ниятида аччик усти шунчаки пўписа қилаётгандир.

Афсуски, Дарвеш Мухаммад умиди пучга чиқди, эрталаб дарвозадан ғоз юриш килиб кирган, обрўли маҳкамага муносиб кийинган бўйчан миришабни кўрди-ю, оёғи куйган товуқдек типирчилаб қолди.

Ноилож эртаси тушлиқдан кейин юрагига қил сиғмай қозихона сари равона бўлди, недир хўрлик туйганча ичкарига кираётиб, ёпирай, бўсағада кимнидир бетокат кутаётган Салоҳиддин Зоҳирийни учратди. Минг хил шубҳага борди ва бирдан зардаси қайнаб: «Кафан бич-

гум сенга!» — дея баттолни ёқасидан тутганча бино ортига судради. Кеча уйига сўроклаб борган миршаб югура келиб орача қилмаса тепкилаб суюкларини синдириши тайин эди. Кўзлари бежо, яхшилик соғинмас кишига, деб кўйди ичидা...

Адолат соябони саналмиш Низомиддин Мухаммадни саройга чакириб қолингани сабабли, эшик тагида узок сарғайиб куттандан кейин, торгина ганчкорий хонада анчайин кеккайган ёшгина ноиб Мавлоно Мустафо билан юзлашди. Таажжубки, у нима учун калтак еганини бир ёққа чегириб кўйди ва бозорда не боис ўша тўнолон рўй берганини суриштиришга тушиб кетди. Энсаси қотиб бундан хабари йўқлигини айтди-ю, нақд боши балога қолди. Фитна аҳли билан ошу қатик эканлиги кундек равшан эмиш! Тирнок остидан кир кидиришда устаси фаранглиги сезилиб турган ноиб ҳаддидан ошавергандан кейин тоқати битиб хайр-хўшни насия қилганча этак силкиб жўнади.

«Зоҳирий ким билан тил биритирмиш, Мавлоно Мустафо биланму?..»

Ёв кувгандек Дарвеш Муҳаммад кўш табакали нақшинкор дарвозадан отилиб чиқди, тош тўкилган жимжит кўча бўйлаб илдам одимлаб борар экан, яроқ таққан гумашталари ихотасида Салоҳиддин Зоҳирий ёнидан от чоптириб ўтди, унинг ранг-рўйида акс этган недир заҳархандани ногоҳ илғаб улгурди.

Иложи канча, волидаи меҳрибони гўллик қилди, гўллик!..

Асли онаси айби йўқ айбдор, яъни қозихонада салла ўрнида калла келтирадиган каслар ин қурганини қаёқдан билсин, шўрлик бу ерга холис ниятда қадам ранжида қилгани шубҳасиз, арзу ҳол айлаганим ҳамоно ёлғизгичам жонига чанг солган қашқирларни ер остидан бўлса ҳам топишади, қонун-қоидага биноан окни оққаю қорани корага ажратиб беришади деб ўйлаган-да!..

— Эсон-омон бориб келдингму, ўғлим? — у ҳовлига кирган ҳамоно савол ёғдирди Гулсадаф. — Гажирлик қилмай борини айтдингму? Нима дедилар қози жаноблари? Ёрдамлари тегарканму?

— Энажон, ҳавотир олманг, кўллайдурлар, — ёлғондакам илжайди Дарвеш Муҳаммад. — Фақат билмас-

менки кўксимда ўрнашган ярани қай тахлит тузатадурлар.

— Ҳай, тинмагур, неларни алжийсен? Оғзингдаги тил қолиб тилем сили билан сўйлаганингга куямен-да. Намунча ичимдан топ бўлмасанг'?

Гулсадаф бўшашибганча супа четида омонат чўкди.

Одатдагидек у аламини йифи-сифидан ола бошлиганини кўриб Дарвеш Муҳаммад жимгина ётоғи сари йўналди. Бир бурчини сичқон кемирган олача гилам тўшалган сахнда бир муддат иккиланиб тургандан кейин токчадан Ҳазрат девонини олди, секин миз ёнида тиззалаб мутолаа билан машғул бўларкан зимзиё кўнгли чироқ ёқилгандек ёриши.

Таажжубки, маржондек тизилган сўзлар эрий-эрий шуълага эврилганча олис-олисларни ҳарир пардадек чулғади, ҳадемай парда ортида қачондан бери борлигини ишғол айлаган малак сиймоси элас-элас кўринди. Сўнг чайкалаётган фалак буржлари оша фаришта каби парвоз кила-кила кошига етиб келди...

Аввалгидек у гўё рўпарасида жилмайиб ўлтирап, камондек кошлари ва ҷарос кўзларидан пайдар-пай ғамза ўқларини отар, дудоқларини қимтиган кўйи кўксиса чулғанган зулфи райхонларини майдалаб ўтар, гоҳо мамнун шивирлаб бу учрашув ҳар они абадият билан тенг экандигини уқтироқчи бўлар эди.

— Моҳинур, сен Ҳазрат китобида яшайсенму ёки фақир дилида?

Мутолаадан чарчаб ахийри тошдек котиб ухлаган Дарвеш Муҳаммад уйғонган заҳоти тушида сўйлаганини эслаб жилмайди. Ҳаёлидан Моҳинур жилмай колди, бугун ёки эрта Пурза сари бориб у билан учрашмаса ҳолига маймунлар йиғлайди. Кечаю кундуз дилида бир ҳавотир: наҳотки яна Салоҳиддин Зоҳирий гумашталари тўсади йўлини!? Бас, босар-тусарини билмай қолган ўша мурдор шохини қайириб қўймаса юрган экан ёруғ дунёда! Афсуски, ракиби факат шу эмас, яна қанчадан-қанча олғир Моҳинур изини кўзларига тўтиё қилиш пайида!..

Салдан кейин Ҳазрат девонини қўлтиқлаб салангланча жимжит ҳовлига чиқди, ўчоқ ёнида кўнқайган тандирга куймаланиб шоҳ-шабба тикаётган энасини жимгина кузатгандан кейин супада чўккалади. Девонни одатдаги иштиёқ билан вараклаб сўз уммонига шўнғиган дамда

кимдир дарвозани эҳтиёткорона тақиллатди. Бўсағада ясотиғли бедови жиловини ушлаганча Эсонбой маъноли бокиб турарди.

Рости, кўзларига ишонмади, отаси тирилиб келган каби қувониб шоша-пиша пешвоз юрди, Моҳинур ҳол-ахволини суриштиаркан овози титраётганини сезиб ўнгай-сизланди. Кутилмаган мөхмон эса муғомбирона кулганча қўйнидан букланган қофоз чиқариб узатди ва тезгина хайрлашиб жиловни силтади.

Бир муддат қаловланган Дарвеш Муҳаммад ахийри ҳамон тандир қиздираётган энаси диққатини тортмасликка тиришиб минг хаёлда этак сари жилди, кайси бир дараҳт панасида чўнқайиб юраги потирлаганча мактубни очди.

«Аввало дуойи салом, полвон бегим.

Кўп ўйлаб шундай дегани журъат этдим.

Бир оқшом тушимда учрашибмен. Ожиза қулингиздин аразлагандек тутдингиз ўзингизни. Муқаррар гуноҳим бўйнимда. На чораки, мен баҳона жабру жафо чекингиз, бағрингиз чоку чок бўлғони аён. Эмди ҳолингиздин бехабар қон ютамен. Кечаю қундуз эшикка термилаб йўл пойлармен, узун тунларни бедор кечириб Тангри таолодин шифо тилармен. Сиз билан хаёлий сухбат қуриш ва кўнгил иши саналғон муҳаббат жумбоқлари устина тортишиш энг хушлаган эрмагим. Диidorингиз бошқа насиб этмаса не кўйга тушмагим қоронгу. Алхол гумроҳлар орамизда тўсиқ ўрнатмоғи эҳтимолдин холи эмас. Мол каби нархимни белгилаб савдо битириш пайдалар, хей дариф. Сотилмас нарсани сотиб олиш иложи бор эканму ёруғ дунёда? Аксига сиз ҳою ҳавасларга учинишими амал отига минган қайсиdir бадавлат кас этагини тутиб кетишимдин хавотирдасиз. Худо ҳақи бекорчи ҳаёлга борманг. Онингдек бекарорлик қилгандан кўра омонат жонимни ажал ихтиёрига топширгум. Ҳаргиз шафқатингизни дариф тутмасангиз букилмасмен. Токи тирикмен, бору йўғим-ла сиз тарафдамен ва мудом ҳаёлингиз билан машғулмен...»

Дарвеш Муҳаммад беихтиёр хўрсинаркан миясидан: «Оҳ, намунча кисқа, намунча қизғанибдур сўзни!?» — деган фикр кечди, сўнг юрак тафти ва санчиқлари қўшилган, чиндан-да бехад муҳтасар мактубни яна бир неча марта хижжалаб, вужудида недир исён қўзғала-қўзғала,

Моҳинур сиймосини хаёлида жонлантирган кўйи ютоқиб ўқиди, ҳар гал мухим бир арзу ҳол ёки танбехни эътиборсиз қолдириб кетгандек ҳар сатрга дикқат билан нигоҳ югуртирас, недандир қоникиб, нимадандир қоникмай ғашланар эди.

Сўнг мактубни қайга кўйишни билмай боши қотди, ахийри йўқотиб ёки ўғирлатиб қўйиши муқаррардек, еру кўкка ишонмай, кўйнида асраб юрадиган бўлди. Ҳар сония қатларидан гўё далда-таскин берувчи бир садо эштилади, Моҳинур нафасидан кучланган садо! Ногоҳ шунда бир ифтихор туяди, руҳи юксалади, руҳи!..

— Ишқилиб сен болага жин тегишмаганму? Тушингда ҳам, хушингда ҳам алжирайсен, хиринглаб куласен!..

Бугун эрталаб Гулсадаф одатдагидек койинди...

Хаёл уммонида сузаётган Дарвеш Муҳаммад онасига зимдан бирров разм солдию чўрқ этмади, бору йўғим шу маъносида бош ирғаб илжайганча дастурхон ёнида чўқди, номигагина нонушта қилгач, шоша-пиша кийинди ва Паҳлавонга берган ваъдаси устидан чиқиш тилагида ҳовлидан узилди.

Паҳлавон дикқати ошиб йўлига кўз тутаётгани аниқ, ахир, тунов куни айтган сўзича, юз шогирди орасидан тўққизини ажратиб олган, Дарвеш Муҳаммад ўнинчи бўлиб қаторга қўшилиши керак, зеро у сафни тўлдирмаса иши юришмас эмиш!

Ҳей, дунё, нечун одамзод мудом ҳамхонага зор!?

Шу ўй баҳона Дарвеш Муҳаммад бир хил хомушланди, айни пайтда Паҳлавон мактабида руҳи ва танини чиниктириши Оллоҳ инояти эканини ўйлаб ифтихор туйди.

Нима бўлганда ҳам Дарвеш Муҳаммад хуш-фикри кўпроқ Моҳинур битган мактубда эди, айниқса уни қўйнидан аста олиб бир панада қайтадан мутолаа қила бошлаганда юраги гумириб кетар, қулоқлари остида гўё зорли сас жаранглар ва Пурза сари жўнаб қолгиси келар эди.

Бу тун кийнокларга тўла бўлди, тушида Моҳинурни кўрди.

Ажабо, пўстиндек қалин камзул кийган, кўзлари ўрасига чўккан кампир, қоқсуяқ қўлида занглаған қайчи, толим-толим ўрилган соchlарини таг-тагидан кесмоқчи

эмис! Мудҳиши ходиса туши эмас, хушида рўй берадёт-гандек у талваса ичра ҳайқириб юборди, ҳайқириб! Сўнг шафоат ва шафқат тилаб Худога ёлбора бошлади. Қа-чондир жойда бир хил тўкилиб ўтирганда онаси кириб хол сўради. На жавоб берди, на қайрилиб қаради. Ҳами-шагидек меҳрибони беозор қарғаниб бош тебратганча хонани тарқ этганда нимадир бағрини ачитди. Тавба, унинг гунохи нима, туғиб ўстирганими? Нечун мудом ундан олади аламини!?

Ахийри Дарвеш Мухаммад судралиб йўл тортди, қай-сидир чорраҳадан ўтаётганда ногоҳ Моҳинурни ва ҳали-ги тушини эслади-да, Неъматобод сари оёғи тортмай қол-ди, бир нечта соя-салқин ва гавжум маҳаллани кесиб ўтгач, Ироқ дарвозаси томон бурилди, ошиғич шахар-дан узоқлашиб Пурзада хозиру нозир бўлди.

Ана, қўшалоқ гумбазни эслатадиган қайрағочлар!..

Бир хил орзиқиб илгари босган дамда муюлишдан бир нечта суворий ола-тасир ёпирилиб чиқди, бир неча сониядан кейин Амир Бурҳониддин хонадонига тегишли соявионли арава кўринди, таажжубки, аравага қўшилган бедов эгарида Эсонбой эмас, падар лаънати Шер чўнқа-йиб ўтирас, хар замонда қамчинини ўйнатиб ўзича фул-дирар, изидан елиб келаётган Салоҳиддин Зоҳирийга мамнун кўз ташлаб қўяр эди.

Ёпирай, Яратган эгам, бу не сиру савдо!?

Ногоҳ Дарвеш Мухаммад қулогига оҳу фарёд ара-лаш инграница чалинди, поёнсиз бир алам, залварли бир оғриқ билан қоришиқ овозни ногоҳ таниб юраги орқасига тортиб кетди. «Моҳинур! — ҳайқирди талваса-га тушиб. — Нахотки қанотларингни қайирмоқчи бўлур-лар!?» Сўнг ён-верига аланглаб билакдан йўқонроқ хо-дача топди, жайрадек хўрпайган Шерни бир зарб билан кулатди-да, думини хода қилиб ўртаётган бедовни бир амаллаб тўхтатди, пардани кўтариб мўраласаки, эвоҳ, кўрпачада Моҳинур ғужанак ётиби: сочлари тўзғиб ел-касини тутган, нигоҳида ваҳима ва нафрат акс этган, дувиллаб шашқатор ёш юваётир ёноқларини!..

Дарвеш Мухаммад наздида ёруғ дунё зимистонга ай-ланди, ногоҳ бир қоши иккинчи қоши узра сапчилаб, мушаклари таранг тортилди. Қўрқувдан адойи тамом

бўлаёзган Моҳинурни соchlарини силаб овунтира бошлаганда кимдир ёқасига чанг солганча силтаб тортди, сўнг елкасига залварли мушт туширдики, юмалок-ёстиқ бўлиб аравадан учеб кетди.

Ахийри Дарвеш Муҳаммад бир амаллаб ўзини ўнглаганда шундоқ рўпарасида қовоғидан қор ёғдирғанча Салоҳиддин Зоҳирий ханжар ўқталиб турарди, гўштингни бурдаламаган номард қабилидаги маъно ифодаланмиш бит кўзларида!..

— Яроқни ташланг, яхшимас, мулла!..

Йўқ, у мисоли кар эди, хитобни эшитмай олга ташланди...

Дарвеш Муҳаммад абжирона чап берди, бир шапалоқ билан ярамасни гангитиб, совуқ ялтираётган ханжарини тортиб олгач, қўлтиғидан тутиб тақир ерга босди, корни аралаш бикинига бир тепувдики, кўзлари олакула бўлиб ҳушини йўкотди.

Энди Дарвеш Муҳаммад вақтни ғанимат билиб аравасари щошилди ва пардани қиялатиб лол-ҳайрон боқаётган, ҳануз чехрасида ҳадик ва қаҳру фазаб ифодаланган, айни пайтда дудоқлари бир четида ингичка қулги қўнган Моҳинурни кўрди...

— Хайрият-е! — деди шивирлаб.

Тахминан бир соатдан кейин асовгина жийрон қашқа бўлиқ думига боғланган Салоҳиддин Зоҳирийни пойтахт мудофаа деворлари ёни бўйлаб судраганча лўқ-лўқ чопиб борар, ортидан ажабсиниб кузатаётган сарбозлар ва йўловчиларни сиру савдодан огоҳ этаётган каби ҳар замонда кишинаб қўяр эди...

ПУРПИНЧИ БЎЛИМ

**НИҲОЯДА –
НИҲОЯ ЙЎҚ**

Биринчи боб

ЎТ БИЛАН СУВ ЎРТАСИДА

Тиккага келган қуёш тиф ураётганига қарамай маҳобатли арк мудофаа девори устидан Султон Ҳусайн Бойқаро, Амир Алишер, Амир Музаффар барлос ва бошқа улувлар муazzам пойтахт манзарасини қизиксиниб бемалол томоша қилишар эди. Паришонҳол турган шоир қайсиdir кошинкорий бинонинг кўк билан бўйлашган мовий гумбазидан нигоҳ узмай ўзидан кўра ҳарбу зарбда мохир саркардалари ҳамда навкарларига кўпроқ ишонадиган хоқон барибир салтанат тақдиридан каттиқ ташвишда эканини дилидан кечириб хўрсиниб қўйди.

Охиригина пайтларда Балх ҳокими Аҳмад Муштоқ муҳолифати сабабли мамлакатда нотинчлик ва ҳавф-хатар бир қадар кучайди. Ана шуни инобатга тутиб ҳукмдор шошилинч тадбир чекди: кўпроқ аскар ёллаш, жанговар машқларни фаоллаштириш, қурол-яроқ тайёрлашни кўпайтириш, барча шаҳару кент билан бирга доруссалтана мудофаасини мустаҳкамлаш ҳақида маҳсус фармони олий берди. Ахволдан яхшироқ ҳабардор бўлиш учун кун ора қўшин бошлиғи Амир Музаффар барлос, хуфия ишлар нозири Аминбек сардор, миришаббоши Шамс полвонни ёнига олиб Ҳирот бўйлаб айланади, баъзан сон-саноқсиз кигиз чодирлар тикилган, омонат қўра-саийсхоналар курилган, эргадан каро кечгача ҳайкириқ, бедовлар кишинаши, киличлар шараклаши тинмайдиган лашкаргоҳга қадам ранжида қилади ва ўнбошидан тортиб туманбошига қадар тўплаб машварат ўтказади.

Бугун эрталаб пойтахт қалби ҳисобланмиш муazzам арк қандай кўриқланаётганини тафтиш қилишга қарор берган Султон Ҳусайн ҳарбий юмушларга аралашини унча ёқтирмайдиган Амир Алишердан ҳамроҳлик қилишини сўради. Мана энди шоири даврон анчайин тажанг

шох изидан қадамба-қадам әргашиб юрибди, айрим узук-юлук гапларидан Аҳмад Пирий қилмиши каттарок кул-фатни бошлаб келиши эҳтимолдан холи эмаслигига имо-ишора бор эди. Айниқса шаҳанишоҳ фарзанди аржуманди Бадиуззамон Мирзо Балх сари юзланиб Аҳмад Муштоқ қанотида турганини ҳазм қилолмас, эрта улар ба-хамжиҳат битим тузиб Ҳирот устига от қўяжагини тах-минлаб афсусланар эди.

— Жаноб амир, Балхдин не мужда бор? — дағал бир товушда Амир Музаффар барлосга мурожаат қилди шаҳанишоҳ. — Кутирғон нортую қиёфасига кирган Аҳмад Муштоқ муддаосини билиш биз учун мухим зарурат эрур!..

— Хозирча Аҳмад Муштоқ сукут саклайдур, — анчайин иккиланиб жавоб қайтарди Амир Музаффар барлос. — Локин янглишмасам ҳамон черик тўпламакда. Эмди шаҳзодаи жувонбахтни сизга қайраб солмаса деб кўрқамен!

— Эҳтимол... Тузлукка тупургани учун Худойим қар-ғайдур, — қаҳрли қиёфада хўрсинди хоқон. — Чарх шунчалар қажму? Ҳе дариф, Аҳмад Муштоқдин намуна олган каби Абубакир Мирзо ҳам шаккоклик йўлини тут-мииш!..

— Тангрига қасамки, Аҳмад Муштоқ ўт билан ўйна-шадур, яна бир ҳамла қилсан иншооллоҳ, куни битгай!..

— Тўғри айтасиз, жаноби амир. Сара навкарлар билан тез орада Балх остонасида бўлурмиз, — эгри қиличи ластасига кўл юборди шоҳ. — Дарвоке Абубакр Мирзо хусусинда нечун индамайсиз? Ҳуфияйи хос Жон Аҳмад Чўли ҳамон бедаракму?

— Жон Аҳмад Чўли еган тузини оқлайдур, — недир соя тушибди Амир Музаффар барлоснинг соқол бостан энли бетига. — Ишончли кинидан юборган хабарга кўра Абубакр Мирзо Фароҳ вилоятида ўринашиб ақлга сиғмас шум режалар тузинига киришган.

— Охири ўзимники узади шекилли ўзагимни!..

Пароканда хаёлларга фарқ бўлган Амир Алишер ногоҳ Султон Ҳусайн тани ва жонида бир инқилоб рўй берганини пайқади. Ҳоқони мансур ҳалигидай куйиниб хитоб қилгани бежиз эмасди. Ахир, хосу авом яхши билади: у Султон Абусайднинг бадахшонлик хотинидан туғилган

ўғли Абубакр Мирзони нақадар хурмат қиласарди. Аниқори, Хисор ҳукмдори бўлиб турган акаси Султон Махмуд Мирзони Чакмон жангига тиз чўктиргандан кейин Абубакр Мирзо сира кутилмаганда бўйнига итоат ҳалқасини солиб, Ҳирот сари юзланди. Гина-қудурдан ўзини йироқ тутишга қарор берган хоқон Абубакр Мирзони иззат-икром билан кутиб олиш учун Жайхун бўйига Амир Алишерни жўнатди. Шахзода феълу атвори ва ақлу зakovati шоиргага маъкул бўлди. Ҳиротга қайтганларидан кейин машваратда уни анча ошириб таърифлади. Оқибатда шаҳаншоҳ унга ихлос қўйди ва тўнғич қизи Султоним бегимни унаштириди. Ҳайтовур оққўнгил ва эътиқодли туюлган, сухбат чоғи иноқлик хосиятидан сўйлаб чарчамайдиган шахзодадан умиди беҳад катта эди. Афсуски, у вакти-соати етиб тушовни узиши ва бошига бало орттириши тушига кирибдими?

Барча кўргилик Абубакр Мирзо Бадаҳшон тупроғига қайтгандан кейин ҳаволаниб қолгани оқибатида, алалхусус, хосу авом назарида турган саркарда Жалолиддин Мазид билан чикишолмай унга ажал шаробини ичирган кунидан бошланди. Қулай пайт пойлаб юрган Султон Махмуд укасини қотилликда айблаб, эътиборли амирнинг bemavrid ўлими учун қасос олиш мақсадида, катта қўшин билан Бадаҳшонни босди. Қўли қалталик қилиб ночор ахволда қолган Абубакр Мирзо камондан отилган ўқдек уча келиб Султон Ҳусайн пойига бош урди. Шаҳаншоҳ ҳалимлик билан яна иззатини жойига қўйди, у ипакдай эшилиб вафо ва садоқат ҳакида кайта-кайта лофу коф айтди. Афсуски, сўзида турмади, Балхни идора килаётган Аҳмад Муштоқ Самарқанд ҳукмдори Султон Аҳмад Мирзо ва Хисор ҳокими Султон Махмуд Мирзо билан тил бириттириб тожу тахтга кўз ола килган фурсатда у ҳам ғимирлаб қолди, Султон Ҳусайн Балхни бўйсундириш учун овораи сарсон бўлиб турганидан фойдаланиб Байрамбек Мирзо ва Пир Али Туркман каби саркардлар билан биргаликда Ҳирот устига қуюндеқ ташланди. Оқибатда Султон Ҳусайн Балх қамалини бекор қилиб чекинишга мажбур бўлди ва Ҳирот остонасида Абубакр Мирзога қакшатғич зарба берди. Мана энди у, Жон Аҳмад Чўли юборган хабарга кўра, ашаддий тарафдорлари билан биргаликда Фароҳ вилоятини эгаллаб ётганмиш, аҳоли ўртасида Ҳурросонни узок йиллар бошқарган

отаси Султон Абусаиднинг хақиқий валиҳади эканлиги-ни ўлиб-тирилиб тарғиб килиш билан машғул эмиш!..

— Умримиз саваш билан ўтарму, Алишербек?

Хаёли пардек тўзғиган Амир Алишер аста елка қисди, сўнг дилини ўртаётган шубҳаларини сездирмасликка уриниб бадтар қовоғи солинган хоқон билан изма-из шошилмай ғиштин зина бўйлаб ҳовлига тушди.

Арк ичкарироғидаги оқ мармар тошлардан тикланган кичикроқ кўшк айвонида Хурсон узра пайдо бўлган қуэғулар мудхиш ниятда эканлигини шарҳлаганча тушлик қилишгандан кейин Султон Ҳусайн оқ тулпорини миниб яна шитоб йўл тортди, ҳарбу зарб сардорлари билан бирга Амир Алишер ҳам жийрон қашқасига қамчи босди. Пойтахт марказий кўчасидан шамолдек елиб ўтган шаҳаншоҳ Малик дарвозаси кўринган ҳамоно отини секинлатди. Бургут нигоҳли навкарлар сафига яқинлашаркан ногоҳ чехрасида бир хил викор акс этди, эгри қиличи дастасидан ушлаган қўйи пешвоз чикқан Фазанфар юзбоши билан муқаррар ҳавф-хатар бобида ошкора маслаҳатлашди, сўнг: «Биласан-а, агар тепангдин бир шубҳали қуш учиб ўтса ҳам калланг кетадур!» — дея бедови бошини ошигич орқага бурди.

Амир Алишер Ферузобод дарвозаси сари ошиқа бошлиған хоқон муддаосини яна ҳам теранроқ тушунди. Ҳартугур пойтахтга ташқаридан ҳужум ҳавфи туғилса факат мўру малаҳдек черикни шунчаки рўпара қилган билан иш битмайди. Аввало кўп босқинни кўрган мудофаа деворларини мустаҳкамлаб, кўриқчи сарбозлар ҳушёрлигини ошириш керак. Аникроғи Ҳиротни хорижий дунё билан боғлаб турган беш дарвоза ва беш кўприкни ажал ёғдирувчи таянч нукталарига айлантириш лозим.

Султон Ҳусайн пойтахт осойишталиги ва кундалик ҳаётида бениҳоя мухим аҳамиятга молик Ферузобод дарвозасида узокроқ тўхтади, ғаним кушандаси ҳисобланган сон-саноқсиз шинакларни эринмай қайта-қайта кўздан кечирди, ҳатто кундузи ёки кечаси қайси сарбоз қайси жойда коровул туришигача қизиқди. Атрофида думини ликиллатганча айланиб-ўргилаётган Зайнобиддин юзбоши зиммасига алоҳида хуфия вазифалар юклиди. Охирида Фазанфар юзбошига айтган гапини такрорлагандан кейин гавдасини жадал эгарга олиб жиловни силтади. Күёш ботиб қоп корайгунга қадар Ироқ, Нўҳ ва Қип-

чоқ дарвозалариға мутасадди соқчилар хузурида ҳам бўлиб улгурди. Нихоят мўлжалидаги барча юмушни битирганига ишёнч ҳосил қилганда оқ тулпор белида ранг-рўйи узилиб аранг ўтирас, гоҳо ўзи каби кийналиб мадори қуриган Амир Алишердан қулимсираганча узр сўраб қўяр эди.

Султон Ҳусайн йўл-йўлакай рубъи маскунда Искандар Зулқарнайн шаҳду шижоати билан туғилган Хирот мудофааси пухта ўйлангани, Амир Темур замонида ўз мавқенини йўқотмагани, хусусан Шохруҳ Мирзо уни пойтахтликка танлаб мақбул иш қилганини хикоя кила бошлиди. Орада ҳеч ким Хиротга ўзи каби чуқур меҳр қўймаганини, сарф-харажатда қизғанмай қурдирган иншоотлари бунинг гувоҳи эканини ҳам эслатиб ўтди.

Амир Алишер ёзги қароргоҳи саналмиш Козургоҳ сари жўнашин мўлжаллаб ижозат сўраганда шаҳаншоҳ астойдил ранжиди, шундай оғир кечган кундан кейин у билан баҳамжиҳат жонон сұхбат қурмаса қўнгли жойига тушмаслигини куйиб-пишиб қайд этди. Қўйингки, шоир ноилож одатдагидек тонгга қадар давом этиши эҳтимолдан холи бўлмаган базми жамшидда иштирок этишга розилик берди.

Наққош-усталар нозик дид билан зеб-зийнат берган шинам хос бўлмада Амир Алишер андак енгил нафас олган бўлса ҳам барибир ҷарчоги ёзилмади. Ихчам беқасам камзул кийган хушкалом соқий эҳтиром билан узатган олтин жомда кўпираётган ўткир қирмизий мусалласдан андак нўш қилгандан кейингина сал роҳатланди. Аллақачон қушдек осмону фалакка қўтарилган аъёнлару боёнлар тўрда бемалол ёнбошлигар Султон Ҳусайн шаънига хушомад сўзлари ёғдира бошлаганда ҳеч кимни огохлантирмай бафуржга ташқарига юрди, сокин ҳовлида пароканда хаёлларга берилиб узқ айланди, гоҳо фалак саҳнига сочилиган сонсиз юлдузларга кўз ташлар, Оллоҳ пайдо қилган поёнсизлик ичра одамзод бир зарра эканлигини ўйлаб хўрсинар эди.

Амир Алишер силлиқ қайроқ тошлар ётқизилган кимсасиз йўлак бўйлаб юра-юра гирд-теварагида катта-кичик ғиштин бинолар қад ростлаган кенггина майдонга бориб қолди. Қайси куни шу атрофда Пахлавони олам билан дунё пасту баланди ҳакида сўйлашганча сайр қилганини эслаб бир хил бўлиб кетди. Ҳозир ошнаси хил-

ват ихтиёр қилиб ўз ёғига ўзи коврилиб ётганини ўйлар-кан гёё юрагига ўт тушди, унга Оллоҳдан тўзим тилайтилай хўрсинганча изига бурилди. Тушунуксиз хурсанд-чиликка ғарқ хос бўлмага оёғи тортмаса ҳам бағдодий эшик сари йўналди, ноилож ичкарига кирганда уйкуси-раган баковуллар ҳамон ела-югурга ҳом-хатала пиширилган егулик ташир, косагул қўли-қўлига тегмай шароб сузар, Хиротда машхур муғаний ва хонанда саналмиш уста Шоҳкули берилиб фижжак чалар, эшила-эшила латиф овозда хониш қиласи эди.

— Олампаноҳ, ортиқ чарчадингиз, ҳордиқ олгайсиз, — шоҳ қулоғига шивирлади Амир Алишер. — Ҳадемай тонг отадур, эрта қанча-қанча вазифа кутаётганидин фаромуш бўлманг-да.

Султон Ҳусайн тамомила уқубатли дунёдан роҳату фароғат оламига кўчган, инон-ихтиёрини эзгин-эзгин янграётган мусиқа билан қўшиққа топширган эди. Ногаҳон Мир нафаси майи ноб хуружига чап бериб ҳушёр қолган сезимларига тегиниб ўтгандек бўлди, қисик кўзларини йирганча эртанги кун масъулиятини тасаввур қиласи кан беихтиёр қўлини кўтариб жамоага ижозат берди, бошқалар қатори эҳтиром кўргазиб йўлга отланган Амир Алишерни эса қўл ишораси билан тўхтатиб қолди.

— Улуғ амир, не тадбир ишлатсан нифоқлар барҳам топадур? — хос бўлмада жимлик чўқкан ҳамоно сўз очди Султон Ҳусайн. — Мабодо нобакор Ахмад Муштоқ Бадиузвазон Мирзо бошини айлантириш билан ки-фояланиб қолмай Амир Мўғул ва Абубакр Мирзони ёнига тортса ҳолимиз не кечур?

Кўшқават адрес кўрпачада омонат чўккалаган Мир енгил хўрсинганча симобий дастор ўралган бошини эгди. Ахийри бир кун ҳукмдор масалани олдига шу тахлит кўндаланг кўйишини билгани учун баъзи фикрларини пишитиб улгурганди, мана энди ўшаларни бирма-бир баён қиласа мақсадга мувоғик бўлади.

Нафсилемри Султон Ҳусайн нон-туз ва амал билан сийлаб келган Ахмад Муштоқнинг қонсираган қиличидан мислсиз талофот кўргани ва беадад озор топгани Худога ҳам, бандага ҳам аён эди. Ҳатто Амир Алишер иштирок этган қамал Абубакр Мирзо исёни боис Ахмад Муштоқ фойдасига ҳал бўлиши вазиятни тубдан ўзгартириди. Ҳаддидан ошган Ахмад Муштоқ Ҳуросон тожу

тахтига ягона даъвогар эканлигини ошкора айтишдан ўзини тийёлмай қолди. Қисқаси, ҳалига қадар қуббатул-ислом Балх билан доруссалтана Ҳирот орасида ўтиш маҳол жарлик мавжудлиги улкан мусибат эди. Агар Аҳмад Муштоқ чиндан ҳам Амир Мўғул ва Абубакр Мирзо билан бирлашиб ҳаракат қилса ҳавф тағин кучайиши муқаррар! Шунча можаро етмагандек Бадиузвазон Мирзо худбинлик йўлини тутиб бош кўтаргани, айниқса Ҳадича бегим билан Ҳожа Маждиддин девор ортида битим тузгани дард устига чипкон! Ҳайҳот! Ақл бовар килмас даражада хатарли хисобланган ушбу келишувда Аҳмад Муштоқ билан Абубакр Мирзо қўли бўлса Худо урди деяверинг.

— Олампаноҳ, фаҳми ожизимча Балхга элчи юбориб шаҳзодай жувонбаҳт Султон Бадиузвазонни Ҳиротга чорламоқ жойиздур. Тахминимча шунда ихтилоф бир қадар юмшагай!..

Амир Алишер ушбу маслаҳатни узоқни ўйлаб ўртага ташлади.

Агар Бадиузвазон Мирзо енгилтаклик кўчасидан ти-йилиб Ҳирот сари келса ва билган-кечирганини оқизмай-томизмай сўйласа ҳақ тезроқ қарор топади: бирламчи, Бека Султон бегим маслаҳати асосида иш юритиб тобора нафси ҳакалак отаётган Аҳмад Муштоқ бетидан қават-қават никоб осонроқ кўчади, иккиламчи, ҳарам тугур бутун саройга ҳукмини ўтказа бошлаган Ҳадича бегим кирдикори ойдинлашади.

Амир Алишер бир ўқ билан икки кийикни уриш муддаосида эканини сезмаган бўлса ҳам хоқон недир тилакда Бадиузвазон Мирзони ҳузурига чорлашни маъкул топди. Тайин қилган маҳсус чопари муҳр босилган хатни олиб тонг оқара бошлаганда Балх сари елиб кетди.

Орадан атиги бир кун ўтди. Эрталаб Султон Ҳусайн қароргоҳда Амир Алишер билан сухбатлашиб машваратга ҳозирланиб турганда эшикоға кириб Аминбек сардор шошилинч хабар келтирганини маълум қилди. Эшикоға тисарилган ҳамоно ранг-рўйида недир вахима акс этган хуфия ишлар нозири пайдо бўлди ва ҳансираганча отила келиб ўзини гиламга ташлади. Кечаси аллакимлар Малик дарвозаси тепасида шаҳзодани сўроқлаб кетган чопар калласини илиб қўйганмиш, хей дариг! Ногоҳ қовоғини солинтирган Султон Ҳусайн бўёғи қанчага тушди

маъносида тезгина Амир Алишерга ўгирилди. Аллатовур сесканиб тушган Мир қайсиdir зимзиё кавакда яшириниб ҳар замонда бўй берадиган хатар ўзи ўйлагандан кўра минг чандон мудхишроқ эканини чамалади.

Тахминан икки соатдан кейин Газанфар юзбоши Султон Ҳусайн рўпарасида дағ-дағ учганча ер ўпид думалаб ётарди. Афсуски, у тайинли бир оғиз ҳам гап айтольмади. Жони бўғизига тиқилган шаҳаншоҳ уни таънаю маломатга кўмиб вазифасидан ҳайдади, Султон Бадиуззамон билан Аҳмад Муштоқ қошига элчи йўллаш ҳақидаги фикрини эса ўзгартирмади. Факат энди Балх сари якка чопар ўрнига яхши қуролланган йигирма чоғли сарбоз билан Шамс полвон жўнади. Энди шаҳаншоҳ ҳам, шоир ҳам Бадиуззамон Мирзо зудлик билан итоат ҳалқасини бўйнига солиб доруссалтанада ҳозир бўлишига ишонарди. Шу сабаб сира хотирларини бузмай эртаю кеч йўл пойлашди, аразгўй шахзода билан олиб бориладиган музокара мавзуси ва мазмунини белгилашди. Афсуски, қарийб уч ҳафта кейин – шанба куни шом пайти қароргоҳга сўроқсиз отилиб кирган Шамс полвон авзойига кўзлари тушди-ю, умидлари чиппакка чиққанини пайкашди.

Айғоқчилар Шамс полвон доруссалтана элчиси эканини етказишса ҳам Аҳмад Муштоқ пинак бузмабди, яъни қудратини намойиш қилишни истаб бир кеча-кундуз мобайнида шаҳар дарвозасини очдирмабди. Қаттиқ ранжиган Шамс полвон бедови бошини шитоб орқага бургандан кейингина сал-пал ҳоврини босибди. Музокара пайтида куракда турмайдиган ўпка-гинани саржиндек қалаштириб ташлабди, иғво уясига айланган доруссалтана Бадиуззамон Мирзо қиласидиган сариқ чақалик иш йўқлигини рўй-рост айтиби. Шаҳзодай жувонбахт Шамс полвондан бериб юборган қисқагина мактубига валинеъматим фақир бошига харидор бўлгандан кўра қўйнидаги илон бошини чоптирсин қабилидаги кесатикини қистиргани вазият бениҳоя таранглигидан далолат эди.

— Амирим, оғринмангу сиз мудом Бадиуззамон Мирзога ортиқча баҳо бергансиз, кўрдингизму қанчалар у такаббур?! — бир жойда қўним тополмай тутақди Султон Ҳусайн. — Иzzатимизни ер қилиб Ҳиротдин бош олиб кетгани етмай, бетимга қаро суйкашдин ҳам тийилмабдур. Наҳотки фақир шунчалик тошибар бўлсан?!

— Қиблагоҳим, биласизки шаҳзода онаси боис аламзада, — далда берди Амир Алишер. — Йишлооллоҳ аразўрази кўпга етмас, эрта ёўрлик қилганини англаб ҳовридан тушадур, шунда қошингизга юкуниб келиши тайин!..

— Хе, тавба, қонимизни ичмоқчи бўлаётган Аҳмад Муштоқ биздан азизорқ ва ишончлироқ эканму? Тожу таҳтни қўлга киритиш мақсадида пешонасини силаётганини наҳотки англамаса?! Худо кўрсатмасун, эрта иши битса бошига ит кунини солмасму?!

— Ота тарафдин Бека Султон бегим Аҳмад Муштоқ зуриёди эканини унутманг. Шаҳзода буни билгани сабабли Балхга юзланган, қолаверса онаси ўша ерда!..

— Во ажаб, кўйнимдаги илон ким экан, ким? — энди яна ҳам маҳзун янгради ҳоқон овози. — У била дур, лекин очик айтмас. Маним эса кўзим кўр, қулогим кар!

Нафас ютганча Амир Алишер нигоҳини олиб қочди.

— Улуғ амир, тадбир чекингки, шаҳзода келиб эта гимизни ўпсун, ҳадеб қалаваничувалатмай хар не борини ошкор айласун, — чуқур тин олди Султон Ҳусайн.— Ҳали мавриди топилур, куфрони неъмат Аҳмад Муштоқ калласини сапчадек уздирамен! Кимки икки кема боши ни тутса фарқ бўлиши муқаррар!..

— Олампаноҳ, каминани сарой галваларига жалб қилмаслик учун ваъда бергансиз. Шунга қарамай, вазияткни тақозо этибди, ижозатингиз билан эртагаёқ сафарга отланурмен. Фаҳмимча хозир муҳими Бадиуззамон Мирзо кўнглини овлаш ва уни Аҳмад Мултоқ қанотидин чиқариб олиш! Акс ҳолда Аҳмад Муштоқ унга суюниб ғараз ўтини ёқишидин ва сизга таҳдид қилишдин бўшамас!..

Аввалдан Бадиуззамон ҳаётида Сайд Ҳасан Арда шер билан Амир Алишер таъсири қучли эди. Айниқса Ҳазрат хар доим илму ҳикматга бой ҳанду насихати билан сийлаб келгани боис ҳалига қадар шаҳзода бир сўзини икки қилганини бирор билмасди. Агар шоир қубатул-ислом Балхда азиз меҳмон бўлса у ўзгарса керак, боши кўкка етганидан гина-кудуратга чек қўйса, нифок занжирини парчалаб ташласа ажаб эмас.

Султон Ҳусайн тун бўйи мижжа қоқмай шулар ҳакида мулоҳаза юритган бўлса ҳам эртаси куни чошгоҳда ҳозирча муҳим сафарни қолдириб туришга тўғри келишини айтди. Айни пайтда Аҳмад Муштоқ ёнида ўзини иккинчи хокимдек тутиб босар-тусарини билмай бораётган Бадиузвазон бурнидан инсофу диёнат бурундуғини ўтказиб қўйишдек мажбуриятни Амир Алишер бўйнидан соқит килмади. Чархи каж истаса ота-болани боғлаган ришталарни аямай қиймалаб ташлашини ўксиниш билан эътироф этган шоири даврон ҳозирча ягона самарали тадбир муҳтасар мактуб битиш эканини ўйлаб қўлига көғозу қалам олди, мана:

«Тангри таоло номини қўшиб дуойи салом.

Эй, тожу тахтимиз валиахди шаҳзодаи жувонбахт, азиз жонингиз тажовуз сабабли азият чекканини эшитиб оромим йўқолди, кўп таассуф ютдим ва ўша кундин буён мурувватли Парвардигордин сизни паноҳида асранини ўтиниб тилаймен. Мунофиқлик ханжарини қайрағон Аҳмад Пирий мулозимларингиз тарафидин вақтида хибс килинғони Оллоҳнинг сизга хайрли назари тушганидин нишонадур. Ҳозир ул нокасу нотавон зинданда қилмишига яраша жазосини тортиб ётадур. Вақти-соати етса ҳакиқат бетидин пардани қўтаришига аминмен. Ҳозирча ҳар не билганидан ўжарлик билан тонаёттир. Сиз эса арзу ҳолингизни юзма-юз баён қилиш ўрнига Аҳмад Муштоқ пинжидан чиқмай хат битибсиз, падарингиз фитнага шерик эканлиги ва қўйнида илон асраб келаётгани ҳозиржавоб қаламингиз эътиборига тушибдур. Қайси нобакор сафсатасига инондингиз? Оллоҳ лойик қўрғон аклу идрокни бир нуқтада йиғиб чукур ўйланг. Дўсту душман олдида Соҳибқирон Амир Темурдин мерос қолғон салтанат шаънини мўътабар билгайсиз. Иннооллоҳ камина умид билан иншо этган ушбу номани ўқиган ҳамоно илкингизни Аҳмад Муштоқ этагидин узарсиз ва бошинингиз узра афу туғини қўтариб доруссалтана сари отланурсиз. Имкон борида орадаги совуқчиликка тоабад барҳам бериш фарзандлик бурчингиз саналур. Теваракда исён учқунлаб турганига қўшимча тарзда зимдан оғу йигаётган фитна илони бошини янчишда кўмак бермасангиз салтанат тақдири кил устида қолур. Юз беражаги эҳтимол инқироз сиздек валиахдлик мартабасига муносиб

ўғлон манфаатига зид эканини ҳам унутманг. Яратган эгамдин иқболингиз тоабад баланд бўлишини тилаб...»

Амир Алишер мактубга нукта чеккандан кейин Султон Бадиуззамон бошқа шахзодалардан фарқли ўлароқ улус дарди-иродасини озми-кўпми эътиборда тутадиган, китобни айрилмас ҳамдам биладиган, ҳатто назм ва хикматга мойил диёнатли ва нозиктаъб йигит эканини яна бир маротаба дилидан кечирди, иқболи қайтган волидаи муҳтарамаси ва лаънати сунқасд туфайли ҳоли-руҳида рўй берган жунуний ўзгаришни ҳайтовур тушунса бўлади. Фақат энди фахму фаросатини сафарбар этиб барисини тарозига солиб кўриши керак, бутун сарой аҳли эмас, аксинча инсофу диёнатдан кечган айрим молпараст ва амалпараст нусхалар ғаними эканини, кўйиб берса алар нафсларини қондириш муддаосида дунёга ўт қўйишдан ҳам тоймаслигини охир-оқибат англаши лозим...

Тонг-саҳарда найча қилиб ўралган ва сурғичланган мактубни Амир Алишер саройда энг эпчил ва ҳозиржавоб хос мулоzим хисобланган Бобо Али қўлига тутқазди. Етти пушти қирағай мерган ва сарбоз ўтган, ҳар хил муҳим топшириқларни бажаравериб кўзи пишиган Бобо Али бедовига қамчи босиб арк дарвозасидан йироқлашганда Мир қўнгли nedir умид билан лиммо-лим тўлди. Очиғи ушбу битиги ҳаёт аччик-чучугуни тотиган шоҳ билан ҳали суяги қотиб ултурмаган ориятли шахзода орасидаги ихтилоф тоабад барҳам топишида ва мамлакатда абадий осойишталик ўрнатилишида бир восита бўлишини жуда-жуда истарди.

Орадан таҳминан уч ҳафта ўтиб Амир Алишер Бобо Али олиб қайтган жавоб мактубини ўқигандан кейин Бадиуззамон билан тил топишиш осон эмаслигини тушунди. Қайсарлик отидан тушишни истамаган шахзодаи жувонбахт, шоири давронни пири муршид даражасида эъзозлашини даромад ўрнида келтиргач, ҳозирча падари билан учраша олмаслигини, Ҳирот сари қадам кўйиши ўзини ўзи кишанлаб бериши билан баробарлигини, мабодо жазо кўшини тортиладиган бўлса бемалол ҳимояланиш учун қодирлигини таъкидлаганди. Нихояда эса тожу таҳт даъвосидан факир йироқман, бундан валинеъматимиз кўнгилларини тўқ тутсиналар қабилида фикр билдириб сал юмшаганди ва тўғриси Амир Алишер шунисига ҳам шукур килди.

Фақат бир ҳол таажжубга молик туюлди, Султон Бадиуззамон Мирзо бирон ўринда, Ахмад Муштоқ ёки Абубакр Мирзо билан ҳамкорлик қилиш нияти бор-йўқлигини қайд этмаганидан ташкари, нокасу нотавон Ахмад Пирийни умуман эсламаганди, ҳатто унга нисбатан зигирча ҳам нафратини сездирмаганди.

Амир Алишер фавқулодда эҳтиёткорлик бежиз эмаслигини кўнглига туғиб қўйди. Эртаси куни чошгоҳ пайти қароргоҳда Султон Ҳусайн билан юзма-юз қолганда Бадиуззамондан пурмаъно мактуб олганини, шаҳзода гина-кудурдан баланд туриб беғараз дуойи салом йўллаганини айтди. Сираси айрим мулоҳазаларига суюниб у оқдан қорани ажратса бошлаганини, шаксиз эрта-индин афу тилагани доруссалтана бўсағасига бош уриб келиши муқаррар эканини баён қиласкан анчайин енгил тортгандек бўлди.

Амир Алишер Бадиуззамон Мирзога ён босаётганини сезса ҳам аввал Султон Ҳусайн чурқ этмади, кейин бирдан нимадир нашъя қилиб норози оҳангда тўнғиллади. Шаксиз хоқони мансур йигирмани қоралаган валиахд ўғли олдида анчайин ишончини йўқотиб бебурду беиззат бўлгани учун хижолат чекаётганди. Лекин арзимас важ-карсон воситасида иш тутиб меҳру оқибат дарахти танасига арра тортаётган шаҳзоданинг ўзи қаҳруғазабга лойиқ эмасми?! Эрта шубҳасиз Балх устига қўшин тортади, аввалги юришида эплолмаган ишини бу навбат бажаради: думчаси сув олган Ахмад Муштоқни тавбасига таянтиради. Ахир, шунда ул нобакор қанотида турган Бадиуззамон Мирзони зиндан қиласдими ёки сазойи?

Бинобарин, осмон узилиб тушган тақдирда ҳам бунингдек бедодликка боролмаслиги аник, ахир, Бадиуззамон Мирзонинг келишган кадду бастида аввало ўзини, колаверса тожу тахти эртасини кўради. Умуман Бадиуззамон кўз очиб кўргани саналмиш Бека Султон бегимдан туғилгани учун ҳам кўнглида мустаҳкам ўриашган, жонига туташган эди.

Марв ҳокими Султон Санжар қизи Бека Султон бегим сулувлиги ва аҳду вафода событилиги билан шаҳаншоҳ мухаббатини қозонган, хусусан дўзахдан қолишмайдиган Бобоқанбар даштида кечган қозоқлик даври асоратларидан тезроқ кутилиши учун кўмак берган эди. Афсуски, харам бош бекаси бўлишдек шарафга эришган

шундай дилбар аёлни Худойим нечукким бир тарафдан қисганди. Аникроғи, салтанатда обрў-иззати ошгани саин феъли баҳор ҳавосидек тез-тез ўзгарадиган бўлиб қолди. Эртаю кеч қўрслик қилиб бошқа маликалар, айниқса шоҳ қўнглини ишғол қилиб ултурган Ҳадича бегимга кун бермасди. Ахийри йўқ ердан фитнаю фасод қўзғайвериши Султон Ҳусайн бадига урди ва талоқ айтиб никоҳни бузди.

Бека Султон бегим пойтахтда қолгани юзи чидамай қўч-қўронини ортиб кичик карвон билан Балхга отланди, ер-мулкини кенгайтириш мақсадида Султон Ҳусайн билан низолашиб ётган узоқ қариндоши Аҳмад Муштоқдан бошпана сўради. Арқонни узун ташлаб қўйишда устаси фаранг Аҳмад Муштоқ сира иккиланмай илтимосини қондирди. Балхдек юқори унвонли шаҳар аслзодалари ўртасида тузуккина иззат-хурмат қозонган бўлса ҳам ҳаловатдан ёлчимади. Кўпинча кўз очиб қўрган ҳукмдор эрини нафрат билан эслар, у бир дунё яхшилигини унутиб хасдек хўрлаганини айта-айта уззу-кун йиги-сифидан бўшамас, ҳатто узун тунда аччиқ-аччиқ кўз ёшлиари ёстигини хўл қиласи эди. Ахийри улкан ғам-ғусса тоғини қўтаролмай йикилди ва кирмиз ёноклари сарғая-сарғая тўшакка михланиб қолди...

Тўғриси, Султон Ҳусайн Бадиуззамон ҳоли-рухини Амир Алишердан яхшироқ тушунади, фақат буни тан олиши — азоб! Қолаверса онаси бошига тушган кўргилик шаҳзода дилини вайрон қилиб ташлагани хосу авомга қундек равшан эмасми?! Умуман оёқ остидан чиқсан фалокат таъсирида у эртарок улгайтан ва камолга етган бўлса не ажаб?! Қисқаси, тақдир қуюни нозик қўнглини қавартиргани баробарида кўп нарсани англатди, ахийри отасидан ҳам, саройдан ҳам совуди, қайси бир куни истироҳат ва овни баҳоналаб содик мулозимларини эргаштирганча беғубор дамлари кечган Ҳиротдан бадар кетди, онаси изидан Балх сари юзланди ва Аҳмад Муштоқ саройи тўрини эгаллади. Кун сайин озиб-тўзиб, ранг-рўйи сўлиб бораётган онасини кўриб еган-ичгани татимаётган бир пайтда рўй берган мудҳиш ҳодиса сабр косасини тўлдирганига таажжуб қилмаслик керак...

— Ҳе, ўлмаган жоним! — нихоят жимликни бузиб синик кулди Султон Ҳусайн. — Наҳотки бир бошимга шунча савдо қўплик қилмас, улуғ амир?

— Сиздек хукмдорга тоб ташлаш ярашмагай, — деди Амир Алишер, қатъий йўсинда. — Наҳотки бобокалон аждодингиз қудратли Амир Темур тузмишлари руҳингизга озук бермас?!

— Бас, ярамни тирнадингиз, — аламангиз киёфада кўксига мушт урди хоқон. — Худо ҳаки чарчабмен, беҳад чарчабмен. Аросат гирдобида қолғон кўнглим хордик тилайдур, хордик!..

— Тилагингиз муборак бўлгай, қиблагоҳим!..

— Биламен, Ҳиротда нотинчлик, аллакимлар саройда чоҳ қазиш билан машғул. Аҳмад Пирий зинданда, Аҳмад Муштоқ Бадиузвазон Мирзони қанотига олиб зимдан қўшин тўплайтирил. Яна бир тарафда Абубакр Мирзо теримни шилиб олиш учун шай!

— Олампаноҳ, сизга Яратган эгамдин сабр тилармен. Агар оқилона тадбир чексангиз барча жумбоқ ечиши топилур. Аҳли хиёнат иншооллоҳ Тангри қаҳрига учрагай!..

— Ҳа-ҳа... Бўғзимга қадар фурбатга кўйилганим боис ёз охирлаб қолганини сезмабмен. Бу кетишида фақат ёз эмас, умр охирлаганини ҳам билмай қолсам керак. Қани бир ғайрат қилиб дикқинафас кошоналарни тарк этсан, ёввойи ҳаёт гуркираган хилватгоҳларга улоқиб кетсан, баҳонада ҳам дил, ҳам оёқ чигилини ёссан!..

Амир Алишер ичиди кулди, ахир, бу сўзларни тожу таҳт ифтихори ва сарой ҳавосидан боши айланган хукм-фармо зот эмас, оддийгина ҳаётий борди-келдидан завқлана оладиган кимса айтиётгандек эди. Самарқанд заминидан Ҳирот сари ошикиб келар чоғида битган «Хилолия» қасидасида шоир Ҳусайн Мирзони сувратан шоҳу сийратан дарвешга қиёслагани бежиз эмасди. Сираси, хоқон кўпинча турмуш уқубатларига дуч келган фурсатда у феъли бу феъли билан чиқишлимай қийналар, эҳтимол шунда орадаги мувозанатни тиклаш илинжида майи ноб дарёсига шўнғир эди. Шаробдан ҳар нимаики топгани омонат эканлигини билса ҳам нафсини тийишни ўйламасди. Эрталаб хушёр тортиб боши зирқираб турганда Мир кўзига тик боқолмай ўнгайсизланар, бўғзига ҳўрсиниқ тиқилганча, эй, ҳамдами дил, ночор ҳолимга ҳар қанча кулсангиз ҳақлисиз, факат билингки, камина кўзада ёшууринган дилдор нозу истироҳосидан эмас, тақ-

дир буюрган надомат майининг тахирдан-такир мазасидан масти аластман, деб ўзини оқламоқчи бўлар эди.

— Дарҳақиқат ов мавсуми аллақачон етиб келмиш!..

Мир тилидан кўнглидаги гапни эшитган Султон Ҳусайн дархол машварат чакирди, ҳадемай қароргоҳни бирин-сирин қиёфаларида недир таҳликаю ташвиш ифодаланган салтанат устунлари тўлдирди. Сал кечикиб бўсафада Паҳлавон ҳам пайдо бўлди. Энли бетини недир кўланкалар қоплаган баҳодир барча билан саломлашиб жойини эгаллагандан кейин Султон Ҳусайн тез кунда Искалжа тоғи сари бошланажак сафарини эълон қилди. Сўнг овда қатнашмасдан бошқа ташвишлар, ҳусусан му дофаа билан машғул бўладиган кишиларни бирма-бир санаб вазифа тақсимлади.

Масалан, паству баландни яхши билган Паҳлавони олам пойтахтдан бир қадам жилмай Али Рустоий билан бўладиган жангга ҳозирланиши, бутун файрат-шижоатини ғалабани таъмин этиш учун сафарбар айламоги лозим. Гина-кудуратдан холи бўлиши керак, акс ҳолда эрта фақат ўзи эмас, бутун салтанат шаънини ерга уради. Шаксиз ҳар қандай шароитда ҳам кимлардир куткуси билан ўзидан адашган Аҳмад Пирий ишиadolat тарозисида тортилади. Бугундан эътиборан Ҳирот қозиси Низомиддин Муҳаммад раҳнамолигида маҳсус тафтиш гурухи турли тазииклардан хорижда терговга киришади, хуфия ишлар нозири Аминбек сардор, миршаббоши Шамс полвон масала тезроқ якунини топиши учун тегишли чоралар қўллашмаса тўрларини қазиб, кафандарини бичиб қўяверинисин.

Афсуски, Аҳмад Пирий айбини бўйнига қўйган билан хавф-хатар барҳам топмайди, тезроқ Балхда хукм суреб турган нотинчликни назоратга олиш, Аҳмад Муштоқ билан Бадиuzzамон Мирзо муддаосини аниқ билиш мақсадга мувофиқдир. Хуфияни хос Жон Аҳмад Чўли хабарига қараганда Аҳмад Муштоқ Абубакр Мирзо билан битим тузиши муқаррарга ўхшайди. Бугуноқ салтанат суюнчи Сайд Ҳасан Ардашер элчилик ваколати билан Балх сари жўнайди, устоз оддий низо қонли мажарога айланмаслиги учун ўртага муросай мадора йўрикларини тикиши, бинобарин, Бадиuzzамон Мирзо орқали Аҳмад Муштоққа таъсирини ўтказиши лозим. Агар у Ҳирот билан Балх ўртасида тузилажак сулҳ шартларини кели-

шиб қайтса нур устига аъло нур! Ҳарбу зарб пири саналмиш Амир Музаффар барлос узоги билан ўн кун ичида яхши қуролланган эллик минг сонли қўшинни Ҳирот яқинидаги лашкаргоҳда жамлаб мухорабага шай қилмоғи, айни пайтда Амир Аҳмад Ёрыйни минг сара навкар билан Фароҳ сари — Абубакр Мирзони тору мор келтириш учун сафарбар қилмоғи керак. Аллақачон Машҳад, Қандахор, Бадлаҳшон, Марв ва бошқа шаҳарлару вилоятлар хокимларига зудлик билан тасаруфларидағи черикларни марказ ихтиёрига юбориш хусусида фармони олий юборилган, улардан қайси бири мазкур буйрукни вактида бажармаса ясоғи қаттолга тортилади...

Иккинчи боб

ЭЪТИРОФ

Паҳлавони олам кумуш тасмадек жимиirlаб сокин оқаётган Султония арифи ёқалаб ўнгу сўлга одимлар, сув салқинидан хузур қилиб енгил энтикар, ҳар замонда ҳуш-фикрини пароканда хаёллар банд қилар эди. Бир маромда қаёққадир шошаётган ушбу ариқ ким-кимлар яхши-ёмонига гувоҳ ўтмаган, бинобарин, Паҳлавон таъбини равшан ёки хира қиладиган не-не воқеалар шоҳиди бўлмаган — тили бўлсаки, барини бир бошидан ипидан игнасигача сўйласа!..

Нихоят, майса-ажриқ қоплаган машқгоҳни шогирдлари шовкини тутиб Паҳлавон ўтирилди, улар орасида Дарвеш Муҳаммад кўринмагани учун қовоғини солиб пўнғиллади.

Паҳлавон Эсон буқа билан бел ушлашиб суришаётган Муҳаммад Алини зимдан кузатаркан беихтиёр Муҳиддин жалойир берган курашни эслади ва истехзо аралаш кулимсиради. Ҳалигача Муҳаммад Алидек шаввоз йиқилиб изза еганига қанчалар ишонмаса, мадраса бўсағасида ит каби боғланган Дарвеш Муҳаммад кутилмаганда майдон талаб қилгани ва Аҳмад Пирийдек устани кунпая-кун қилиб ташлаганига шунчалар ишонмайди.

Жияни қанотига кирганидан Паҳлавони олам хурсанд — эрта орқасида қолиб изини босиши, берган тузини оқлашига амин, фақат андак танбаллигидан доғда, ахир, кеча қорасини кўрсатмади, мана, бугун қуёш аллақачон бир аргамчи бўйи кўтарилиди ҳамки бедарак, баччағар!..

Эҳтимол у майдон азобидан безиб сўзидан қайтгандир, ахир, салқин ва ораста бўлмада роҳат қилиб сабоқ тинглаш қайда-ю, соатлаб терга ботиб югуриш ёки пайлар узилгудек ҳолда бири-биридан мураккаб амалларни бажариш қайда!

Паҳлавон дарду ҳолини бирорга айттолмай, гоҳ койиниб, гоҳ умидланиб йўл каради, ахийри сабр косаси тўлиб чошгоҳ нари-берисида такяга қайтди, Лочинни эгарлашни буюриб тажанглашиб турганда Салим калта лаблўнжини йиғиштиромай ғалати хабар айтди.

Ёпирай, кимсан Хожа Маждиддиннинг ҳала-хулада давралар тўрини бермайдиган ўртанча ўғли Салоҳиддин Зоҳирийни аллакимлар отга судратиб масхараи абор қилганмиш ва бу бедодликда қўй оғиздан чўп олмаган Дарвеш Мухаммад қўли бор эмиш!

— Чакагингни ўчир, Кодир жувозкашши сафири!..

Паҳлавон оғиз кўпиртириб бидирлаётган Салим калтани жеркиб ташлади, тавба, бунга қолса Ҳиротда биттаям соғ одам йўқ — кимирлаган жон борки телба ёки ғаламис! Мана энди одам куригандай Дарвеш Мухаммад бетига қаро суркамоқчи бўлаётир, гумроҳ!..

Анча маҳалгача Паҳлавон Салим калтадан оғринди, кечава бугун Дарвеш Мухаммад қора бермаганини эслагач, ичига чигил тушди, наҳотки у яна йўқ ердаги ғалваларга ўралашиб юрган бўлса?!

Паҳлавон не қиларини билмай ўйга ботиб ўтирганда Салим калта тағин думини ликиллатиб рўпарасида пайдо бўлди ва Амир Бурхониддин гумаштаси Эсонбой сўроқлаб келганини маълум қилди.

Таажжубки, Эсонбой лаъл ва садаф зарбланган мўъжазгина сандиқча қўлтиқлаб олган эди, катталардек салом-алик қилгач: «Бегойим совға қилиб юбормишлар!» — дея ниҳолдек эгиларкан, Паҳлавон ҳайратини яшириломай қолди.

Эсонбой отини миниб жўнагандан кейин Паҳлавон имилланиб даҳлиз сари юрди, бўсағада бир зум иккиланниб тургач, аста сандиқча қопқогини кўтарди ва қўзи

куриб-ковжираб қолган бир дона оқ атиргул ғунчаси ва
найча қилиб ўралган қоғозга тушди.

Ажабо, не истайди Опок бека ундан, Яратган эгам?
Наҳотки эридан фарқли ўларок, Дарвеш Мухаммад билан
Моҳинур тақдири учун ташвиш чекаётган бўлса?!

Энди Паҳлавон яна ҳам орзишиб хатни очди.

«Мулла ака, аввало узримни қабул қилгайсиз.

Агар орада аҳду паймон битирғон икки ёш тақдири турмагонда хеч қачон бунингдек беандишилик сори юзланмас эрдим. Камина кечаги кунга қадар барисига бе-эътибор бўлдим. Дарвеш Мухаммад иккинчи бор ўзини парвонадек ўтға ургонидин хабар топиб фикримни ўзgartирдим. Фаҳмимча дўсти қадрдонингиз ҳам жиянингизга зимдан ихлос боғлаган, қўнглига бир баҳонада қўл солиб сездим. Темирни қизифида босиб тезроқ совчи жўнатсангиз. Беш кунлик дунёда жавобсиз мухаббатдин ёмони йўқлигини бошқалар билмаса ҳам сиз бинойидек билурсиз...»

Хей, Яратган эгам, турган-битгани жумбок-ку!

Салим калта муждаси рост экан-да!..

Алалхусус, Опок бека иффат пардаси остида баҳт күшини интизор кутаётган Моҳинур учун бунчалар қай-фураётгани сабаби тушунарли (қолган ишга қор ёғади!), ахир, минг қилсаям она-да! Сўз маромидан жиянини яҳши таниса керак, муҳими уни қизига муносиб санайди ва қуёв қилиш учун орзуманд! Факат ҳалиги имо-ишорасини сира тушунолмади, тавба, жавобсиз мухаббат кулфатлигини бошқалардан кўра у ортиқроқ тушунаркан! Балки шундайдир, лекин бундан қай йўсин хабар топдийкин!?

Яна — қимматбахо сандиқча, қовжираган атиргул!

Ростдан ҳам бариси чигал, ақл бовар килмас даражада мавхум!..

Ногоҳ Паҳлавон хаёлида нозик белда чулғонган сочлар жонланди.

Моҳи!.. Моҳинур!.. Кечмишда қолиб кетган Зулфи зар эгизаги!

Нақадар муносиб у жиянига, нақадар!

Ахийри Паҳлавон мактубни сандиқчага қайтариб солди, бир муддат қуриган ғунчадан нигоҳ узолмай қопқокни авайлаб ёнди, даҳлизни тарқ этаркан, ҳайтовур Опок бека даъватига жавобан бирон тадбир чекиши лозимли-

гини англади. Айниқса Амир Бурхониддин баҳонада Дарвеш Мұҳаммадға қайшаётгани рост бўлса отни қамчилаши лозим, ҳадеб савоб иш ортга сурилса хосияти йўқ!..

Салим калта билан Момохол ошхонада ҳамишагидек масаллиқ устида талашиб-тортишаётганда Паҳлавон асаби таранглапиб ёзлик қўшк айвонида ёнбошлиб ётар, гоҳо хаёлида Оноқ бека йўллаган совға-салом, гоҳо Дарвеш Мұҳаммад билан Моҳинур, гоҳо кора қонига беланганд Салоҳиддин Зоҳирӣ гавдаланаар эди. Сўнг тасаввуридан асл тошлиар қопланган сандиқча жилмай қолди ва беихтиёр чехраси ёришиб ғудранди:

— Бас, маъқулики, аввал ўзини совчи қилиб жўнатурмен!..

Эрталаб Паҳлавон барвақт Лочин белига қўнди.

Тахминан ярим соатдан кейин учраган таниш-билишини ҳайратга солиб Ҳирот чеккароғидаги күш бозорида бемалол оралаб юрар, ниманидир мўлжал қилиб қувларча илжаяр, ҳозироқ ҳаётидаги мухим бир юмушни адо этадигандек мамнун эди.

Қизифи, бозорда олувчидан сотувчи кўпроқ бўлиб, ҳар қадамда жулдир қийимли гадо-қаландар ва бева-бечоралар йўлиқишар, тиланавериб безор қилиб юборишар эди.

Садака тарқатавериб ҳамёни бўшаб қолаёзган Паҳлавон ахийри бир чеккада мунғайғанча олдидағи хивчин қафасга термилиб ўтирган кария билан минг йиллик қадр-дондек иссиқ саломлашди.

Муносиб харидор ташриф буюрганини сезиб бирдан сергакланган чол ора-чорада безовтаҳол дон чўқилаб қўяётган қийфирини кўпиртириб мақтай кетди.

Тўғриси ов учун мўлжаллаб кўлга ўргатилгани сезилиб турган ўтқир нигоҳли бақувват күш Паҳлавонни бир карашдаёқ ром қилганди. Шу боис тортишиб ўтирамай ҳамон тинмай жовраётган эгасига айтганини тутқазди ва қафасни кўтариб илдам жўнади.

Паҳлавон тўзиб ётган ола-ғовур бозордан узилганда куни туққан тижоратчи каби шод эди, негадир ҳадеб кулгиси қистар, қафас деворига қайрилма-узун қанотларини парт-парт уриб норозилик изҳор этаётган күшдан нигоҳ узмас, жоноворни ҳозироқ озод қилиб юборишни мўлжаллар эди. Дарвоже қийғир буни сезгандек ингич-

ка товушда илтижоли чугурлаб қўяр, олис-олисларга но-
чорона мўлтираб боқар, хиёл маъюс нигоҳида бир жа-
хон фўсса ва умид намоён эди.

Пахлавон қайсиdir қўшикни хиргойи қилганча такя
дарвозасидан кирганда қуёш мағрибга ёнбошлаганди. У
таажжуб ичра шивир-шивирга тутинган қароллар ва жо-
рияларга эътибор бермай қафасни сарховуз бўйида тар-
вакайлаб ўсган олма шохига илди. Сўнг хўрпайганча ён-
верига мўлтираб боқаётган қийғирни гоҳ тарик, гоҳ сули
 билан сийлади. Донга тўйиб олган жонивор ёнидан
қимирлагиси йўқ — минг йиллик қадрдонини топган
каби патак-поймона!

Эрталаб дарвозадан Дарвеш Муҳаммад бедараклиги
учун ҳар қандай жазога тайёрлигини изхор этётгандек
жовдираф кирганини кўрган Пахлавон мийигида кулди,
кеча Салим калтадан эшитганларини эслаб баччагарни
тузламоқчи бўлди-ю, шайтонга ҳай берди ва очиқ чехра
 билан қаршилади.

— Жиян, ҳаддим сиғиб бир юмуш буюрамен, —
деди у салом-аликдан кейин. — Кулок қоқмай бажари-
шинг керак.

— Бажону дил, тоға! Тоғни ундириб кел десангиз
ундириб келмаган номард!..

— Баракалла, кўп хурсанд қилдинг. Қисқаси, жиян,
кечиқмай аллома замона саналмиш Амир Бурхониддин
 билан учрашиб қайтасен.

Халигина катта кетиб бидирлаб турган Дарвеш Му-
хаммад бирдан нафас ютиб каловланди, зумда ранг-рўйи
узилиб, миясидан минг бир чамаю тахминни ўтказди.
Лекин бир мўйи килт этмаган тоғаси зиммасига қандай
вазифа юклashi мумкинлигини тополмади. Айни пайтда
Моҳинурни эслаб юраги кўксини ёриб чиққудек алфозда
хўрсинди. Ахир, машъум воқеадан бери бошқа учрашол-
ган эмас, алҳол, ўша куни, Салоҳиддин Зоҳирийни кул-
ликлаб от думига боғлаганда чимирилиб тургани ва таш-
вишли койингани хамон ёдида!

— Халиги... Иҳмм... тушунмадим!

— Ушбу қафасни етқизмоғинг лозим.

— Яхшиси, тоғажон, факирни бул юмушдин холи
килиб жаҳаннамга жўнатгайсиз. Оёқ-қўли чаққон гумаш-
таларингиз етарли-ку!..

— Ие, тайининг қани? Лафзни бузиш яхшимас. Қафасни элтиб Амир Бурхониддин кўлига топширасен, та мом-вассалом.

Дод дастингдан қаттол фалак!..

Тиззалири қалтирай бошлаган Дарвеш Мухаммад бирдан жуфтагини ростлаш учун чоғланди. Лекин қочиб қаёққа ҳам боради, умуман тутган жойини кесмаса кўймайдиган Пахлавон таъқибидан икки дунёда ҳам кутила олмаса керак.

Ноилож у қафасни кўлтиқлаб тўриқ жиловини силтаганда номаълум олам сари жўнаётган йўловчи каби юраги безовта тепар, бутун борлиғи музлагандек караҳт, хаёли пароканда эди.

Дарвеш Мухаммад бедовини йўрттириб жўнаган ҳамоно Пахлавон ичига гўё ўт тушди, ишқилиб Амир Бурхониддин кўнглига қарасин, итдек калтаклаб ноумид қайтарса-я қабилидаги мулоҳаза оромини ўғирлади.

Қачонки кўзи сандиқчага тушса Опоқ бекани эслар, бир оз таскин топар, бариси ўнгланиб кетишини ўзича каромат айлар эди. Ажабо, ўша кундан бери негадир уни бир ҳамдам каби тутади, қаники иложи бўлсаю кўйнида олиб юрса! Қачондир, бир замонлар, ўзаро уйғун нақши нигори дилига муҳрлангандек!..

Шу кетганича Дарвеш Мухаммад яна роппа-роса уч кун қорасини кўрсатмай Пахлавонни роса жиги-бийрон қилди, нихоят бир эрта тўсатдан пайдо бўлганда, келса дўппосламаган номард! — деб ғазабланиб турган одам бирдан юмшади, ҳатто қучоқ очиб қаршилади.

Сираси, Дарвеш Мухаммад қовоғидан қор ёғилаётган эди, шунга қарамай машғулот пайтида ўзини анча эркин тутди: мураккаблик бобида бир-биридан қолишмайдиган амалларни жадал ва аниқ бажаар, ҳар қанча елиб-юурса ҳам толикқанини билдирамас, айникса кураш тушганда файратига файрат қўшилар эди.

— Хўш, жиян, Амир Бурхониддин аҳволи нечук экан? — хордик пайтида чидолмай жиянини саволга тутди Пахлавон. — Боплаб зиёфат қилғон бўлса керак?

Аъзои баданидан жоладек қайнок тер қуйилаётган Дарвеш Мухаммад жавоб қилишни истамай илкис четга ўгирилди, ранг-рўйини қоплаган ифодалардан ичини нимадир аёвсиз тимдалаётганини англаб олиш қийин эмасди.

Ростдан хам ўша лаънати қафасни элтиб нима барака топди, тахмин қилган каби факат шармандаи шармисор бўлгани қолди. Аксига бир неча пўрим кийинган нукари билан ташриф буюрган Хожа Маждиддин шарафиға ёзилган дастурхон устидан чиқди. Айникса Амир Бурхониддин ўзини Салоҳиддин Зоҳирий нафси жиловини қўйвorgани боис таъзирини егани шахарда думбира қилиб чалинаётганидан бехабардек тутаётганини сезганда ёниб кетаёзди, ёниб!

— Тоға, Амир Бурхониддин кўзимча қийfirни гумаштаси ихтиёрига топширмиш, — деди ниҳоят Дарвеш Мухаммад хўрсиниб. — Кучугига ем қилса керак.

— Шунга имонинг комилму, жиян? — недир учқун ялт ёнди Пахлавон назарида. — Мабодо шунга йўл кўйса Тангри қарғишига учрайдур. Хайрли тилакни эрмак билиш гуноҳи азим!..

— Не тилак хусусида сўзлайсиз, тоға?

— Бас, ҳадеб ўзингни ғофилликка солаверма. Амир Бурхониддин қизини берса сендеқ йигитга бергай. Ақлинг, бўй-бастинг жойида бўлса. Кал ёки шол эмассен!..

— Фахми ожизимча Амир Бурхониддин кўпдин буён Хожа Маждиддин бирлан музокара олиб борадур.

— Сен гумроҳ шу боис ўғлини ясоққа тортибсен-да!?

— Биродарингиз яна бир корчалон этагини тутғон адашмасам, — тоғаси пичингини эшитмагандек давом этди йигит.— Ҳимм... шу... Хожа Афзалиддинга эшиги мудом очиқ!..

Пахлавони олам бир девон тузганини ва тез орада машҳури жаҳон зотлар қаторидан жой олишини тап тортмай айтиб юрадиган Салоҳиддин Зоҳирийни хушламасди. Аксинча вазири аъзам Хожа Афзалиддин жиловда тутиб ўстирган Нажмиддин Сафо анчайин дилкаш эканини эътироф этар ва иложи борича уни ихлос назари билан ардоқлар эди. Сираси, бунга кўлгина навқирон баҳодирлар, хусусан шаҳзода Бадиuzzамон каби такя қошида очилган мактаб ишқибозига айлангани сабаб бўлгани сир эмас. Ахир, у бир йилдан зиёдроқ машғулотларда фаол катнашган, ҳарбу зарб сирлари билан биргаликда, курашнинг кўлгина амалларини пухта эгаллаган эди. Аттангки, кўра-била жияни йўлига тўсик кўйса, ундан хам кўлини ювиб кўлтиғига урса керак.

Пахлавон истеҳзо аралаш мийигида кулди ва бадавлат куёв танлаш учун койинаётган Амир Бурхониддин

кўнглини қай йўсин овлаш хусусида бош қотира бошлади. Агар Опок бека астойдил ёрдам бермаса, аникрофи, эрини оқилона йўл тутишга кўндирамаса қалава тамомчуваланиб кетиши мумкинлигини чамалади ва нечукким хаёлини сандиқча банд қилди.

Бир оздан кейин эса ариқ бўйида тизилган ва юксала бориб кўкка санчилган теракларни тиришиб-тармасиб ишғол этишга киришган ўн сара йигитни кузатганча илгари машқгоҳ ўрни такя ўрнига ўхшаб жинлар базми жамишид қурадиган, одам мўралашдан қўрқадиган қалин тўқайзор бўлганини хотирлай кетди.

Девондан шаҳаншоҳ муҳри босилган ёрлиқни олган Паҳлавон ушбу маконни саранжом-саришта қилиш учун мардикор ёллаганда қалондимоғ бойваччалар пули кўпайган нодон битини тузоқ билан тутган экан қабилида кесатишиди. Кейинча улар пушаймон чекишгани етмай ҳайрат бармоқларини ҳам тишлишди. Ахир, қисқа вақт ичидага ҳафсала билан тикланган машқгоҳ жамийки улусни жалб айлагани муболага әмас. Ҳар йили баҳор ёки кузда Хурросон баҳодирлари шу ерда гуриллаб йиғилишар, ишқибозлар сардори Султон Ҳусайн ҳакамлигида кечадиган муросасиз курашда кимнинг кимлиги холисона баҳоланаар эди.

Кайси йили авжи баҳорда шаҳаншоҳ қўккисдан қуролли мулоғимлари билан пайдо бўлиб барчани оёққа турғизганини Паҳлавон ҳали-ҳали яхши эслайди. Ўшанда у бир нечта йигитни, жумладан, Бадиuzzамон Мирзо билан Нажмиддин Сафони роса олишишири, ҳатто ўзи Эсон буқага талабгорлик қилиб зафар қозонди. Қуёш ботар маҳали эрта-индин яна келишини айтиб хайрлашди ва майдон четида ярим белигача кўмилиб ётган чўзинчоқ-силлиқ қора тошни кўриб беихтиёр тўхтади, «Хўш, ушбуни таслим киладурғон мард борму орангизда?» — деди кейин муғомбirona жилмайиб. Кимсан Хурросон ҳукмдори ҳазилчин аралаш берган савол ориятни мўътабар билган азamatлар дилига чўғ ташлади. Улар дарҳол белларига ғайрат камарини боғлаб ишга кирищдилар. Аммо тайинли натижага эришолмай бўшашганча бирин-сирин тисарилдилар. Ҳатто бутун Хурсонга билаклари кучи бекиёс эканини неча маротаба намойиш эта олган Мухаммад Али ҳам, Оға Қосим ҳам, Эсон буқа ҳам, Аҳмад Пирий ҳам самарасиз урина-урина ахийри гардан қашлади.

Ўшанда Паҳлавони олам ранг-рўйидан кони қочиб хўмрайганча енг шимарган, кучанмай-инқилламай бир зарбда тошни елкасига кўйган, сўнг мағриби тўсган қирга зув ўрлаб, қирдан зув қайтиб тушган эди. Ҳайрат бармоғини тишлаган хоқон сўз айтишдан тийилиб ёнида орзикб турган Бадиuzzамонга ибрат олгайсиз маъносида бош иргаб кўйган эди...

Ўлиб қолган такдирда ҳам камида йигирма пуд келадиган, не сабабдандир Султон Ҳусайн эътиборини тортган кора тош ўша кундан бери бир четда унут ҳолда мунғайиб ётарди.

Хозир ногоҳ Паҳлавон савилни кўриб ичидা қулди, оғир-оғир босиб нари-берига юаркан, кўнглидан ғалати фикр кечди. Агар тобора бўй бериб юксалаётган ўн сара йигит шуни бўйсундириш тадбирини чекса фойдадан холи бўлмасди. Тўғри, кўтариш осон эмас, лекин астойдил захмат чекса ҳар бири эплайди. Умуман күштигир дегани машқда ўзини аямай қанча кўп қийнаса эрта жангда шунча омади юришади.

Эсида, оқу корани яхши таниган вилинеъмати бадан билан рух бирдек тобланиши лозимлигини қайта-қайта таъкидлаб тиним бермасди: хўл қум тўлғазилган қопни орқалаганча бир неча чақирим масофага чопа-чопа бориб келиш, танаси яхдек сирпанчиқ чинорга ўрмалаб чиқиш, ораси қарийб икки газ килиб кўмилган йўғон қўш хода узра, бўйинда зилдек ғул, соатлаб қилт этмай туриш, камида кирқ пуд юқ ортилган аравани белгиланган маррага судраб бориш, ўтмас болта билан кўзли кунда ёриш, бир ёшли тойни орқалаб нарвон орқали томга чиқариб кўйинш каби амаллар қонига ташна қилиб юборар эди. Хуфтон арафасида, ҳам ҳордик олганинг, ҳам рўзғорга наъфинг теккани, дея тутқазилган ўрокни қўлтиқлаганча буғдой ёки беда пайкали сари лўқилларди. Энди қовариб шилинган кафтлари ловуллашига сира тоқат қилолмас, тарс-тарс ёрилган бармоқларини аранг қимирлатар, зирқираб оғриётган белини кўтаролмай инқиллар эди. Қарийб жонсиз оёқларини базўр судраб пайкални тарқ этаётганда тагин бир юмуш кутиб турарди. Аникроғи, оқшом бошланиб жамийки тирик жон ором оғушига чўмганда, тўлин ой ёхуд фонус ёруғида, улкан кетмон билан ҳовуз қазишга киришарди. Нихоят вақт катта сахардан ошганда тупроқ тиқилган халтани боши-

га қўйиб бир чимдимгина мизғирди. Тонг оқарган ҳамоно ақл бовар айламас синовлар аввалидан бошланар, мабодо сал ялқовлиги тутса елкасини қамчи кўпчитиб сачраб турар ва ўпкаси оғзига тиқилганча ўтлоқ айланиб югурап эди...

Паҳлавон ёшлигини поёнсиз қийноққа махкум этган, шунинг билан бирга, вужудида пинхон имкониятларни рўёбга чиқарган ўша воқеаларни хотирлаб завқланди. Сўнг раҳматли падаридан нимаини ўзлаштирган бўлса барисини оғишмай ўн сара йигитга ўргатиши ҳам қарз, ҳам фарз эканини эътироф қилди.

Катъий қарорга келган Паҳлавон ажабтовур мунғай-ган зилдек кора тошни бир зарбда елкалади ва бўйин томирлари ўқлоғидек бўртиб ҳаял ичиди қир ошиб тушди. Тошни гуп эткизиб жойига улоқтиргандан кейин хордик баҳонасида ҳангомалашиб турган ва ҳайратини яширолмай жим қолган ўн сара йигитга юзланди, гурзидек муштини ҳавода дўлғай-дўлғай навбатдаги вазифани муғассал тушунтириди. Тезда улар енг шимариб шовқинсурон билан хужумга ўтишди. Фақат омадлари юришмади: қайсар тош номигагина сал-пал қимирлар, ён бергандек туюлар, умуман олганда бўйсунишни истамас эди.

— Ҳали хоммиз-да! — пўнғиллади Дарвеш Муҳаммад.

— Дарвеш тўғри айтадур, хоммиз, устоз, — теварағига гуноҳкорона аланглади Муҳаммад Али. — Шу... илгари ҳам шу ишни эпламаганмиз.

— Хе, бачағарлар! — ҳайқирди Паҳлавон. — Энди эплайсанлар, йўқса биронтангни ҳам қорангни кўрмай!..

— Дуо килиб турсангиз кифоя, устоз, — жилмайганча кўл қовуштириди Оға Қосим. — Ҳар неки уқубатга ҳозирмиз, зеро уқубатда роҳат пинхон бўлишини кўп таъкидлагансиз.

Ўша соатдан қора тош жангига муросасиз тус олди.

Машқоҳда ҳар кун сирли бир ҳолат ҳукмрон...

Эрталаб тинкаи мадорни қуритадиган, бири-биридан мураккаб ва аввали-охири йўқ машқлар шу амал билан бошланади, кечқурун шу амал билан якунланади.

Кўпинча қизик устида Паҳлавон ўзи енг шимариб ўн сара йигитни шоширган аломат рақиб таъзирини бериб қўйиш учун киришиб кетганини билмай қолади.

Ҳамишагидек у бугун ҳам машқоҳда барвакт ҳозир бўлди, ёнида Ахмад Пирийдек суюнчи йўқлигини ўйлаб афсуслана-афсуслана тераклар остида гудраниб юрди. Күёш бир арғамчи бўйи кўтарилиганда бир четда уймалашиб турган ўн сара йигитни саф тортириди. Энг орқада судралиб келган, қовоқлари кўпчиган, нигоҳи хорғин Дарвеш Муҳаммадга зимдан бир караб қўйгач, барчани ҳайратга солганча, кора тошни кўтариб қирдан кирга ошиб ўтди. Сал ўзини совутиб яна жадал қўзғалди: энди ўн сара йигит каторида гоҳ қум тикилган қоп кўтариб чопар, гоҳ оғир юқ ортилган аравани судрар, гоҳ танаси ойнадек силлиқ теракка кўтарила, гоҳ оёқларини тик тутганча кўлларида ўрмалаб юрар эди. Нихоят жони бўғзига тикилиб ортиқ даражада чарчади, буни тан олишини истаб-истамай ҳордик эълон қилди. Сўнг салқин уфуриб сокин оқаётган ариқ бўйидаги толга елкасини тираб паришонҳол ўтирган Дарвеш Муҳаммад ёнида чўккалади...

— Жиян, бу дейман... дунёнинг бор юки бўйнингдаму? — афсус аралаш кесатди Паҳлавон. — Сенингдек эр қаддини букса турмушда файзу барака колмас!..

Жавоб ўрнига Дарвеш Муҳаммад кулган бўлди.

Нигоҳи ҳаргиз номаълум нуктада...

Йўқ, нигоҳи абадий жимлик хукм сурадиган олисларни кенгликларга недир илинж билан қадалган, ола-байдоқ сарҳадларни элас-элас чулғаган ҳарир парда ортидан ҳозироқ дилига яқин малак бир-бир босиб чиқиб келадигандек нигорон!..

— Жиян, бардам бўл, жон қуши тоабад қафасда колмас, — товушини бир парда кўтарди Паҳлавон. — Букилсанг букилу синмагил! Муҳаббат ёрдамида киши покланур!..

— Чархи каж фақир билан ўчакишишадур, — енгил хўрсинди Дарвеш Муҳаммад. — Афсуски камина бунга ҳозир эмасмен. Ному нишонсиз водийда ному нишонсиз адашибмен.

— Индамасам ҳўнграб йиғлайсен-ку. Кўнглинг тубига яхшироқ назар солгин, шунда барисини англайсен.

— Тоға, не қиласки кўнглим вайрон!

— Аҳду паймонинг қаттиқ бўлса хатар чикора!

— Моҳинур фариштадин кам эмас, фақир онинг кошида... мискин кабимен. Отаси ёки ракибларим ғаза-

бидин эмас, кўпинча онинг муносиби эмасмен деган ўйдан саросимадамен.

Паҳлавон поёнсиз мағриб осмонини тарам-тарам қизимтири шафаққа бўяб пар-пар ботаётган күёшни, уфқни тўстган чўққилар этагида юзаётган саробни кузатганча сукутга толди.

Ҳархолда Дарвеш Мухаммад борлигини чулғаган инқилоб нималигини тасаввур қилиш қийин эмас. Чиндан бағри хуну жигари пора-пора! Узун тунларда ҳамроҳи — ғўсса ва бедорлик! Ажабмаски, ўзи билан ўзи олишиб чиқса! Ахвол шу йўсин давом этса ва тезрок нияти ушалмаса барисидан кечиб девоналик қўчасини . ихтиёр килмаслигига ким кафил!?

Аксига олиб Амир Бурхониддин ҳамон сукутда (на хотки ростдан ҳам қафасдаги қийғирни итига ем килмиш?), қанақа режалар тузиб ётганини Худо билмаса бандаси билиши гумон! Ҳатто ғалати тухфаларига қўшиб жўнаттан хатида Дарвеш Мухаммад тарафидан эканини баён қилган Опоқ бека ҳам сазо бермай қўйди. Илгари юмшаб турган эри бирдан тўнини тескари кийиб олган бўлса латтаси сувга тушгандир-да. Бас! Шунча қўл қовуштириб кутгани етар! Белига журъат камарини маҳкам боғлаб ҳал қилувчи жангни бошламоги лозим.

Ахир, вактида ўзи нақадар панд еган, ҳеч қачон ўчмайдиган доғ бор юрагида, алқисса, кўнглим чироғи дегани ва суюнгани Зулфизар висолига етолмагани учун ҳамон озор чекади, озор! Нечун энди жондай жигари саналмиш жияни ҳам тоабад бахтиқаролик гирдобига чўкиши учун йўл қўйиб бериши керак!?

Нихоят күёш чўққилар ортига яширинган дамда Паҳлавон ўн сара ўғлон билан хайрлашиб такя сари юрди. Аллақачон ҳовли аёлу эркак муридлар билан тўлганини, ҳамишагидек Салим калта тажанглигини кўриб мийигрида кулди. «Калласи калу кўнгли нозик!» — деди ичидা ва Кўйбоқар билан чўкишиб қолганини тахминлаб дахлизга кирди. Қозикқа камзулини илаётиб токчада, ҳалигина гумашта ёқкан шам ёруғида сокин товланаётган сандикчадан назарини узолмай қолди, ичидা нимадир жиз этди, ха, илгари сира туймаган ғалати ҳис оғушида бағуржга уни кўлига олди ва айлантириб томоша қила

бошлади. Сўнг аллабир куч даъвати билан қопқокни кўтариб атиргулга тикилди, тикиларкан, кўкси бир оғир қалқиди ва дунё мункиллаган чолдек қаримсиқ кўринди кўзига.

Хей, Қодир эгам, не савдо пинҳон булар замира!?

Чиндан ҳам сандиқча бағрида бир олам жоду яширган каби тобора эътиборини тортар, хусусан нафис тошлари недандир огоҳ этаётгандек сирли жило берар, зарва кумушдан ишланган ингичка нақшлари юраги боғи билан чирмашаётгандек туюлар эди.

Пахлавон шол дастурхон тўшалган хонтахта ёнида, кўшқават адрас кўрпачада тиззаларкан, мияси бир буржиди нимадир ялт ёнди, нимадир ағдар-тўнтар ҳолда чалкашиб кетди ва ногоҳ ич-ичидан надомат аралаш бир хўрсиник, йўқ, ёруғ дунёни ёқиб юборгудек нолай афғон отилиб чиқди.

— Эй, Парвардигор, факир наҳотки вос-вос бўлибмен!?

Олисга кетди хаёли, жуда олисга!..

Сира акл бовар қилмайди: наҳотки бу ўша ёдгорлик!?

Бир ахволда Пахлавон бошини чангллади, яна сўлиш оларкан нам урди киприкларига, нам шитоб марварид доналарга эврилди-да, ёнокларини ювганча соқолини ҳўл қилди, қаники уятни йифиштириб кўйса ва уввос тортиб йиғласа, уввос тортиб!..

Яна бедорлик...

Миз четида мунғайиб турган сандиқча!

Ва рангида ранг қолмаган атиргул!..

Бомлоддан кейин Пахлавон кўпчиған қовоқларини уқалай-уқалай ҳовлида қаландар сиёқли бўйчан чол билан ўтгану кетгандан ҳангомалашиб турганда охорли бекасам чопон кийган, чехрасида недир маҳзунлик акс этган Эсонбой пайдо бўлди. Не кўз билан кўрсинки, Амир Бурҳониддин гумаштаси ҳалиги қафасни авайлаб бағрига босиб олган кўйи қўрқа-пуса одимлар, ҳар замонда чий-чийлаб зорли сайраб қўяётган қийғирга мўлтираб кўз ташлар, жонивор қанотлари таг-тагидан қирқиб қўйилган эди...

Ҳинди боб

УШОҚ ЖОНДАГИ ЎҚ

Сафар арафасида кечган машваратда Султон Ҳусайн эҳтиёткорлик билан назарда тутган ҳар бир тадбир Амир Алишерга маъқул тушди, фақат Паҳлавони оламни олий нишонли сафдан четлаштирганини хушламади. Ахир, шаҳаншоҳ илгари Паҳлавонсиз ов-шикорга отланиши хәёлига ҳам келтирмас, доим уни ёнида олиб юрар эди. Баҳодир туёғидан ўт сачрайдиган бедови Лочинни шамолдек елдириб абжирона найза иргитиши ёки камондан бехато ўқ узишига ишқибоз эди. Айниска кечки пайтлар чарчоқ ёзиш учун ўтовга тўпланишгандা у босиқлик билан айтадиган теша тегмаган ҳангомаларни ёқтиради. Бир гал даврани тўлдириб ўтирганда нигоҳи порлаб: «Дала қушини ҳар ким ҳам овлар, локин кўнгил қушини овлашда ҳар ким моҳир эмас!» — деб лутф қилганда шаҳаншоҳ билан бирга Амир Алишер ҳам бениҳоя завқланган эди.

Аттангки, энди Паҳлавон қаторда бўлмайди, ахир, у ёnlарида жавлон уриб, йўғон товушда наъра тортиб турмаса бари бекор-ку: хилватгоҳлар бўйлаб тўп-тўп ҳолда кезинишлар ҳам, қулон-тулки ёки бўри изидан қийқириб қувишлар ҳам, шому хуфтон коронфисидан то субҳидамга қадар чўзиладиган базму жамшиidlар ҳам — ҳеч бири зифирча татимаса керак.

Буни бир кеч Мир дангал Султон Ҳусайнинг эслатган бўлди, ҳатто орага Паҳлавон бағри кемтиклигини, нима бўлса ҳам уни аяш лозимлигини кистирди. Аммо шоҳаншоҳ ўзини карликка урди, шоир хохиш-иродаси ва ҳоли-рухини инобатга олишини истамади.

Эртаси куни белгиланган муддатда Султон Ҳусайн кўпдан бери бойловда масиқиб ётган жанговар бедови бўлмиш тўриқнинг тилла қошли эгарига бургутдек кунди. Мана энди ноғора-бургунинг гулдираган садолари остида, олийнишон ўрдуни эргаштириб, олис-олисларни тўсган Искалжа тоги хилватгоҳларини мўлжаллаган кўйи елиб бормокда. Султон Ҳусайн сокин жимиirlаётган кенгликлардан, корни бошига оқ салла қилиб ўраган пурви-

кор чўққилардан нигоҳ узмас, ихчам қузалган соқол ярашиб тушган бетига хотиржамлик тусини берган эди. Лекин у ўзини ҳар қанча осуда қўрсатишга тиришгани билан ич-ичида бир фўсса тун зулматидек чўкиб ётганини кошки Амир Алишер билмас!? Чарх ҳукми билан бир ҳисоблашиб, бир ҳисоблашмай қўядиган хоқони мансур озроқ муддатга бўлса ҳам салтанат можароларини унтиши истагида эканлиги аниқ эди. Шу ҳоҳишни дилига жойлаб айникса кейинги вактларда фисқу фужурга тўлган саройдан орқасига қарамай қочаётганди. Афсуски, ўша фисқу фужур бир сас ёки шарпа бермай изидан эргашиб келаётганидан бехабар! Ахир, одамзод эҳтимол бадига урган нарсаларга қўл силтаса силтар, лекин ҳеч қачон ёзуғидан кечолмайди — алҳол ўзидан қочиб қутилиш имкони ҳеч бир тирик жонга берилмаган!..

Эгарда омонат ўтирган Амир Алишер ногоҳ Паҳлавони оламни эслаб бир хил ўқинди. Бутун жамоа тарафидан ҳам баракали, ҳам қизиқарли бўлиши кутилаётган ов баҳодирсиз барибир татимаслигини яна кўнглидан ўтказди. Асли шаҳаншоҳ ёки аркони давлат ҳушхаёлини банд қилган ов билан боғлиқ урҳо-ур гашти Мир учун анчайин бегона: бирон-бир жонлиққа хунхор наиза билан рўпара бўлиш даҳшат эмасми!? Хусусан ҳозир гўё жону дили ортидан бўзлаб кузатган Ҳиротда қолмиш, куп-куруқ силласи қўшилиб келаётир олийнишон ўрдуга, ё фалаксан! Бунака сертўполон юришларга хос ҳурлиқдан кўра довот ва қофоз узра кечадиган эврилиш ва укубат минг бора маъқулроқ! Иложини қилиб ёлғиз қолсаю ўзи билан ўзи қон ютиб, жон чекиб савашса! Ё қалам, ё китоб билан кечаю кундуз ҳасратлашса! Ҳей, улардан содикроқ ёр, улардан ишончлирок улфат бор эканми ёруғ дунёда?

Хозир мабодо Султон Ҳусайн тантлиги тутиб, биродари азиз, не тилакда бўлсангиз тортинмай адo айланг, деб лутф қилса сира иккilanмай бедови бошини ортга, пойтахт сари бурав эди. Лекин бунга ўзининг ҳадди сифмайди, ахир, биргаликда кечган ёшлик онларидан бошлаб қиёматлигим дегани Мирзо ҳоҳиш-иродасини мўътабар тутишни одат қилган.

Ҳайтовур сершовқин ва серғалва Ҳиротдан узоклашганлари сайин Амир Алишер ўзида бир енгиллик туйди, онг-шуурини чулғаб турган губор аста-секин тарқа-

ди. Энди у Султон Ҳусайнга ўхшаб нимагадир мушток, нимагадир талпинур, фақат айттолмаски нимага? Кошки юпқа шафақ қоплаган мағриб ёки машриқда, сукутга толган эҳромсимон чўққилар этагида, низо ва нифоқдан холи, фақат одилона тилаклар хукмрон осуда олам кутаётган бўлса!? Шундай олам борми ўзи ерда ёки кўқда, нечун хабар бермайсан, эй, Қодир эгам?

Хос мулоzимлар танлаган қўналға афсонавий жозибаси билан Амир Алишер дидига мос тушди. Япалок тепаликда ўрнатилган улкан оқ чодир рўпарасида ҳозирланган жойда Султон Ҳусайн бемалол хурсандчиликни бошлаб юборганда Мир чор-атрофни томоша қилишга киришди. Ўрмалаб юрган ҳар не ҳашарот, офтоб сари умтилиб турган ҳар не бутага атак-чечак болакай каби маҳлиё эди. Айниқса илохий силсила ҳисобланмиш қўрғошин тусли баҳайбат тизмалар ажаб шукуҳ бағишлади кўнглига, ёпирай, булар азалий ва абадий сукунат сувратлари эмасми!? Поёни йўқ уфқ этагига уланган дўнгчукур кенглика жазира маънанинг кўйиган турфа ўт-ўлан гўё гилам каби тўшалган, ҳатто табиат ўзи ҳам шубҳасиз лолу ҳайрон боқадиган бу гиламга гоҳ сидирға, гоҳ пала-партиш безак берган исмсиз ранглар нақадар сирли!..

Қачондир Амир Алишер гўё анов ола-бужир қияликлар ва сокин чайқалаётган чакалакзорларда недир кимматбаҳо буюмини қолдириб кетгану энди ўша нарсани жонҳалак қидираётган эди. Поёнсиз дала-дашт қўйнида балки ёшлигини, балки хеч нарсага алиш қилиб бўлмайдиган орзу-умидини йўқотгандир!? Сиёҳранг тошларни ювиб олға талининаётган асов сой етиша олмаган армонларига қўшиб беғубор дамларини оқизиб кетмаганига ким кафил, ким!?

Амир Алишер шифил-шифил меваси ним қизил-ним пушти ёввойи олча остида паришонҳол туриб қолди, бултурги мавсумда ушбу сойга монанд жилга бўйида тикилган чодирда Паҳлавони олам билан бирга истиқомат килгани хаёлидан кечди. Одатдагидек ўшандада ҳам Амир Алишер ўлжа ортидан қўвишни истамай гоҳ дўнглик, гоҳ дара бўйлаб ёлғиз сайр қиласарди, имкон туғилган ҳамоно қувваи хофизасида бадеха йўли билан қитъа ёки фазал ишиштарди, сўнг ўзига сирмай тезроқ қуёш ботиб коронги тушишини пойларди. Негаки кечқурун чодирда

жамоа жам бўлар, ҳатто Султон Ҳусайн ҳам ошиқиб келар, оз-оздан май танаввул қилингандан кейин ногох Паҳлавони олам эътиборни ўзига қаратиб сухбатни қиздирав эди. Кўпинча у ичакузди латифалар айтиб барчани қулдирав, ўзи ҳам кенг елкаларини силкита-силкита қаҳ-қаҳа отар эди.

Кейин куй авж пардасига кўтарилганда тор узилгандек бўлди.

Бир кеч Салим калта йўллаган чопар такяда қандайдир ноҳушлик рўй берганини айтиб Паҳлавонни ошиғич Ҳирот сари етаклаб кетди, у фойиб бўлган ҳамоно Мир кўкси бўм-бўш хувиллаб қолди...

Амир Алишер ўша хотиралари хаёлидан бўшамай ёввойи олча ёнидан узоқлашди, кирғокда чўккала бадуржা бетини чайди, хўл бўлган этагини белига қистиргач, қаёққадир ошиқаётган шишадек тиник сувга термилганча ўша мавсумда рўй берган бир воқеани эслади.

Шом арафасида зерикиб чодирни тарқ этган Амир Алишерга Паҳлавони олам ўзи билан кўп нарсанни ола кетганини ўйлаб шошилмай илгарилар, негадир ўзини ёлғиз сезиб ўқинар эди. Иттифоко, барглари тамом тўклиб япяланғоч бўлиб қолган сийрак буталар орасида ич урганча инқиллаб ётган кийикболани кўрди. Кўкси аллатовур жиз этиб тезгина жонивор тепасига борди, мунчок-мунчок кўзларида акс этган ғам-андух аралаш оғриқни туйиб яна бўшашди, камон ўқи кўкраги остига юзароқ санчилганини билгандан кейин сал енгил тортди ва сира иккиланмай бағрига босганча чодирига кўтариб келди.

Амир Алишер аҳду қарорини пишитгандан кейин вақтни ғанимат билиб ови билан дови юришса-юришмаса қамаб ичадиган Султон Ҳусайн ҳузурига шошилди, анчадан бери юраги санчиб оғриётганини, табиға муҳтоҷлик сезаётганини ётифи билан тушунтириди. Шаксиз Султон Ҳусайн ортиқ даражада норозиланди, баҳодири хос Паҳлавондан ўтган бевафолик етиб-ортиб турганини күйиниб эслатди, сизники суюкка қадар қақшатгай қабилида кесатгандан кейин ахийри ижозат берди. Амир Алишер каллаи сахарда Ҳирот сари гўё қанот боғлаб учди, йўл-йўлакай бир хизматкорини Паҳлавонга элчи қилиб жўнатди.

Асрга қолмай Паҳлавон Унсияга етиб келганда у кийикбона тепасида мук тушганча гезариб ўтирад, бир сўз

айтгани мажоли ҳам, хоҳиши ҳам йўқ эди. Ўшанда дарҳол Мир ҳоли-руҳини тушунган баҳодир мийифида соқин кулган, устараадек ўткир яроқ билан жонивор этини кесиб ўкни суфуриб ташлаган эди...

Ниҳоят сафарни яқунлаган Султон Ҳусайн тўғри аркка киргани кўнгли бўлмай Унсияга қўниб ўтганини ҳам Амир Алишер ҳозиргидек эслайди. Ҳоқон нуқул соғлиғини суриштириб хижолат қила бергандан кейин ахийри Ҳазрат ёнига ишора берганди. Гулоб сипқораётган ҳукмдор беихтиёр ўгирилиб яккам-дуккам ҳазон сочилган сарҳовуз лабида иргишлаб чопаётган пешонасида жуфт ҳоли бор дуркун кийикболани кўрган, лекин ҳеч нарса-га тушумаган, қачонки Мир қилмишини айтиб узр сўра-гандан кейин чехраси нурланганча хаёл суриб қолган эди...

Сой бўйида айланиб юрган Амир Алишер қош қорая бошлаган ҳамоно Султон Ҳусайн тепасида ҳилол ва юлдуз тасвири туширилган оқ-яшил байроқ ҳилпираётган чодири сари юрганини кўрди. Сўнг ўша митти жон кейинча улғайиб чорбогига алоҳида файз бағищлаганини дилидан кечириб жилмайди. Мулозим аллақачон ёққан қўшалоқ шам ёритган чодирга кириб Пахлавонни эслаб ўтиради. Узок йўл қийноғини чекиб шаксиз ўлгудек чарчаган эди, уйку зўрлик қилиб киприклари оғирлаша бошлиди. Астойдил хордик истаб турган бўлса ҳам жойга кириб чўзилишдан тийилди, негаки Султон Ҳусайн кечки базми жамшидга чорлаб қолиши мумкин эди.

Хайриятки ҳоқон тинчини бузмади, қай маҳалдир ёнбошлаганча китоб вараклаётиб ухлаб қолди, уфқ оқариб улгурмай тиникиб уйғонди, тахорат ушатиб бомдодни адо килаётган дамда ногоҳ ташқарида нофораю бурғу гумбирлади. Остонада қўл боғлаб турган мулозимга гап тайинлаб ошигич чодирдан чиқди ва аллақачон япалоқ тепалик этагида жанговар ҳолатда тизилган сон-саноқсиз қуролли суворийни кўрди. Саф олдида чўян дубулғасовут кийган Султон Ҳусайн масиккан тўриқ отини чоптириб юрар, негадир қовоғидан кор ёғилар, тунда ичилган майи ноб хумори бошини оғритаётгани англашилар эди.

Илгари Амир Алишер кўп қузатган: одатда Султон Ҳусайн мавсум дастлабки кунини эртароқ яқунлаб байрам каби нишонларди. Устаси фаранг баковуллар саксо-

вул қаланган тошўчоқларда дошқозон осишар, қирағай мерганлар ўқига учган беҳисоб паррандаю дарранда гўштини ҳил-ҳил пишириб дастурхонга тортишар эди. Ажидиёна тонгга қадар бир дам тўхтамас, кўпинча қийқириқ ва қах-қахалар мөхир созандалару хонандалар эшилиб ижро этадиган куй-қўшиклар билан уланиб кетар эди.

Шаксиз бугун ҳам неча соат туёғидан ўт сачратган тулпорлар белидан тушмай жонбозлик кўрсатган ва чарчаб-очиқкан жамоа ўша мазани тусаб турарди. Барча бикирлаб қайнаётган дошқозонлардан нигоҳ узмай интиқлик билан ҳадемай Султон Ҳусайн бошлаб юборадиган шоҳона зиёфатни кутаётган эди. Таассуфки, у бу навбат дабдурустдан ўша одатига хилоф иш тутди, ҳар ким кўналғасига борсин дея япалоқ тепалик узра кўндирилган чодири сари одимлади.

Тонготар айшу ишратдан жудо бўлган аъёнлару боёнлар пўнғиллаганча қовоқларини уйганини кўриб Амир Алишер заҳархандали кулди, аникроғи, осуда тунни ўзи хоҳлаганидек ўтказиш имкони туғилгани учун севинди. Ахир, жимжит бутазорни кесиб ўтган тор сўқмок бўйлаб кезинганча кўкни безаган юлдузлару ҳозиргина шом еб чиқкан ва қайсиdir чўкки учиди илинибгина турган тўлин ой билан ёлғиз арзу ҳол қилиш қанчалар ҳузур!..

Амир Алишер исмисиз ранглару сокин хилватгоҳларга ўзини яқин олгани сайин шахар рутубати ва сарой фурбати жамийки хужайраларига қадар сингиб-ўрнашиб қолганини теранроқ англарди. Еру замин оралиғида югурик ҳарир шуълалар шукуҳи кўмагида гўё кўнглини қайтадан кашф эта бошлаганди. Мухими ўзини анча тетик ҳис қилаётганди: рухи тиниқ, суюги енгил, иштахаси жойида, ёзиш-чишиш ва ўкишга мойил...

Фақат Мир олдинда бир нохушлик кутаётганини билмасди.

Эрталаб Султон Ҳусайн ёнида ўйдим-чукур кенгтина даладан елиб бораётганда ғаму ташвишдан йироқ эди. Дафъатан бедови йириккина тошга тўқишиб бир мункиди ва эгардан учиб кетишига озгина қолди. Йиқилмаган бўлса ҳам бели жиз этди. Буни Султон Ҳусайнга сездирмай жиловни яна бўш қўйди. Суюги қизиб тезда қўймичи орқали оёқларига тарқалган оғрикни унутди, кечкурун чодирига қайтгандан кейин бадани совуган ҳамоно ўша

зиркираш ногоҳ хуруж қилди, тишини тишига кўйиб чидаса ҳам кечаси билан мижжа қоқмади.

Таассуфки, Амир Алишер неча кун давомида тўплаган куч-ғайратини гўё бир зарбда шамолга совуриб юборди. Факат борлиғида рўй берган нохуш ўзгаришни бирорвга билдириналикка уринар, иложи борича чодирдан ташқарига мўраламас, аллақачон ўқиб тугатган китобларини қайта-қайта вараклаб овунар эди.

Айниқса, бу эрта Амир Алишер уйқудан қовоқлари кўпчиб, бадани фалати увишиб, суюги тағин ҳам оғирроқ бўлиб турди. Сўнг таҳорат олаётганда пайлари тортишиб кўнгли озди, бир амаллаб бомдодга думалаб олгандан кейин жойнамозда узоқ йўл босиб толиққан каби ҳолсизланиб ўтириди, мулоzим тузаб қўйган дастурхон ёнида чўкиб нонушта қилаётганда хабар келди, Султон Ҳусайн тушликка чорлабди.

Эрта куз қуёши қиёмга етганда Амир Алишер жимжит чодирни тарк этди. Иситма ва оғриқ ҳарчанд лоҳас қилаётганига қарамай айтилган жойни мўлжаллаган қўйи сой ёқалаб илдамлай кетди. Нимагадир интиқланиб анча юргандан кейин бошига тўгарак баҳмал дўппи кўндириб, эгнига одмиёна қалами бекасам чопон кийган Султон Ҳусайн жаннатдек сўлим гўшада хозирланган жойда якка-ёлғиз ўйга ботиб ўтирганини кўрди.

— Олампаноҳ, нечун бу қадар ҳомушсиз? — сўради Мир, қўшқават кўрпачада тиззалаб. — Ким озор еткармиш муборак кўнглингизга?

Султон Ҳусайн жавоб қилиш нари турсин ҳатто бир мўйини ҳам қимирлатмади. Амир Алишер зимдан разм солиб шаҳаншоҳ холи-рухини бир қадар англаган бўлди.

— Эй, улуғ амир, ҳеч ўйлабмусиз, одамзод нечун келур ёруғ дунёга, қисмат эрмаги бўлиш учунму? — недир соя кесиб ўтди Султон Ҳусайн киёфасини. — Ёки одамзод охир-оқибат кўксини надомат найзасига тутиш муддаосида ўзини ўтга-чўққа уришга маҳкумму?

— Билурсиз, аъмоли бадимиз азалу абад манглайимиизга ўйиб ёзилган, аълоҳазрат, — деди Ҳазрат ногоҳ жиддий тортиб. — Бандаси буюрилган яхши-ёмондин тониб кетолмас, ҳар кимки шаккоклик қилса охиратда жавоб бергусидур.

— Маним пешонамга кўйнимда илон асрарлик битилганму, шоири даврон? — дафъатан товушини кўтарди шаханшоҳ. — Эсингиздаму, гудак Бадиуззамон хатида шунга писанда қиласур. Шамол бўлмаса дараҳт учи кимирламас. Балки сиз биларсиз ўша мурдор кимлигиги? Ҳа, биласиз, лекин айтмайсиз, андиша қиласиз.

— Олампаноҳ, наҳотки Бадиуззамон шубҳалари ҳамон оромингизни ўғирлабдур? — бош чайқади Амир Алишер. — Саройда кимни билсан бариси ишончингизни қозонган, қолаверса, ҳар бири обрў-эътиборли, бой-бадавлат, тили ҳам, дасти ҳам узун! Агар бировига билиб-билимай айб тақсангиз эрта ўзингизга қийин бўлиши мумкин.

— Биласиз, Амир Темур Кўрагон ташдан келадурғон ёвдин эмас, ўзидан чиқадурғон душмандин қўркканлар. Ростини айтсан, факир ҳам шу аҳволдамен. Охир бир кун бошимдин иқбол қушини ўзимникилар учирив юборишмаса!?

Ҳачранд Амир Алишер ўзини босмасин недир тифтүё кўксини қўймалаб ўтди. Ногоҳ кўз ўнгида сарой теварагида ифорий бўйлар таратиб соллана-солана юрадиган, мулозимлар қолиб беклару баҳодирларга иш буюришни хушлайдиган Ҳадича бегим гавдаланди. Агар малика исён олови босилмай турган бир пайтда Хожа Маждиддин билан тил бириктиргани рост бўлиб чикса, Султон Ҳусайн тақдири тамомила остин-устин бўлиб кетади. Чиндан ҳам хоқон учун пойтаҳт устига от қўймокчи бўлаётган кимсалар билан савашишдан кўра, кўзи мойини еб юрган яқинлари билан савашиш қийинрок...

— Олампаноҳ, факат бегоналар эмас, ўзникилар билан ҳам муомалада эҳтиёт бўлгайсиз — деди Амир Алишер нихоят, илмоқлироқ қилиб. — Қайси бармоғингизни тишласангиз ҳам жонингиз оғрийдур.

— Баъзан хайёл куртур ғам-ғуссадин холи болалик ёки ёшлиқ томон чопадур, сиз билан мактабда кечган кунларимни эсласам бир қувониб, бир ўқинамен, — давом этди Султон Ҳусайн, маъюс нигоҳини номаълум нуктага қадаб. — Афсуски у кунлар тоабад қайтмас, тоабад! Агар қайтса, Оллоҳ шу имконни берса, камина нечун тожу таҳт даъвосини қиласур ва нечун фақрлик йўлини танламай!?

— Зинхор-базинхор куфроний ният қилманг. Ҳусусан сиз учун орқага йўл йўқтур, ахир сиз хоқон ибн хоқон, соҳибқирони музaffer, Ҳурросон улуси соябонисиз. Шукрким, бул олий мартабани сизга қарами кенг Оллоҳ бермиш, бандаси эмас.

Амир Алишер ҳам танбех, ҳам фахр оҳангидага айтган гапдан шаксиз Султон Ҳусайн озми-кўпми завқлангани англашилди. Бироқ ногаҳон шу кунда бошига тушиб турган савдоларни эслаб яна қовоқ солди. Гўё у олис Балх ва Фароҳда ин қурган мухолифатчи тўдлар дағдағаларини эшишиб, Аҳмад Муштоқ паноҳида эмин-эркин давру даврон суроётган Бадиузвазон Мирзонинг Ҳирот сари ўгирилган нафратли юзини кўриб турар эди.

— Шоирим, афсуски сиз бехабарсиз, кўпдан бери факир тинчига бир кўланка тажовуз қиласадур, локин нелиги қоронғу, — дастурхон четида турган майкўзага қўл чўэди Султон Ҳусайн. — Лаънати жоним қатли учун изимга тушгандек! На қувиб бўлур, на ушлаб!

— Елкангизга тоғдек юқ ортиб кўринмас манзил сари шошасиз, осон эмас-да, — деди Амир Алишер, ошкора ҳасрат чекиб. — Хилват ҳавоси ва осудалиги баҳона хордигингиз ёзилса бари унутилур!

— Ҳа, умид билан хилватга келдим, аммо истаганимни тополмадим.

Султон Ҳусайн мийиғида синиқ кулди, сўнг нажот тилаган каби майкўза безакларига тикилди. Салдан кейин икки тилла жомни олов тусли шароб билан лим-лим тўлғазди, бирини Амир Алишерга узатгач, қани олдик, токи дилимиз ғуборини ювиб юборсин, дея лутф қилди.

- Қолғонини эшигинг, — деди шоҳ, газак чайнаб.
- Қулоғим сизда, олампаноҳ.
- Бир туш кўрибмен, тушки сўзлаш азоб, Худо ҳақи азоб!
- Сабр қилмасангиз қийноқ устига қийноқ келур.
- Фақир бир ўрада фужанак ҳолда оч-юпун ётибмен. Ҳа, тор, заҳ, қоронғи ўрада! Бирдан машъала пайдо бўлмиш, битта эмас, кўп! Кўрқа-пуса қарасам... Эвоҳ! Не кўз билан кўрайки, шундоқ рўпарамда нечтадир бош ловуллаб ёнмоқда!..
- Ёпирай! — деди Мир беихтиёр саросималаниб.

— Аранг Ёдгор Мухаммад Мирзо бошини танидим, қолганини ажрата олмадим. Алар кўп эди. Қўрқанидан ура қочмоқчи бўлдим. Лекин бутун оғирлигим билан бориб тош деворга урилдим!..

Кейинги сўзларни айтган фурсатда Султон Ҳусайн кўзлари хонасидан иргиб чиккани, бир қоши иккинчи қоши устига сапчилагани Амир Алишер эътиборидан четда қолмади. Чамаси хоқон туш баҳонасида аллақачон турмуш ғалвалари ичра кўмилган мудхиш ҳақиқатни хотирлаган, бутун борлиғи алов-далғов бўлиб кенг жаҳонга сигмай қолган эди. Ажабмаски, яна чархи каж қошида ўзини таниб улгурмаган бир қўғирчоқ банда янглиғ иш тутиб келаётганини, оқибат увол билан савобни кориштириб юборганини дилидан кечираётган бўлса!? Мабодо жамийки ҳукмдорлар каби у ҳам ўз қисмати кули эканлигини англаб етса, қай аҳволга тушаркин?

— Улуғ амир, тортинмай ростини айтинг, факир тошбағрмумен!? — яна мусаллас сипкориб шоша-пиша лабларини кафти билан артди Султон Ҳусайн. — Эсингизда бўлса Ёдгор Мухаммад Мирзо қонини тилаб олғон эрдингиз. Локин соясидин қўрқадурюон аламзада амирлар ва беклар қўйишишмаган ҳоли-жонимга! Мухаммад Умар Мирзога келсак... у ўз бўғзига ўзи ханжар тортмиш!

— Олампаноҳ, ҳар кимга пешонасида бори насиб килур!..

Амир Алишер пароканда хаёлдан бўшамай қўлидаги лиммо-лим тилла қадахни бир кўтаришда бўшатди. Ноғаҳон Мир бунингдек бўшалганини кўрган Султон Ҳусайн файрат билан косагулликни давом эттирди. Айни пайтда у ғулдираб шеър ўқир, нуқул бу дунёда Умар Ҳайёмга тенг келадиган жунунваш ошиқ қайтиб онадан туғилмаслигини афсус билан таъкидлар эди.

Куёш мағриб сари ёнбошлаган пайтда Амир Алишер шоҳ билан хайрлашди. Бир-бир босиб чодирга кириб келган дамда миясини май тафти юмшоқ-юмшоқ қиздирарди. Хаёлида эса ловуллаб ёнган бошлар жонланар эди. Сира ақл бовар қилмас: темурийлар Тангри белгилаб берган манзилга қўниш учун қачонгача бир-бирлари гавдасини босиб-янчиб ўтадилар?

Сокин тунда Амир Алишер ора-сира бели зирқираб босинқираганини айтмаса, анча тиникиб ухлади, эрталаб бурғу-ноғора товушидан уйғонди ва кунни қай тарзда

кечиришни ўйлаб ғам босди. Яхши ҳамки энг содик ҳамдами китоб бор эди, пешингача қимирламай мутолаа билан машғул бўлди. Ибодатдан кейин чодирни тарк этиб қайсиdir сўқмоқ орқали ҳувиллаб ётган дара сари юрди. Дара оғзида кўндаланг тушган баҳайбат чўзинчоқ қоя ёнидан юкорига тирмашиб қўтарилаётганда зорланиб от кишнади. Беихтиёр ўтирилиб бедовини елдириб келаётган Султон Ҳусайнни қўрди-ю, кўнгли ёришиб орқасига қайтди.

— Биламен, илҳом парисини қидириб кетадурсиз, — эгардан сакраб тушиб шаханшоҳ. — Халакит берган бўлсам минг бора узр!..

Аллақачон чор атрофни ўраб олган қуролли соқчилардан бири депсинаётган тўриқни юганидан ушлаб нарироққа етаклади. Асл тошлар қадалган камарига тилла сопли исфахоний ханжар осган Султон Ҳусайн жилмайганча жадал олга босди. Анчайин кўпчиган қовоклари ва сокин порлаётган қисиқ кўзларида тунги бодахўрлик хумори акс этиб турган бўлса ҳам у тетик ва бардам эди. Чамаси сал илгарироқ хос мулозим орқали Амир Алишерни суриштирган, чодирида йўқлигини билгандан кейин шу тарафни мўлжал олиб ўзи ортидан излаб чиқкан эди.

— Амирлар сардори, муборак хотирингизга маълум бўлсинки, сафаримиз қариби. Қайтиш борасинда фармони олий бердим. Жойимиз бу кунда хилватда эмас, тўстўполон ичра яшаётган Ҳиротда экан. Ахир ўзингиз ўйланг, ҳозирданок белига қувват бўлиб турмасак эрта Пахлавони олам Али Рустоийни қандоғ енгсин!? Қолғон можароларни эса эслатиб ўтирмай, ўзингиздин қолар гап йўқ!..

«Зим-зиё ўра! Оташга айланган бошлар!» Таажжуни яширолмай қолган Амир Алишер миясидан ногоҳ яшиндек шу сўзлар кечди. Сўнг зимдан разм солиб не-дир тараддуд чекаётган Султон Ҳусайн қиёфасидан аломат туш асоратини қидирди. Лекин ундан заррача ному нишон тополмай ичиди истехзоли кулди. Сираси рўпарасида ҳам билган, ҳам билмаган қадрдони сирли киёфада қад ростлаган эди.

Зўр маъракадек ўтиши кутилган ов қиёмига этиб ултурмай ниҳоя топгани аъёнлару боёнлар иззат-нафсиға

теккани ҳолда Амир Алишер учун чинакам далда бўлди. У олийнишон ўрду ортидан Ҳирот сари каллаи сахарлаб йўл тортганда бели оша баданига сим-сим тарқалаётган оғриқни соғинч хисси босиб кетган эди.

Ана, нихоят уфқка пар-пар ёнбошлаган қуёш нурлари санчилган пойтахт мудофаа девори кўнгиралари элас-элас кўзга ташланди. Бир хил энтикиб кетган Амир Алишер ҳозироқ Паҳлавони олам такясига ташриф буюришни чамалади. Аммо нияти ушалмади. Негаки Малик дарвозаси бўсағасида Султон Ҳусайн шивирлаб ошиғич машварат ўтказмоқчи бўлганини билдири. Чамаси шоҳ ниманидир пинхон тутаётган эди. Кейин билсаки, қароргоҳга факат Амир Музаффар барлос, Аҳмад Мирзо, Сайд Ҳасан Ардашер, Низомиддин Мухаммад, Шамс полвон ва Аминбек сардор чақирилган экан...

Шубҳасиз ҳозир Султон Ҳусайнни факат Искалжа сафари арафасида куйиб-пишиб тақсимлаган вазифалири қай йўсин ижро этилгани масаласи қизиктираётган эди. Қароргоҳга алоҳида кўрк бағишлаган гулдор туркман гилами бўйлаб тинмай одимлаётганидан асабийлашаётгани англашилар эди. Нихоят у аввал Амир Музаффар барлосни саволга кўмди. Ҳаргиз ўзини салтанат устуни санайдиган лашкарбоши гоҳ тутилиб, гоҳ ранг-рўйи оқариб Балх билан Фароҳда вазият ҳамон таранг эканини, аксига олиб эллинг минг лашкарни тўплаш иложи топилмаганини айтганда Султон Ҳусайн fazabi бўғзига тикилди. Қачонки интизом Астробод ва Машҳаддан тегишли кучлар юборилмагани оқибатида бузилганини билгандан кейин бешбадтар тутакди. Бир мuddat сукут сақлагандан кейин Амир Музаффар барлос Муизиддин ясовул, Амир Аҳмад Ёрий, Амир Ферузшоҳ ва Амир Абдухолик билан биргаликда исёнчиларни ясоги каттолга етказиш учун тез орада йўлга тушажагини маълум қилди. Фақат бу гап ўта маҳфий қолиши керак.

Тафтиш гурухи раҳнамоси Низомиддин Мухаммад юрак ҳовучлаб берган ҳисобот ҳам шаханшоҳни зиғирча қониктируди. Ҳайхотки ўша кундан бери зичлаб олиб борилган тергов-текширув охир-оқибат боши берк қўчага кириб қолибди. Ихтиёридин қалъасидаги қайсиdir ер-

тўлага қамаб қўйилган уч гувоҳ тўсатдан сирли тарзда йўқолиб қолгани айниқса ишни чигаллаштириб юборибди. Ҳамон икки оёғини бир этикка тиқиб олган Аҳмад Пирий эса ҳеч қанақа фитнадан хабари йўқлигини, Бадиузвазонни гумдон қилиш ҳақидаги фикр фақат ўзидан чиққанини айтишдан нарига ўтмаётган экан...

Оғир ҳаёлга ботган Султон Ҳусайн ниҳоят недир умиду илинж билан Сайд Ҳасан Ардашерга юзланди. Аччик ичакдай чўзилган мажлис руҳидаги таранглик орифи маонийни анча ноўнгай аҳволга солиб қўйганди. Шунга қарамай у Балхда кўрган-кечирганини шошилмасдан аниқ-равшан сўзлади. Мухими ранж балоси Бадиуззамон кўқсида тошдек ўрнашганини, ҳар куни бадгумонлик билан кечишини, Аҳмад Муштоқ билан биргаликда кўшин тўплаётганини, лекин отаси билан уришиш ниятида эмаслигини лўнда-лўнда изоҳлади. Ахийри устоз шаҳзодаи жувонбаҳт Аҳмад Пирийга нисбатан ҳеч қанақа хусумат сақламаётганини, барча даъвосидан кечганини шархлай бошлаганда Султон Ҳусайн қош-қовоғини уйди, сукутга толган Амир Алишер билан хуфия кўз уриштиргандан кейин аста бориб таҳтга кўнди.

— Муҳтарам амир, бирламчи, фақир билан савашмас экан нечун черик йиғиш билан овора? Иккиламчи, не учун даъвосидин кечадур? Ахир Аҳмад Пирий азиз жонига қасд қилган-ку!..

Султон Ҳусайн товуши сукунат қаърига чўккан қароргоҳда жаранглаб акс-садо берди. Салтанат устунлари шохга недир хавотир билан жовдираф қарашибди. Балх сафаридан толиқиб қайтгани сезилиб турган Сайд Ҳасан Ардашер нигоҳида недир андиша билан омухта ҳадик зухур эди.

Калава учи топилмай бадтарчувалангани шубҳасиз Султон Ҳусайн кўнглини қовартириди. Ахийри у қовоғини очмай тахминан бир ҳафтадан кейин бўладиган машваратда ушбу масалаларни яна мухокама қилишини айтиб барчага ижозат берди.

Амир Алишер қароргоҳни тарқ этгандан кейингина ҳоли-руҳи забун эканини англади. Сайд Ҳасан Ардашер билан арк дарвозасига қадар бир амаллаб сұхбатлашиб борди, сўнг мулоғим ўнглаган бедовини миниб

Унсия сари ошиқди. Бўсағада қувониб пешвоз чиққан Шайх Бахлул ҳамда Мавлоно Камолиддин билан истаристамас саломлашиб ётогига кирди, хеч нарсани ўйлагиси, хеч нарса ҳакида қайғургиси келмай ўзини зумда хозир қилинган жойга ташлади...

Эрталаб Паҳлавон пайдо бўлди остоңада...

Амир Алишер неча йил муқаддам, Машҳадда, қайсиdir хонақоҳнинг ним қоронғи заҳ ҳужрасида, дунё кўзига ҳозиргидай тор кўриниб иститмалаб ётганда ҳам у мана шундай тўсатдан бир қоп ёнроқ каби шалдираб кириб келганини ҳамон унутмаган эди...

Пуршини боб

«ИЧИМДА ЮЗ ҚИЛИЧ!..»

Паҳлавон юксала бориб кўкка санчилган теракни тандали, Салим калта чархлаб берган ойболтани йўғон танага зарб билан урган чоғда бетини рўмол билан тўстан малак сўради: «Акамулло, гунохи не эканки бунинг жонига қасд қилибсиз?» Ногоҳ Паҳлавон ўгирилиб Зулфизарни таниди ва пинак бузмай: «Гунохи эгилмай-букилмай ўсганидур, факир ондин дор қурамен, нобакор укангиз Аҳмад Пирийга атаб!» – дея жавоб қайтарди ва ишини кила берди...

Сукунат қамраган поёнсиз водий узра «дор» сўзи ажабтовур кескин жаранглаб кетди ва Паҳлавон товуш ўзиники эканлигига ишонмаган ҳолда қулоги шанғиллаб уйғонди.

Ажабо, боши ари ини каби тинимсиз фувиллар, бутун борлиғи қайноқ терга фарқ эди, фарқ! Анча муддат юмшоқ тўшакда эс-хушини йўқотган кўйи паришонҳол ўтириди. Ҳайҳот! Сира ақлга сифмайди, наҳотки Опоқ бека ҳар неки қувончи, ҳар неки ғамини ўзи билан йўқлик сари ола кетган Зулфизар бўлиб чиқса!?

Ахийри Паҳлавон ушбу дамда токчани безаб турган сандикчани, Машҳаддан Ҳиротга қайтган кунлари, Али-

шербек иштирокида, бир нечта тилла тақинчоқлари билан қўшиб, маълум ва машҳур заргар Ёкуб Садафийдан харид қилганини, сабри чидамай эртаси куниёқ Зулфизар ҳузурига чопганини, кутилмаган учрашувдан боши кўкка етган қизни яна ҳам севинтирганини хотирлади.

Қарангки, Паҳлавон энг муҳимидан ғофил қолмиш, ғофил!..

Шу кунга қадар Зулфизар жазирама ва чанг-тўзон чулғаган Ироқ йўлида, Султон Абусаид Мирзо тасарруғидаги илғор қўшин жанг отлари туёқлари остида, минг армон, минг алам ичра ингришиб жон берганига ишониб келди ва эртаю кеч юкуниб яшади хотирасига! Алалхусус, тақдирига тан бергани боис айрилик оғусини малҳам билгани ва дийдор маҳшарда қолганини ўйлаб овунгани ҳам рост!..

Шундай экан, эй Қодир эгам, энди севинсинми ёки қайғурсин!?

Жавоб йўқ эди, жавоб тополмай такя ҳовлисини тарк этди, боши оққан тарафга ичи сидирилиб узоқ юрди, қачонки ҳушини ўнглаганда Ошиқ Чоғарий хонадонида, танишу нотаниш улфатлар даврасида, дутор ноласи остида тебраниб ўтирас, тирик жонга чархи каж билан битим тузиш насиб этмаслигини ўйлаб эзилар, косада кўпираётган кирмизий майдан нигоҳ узмас эди.

— Хе, оғам, пешин эрди, аср етди, сиз ҳануз хомуш, нўш айламакдин не фойда? — пичинг отди Ошиқ Чоғарий. — Ўлайки бору йўқдин хориждасиз. Буюринг, гулбадан ракқосаларни чорлайн, зора ўшалар овласа кўнглингизни!

— Алжира, иним, — деди Паҳлавон. — Фазалдин маъқули борму?

Баҳонада Ошиқ Чоғарий Ҳазрат бисотига шўнғиди...

*Ғамим кўп айта олмасмен не тонг кўнглим ҳалок ўлмоқ,
Ичимда юз қилич не айб кўксум чок-чок ўлмоқ.
Ўлар деб шод ўлур кўп кўрса дардим муддаи билмас,
Ки ишқ ичра ҳаётим боисидур дарднок ўлмоқ.
Агарчи ҳусн ичинда сенча пок ўлмоқ эмас мумкин,
Ани ҳам кўрки ишқ ичра бўлурму менча пок ўлмоқ.*

*Агар заҳр ичсам илгингдин таажжуб қилма, эй соқий,
Ки бўлмиш маству ошиқ шеваси беваҳму бок ўлмоқ.
Чу мен бир жом учун дехқон асиримен, ажаб эрмас
Либосим ток барги ришта бел бояларга ток ўлмоқ.
Жаҳондин силкиниб чиққон этак топиб ёпишмоглик,
Муяссар бўлса не шидур, талаб йўлинда хок ўлмоқ.
Навоий кўксига шик этмас ўлса дағн гам нақдин,
Ўюлиб тоза дого ҳар тараф недур магок ўлмоқ.*

Фазал заминида нихон жоду қилувчи жозиба Паҳлавон юрагига чўдек жизиллаб тегди, «Ичимда юз қилич!..» — дея шивирлар экан, яна хаёлига бирин-сирин олис хотиралари ёпирилди. Не сирки, гўё кечмиш рўпнрасида саросар туради, бари ойнада акс этаётгандек, ойнада! Айниқса кўнгли тубида қачондан бери чўкиб ётган аламу армон нагаҳон қўзғалиб кетганини айтинг. Хайҳот! Наҳотки тирик эдинг Зулфизар? Шу кунга қадар нечун бирон марта сазо бермадинг, нечун?

— Ичимда юз қилич!..

Ахийри Ошиқ Чоғарий ҳовлисини тарқ этган Паҳлавон жимжит кўча бўйлаб бошини эгиб борар, ҳалиги сўзларни қайта-қайта тақрорлар, ҳар гал борлиғи алғовдалғов бўлиб кетар эди. Офаринки, Ҳазрат ҳозирги ҳоли-руҳини гўё бир неча йиллик масоғадан туриб ғайб нигоҳи билан кўргану аниқ-тиник баён айлаган!..

Паҳлавон ҳовлини мўр-малаҳдек босган муриллар билан яқин-орада биринчи марта очилиб сухбатлаша олмади, кўнглига қил сиғмай тургани боис ётоғига қамалдида, ёлғиз ўзи танбур билан овунди, танбур нолишлари остида ҳаёли кечмиш билан кўшилиб кетди.

Филҳакиқат Паҳлавон ўша кунларда мендек саодатли кимса йўқ деб ўйларди, муҳаббат аталмиш бўстонда бир умр бекаму қўст давру даврон суришига астойдил ишонарди, зеро дилига оташ солган қўзлар ҳар сония шу каби ваъдаларни бергани берган эди. Кейин... барини бемаврид ҳазон шамоли олиб кетди номаълум томонларга, оқибат у қиймаланган юрак билан сўппайиб колди айрилиқ водийсида!..

Тонг ёришди ҳамки Паҳлавон бедор эди, ётоқ кунжагида хомушланиб ўтирас, рўпарасидаги нақшинкор

миз четида турган сандиқчадан бир дам кўз узмас, қалин лаблари четига сирли бир истехзо қўнган эди. Бомдоддан кейин ҳамишагидек такя юмушларига қизиқиб ховлида айланиб юрди, хар жойда давра қурган муридлар билан арзу ҳол қилган бўлди. Ўн сара йигит тўплангандага биродари Султонали Машҳадий уч кун бурун кенжা ўғли Мардоналининг мучал тўйига таклиф қилганини эслади, Дарвеш Мухаммад билан Мухаммад Алига бугун адo этиладиган машқларни обдон тушунтиргач, аллақачон эгар-абзал уриб қўйилган Лочинда елиб кетди.

Хиротда мучал тўйи қадимдан русум эди, ҳатто бу тадбирни давлати зиёда айрим зодагонлар улкан тантанага айлантириб юборишар, кимўзарига иш тутиб улус оғзида достон бўлишни шараф санашар эди. Мавлоно Султонали Машҳадий ўзини бунингдек ҳою ҳавасдан йироқ тутса ҳам Ихлосия мадрасасида намунали таҳсил қўриб Амир Алишер назарига тушган Мардоналидек қобилиятли фарзанди истиқболи учун озми-кўпми харажат қилишни лозим топган эди. Лекин айни шу кунда пири муршиди йироқдалиги, маъракада иштирок эта олмаслиги дилини анчайин хижил қилган, мабодо сиз ҳам келмай қолсангиз ҳеч бир қувонч татимас, деб Пахлавонни қайта-қайта огоҳлантирган эди. Шу боис у зарур юмушларини бир четга қўйиб ошиқиб келар, иложини топса тезроқ ортига қайтиш тадорикини чекиши зарурлигини ўйлар эди.

Пахлавон дабдурустдан жиловни кунчиқар томон бурди ва ҳаял ўтмай шовқин-сурони ва чанг-тўзони осмону фалакни тутган от бозорига кириб борди. Бозорда юлдузни қўзлаб турган, қадди-қомати келишган, дулдулдан қолишимас бедовлар шунча ҳам кўп эдики, қайси бирини танлашни билмай роса овора бўлди, ахийри хипча белли, тим қора қўзларида ажаб тийранлик акс этган, ёли ипакдек майин асовгина саман тойчоқни дарвозадан етаклаб чиқди. Сираси Лочин ўшлигини эслатгани учун шуни хушлади, таниш дарвозага етганда оғзи қулоғида эди. Дарвоза олдида, хассакашлар қаторида турган Мавлоно Султоналини бағрига босиб кутлагач, Мардоналини даст кўтарди ва кўкка сапчилаётган тойчоқ белига қўндириди. «Мулла йигит, ўзинг минги қилиб оласан-да!» — деб

юзига фотиха тортар экан, жамоа гуриллааб унга қўшилди.

— Мардонбекни талтайтириб юбордингиз-ку, пири майдоний, — деди Мавлоно Султонали. — Сизнингча у чавондозлик ҳадисини олармикин?

— Йигитки бор, қонида чавондозлик бўлур, — ишонч билан жавоб қайтарди Паҳлавон. — Мардонбек ҳам шерлар авлодидин. Факир қанотига борса иншооллоҳ буни англатурмиз!..

— Бале! — деб қўйди мош-гуруч соқолли бардамгина қария.

Кўнгли алланечук кўтарилиб чексиз ифтихор туйган Мавлоно Султонали Машҳадий қайта-қайта миннатдорчилик изхор қилгандан кейин Паҳлавонни ичкарига, дарахтлар остида қўйилган чорпояларни эгаллаган иззатли меҳмонлар ёнига етаклади.

Ховлида байрамона кайфият ҳукм сурарди: устод Шоҳқули бошлиқ муғаний-ҳофизлар юракларни суву селоб қилганча шашмақом йўлида бир нечта қўшиқ ижро этишди, шундан кейин қизикчи-дорбозлар хунарларини намойиш этишди. Ахийри навбат Мардонали тентқурларига етди, ўсмир йигитчалар даврани кенг олиб рақсга туша бошлаган ҳам эдиларки, эркагу аёл ёпирила келиб устларидан беҳисоб тангалаар ёвдиришди. Нихоят Паҳлавон ҳам қизикиб кетиб қўйнидан ҳамён олди ва сочки сочаётганлар қаторига қўшилди. Ҳамёнини бўшатиб ортига қайтаётгандан кимдир ўзини эҳтиёткорлик билан кузатаётганини сезиб ноўнгай ахволга тушди. Бир пайт даврадан ёқаларига садаф қадалган узун кимхоб камзул кийган, чакка соchlари кировлаган, сурмали кўзлари маъноли боқадиган басавлат кампир узилиб чиқди, йўрғалаб келди-да, Паҳлавон билан қадрдонлардек сўраша кетди. Андак тараддуд чеккан Паҳлавон нихоят Мавлоно Султонали онасини таниб чиройи очилди. Хирот кайвони аёллари ўртасида Ҳанифа бону алоҳида мавқе қозонган бўлиб, тўй-ҳашамни бошқаришда суяги йўқ эди. Айниқса у моҳир хаттот эканлиги, ўғлига бу ноёб ҳанарни аввало ўзи ўргатганлиги борасида ҳар хил гаплар юради. Сираси, Худо шоҳидки, илк устози волидаи мухтарамаси бўлганини Мавлоно Султонали аллақачон ёру биродарларига эълон қилган...

— Баходир иним, тўйга ташриф буюрғон бир азиз меҳмон сиз билан сўзлашмоқ ниятинда, — деди қутилмаганды Ҳанифа бону, товушига сирли тус бериб. — Мехмонки, хаттотлик илму амали бобида кўплардин ўзғон, фазал ҳам битадур. Қисқаси, сизга муносиб мурид!..

— Кўп қизиқ, ким экан?

Ҳанифа бону таажҷубини яширолмай елка қисган Паҳлавонни ҳамон меҳмонлар қадами узилмаган айвон бўйлаб етаклади. Паҳлавон шошилмай одимлар, гоҳо Султоналидек зотни дунёга келтирган аёлни зимдан қизиқсиниб кузатар, недир ифтихор туяр эди. Ниҳоят у қўш табақали бағдодий эшикдан шифтига иккита улкан биллур қандил осилган, девори гирд айланасида мунаққаш жавон ўрнатилган хона — маълум ва машҳур хаттотнинг Ҳирот зиёлилари суқини қўзғайдиган кутубхонасига қадам босди. Ҳатто Амир Алишер Навоий назари тушган ушбу бўлмада Паҳлавон тез-тез бўлиб турар, ноёб китоблардан танлаб ола кетар, бაъзан ярим оқшомгача қолиб мутолаа билан шуғулланар эди.

Паҳлавони олам ҳамишагидек дунёнинг жамийки бойлиги тўпланган фазнага кириб қолгандек бўсағада хаёлчан туриб қолди, маҳзанул-асрор саналмиш жилдлар буткул қўзларини камаштиргани боис ўртада қўйилган миз ёнида ибо билан чўккалаган, патқаламни сиёҳдонга ботира-ботира хат битаётган жувонни кўрмади. Ҳатто у ўзи сари бир-икки бор ўғринча нигоҳ юборганини ҳам пайқамади, ахийри кампир боши билан оҳиста ишора бергач, бирдан хушёр тортиб, шошилмай олға босди ва... аъзои бадани бўшашганча оҳ чекди.

Паҳлавон сабру бардошини ҳарчанд ишга солса ҳам инон-ихтиёрини барибир қўлдан бой берган эди. Ажабо, рўёга дуч келдими? Оёқ устида босинқираётган бўлсанчи? Туш деса... Худо ҳақи тушга ўхшамайди, ахир, бунақа бўлмайди-да туш! Ана, қачондир йўқотгани, изларига зор қилгани шундоқ кўз ўнгига жилмайиб турибди, кўз ўнгига! Орадан неча йил ўтганига қарамай ҳамон ҳусни мулки ўша-ўша: ёноқлари, дудоқлари, шахлолари жон сўрайди, жон!..

— Зулфизар!? — қоқ бўлиб кетган бўғзидан аранг чиқди товуши. — Чарх яна жазога тортмоқчи бўлуптурда фақирни! Ҳе, дариф, бурунги жазо камлик қилинтур, камлик!..

Чамаси Ҳанифа бону баридан воқиф эди, сухбат фав-кулодда жиддий кечишини ҳам биларди, шу боис уларга бир-бир назар солгач, тезгина кутубхонани тарк этди.

Худди шуни кутиб турган каби Зулфизар (Опоқ бека!) бир хўрсиниб қаддини ростлади ва ранг-рўйи оқарган Паҳлавонга адои тамом бўлиб тикилди-колди. Ҳайтовор Зулфизар кўнглидан нелар кечаётганини Паҳлавон озми-кўпми чамалади. Шўрлик ўпкаси тўлиб оёқда аранг туарар, Паҳлавон пойига ўзини ташлаш учун ҳозири нозир эди. Ахийри орада кўндаланг тушган ва неча йиллар мобайнода ҳар сония борлигини билдириб келган жарлик нақадар тубсиз эканлигини яна эътироф этди чоғи, дереза томон ўгирилди-да, елкалари силкина-силкина товушсиз йиғлай бошлади.

— Раҳму шафқатдин йироқ экансен, Зулфизар! — таъна тошлари ёғидирди Паҳлавон — Йўқса тирик юрганингдин мужда етказардинг! Ёки факир ёдини... қўксингдин ўчириб ташлаганмидинг!?

— Ўчирмокчи бўлдим, лекин уdda қилолмадим! — хўрсиник аралаш хитоб қилди Зулфизар, аста Паҳлавонга юзланаркан. — Тақдир исмингизни юрагимга тиф бирлан ўйиб ёзган!..

— Нечун унда факирдин қочибсан?

— Билмайсизму сабабини? — оҳ чекди Зулфизар. — Ҳовли-жойимиз Астрободда эрди. Ҳиротга Амир Алишер даъвати бирлан уч йил муқаддам қўчиб келдик...

Дашт сукунати ҳукм сурा бошлади кутубхонада...

— Қолаверса... бирорни хасми эдим-да, — ўқсинганча сўзини давом эттириди Зулфизар. — Шу сабаб... ўзимни обқочдим, кўрмай ҳам, куймай ҳам дедим. Лекин эртакеч хаёлан изингиздин эргашардим. Айниқса, ҳовлимизга келсангиз... сифмай қолардим еру кўкка! Мен ўзимга ҳам, эримга ҳам билдиримай сизнинг оламингизда яшардим! Эҳ, оғагинам, бу мен учун қанчалар қимматга тушганини англармикинсиз!?

Паҳлавон бўшашганча жавон киррасига суюнди, қўлига илинган қайсиdir баҳмал муқовали қалин китобни ва-рақлади, ҳуш-хаёли бошқа томонда бўлгани туфайли нима қилаётганини билмас, Зулфизарга қадалган кўзларида бутун борлигини алғов-далғов қилиб юборган инқилоб жазаваси ифодаланган эди.

— Моҳинурни кўргандай... сезгандай бўлувдим. Одам одамга шунчаям ўхшар экан-да! Худодан унга бутун баҳт тилармен!

— Хатимда битганимдек, ўртага Моҳинур тақдири тушмаса тоабад учрашмас эдик, — деди Зулфизар, дудоқларини қимтиб. — Баҳонада бетимдин ниқобимни кўтардим. Илоё яхшиликка буюрсин. Моҳинур мендек надомат оловида ёнмаслиги керак.

— Ноумид бўлма, Зулфизар!..

— Чархи каж аямайди-да, оғам. Чарх сизни бағримдан юлиб олади деб ўйлаганмидим? — яна надомат чекди Зулфизар. — Балки сиз ўзингиз мени ташлаб кетгандирсиз? Буни ҳам билмасдим. Билмасам-да, бир қунмас бир кун сўроқлаб келишингизга ишонардим. Лекин келмадингиз, ҳарамда қўлим косов, сочим супурги бўлди. Кейин қон дарёдек оққан жангда... Бир жория билан туёқлар остида қолганим... Шукр, қуним битмаган экан. Ноилож ҳалоскоримга турмушга чиқдим. Ҳазратим ўшанда ҳозиргидек номдор аллома эмас, Султон Абусаид лашкарида юзбоши бўлган!..

Зулфизар «халоскорим» сўзини тилга олганда товуши андак бошқача товланганини сезиб Паҳлавон бир оғринди, хей, дариф, ўшанда нечун ёнида бўлмаган экан, ёнида бўлса ва ажал чангалидан кутқазиб қолса орага узоқ йиллик айрилиқ тушмасми? Ушбу лаҳзада унинг қошида истиҳола чекиб, бети қизариб, бегонасираб турмасми?..

— Биламан, сизни Опоқ бека дерлар. — Паҳлавон дабдурустдан Зулфизарни «сиз»лай бошлади. — Баҳтингиз ҳамиша тўқис бўлсин, Опоқ бека! Фақат айтингчи, нечун айтган сўзингизни ҳимоя қилмапсиз?

— Қайси сўзимни назарда тутасиз, Паҳлавон олам?

— Битик шунчаки кўз бўяш учун экан-да. Ошик йигитнинг кўнгил қуши қанотсиз қолғони... сизнингча

ниманинг нишонаси!? Нечун сиз буни назоратсиз қолди-рипсиз? Амир Бурхониддин ҳаддидин ошган бўлса, сиз ошганингиз йўқ-ку!

— Куш!? Нечук... Қанотсиз дейсизму? — чайналди Зулфизар.

Энди Пахлавон истехзоли кулиб қўя қолди...

— Аҳмад Пирий ҳақинда кўп миш-миш чалинур куло-фимга, — қисқа жимлиқдан кейин мавзуни ўзгартириди Зулфизар. — Сиз эса уни на эсладингиз, на яххиси, на ёмонидин сўзладингиз.

— Фақирни унутганингиз каби Аҳмад Пирийни ҳам унутгайсиз!..

— Аҳмад Пирий ўғлингиз ўрнида — ўғил! Наҳотки уни ўз ихтиёрингиз билан ажал илкига топширасиз!? Султон Ҳусайн Бойқаро кўнгил маҳрами бўла туриб на-хотки арзингизни тингламаса!?

Хей, Зулфизар, бахту таҳтидан адашган малак, Пахлавон ичиди юз килич, аттангки, бундин ғофилсан! Ахир, тожу таҳт кўнгил билан қачон ҳисоблашибдики, энди ҳисоблашсин!? Мабодо ўрмонга ўт кетса хулу қуруқ ба-равар ёнади, қолаверса, ҳоқони мансур кўзи нури, бели қуввати бўлмиш Бадиуззамон Мирзодек ўн гулидан бир гули очилмаган фарзанди жонига қасд қилгани учун Аҳмад Пирийни зиндонга тиқмай ёки дор оғочи тагига йўлламай пешонасини силасинми!?

Ростини айтганда бирон-бир ҳукмдор ҳоли-рухини чуқурроқ билиш учун унинг ўрнида ҳафта-ўн кун юрт сўраб кўриш лозимга ўхшайди. Қисмат ҳукми билан манг-лайи деворга урилавериб қашқа бўлган ҳар қандай соҳиби тож қатиқни пуллаб ичади, агар қайси бири эҳтиёт-корликни унутса шаксиз ҳолига вой!..

Ана, ўзига ортиқ ишонгани учун Шоҳруҳ Мирзодек кудратли ҳоқон қанчалар азият чеккани ҳамон эл оғзида юради. Яъни қачондир тегишли ҳимоя чораларини кўрмай жоме масжидига йўл олганида панадан отилиб чиқкан Аҳмад Лур исмли кимса қорнига пичоқ санчиб қочади. Табиблар бир амаллаб жонини сақлаб қолишади. Ке-йинча хиёнаткор доғулини содик мулозимлар тузокқа иллинтириб бурда-бурда килиб ташлашган, лекин бундан нима фойда?

Зулфизар ёнида қолиши, у билан дилдан узок сұхбат қуриш, айникса, уни ёлғизлиқда кечган умрининг энг андухли тафсилотлари билан ошна қилишни жуда-жуда истаб турған бўлса ҳам Паҳлавон охир-оқибат қўшалоқ қандил ёритаётган ораста-шинам бўлмага сифмай колди.

Аниқроғи, Паҳлавон ҳануз «халоскорим» сўзини хазм қиломай озор чекар, ушбу қалом руҳи-шуурига мутлақо бегонадек туюлар, кўксининг аллақайси бурчида оғрикли акс-садо берар эди.

Паҳлавон баҳонада анчайин қалтис қадам ташлаган Зулфизар қизи Моҳинур тақдирни билан бирга укаси Аҳмад Пирий эртасига жон-жаҳди билан қайфураётгани сабабини сезиб-билиб турарди. Ахир, болакайлик даврида уни қанчалар яхши кўргани – иложи борича кафтида кўтариб юрганини ҳали-ҳали унумтаган бўлса керак.

Паҳлавон аввалги тун каби навбатдаги тунни ҳам танбур ҳамроҳлигидан бедор кечирди. Хиёл эзгин, хиёл қувноқ оҳанглар тасалли ва роҳат баҳш этиб жаранглар, ахийри омади чопиб бариси ўнгланиб кетишига кафил ўтаётгандек туюлар эди. Факат негадир Зулфизарни топгани ва у билан сұхбатлашганига ишонмас, аксинча, уни иккинчи маротаба йўқотиб қўйгандек ғашланар эди.

Паҳлавон тонг-азонда ҳамишагидек таҳорат олиб бомдодни адo этгандан кейин муридлар ёнида бўлди, хусусан жizzакиликни касб айлаган дарвешлардан тишга тегадиган шикоятлар эшитиб анчайин тутакди, думини ҳар ёнга ташлаб ўзини оқлашга уринаётган Салим қалта зиммасига бир дунё вазифа юклади. Такяда тартиб-интизом жиловини бўш қўйса обрўсига птуртишини ўйлаб тарааддуд чекиб турганда ҳовлига бирин-сирин күштигир йигитлар кириб келишди.

Силлани қуритадиган қизғин машғулотлар одатдагидек бугун ҳам кун ботарга қадар чўзилди. Абжирликда ўн сара йигитга бўй бермаган Паҳлавон ахийри чарчаб шом қоронфиси аралаш машқоҳни тарқ этди. Такя ҳовлисига кираётиб мучал тўй баҳона жимжит кутубхонада Зулфизар билан бўлган учрашув чарх ўйини эканлигини ўйлаб заҳархандали кулди. Салдан кейин тумтароқ хаёллардан бўшамай сайисхона сари юрди, курт-курт пиҷан чайнаётган отларни бир муддат қизиқсениб қуат-

гач, бўсағада шериклари билан кураш ҳадисларини муҳокама қилаётган Дарвеш Мухаммадни ёнига чорлади.

— Жиян, кечак... бир ўсмирга той совға қилдиму, хоҳ ишон, хоҳ ишонма, ундан кўра ўзим кўпроқ шодландим, хўш, нечун сендеқ шоввозни аргумоқ билан сийлаб яна бир қувонмай!? Қани, мана булар орасидан кўнглингга ёққанини танла-чи! Фақат Лочиндан умидвор бўлмагин!..

Сираси Паҳлавон бозордан ҳалиги тойни харид қилган дамдаёқ Дарвеш Мухаммад биродари Мирак Чангий эплаб боколмайдиган, яна устига шарти кетиб парти қолган чўгирга мингашиб юришини дилидан кечирган ва бир қарорга келиб қўйган эди.

— Менга қара, баччагар, кимни томирисен, биласенму? Билмасанг тушунтириб қўямен. Ўзингта муносиб бўл. Мана бу дулдулда кўчаларни тўлдириб ўтсанг ярашадур. Девор оша қарайдурғон парилар кўзи қамашмаса мен кафил!..

— Тоға, ортиқ сийлаб юбордингиз каминани, — Дарвеш Мухаммад илжайганча сайисхонадан етаклаб чиккан Оқёл берилиб кишиади. — Локин ваъда бераменки, қарз бўйнимда қолмас, иншооллоҳ, узармен!..

— Баракалла, кўп маъкул сўзладинг. Кимки дангал бўлса жонимни беришга ҳам тайёрмен. Хўш, эгар-абзал муносиб бўлиши керак. Ўзв, энағар Норбўта, қаёқдасен?

Такя ҳовлиси узра Паҳлавон товуши гулдираб аксадо берди ва хаял ўтмай ҳовликканча етиб келган Норбўта сайис рўпарасида қўл боғлади. Ўша захоти уни бир четга тортиб ниманидир тушунтириди ва оғзи қулоғига етиб нари-бери одимлай бошлади. Бир неча дақиқадан кейин чимилдиққа кирадиган куёвдек ясатилган Оқёл жиянини миндириб тошлоқ кўча бўйлаб ела кетганда кафтларини очиб оқ фотиха тилаб қолди.

Бешинчи боб

«FAM ЙЎҚ, ОЛАМ ИШИ БОР!..»

Хуфтон ва шом номози ўқилганига қарамай ҳали такя ховлиси анча гавжум эди. Кечки таомдан қуруқ қолмаслик ниятида ҳамон ёшу кекса муридлар ёнирилиб келаётганди. Недир хаёлларга берилган Паҳлавон теша тегмаган латифалардан айта-айта бажонидил улар даврасига қўшилди. Бир вактлар Сулаймон отани улфат қилган девонафеъл қариялар билан айникса сухбати қизиди. Кейин талабга кўра танбурда бир нечта машқ чалди, ҳатто уста Шоҳқули басталаган куй жўрлигидан Ҳазрат ғазалларидан бирини эшилиб куйлади, куйларкан, хаёлини Мавлоно Султонали кутубхонасида ҳуснihat битиб ўтирган, кўхна хотираларини эслаб юм-юм йиғлаган ва ниҳоят тўлиб-тошиб кўнглини бўшатган Зулфизар банд қилар, бундай учрашув бўлганидан бўлмагани яхши эмасмиди, деган фикр миясини сирқиратар эди.

«Ичимда юз қилич!..»

Паҳлавон муридларни ҳайрон қолдириб девонавор алфозда кироат қилди ва ортиқ сўзламай бошқаларни тинглади. Қизиб турган сухбатдан чекиниб ётоги сари юрганда вакт ярим кечадан ошган, бутун доруссалтана роҳат оғушига кирган, поёни йўқ нимтатир фалак буржларини эгаллаган сонсиз чироклар яна ҳам ёрқинрок шуъла соча бошлаган эди.

Паҳлавон танбурни авайлаб токчага ўрнатаркан, хаёли яна Зулфизарга оғди. Таажжубки, дилидан қалампирдек аччиқ афсус ҳамон аримаган, ҳамон бағрини ўртар эди. «Факир ҳалоскори бўлғони ярамапмен!» — дер экан, гўё ичи тўкилди, сўнг ҳалигина киприкларини босиб келган уйқу бирдан фойиб бўлганига ажабсиниб тўшакка кирди.

Паҳлавон кеча кўрган тушини ўйлаб ётди. Дарвоҷе ўша алог-чалоғ туш таъбири нима бўлса? Аҳмад Пирий бўзлаб этагига ёпищдими? Анчадан бери зиндонбанд ўғилхони фойибдан ўзини қадамба-қадам таъқиб қилаётгани

ва надомат ўқларини отиб қайта-қайта кўксини яралаёт-
ганидан накадар зада, ё раб! Ушбу пинҳоний ҳол ёруғ
дунёда сўппайиб ёлғиз қолганидан огоҳ этаётгандек бўла-
ди. Айнисса, Султон Ҳусайн ҳатто ёлғондакам таклиф
килмай овга жўнагандан кейин танҳолик ўпқони тубига
тортаётганини яққол англади. Ҳатто фаҳмича, Амир Али-
шер ҳам ҳоқони мансурдан андоза олиб, сал бўлса-да
кўнглига қарамаган, ўзининг хузурини ўйлаб индамай
пойтахтни тарк этган эди.

Паҳлавон у ёнбошидан бу ёнбошига ағдарилиб Сул-
тон Ҳусайн Искалжа сафари олдидан тузган тадбирлар
қанчалик муҳим эканини кўнглидан ўтказди. Шоҳ ай-
ниssa суиқасд бўйича тафтишни тезкорлик билан бехато
ўтказиш, сарой ёки улус манфаатларига зид ҳаракатлар-
ни чеклаш лозимлигини қайта-қайта таъкидлагани бежиз
эмас. Шаксиз бариси тергов самарали якунланишига, ху-
сусан Аҳмад Пирий эътироф этадиган далиллару тафси-
лотларга боғлиқ. Демак бир амаллаб бачағар кўнглига
йўл топиш лозим. Афсуски, у ҳамон, ҳеч қанақа сўзим
ёки даъвом йўқ, мабодо бўлса дор остида айтаман, деб
сира ўжарлик отидан тушмаётир. Фофилик балосига ги-
рифтор, андишани дастур билган тафтиш гуруҳи, қола-
верса ўрнида подшоҳ ноғорасига ўйнашни бурч санай-
диган Низомиддин Муҳаммад эса ақл бовар қилмас чи-
гал юмуш уддасидан чиқиши даргумон!..

Субҳидамга яқин Паҳлавон сал-пал мизғиди, кейин
кўкси сим-сим зиркираб яна бедор бўлди. Ҳарчанд уринса
ҳам қайта мижжа қоқолмай ахийри туртина-суртина ҳов-
лига чиқди, сарҳовуз бўйида паришонҳол туриб кўк сари
бокди, сал ўтиб хаёли Искалжа тоғига оғди. Тасаввурни
да юлдузлар нури тўқилган дала-дашт қўйнидаги ўтовда
авжига минган базми жамшид жонланди. Ҳозир барча
катори шаробга тўйиб олган Ҳожа Маждиддин бовлик-
дай эшилиб Султон Ҳусайн билан чақчақлашиб ўтирган
бўлса не ажаб!? Эҳтимол у кайфи ошиб заминга еттинчи
осмондан қарай бошлаган ҳоқон қулоғига Аҳмад Пирий
килмиши салтанат шаънини ерлайдиган мудҳиш доғ эка-
нини қайта-қайта куяётгандир. Ахир, ҳар қандай одамни
дарё бўйига етаклай бориб бир култум сув ичкиздирмай
қайтириб келиш унга хамирдан қил суғуришдек осон!

Айниқса, у Хадича бегимдек димоғдор аёл күнглига йўл топиб иш битириб юргани акл бовар қилмас ходиса! Бундан нахотки ҳалига қадар Султон Ҳусайн ғофил?

Аста-секин тонг борлик аро кумушранг соchlарини ёйди.

Пароканда ўйлардан безган Паҳлавон бомдоддан кейин Салим калта билан омборхонага кирди. Бир қанча хум ва қоп бўшаб ётганини кўриб қовоғи солинди. Демак, жавзода фамлаб олинган ғалла қишидан ортиб баҳорга етмайди. Йўғон чўзилиб, ингичка узиладиган қунларда икки оёқ бир этикка тиқилиб қолмаслиги учун кечиктирмай, яъни нарх-наво осмонга сапчиламай дон-дун харид қилиш лозим. Афсуски, ўзи вақтдан қисилган, аникроғи сарой, мадраса, қолаверса ўн сара йигит ташвишидан ортмайди. Иложи қанча, бозорга уч-тўрт қарол билан бирга Салим калтани жўнатади. Сираси у олдисотди бобида устаси фаранг, асли энаси шу иш учун тувган бўлса ажаб эмас.

Муридлар эрталабки таомни тановвул қилиб одатгадик Тангрига шукрони Паҳлавонга ташаккур айтиб бирин-сирин тарқалишиди. Дарвоза олдида кўл қовуштириб турган Паҳлавон каттаю кичик билан бирдек юмшоқ муомала қилиб хайрлашар, кун қиёмида ва кечкурун ҳам дастурхон мунтазир бўлишини таъкидлаб кўяр эди. Ҳовли бўшаб қолгандан кейин у қўйнидан ҳамён чиқариб Салим калтага узатаркан, узоғи билан бир ҳафта орасида омборни буғдой ва мош-гурунчга тўлғазмасанг каллангни сапчадек узаман қабилида ёлғондакам иўниша қилди. Салим калта араваларни созлаб йўлга тушган пайтда дарвозадан күштигир йигитлар кириб тавозе билан жўрлашиб салом беришиди. Негадир Дарвеш Мухаммад кўринмади. Орадан тахминан ярим соат ўтиб ҳавотир чекиб турганда ниҳоят у ҳовли этагида пайдо бўлди. Остидаги Оқёл тинмай чопиб келгани боис қора кўпикка ботган эди.

— Тоға, уэр, бир важга кўра кечикдим, — деди у бўйинни эгиб.

— Не важ экан, жиян? — сўради Паҳлавон хушламай.

— Тунда Ихтиёридин қальясида чопқин бўлуптур, бир танишимдин эшитиб ўша тарафга боришдан тийила олмадим. Тумонат одам йиғилган, барча ваҳимада!

- Во ажабо, яна кимга керак бўлуптур чопкин?
- Билмадим... Нечтадир соқчи қўйдек сўйилган, Ахмад Пирийни қопга тикиб ўғирлаб кетмокчи бўлишганини айтадурлар.
- Соғ-омон эрканму ул нокас?
- Фахмимча шитоб етиб келган илғор қутқариб қолғон!..

Ажабо, мусибат устига мусибат-а! Ногоҳ миясига қайноқ қон тепиб лоҳасланган Паҳлавон: «Падар қусурни чавақлаб кетишса баридан бирйўла қутилар эрдим!» — дея қичкириб юборишига сал қолди. Лекин ўзини босиб шайтонга ҳай берди. Сукут саклаб турган Дарвеш Мұхаммадга машқоҳда кечаги амалларни такрорлашни уқтиргандан кейин Норбўта сайис эгарлаб берган Лочинни миниб жиловни силтади. Ҳамишагидек саман кўнглига қараб бир маромда йўрғалаб борар, хар замонда бўйнини гажак қилиб зорли кишинар, тўхтовсиз сувлик чайнар эди.

Паҳлавон такядан узоқлашган ҳамоно муаззам пойтахт недир таҳлика оғушида эканини яққол пайқади. Гўё ҳар кўча, ҳар хиёбон, ҳар муюлишда жаҳаннам қаъридан қувилган шарпалар изғиб юрар, ҳар девор орти ёки ковакда ўрнашган хиёнат ўйик кўзларини бақрайтириб пойлокчилик қилас эди. Олисдан Ихтиёридин қалъаси кўнгиралари кўзга ташланганда чор атрофни тағин ҳам маҳобатлироқ хавотир чулғагандек туюлди. Не-не сиру савдони тоабад бағрига яширган қалъани тиш-тирногигача қуролланган каттагина қўшин қўриклиётганди. Кўш табақали улкан темир дарвоза олдида Амир Музaffer барлос оёғи куйган товуқдек типирчилаб турарди. У кўпроқ Аминбек сардор билан Шамс полвонни ношудликда айблаб заҳрини сочаётганди. Шунингдек гоҳ Низомиддин Мұхаммадга, гоҳ Ахмад Мирзога қизишиб пичинг отар, баъзан тепада қон хидини сезиб парвоз қилаётган зоғларга аламнок қиёфада нигоҳ юборар эди.

Паҳлавон бир амаллаб ичкарига кириб Ахмад Пирий хол-аҳволини билиш тилагида эди. Эндиғина отдан тушиб илгари босгандан дубулға-совут кийиб найза кўтарган бадқовоқ соқчилардан бири тўнғиллаганча йўлини

тўсди. Ноёнгай аҳволда қолган Паҳлавон одатига хилоф равища ўзини танитди, қалъабеги Амир Нўймонга зарур иши борлигини шипшидию ўтиб кетишга уринди. Аммо энди навкар тўнини яна ҳам тескари кийиб рўйрост қўкрагига найза тиради. Ҳатто барини кузатиб турган амалдор биродарлари юзларини тескари ўғирганини кўриб эсанкираб қолаёди.

Ноилож Паҳлавон ортига қайтаётib Гулсадафни эслади, муштипар синглиси аҳволидан анчадан бери хаబар олмагани учун ўзини ўзи койиб Кўштерак маҳалласи сари жўнади. Лочинни етаклаб омонат дарвозадан кирганда Гулсадаф куйманиб тандирдан нон узаётган эди. Акасини кўрдю юмушини ҳам унутиб қоқина-сурина пешвоз юрди, ўзини унинг бағрига ташлаб ҳўнграганча йиғлаб юборди.

— Севиниш ўрнига қайғурасиз, тинчликму? — сўради Паҳлавон, супада тўшалган кўшқават кўрпачада бемалол чўкиб юзига фотиха тортгандан кейин. — Нима, башарам ёқмадиму?

— Тинчликму, йўқму, сиздан сўрамогим керак, — астайдил ўпкалади Гулсадаф, дастурхонга кип-қизарип пишган нон келтириб қўяркан. — Такяга борсам топмасмен, ўзингиз етти ёт бегонадек йўқламайсиз.

— Айбормен, сингилжон, юз карра айбормен!..

— Дарҳол бўйин эгиб енгмоқчи бўласиз, энди сиз билан жиддийроқ ора очди килмоғим лозим, — деди Гулсадаф, сабр косаси тўлган одам киёфасини олиб. — Жиянингиз бўйнига ола хуржун осиб қўясизми десам ҳеч ўзингиздан ортмайсиз. Яна ҳар хил машмашага ила-кишиб юрганингизга қўяйми? Ортингиздачуваланган гий-батларни эшитган илон пўст ташламай қолмас!

— Ташласа ташлар, локин сиз парво қилманг. Не ишлар тушмайди эри киши бошига!..

— Вай, акажон-ей, айтишга осон, қўзингиз мойини еган ўлгур етимча шунча ғурбатни қайси гўрда йигиб ётган экан, — яна пикирлай бошлади Гулсадаф. — Ўзимдан чиқкан балога, қайга борай давога! Илоё туз қўр қилсун, қўр!

— Бўлди, бўлди, ярашмас экан... Илож қанча, одамзот ҳом сут эмган, адашади-да, — нигоҳини ола қочиб

ютинди Паҳлавон. — Келинг, ундан кўра тўй ҳақида маслаҳат қиласайлик. Ҳе-химм... Бу кетишида жияним қарив қолғонини билмас.

— Ақажон, қўли калталик оёғимга кишан, қайси эшикка боришимни билмасмен, — ўпкаси узилгудек бўлиб хўрсинди Гулсадаф. — Ихтиёrimни ўзимга берса аллақачон биронта калгами-кўрга унаштирас эрдим. Аммо ҳавоси баландлиги куйдирадур.

— Химм... Хўш! — мийифида қувларча кулди Паҳлавон. — Ҳавосидин тушган-ку! Сўз демадиму?

— Вах! Назарга илармиди ман шўрликни! Шунаقا гажирни тувганимга пушаймонмен! Бахти бойланган, тоқ ўтмоқчи дунёдан! Отаси тирик бўлса мунақа... Ҳу-у... Шўргинам курсин-а!

Гулсадаф оби-дийдасини тинглаганча Паҳлавон шатранж ўйнаш баҳонасида Амир Бурҳониддин даргоҳига қадам ранжида килганини, жанг айни қизиган фурсатда ногаҳон куйиб-кўйгандек Зулфизарга ўхшайдиган фунчали насрин — Моҳинурни кўрганини, аклу ҳушидан адапиб тайёр ғалабани бой берганини эслади. Дарвоқе ўшанда ўсмир йигитдек бир хил орзикқани, юраги потирлаб ургани, эски хотиралари қўзғалиб кетгани бежиз эмас экан, ахир, орадан кўп ўтмай тахмини тасдиқланди: бахти-тактидан қониқмай яшаётган Зулфизар пайдо бўлди йўлида! Аттангки, бу учрашувдан зигирча севинмади, аксинча аллақачон вакт қуруми кўмиб юборган яраси тирналиб кетди, мана, неча кунки барини қайта бошдан кечираётир, бутун борлири ақл бовар қилмас аланга оғушида!..

— Гап бундоғ, сингилжон, Дарвеш бировига кўнгил бермиш!

Эҳтимолки тип-тиниқ ёз осмонида чақмоқ чақиб қалдирок гулдираса Гулсадаф унча саросимага тушмасди, акаси хабаридан шунчалар калованиб қолдики, анчагача тили айланмай бўшашиб ўтирди.

— Во ажаб, кимга? — деди ниҳоят Гулсадаф овози титраниб. — Наҳотки кесакдин ўт чиқса, ақажон?

— Дарвешни билмас экансиз. Худо ҳақи ул ўзи турган-битгани ўт-ку!

— Вай-вай, бунча оширмасангиз, — лабини бурди Гулсадаф. — Қани билай, кимга кўнгил бериптур!? Чал-

пакка ўраб ташласа ит ҳам қарамайдиган мегажинга эмасми ишқилиб?

— Кимсан алломаи замона Амир Бурхониддин бўсағасини супуришга борган куни билурсиз, — дабдабали йўсинда давом этди Паҳлавон. — Таъбир жойиз эрса топғони бир малакки, таърифига тил ожиз, бинобарин, Ҳиротда унақа сулув бошқа йўқ!..

Энди Гулсадаф боягидан бешбадтар ахволга тушди...

— Каминани сиз ҳам масхара қиласизму?

— Борини дедим.

— Баланд дорга осилмоқчи экан-да?

— Билмадим... Локин вакт фанимат, розилик берсангиз совчиликни гарданимга оламен!..

— Шунчаси камдек... Амир Бурхониддин кимлиги элга маълум, — деди Гулсадаф, қароқларида ёш ҳалқаланиб. — Қачондан бери Ҳожа Маждиддин ёки Ҳожа Афзалиддин ўғлига арзанда қизини никоҳлаб бермоқчи бўлаётгани овоза-ку!..

— Ҳа, шунақа... Лекин ноумид шайтон!

Энди Гулсадаф нигоҳида недир учқун йилт ёнди...

Қисқа жимлиқдан кейин Паҳлавон бугун бўлмаса эрта албатта Амир Бурхониддинни кўндиражагини қайта-қайта таъкидлаб хўнграб юборишдан аранг тийилаётган синглиси билан хайрлашиди.

Паҳлавон сарой атрофида бижғиган фийбат, фисқу фужур, хусусан Аҳмад Пирий можароси тинчиса-тинчи маса алломаи замоннинг муборак остонасида ётиб олини лозимлигини дилидан кечирди. Агар Дарвеши Мухаммад Ҳиротнинг мана-ман деган йигитларини савдои айлаган ўша парисиймо кўнглини овлаб ултургани рост бўлса, қолгани хамирдан кил суғургандек осон кечади. Бунга имони комил эди.

Паҳлавон такяга бутун Ҳирот бўйлаб овозаси кетадиган данғиллама тўй завқи остида кириб келди. Қарасаки, Салим калта қаролу гумашталар билан биргаликда терлаб-нишиб аравалардан қоп-халта тушираётир. Қурғур ўлгудек чарчагани туфайли ўпкаси бўғзига тикилиб зўрға нафас олар, лекин сир бой бермай елиб-югурад эди.

Паҳлавон чурқ этмай ётоғи сари шошилди. Бир муддат Зулфизар ва Аҳмад Пирий хаёлидан узилолмай бўса-

ғада паришионҳол турди. Кейин токчада терилган кўн муқовали қалин-қалин китоблар орасидан Абу Наср Фаробийнинг мусиқага доир рисоласини суғуриб олди. Ахир, эрта Ихлосия мадрасасига ўн икки мақомнинг рост усулидан сабоқ ўтиши лозим. Агар вақти етса қачондир Абулқосим Бобурга атаб тузган «Сегоҳ» амалини танбурда ижро қилиб беради. Негаки кўпдан бери ваъдаси устидан чиқолмай хижолат чекар эди.

Паҳлавон муаллими сонийнинг қариб ёд бўлиб кетган рисоласини яна шошилмай варақлади. Не ажабки, у ҳар сахифада алломанинг улуғвор сиймосини кўргандек бўлар, чироқ ёқилган каби кўнгли ёришар, сирли тусда руҳи қанотланар эди. Сўнг ул зотни ботинан қайта-қайта шарафлаб бафуржа танбурни қўйнига тортди. Эрта уялиб қолмаслик учун «Сегоҳ»ни эзib-эзib машқ қилди. Яна шашмақомдан қайсиdir усулни маромига етказиб чалгандан кейин жимгина пинак қилиб ўтириди. Саҳарга яқин ухлаб тушида Амир Алишерни кўрди.

Шоири даврон тақаланмаган йўрға чўгир миниб қайгадир шошилмай борар, кийими юпунлиги боис изиллаб урилаётган изфиринда дағ-дағ қалтирап эди. Яп-янги мўйнали пўстин кўтариб олган Паҳлавон йўлини тўсиб: «Пирим, совқотиб колибсиз, тез ушбуни кийволинг!» — дея қичқирди. Ҳазрат ташаккур айтиб пўстинни елкасига ташлаган чоғда у қайнок терга пишганча сачраб уйғонди. Недир хавотир чекиб бомдодга думалади, қайта-қайта саждага бош қўйиб Яратган эгамдан осойишталик тилади. Нонушта қилиб эндиғина мадраса сари йўлга тушмоқчи бўлиб турганда дарвозахона тарафда мовут чопон кийиб, симобий салла ўраган ихчам соқолли ўрта яшар суворий қўринди. Ногоҳ Амир Алишер ўғилхони Мавлоно Камолиддинни таниб шошиб қолди.

— Оғажон, падари бузрукворим хаста бўлибдур, — деди меҳмон шоншилиб, салом-аликдан кейин. — Муборак кўнгиллари сизни истайдур.

Ҳей, дариф! Паҳлавони олам қулоқларига ишонмай муридлар эгаллаган айвон охирида бир муддат ёғочдек қотди. Сўнг бир оғиз калима айтмай Лочин белига жадал қўнди ва жиловни бўшатди. Ҳамон ковоқ солганча бедовни қичаб хайдар, ҳалиги тушини эслаб ўксинар,

гоҳо ёнма-ён елиб келаётган Мавлоно Камолиддинга зимдан нигоҳ ташлар эди. Нихоят кеча олийнишон ўрду ошиғич сафардан қайтганини билиб елка қисди. Ҳазрат мижози тоғнинг салқин ҳавосини кўтара олмаганини тахминлади. Дарвоза олдида тавозе билан қаршилаган Шайх Бахлулга тизгинни тутқазиб жимжит ётоққа кирган ҳамону бунга амин бўлди.

— Пирим! — деди шивирлаб, адреса кўрпачада тиззаларкан.

Асли мундоғ қараганда Амир Алишер суврати ҳам, сийрати ҳам осудадек туюларди, гёё жисму жонига зиғирча зиён-захмат етмаганди. Фақат синчков разм солған тажрибали кишигина билинар-билинмас ажин кесиб ўтган кенг-текис пешонасидан чеккалари орқали бўйнига сизаётган тер доналари ботинида тинмай хуруж қилаётган оғриқ ифодаси эканини пайқарди. Иситма ичра пи-нак қилаётган Ҳазрат дастлаб шовурга аҳамият бермади, салдан кейин сергакланиб аста киприкларини кўтарди ва ёнида безовтаҳол тиззалаган ошинасига термилиб қолди. Ахийри чехраси нурланиб аранг гавдасини кўтарди, Мавлоно Камолиддин тоғдек қилиб уйган юмшоқ лўла-бошлишларга орқасини бериб кулган бўлди.

— Бу ночор ҳолатим бир ғазалингизни ёдга соладур. Баҳонада дунёйи қўтирга таъналар ёғургансизки, ён бермай илож йўқтур, яъни:

Гуфтама: «Дар олами ишқи тукарам бо ғам аст!»

*Гуфт хандон зери лаб: «Ғам нест, кори олам аст!»**

Қачондир битилган ва ҳозир Амир Алишер охирига қадар берилиб ўқиган ғазал ҳалига қадар тилдан тушмай келар, кўп ўринда қизғин баҳсу мунозара қўзғар, мудом ботинида ниҳон ўзгача маъноларини очар эди.

Ҳарҳолда Пахлавон, яъни Күштигири ишқи маъжозий билан тирикликнинг бошқа можаролари ўртасида кўрган ихтилоф достонларда кўйланган, сахрои кабирда адашган мажнун дилида томир отган далда бўлса керак. Ошиқ бечора қандай поклансин, қандай дош берсин азобларга,

* Мазмуни: Айтдим: «Ишқинг оламида ишим ғам биландур!»
Лаб остидан кулиб деди: «Ғам йўқ, олам иши бор!»

агар муҳаббатни саодати олий деб билмаса!? Охир-оқибат муҳаббат ўти билан вужудини ёкиб кул қилиш ягона муддаосидир. Қаттол дор оғочи остига борган тақдирда ҳам ушбу тилагидан кечмас. Вақти-соати етиб ниҳоят маъшуқа ваъдалари ёлғонлигини, умуман нотугал очунда бари нарса ўткинчи ва омонат эканини англайди. Ва афсуски унда умри поёнига етган бўлади.

— Зап айтмишсиз, биродари азиз, чиндан ҳам одамзод учун ҳар неки бори олам ишидур, — дея енгил хўрсинди Амир Алишер. — Хусусан Аҳмад Пирий қилмиши ҳам!..

Паҳлавон Зулфизарни эслаб ичиди аччик қулди.

— Илож қанча, дунё бири кам-да, — деди кейин ўйчан қиёфада.

— Хўш, оғам... Устоз Сайид Ҳасан таъкидича, Бадиузвазмон Мирзо даъвосидин кечибдур, — мулоҳазага берилди Амир Алишер, — Аҳмад Пирий жазоси иншооллоҳ, енгил бўладур. Хотирингизни жам қилгайсиз.

Паҳлавон нигоҳида умид учқуни ёнди.

— Локин фитна Аҳмад Муштоқ ҳамда Абубакр Мирзо исёни билан алокадор бўлиб чиқишидин хавотирдамен. Қолаверса аллакимлар Аҳмад Пирий ажал шаробини ичишидан манфаатдор. Ёниғлик қозон ёниғлигича қолишини истайдурлар. Ихтиёриддин қалъасида иккинчи бор рўй берган хунрезлик шундан далолат эмасму?

— Аҳмад Муштоқ бирлан Абубакр Мирзо қўлларидан қонсираган яроқларини ташламасмулар!? Ҳар иккисига ҳам подшоҳимиз накадар меҳр қўймиш эрди!..

— Ҳадемай... балки Али Рустоий билан бўладиган жангдан кейин Балх ва Фароҳ сари катта қўшин тортиладур. Исён оловини ўчириш Амир Музаффар барлос зиммасига юклатилғонидин хабардорсиз.

— Осойишталик қарор топса бошимиз кўкка етадур, лирим.

— Шундоғ, шундоғ... Хўш, ҳарифингиз Али Рустоий билан дурустроқ танишгандирсиз. Баттолни масиккан буқага teng килиб таърифлашгани қулогимга чалинмиш!..

Искалжа сафари арафасида Султон Ҳусайн қилган амру фармойишга кўра Паҳлавон Али Рустоийни хурма-

тини жойига қўйиб қаршилаш учун талбир чекди. Энг аввало белида белбоғи бор барча күштигирларни Малик дарвозасидан ташқарида тўплади, жарчилар ёрдамида ҳатто бутун Хирот ахлини оёққа турғазди. Алқисса, Ирок байробини нишон қилган карвон мис қўнфироқларини жаранглатиб дабдабали йўсинда яқинлашиб келганда еру қўкни олқиши тутди. Бели майишган айғирда нақд кападек қўниб ўтирган Али Рустоий ранг-рўйида аллабир ҳаволаниш билан бирга таажжуб акс этганди. Барча катори уни зимдан қизиқсиниб кузатаётган Паҳлавон беихтиёр гавдаси довругига яраша эканини қўнглидан ўтказган ва лаби чети билан кулган эди...

— Пирим, бузуқбошлар танобини тортиб қўйиш ҳарбу зарб усталари вазифаси эрур. Али Рустоий билан хисобкитоб қилиш эса кураш фани мохирлари гарданида. Сиз оғриган бошингизни ортиқ оғримагайсиз. Бас, ўз ахволингиздин сўзланг, не кор-хол рўй бермиш!?

Амир Алишер сукутга толаркан хаёлидан на куракда, на ё чўмичда турадиган кўпдан-кўп алғов-далғов во-кеалар кечди. Ҳатто Султон Абусаид замонидаги Машҳад азобларини ҳам эслади. Аммо ҳозир ҳоли-рухини қандай баён қилишни билмасди. Ҳали қизғин суҳбатга берилганда сал-пал босилган санчиқ яна илкис хуруж қилиб томир-томирини сирқирата бошлади.

— Айтмасангиз ҳам биламен: дардингиз осмонга парча булат чиқса ёки гўдак ухича елvizак турса борлигини билдирадур.

— Ҳақсиз, — Амир Алишер Мавлоно Камолиддин чинни пиёлада тутган гулобдан бир қултум ҳуплаб қақраган томоғини хўллади. — Дастидин қишин-ёзин бирдай таҳлиқадамен.

— Шайхур-раис Ибн Сино муридига демишки, биз учовлонмиз: сен, мен ва хасталик. Мабодо хасталик билан бирлашсанг у енгадур, агар маним қанотимда турсанг икковлон ғолиб бўлурмиз.

- Камина тоабад сиз билан бир тану бир жонмен!
- Бунга имоним комиллур, Ҳазрат!..

Недир ғуур туйган Паҳлавон шошилмай боричли тароки хуржунини ковлаштирди. Ҳаял ўтмай миз устида оғзи зич ёпилган сиркорий кўзача пайдо бўлди. Жонриштаси тобадтар қақшаётган Амир Алишер унга қизик-

синиб тикилди. Ҳар йили Пахлавон кулолларга буюртма бериб шу хил идишдан анча-мунча тайёрлатишини, сўнг уларни турли-туман дори-дармон билан тўлғазиб коронги хужра ёки ертўлада саклашини биларди. Аникроғи, Пахлавон хунаридан қачондир олис Машҳадда, ҳам мўхтоҷлик, ҳам ланг исканжасига тушиб қолганда тўлиқ воқиф бўлганди. Ўшанда Пахлавон иложи борича эрталаб-кечкурун қанақадир бадбўй ва қуюқ малҳам билан увишган баданини эринмай обдон уқалар, ҳар гал чайир бармоқларидан хужайраларига кўчиб ўтадиган ажиб ҳароратни туйиб енгиллашар, кўпинча уйку элитиб киприклари юмилганини билмай қолар эди. Қайси бир марта тетиклашиб уйғонган заҳоти ҳайратини яширомай: «Оғам, илму амалингиз сехри недур? Факирни нима билан эмлайсиз?» — дея сўраган, бироқ у жавоб ўрнига шунчаки чимирилиб қўйган эди. Кейин билсаки, Пахлавон сурункали бодни даволашда қўллайдиган малҳамини асосан от-туя илиги ҳамда ўйлбарс, айқ, бўрсиқ, айfir, кўри мор ёғи аралашмасига етти-саккиз хил гиёҳ қайнатмасини омухта қилиб тайёрлар экан...

Кўзача оғзидан понғиллаб пўйак сувурилганда Миртаниш қўланса хидни туйиб кафти билан бурнини ёпди. Пахлавон мийигида кулганча мижоздан рутубат ва соvuқлик хайдаб чиқарилмаса самара бўлмаслигини таъкидлаб ишга кириши. Малҳамга белангтан бармоқларини тўшакда кўкраги билан чўзилган шоир бадани бўйлаб тоҳ тез, тоҳ секин юргиза кетди. Қизгин муолажа билан ярим соатдан зиёдроқ машғул бўлди. Орада шоир киприклари қовуша-қовуша мизғиди-ю, беихтиёр гавдасини ортга ташлади. Ажабки, бир йўла бир нечта улкан довондан ошган каби тинмай ҳансирар, йирик-йирик кўзлари юлдуз каби чақнар, аъзои бадани қайнок терга фарқ эди. Нечукким бундай ҳолга тушгани учун Мавлоно Камолиддин билан Шайх Баҳлул ҳайрат ичра боши тебратар, ўзи эса хеч нарса рўй бермагандек бепарво жилмаяр, синчков назарини осуда ухлаётган шоирдан узмас эди.

Пахлавон сал нафас ростлагандан кейин оғир-оғир босиб ташқарига чиқди. Ёзлик қўшк айвонида, турфа егуликлар тортилган дастурхон ёнида тиззалаб Шайх

Бахлул ва Мавлоно Камолиддин билан Ҳиротни кўмиб ташлаган ғалвалар устида тортишиди, орада бир неча бор эшикдан мўралаб Мирдан хабар олди. Ниҳоят у ҳали-бери уйғонмаслигини, иложи борича эрта барвактрок келишини таъкидлаб Лочинга кўнди. Анча гавжум тош кўча бўйлаб бир маромда елиб бораракан, хаёлида нуқул анчайин озган Ҳазрат сиймоси жонланар, сарик чақага қиммат икир-чикирларга ўралашиб ўзини чарчатиб кўйгани учун таассуф чекар эди...

Олтини боб

ШОХ ҚЎЙНИДАГИ ИЛОН

Муazzзам саломхонада дашт сукунати ҳукмрон...

Хошиялари зар-олмос банорас чопон кийган Султон Ҳусайн ял-ял товланаётган туркман гилами бўйлаб тинимсиз одимлайди, гоҳо тўрдаги асл тошлар билан безатилган тахтга паришонҳол чўқади, аммо ҳаял ўтмай ари чакқан каби сапчилаб кеттанини билмай қолади.

Ахир, бенихоя мароқли кечиши кутилган ов-шикор жону жаҳонини зимистонга айлантирган ғўссани тарқатиш ўринига бадтар кучайтирганини қандай тушунисин, Яратган эгам!? Ақл бовар қилмас ўша андуҳ энди ҳам чекинмай, аксинча қишки совуқ туман каби тобора бутун борлигини чулғаб бораётгани нақадар даҳшатли! Тунов куни аркони давлат иштироқида ошигич ўтказган машваратидан қоникмай қовжираган шоҳ-шаббадек лов ёниб кетмадими, ёниб! Айниқса, Балх сафаридан қайтган Сайд Ҳасан Ардашер ҳисоботини эшитиб ўзини кўйгани жой тополмай қолгани ҳам ёлғон эмас. Салтанат суюнчи айтган бაъзи фикрлар кўпдан бери дилини кемираётган шубҳаларга мувофиқ тушганди. Бутун саройни ўраб-чирмаган лаънати фитна охир-окибат умидларини чил-чил синдирмасми ва азиз бошини надомат кундасига маҳкум этмасми?

Султон Ҳусайн иқболи кулиб Хурсон тахтига мин-гандан кейин кўп ўтмай Амир Алишер ёнида Сайд Ҳасан Ардашерни амирлик унвони билан сийлаганини хотирлади ва кўнгли устоз билан яккама-якка сухбат қуришни тилади. Қачонки амрига кўра у ҳамон жимжит қароргоҳда пайдо бўлиб кўл боғлаганда поёни йўқ тумтароқ хаёллар билан машғул эди. Ҳарнечук аччиқ устида жizzакилик қилиб орифи маоний кўнглини қовартириб қўймаслиги керак.

— Улуғ амир, биласиз, тақдир тақозосига кўра Бека Султон бегим билан орамиз бузилгандин бери Бадиуззамон каминани кўргани кўзи, отгани ўки йўқтур, — иложи борича вазмин оҳангда сўз қотди Султон Ҳусайн. — Кейинги ҳодиса шаксиз орамизни бешбаттар бузди. Яширмасдин сўйланг: асл тиласи не эрур?

— Олампаноҳ, — охиста эгилди Сайд Ҳасан Ардашер, — камина машваратда борини айтдим.

— Ниманидир пинхон тутадурсиз, шуни билмоққа муштоқмен.

— Маъқул. Иложки йўқ экан, ҳатто ўзимдин ҳам яширганим савдони ошкор этурмен, — анча дадиллашибди устоз. — Балки жойиз эмас эрди. Локин нуфузингиз илимурматингиз тақозо этадур. Фақат бир қошиқ конимдин кечгайсиз.

— Қасам ичаменки, сиздек беназир зотнинг бир қошиқ қони мендек ҳукмдор учун ҳамиша азиз. Ҳеч торгинмай сўйланг, улуғ амир!..

— Олампаноҳ, Бадиуззамон Мирзо онасининг иқбол офтоби Хадича бегим саъй-ҳаракати туфайли ботганидин изтиробда. Қолаверса, бош малика чехраси оташдек иссиқ бўлса ҳам ботинида изғирин уфуришидин нолийдур.

— Йўғ-е! Буни қаёқдин сезибдур шахзода?

— Худойим фарзандингизни зукколик ва фаҳму фаросат бирлан сийлағонини билмасмусиз, олампаноҳ?

— Ахир малика Аҳмад Пирий илкига ханжар тутқазмагандур!?

— Ҳа, тутқазмаган, локин киши ёллаган.

— Ким экан ёллагани?

— Тахминга кўра парвоначи лавозимида турган Ҳожа Маждиддин!..

— Ё алҳазар, бу не қўргилик!?

Мана ниҳоят надомат уммони остида кўпдан бери ниҳон ётган аччиқ ҳақиқат пўкақдек юзага қалқиб чиқди. Мудхиш манзара кўз олдида гавдаланган ҳамоно гўё фойибдан бир камон ўки уча келиб чиппа кўксига санчилди. Ростдан ҳам қўйнида бир эмас, бир нечта илон асраб юрганидан ғофил экан! Падар қусур Хожа Маждиддин Мұхаммад тузукроқ амал билан сийламагани боис тиши қайраб, пайт пойлаётгани, мавридини топган ҳамоно ошига оғу қўшиш пайида бўлиши сир эмас. Лекин жамийки юқори даражали имтиёзлардан эмин-эркин фойдаланиб келаётган севикли ёстиқдоши саналмиш Ҳадича бегим нечун оёғига болта уриш пайига тушдийкин!? Сарой тепасидан бир щубҳали чивин учиб ўтса билиши лозимлигини Аминбек сардор билан Шамс полвон қулоғига такрор-такрор қўйиб қўйган. Лекин улар шу дамгача оғизларига сўк соглган каби сукут саклашаётгани аклга сифмайди. Наҳотки улар ҳам Ҳадича бегим билан ошу қатиқ? Ёхуд малика ғазабига йўликишдан қўрқиша дими? Ахир, малика йўлига юришни истамаган не-не зотларни хуфия тарзда жаҳаннам қаърига жўнатмаган!..

Сайд Ҳасан Ардашерга ижозат бергандан кейин Султон Ҳусайн дархол жаллод чорлаб Хожа Маждиддин калласини танидан жудо қилиш ҳақида фармони олий беришни мўлжаллади. Кейин ногоҳ хаёл ола кочиб шайтонга ҳай берди. Бирламчи, дўппини ерга ола қўйиб шошмай ўйлагани маъқул, иккиламчи, кўпдан бери тафтиш ўтказаётган турух аъзолари билан маслаҳатлашмоғи лозим. Кейин қатъий бир қарорга келса ярашади, акс ҳолда кош қўйиш ўрнига кўз чиқариб вазиятни тағин ҳам чигаллаштириб юбориши мумкин. Ҳозир эса Ҳадича бегимни ҳузурига чорлаб эҳтиёткорлик билан гап суриширади. Шундай килсинки, Хожа Маждиддинни паноҳига тортгани сабабини аник-равшан айтганини билмай қолсин. Мабодо ҳар доимгидек эркалиги тутса ва димоғ-фироғ қилиб нозланадиган бўлса дангал танобини тортиб қўяди.

Султон Ҳусайн яширмайди: кимсан кўз очиб қўргани, ҳуснда тенгсиз Бека Султон бегим мағлубияти шухратга ўч Ҳадича бегимни талтайтириб юборди. Айниқса,

у кейинги вақтларда ўзини факат Хурсон эмас, етти иқлим маликаси каби баланд тутади. Кимки шаккоклик қилиб сўзини ерда қолдирса муқаррар жазога гирифтор этади, ҳатто қўйиб берилса тап тортмай осмондаги ойни узуб беришларини тилайди. Ахир, хали қилич ёки қалқон нелигини тузукли билмаган гўдак ўғли Музаффар Ҳусайн Мирзони эрта тожу тахт эгаси қилиш учун хозирданоқ хуфия замин хозирлаётгани хаддан ташқари ошибтошиб кетгани нишонаси эмасми!?

Хадича бегим хобгохта кирганда Султон Ҳусайн мунаққаш таҳт ёнида қовоғидан қор ёғилиб турар, ораси очик энлигина қошлари остидан қисиқ кўзлари таҳдидли бокар, кимматбаҳо камарини сийпаләётган панжалари билинар-билинмас титрар эди. Таажжубки, чўёдек товланаётган туркман гиламни бир-бир боса келиб рўпарасида тўхтаган ва ниҳолдек эгилиб сирли табассум ҳадя қилган маликага кўзи тушганда ичи жиз этди. Унинг атру бўйлар таратаётган нафис лиbosлар ва тилла-гавҳар тақинчоқлар безаган сарвдек келишган қадди-қоматига зимдан разм солганда қаҳру фазабини недир хайрат кўмиб юборди.

— Ожиза қулингизни йўқлатибсиз, муруватли киблагоҳим, бошим қўқдадур, — қалам сурилган ингичка қошларини қиличдек ўйнатди Хадича бегим. — Не хизмат буюрадурлар!?

— Хизмат буюрсан нозик кўнглингизга озор етмасму, маликам? — деди Султон Ҳусайн босик оҳангда.

— Ножойиз ўйлабсиз. Ҳар нафас бирон-бир оғирингизга ярасам деб орзу қиласмен, сарвари олам!

— Кўп маъқул, — ногоҳ малика нигоҳи ўзгача товланганини илғади Султон Ҳусайн. — Ҳўш, у ҳолда маслаҳат беринг: ўз валинеъмати бетига оёқ босган кимса не жазога лойинк!?

— Ўлимдин бошқаси бекор. Фақат... ожиза қулингизга муборак кўнглингизда борини очикроқ баён қилсангиз.

Қачондир Хадича бегим Султон Абусаид Мирзо саройида қадр топмай хўрланган канизак эди. Боши узра зафар туғини кўтарган Султон Ҳусайн Бойқаро дастлаб уни содик амирларидан бирига совға қилиб юбормоқни

мўлжаллаганди. Курғур таманно билан қиялатиб қилган бир қараш юрагига чўғ қалади-ю, дафъатан фикри ўзгарди, шошилинч тарзда никоҳига киритиб бағрига босганини билмай қолди. Наҳотки билиб-бilmай бошига балойи азим орттирган экан ўшанда? Ҳайҳот! Кейинча у бутун сарой ахлини менсимай кўйгани етмай, Бека Султон бегим бошини ейиш учун енг шимарди. Ниятига етгандан бери ҳарамда ҳукмфармо бош бека — илохий муҳаббат учун якка ўзи яралганига заррача шубҳа килмайдиган, буни исботлаш учун ўлиб-тириладиган малак! Милодий 1473 йилда Музаффар Ҳусайн Мирзо ёруғ дунёга келиб узун тили яна узун бўлди, қаршисида ҳакиқий шухрат эшиги ланг очилганига рўй-рост ишонди. Шундан бери бетига яна ҳам қалинрок чарм қоплаб Ҳурросон салтанати учун ягона иқтидорли валиаҳдни туғиб бердим қабилида турфа давраларда баралла мақтнарки, бундан хоқон доғда!..

— Маликам, Бадиуззамон биздин юз бурганидин воқифсиз, шундоғму?

— Воқифмен, олампаноҳ!..

— Сабабидин-чи?

— Афсуски сабабини билмасмен, — ногоҳ маъюсона эгилди Ҳадича бегим киприклари. — Фахмимча, шахзодаи жувонбахтнинг навбатдаги инжиқлиги бўлса керак.

— Йўқ, маликам, афсуски ўғлимиз арази инжиқликдин хорижда экани англашиладур, — чўрт кесди шаҳаншоҳ. — Анинг паймонасини тўлдирмоқчи бўлганлар факир кўзи мойини еб келаётган ичкилардин!..

— Ажабо, кимлар экан ўша нияти бузук бандалар!?

— Маликам, шу саволни сиз ўзингиздин сўрамайсизму?

Ахийри Султон Ҳусайн, муҳаббат жодусини енгиб, Ҳадича бегим бетидаги никобни йиртиб ташлаш муддаосида ҳал қилувчи ҳужумга ўтди ва ҳозироқ у ўзини оқлаш учун ипакдай эшилиб пойига йиқилишини кутди. Малика эса қалам сурилган ингичка қошларини таманно билан шунчаки чимириб қўйди. Сўнг рўпарадаги нақшинкор курсиларда бирига бемалол чўкиб ўзини шу қадар осуда тута бошладики, беихтиёр Султон Ҳусайн ёқасига

кўл юборди. Айни пайтда қачондан бери сездирмай ион-ихтиёрини ўғирлаб кўйган макр қиёфасини кўргандек бўлди. Ва эрта-индин сарҳисоб майдонида у билан кўп маротаба юзма-юз келишини, агар ҳозир темирни қизифида босиб яхшироқ ора очди қилмаса бир умр боши ғалвадан чиқмаслигини англади.

— Нечун фаромуш бўлдингиз, маликам? — илмоқли савол бериб ноўнгай жимликни бузди хоқон. — Сизни таниёлмай мушқул аҳволда қолибмен.

— Ҳа, фаромуш бўлибмен, — деди Хадича бегим, ним қизил юпқа дудоқлари чети билан истеҳзоли кулиб. — Билмасменки, сиздек давру даврон эгаси манимдек ожиза қулидин нимани қизғанадур? Ахир ҳар неки боримни сизга баҳшида этиб келамен, ўлинг десангиз ўлиб, тирил десангиз тириламен! Яна не қиласай, айтинг?!

— Тилингиз асал кабидур, локин дилингизда не борини билмасмен.

— Илгари билардингиз, энди тонасиз, — узун қайрилма киприкларини пирпиратди малика. — Бадиuzzамон баҳонасида орамизга нифок солмоқчи бўлган муттагам ким?

— Адашмасам ўзингиз, маликам!..

Мана энди Султон Ҳусайн иккинчи бор дадил ҳужумга ўтиб қалтис зарба берди. Фавқулодда журъатидан қоникиш ҳосил қилганча қайтадан Хадича бегим афу тилаб ўзини пойига отишни кутди. Афсуски, яна тахмини чиппакка чиқди. Сўнг муҳаббат жунуни даъвати билан ортиқ даражада эркалаттани боис малика буткул тепасига чиқиб олганини, ҳатто қаҳрини ҳам меҳр ўрнида кўришини ўйлаб ботинан тутақди.

— Шоҳим, — деди малика, оғринганини яширмай, — аклу ҳушидин хорижда бўлғон сархуш кишидек ҳукм айтдингиз.

— Маним аклу ҳушим жойида. Таассуфки сиз ўзингизни ғофилликка соладурсиз, — секин уф тортди хоқони мансур. — Ҳакиқат бетидин пардани тушириш учун ҳозироқ Ҳожа Маждиддинни чорлаймен, токи ҳузурингизда гувоҳлик берсун. Агар ёлғонласа тириклай терисини шилдириб остига сомон тиқтирамен!..

— Ажабо, ул бадбахтни нечун эсладингиз?

— Сабабини билурсиз ёки берган фатвоингиз сабабли у Аҳмад Пирий қўлига ханжар тутқазганидин тонасизму!?

— Бунингдек тухматдин илоё Худо асрасун, олампаноҳ! — сурмали кўзларидан ўт сачратганча ирғиб турди малика. — Эҳтимол бирон нарса илинжида Ҳожа Маждиддин мунофиқлик қилғондир. Лекин мен... ўлимдин хабарим бору бундин хабарим йўқ!

— Эрта у дор остига боргандага сайрашга мажбур!..

— Сайрасун, қўрқмасмен, негаки опим ҳалол!

— Маликам, надомат чекаменки, сизга қўнгли мулкимни бериб хато қилдимму? — недир қўланка қоплади хоқон бетини. — Мұхаббат жон қатлига битган балойи азим деган машойих адашмаган экан шекилли!

— Қиблагоҳим, кўксимни чокладингиз. Ўртага покиза мұхаббатимизни тикиб гуноҳ орттиргандин кўра шахзодадин ололмаган аламингизни мендек ожиза қулингиздин олиш пайига тушғонингиздин сўйланг. Индамасам ҳали Аҳмад Муштоқ ёким Абубакр Мирзо айбларини ҳам маним зиммамга юклайсиз! Қадамингизни ўйлаб босгайсиз, оқибати шармисорлик!..

Яратган эгам, қай ердан олинган бўлса Ҳадича бегим лойи?

Ҳаял ичидаги буткул бошқа ниқоб кийди, бодом ковоклар иҳотасидаги сурмали кўзлари энди ажабтовур совуқ ёлқин сочар, гўё бир қоши хунхор қиличу бир қоши хунхор ханжар эди. Рўнарасида пушти панохи саналмисш қудратли тожу таҳт эгаси эмас, говрон ушлаган гадо тургандек ниҳоят юпқа лабларини кинояли бурди, ҳали совунимга яхшироқ кир ювмагансиз маъносида бир ишвали чимирилиб қароргоҳни тарқ этди.

— Худойим, бул малак қаҳридидин ўзинг асрагайсен!..

Жимжит қароргоҳда ёлғиз қолган Султон Ҳусайн қўнишганча Ҳадича бегим ортидан шивирлади. Ҳархолда куюшқондан чиқиб Худосини ҳам унутиш даражасига етган малика айбларини ошкора бетига соганидан анча енгил тортган эди. Бир оздан кейин эса ҳузури муборагида у атай ўзини нописанд тутгани, кесатик аралаш ижирғаниб сўйлагани, салтанат осмонини ушлаб турган устунлардан бири эканлигига рўй-рост ишора берганини

дилидан кечирди-ю, бошқатдан тепа сочи тикка бўлиб кетди.

Зифирча ёлғони йўқ: кўп жиҳатдан тақдири шу аёл илкида!

Қачондир бир сухбат чоғида Амир Алишер, Хадича бегимни бундан ҳам ортиқ суйинг, факат меҳру муҳаббатингиз кўнглингиз кўзини беркитиб қўймасин, дея ко-йинганини эслаб хўрсинди. Шоири даврон нақадар узокни кўра олган экан! Афсуски, у ҳозирга қадар Мир ўғитидан ҳам, салтанат тақдиридан ҳам, ҳатто ўзидан ҳам бир ғамзасида олам-олам сирни яширган Хадича бегим ишқини юксакроқ қўйиб келгандек туюлади. Агар шу фикр рост бўлса, маликани эмас, ўзини айблани керак, ха, факат ўзини!..

Бир хил бўшашиб ичи сидирилган Султон Ҳусайн нақшинкор мизда эҳтиётлаб қўйилган қаламу довот сари талпинди. Лекин кўнглини ишғол айлаган ҳаяжон ёки изтиробни хоҳлаганича қоғозда ифода этишига кўзи етмай бафуржа Низомий Ганжавий «Хамса»сини вараклади. Мутолаадан тез толиқди, аникроғи, зерикди. Эшик-оғани огоҳ этиб қароргоҳга ёндош ингичка нақшлар чекилган осуда хос бўлмага ўтаркан, тўкин-сочин дастурхонда сокин жило бериб турган майкўза эътиборини тортди. «На чора, улфат топмасам ўзим билан ўзим улфатмен!» — дея истеҳзоли кулди ва сира иккиланмай тилла жомни тўлғазди. Жомни лабларига тутган дамда сирли кўпираётган шаробда Хадича бегим аксини қўргандек бўлди, кўнглидан сен ҳам бахтим, ҳам кайфумсан мазмунидаги фикр кечиб охиригача симириди.

Бекасам чопон кийган ўрта ёшли бўйчан баковул хилхил пишган бедана-каклик гўшти чошлиб сузилган зарлаган кўтариб кирганда Султон Ҳусайн салтанат ташвишларини унутиб бемалол ёнбошлаган эди. Мазали овқатга тўйиб сал-пал мизғиб олгандан кейин яна чўллагандек майкўзани қўйнига тортди. Хуфтону шомни катта сахарга улаб хафсала билан ёлғиз хурсандчилик қилди. Ахийри тонг арафасида ўзини ҳам, дунёни ҳам унутиб қотиб ухлади-ю, тушида Хадича бегимни кўрди. Таажжубки, малика билан бир томони жарлик хилват дарада етаклашиб юрар, гоҳо қулогига бойқуш ноласи чалинار

эди. Ногоҳ сесканиб уйғонди. Уфқ ёришганини билиб шошила турди ва тахминан икки соатдан кейин қароргоҳга келиб мунаққаш таҳтга ҳорғин чўқди. Кечаги сұхбатни ва ҳалиги тушини эслаб сирқираётган боши бадтар оғриди. Кейин қўлларини ҳавода дўлғаганча нариберига юриб Хадича бегим тун бўйи устидан мағзава ағдаргани ва хуфиёна режалар тузиб чиққанини тахминлади. Ахийри Хожа Маждиддинни жазога тортсам маъкулми-йўқми деган мулоҳазага чўмид тафтиш гурухи билан учрашишга қарор берди. Фақат эҳтиёткорона иш юритиши, умуман, зимдан газаклаб қолган можарога бутунлай чек қўйиш йўлини қидириши лозим. Мабодо сир очилиб кетса қора қалтак келиб аввало ўзига тегмайдими? Ахир Хадича бегим билан бир тану бир жон бўлса!

Мана шундай кунда Амир Алишер ёнида йўқлигини ўйлаб ўқинган Султон Ҳусайн машваратни индин — жума куни кечки пайт аркнинг хилват бўлмаларидан бирида торроқ доирада ўтказишни мўлжаллади. Эшикоғани чорлаб аҳду кароридан огоҳ этди-ю, бошқа зарур юмушлари билан машғул бўлди. Қароргоҳга ёндош ён-ёруғ бўлмада ёлиз тушлик қилгандан кейин хос мулоғимлар ихотасида Боғи Зоғон сари отланди. Махсус фармойишига кўра кўпдан бери маълум ва машҳур чорбоғ Али Рустоий билан бўладиган жангга ҳозирланаётган эди. Мана энди бир оз ўзини чалғитиш баҳонасида ўша фармойиши қандай ижро этилаётганини билгиси келиб қолди.

Султон Ҳусайн йўлакай бир маромда елаётган оқ тулпори бошини жоме масжиди томон бурди, асрни таникли уламолар қуршовида адо айлагач, гуноҳлари учун афу тилаб Оллоҳга тавба-тазарру қилди. Ниҳоят иззатхурмат билан қаршилагани учун имом хатиб Мавлоно Ҳидоятни олқишлиб илгари босди ва бўсағадан сал нарирокда ҳалқа солиб айланаётган жулдир кийимли дарвешлар жамоасини кўрди. Кўндан бери жунунфеъл кимсалар дийдорига яқиндан назар ташламагани учунми ёки бошқа сабабданми вужудини недир қизикиш чулғади, хатто бирорини таниб хиёл қулимсиради. Ўртада қулочини кенг ёзганча депсиниб Пахлавони оламнинг тилдан тушмай қолган маснавийсини қироатга колаётган норфул қаландар Мухаммад Молоний эди.

*Чархга равшан бўлса гар ҳолим менинг,
Йиглатар юз кўзин аҳволим менинг.
Гул каби эрди агарчи жисму жон,
Қақшатиб кетди, дариг, боди хазон.*

Эй, Қодир эгам, нима ўзи хазон шамоли?

Чамаси илгари Султон Ҳусайн ғоғил қолиб Пахлавон оҳу зорини кўшиб қофозга туширган сўзларга юзаки-роқ ёндошибди. Мана энди Мухаммад Молоний товушидаги ифодаланган маҳзунлик туфайли барини бор залвори билан англади. Умр бўйи бир чумолига озор бермаган, суюнгани узган ўқдан бағри яраланган Паҳлавон надомати нақадар улуғвор! Факат ўз кўрғонини эмас, жумлаи жаҳонни ўйлаб ғаму алам чекмиш! Охир бир кун Аҳмад Пирий килган нодонлик даҳшатли қуюн каби не-не синовлардан бемалол ўтган, ҳар иккалови бирдам бўлиб (Алишербек ҳомийлигига!) кўз қорачигидек асрар келган иморатни таг-замини билан қўпориб вайрон айламаса! Токи жигарбанди зиндан комида экан, Паҳлавон хузур-ҳаловат нималигини билмас, кўнглида гина-қудур билан бирга адоват илдиз отиши ва сабр косаси тўлиб барига қўл силтаб юбориши мумкин. Орада тожу тахт тақдири кўндаланг ётгани чикора!..

Хос мулозимлар ўнглаган оқ тулпор гоҳ депсиниб, гоҳ сувлиқ чайнаб ингичка киппинади-ю, Султон Ҳусайн хаёли хазондек сочилди, ниҳоят зарҳал юритилган юғанинни ушлаб, соф тилладан ясалган нафис узангига оёқ қўймоқчи бўлган дамда овозлар тинди. Нечукким таажжубланган шаҳаншоҳ илкис ўғирилсаки, ёпирай, эгнига юнқа бўз яктак кийиб, устидан чилвир боғлаган, бошига учли кигиз қалпоқ қўндириган Мухаммад Молоний ўзи сари жадал келаётир. Қаландарлар сардори рўпарасида тўхтаб савол назари билан тикилганда эски хотиралари қўзғалиб қовоғини уйди.

— Хей, дарвеш, не муддаодасен? — деди кейин сал юмшаб.

— Муборак бўлғайким, оламиноҳ, Али Рустоий билан Паҳлавони олам ўртасида кечадурғон аломат муҳрабани байрамдек нишонлашга аҳду қарор қилмишсиз.

Ёру биродарлари томон бекитиқча нигоҳ ташлаб ол-

ган Мухаммад Молоний чинор танасидек йўғон белига осилган тим сариқ қадисини бир уриб қўйди. Таъзим бажо келтириш ўрнига ғоз тургани етмай бунингдек на-мойишкорона қилиқ қилгани Султон Ҳусайн иззат-наф-сиға симиллаб тегди. Шунга қарамай у билан охирига қадар хотиржам муомала қилишни лозим топди.

— Пахлавон, сени неча марта хизматга чорладик. Локин сен мудом саройдин кўра кўчани афзал билдинг, — деди ниҳоят Султон Ҳусайн салмоқлаб. — Балки энди пушаймон чекаётгандирсан? Агар шундай бўлса сен учун меҳримиз эшиги ҳалиям очик!..

— Олампаноҳ, ташвишланманг, пушаймонга асло ҳожат йўқ, аксинча қилмишимдин хурсандмен, — куло-хини ўsic қошларига қадар бостириб қўйди Мухаммад Молоний. — Фақат қавмдошим Пахлавон Мухаммад Абу-саид аҳволини кўрганимда ўртанурмен!..

Султон Ҳусайн авзойи ўзгариб сукутга толди.

— Ҳей, гумроҳ, қирқ даррага лойиксен!

— Йўқ, буни дорга тортиш керак.

— Пахлавони олам шаҳаншохимиз сояи давлатида кам эрмас: тили узун, қорни тўқ, усти бут!..

— Бариси тўғри, — бидир-бидир қилаёттан хос му-лозимларни қайриб ташлади Мухаммад Молоний. — Фақат... руҳида ҳам, танида ҳам кишин! Ҳой, абгорлар, қачон англайсиз ҳурлиқдаги очлик билан юпунлик тенги йўқ давлат эканини!?

— Надоматлар бўлғайким ақлу ҳушингдин адашиб-сен, — деди Султон Ҳусайн, энсаси қотганини ошкора сездириб, фавқулодда абжирлик билан гавдасини эгарга оларкан. — Ҳасад ила ғараз кўр қилиб кўймиш кўнглинг кўзини!..

— Шоҳим, сиз... кўнглингиз кўзи очик бўлса нечун сарой рутубатини кўрмайсиз? Сизнингча, Аҳмад Пирий-дек баходир ўз-ўзидин расвойи жаҳон бўлибдурми!? Асло! Ўғлонни фаҳмимча атрофингизни ўраган ахли шайтон йўлдин оздирмиш!..

Ниҳоят Мухаммад Молоний ёғлангандек силлиқ за-ранг говронини боши узра силкитганча ҳамон ўзларича уймаланиб турган ёру биродарлари томон жилди. Сира-си, у бир ихраниб бурилган чоғда нигоҳида акс этган

захаролуд таъна гўё Султон Ҳусайн жигар-бағрини тешиб юбораёди. Нима бўлганда ҳам жаҳлига эрк бермади, асли унга қирқ дарра эмас, фақат зиндан муносиб эканини ўйлаб, кейинги оёкларида тип-тикка турганча кўкка сапчиётган бедовига қамчи босди.

Шағал-тош ётқизилган кенг кўча гавжум эди. Қадамда юқ ортилган аравалар, туя-биялар, сигир ёки қўй-эчки етаклаган пиёдалар учрар, хос мулоғимлар пўшт-пўштлаб йўл бўшатишар, бир маромда елиб бораётган ок тулпор белида безовтахол ўтирган Султон Ҳусайн хеч нарсага эътибор бермай хаёл сурар эди.

Жоме масжиди рўпарасидаги майдонда ҳозиргина рўй берган ҳангома гўё хоқони мансур жисмида қачондан бери томирлаб ётган ярани тирнаб юборганди. Намунча безбетлик қилди Муҳаммад Молоний!? Бориб турган бефаросат ва манглайи шўр бир дарвеш шунча нарсани билади. Бундан чиқди хид олишга устаси фаранг хосу авом жамийки сиру асроридан воқиф экан-да. Аттангки, мамлакатда яккаю ягона хукмфармо зот бўлишига қарамай ҳаргиз кўп ғалвадан ғофил: шон-шуҳрат ҳавоси, ҳазинани тўлдириш истаги, ҳарамда ўралашиб қолаётгани, узлуксиз давом этаётган тонготар айшу ишрат теваракатрофига хушёрроқ назар согани қўйсинми!?

Муаззам пойтахт қоқ ўртасида жойлашган Боги Зоннинг кўкка санчилган улкан чинорлари ва тераклари кўринганда Султон Ҳусайн кўкси бўм-бўш эди. Тасаввурини фақат элас-элас Ҳадича бегим қиёфаси эгаллаб олганди. Не сирки, гўё малика ғойибдан жон ўртовчи нозу ишвалар йўллаб вужудини жоду килаётганди. Буни у теран ҳис этиб кечаги аҳду қарорини хаёлан қайтадан шарҳланига киришди ва бир дам хаёлдан бўшамай икки ёнида қуролли соқчилар тизилган дарвоза олдида отдан тушди. Ичкарига юзланиб бир неча қадам юрмасдан ўзи сари пенивоз келаётган Паҳлавони оламни кўрди. Зумда чехрасидаги чигиллар ечилиб ҳандон кулганча кучоқлашиб кўришиди.

— Али Рустоий қадами етгандин бери Ҳири заминини босган ваҳимадин воқифмен, — Паҳлавонни қўлтиғидан тутиб илгарилади Султон Ҳусайн. — Сиз неча бор зиёфат бериб сийлабсиз. Хўш, қандоғ одам экан?

— Кучига яраша хўран, нафсига яраша қорувли, ҳеч бир бандани ўзига тенг билмас, — деди Паҳлавон хотиржам. — Баччағар заранг ердин чинорни суғуриб олса ажабланмас эрдим.

— Сиз ондин бекорга ҳайиқмаган экансиз-да?

— Ҳайиқиши ҳар кимда бўлур, локин бу тиз чўкиш дегани эмас.

— Ҳа-ҳа, тушунамен... Худойим шундай ҳарифни лойиқ қўрганидин фахр қилгайсиз, — мийифида кулди хоқон. — Ҳимм... Дарвоқе... Жоме масжиди бўсағасида биродарингиз Мухаммад Молоний билан учрашдик.

— Биламен, Молоний ул даргоҳда кўп бўлур.

— Жанда ичра ўзини намунча димоғдор тутмаса?

— Факир билмасмен.

— Балки у Али Рустоийга даъвогардур?

— Хуросон нон-тузини еган кимса борки, Али Рустоий билан ор талашишга ҳақли! Талабгор бўлса, ана, майдон тайёр!..

Суҳбат мавзуси ўзгаргани баҳонасида Султон Ҳусайн Искалжа сафарига жўнашидан икки кун аввалроқ арк ҳовлисидаги қўшк айвонида кечган норасмий мажлисни хотирлаб жилмайди.

Сираси, ўша кезлар бутун Хуросон ва бутун дорус-салтанани жунбишга сола бошлаган ва муштоқлик билан кутилаётган жангни қаерда ва қай йўсинда ўтказиш ма-саласи қўпчилик учун кизиқ туюларди. Фақат бир нимага ақли етган ҳам, етмаган ҳам орага суқилавериб Султон Ҳусайнни чарчатиб ташлади. Ахийри маза-бемаза тортишувни тезроқ чеклаш, хусусан ашаддий ишки-бозларни тинчтиш учун хоқон қураш арк рўпарасидаги энг маъкул ва энг манзур гўша ҳисобланган сайилгоҳда бўлишини ҳеч бир иккиланишга ўрин қолдирмай таъкидлади. Жоладек ёғилган олқишиларга эътибор бермай сукут сақлаб турган Паҳлавони олам эса кутилмаганда томоқ кириб ўртага бошқа таклиф ташлади. Узоқ мулоҳаза юритган ҳукмдор, жиддий норозилик туғилганига қарамай, мийифида кулганча баходирни қўллаб-кувватлашни лозим топди ва Бори Зоғонда зудлик билан таъмирни бошлиш ҳақида фармони олий берди.

Мана, ўшандан бери иш қизғин: аллақачон чорбогни ва айникса суви қуритилган сарховузни жангга мослаштириш учун бир қанча уста-мардикор кечаю кундуз тинмай тер тўкаётган эди.

Султон Ҳусайн Паҳлавонни ёнидан бир қадам нари жилдирмай адо этилган ҳар бир юмушни қайта-қайта синчиклаб назардан кечирди. Боги Зоғон қиёфаси буткул ўзгаргани, айникса, сарховуз атрофида орасталик юзага келгани, ўзи учун алоҳида тахти равон, аркони давлатга мўлжаллаб қатор-қатор курсилар ўрнатилганидан шодланди. Айни пайтда улус учун ҳам ўнгай шартшароит яратиш лозимлигини таъкидлагандан кейин тўрда кад ростлаган муҳташам қаср сари йўл тортиди.

Кум тўшалган равон хиёбонда куздан нишона бериб сочилган барг ҳазонларни шитир-шитир босиб бораётган Султон Ҳусайн ранг-рўйида энди бояги завқу шавқдан асар ҳам йўқ эди, гўё недир жоду билан бир думалаб бошқа одамга айланиб қолганди. Гоҳо Паҳлавон дилидагини уқмокчи бўлгандек уни зимдан кузатар, Аҳмад Пиррий хусусида қай йўсин сўз очишни билмай боши котар эди.

Султон Ҳусайн ичи сидирилган кўйи Паҳлавон билан чиннидек ялтираётган мармар зинадан қасрнинг безатилган шинам айвонига кўтарилди, анчадан бери мунтазир турган тўкин дастурхонга кўз ташлаб иштаҳаси очилди. Ҳаял ўтмай енг шимариб хизмат қилишга киришган косагул қўлидан тилла жомни оларкан, жилмайганча Паҳлавонга кўз ташлади, сўнг жомни бир зарбда бўшатди. Рўпарада чордона қуриб Амир Ашишер иштирок этмаган давра бефайз бўлишини ўйлаётган Паҳлавон эса тортиниброқ озгина нўш қилди.

— Азизим, маснавийда сиз ўзингизни эмас, факирни битибсиз, — деди нихоят Султон Ҳусайн, хумори босилгач. — Чиндан ҳам фалак ҳозирги ҳолимдин хабар топса, юз кўз бирлан йиғларди!..

Паҳлавони олам жавоб қилгани шошилмай тинимсиз елиб-югураётган баковулларни кузата бошлади, қулогига оғир хўрсиниқ чалинди-ю, чархи каж ҳатто ҳукмдорларни ҳам аямаслигини ўйлаб кетди. Ногоҳ ҳоқони мансур ўзини гуноҳкордек тутаётганини сезди. Ахир, ким бил-

син, эҳтимол у Хадича бегим саъй-ҳаракати туфайли Ахмад Пирий йўлдан озганини чамалаб жони қийноқдадир, вақти-соати етиб уни дорга тортиш ҳакидаги фармони олийни имзолаши муқаррар эканлигини билгани учун ҳозирдан афсус-надомат чекаётгандир.

— Олампаноҳ, сиздан гиналаш мардликдан бўлмас, — деди Паҳлавон, хаёли бўлиниб. — Сиз фақат ўзингиз учун эмас, тожу таҳтири учун ҳам жавоб берурсиз, шундай экан ҳукм фақат сиздан!..

— Ахмад Пирий қилмиши юзада деган хаёлда эдим, кейин билсам янглишган эканмен, — деди Султон Ҳусайн, яна коса бўшатиб. — Бу мусибат фақат сизники эмас, менини ҳам, қолаверса бутун салтанатники!..

— Эҳтимол, — деди Паҳлавон сергакланиб.

— Бугунги хulosамга кўра, Ахмад Пирий ортида нечтадир аждарҳо турадур ва ҳар бири факирни бир лукма қилиб ютиш пайида! — ғазабнок чақнади шаҳаншоҳ кўзлари. — Аттангки факир на униси, на бунисининг бир мўйига ҳам тегинолмасмен!..

— Сиздек ҳоқон андиша қули бўлишига нечун ишонай!?

— Андишадин хорижда сўзлармен. Алар қошида факир ожизлигим тайин. Ҳатто ёнимда сиз билан Амир Алишер, бошқа тоғларим турганда ҳам аларни ошкора ясокқа етказиш иложи йўқтур.

— Демакки оқилона тадбир чекмоқ лозим.

— Мана бу фикрингизни маъқул билдим. Арқонни узун ташлаб қўймогим лозим. Бадиуззамон Мирзо масаласига келсак, иншооллоҳ юмшаб қолар. Айтганча, Ахмад Пирийга даъво қилишдан бош тортганини эшитган бўлсангиз керак.

— Эшитибмен.

— Шаҳзодаи жувонбаҳт кўпроқ факирдин ранжийдур, қўйнимда илон асрар эмишмен, фитна ўша илон иши эмиш!..

Султон Ҳусайн тунов куни қароргоҳда Сайд Ҳасан Ардашер чизиб берган манзарани тасаввуридан ўтказди ва қисик кўзларини йириб узун оҳ тортганини билмай қолди, сўнг: «Хе, қадрдоним Паҳлавон, факир ичмасам ким ичадур!» — дея жомга тикилди. Ажаб эмаски, олов-

ранг товланаётган майда яна Хадича бегим аксини кўрган бўлса!..

Куёш пар-пар нурланиб мағрибга ёнбошлаганда шаханшоҳ сухбатни якунлади. Жумага муқаррар қилинган йиғинда иштирок этиши зарурлигини таъкидлаб Паҳлавон билан хайрлашди. Баҳаво, хилват қасрни тарк этишини истамай, созанда-машишоқ чорламай ўзи билан ўзи ҳасратлашди. Майи ноб бағрини ёқаётган оташни ўчиришга ожизлик қилаётганини сезиб гоҳ қаср атрофида, гоҳ хиёбонларда нимадир йўқотгандек айланиб юрди. Еру кўкка сифмаётгандек тез-тез хўрсинар, чарх яна қандай зарбалар ҳозирлаётган бўлса? – деган ўйдан тутикар эди. Сўнг қушлар чуфур-чуфурига тўлган чорбоғда негадир тургиси келмай колди. Амрига кўра хос мулоғим шай қилган оқ тулпорда арқ сари шамолдек елиб кетди. Маҳобатли дарвозадан кириб бедовни сайисга топширди-ю, ҳарамни мўлжаллаб борди ва зумда Хадича бегимнинг атру ифорлар анқиётган шинам бўлмасида ҳозир бўлди.

Аллақачон бир ширин уйқуни олиб улгурган малика, кенг-мўл жойда, парқув лўла-болишлар, оҳорли адрес кўрпа-кўрпачалар оғушида, ҳозиргина жаннатни тарк этган фаришта янглиғ хаёлга чўмиб ўтирас, оппоқ ҳарир либосга ўралган нозик баданидан эҳтирос сирқиб турас, ўсмаю сурма сурилган қош-кўзлари оҳанрабоси юмшоқ-юмшоқ жон сўрар эди.

– Қиблигоҳим, нечук бемаҳал ташриф? – деди у нихоят, бўсага интиқ дудоқларини қимтиб. – Ниятингиз ожиза қулингизни эркаламоқми ёки хўрламоқ?

Ганчкорий нақшлар зарбланган, шоҳи сўзаналару гулдор дарпардалар тутилиб нозик дид билан безатилган ушбу бўлмада Султон Ҳусайн ҳамиша ардоқда бўлганини, умрининг завқу шавқка тўла энг шоҳона дамларини ўтказганини эслаб жимгина турас, кўнглига баҳор шуъласидек илиқ ҳислар қуйилаётган эди. Нози истиғно билан висол ваъда айлаб турган малика овози янграб ногоҳ ҳушёр тортди, ҳалиги сурурдан кўнглида ному нишон қолмай беихтиёр қовоғини солди, айни пайтда ярим оқшомда нечун бу учрашувга ошиқиб келгани сабабини ўйлаб тополмади.

— Шам ёруғида кўзларингизга аввалгидек телбаваш термилмакни... ёхуд чўкмакни тиладим, — деди ниҳоят дабдурустдан Султон Ҳусайн. — Сиз бунга ҳозирмусиз, йўқму?

— Ҳозирмен, истасангиз муборак пойингизда раъно баргларидек сочилурмен, олампаноҳ, — сонсиз киприклирини сонсиз ўқ килиб отди малика. — Фақат аввалгидек кўзларимга термилмак ёки чўкмак учун сабру бардoshingiz етармикин?

Султон Ҳусайн жон-жаҳди билан олға ташлангиси, ғамзадан тузоқ ясад тусланаётган хонимни даст кўтариб, суякларини қисирлатганча юмшоқ тўшакка босгиси, қайнок бўсаларга кўмиб ташлагиси келди. Аммо ногоҳ қароқлари тубида ўзига буткул ёт истак-иддао чўкиб ётганини кўргандек бўлиб бирдан совуди, аранг дереза сари судрала бориб миз устида турган шиша машрабадан гулоб куйиб ичди, сўнг маликани ҳанг манг килиб чурқ этмасдан бўлмани тарқ этди.

Сон-саноқсиз шамлар ёритган йўлакда Султон Ҳусайн қачондир Бека Султон бегим аввало Ҳадича бегим макри туфайли боридан айрилганини дилидан кечирди. Ва бутун ҳарамни босиб тушган зил-замбил сукунатни тушиб аллатовур ҳаприкиб кетди. Ҳайхот! Ҳамиша улкан қувонч, чексиз бахту саодат ҳадя қилган, салтанати боқий эканлигидан огоҳ этган маскан ушибу паллада таърифи йўқ гум-гурс фафлат оғушида эди. Анча муддат нима қилишини билмай саросималаниб қолди. Ниҳоят кўзи тушган дастлабки эпикни шитоб очди ва ўзини уйқусираганча бодом қовоқларини уқалаётган Опоқ бегим қошида кўрди.

Опоқ бегим сулувлигидан ташқари Султон Ҳусайн қўнглини овлашда мохир бўлиб, сўзлаганда тилидан бол томар, қулганда оғзидан дур сочилар эди. Ҳеч бир хотинидан кўрмаган парвариш ва дилдорликни шаҳаншоҳ ҳамиша шу малакдан кўрар, дилида унга нисбатан уйғонган меҳр тобора жўш урар эди. Фақат Худойим Опоқ бегимни энг муҳим нарса — тирноқдан кисганди. Ҳалига қадар у Оллоҳ паноҳидаги улуғ даргоҳда баҳтитаҳти тўқис эмаслигини ўйлаб азият чекар, арк ҳовлисида энагалари билан бирга чопишиб-ўйнашиб юрган шах-

зодаларни кўрганда борлигини нимадир аёвсик қовурагар, дардини бировга ёролмай, айбни кимга ағдаришни билмай қийналар эди.

Шаксиз кутилмаган ташрифдан Опок бегим боши кўкка етди, соғинч билан йўл қарайвериб тешилаёзган кўзлари чўғ бўлиб ёнди, бутун аёллик латофатини сафарбар этиб, беозор ишвалар билан кўнглида йигилиб қолган гиналарини тўка-тўка куч-кувватга тўла сархуш хожаси бағрига чирмовуқдай чирмашид...

Сираси Султон Ҳусайн яқин-орада бунақа жунун туймаган, ғаму фурбатдан бу қадар йироқлашмаган эди. Эрталаб уйғонганда ўзини онадан қайта туғилгандек беташвиш ва бахтиёр сезди. Яна рухланиб навбатдаги кечани ҳам Опок бегим кучоғида ўтказди. Бу иши бошқа танноз хотинлари ғазабини кўзғашибига амин бўлса ҳам зигирча парво қилмади. Чамаси ҳаргиз паст келишни истамай осмону фалакда учиб юрган Ҳадича бегим жизғанаги чиқиб қуишини жуда-жуда истаётган эди.

Бу тун яна ҳам завқли кечди, лекин бениҳоя қисқа туюлди, тонг тез отиб гўё Султон Ҳусайн муаттар бўйли ўткир шаробга тўймай тамшаниб қолди. Мазали ионуштадан кейин ҳаргиз нигоҳидан маъюслик аrimаган Опок бегим билан хайрлашиб қароргоҳ сари шошилди.

Султон Ҳусайн бағдодий эшик олдида аъёнлару боёнлардан ташқари хорижий элчилар, таниқли саркардалар, турли тоифа зодагонлар, шаҳар ва қишлоқ ҳокимлари, девон-хазина хизматчилари, мадраса мударрислари ва уламо-ашрофлар тўпланишганини кўриб авзойи бузилди. Эшикоғага қабул учун вақти йўқлигини, бугун факат тафтиш гуруҳи ҳисботини эшитажагини билдиргандан кейин ёлғиз қолиб ўй-фикрини пишитишга уринди...

— Жаноб қози, биласизки Хурросон тупроғини оёқости қилмоқчи бўлган Али Рустойини тиз чўқтириш билан биргаликда тожу тахтга кўз олайтирган Аҳмад Мушток ва Абубакр Мирзони жиловлаш учун бош оғритурмиз, — мажлис бошланган ҳамоно ташабbusни қўлига олди Султон Ҳусайн. — Катта мақсад йўлида чалғимаслик учун Аҳмад Ширий можаросига тезроқ нуқта чексак не дейсиз? Сизнингча ул фарзанди нобакор қандай жазога лойиқ?

— Олампаноҳ, Аҳмад Пирий айби бўйнида, жазоси ё дор, ёки бир умрлик зиндан, — зимдан Паҳлавонга кўз қирини юборди Низомиддин Муҳаммад. — Мадомики жабрланувчи Бадиуззамон Мирзо тантилик қилиб гуноҳидан ўтишимизни тилаб турган экан, биз буни инобатга тутиб жазони енгиллатмоғимиз лозим. Гулдек йигит bemavrid хазон бўлишини фаҳмимча ҳеч ким истамас.

Мажлис ахли тўғрисиям шу маъносида баравар бош ирғади.

Саросималаниб қолган Паҳлавон бўғзида хўрсиник...

— Жуда соз, — деди шоҳ кулимсираб, — қани ҳукмингизни билайлик!..

— Кафиллик эвазига озод қилмоқ лозим.

— Жаноблар, орангиздин ким Аҳмад Пирийни оталиққа оладур?

Юракни увиштириб юборгудек жимлик чўкди.

Сабаби кундек равшан, оғримаган бошини оғритиш кимга зарил, ахир, Аҳмад Пирий ғалваси кичкина ғалва эмаски тез орада унутилса! Ҳозир нима учундир юмшаб турган хоқон эрта ёки индин шайтон йўлдан уриб тўнини тескари кийиб олиши ҳеч гапмас. Ана унда тамом — кафил ўтган банда калласидан умидини узверсин!..

— Олампаноҳ, ушбу вазифани факирга юклагайиз!..

Бенихоя чўзилган жимликни ногаҳон Сайд Ҳасан Ардашер овози бузди. Одатича талаб тушганда сўзлаб, бошқа вақт сукут сақлашни маъқул биладиган устоз Султон Ҳусайн рўпарасида қўл боғлаб турар, сокин чехрасида бир хайриҳоҳлик жилваланар эди. У хоҳиш-иродасини такаллуф билан тортиниб ифода этгани шаксиз Султон Ҳусайн кўнглига чўғ ташлади. Хоқон нигоҳини орифи маонийдан узиб ҳайратини яширолмай қолган Паҳлавони оламга қадади, сўнг мамнунлик билан эртагаёқ Сайд Ҳасан Ардашер кафиллиги остида Аҳмад Пирийни зиндандан озод этиш ҳақидаги фармони олийга имзо чекишини эълон қилди...

Башнилар боб

ЧАРХ АЗАЛДАН БЕҚАРОР

Хозиргина елкасидан ҳўл кум тўла қопни улоқтирган Паҳлавон ногоҳ Зулфизарни эслаб кўкси увалгудек уф тортди, кўлрўмоли билан терга фарқ чўяндек қорайган бети, томирлари бўртиқ бўйини арта-арта кумушдек жимирлаб оқаётган Султония ариғи сари юрди. Сарғимтирик ажриқ-майса гиламдек тўшалган соҳилда ёнбошлаб хаёлга толганда қулоғига шин-шип қадам товушлари чалинди, секин ўгирилиб жадал келаётган Дарвеш Мухаммадни кўрди ва қалин лабларига қулги қўнди. «Моҳинур кўйида савдои бўлғон!» — деб кўйди ичидা...

Кейинги кунларда Паҳлавон талабни бир неча баробар қаттиқ қўйгани сабабли машқлар нақд дўзах азобига айланди. Ич-ичларида норозилик тоғдек ўйилган бўлса ҳам ўн сара йигит чурқ этмай амрига бўйсунар, ҳар бири шундок кўз ўнгига ҳам бўйига, ҳам энига ўсар эди. Аммо ҳалиги кора тошдан ҳамон кўпчилиги аламзада — лаънатини Мухаммад Алидан кейин фақат жияни бир ёқли қила олди, холос. Хозир у ўшани елкалаб қир ошиб тушган, ортиқ зўриккани боис нафаси тиқилиб ҳансирар, тердан яктагининг олди-орқаси оппок шўрлаган эди.

— Ҳорманг энди, тоға. Сувга термилиб фол очасизму!? — деди Дарвеш Мухаммад, китмирана оҳангда. — Ёким андин оқиом кўрган тушингиз таъбирини сўрайсизму?

Гарданини қашлаганча Паҳлавон бир хил хўрсинди, жилмайиб ёнида чўккан Дарвеш Мухаммадга юрагини бўшатгиси келдии негадир ийманди. Ахир, бу не кўргилики, омади чопиб турган бир пайтда бариси чаппасига айланса! Худо ёрлақаб юмшаб турган Султон Ҳусайн яна тўнини тескари кийиб олди, орифи маоний Сайд Ҳасан Ардашер кафиллиги эса чиппакка чиқди. Энди Аҳмад Пирий озодлик ҳақида ўйламаса ҳам бўлади: ё дорга тортилади, ё зинданда чирийди. Баччағар энадан пешонаси шўр туғилган экан!..

Паҳлавон чидолмай кетиб яланг кўқрагига шалоплатиб урди, сўнг Дарвеш Мухаммадни ҳайратта солганча иргиб турди-ю, тасмадек буралиб оқаётган ариқ ёқалаб тез-тез узоклашди. Қизифи, қаёққа бораётганини ўзи билмасди. Бир пайт хушини ўнглассаки, осмону фалак тубига тикилган кўйи ола-байдоқ бир тепаликда чалқанча чўзилиб ётиди...

Тунов куни Султон Ҳусайн тафтиш гурухи йиғинида чикарган фавқулодда ҳукм шаксиз Паҳлавон дилига умид уруғини экди. Ҳусусан Сайд Ҳасан Ардашер тап тортмай жонини ўртага тиккани бошини кўкларга етказди. Аникроғи, Аҳмад Пирий жазодан бутунлай қутилаётган каби енгил тортган, ўғилхони билан бутунлай ярашиб олиш, орадан ўпка-гинани кўтариш, элга ош тортишни чамалаган эди. Кейин бир гап бўлар деб ўзини овутарди, ахир, болта тушгунча кунда дам олади-да...

Ўша куни Паҳлавон қайта-қайта миннатдорчилик билдириб Султон Ҳусайн билан иссиқ ҳайрлашди-ю, қувончли хабарни Амир Алишерга етказиш учун Унсия сари ошиқди. Ҳали соғайиб улгурмаган ранг-рўйи заъфарон шоир билан қоронғи тушгунча эшилиб дардлашди. Ахийри муридлар билан гавжум такяга толиқиб қайтди ва кузнинг тушунуксиз ҳазинлик билан йўғрилган узун тунини деярли бедор ўтказди. Тонг-сахарда бомдодни ўзгача бир ихлос билан адо этиб, нонушта қилишни истамай жадал йўлга тушди. Негаки эрталаб девондан шаҳаншоҳ имзо чеккан фармони олийни олиб кечикмай Ихтиёриддин қальясига бориши ва Аҳмад Пирийни зиндан комидан ўзи етаклаб чиқиши тилагида эди. Ҳадемай узоқ айрилиқдан кейин ўғилхони дийдори насиб этишини ўйласа дилида ҳузурбахш нарса қўзғалар эди. Афсуски, қувончи узоққа чўзилмади. Чархи каж аллақачон бошқача ҳукм чиқариб кўйган экан, хей, дариф!..

Шўрлаган яйдоқ тепаликда Паҳлавон яна қанча хаёл суриб ётганини билмайди, қай бир вақт оғир қўзғалиб чарх бекарорлигидан алам-ангиз нолий-нолий ортига қайтди, ариқ ёқалаб озгина юргандан кейин иттифоқо теварагига аланглаб келаётган Дарвеш Мухаммадга йўлиқди.

— Бу ёқларда нима йўқотибсиз, тоға? — яна илжайиб ҳазил отди Дарвеш Мұхаммад. — Ҳар нимаики топибсиз бўлишамиз! Розимусиз?

Энди Паҳлавон тўкилгудек алфозда оёғи остидан яна бир фалокат чиққанини узук-юлук баён қилишга киришиди. Ногаҳон кўз ўнгидага патқаламни сиёҳдонга ботириб фармони олий битиш учун маҳтал бош мунший ва жимжит кароргоҳга атру ифор таратганча сўроқсиз бостириб кирган, тўкилиб турган фарангий либоси ва тилла тақинчоқлари нозик адо қадду қоматига ярашган Ҳадича бегим гавдаланди-ю, дарди-дунёси яна ҳам қоронfilaшди. Маликанинг кутилмаган ташрифидан ҳам кўра у еткизган хабар мунаққаш тахт икки ёнида салобат билан тизилган аъёнлару боёнларни ёғоч мисоли қотириб қўйганини ҳозиргидек эслайди. Шубҳали муждадан айниқса Султон Ҳусайн кўпроқ ҳайратга тушган, ҳатто қаҳруғазабга миниб саросималангани боис каломи оғзида қолган эди.

Ҳадича бегим аллақачон бутун Хурросон унутиб юборган, таъбир жойиз бўлса, аллақачон қаро ерда суюксаягигача чириб битган Юсуф Тархон номини тилга олганда товуши бошқача жаранглаганини сезиб Паҳлавон хавотирига хавотир қўшилди. Качондир тақдир тақозосига кўра омади юришмаган Юсуф Тархон жонини, ахли аёлини ва мол-мулкини кутқариш учун Эрон сафарига отлангани, ярим йўлда бедаво лангга чалиниб бандаликни бажо келтиргани эл оғзида юради. Буни қарангки, суллоҳни бало ҳам урмаган экан, у қачондан бери ёлғоняшиқ гаплар тарқатиб қулай пайт пойлаб ётган экан. Мана энди, Хурросон узра қора булутлар тўдалашганидан фойдаланиб, Абубакр Мирзо ва Аҳмад Муштоқ билан алоқа ўрнатибди. Нобакор Аҳмад Пирий эса ўртада бўзчининг мокисидек катнаб воситачилик қилган ҳамда алар кутқусига учиб Бадиuzzамон Мирзони орадан кўтариш тадбирини чеккан!..

Ҳадича бегим бир дам сукут сақлагач, истехзо аралаш, Абубакр Мирзо ҳамтовоқлари ҳомийлигига Амир Мўғулни тинчтишиб Астрободни эгаллагандан кейин Ҳирот сари юриш қилиш ниятида эканини айтганда Султон Ҳусайн мунаққаш тахтда яшин урган каби беҳол ўтириб қолгани сира Паҳлавон хаёлидан жилмайди. Нихоят упа-

элик чапланган бетида афсус аралаш киноя ифодаланган малика: «Камина мулоzимлари қўлга туширган ушбу нома барини исбот этадур. Ахмад Пирий қўйнидан топилғон!» — дея ниҳолдек эгилганда Паҳлавон яна ҳам эсанкираган ва етмиш икки томиригача зирқираб кетган эди.

Зумда мактубни ўқиб тугатган Султон Ҳусайн гоҳ Низомиддин Муҳаммад, гоҳ Аминбек сардор, гоҳ Шамс полвонга заҳрини сочганда ва ҳузурига Ахмад Пирийни келтиришларини буюрганда Паҳлавон Худодан ўзиға тўзим тилади. Тахминан бир ярим соатдан кейин қароргоҳда оёқ-қўли кишанланган Ахмад Пирий пайдо бўлганда борлигини куйдирган ҳасрат ўти оламга татигулик эди. Битмас-туганмас ўша изтироблар ушбу лаҳзада ҳам вужудини аёвсиз ёқаётир, аёвсиз! Энг қайгули жойики, дафъатан баччагарни танимаган — ўкинган, аниқроғи, озиб-тўзган, қулоқ-чаккасини патаклаган сочу соқол босган, қўзлари киртайиб, бурни сўнпайиб қолган Ахмад Пирий яқин-яқингача бағрида муқим ўрнашган, умрини безаб келган суюнчик бўлганига ишонмаган. Ҳайхот! Тириклиқ айвонидан тоабад қадами узилганига имон ўгиргандек у титранганча пойгакда тиз чўкиб турар, чамаси хеч нарсани кўрмас, бир сасни эшитмас эди. Ахийри Султон Ҳусайн ишораси билан бош мунший ҳалиги мактубни товуш чиқариб ўқигандан кейингина хиёл сергакланди. Кўзлари паҳтаси ағдарилган хоқон: «Хой, бандай ожиз, мундин хабаринг борму?» — деб сўраганда истаристамас бош иргаб тасдиқ ишорасини берди...

— Ана шунаقا, жиян, ишқал бўлди, ишқал, — беҳафсола қўл силтади Паҳлавон. — Қизифи... Султон Ҳусайн... яна қўпчилик суиқасд бобида Хадича бегимдин гумондор эди. Энди малика оппоқ!

— Ақлга сиғмайди, — елка қисди Дарвеш Муҳаммад. — Ахмад Пирий аждар тахлит кимсалар билан қандай топишиди экан?

— Баттол гуноҳкорман деб тўтидек такрорлар. Лоқин ҳамтовоқларини эсламас. Улар айбини очишга қолганда тилини ютгандек гунг. Эрта товонини тилиб тузтиқсалар сайраса керак. Ана кейин бошини кундага қўйиб чопадурлар.

Паҳлавон куйинганича бор: охир-оқибат Аҳмад Пирӣ, барчани таажҷуб гирдобига улоқтириб, тожу таҳтғанимлари билан асосан ўзи алоқа ўрнатганини, ҳатто Бадиuzzамон Мирзога сунқасд ўзидан чиққан ташабbus эканини ошкор айлади. Ҳалиги мактубда у вазифасини оғишмай адо этса бўйи баробар мукофот олиши, келгусида баланд мартабага миниши кўрсатилган, шунинг билан бирга, тожу таҳтга номуносиб Султон Ҳусайн Бойқаро кечаю кундуз Хурросон қонини сўраётган очофат ва тажовузкор зулукка қиёсланганди эди. Айниқса, сўнгги жумлада ҳадемай салтанат ҳақиқий эгасини топишига аник ишора борлиги қудратли лашкар ҳимоясида бир неча йилдан бери дадил юрт бошқараётган ҳукмдорни жазавага солиб юборганига заррача шубҳа қилмаса бўлар эди.

Хадича бегим ёлланган хос хуфиялари маълумотига суюниб айтишига қараганда, Юсуф Тарҳон одамлари Астробод, Балх, Марв ва ҳатто Ҳирот атрофларида изғиб юрибди. У қачондир бирон-бир важга кўра Султон Ҳусайндан азият чеккан кимсалардан тахминан беш минг нафарга яқинини тиш-тирноғигача қуроллантиргани етмай, ўйқ ердаги уйдирмалар билан улар ҳар бири қўйни ни пуч ёнқоқка тўлдирган!..

Агар Паҳлавон адашмаса, ўшанда Тангри инояти билан Хурросон тўлалигича Султон Ҳусайн тасарруфига ўтганди. Шунга қарамай мамлакатда Султон Абусайд Мирзо тарафдорлари таъсири кучли эди. Айниқса дасти ҳам, тили ҳам узун шаҳзодалар Улуғбек Кобулий ва Султон Маҳмуд Мирзо беиниззатона ўлим топган оталари сабил қолдирган беҳисоб мулкка эгалик қилиш иштиёқида куйиб-ёнар эди. Ниҳоят улар ниятларига етишиш учун қон ҳиди анқиб турган битимга имзо чекишиди, Марв ва Балхни талаб, қиличлари тифини Ҳирот сари ўнглашади. Султон Ҳусайн Амир Музаффар барлос билан биргаликда сафлаган сара қўшинда Паҳлавон ҳам бор эди. Ва у нафси бало учун оққан дарё-дарё қонга гувоҳ ўтиб қанчалар азият чекмаган!

Яхшики Султон Ҳусайн бутун ташабbusни қўлга олиб, кечиктиримай ака-укани тавбасига таянтириди. Ҳар икки вилоятда осойишталик ўрнатиб қайтар экан, афсуски, Андхуй шаҳри остонасида яна бир кутилмаган кулфат

содир бўлди. Туғишганим деб чексиз меҳр бергани шахзодаи жувонбахт Мухаммад Умар Мирзо (Жаҳонгир Мирзо авлодидан, Халил Мирзонинг ўғли) исён кўтартганини эълон қилгач, нуфузли лашкарбоши Юсуф Тархонни оталиқ ва маслакдош билиб олий ўрдugoҳни тарк этди. Тез орада Мухаммад Умар Мирзо Юсуф Тархон ташабуси остида Гармсер билан Қандаҳорни тасарруфига киритди, Қандаҳорда аскаргоҳ қуриб зафар нашидасини суриш билан бирга, Ҳиротни олиш режасини тузди. Аммо Султон Ҳусайн коплондек ташланганда қўли қисқалик килиб ўлим шаробини нўш айлади. Пихини ёрган Юсуф Тархон эса беш-үн абжир навқари билан жуфтагини ростлади. Мана энди у ўшандада ушалмаган орзусини ушатиш тилагида бўлса керак. Қайси бир узок қариндоши қизига уйланган Мухаммад Умар Мирзо хунини талаб қилиш баҳонасида таҳтга қўнмоқчи!..

Лекин ҳолва деган билан оғиз чучимайди-да!

Умуман Юсуф Тархон катта куч тўйлагани, суюги ҳарбу зарб майдонида қотгани ва шижоатли саркарда сифатида танилганига қарамай Султон Ҳусайндек кудратли ҳукмдор билан очик-ошкора жанг қилиши душвор эди. Демак ўлиб-тирилиб мухолифат аҳли билан музокара олиб бораётганига ажабланмаслик керак. Қолаверса Аҳмад Муштоқ ёки Абубакр Мирзога унинг ҳомийлиги сув ва ҳаводек зарур эканлигини англаш унча қийин эмас. Фақат улар қалтис дамда, бошқа мухим жумбоклар кўндаланг турганда, Бадиuzzамон Мирзони йўлдан олиб ташлашдек манфаатларига унча мувофиқ тушмайдиган, можарони ортиқ даражада чигаллаштириб юборадиган масалани ўртага қўйишгани сира аклга сифмайди.

Алалхусус, ҳозирги вақтда Аҳмад Муштоқ Бека Султон бегим билан Бадиuzzамонни паноҳига тортгани ва алоҳида иззат-икром ила она-бала пенонасини силаб келаётганини назардан қочирмаслик керак.

Қолаверса, бутун саройни нигоҳ илғамас тўр билан ўраётган Ҳадича бегимнинг ҳусусан Бадиuzzамон Мирзога муносабати ҳақидаги узунқулоқ гаплар Ҳирот кўчалари ва гузарларига сим-сим оралай бошлагани ҳалиги таҳминни чиппакка чиқараёттан эди.

Қайси куни кечқурун Унсияга ташриф буюрган Паҳлавон Амир Алишер оғзидан шаҳаншоҳ Ҳадиҷа бегим билан сулҳ тузинида шошилгани сувни бадтар лойқалатиб юбориши мумкинлигини эшиитганда афсус билан бош тебратди. Қисқа жимликдан кейин сұхбат беихтиёр муҳолифат тобора чуқур томир отаётгани, Ахмад Муштоқ билан Абубакр Мирзо қоронғида Юсуф Тархондек дөғули билан топишгани бенихоя қалтис ходиса эканлиги устида борди. Хайриятки яқинда Амир Аҳмад Ёрий тасарруфидаги күшин Фароҳ вилоятига ёпирилиб кирганда омади чопишига ишонмаган Абубакр Мирзо Балх сари юзланиби. Яна муҳими Султон Ҳусайн куббатул-ислом бўсағасида Абубакр Мирзо нобакор Аҳмад Муштоқ ва Юсуф Тархон билан бирлашиб ҳаракат килишига йўл кўймаслик мақсадида Амир Музаффар барлосни сараланганд илғор лашкар билан ўша тарафга жўнатибди. Ҳартугур тожу тахт тақдири кил устида! Бунақа шароитда шаҳаншоҳ Али Рустоий билан бўладиган жангни тўхтатиши эҳтимолдан холи эмас...

— Тоға, чамаси Бадиuzzамон Мирзо қуюшқондан чиккан мунофиқлар ноғорасига ўйнамакда, — терак остида хомуш ўтирган Паҳлавонга зимдан тикилиб сўз қотди Дарвеш Мухаммад. — Агар у отаси бетига бу тахлит оёқ кўйишдин тийилмаса юртда бутунлай парокандалик рўй бермасму?

— Оббо, жиян-еј, худди ҳарбий вазирдек фикрлай-сен, — пишанг берди Паҳлавон. — Гапинг ўроқ каби тўғридур. Локин сен бу дарди бедаво ғалваларни кўйгин, камина аралашиб тургани ҳам етиб-ортадур.

— Айтдим-кўйдим-да, тоға.

— Айтдинг-кўйдинг... Ҳимм... Қачон сен баччағар ўз кўмачингга кул тортишни ўрганасен?

— Кафас қўлтиқлаб ёт эшикка борганим етмасму? Ўлайки ҳалига қадар бунингдек девоналиникни хосу авом кўрмаган бўлса керак.

— Муҳаббат иши шу-да, бўтам, — Паҳлавон тасаввуррида патқалам туттган Зулфизарни жонлантириб бир орзиқди. — Сенга айтсан... шу... отам чекига ҳам шунақа вазифа тушган экан. Бобом бир қоп олма орқалатиб юборган. Қайнотаси тушгур уч кун кўйвормай ҳам

мехмон қилган, ҳам заранг ерини чоптирган, кузатар чоғи топганимиз шу деб бир боғ пиёз берган!..

Ер сузиб ўтирган Дарвеш Мұхаммад Пахлавон инонихтиёрини олис хотираларга бергани, йўқлик қаъридан пайдо бўлган пари савдоси айни пайтда қайтадан жонини қийноққа солаётганидан бехабар эди. Синчилик ҳадисини олган тоғаси зимдан кўнгли дафтарини ўқиётганига амин бўлиб ўнгайсизланар, бўғзида гўё айтилмаган сўзлари потирлар, хаёли илк бор Ҳазрат шоир ғазаллари орқали гавдаланган, кейин тўсатдан жимжит кўчада кўриниш берган малак билан банд эди.

— Жиян, ғам ема, Амир Бурҳониддин бугун бўлмаса эрта ховридан тушар, — деди Пахлавон, ўзини мамнун кўрсатишга тиришиб. — Қизини ўзи қўйнингга солмаса отимни бошиқа қўямен. Фақат сен тезроқ орқа-олдингни йиғиштири, иншооллоҳ тўй қилурмиз!..

— Менимча подшоҳ билан орангиз бузилгани Амир Бурҳониддин учун яхши дастак! Факирдек мирқуруқни бошига ёстиқ қилмас қаторлашиб вазирзодалару бекзодалар турганда!..

Дарвеш Мұхаммад ошкора тарзда Аҳмад Пирий хиёнати мувозанат кўприги пойдеворини жойидан қўзгатиб юборганига ишора берганини англаб Пахлавон пешонасини тириштириди. Сўнг, ўзидан ўтганини ўзи билиб, астойдил дарду ғамини бўлишишни истаётган ўн сара йигитни машқгоҳ ўртасида сафлаб бугун адo этиладиган асосий амал ҳақида қисқача тушунча берди. Тахминан уч газ баландликда кўндаланг ўрнатилган ёғочга арқон билан осилган кум тўлғазилган қопни кимдир охирига қадар тортиб зарб-ла қўйиб юборади, кимдир кифти билан туритиб ортга қайтаради. Юзаки қараганда оддий-осон туюладиган, асли бенихоя машақкатли ва мураккаб бу амал шогирдларда ҳамишагидек катта қизиқиши уйғотди, адo этингга қолганда эса Мұхаммад Али, Дарвеш Мұхаммад ва Оға Қосимдан бошқаси ярамади. Дарҳақиқат ваҳима солганча хаволаниб келадиган зил-замбил қон зарбига ҳар ким ҳам туриб беролмасди.

Кутилган натижа бўлмагани учун Пахлавон қовоғини осилтирганча тескари ўгирилди, ўзича тўнғиллаб жадал ариқ сари юрди, ҳаял ўтмай изига қайтди. Пешонасини

қоплаган реза-реза терни сидириб ташлагач, ушбу қопни жиддий рақиб санаш, фақат унинг сиртини кўрмоқ билан кифояланмай, залварини борича хис қилмоқ лозимлигини қайтадан куйиб-пишиб тушунтириди. Фахм-идрок ва илм йўқ жойда хеч қачон самара бўйламаслигини, хусусан амалсиз кучни сафарбар этиш душворлигини, усул қўллаш ёки хужумга ўтиш олдидан бир нуктада йигилмаслик, айниқса рақиб имкониятини менсимаслик охироқибат мағлубият эканлигини майдалаб узоқ шарҳлади. Ахир, қачондир бу сиру синоат тагига етгунча ўзининг она сути нақд оғзидан келмаганими!?

— Мана, ўрама чил... девусулни олайлик, барчангиз ўлгудек ишқибоз бўласиз, локин ижросига келсак бўшбаёвсиз!..

Бир муддат мулоҳазага берилиб раҳматли падари бузрукворини эслаган Паҳлавон маъюсона жилмайди, ниҳоят борлиғида недир шижаот қўзғалиб, томирларида қон қўпириб, аллақачон ҳолдан тойган ўн сара йигитни жуфтлай-жуфтлай бир-бирига рўпара қилди, кураш ҳадислари ичида энг хатарлиси, энг мураккаби хисобланган девусул ижросини яна неча бор кўрсатиб чеккарокқа ўтди ва улар қийқирганча бошлаб юборган жангу жадални зеҳн солиб кузата бошлади. Сираси улар, ҳали кутганидек пишиб етилмаган эса-да, умуман бел тутишмак бобида чакки эмас. Агар шу йўсин талабни қаттиқ қўйса иншооллоҳ ахийри нияти ушалади: ҳар бири эл назаридаги кураги ер искамайдиган баҳодирга айланади.

Паҳлавон яна билган-кечирганидан сабоқ ўргатиб анчайин қаноат топгандан кейин ариқ бўйида Дарвеш Мұхаммад билан нима хусусдадир шивирлашди, сўнг: «Кўнглингни тўқ қилгин! Тофант тутган жойини кесмаса қўймас!» — деди-да, маъноли қўз қисганча такя сари жўнади. Вақт эндиғина асрдан ўтганди, шунга қарамай аллақачон ҳовлини чукурлашганча муридлар тўлдира бошлаганини кўрди ва кечки овқатни ҳар ким хоҳлаган пайтда сузиш мақсадга мувофиқ эканини таъкидлаб Салим калтани огоҳлантириб қўйди.

Одатича Паҳлавон ёзлик кўшкнинг офтобда сокин товланаётган мовий гумбазига тикилиб Аҳмад Пирийни эслади, таассуф чекишдан бошқа чораси йўқлигини ўйлаб

девори ғиштин махсус бўлмада иситилган сувда хафсала билан ювинди. Сарой мажлиси ёки тўй-ҳашам учун мўлжалланган охорли либосларини кийди, ҳатто ўзини даҳлиз кунжагидаги тошойнага солиб, бошига симоби салла ўради ва ниҳоят Лочинни миниб йўл торти.

Хозирча Паҳлавон қаёққа не мақсадда кетаётганини ҳатто ўзидан ҳам яшираётгандек эди. Мийигида сокин кулиб, гоҳо ўзи билан ўзи масала талашиб, қулокларини чимирганча ингичка кишинаб қўяётган қадрдони Лочинни қичаб бораверди. Кулолон маҳалласи ўргасида қад ростлаган қўш ошёнали иморат кўринган заҳоти қўқси енгилгина қалқиди. «Эй, Худо, Зулфизар қарши олса-я!» — дея шивирлар экан, дўнг пешонасини реза-теза тер қоплади.

Паҳлавон кошонадан қолишмайдиган маҳобатли бино деворларига зарбланган турфа ранг кошинларни ҳайрат аралаш томоша қила-қила отдан тушди ва қамчин дастаси билан дарвозани қоқди. Бетоқат кута бошлаганда ногоҳ шовур эшитилди, зулфин шикирлаб рўпарасида Амир Бурҳониддин пайдо бўлгач, чехраси нурланиб салом берди. Ҳарҳолда таниқли мезбон кутилмаган иззатли меҳмон ташрифига бефарқ қолмади, шошганини билдирмай уни лутф билан ичкарига чорлади.

Бир неча дақиқадан кейин Паҳлавони олам кундуз бўлишига қарамай биллур қандилларида қўша-қўша шам ёқилган, ганчкорий гул-нақшлар кесилган шинам бўлмада, тўкин дастурхон ёзилган миз ёнида, қават-қават шоҳи-адрас кўрпачаларда бамайлихотир чордона қуриб ўти-рар, даромадни нимадан бошлаш хусусида жимгина бош котираётган эди. Бир пайт токчада турган шатранжга кўзи тушиб беихтиёр илжайди, айни пайтда ҳозироқ эшикдан Зулфизар кириб келгандек, рўпарасида ийманибгина тўхтаб ҳол-ахвол сўрайдигандек юраги ўйноклаб кетди.

Кўпни кўрган, оку қорани таниган, беҳисоб дунёвий ва рухоний илм эгаллаб бутун Хуросонга довруқ таратган соҳиби хонадон чехрасида недир ҳайриҳоҳлик, недир малол акс этган, ҳаргиз ўзини атай хушнуд кўрсантишга уринар, ора-сира қадамларига ҳасанот деб такрорлаб қўяр эди.

— Биродари азиз, сизга аёндур, — ниҳоят у ноўнгай жимликни бузишга журъат этди, — ким турадур салтанаатда хуруж қилмиш ғалва тепасида?

— Факир бундин бехабармен, — деди Паҳлавон малол аралаш.

— Ҳа-ҳа... Узр... Локин наҳотки Аҳмад Пирийдек жигарингиз ташлағон қадамга ҳеч қизиқмапсиз? — энди ошкора кесатди аллома. — Сиздек одам иснод остида колғони ўётлидур. Афсус, кўп афсус!..

Кўксидаги яраси иккинчи бор тирналган Паҳлавон анча муддат бош кўтармай тумтароқ ўйлар оғушида тош қотди, Амир Бурхониддин сув келмай қулоқ боғлашни маъқул топганини эътироф этаркан, бирдан этак силкиб жўнамоқчи бўлди.

— Тақсир, фақир Аҳмад Пирий нодонлигини муҳокама қилиш учун келмадим ҳовлингизга, — деди ниҳоят шайтонга ҳай бериб. — Худо ҳақи бошқа тилакдамен. Розилик берсангиз сўзлайн.

— Қулоғим сизда, баҳодир.

— Хўш, бу... Тақдир ишики.. кўкда ҳур учғон қуш қафасга тушғон эрди, буни кам билиб қанотларини қирқибсиз. Сиз уни аяб яна озод қилишингизга умид боғлан ган эрдим.

Сукут сақлаганча Амир Бурхониддин нон ушата бошлиди.

— Факир кафилмен, ҳалига қадар бирон-бир гулшан гулига қўнмаган, ҳатто назар ҳам солмаган, — ўйчан қиёфада кузалган соқолини тутамлади Паҳлавон. — Сизга маъқул эмасму? Ёки бошқа эшиқдин киши келиб кўнглингизни овлабдурму?

— Мухтарам зот, ишонинг, маъқулмас десам ярашмас, ёлғонлаган бўламен, — пурвикор чехрасига атай хокисорлик тусини берди Амир Бурхониддин. — Бошқа тарафдин ҳавотир қиласи мен. Афсуски биз ўстирган гул... айтгулиги йўқ!

— Ҳай-ҳай! Бу қандоғ такаллуф!?

— На илдизи, на япроғи, на ранги, на бўйи бор!

— Гап бу ёқда денг. Офарин!..

— Яна анифики, бир ному нишонсиз нарса!

— Тани ҳам, жони ҳам тутқун ўғлонга шунақаси муносиб!..

— Хижолатга қўйдингиз. Колган жавобни фурсати билан айтсам!

— Маъқул, мавлоно... Фақат каминани чалғитиб... Хожа Афзалиддин ёки Хожа Маждиддин этагини тутсангиз у дунё-бу дунё кечирмасмен. Яна ёмони икки ёш уволига қолурсиз!

— Икки ёш уволига!? — товушини кўтарди Амир Бурхониддин, ногоҳ кўзлари пахтаси ағдарилиб. — Бу нима деганингиз? Худо ҳаки англамадим!

— Хўш, деганимки... Жияним Дарвеш Мухаммад сиз ўстирган гулга ошиқи бекарор бўлуптур, — калава учи топилгандек севиниб сўзлади Паҳлавон. — Адашмасам Моҳинур ҳам у билан аҳду паймон қилғон!..

Чамаси Амир Бурхониддин ҳар нимани кутган бўлса ҳам бу муждани кутмаганди: мийигида қувларча қула бошлаган Паҳлавонга тикилганча бўзариб қолди. Сўнг ихчам кузалган мош-гуруч соқолини тутамлай-тутамлай гумаштаси Эсонбой орқали завжай ҳалолини чорлади. Бўсағада бетига ҳарир дуррачасини тутиб Опоқ бека — Зулфизар пайдо бўлди. Ҳайтовур Паҳлавон унга қарагани ботинмади, қарамаган эса-да, атру ифорга чулғанган қадду қомати латофатини ҳис этиб турар, негадир, Худо ҳаки, факир ўзимда адашибмен, деган ўй миясини чирмаб олган эди...

— Хотин, — деди Амир Бурхониддин, — юрт кадхудоларидин бири саналмиш Паҳлавони олам катта бошини кичик қилиб совчиликка келиптур, не дейсан?

Эри товушидаги истеҳзо-таъна оҳангини сезган Опоқ бека нигоҳида недир учқун ёнди, «Совчи муборак бўлғай!» — деди астагина. Сўнг минг андишаю минг истиҳола оғушида зимдан, ҳарир дуррача панасидан иззатли меҳмонга қўз қирини юборди.

Сираси у Паҳлавонни дарвозадан кирган фурсатдаёқ қўрган, кўнгли бир бурчига чироқ ёқилган, бир бурчига зулмат чўккан эди. Не бўлганда ҳам ёнида очилиб-сочилиб турган, муҳаббат осмонида қанот қокиб учишга шай жигаргўшаси Моҳинурни бир меҳр билан юмшоққина туртган, ох, дилим ҳамдами, анов меҳмон баҳтинг учун

кафил, деган, ўзини босолмай уни қайта-қайта қучган, эркалаб ўлган, суйган эди.

— Моҳинур Дарвеш Муҳаммад бирлан ахдлашиптур, — яна энсаси қотиб пўнгиллади Амир Бурхониддин. — Бул савдодин хабаринг борму?

Энди Зулфизар қалам сурилган ингичка қошлиарини чимирганча ўйга толди, ким билсин, шу лахза тасаввурда бир фидираги ариққа ботган аравани бир зарбда кўчага суриб кўйган йигитнинг келишган қадди-басти гавдаландими!?

— Хабарим бор! — деди у кутилмаганда.

Амир Бурхониддин ўзидан ўтганини ўзи билиб ногох олайди, эрида рўй берган ўзгаришни сезган Опок бегим тисарилганча сукунат қоплаган хонани тарк этди. Ва ҷўзилиб кетган зил-замбил жимлик Паҳлавонни яна бир бор синовдан ўтказгандек туюлди. Аниқроғи, энди сухбат турли мавзуларда борса ҳам қовушмади, ҳатто Паҳлавон бир чўпон қимматпуруш бир чорвадор бойни кўй бозорида қандайчув туширгани хақида айтган латифа ҳам иш бермади. Ниҳоят у мулоzим дастурхонга тортган иликли паловдан бир-икки ошам тановул қилгандан кейин тез кунда Оллоҳдан яна дийдор насиб этишини сўраб Лочинда жўнаб кетди. Анча кеч бўлиб қолганига қарамай Паҳлавон тўғри Кўштерак маҳалласига бориб Гулсадаф билан учраши, синглисини Амир Бурхониддин фикридан огоҳ этиб тўйни тезлаштириш лозимлигини орага қистирди. Ҳамон ўғлидан норозиланиб юрган Гулсадаф қулоқларига ишонмади, яна денг бир севинса, бир қайғурди. Ахир, дасти ҳам, тили ҳам узун Ихлосия мадрасаси бош мударриси билан қуда-андада тутиниш нималигини ўзи биладиган тарозига солиб улгурган эди-да.

Хархолда Гулсадафнинг оёғи олти, қўли етти бўлиб қолганини сезиб Паҳлавон руҳланди. Энди у Гулсадаф қошига кун ора келар, гоҳ қимматбаҳо мато, гоҳ тиллақумуш тақинчоқ ташлаб кетар, сен сепга ўхшамоғи кераклигини таъкидлашдан чарчамас эди. Айни пайтда Дарвеш Муҳаммадни тергашини кўймасди, бир амаллаб қаллифинг билан учрашгину гапни охиригача пиширгин, деб тихирлик қиласарди. Жияни қувлик билан мийигида кул-

са жиги-бийрон бўларди. Талабга кўра «Ихлосия» мадрасасига ташриф буюрганда Амир Бурҳониддин қовоғини очмаса ҳам сир бой бермас, у билан ошиб-тошиб қўришар, дарсхонага киргани шошилмас, кўпинча сабоқ бир ёкда қолиб, қанотлари қирқилган қийғир қафасда нола чекиб жон берганидан ҳасрат қила кетар эди.

Дарвеш Мухаммад тунлари Моҳинур фирокида ёнаётганини яхши билган Паҳлавон унаштирув маросимини тезлаштириш истагида Амир Бурҳониддин ҳовлисига яна неча марта бўйини эгиб борди. Факат биродари жавоб айтгани шошилмас, қовоқ уйиб нуқул чайналар, нигоҳини олиб қочар эди. Тўғрироғи, Хожа Афзалиддин ёки Хожа Маждиддин ўғлидан умидвор эканини юрак ютиб айттолмасди. Яна пойтахт кўчаларини босган маза-матрасиз миш-миш алломани таҳлиқага солиб кўйганди. Ахир, баъзи оғзи бедарвоза хафагазак кимсалар эрта-индин Аҳмад Муштоқ ва Юсуф Тархон ҳомийлигида Абу-бакр Мирзо тантана билан Малик дарвозасидан Хиротга киражагини ҳамда Султон Ҳусайн қанотидаги зотларни ясоғи қаттолга тортажагини тинмай кўпиртиришар эди.

Ҳар кун бир ғийбат эшилса ҳам Паҳлавон иложи борича пинак бузмас, алҳол ичи тирналган тақдирда ҳам тишини тишига босар, эртадан кечгача машқоҳда ўн сара йигит билан куйманар, узун тунда дутор ёки танбур чалиб овунар эди. Кўпдан бери зиндоңда азоб чекаётган Аҳмад Пирий қилмиши жияни билан Моҳинур ўртасида девор кўтараётгани армони ёнида армон бўлиб ўрнашаётганини ўйласа тутаб кетар эди.

Паҳлавон бир оёғини саройдан узмагани сабабли Султон Ҳусайн ҳаргиз ўз ёғига ўзи қоврилаётганидан ҳам, майшатга ўч баъзи ичкилар иштирокида ётволиб шаробхўрлик қилаётганидан ҳам, ниҳоят кўпгина муаммоларни яна аввалгидек Хадича бегим маслаҳатига биноан ҳал қила бошлаганидан ҳам воқиф эди.

Бу орада Юсуф Тархон ташаббусни буткул қўлга олиш учун Аҳмад Муштоқ ва Абубакр Мирзони хуфия қароргоҳига чорлаб машварат ўтказгани эл қулогига етди ва Султон Ҳусайн нечуңдир Паҳлавонни ошибич ҳузурига чорлади. Пашиша учса эшитилгудек саломхонада у ёлғиз

эди, қораширғайдан келган бетида тун бўйи чўзилган шаробхўрлик касри акс этган, томоғи қуруқшаб, томирлари увишиб тургани англашилар эди. Шаҳаншоҳ бутун Хиротни ваҳимага солган Али Рустоий шериклари билан хилват бир чорбоғда бўлажак жантга ўлиб-тирилиб ҳозирлик кўриб ётганини даромад ўрнида келтирғандан кейин бир дам сукут сақлади, Аҳмад Пирий мухолифат аҳли уюштирган кейинги ўта маҳфий йигиндан хабардорлиги хусусида таҳминлар борлигини таъкидлаб, ҳар қанча қийнов-қистовга солинса ҳам у чурк этмай бадтар саркашлик килаётганидан нолий кетди, нихоят андак истихола билан уни тилга киритиш учун ўзингиз ҳам бир уриниб кўринг маъносида таклиф айтди.

Очиғи бутун салтанат оромини бузган исён сабабчилари — Аҳмад Муштоқ билан Абубакр Мирзо ўртасида Юсуф Тархон устакорлик билан думини ликиллатаётгани ошкор бўлгандан бери Паҳлавон ичида яна бир тугун тугилди. Мана энди билиб-бilmай асосан Юсуф Тархон югурдагига айланган Аҳмад Пирий билан учрашув накадар азобли кечишини чамалаб юраги боғи узилгудек хўрсинди. Айни пайтда недир илинж туғилди кўксисда, имони комилки, агар у сўзига кириб сувни лойқалатаётгани икки наҳангни тутишда ёрдамлашса қатл бекор қилинади. Сираси, улар пайи қирқилса, Астробод ҳокими Амир Мўғул ҳам тинчиди колади ва бўйнига итоат ҳалқасини солиб Султон Ҳусайн қошига югуриб келади. Ҳатто Бадиuzzамон Мирзо онаси туфайли пеш қилаётган гина-кудурини бир четга йиғинштириб Хирот сари юзланади. Борингки, бутун юртда қайтадан осойишталик карор топиши Аҳмад Пирий ўзини қандай тутишига боғлиқ бўлиб турибди...

Учрашув жума куни чошгоҳда Хирот қозихонасида белгиланди.

Тун бўйи Паҳлавон ажрикка ағанаб ухламади, тонгазонда таҳорат ушатиб бомдодни туширди, сўнг тез орада ҳамон уйқусираётган муридлар тўлдирған ҳовли этағида, учидан япроқлари тўқила бошлаган дараҳтлар остида ичи судирилганча фудрана-фудрана айланиб юрди, уфқни ним талғир шафак қоплаганда машқоҳда ўн сара йигит билан биргаликда ҳўл кум тўлғазилган қоп кўта-

риб чопди. Ахийри жиққа терга ботган Дарвеш Мухаммадни бор гапдан огох қилди ва кечикмаслик учун Лочин белига кўниб шошилинч йўл тортди. Ола-ғовур тақядан узоклашиб Хидоят маҳалласи кок ўртасида жойлашган қозихонага яқинлашганда ғалати орзиқишдан кўкси жизиллаб кетди. Кўш табақали нақшинкор дарвоза олдида иссиқ каршилаган мулозим ортидан ганчсувоқ қилинганд баланд шифтли бўлмага кирган чоғда тўрдаги миз ёнида Низомиддин Муҳаммад бемалол чўкиб коғоз коралаётган эди.

Пахлавон Амир Алишер Навоий хомийлиги остида кўпдан буён эътиборли лавозимда муқим турган Низомиддин Муҳаммадни ихлос билан ҳурматлар, бўш вақт топса хонадонида бўлиб марокли сұхбатини жон-дили билан тинглар эди. Алалхусус, у Ҳурсонда маълуму машхур фикрхунос аллома, шариат ва тариқат илми билағони Мавлоно Камолиддин Шайх Иброҳим илкида таҳсил кўриб балоғатга етганини ифтихор билан эсларди, қолаверса, кўпинча у билан баҳслашиб баязи мубҳам масалага ойдинлик киритар, ҳар не хулюсани рад этиш маҳол далил билан асослаб бергандан чиндан қойил қолар эди. Лекин холисликни дастур билган шундай адолат пешвоси Бадиузвазмон Мирзога қилинганд сунқасд туфайли юзага келган жумбокни ечишда бекарорлик йўлини тутганини кечиролмай келар эди...

— Эй, баҳодир, ҳоли-руҳингиз барчага аён, сизга Оллоҳдин тўзим тилармен, — меҳмонга ёнидан жой кўрсатди қозикалон. — Илло фикирга ҳам осон тутмагайсиз, фақир тафтиш гурухига етакчи бўлмадим, бало орттиридим бошимга! Аллақачон жонимдан умидимни узганмен!..

— Пешонада бори бўлур, — деди Пахлавон, рўпарада чўкиб.

— Ҳа-ҳа... Локин одамзод хом сут эмган-да!..

— Тўғри, хом сут эмган, — хотиржам давом этди Пахлавон. — Раҳматли отам, ғамни бегона билма, иложи борича ўзингга ошна тутгил, деганлари қулогимда!..

— Айтишга осон, баҳодир... Ана, ўзингиз нималарни бошингиздан ўтказмаяпсиз, — енгил хўрсинди Низомид-

дин Мұхаммад. — Бири устига бири чиқиб турса... Айтганча, муборак бўлғай, совчилик ихтиёр қилибсиз.

— Қуллуқ... Дарвеш Мұхаммад ола хуржун осмокчи бўйнига!

— Мулла Дарвеш аломат йигит... Ўзингизга тортган. Локин... Амир Бурҳониддин вазири аъзам Хожа Афзал ваколатини маъқул топиб, ўғлини куёвликка танламоқчи эмиш!..

— Амир Бурҳониддин Худодан қўрқади деб умид қилурмен.

— Шу ёшга етиб ҳам соддасиз, ошна, соддасиз!..

Энди зил-замбил жимликни ингичка қитирлаш бузар, патқалам гўё қофозни эмас, Паҳлавон юрагини тирнаётган эди. Ногаҳон шовқин-сурон эшитилди ва кенг ҳовлига қалдираганча арава кириб келди.

Салдан кейин қуролли навкарлардан бири йўғон-йўғон ходачалардан мустаҳкам қилиб ясалган қафас эшикчасини очиб бошига бўз қоп солинган кимсани силтаб тушириди ва болохонадор сўкинганча судрай кетди.

Паҳлавон бўйнига маломат тўрвасини осган Аҳмад Пирийни подшоҳ қароргоҳида кўрганидан бери неча кун ўтганини эслолмайди. Шаксиз ўшандаги ҳам у қайғули бир аҳволда эди. Мана энди қадди-комати яна ҳам чўкиб, ранг-рўйини бешбадтар олдирибди, озиб-тўзган бетида ҳам, ўрасига чўқкан кўзларида ҳам хаёт нишонаси сўнаётгандек! Қоп-коронги заҳ-совуқ зинданда хикиллаганча оч-нахор ва ташни зор ётавериб минг маротаба тавбасига таянган, ҳозир эплаб-сеплаб икки оғиз илиқ сўз айтса хўнграб ўзини пойига ташласа керак.

— Ўғлим, ҳукмдор гуноҳингдин кечишга розидур, камина ҳам афу этурмен. Каззоблардин юз ўгириб қанотимиизга ўтсанг, зафар нишонли қўшинга йўл кўрсатсанг! Хали кеч эмас, тананигта яхшилаб ўйла! Омонат дунёда аросатдин ёмони бор эканму?

Агар Паҳлавони олам бирон-бир қояга шу тахлит куйиниб сўйласа ўша қоя қарс ёрилиб беадад оху фарёд чекарди. Хайҳот! Қулоқ-бошини кўрпалаган соч-соқол қоплаган, қачондир чинордан қолишмаган қомати ингичка тортган Аҳмад Пирийни чивин чакқанча бўлмади. Чамаси у қай ерда, кимлар қошида турганини билмас,

нигохи маъносиз йилтирар, тилини ютгандек чурқ этмас, уумман суратдан фарқи йўқ эди.

— Ўғлим, борини тортина май сўйла, ғанимликни касб қилғон суллоҳларнинг нимасига учиндинг!? Ахир алар сенга фақат кафан бичибдурлар-ку! Наҳотки орқангда падаринг турганини бир марта ҳам эсламадинг!?

— Тақсир, чиндан ҳам фақирга ачинасизму? — ниҳоят истар-истамас ғудранди Аҳмад Пирий. — Ачинсангиз, айтинг, оз-моз тарёқ беришсин!..

Қодир эгам, бундан ортиқ бедодлик борми дунёда!?

Ногоҳ яғринига қиздирилган темир босилган каби Паҳлавони олам бир қалқиб тушди. Сўнг мусибат рўй берган мудҳиш қундан бери бахти қаро ўғилхонини зин-донда номинг ўчгур оғу билан беминнат боқиб келишганини чамалаб юраги орқасига тортиб кетди. Имонидан кечган ўша кимсалар разолат аҳли ёллаган хуфиялар эмаслигига ким кафил!?

— Хой, ғофил, тарёкни ёдингдан чиқаргил, олам танга роҳат бахш этадурғон неъматлар билан тўла эканлигини биласен! — аста муштини тугди Паҳлавон. — Раҳнамо танлашда адашганинг нақадар аянчли!..

— Йўқ, факир раҳнамо танламадим, ўзимга ўзим раҳнамо бўлдим.

— Унда ким оздирди йўлдин? — сўради Низомиддин Муҳаммад.

— Ўзимни ўзим оздирдим йўлдин!

— Ёпирай, ким билан ўчакишасен, эй гумроҳ?

— Фақат қисматим билан ўчакишамен!..

— Ёруғ дунёда тошу тарози борлигини унутдингму?

— Жаноб қози, ўтиничмики, ўпка-гинани давру даврон соҳибларидан қилгайсиз, негаки алар ўз майлларига мослаб тузадурлар сиз айтган тошу тарозини, — афтини буриштирганча ғовлаган соколини ғижимлади Аҳмад Пирий. — Факирдин ранжиб нимага ҳам эришасиз, факир бор-йўғи зарра ичра заррамен?!

— Йўқ, такаббурсен! — деди Паҳлавони олам дағал товушда.

— Эҳтимол... Локин, жаноблар, айтинг-чи, Иброн-химдин қолғон дўкон бир коса шароб ёки бир кафт кўкнорига арзигайму!? Арзимайди, фақат ошкор этишни

телбалик ҳисоблайсиз. Ишингиз факат улуғларга маъкул сўзлар айтишдур. Эҳтимол шу боис сизга тоабад бегона бўлдим. Бас, ортиқ қийнамай жўнатинг зиндонингизга, камина учун ондин фароғатлироқ жой йўқтур.

Паҳлавон қўшқават кўрпачада ўсал бўлиб ўтирган Низомиддин Муҳаммад билан тезгина кўз уришитирди. Сўнг рўпарасида турволиб киноя аралаш узиб-узиб сўзлаётган, киртайган кўзларида аллабир истеҳзо акс этган орқатови Аҳмад Пирийни нотаниш одамга ўхшатди, ичидага тавба айтиб телбанамо алфозда эшик сари юрди, мулоzим ўнглаган Лочин белига абжирона қўниб жимжит кўча бўйлаб ела кетди. Асаби ҳаддан ортиқ қақшагани боис эгарда аранг ўтирас, кўз ўнгига Аҳмад Пирийнинг соч-соқол кўмган башараси гавдаланар, эрта Султон Ҳусайн қошида яна бешбадтар изза чекишини ўйлаб жони-дили ўртанаар эди...

Саккизини боб

ОШИҚЛАР

Одатдагидек каллаи сахарлаб уйғонган Паҳлавони олам анчадан бери арзиган-арзимаган важ-карсонлар билан Унсияга қадам босмаганини эслаб хижолат чекди. Шукрки Мир хасталикни енгиб оёққа турди, аввалгидек ранг-рўйига қон югуриб куч-куватга тўлди. Факат озми-кўпми табиатида инжиқлик ҳукм сураётганидан хавотирда. Нима бўлган тақдирда ҳам бугун ахволидан хабар олади, баҳонада тўйгунча ҳасратлашиб қайтади. Ахир, кўнглида озмунча аламу армон йиғилиб қолганми?! Мабодо Зулфизар тириклигини, у кимсан Амир Бурхониддин хонадонида ардоқли бека эканини, аслзода хонимлар даврасида ўз ўрни борлигини айтса хайрат бармоғини тишласа керак. Негаки Ҳазрат ҳам Зулфизар фандан бақога кўчганига аллақачон имон ўгирган, Паҳлавонга вужуди ўртаниб таъзия изҳор қилган, ўша малак битикларимда яшаб қолар, деб таъкидлаган эди.

Паҳлавон кўпдан бери Дарвеш Муҳаммад Ҳазрат шоир зиёратида бўлиш, табаррук этагини тавоф қилиши ва дуойи фотихасига етишиш тилагида юрганини дилидан кечирди. Шафқат қилиб тезроқ факирни пири муршид қошига етаклаб боринг, токи дилимни нажотбахш нафаси билан покласин мазмунида неча бор арз айтди. Аммо мудом ўзига ўралашиб жияни хоҳишини адо этиши учун имкон тополмади. Мана энди савоб олиш фурсати етган кўринади.

Эрталаб машқоҳда чопа-чоп боiplанмай Паҳлавони олам Дарвеш Муҳаммадни ахду қароридан воказиф этди. Сўнг синчковлик билан разм солиб жияни ранг-рўйидаги синикиш анчайин кучайганини, нигохини ола қочиб тез-тез хўрсинаётганини пайқади. Дарвоқе у вақт кечгани сайин Моҳинурдан умидини узар, ўзини муқаррар айриликка ҳозирлар, кимнидир дасти узун, кимнидир дасти калта қилиб яратган чархга тъянаю маломат ёғдирар эди.

Дарвеш Муҳаммад кеча хуфтондан сахарга қадар яширинча Амир Бурхониддин ҳовлиси атрофида шарпадек изғиб юрди. Афсуски ҳарчанд истамасин соғингани билан дийдорлашиш насиб этмади. Ҳаргиз сирдошига айланиб қолган Эсонбой сўзига кўра Моҳинурни отаси не сабабдандир безатиғли аравада Ҳирот яқинидаги Хайробод қишлоғига жўнатиб юборди. Эндиликда у ўша ерда данғиллама ҳовли-жойи бўлган холасиникида яшаркан, пойтакт сари қачон қайтиши номаълум экан, ҳей, дариф!..

Ўй-хаёлга ғарқ Дарвеш Муҳаммаддан нигохини узмай турган Паҳлавон ногоҳ туғилган бир режадан севи-ниб кетди. Хўш, мабодо бугун сухбат чоғи Амир Алишерни Амир Бурҳониддин хонадонига совчиликка бо-риш хусусида даъват қилса-чи!? Дарҳакиқат бу зўр фикр эди. Ҳархолда шоири даврон йўқ демаса керак, ахир, у шу кунгача қанчадан-қанча ошиқ-маъшуқлар ўртасида воситачи бўлмаган дейсиз.

Эрта тонгдан ўн сара йигит қора тошни кўтариб кирга чиқиб-тушиш билан машғул бўлганда Паҳлавон эс-хуши Амир Алишерда эди. Сўнг Мир хаёлидан бўшамай уч газ баландликдаги кўндаланг ёғоч остига борди, ёғочга осилган ва ҳаволаниб келган қум тўла зил-замбил

қопни дангалига бир неча маротаба елкаси билан уриб қайтарди.

Сираси, бу амални факат Дарвеш Мұхаммад ҳайик-май түкис-тугал бажаради. Шиддат билан уча келган қоп елкасига түрс этиб текканда у мушаклари ўйноклаб қоядек событ турар, ҳатто озгина бўлсин довдирас эди. Кейинча Пахлавон қитмирилиги тутиб қоп оғирлигини камида икки ҳисса оширишни буюрди. Бошқалар бундай бедодликка чидамай чирнирак бўлиб тушаверди. Курмагур жияни эса пинак бузмади, аксинча танидаги куч-куват шунга яраша ошгандек бемалол ҳаракат қилар, кўзларидан ўт чақнатиб наъра тортган дамда қоп бир силкиниб ортига чекинар эди.

Тинкани қуритадиган машқлар тушга яқин ҳамишагидек ўзаро кураш билан якунланди. Ким қайси усулни мохирона қўллаганини мухокама қилганча Салим калта ва Момохол тузаган дастурхон атрофида баҳамжихат ўтириб иштаҳа билан овқатланишди.

Мана энди тоға ва жиян қулоқлари чимирилган қилпоча бедовларини йўрттирганча Неъматобод даҳасидан йироқлашиб кетишли. Орага тушган жимликни бузгила-ри келмай Унсия бўсағасига қадар сукут сақлашди. Ва ҳамиша ланг очиқ турадиган қўш табақали нақшинкор дарвозадан киришган ҳамоно димоғларигарайхону жамбил, раъною нарғиснинг муаттар ҳиди урилиб бир ажиб хузур туйиши.

Сокин хиёбонлар узра соябон дараҳтлар шохидагуфт-жуфт қўнган турли-туман қушларнинг ошиқона хонишлари чор-атрофни тутганди, ҳар ерда бемалол солона-соллона сайр килиб юрган нозикбадан жайронлару олқорлар бир хуркак, бир масрур...

Хирот тугур бутун Хуросонга маълуму машҳур Унсияга илк маротаба қадам қўйган Дарвеш Мұхаммад турфа ранг нафис кошинлар зарбланган, узундан-узун айвони ва улкан устунларига зархал-кумуш гуллар чекилган мовий гумбазли мухташам иморат қошида сеҳрланиб қолди. Ниҳоят ўзингни хотиржам тутгил маъносида томоқ қирган тогасига эргашиб, бири-биридан кўркам анвойи чечакларни томоша қила-қила, майин қизғимтирикум тўшалган йўлак бўйлаб илгарилади. Сўнг ёзлик кўшк

билин мармар сарховуз оралиғида Мавлоно Камолиддин билан Шайх Баҳуллун оғзига қаратиб бафуржа ваъз айтатётган Амир Алишерни кўриб ўзини йўқотар даражада кувонди. У тоғаси хам орзиқаётганини сезиб-сезмай қўзлари нигорон холда шоири давронга термилар, бу учрашув хаётидаги ҳеч қачон унutilмайдиган энг улкан учрашув бўлиб колажагига ишонган холда Тангри таолога хамду сано айтар эди.

— Оғам, сиздан раңжишга ҳақлимиз, — деди Амир Алишер, Паҳлавонни бағридан бўшшатар экан. — То ҳануз шундоғ жиянни факирга ошнаи қадрдон этмабсиз, нечун?

— Бир қошиқ қонимдан кечгайсиз, пиrim, — деди Паҳлавон айбсениб. — Ҳар ишнинг вақти-соати бор экан, йигитнинг ўзи анчадан бери дийдорингизга муштоқ ва муридлик ихтиёрини киладур.

— Кўп миннатдормен, кўнглим юксалмиш! — Амир Алишер меҳр тўла қўзларини Паҳлавондан олиб Дарвеш Муҳаммадга қадади. — Дуомиз буким, илоё инсофу диёнатни дастур, сабру бардошни қурол билиб у дунё-бу дунё камлик кўрмагайсиз!..

— Қуллук, ҳазратим! — қўл қовушириди Дарвеш Муҳаммад.

— Навкирон мурид муборак бўлғай, пиrim! — деди Паҳлавон, чехраси ёришиб. — Ижозатингиз бирлан вақтни бой бермай анинг бир дардидин воқиф этсан!

— Майқул, — деди Мир хотиржам. — Эшитайлик-чи.

— Содда муридингиз бир гулга ошик бўлубдур, — безовталаниб қолган Дарвеш Муҳаммад бикинига секин туртди Паҳлавон. — Гулки на илдизи, на япроғи, на ранги, на бўйи бор!

— О, шунакаму!? Иншооллоҳ омади чолибдур, қўлдин кўймасун!

— Локин қўлга киритолмай овора-да, пиrim, — темирни қизигида босди Паҳлавон. — Отасини Амир Бурхониддин дерлар, Ихлосиянгиз бўсағасини супуриб келмиш зот! Йўқ баҳоналарни рўкач қилиб олдига похол тўшайдур!

— Фаҳмимча Амир Бурхониддин ҳол ва таъб кишиси эрур, — деди Мир жиддийлашиб. — Ахир Астрабод-

дин чорлаб бош мударрис қилиб кўтартганимизда бир-
ламчи одамохулигини инобатга тутганмиз.

— Наҳотки феълу авторини худбинлик пардаси бос-
ганидин бехабар бўлсангиз, жаноби Мир? Нечоғли амал
ҳавосига берилганидин Ҳирот ахли ҳайратда-ку!

— Беайб Парвардигор, оғам. Мабодо ақли қосирлик
килиб адашган бўлса йўлга солиш тадбирини чекурмиз,
асло ғам еманг!..

Паҳлавон пинжиди қисиниб-қимтиниб турган Дарвеш
Муҳаммад энди бирдан юрагига ўт қаланиб дадиллашди.
Жумлаи жаҳон маликуш-шуаро унвонига лойик қўрган
зот ўзини эски ошинадек қадрдон тутаётгани, сира икки-
ланмай ёрдамини аямасликка вайда бераётгани ақлу ид-
роки қатларида мудраб ётган ифтихор туйгуларини жун-
бушга солди. Агар Ҳазрат рози бўлса тоабад эшигини
супуришни шараф билардим деган ўйни кўнглига туғиб
қўйди.

— Жиян, ошиқлик сиздек йигитга ярашадур, — юм-
шоқ товушда жимликни бузди Амир Алишер. — Ақлу
хушингизни ўғирлаган малакни кўрмапмен, лекин фах-
мимча сизга муносиб! Айни балофат палласинда эканки,
эрта висол насиб этса бағрингизда илдиз отадур, бағрингизда
япроқ ёзадур, бағрингизда бўй таратадур ва ранг
берадур.

— Куллук, — деди Дарвеш Муҳаммад, — далда
бўлдингиз.

— Тағангиз ғазали ёдингиздаму? Якунда худди сиз-
дек киши дарду дунёсини шарҳ этмишлар. Буралган
мушкли кокилни тасаввур қилгайсиз, ошиқ маст бўлиш
илинжида муаттар бўйга интиладур, локин кокил бўйнига
сиртмоқ бўлиб чирмашгай!..

— Пирим, факирники бекорчилик боис эрмак, ортиқ-
ча мақтов айтиб хижолатга қўйманг, — деди Паҳлавон
бўй эгиб. — Ҳар неки битибмен сиз пайдо айлаган ган-
жина кошида хору хас!..

Амир Алишер кулча бетига мувофиқ тушган ва як-
кам-дуккам оқ оралаган кўркам соқолини силай-силай
ўйга толди, сўнг Дарвеш Муҳаммад билан зимдан кўз
уриштириди-ю, бир хўрсенини Аҳмад Пирийдан сўз очди.
Яна ҳам хавотирли ўзанга тушган мусибатдан афсус-

надомати чексиз эканлигини изҳор этиб турганда дарвозаҳона тарафдан кулги-ҳазил аралаш ола-ғовур эшитилди ва ўша заҳоти Амир Алишер хонадони эъзозида бўлган зотлар кўзга ташланди.

Ана, кум тўшалган хиёбон бўйлаб аллақачон назм бўстонидан жозиб гуллар дасталаган Шайхим Сухайлий қулфи-дили очилиб келаётир. У билан ёнма-ён гап сотиб йўргалаётган қотма-эпчил йигит нозик хунари билан еру кўкни ҳайратга солган Мирак наққош эди. Сал орқароқда ўзаро қизгин масала талашиб Мавлоно Камолиддин Беҳзод билан Мавлоно Султонали Машҳадий шошилмай одимлар эди. Зум ичида улар Амир Алишерни ҳам, Паҳлавонни ҳам ҳазил-мутойибага кўмиб ташлашди. Хатто гоҳо Дарвеш Муҳаммадга ҳам илмоқли гап ташлашар, йигит кизариб-бўзарганини кўриб хандон ташлаб кулишар эди.

— Эй, пири майдоний, эшитдикки сичқон инини ижарага олмак пайида эмишсиз, муборак бўлғай! — Паҳлавонга ошкора ниш санҷди Шайхим Сухайлий. — Ўша сўтак Али Рустонийни факирга қўйиб беринг, ғажиб ташламасам отимни бошқа қўямен!

— Паҳлавон жўжани кузда санашни афзал билса керак, — деди Мирак наққош, ҳайриҳоҳ оҳангда.

— Ҳе, жаноблар, Аҳмад Пирий зиндонда ётса Паҳлавон кўзига Али Рустоий кўринар эканму? — афсусли киёфада кафтларини ёзди Мавлоно Султонали. — Кўнгли яримта одам дош беролмайди мухорабага!..

Ана бедодлик! Қаники ер ёрилсаю Паҳлавон тушиб кетса!

Тоғасининг яраси тирналганини сезган Дарвеш Муҳаммад томоғига нимадир игнадек қидалди, ҳали кўнглини равшан айлаган қувонч ўрнини недир мунг эгаллаб, бутун вужуди остин-устин бўлиб кетди.

— Ёронлар, факирдин ҳол сўргали келибсизму ёким факирни хасталик чангалидин ҳалос қилғон ҳожатбарор кимсани бундоғ бемаврид саваламоқ қасдигаму?..

Яҳшики Амир Алишер зимдан таранглаша бошлаган баҳсга вактида аралашди. Кўча-кўйда урчиган миш-мишлардан мисол келтириб тишларини арра қилиб турган ошналар ҳовурларини босиб юмшаб қолишли. Андава

тортишда устаси фаранг Шайхим Сухайлий тувишган акамиздек яқин олганимиз учун шунчаки тегажоғлик қиласы миз қабилида гап қистирғандан кейин нохушлик тамом барҳам еди.

Ахийри Амир Алишер барчани зархал-кумуш ва ганчкорий нақшлар билан зийнатланган маҳобатли меҳмонхона сари бошлади, давра тўрига Паҳлавони оламни тақлиф қилиб, ўзи энг қуида, Дарвеш Мухаммад ёнида тиззалади.

— Пирим, бир қошиқ қонимиздан кечсангиз кичик бир арзимиз бордур, — жимликни бузди Мавлоно Камолиддин Беҳзод. — Хасталик сабаб кўнгил уйини хуррам айлагувчи қирмиз юзли санамдан аразлабсиз. Бугун сизни у билан яратириш тилагидамиз. Ҳиротда донгдор уста саналмиш Ошиқ Чоғарий ҳам шунга даъват килур!..

— Бекор азият чекибсиз, жаноблар, — деди Миржовдираб.

— Ошиқ Чоғарий югурдаги ҳалидан бери дарвозангиз кунжагида бетоқат кутадур, — тамшаниб бош ирғади Мирак наққош. — Биродаримиз Шайх Баҳлул чиқиб имласа қифоя!..

— Ошиқ Чоғарий таърифича унакаси жаҳонда бошка йўқ! — деди Мавлоно Султонали жилмайиб. — Бир қиё боқса борлиғингизга ўт қўймоғи тайин экан!..

— Жунунлик сахросига етаклар десангиз-чи! — мамнун лукма ташлади Мирак наққош. — Тоабад инонихтиёрингиз илкида бўлур!..

Паҳлавони олам илжайғанча жиянига кўз қирини юборди. Бунингдек сұхбатга илк бор гувоҳ ўтаётган Дарвеш Мухаммад аросат водийсида ағёрлардан ёшурунган, ошиғи зорига кўзлари нигорон соҳибжамол хусусида сўз кечәётгандек ҳаяжонда эди. Ногоҳ ўша малак кўзига Моҳинур бўлиб қўринди. Қачондан бери Моҳинур Ҳиротдан йироқда эканини эслаб бутун вужуди ўртаниб кетди, ахир, кўнгли уйига бир умрлик севинч ва ёруғлик баҳш этувчи ўша санам изидан нечун йўқлаб бормаслиги керак!?

— Жаноблар, мабодо пирим қирмиз юзли санам билан ахду паймон тутсалар илҳом париси рашқда бағри-

ни тиғламасму ва пиrimни бевафолиқда айбламасму? — баҳс оловини ёқишига киришди Шайхим Сухайлий. — Ақлим етмас: биридан бири сулув икки пари-пайкарга ошиқлик даъво қилиш азоми ёки роҳат!?

— Хавотирга ҳожат йўқ, — недир қувлик акс этди Мавлоно Султонали қиёфасида. — Шоири калон феъли факиргага айникса яхши аён: ўртага нифоқ туширмаслик учун аларни якка-якка хуфия учрашувга чорлагайлар.

— Койил, ҳам хилватий, ҳам пинҳоний, оҳ-оҳ! — қалин қошларини пасту баланд қилиб учирди Мавлоно Камолиддин Беҳзод. — Эй, Ҳазрат, жоним тасаддуқ, бу хил тадбиркорликни қайси устоздин эгаллапсиз!

— Аммо, бугун бағри оташ, қароши малҳам, тили болу истиғноси жодуваш санам билан висол ошкорадур,— қатъий хукм қилди Шайхим Сухайлий. — Факат табиби хос Паҳлавон ғаюрлик қилмай ижозат берсалар кифоя!..

Бутун вужуди кулоққа айланган Дарвеш Мұҳаммад чечанлик билан таъриф-тавсиф этилаётган маъбуда — жомда ёки жомдаги май ичра пинҳон ёр аксини кўриш ҳар кимга ҳам буюрмаслигини ахийри тушунди. Кейинги вақтларда ўзи гоҳо Ошиқ Чоғарий даргоҳида меҳмон бўлиб турса ҳам, ҳатто баъзан тоғаси билан ҳасратлашса ҳам бодаи азал ва бодаи абад ҳикматини англаш бобида ҳали фўр экан, фўр!..

Жияни ўй-фикрини пайқаган Паҳлавони олам эса инон-ихтиёрни ўғирлаш эвазига Уйғониш завқини инъом этадиган маҳбубнинг иссиқ оғушини қумсаётганди. Ахир, ҳар гал жунун палласида қўл билан ушлаб, кўз билан кўриб бўлмас саодатга эришгани ёлғонми!? Жомни мақон тутган малак, маликаи дилором сиймосини дилига нақш эта олган ошиқ қаноатда хеч қачон камлик сезмайди. Қаноат — абадий хотиржамлик! Бу нарса айникса Мир тимсолида пайдо! Ана, илҳом париси билан майкўза тутқуни саналмиш оғатижон ўртасида талош зот ранг-рўйида ифодаланган муҳаббат нафсдан тоабад холи!..

— Ошиқ йўлига ғов тиклаб гуноҳи азимга ботмайин, биродарлар, — ниҳоят тили учидагини шарҳлади Паҳлавон. — Бу ишқ бир оловдир, ўчирмоқчи бўлган кимса парвона каби ёниб битгай!..

— Офарин! — деди Мирак наққош шодланиб.
— Ҳижрон ҳолимизни хароб айлабдур, — эшикка термилиб бетоқат ютинди Шайхим Сухайлий. — Жон талвасада, дил хастаҳол, кўз интизор, томоқ ташнаи тириш, эвоҳ, яна қанча чўзилур жудолик?

Кимдир тўкилгудек бўлиб хўрсинди, кимдир тутагу-дек ҳолда чўзиб оҳ чекди, кимдир тўнғиллаганча маҳлуқодан хабар бериш учун чиқиб бедарак кетган Шайх Бахлулни таънаю маломатга кўмди. Сўнг зилдек жимлик чўкидига ва паришон нигоҳлар эшикка термилди. Барча каби Пахлавон ҳам ажаб тарзда ниғорон эди, нимадир ич-ичини иссиқ-иссиқ куйдиради. Қачондир кўзи хаёлан дунё бўйлаб кезаётган Амир Алишер кўзи билан тақнашди ва кўнглида «Ёр аксини майдада кўр деб жомдин чиқди садо!» мисраси жаранглаб акс садо берди. Пахлавонни домига тортган интизорлик чиндан шоири давронга ҳам аллақачон юққан: не синоатки, тубсиз қароқлари ҳам сирли, ҳам исёнкорона чақнади — гўё маъшуқанинг лолагун ёноқларидан бўса олиб улгурмай сархуш!..

*Эй, кўнгил, келким, бало базмida жоми гам тутай,
Ўз қатиғ ҳолимга ўлмасдин бурун мотам тутай.
Йиглабон бошим узра оҳим дудидин чирмаб қаро,
Мотамим эл сўнгра тутқунча ўзим бу дам тутай.*

Маъюсланиб ўтирган Шайхим Сухайлий ҳеч кутилмаганда Ҳазрат қачондир битган ва бутун сўфийлик оламини ларзага солган қатъани мароқ билан берилиб ўқиди. Баҳонада андак совиган баҳсу мунозара бирдан кизиди ва ҳузур-ҳаловатдан азоб-уқубат, қийноқдан роҳат-фароғат излаган, жоми ғам воситасида бало базмини шодиёнаға айлантирган, тириклик пайтидаёқ ўз жанозасини эълон қилган кишигина саодат эшигини очишга ҳақли бўлиши устида кечди. Қитъадан беҳад таъсирланиб киприкларини намлаган Мавлоно Камолиддин Беҳзод: «Бирордарлар, жоми ғам — жоми қувонч!» — дея хитоб қилганда барча бир овоздан уни маъқуллади. Ва ниҳоят Мирак наққош қабрга кирмай ўзини қабрда кўрган сўфий жасорати билан тенглашадиган жасорат оламда бошқа йўқлигини тўлиб-тошиб шарҳлай бошлаган фурсатда

эшикдан недир ийманиш билан секингина Шайх Баҳлул мўралади.

Таажжубки, кекса мулозим бўсағада қўл қовуштирганча ихчам ипак дастор ўралган бошини хам қилиб турар, мўй кўмган қалин лабларига билинар-билинмас истеҳ-золи табассум кўнган, тили учидаги гапни айтгани кўр-қаётгандек эди.

— Нечун қуп-қуруқ қайтмишсиз, жаноб? — ранж аралаш сўради Мир.

— Пирим, гуманига тажрибасиз навжувон экан, — кафтига йўталган бўлди Шайх Баҳлул. — Йўлда паривашга ошиғи бекарор бўлғон, ишқ жунуни хуруж қилиб ани бандилиқдин озод айламиши, локин нозу ишвасига тоб беролмай эс-ҳушидан айрилиптур. Ушбу фурсатда гулзор пуштасинда бағри бирён ётадур, ёрим деб майкўзани қучоқлаб!..

Бехос бўлма шифтини кўтариб ташлагудек залворли қах-қаҳа янграб жимлик чок-чокидан сўкилди. Дастреб коринларини чанглаб ушлаганча қўшқават кўрпачада Шайхим Сухайлий билан Мавлоно Султонали думалаб қолди. Кейин Мирак наққош билан Мавлоно Камолиддин Беҳзод тиззаларига ура-ура ёнбошларига кулади. Ҳатто Амир Алишер ҳам, Паҳлавон ҳам, Дарвеш Мұхаммад ҳам жўрлашганча тўхтовсиз пиқир-пиқир кулишар, ҳамон остонада елкасини қисганча беозор-маъюс жовдираб турган Шайх Баҳлулга имо-ишоралар килишар эди.

— Ҳазратим, биз ғарибларни бир, бул зотни икки ўқитғон экансиз, — дастрўмолини жикка ҳўл киприклирага босди Шайхим Сухайлий. — Офаринким, ўзидан чиқаздилар сопини! Гулпуштада майкўза қучоқлаб ётмакни фақир ҳам орзу қилурмен!

Мехмонхонани тағин гуриллаган кувноқ кулги тутди.

Ахийри жимлик чўккандан кейин Мавлоно Камолиддин Беҳзод ношуд гумаштага иш буюриб гумроҳлик қилган Ошиқ Чоғарийни зудлик билан Унсияга чорлаш лозимлигини айтди. Давра аҳли ўзаро кўз уриштириб олгандан кейин мусаввир таклифини муҳокама қилди. Борингки, турли далил-исботлар ўртага қўйилди ва ахийри ошиғич жўнатилган чопар Ошиқ Чоғарийни оёғини ерга

тегиздирмай бошлаб келди. Чопар ахволни батафсил тушунтирган бўлса керакки, у хар эҳтимолга қарши анча баҳайбат сиркорий майкўза кўтариб олган эди.

Ошиқ Чоғарий кимсан Амир Алишер иззатли даврасига лойиқ билиб изида одам кўйганидан ортиқ ҳаяжонда эди. Салдан кейин у кўлидагини Шайх Баҳлулга тутқазди ва Оллоҳ назари теккан қутлуғ даргоҳга эски-туски кийимда келганидан уялган каби бўсағада имижим туриб қолди. Айни пайтда бетига унча мувофиқ тушмаган энлигина патак соқолини тутамлаган кўйи давра ахлига тезгина разм солиб чикди. Нигоҳи тўрда савлат тўкиб ўтирган Паҳлавони оламга, пойгак томонда чўккан Дарвеш Муҳаммадга тушди-ю, лабига ингичка табассум кўнди, ким билсин не кечди ҳаёлидан шу лаҳзада?

— Ҳей, девоналар пешвоси Ошиқ Чоғарий, дўсти қадрдонинг Али Шуғонийни излаб овораю абгор бўлмайсан! — дабдурустдан лукма ташлади Шайхим Сухайлий. — Иzzатингни сақлагин, негаки дунё пасту баландидин ҳасратлашмоқ муддаосинда сени биз чорладик!..

— Қандоғ давраки Али Шуғонийдек ошики даврон кадами етмаган бўлса?! — жўрттага қовоғини солди Ошиқ Чоғарий. — Афсус! Факир бунда тургилигим йўқ!..

— Иззатингни сақла дедилар. Сен эса андишадин кечиб бетга сапчилайсан, — ҳазил-чин ёвқараш қилди Мирак наққош. — Қолаверса яхшироқ ўйлаб кўргин, қайси муборак эшиқдасен!?

— То тирикмен Ҳазрат оёқларига йиқилмакни шараф билурмен. Лекин кўнглим маҳрамига айланган улфат ўша банда бўлса не қилай?! Нима, сиз улус оғзида юрган ушбу байтга беписандмусиз, яъни:

*Мени мен истаган киши суҳбатига аржуманد этмас,
Мени истар киши суҳбатини кўнглим писанд этмас.*

Давра жонланди ва барча шоҳ байт муҳокамасига тушиб кетди.

Фақат Дарвеш Муҳаммад сукут сақлаганча ётсираб ўтирас, ўзи билан бир олам завқ, бир олам жумбоқ олиб келган Ошиқ Чоғарийдан ҳайрат тўла назарини узмас эди.

— Намунча қаттолсен, ярамагур!? — жимлик чўккан ҳамоно майкўза бўйнига кўл солди Мирак наққош. — Сенинг дастингдин санам мудом туткунлик азобида!..

— Жаноб, сўзингиз бул ҳабиб шаънига бўхтондур, ха, бўхтон, — Дарвеш Мухаммад ёнида тиззалаган Ошиқ Чоғарий овози хиёл эзгин янгради. — Токи у банди килиб қўйнида ёшурмаса маъшуқа етилмас ва ойдек тўлишмас, офтобда қовжираган наргисдек сўлғин ва аборг кўринур, тафт ва латофат бўлмас баданида!.

Давра ахли офарин маъносида бараварига бош тебратди.

— Сал ўзингга ўхшадинг, Ошиқ! — кесатган бўлди Шайхим Сухайлий.

— Адашибмен, узр, — бўй эгди Мирак наққош.

— Эй, ахли дил, рости шуки, хуморимиз босилмас экан, биз оламни танимаймиз, хатто ўзимиз ўзимизга бегонамиз.

— Кисматимиз шу экан-да! — хўрсинди Мавлоно Султонали.

— Алалхусус жонон сеҳру жодусида поёнсиз ҳикмат пинҳон. — давом этди Ошиқ Чоғарий. — Ток хилхонасида жим, хум ичра ноз уйқуда, бизим қучофимиизга кирса дафъатан уйғонур, жонга ғавғо солур, кўнгилни савдойи этиб, танни эҳтирос оташида куйдиргай!..

Ҳамон сукут сақлаётган Дарвеш Мухаммад беихтиёр Паҳлавон билан кўз уриштириди. Ҳарчанд ўзини оғирбосик ва хотиржам тутишга уринса ҳам борлифида ногоҳ ўзгача бир инқилоб рўй берди, аникроғи, косагул лимлим тўлғазиб узатган кумуш жомда, сирли кўпириб-тovланаётган кирмизий бода жилвасида Моҳинур чехрасини кўришдан умидвор бўлди.

Қолаверса, давра ахли аллақачон бутун инон-ихтиёрини бандиликдан қутилган, қайғудан йироқлашиш — шодлик билан топишишга ундаётган париваш ҳукми остига топширганди. Лахза сайин малак таърифи йўқ нозу истифно билан олов тусли толим-толим сочларини эгилган бўйинларга сиртмоқ қилиб солар, юракларни эритиб, жисму жонни ўткинчи дунё билан бокий дунёни туташтирган поёни йўқ кенгликлар сари ундар эди...

Пұққизинің боб

НИХОЯДА — НИХОЯ ЙҮҚ

Паҳлавон ётоғига кириб ечинаркан күзи токчада турған сандықчага тупшиб юраги шиф этди, хаёли Зулфизар билан кечгап беташвиш ва шодон дамларига күчиб маъюсланди. Салдан кейин у ҳовлига чиқди, Салим калта бозорда нарх-наво күтарилиб кеттанидан нолиганда бунга кейинги вактларда Хуросон салтанатида ихтилоф тағин кучайгани, оқибат тижорат ахли, айниқса ҳунармандалар ва зироатчилар савдо-сотиқ жиловини тортиб күйишгани сабаб бўлганини тахминлади.

Аксига олиб якында Амир Ахмад Ёрий Астробод вилояти билан Балх вилояти оралығыдаги қайси бир во-дийда йириккина қўшинни шайлаб пайт пойлаётган Юсуф Тархон билан Абубакр Мирзони кўлдан чиқариб, Ҳиротга ноумид қайтди. Пихини ёрган Юсуф Тархон қайси гўрга кирганини бирор айттолмасди. Аммо Абубакр Мирзо жанг қилишни истамай Гургон дарёсини кечиб Дехистон сари юзлангани оғизга тушибди. Ахийри Султон Ҳусайн аркони давлати маслаҳатига кўра хос жаллоди Қанбар Алини маҳсус илғор билан ул гумроҳ изидан жўнатди ва сал хотиржам тортиди. Афсуски эртаси куни Бадиуззамон Мирзодан келган узундан-узун хат юрак-бағрини буткул ўртаб юборди. Шаҳзодаи жувонбахт Амир Музаффар барлос қилич яланғочлаб Балх остонасига якинлашганини рўйрост шафқатсизлик билан тенглаштирган, эй падари бузруквор, сиз фанимингиз Ахмад Муштоқ эмас, беморлик тўшагида ҳазон каби сўлаётган, эҳтимолки эрта-индин охират сафарини ихтиёр киладиган шўрпешона волидам устига қўшин тортибсиз қабилида таъна тошлари отган эди.

Тўғриси, сарой атрофида кечаётган аввали-охири йўқ ғалвалардан кўпчилик қатори Паҳлавон ҳам толиқди. Бугун кечга якин такя дарвозасидан мўралаган таниш чопарни кўриб айниқса тоқати ток бўлиб кетди. Навбатдаги машваратда ҳам сўз муқаррар Балхни қамал қил-

ган Амир Музаффар барлосга ёрдамчи кучлар юбориш, иложи борича тезрок ҳамон аҳидан қайтмаган Абубакр Мирзо билан Юсуф Тархон пайини қирқиши устида борса керак.

Паҳлавони олам оёғини қўлига олиб етиб келганда қароргоҳни пашша учса эшитилгудек теран сукунат қамраганди. Ҳалироқ хос бўлмада ёлғиз қамалиб андак шароб нўш қилган Султон Ҳусайн машваратни бошламай баҳодирни интизор кутаётгани англашилди. Ҳатто Амир Алишер, Сайд Ҳасан Ардашер, Ҳожа Афзалиддин, Ҳожа Низомулмулк, Аҳмад Мирзо ва бошқа улуғлар боқишида ҳам недир муштоқлик акс этганди. Қизиги, хоқони мансур на Бадиuzzамон Мирзо, на Аҳмад Муштоқ, на Абубакр Мирзо, на Юсуф Тархон, на Аҳмад Пирийномини тутди. Гўё бутун мамлакатда осудалик ҳукмрон! Нихоят у чўғдек товланаётган туркман гиласи бўйлаб вазмин қиёфада нари-бери одимларкан, зимдан Паҳлавон сари кўз қирини юборди, сўнг бутун ҳуш-фикри эрта — жума куни намози асрдан кейин Боги Зоғонда Али Рустоий билан кечадиган, бутун Хурросон тақдирига алоқадор жангда эканини айтди. Ахир, олис юртдан тоғу тош ошиб келган полвон кўнгил қўрғонини ишғол қилиш тилагида! Сарой хос баҳодиригина эмас, улус суюнган тоғи ва ишонган бори саналмиш Паҳлавон шунга караб иш тутиши, аниқроғи, ушбу фурсатда ору номус химояси учун ҳозир нозир эканлигига барчани ишонтириши керак. Очиғи, ҳалига қадар у кесиб гапирмаганидан шаханшоҳ хавотирда!..

Мийифида кулганча Паҳлавон худди шу масала муҳокама қилинган аввалги олий машваратни хотирлади. Қизғин тортишув пайтида доғули Ҳожа Маждиддин дафъатан орага Мухаммад Молонийни тикиштириб зардасини қайнатгани, ҳартугур шаҳаншоҳ уни қўлламай силтаб ташлагани кўп аломат иш бўлувди. Сираси, ўша мажлисда Паҳлавон қандай босиқлик қилган бўлса ҳозир ҳам ўзини қарийб шундай тутди. Фақат бир оз дағал товушда кимки Хурросон тошу тарозиси билан хисоблашмаса бошига ғалва орттиришини таъкидлаб қўйди. Умуман подадан олдин чанг чиқариш сира ярашмаган қилиқ, ҳар ким ҳаддини билгани, бор-йўқ имконини майдонда кўрсатгани маъқул!..

Шаксиз хўл ўтин каби тутаб ёнаётган исён сабабли эрта-индин қон тўкилиши эҳтимолидан чўчиб боши фовлаб турган Султон Ҳусайн Паҳлавон холисона йўсинда айтган сўзлардан яна қоникмади, агар юзимиз ерга қарайдиган бўлса тупроқ босиб тирик юрганимиз бекор қабилида ошкора кесатди.

Қароргоҳни тарк этгандан кейин Паҳлавон ҳеч қаёқка қайрилмай тўппа-тўғри такяга борди, тозидек эпчил мулозимни юбориб ҳамон машқоҳда ўзаро олишаётган ўн сара йигитни қошига чорлади. Ниҳоят ўн сара йигит дастурхон атрофида чўккандан кейин эрта кечадиган ҳаётмамот жангидаги ўртага тикиладиган нарса нима эканини ётиғи билан изоҳлашга киришди. Кейин эса нечундир хўрсиниб ўйга толди, аникроғи, ногоҳ қўзи Дарвеш Муҳаммад қўзи билан тўқнашиб тутилиб қолди.

Тунов кундан бери Паҳлавон ўзини жияни олдида икки баробар гуноҳкор сезади. Ахир, кимсан элни оғзиға қаратган Амир Алишердек зот билан Амир Бурхониддинни йўқлаб борса-ю, бир натижа чиқаролмай сўппайиб қайтса бедодлик эмасми!? Афсус! Бир кун олдин югурдак орқали ташриф ҳақида хабар бериб қўйилганига қарамай эгаси кўчиб кетгандек данғиллама ҳовли ҳувиллаб ётар, дарвоза тақа-так ёпиқ эди. Паришон туриб қолган Мир олдида ер ёрilmадики кириб кетса! Эҳтимол Амир Бурхониддин Ҳазрат совчилик ихтиёр қилишига ишонмагандир. Шундай бўлса ҳам айрича тадбир кўллагани ақлга сифмасди. Қолаверса Опоқ бека — Зулфизар нечун эрини йўлдан қайтармади экан?

Паҳлавон ич-этини еса ҳам кўрган-кечирганини Дарвеш Муҳаммаддан сир тутди, натижа эрта-индин аён бўлишини айтиб шунчаки тўнгиллаб қўйди. Лекин авзойидан жияни барисини англаб ултурган ва шунинг учун бўғзига тиқилган хўрсиниқни билдирумаслик учун тезги на ўтирилиб панага уриб кетган эди...

Энди Амир Бурхониддин сурлигини, Зулфизар ожизалигига борганини қайта дилидан кечириб Паҳлавон ўлгудек хижолат чекаётир. Ҳайхот, не қилсаки, борлигини тобора ўраб-чирмаётган, эрта муқаррар гуноҳга гирифттор этадиган ноҳушликдан кутилса!?

Ахийри сухбат қовушмай қолганини англаб ўн сара йигитта ижозат берди, ими-жим жўнаган Дарвеш Му-

ҳаммад ортидан тикилиб гүё қўкси увалди. Бир оздан кейин Салим калта тутқазган танбурни созлаб бир-икки савт чалди-ю, анчагина енгил тортди. Айниқса «Чаҳаргоҳ»ни машқ қилган дамда руҳи юксалди ва яхши кайфият билан тўшакка чўзилди.

Бу кечадан Пахлавон хайриятки босинқирамай осуда ухлади. Ҳатто умрида биринчи марта бомдод номозига мўлжалидан бир мунча кечроқ турди. Жойнамозда чўк тушиб астойдил ёлворганча Худодан сабру бардош ва омад тилар экан, беихтиёр кўз ўнгида падари жонланди. Гўё олисларни тўғсан хира-ҳарир парда ортидан валинеъмати қайта-қайта бош иргаб нимагадир ишора қиласиди. Сал кейин ғойибдан нохос садо келди: «Нарса борки хорижи олам эрур, Хар не истарсенки ўзингда жам эрур!» Кечагидек эсида, отаси ақлу идрокини жаҳолат назисига қалқон килиб умр кечирган Мавлоно Жалолиддин Румий бисотини кўп хушларди. Айниқса ушбу мисрасини кўнглига бор жозибаси билан кўшиб нақш этган, баъзи кунлари ўн марталаб такрорлар, ҳар гал Пахлавонни бир янги маъносидан воқиф этиб шодланар эди...

Такя ҳаёти аввалгидек бир маромда давом этаётганди, одатдагидек ҳар замонда Салим калта билан Момохол тўнғиллаши эшитилиб қолар, эру хотин муридлар кун сайин кўпроқ ёпирилиб келаётганини, омборда нима бору нима йўклигини куйиб-пишиб муҳокама қиласиди.

Пахлавон ёзлик кўшк айвонида ёнбошлиганича ўз ҳаёли билан машғул бўлди, Аҳмад Пирийни, ниҳоят Зулфизарни эслаб хўрсинди. Ушбу лаҳзада Зулфизар укаси тақдирига куйиниб қон йиғлаётганини тасаввур қилганда бағри ўртаниб кетди.

Сон-саноқсиз муридлар шовқин-сурони остида тушлиқ ҳам ўтгандан кейин Пахлавон тимискиланиб дахлизга кирди, тахмонга қачон қўйилгани номаълум темир сандик рўпарасида қад ростлаганча ўй суриб қолди. Бир оздан кейин қулфни очиб зил-замбил қопқоқни кўтарди ва ҳар хил ашёлар орасидаги асл тошлилар қадалган тўғаси соғ тилла камарга кўзи тушди. Ногоҳ юраги шиф этди, ахир, нақадар азиз бу ёдгорлик, аникроғи бисотида бундан киммат, бундан мўътабар бошқа нарса йўқ!..

Пахлавон қачондир бу камарни жаҳон ягонаси бўлганини таъкидлаб белига Бобур Мирзо боғлаб кўйганини,

кувончидан ўзини йўқотар даражага етган падари бузруквори уни кўзларига суртиб тавоф қилганини, тоабад гард тегизмай асрарин деб тайнинганини хотирлаб беихтиёр жилмайди. Худога шукрки, валинеъматига берган ваъдасида турди ва кимлигидан огоҳ этадиган нишонни жони-жахонида асрар келди. Наҳотки энди ундан ажralадиган вақт етган бўлса!?

Эшишига кўра Али Рустоий давраларда ошхўрлик қилиб ўтирганда неча марталаб доруссалтана Ҳиротга аввало Паҳлавон белидаги камарни ечиб олиш учун келганини эътироф этган. Охир-оқибат ундан давру даврон ўтганини, энди у майдонга лойик эмаслигини, пешонасига абадиян шармисорлик битилганини тап тортмай таъкидлаган. Падаркусур ўзига астойдил ишонгандирки катта кетган-да!

Асли Паҳлавон қачондир камарни биродари Муҳаммад Молонийга тақдим этганда адолат қарор топган бўларди. Афсуски бундай қилгани журъати етмади, аниқроғи бутун Ҳурсонда овоза бўлган ўша ғалати жангдан кейин ошнаси тажанглик билан кўл силтаб майдондан жўнагани сабабли улгурмади. Нихоят Аҳмад Пирий даъвогар бўлиб чикқанда умидини чирт узганди. Хайриятки яна карами кенг Тангри таоло қўллаб ихтиёрида қолди. Лекин очиги энди тақдирни не кечиши қоронғу!..

Яна Паҳлавони олам бир хил бўлиб хўрсинди, ахийри Худоги таваккал айтди-ю, имилланиб камарни тароқи хуржунига солди. Салдан кейин дили гоҳ ёришиб, гоҳ хира тортиб ташқарига чиқаркан ховлида, ёзлик кўшк билан сарҳовуз оралиғида нари-берига юриб турган Дарвеш Мухаммадни кўрди.

Кейинги кунларда жияни бўйига ҳам, энига ҳам тузуккина ўсган, қадди-бастида недир ўқтамлик, недир шижиоат жамланган эди. Фақат қароқлари тубида билинч-билинмас бўсса мавжланар, бунинг сабаби тунов куни Амир Бурҳониддинни, қолаверса Зулфизарни кўролмай бош эгиб қайтган Паҳлавон учун беш қўлдек аён эди.

— Жиян, биламен, кўнглинг яримта, ишинг ишқал, лекин хеч қачон ноумид бўлма! — деди Паҳлавон ногаҳон. — Жонингни қийнаган ҳижрон шояд эрта висол онлари билан уланса!..

— Мохинур тириклик нелигини яхширок англатди фақирга. Зимзиё кўксимни шамчирок мисоли ёритмии! Факат афсуски бари тушимда рўй бергандек! — енгил сўлиш олди Дарвеш Мухаммад. — Қайтиб учрашмасак керак!..

— Худодан сўрадим: Мохинур иншооллоҳ сеники бўлур!..

Дарвеш Мухаммад овозаси кетган жанг олдидан ўзини фавқулодда хотиржам тутаётган тоғасини зимдан кузатаркан, ногоҳ тасавурида нақш олмани эслатувчи ёноклар, жон сўровчи охуваш кўзлар, муаттар бўйли зулфи райхонлар жонланди ва юраги туб-тубида ўрнашган армон яна бир бора оғир кўзғалди. Ахир, ҳамон узундан-узун зерикарли тунларни кўкси қиймаланиб бедор кечиради, кўпинча волидасидан яшириқча тонгга қадар Ҳазрат девонини вараклайди. Афсуски, парилар париси саналмиш Моҳинур ранго-ранг сўз чаманида гўё элас-элас пайдо бўлиб, сўнг чекина-чекина кўринмай қолади, нола чекиб ҳар қанча сўроқласа ҳам қаники изларини тополса!..

Паҳлавон бўйинини гажак қилиб кишинаётган Лочин белига абжирлик билан кўнди ва такя дарвозасидан узоклашган ҳамоно муazzам пойтахт оёқка қалқиганини пайқади. Сўнг недир фурур туйиб учкурлиқда Лочиндан қолишмайдиган Оқёлни елдириб келаётган Дарвеш Мухаммадга кўз қирини ташлади.

Кўчалардаги тиқиндан тоға-жиян лолу ҳайрон...

Чор тарафдан халойик селдек гурас-гурас оқиб келар, айникса қони қайнок ёш-яланг шовқин-сурон кўтарганча Бони Зогон сари ошиқар, ит ҳам, бит ҳам эгасини танимас эди. Ҳар қадамда совуту дубулға кийган давангир коровул-сарбозлар тартиб ўрнатмоқчи бўлиб томокларини йиртгудек ҳолда ҳайқиришар, ҳавода қамчиларини ўйнатишар, лекин уларга нарво қиласидиган кимса йўқ эди.

Таажжубки, оломон орасида хотин-халаж ҳам кўп...

Оқёл жиловини бўш кўйган Дарвеш Мухаммад кўча чети билан шошилиб бораётган Эсонбойни кўриб мийигида кулди, сўнг бирдан юраги шифиллаб кетди. Ахир, гумашта билан ёйма-ён одимлаётган, тоҳ Паҳлавони олам,

гоҳ ўзига ўғринча қараб қўяётган, кўзларида недир орзиқиши акс этган Опоқ бека билан Моҳинур эмасми? Ажабо, Хайрободдан қачон қайтишди экан?..

Ақлу ҳушидан айрилаёзган Дарвеш Мухаммад эгарда бургутдек кўнган Паҳлавонга кўз қирини ташлади ва ўша заҳоти танишу нотанишлар билан биргаликда Боги Зоғон сари ошиқаётган Опоқ бека билан Моҳинурни тоғаси ҳам аллақачон кўрганини, ҳатто негадир авзойи бутунлай ўзгариб қолганини пайқади.

Дарҳақиқат Паҳлавон анчайин тажанг туюларди: чехрасига нимадир соя ташлаган, бокиши безовта ва ташвишли эди. Ахир, ким билсин, Али Рустоийдан йиқилсам-нетсам бутун томоша аҳли таънасини эшитиш бир тарафу Зулфизар олдида изза чекиш бир тараф қабилидаги андиша ўртаётган эдими кўксини!?

Боги Зоғон дарвозаси олди айниқса тирбанд бўлиб, игна ташласа ерга тушмасди. Бунинг устига ҳар ким жон-жаҳди билан ичкарига от кўяр, ҳатто Шамс полвон бошлиқ миршабларни назар-писанд қилас мас эди. Тартиб посбонлари ўн сара йигитини етаклаб келган Паҳлавонга аранг йўл очиб бериши. Икки ёнига бош ирғаб салом берганча вазмин одимлаётган Паҳлавон кўринган заҳоти еру кўкни карнай-сурнай садолари коплади. Ҳаял ўтмай у Хурросон арслонини Оллоҳ кўлласин мазмунида истак билдираётган таниш-нотанишлар қуршовида қолди. Тобора зичлашиб бораётган сафда гоҳ Мирқосим Туркигўй, гоҳ Мавлоно Султонали, гоҳ Шайхим Сухайлий, гоҳ Мавлоно Соҳибдоро, гоҳ Мирак Наққош, гоҳ Шайх Баҳлул, гоҳ Ошиқ Чоғарийни кўрар, улар чөхрасида акс этган хайриҳоҳликдан тобора кўкси юксалар, вужуди кучга тўлар эди. Айни пайтда қачондир дили дилига пайванд бўлган малак Боги Зоғон заминини босиб турганини ўйлаб енгилгина энтикар эди. Зулфизар довруғи дунёни тутган рақиб билан қандай жанг қилишини кўриш ва ён босиши учун келгани аниқ — ҳамон номини кўнглида асрashi рост экан-да! Яратган эгам, илоё Ўзинг шармандаи шармисор қилмагайсан!..

Пароканда ўй-хаёл гирдобида одимлаётган Паҳлавон барг ҳазон тўшалган хиёбон четида тўдалашиб эзгу ти-

лаклар изҳор этаётган беш-ўн аллома-ашрофга дуч келди, ногоҳ улар орасида тараффуд чекиб турган Амир Бурхониддинга кўзи тушиб бир чимирилди, лекин ўзини бепарволикка уриб илдам ўтиб кетди.

Паҳлавон хуржунини Оға Қосимга топшириб белгиланган жойда бемалол чўқди, сарховуздан ному нишон қолмаганини ўйлай бошлаганда карнай-сурнайлар жазавага минди. Айниқса тўлқиндеқ тошаётган ҳалойик шовқин-сурони қулоқларни қоматга келтирди.

Ола-тасир олқиши Али Рустоий шарафига бўлгани англашилди.

Ерни лорсиллатганча дарвозадан гоз юриш қилиб кирган ироқлик полвон шерилари ўртасида чинор каби ажралиб турар, қорувли бўй-басти, хумдек улкан бошига яраша қўллари ҳам узун, ҳам йўғон эди. Қулоқлари сари тарвақайлаган шоп мўйлови билан биргаликда қалингина қўнғир тусли кигиз чакмони, гирди ипак ҳошияли қорамтири тўғарак қалпоғи, қўнжи узун саҳтиёний этиги важохатини янада сирли қилиб кўрсатар эди.

Шамс полвон алоҳида такаллуф билан қилган таклифга кўра тўрдаги маҳсус жойга истар-истамас қўнган Али Рустоий негадир калта ишқириб қўйди. Гоҳо у жун босган чайир панжалари билан йўғон бўйини қитирлатиб силар, гоҳо тўрсайланча шоп мўйлови учини ғижимлар эди. Етти иқклимни кезиб шохи қайтмаган иззатли меҳмон ҳар кимни ҳайратга соладиган салобатидан ҳар қанча фаҳрланса арзирди. Қолаверса у зимдан Паҳлавонга кўз юбориб қўяр, чамаси, илк ҳамладаёқ буни ер билан яксон қиласман, деган ўй миясида чарх ураётганди. Сираси Паҳлавон қадди-қомати уники олдида айтгулик эмасди.

Али Рустоий авзойида ифодаланган маънони уққан Паҳлавон тушунуксиз бир фашликка чулғанди, ҳатто юраги қинидан отилиб чиққудек бўлиб гурс-гурс ура кетди. Тавба, не ҳол рўй бердики, майдонга тушмасдан бурун тиззалири қалтираётир?! Етти яшардан етмиш яшаргача ҳамма умид кўзини тикиб турган пайтда-я! Ҳатто Зулфизардек малак ҳам ҳамдарду ҳамнафас бўлиш учун ташриф буюрган! Алалхусус, элу элат берган нон-туз хурмати, киндик қони томган тупрок ҳаки ўзини тути-

ши, тоб ташламаслиги керак. Худо кўрсатмасин, йиқилса-нетса эрта Султон Ҳусайн билан Амир Алишер бетига қандай қарайди, хей, дариф?! Шармисорлик жомасини кийиб, белидаги камардан ажралса... бошқа қадрдонлари қатори Зулфизар Бони Зоғондан тутдек тўкилиб қайтишини ўйлаганда айниқса даҳшатли тиф зарбидан юраги қиймалангандек бир ҳолга тушди...

— Жиян, агар қисмат қовоқ уйса кун битур! — Паҳлавон жимгина хаёл суроётган Дарвеш Муҳаммад билагини кисиб кўйди. — Билки, аввалнинг аввали бўлмаганидек, нихояда — нихоя йўқ!..

— Сиз ондин кўркмайсизму, тоғайи шариф? — жон ҳовучлаб сўради Дарвеш Муҳаммад. — Қаранг, росаям бесўнақай, баччағар!

Қандай жавоб қилсин Паҳлавон соддадил ва анқов жиянига?

Ахир, машойихлар тан бор-йўғи рух либоси эканлигини аниқ-равshan битиб кетишган, руҳдан айри тушган тан қуриган ёғочдан фарқ қилмаслиги аён-ку. Ҳаттоқи руҳни қатъий суратда бемалол аклу идрокдан баланд кўйиш мумкин, яъники билак кучи шуур ва сезимлар уйғунлашуви орқали кечадиган инқилоб ҳосиласи! Машк-гоҳда бу ҳақиқатни эринмай Дарвеш Муҳаммад қулоғига кўп қўйган, агар хулоса чиқариб улгурмаган бўлса ўзидан кўрсин!..

Паҳлавон оғзини пойлаётган Дарвеш Муҳаммадга жавоб қилишни истамай Зулфизар билан Моҳинур қайда кўнганини билиш мақсадида бафуржа ён-верига аланглади. Тахти-равон ўнг томонида босқичма-босқич баландлатиб тикланган узун курсиларни эгаллаган хотин-халаж орасида она-бала алохида ажралиб кўзга ташланар эди. Ҳалидан бери Дарвеш Муҳаммад ўша тарафдан нигоҳ узмай ўтирас, юраги темирчи босқонидек гупиллаб тенаётган эди...

Паҳлавон жияни ҳоли-рухини тушуниб мийифида кулгандага ногоҳ учинчи бор карнай-сурнайлар садоси осмону фалакка ўрлади ва Шамс полвон томоғи йиртилгудек бўлиб шаҳаншоҳ ташриф буюрганидан хабар берди.

— Шоҳимиз умрлари узун, тожу тахтлари боқий бўлғай!..

Чорбоғни мўру малаҳдек босган хосу авом сидқи дилдан тавозе сақлаб олқиши ёғдира бошлади. Бунга жавобан Султон Ҳусайн бошини икки ёнга охиста силкий-силкий бафуржа илгарилар, беихтиёр кимларгadir илтифот билан мамнун гап қўшар, юмшоқ жилмайиб бокар эди. Одатича қилич уришга ўрганган ўнг қўли қимматбаҳо камарига осилган зарҳал қинли ҳанжарнинг дандон сопини қисиб ушлаганди. Айниқса ёкут ва пат тўғналган симобий дастори, жияклари заррин ип билан ҳошияланган, ёқаларидан то этакларига қадар нафис тошлар зарбланган узун банорас тўни салобатига салобат кўшган эди.

Хурросон ҳукмдори тиш-тирноғигача қуролланган ўткир нигоҳли ва абжир хос мулоғимлар қуршовида эди. Ҳартугур улар садоқатидан буткул кўнгли тўқ экани англашиларди. Гоҳо ўнг ёнида ингичка табассум билан жимгина одимлаётган Амир Алишерга кўз қирини юбориб чехраси нурланарди.

Ҳамишагидек шаҳаншоҳдан фарқли ўлароқ шоири даврон одмиёна кийинган, шунга қарамай жиддий равиша эътиборни тортар, ҳар кишида ҳаяжон ва қизиқиш уйғотар эди. Фақат оғирсиниб юришидан яқиндагина тўшакни тарқ этгани сезилиб турар, бутун қадди-бастида недир ҳорғинлик, ранг-рўйида недир ҳасрат ифодаланган эди. Чамаси Ҳазрат беҳисоб мардум кундалик ғам-ташвишидан кечиб гувиллаганча бу тахлит тўпланиб туришини ҳазм қилолмай ҳайратга тушаётган эди.

Сал фурсатдан кейин Султон Ҳусайн қибла тарафда тикланган ва нозик дид билан безатилган тахти-равонда бемалол ўрнашди, сўнг супа гирдида эгилганча ҳалойик билан салом-алик қилаётган Амир Алишерни ёнига чорлади.

Тожу тахт суюнчларидан Сайил Ҳасан Ардашер, Ҳожа Афзалиддин, Ҳожа Низомулмулқ, Амир Аҳмад Сухайлий... тахти-равон икки тарафини тўлдиришиди. Сал орқарони эгаллаган нуғузли аъёнлару бойёнлар, беклару тўралар орасида Ҳожа Маждиддин ҳам бор эди. Нечундир у қовоғини солиб ўтирас, ҳар замонда ёнидаги шеригига ниманидир шивирлаб гоҳ Паҳлавони олам, гоҳ Али Рустоийга нигоҳ отар эди.

Еру кўкни қоплаган ола-ғовур Шамс полвон бошлиқ миршаблар саъй-харакати билан ниҳоят тинди. Обрў-эътиборли оксоқоллар ва қадхудолар кисқагина кенгашиб бош ҳакамлик вазифасига хоқони мансурни маъқул топишди. Довруқли маъракаларни кўравериб кўзи пишган Содик полвон зиммасига ноиблик вазифаси юкланди. Қадам олишлари бирдан ўзгариб қолган Содик полвон шаҳанишоҳ билан қулоқланғандан кейин ироқлик алп ўғлон Али Рустоий Хурросон арслони Паҳлавон Абусаидга талабгор эканини эълон қилди. Сўнг товушини яна ҳам баралла қўйиб уларни майдонга чорлади.

Ўзини боб

ШАШТИНГ ҚАЙТМАСИН, ЙИГИТ!..

Содик полвон босиқлик билан наридан-берига одимлай бошлаган паллада бутун чорбоғ буржлари бўйлаб ҳатто капалак қаноти шовури эшитилгудек теран жимлик ҳукмрон бўлди. Лаҳза сайин жамийки борликни қамраётган осудалик замирида ниҳон аллатовур таҳлика гўё барча кўзларга кўчди. Вазият қалтислигини Паҳлавон яна бир бор ўзича баҳолади. Ниҳоят Али Рустоий қадди-қоматини фоз тутганча гурс-гурс босиб майдонга тушганда у ҳам шитоб кўзғалди, кўзғаларкан, зимдан ўзини кузатаётган Зулфизар сари маъноли кўз ташлаганини билмай қолди. Айни пайтда Паҳлавон недир хавотирда ўзаро шивирлашаётган ўн сара йигит билан бирин-сирин кўз уриштириди ва хотиржам келиб кафтини кўксига кўйганча таҳти-равон рўпарасида тиззалади.

Паҳлавон ўрнидан тураётиб ўзини қандай тутганини, ногоҳ кўзлари чакнаб Опоқ бека билан Моҳинур томон тикилганини Дарвеш Мухаммал назардан қочирмади, кўнглида нимадир фалаён қилди-да, онаси пинжида ўтирган Моҳинурга қарай-қарай Паҳлавон ортидан шошилди, бутун томоша аҳлини ҳайратга солганча ҳамон ўйчан

киёфада чўкка тушиб турган тоғасининг охорли-калта якtagи барини тавоф қилди.

— Тоға, бир қошиқ қонимдан кечгайсиз, — деди кейин узиб. — Лозим топсангиз кичик арзим бор!..

— Оббо, баччағар-еý, ушбу дам арз тинглайдиган аҳволдаменму!?

Хуросон улуғларидан оқ фотиха олиш тилагида бўлган Паҳлавон жаҳлини ичига ютиб бир ўқрайди, ногаҳон бир қоши иккинчи қоши устига сапчилиб, кўркам сокол мувофиқ тушган энли бетига қон тепчиди.

— Шоҳим! — деди тахти-равон сари юзланиб.

— Тўхтанг, тоға, шоҳдин фотихани ўзингизга сўраманг, фақир учун сўранг, — деди Дарвеш Муҳаммад, фақат Паҳлавонни эмас, бутун аркони давлатни ва бутун издихомни бадтар хайратга солиб. — Худо хайрингизни берсин, тоға, йўқ деманг.

— Не деб алжираисен, уккағарни ули?!

— Имкон туғилганда бир омадимни синааб кўрмоқчи-мен!

— Йўғ-е! Тентаклик қилма! — хо-холаб кулди Паҳлавон. — Галварс, Али Рустоийни ким чоғлайсен? Аҳмад Пирий дебму? Бор, тошингни тер, энди сени иснодингни кўтариш қолувди!..

Иснод! Оҳ, у — қайси рисолада битилган кўрги-лик!..

Ноилож Дарвеш Муҳаммад лабларини қимтиганча бир неча қадам чекинди, гўё ичида нимадир қисирлаб синган, нимадар борлигини қуюндеқ ўраган эди. Сўнг кўзла-ри яна бошқача чақнаб ўзини қўлга олди ва отила келиб яна Паҳлавон рўпарасида қад ростлади.

— Сўзингизки, тоға, журъат чумолидаям товча! Чу-милича эмасму мен?!

— Ҳе, лодон, ўртага нима тикилганидин воқифму-сен?

— Воқифмен!..

— Нечун унда ҳовлиқасен?

— Мендек шогирд турганда сиздек устоз майдонда жон койитишини ножойиз санадим. Иззатингизни билинг, мен ҳам иззатимни билай, токи чархнинг истеъ-молда бўлган русумларига путур етмасун!

Аркони давлат сукутда!..
Издиҳом караҳт!
Не қиларини билмай қолган Паҳлавон икки ўт ўртасида!..

— Шаҳаншоҳ, талаб туғилса давоси фақат майдон! Дарвеш Мұхаммад сўзини эшилдингиз. Навбат бермасам бўлмайди чоғимда! — ниҳоят издиҳом узра баралла янгради Паҳлавон товуши. — Дуойи фотиҳангизни аяманг, омадини синаб кўрсинг майли!..

Паҳлавон жияни истагини рад этишига ишонган қўйи таҳти-равонда викор тўкиб ўтирган Султон Ҳусайн ғоҳибдан илкис калтак келиб теккан каби бир силкинди, аллатовур кўпчиб кетган бетида наҳотки шу сўзларни сиздек баҳодир оғзидан эшимоқдаман қабилидаги заҳаролуд истехзо зухурланди. Ахийри хоқон бошқалар катори ҳайратга тушган Амир Алишер билан кўз уриштириб сапчилаб турди ва асабийлашганча нари-берига юра бошлади. Ажаб эмаски, шу фурсатда кўнглидан хос баҳодирим кек сақлагани боис шу йўсин йўл тутаётир деган фикр кечган бўлса!?

— Бу дам сиздек баҳодирга тегишли дам эмасми, оғам? — аранг ўзини босиб сўради Султон Ҳусайн. — Заволот сари юз бурганингизни наҳотки сезмаяпсиз!?

— Заволот хаёлимда йўқ... Жияним ортимда кимлар қолаётганини билишга ҳаким борлигидин огоҳ этди, олампаноҳ, — аҳду қарори қатъийлашганини англатишга уриниди Паҳлавон. — Ростдан ҳам бунга ҳаким бўлса керак, токи эрта гўримда тинч ётайин!..

— Оғам, Али Рустоий Аҳмад Пирий эмас, буни сизки инобатга олмапсиз, Дарвеш Мұхаммад идрок этиши кепрак, — энди ошкора тутақди Султон Ҳусайн. — Тўғри, йиқилса ер кўтарадур. Лекин иснодни биз қандай кўтарамиз!?

— Улуғ хон, билурмизки, кўхна дунё таваккал устида!

— Таваккал касрига қолиб ҳар неки бор бисотимизни бой бермайлик яна, эй жўмардлар сардори! — таҳти-равонга оғир чўкиб уф тортди Султон Ҳусайн. — Хўш, бу бобда сиз не фикрдасиз, шоири замон?

— Шоҳим, жиян журъат қиласадур, тоға анга ишона дур, аларни қутламоқ керак, — деди Амир Алишер, ҳеч

бир шубҳага ўрин қолдирмай. — Зеро, Паҳлавон Али Рустоий аввал шогирдим билан куч синашсин, факир навбат қутурмен демоқчидир-да!..

Қалтис сұхбат қандай яқун топишини аркони давлат ҳам, хосу авом ҳам дикқати ошиб, ташвиш ва шубха аралаш интиқ кутаётган эди. Ногаҳон ҳар жойда бошланған таҳликали шивир-шивиirlар охири Паҳлавон шатьнини камситадиган заҳаролуд таъналарга айланди.

Хали Амир Алишер дангал Паҳлавонга ён босғандан кейин Султон Ҳусайн ортиқча баҳс бефойда эканини чамаси англади ва истар-истамас Али Рустоийдан Паҳлавон шогирди саналмиш Дарвеш Мұхаммад билан олишиш истаги бор-йўқлигини сўради.

Аллақачон бари гапни тушуниб ултурған Али Рустоий дастлаб чурқ этмади. Кейин қовоғини солғанча Ироқдек олис юртдан она сутининг ҳиди оғзидан кетмаган гўдак билан олишаман деб келмаганини, бироқ шароит тақозо этаётгани учун хоҳиш-иродасига қарши борищдан бошқа чораси йўқлигини билдириди. Ва аввалги шартга кўра, Дарвеш Мұхаммад йиқилса аввало Паҳлавони олам енгилгани, аникроғи, бутун Хуросон Ироқ пойида чўк тушгани билан баробар эканини гурзиdek муштларини ҳавода дўлғаганча таъкидлаб қўйди...

— Хўш, бунисига не дерсиз, оғам? — ахийири чидолмай кесатди Султон Ҳусайн. — Балки энди аҳдингиздин қайтарсиз?

Бир муддат Паҳлавон тараддуд чекиб гарданини қашлади.

— Жиян, аттангки бу тарафини ўйламапман, — деди у нихоят Дарвеш Мұхаммадга юзланиб. — Майли, қўяқол, ўзим олишамен!..

— Тоға, озиб-ёшиб бир хизмат буюриб эдингиз, шуниям Худо кўп кўрадиму!? — ранжиган бўлди Дарвеш Мұхаммад. — Ҳали айтганингиз каби дунё тавакkal усттида-ку!..

Энди Паҳлавон мийғида кулганча ҳамон қовоғидан қор ёғаётган Султон Ҳусайн сари ўтирилди. Ўз навбатида хоқон бу ёғини нима қилдик маъносида Амир Алишерга ҳадик аралаш зимдан кўз кирини ташлади. Ўша заҳоти Мир сира иккиланмай дуойи фотиҳага кафт очди.

Аркони давлат билан баробар жамийки томоша ахли у айтган эзгу тилакларга гуриллаб қўшилди.

Жимлик баҳона Содик полвон Паҳлавон аҳду қарорини кисқагина изоҳлади, орага шогирд турганда устоз майдонга тушмоғи ножоиз маъносидаги писандаги қистиришни унутмади ва охир-оқибат муросасиз жанг Али Рустоий билан Дарвеш Мұхаммад ўртасида бўлажагини ҳайқирганча жар солди. Тўғриси энди овозида аввалги қатъият ва фуурурдан асар ҳам йўқ эди. Буни ҳар ким ўзича тушуниб афсус-надомат билан муқаррар натижани ба-шорат қилишга шошилди.

Амир Алишер билан биргаликда бутун жамоа оқ фотиҳа бергандан кейин анчайин руҳланган Дарвеш Мұхаммад тезгина эгилиб Паҳлавон этагини қайта-қайта кўзларига сурди. «Тоға, кўнглимда чинор каби қайта юксалдингиз!» — дея шивирлагач, жадал илгари босди, босаркан, бир мадад тилаган каби Моҳинурга қараб қўйишни унутмади ва бурчакда ўрнатилган ёғоч зина орқали майдонга тушди.

Паҳлавон гоҳ ўтириб, гоҳ туриб оқ яктагу оқ шалварда майдон гирдидан шошилмай ҳалқа солиб айланадётган Дарвеш Мұхаммадни қизиқсиниб кузата бошлади. Тўғриси, жияни Али Рустоий қархисида анчайин пўк ва чувак туюлди.

Кейин у кўзларига ишонмади.

Негаки Дарвеш Мұхаммад ерни уч қайта ўпиди тургандан кейин бошқа одамга айланди: бокиши тик — ўтли, ўмровлари қоядек чўнг, ҳар елкаси бир одам сифадиган даражада кенг, пайлари тараанг, мушаклари сандонда пешланган каби бўртиқ!

Беҳисоб нигоҳлар ўқдек қадалган майдонда аста-секин юзага келган тап-таранг вазиятни дафъатан баҳолаш мушкул бўлди. Сабабики, ташаббус гоҳ у, гоҳ бу тарафга ўтар, кимнинг кимлиги ҳали номаълум эди. Кейин эса авзойи бузилган меҳмон фаоллашиб колди. Ярамагур фалати усувлар кўллаб анчайин хомлиги сезилиб турган ҳарифини жиловлаб қўяёзди. Ахийри пайтини топиб чапдан шунаقا қарсиллатиб чил солдики, бунақасини ҳатто умри бино бўлиб Паҳлавон ҳам кўрмаганди. Хайриятки, Дарвеш Мұхаммад вақтида хушини ўнглаб чап берди.

Сўнг бир ҳамла билан Али Рустоийни ёнбошига тортиб илкис кўтарди. Агар қаттиқроқ силтаб чил урса ишни битирган бўларди. Лекин буни ё эпламади, ё хоҳламади, ахийри пишиб қолган рақибини озор бермай секингина чангалидан бўшатди.

— Хун қивординг-ку! — дея қичқирди Пахлавон.

Худди шуни кутиб турган каби чор тарафдан алла-кимлар норози оҳангда пўнгиллай бошлади. Сираси, болохонадор сўкинишлар ва илмоқли кесатиқларни эшилса илон пўст ташларди. Аммо Дарвеш Муҳаммадни чивин чаққанчалик бўлмади. Хурросон ору номуси тикилган майдонга гўё у шунчаки эрмак ёки ҳавас учун тушган, билаги қучи бир ёқда қолиб, кўнгли кўчаси кенглигини кўрсатиш пайида эди. Таажжубки, ҳаяжонланиб ўтирган Моҳинур сари кўз ташлаб кўйишини унутмасди, унинг хайриҳоҳлик билан чакнаётган нигоҳини излаб топар, недир далда туйиб зимдан хужумга шайланар эди. «Моҳинур, Худо ҳақи, сен суюнчимсан!» — деган фикр чарх уради гоҳо миясида!..

— Йиқилсанг бўғизламаган номард! — деб бўкирди кимдир.

— Сенга ишониб ҳаром қотамизми?

— Ҳе, сўтак, нимангга ишониб катта кетувдинг!?

Барibir Дарвеш Муҳаммад пинак бузмади.

Кулай пайт пойлаётган Али Рустоий «ёҳу!»лаб олға ташланди.

Нақд қонга тўлганди ола-була кўзлари!

Ягона вужудга айланган издиҳом безовтаҳол чайқалмокда.

Султон Ҳусайн билан Амир Алишер нигоҳида қўркув!..

Товонига тушиб кетгандек Пахлавон юраги!..

Ахийри Дарвеш Муҳаммад сийрати ва сувратини жунбишга солган недир зилзила даъвати билан гўё замин киндигига оёқ тиради, фалак болишига бош кўйди, астасекин шуури ёришиб ўзида сочилди, ўзида йифилди ва еру кўк кувватлари билан бирлашганини туйганча ногаҳон чил солди. Сўнг эсанкираб ўзини йўқотган рақибни, чатанига тиззасини киритгач, кўлтиғидан тутиб даст қўтарди. Тепасида сомон тикилган қопдек пирпиратиб айлан-

тиргандан кейин чалпак қилиб ерга урди. Зарби шу қадар бўлдики, шўрлик оғзидан кўпиги сачраб оҳ дейищга ҳам ярамади. Бесўнақай гавдаси, калласидан то пойига қадар, теп-текис юмшоқ саҳнда чукур из қолдириди.

— Ҳалол! — деб наъра тортди Содик полвон.

Халойик не ходиса рўй берганини дафъатан англамади, англагандан кейин қуюн кўчгандек гуриллаб қўзғалди, урҳо-ур билан бир-бирини йиқитиб-босиб ёпирила келди ва чеккарокда жимгина бўй эгиб турган йигитни куршаб олди.

Йигит олқишу қутловларни эшитмасди, бошидан рўмоли сирғалиб тушганига эътибор бермай ўзидек севинаётган онасини қучиб ўпаётган Моҳинурдан бир дам назарини узмас, еру кўкка сигмай кетган қизгина дудоқлари, ёноқлари ва қўзларида ифодаланган ёлқин дилига ўт қалар эди.

Ахийри тарафкашлар айюҳаниос солганча Дарвеш Муҳаммадни бир неча марта оёқ-қўлларини саланглатиб тепаларига иргитишиди, сўнг ҳарчанд норози бўлганига қарамай, елкаларида бардор-бардор қилиб майдон бўйлаб айлантиришиди.

— Ов, жиян, намунча чўздинг? — жўрттага қовоқ уйиб қаршилади уни Пахлавон. — Ташна қивординг-а қонимга!..

— Тоғагинам, нима бўлсаям у меҳмон, — деди Дарвеш Муҳаммад, пешонасини қоплаган маржон-маржон терни сидириб. — Шуни ўйлаб озгина иззатини сакладим-да!..

Пахлавон чехрасини нимадир ёритиб ўтди...

— Тасанно сенга, юраги ёлдор йигит! — деди Султон Ҳусайн, пешвоз келган Дарвеш Муҳаммадни бағрига босаркан. — Худо ҳаки, бир ботир ишини эмас, бутун бошли лашкар ишини қилдинг. Сени бугундан хос баҳодирим деб билгум!..

— Барака топ, ўғлим, бопладинг! — меҳри товланиб кучоқ очди Амир Алишер. — Худо хоҳласа эл дуоси сени кўкартирадур.

Жанг якун топгандан бери уммондек чайқалиб шовқин-сурон кўтараётган аҳли томошанинг қувончи ва фахру ифтихори чиндан чексиз эди. Аниқроғи, хос ҳам,

авом ҳам эзгу тилакларини изҳор этиш муддаосида ғолиб сари ошиқар, ҳар ким унинг Тангри таоло назари теккан қадду қоматини кафт суртиб тавоф қилиш учун орзуманд эди.

Даригки, ҳалигина майдонни титратган Али Рустоий эса хору ҳас каби тупрокка қоришиб ётарди, ҳатто ғала-ба нашидасини суроётган сархушу сармаст оломон оёқлари остида топталишига бир баҳя қолганди. Ҳалигина у Хирот баходирлик мажлиси тўрида викор тўкиб ўтирган Паҳлавони оламни бир ҳамладаёқ ер билан яксон айлашига заррачи гумон қиласди. Лекин, афсуски, унинг ўзи нари турсин ҳали суюги яхшироқ қотиб улгурмаган шогирдига ҳам бўй беролмади. Мана шуниси айниқса акл бовар қилмас кажбахтлик бўлиб туюлгани боис аччик-аччик жолалар чўяндек чуйкалган ёноқларини дувиллаб юва бошлади.

— Марҳаматли шаҳаншоҳ, Худо ҳаки, жамоангиз афсунгар экан, — сал ҳоврини босгандан кейин Султон Ҳусайнга арз қилди Али Рустоий. — Андор сехру жоду қилдики, жами қувватимдин жудо бўлдим!..

— Мехмон, кўп ўқинманг, — далда берди хоқон. — Яхшиси яна бир марта таваккал қилиб кўринг, зора омадингиз чопса!..

Чорбоғ бўйлаб ногоҳ жимлик чўқди, юраги така-пуга бўлган оломон бир-бири пинжига суқилганча шивир-шивир қила кетди. Айниқса Паҳлавон оёғи куйган товукдек типирчилаб ҳушидан айрилаёзди. Ҳалидан бери гё осмону фалакда парвоз қилаётган Амир Алишер, Сайид Ҳасан Ардашер ва бошқа улуғлар бирдан чийралиб ерга тушгандек бўлишди. Ажабо, Султон Ҳусайн не сабабдан Али Рустоийга ён босишни истаб қолди, ахир, атиги ярим соатча муқаддам уни салтанат ва улус ғаними деб ғазабга олиб турган эди-ку! Азалу абад майдон тасодифларга тўла эканини наҳотки билмаса!?

Ашаддий тарафкашлар ошкора норозилик билан тўнгиллаб майдонни бошларига қўтаришди. Лекин Султон Ҳусайн икки-уч бор қўл дўлғагандан кейин астасекин овозлари ўчди. Ичи сидирилса ҳам Паҳлавон чурқ этмай хўрпайиб туарди, факат дадил бўл маъносида секингина жияни билагини қисиб қўйди. Ҳалол йиқит-

мабман деган ўйда Дарвеш Мұхаммад қайтадан жанг тадорикини күрди, майдонни бир айлана келиб ер ўпғандан кейин қадди-коматида аввалгидек ўзгариш рўй берди: боқиши бургутники мисоли тик – чўғли, ўмровлари коядек чўнг, ҳар яғрини бир одам сиғадиган даражада кенг, мушаклари бўртик!..

Шаксиз Али Рустоий мамлакат эгаси ва бош ҳакам бўлмиш Султон Ҳусайн ўзига қанака муносабатда эканини оз-моз биларди, лекин шоҳ бу қадар дангал ҳиммат қилишини ҳечам қутмаганди. Шу боис йўқотиб қўйган қимматбаҳо нарсасини илкис топиб олган каби севиниб кетди, энли кафтларини секин бир-бирига ишқалаб лапанглаганча «и-ивв!» дея олға ташланди. Гўё товонидан ўт сачратиб одимлар, ҳали тасодиф қўллаган рақибини энди шубҳасиз ер тишлатадигандек шашти баланд эди. Сўнг кўзи ногоҳ сал нарироқда човутини ёзиб турган Дарвеш Мұхаммад кўзи билан тўқнашди ва оёқларига юз ботмонли тош боғланган каби саросималаниб тўхтади. Бир муддат йигит қадди-бастига синчковлик билан разм солғандан кейин хумдек улкан бошини солинтирганча майдонни тарк этди.

— Эй, сарвари жаҳон, пешонангиз бир қарич экан, шундай ўғлон бор қанотингизда! — деди у салмоқли оҳангда, Султон Ҳусайн рўпарасида қўл қовуштириб. — Фақир жоним соғ қолганига шукр қилиб, эсим борида этагимни йифайин, на иложки саодатим офтоби надомат уфқига ботмиш!..

Энди Султон Ҳусайн лабларига билинар-билинмас ингичка табассум кўнди. Сўлжайиб турган Али Рустоийни зимдан кузатаётган Амир Алишер чехрасини ҳам бир сидра ним кулги нурлантириб ўтди. Нихоят авзойидаги норозилик қониқиши билан алмашинган Паҳлавон илдамлай бориб Дарвеш Мұхаммадни қаттиқ кучди. Сўнг йигитни бирин-сирин улуғлар қайтадан муборакбод қилишди, кўнгли жойига тушиб енгил тортган тарафкашлар наърасидан яна еру осмон ларзага келди.

— Орқадошларим! Худо ҳақи, бошим кўкда! — жимлик чўкканидан фойдаланиб сазо берди Паҳлавон. — Барака топгур жияним еган нони, ичган тузини ҳалоллади, илоё уни ҳамиша Худойим ёрлақасун!..

— Илоё, илоё! — жўрлашиб ҳайқирди оломон.

— Жону жигарларим! Бугундан жаҳон ягонаси деб Дарвеш Муҳаммадни сийлагайсиз! Бир замонлар гўрингга нур ёғилгур Абулқосим Бобур Мирзо илкидин олғоним табаррук камар эмди анга муносибдур. Умидимки, тоабад кўз қорачигидек асррагай, мавриди етганда ўзи каби лаёқатли меросхўрга топширгай! Яна умидимки, биз ўтсак арвоҳимизни хор қилмагай! Беш кунлик дунё ҳоё ҳавасларига учмагаай! Илоё омин!..

— Илоё омин! — яна гуриллади мардум. — Илоё кифти тоабад ер искамасун!..

Нимадир Паҳлавон ич-ичида селдек тошди, жовиллаб қароқларида ёш мавжланди. Бир замонлар Султон Ҳусайн ва Амир Алишер қаторида ўзига ҳам беминнат меҳру оқибат кўргизган Бобур Мирзо исми-шарифи тилига кўчган дамда эса юраги боғи бир ингичка зирқиради. Ва ионон-ихтиёрини пароканда хаёлларга берган кўйи ола-тасир қийқириқлар остида камарни Дарвеш Муҳаммад белига боғлаб қўйди.

Энди гўё поёнсиз дунёдаги жамийки эзгу тилаклар ва шодликлар шарорага айланиб Паҳлавони олам қўксига қўйилаётган эди. Аниқроғи, у ўз оламидан ташқарида барқарор бошқа оламга кўчган каби саросималаниб турар, хайриҳоҳ нигоҳларни ҳис этиб янада сархушланар, шундай дамларга еткизгани учун Тангрига шукронга айттар эди. Ҳам жияни, ҳам ўзи шарафига ёғилаётган кутловлар айтарли қулогига кирмасди. Қачонки Султон Ҳусайн билан Амир Алишер бағрига босганда сал ўзини ўнглади. Ҳатто бунақа чегараси йўқ қувончни умри бино бўлиб энди қўраётгандек ҳоқон ҳам ҳаяжон оғушида эди. Ахийри у мана шу кичик майдонда бутун элу элат иродаси синовдан ўтганини эътироф этди, шундан кейин Боги Зоғондаги маълум ва машхур қасрда шоҳона зиёфат тайин қилди. Бундан ташқари томошага келган турли табакадаги кишилар учун дошқозонларда ош дамлансин деб баковулларга фармойиш берди.

Офтоб ботиб коронғилик тушар-тушмас ганчкорий нақшлар бетакрор ҳусн берган узун-энли айвонда ёзилган дастурхон турли сархил егуликлар билан тўлдирилди, тезда косагуллар ишга киришиб тилла-кумуш жом-

ларда олов тусли ўткир мусаллас кўпирди, ғазалхонлигу ваъзхонлик авж пардасига кўтарилиди, айниқса гулбадан раккосалар муганий-ҳофизлар ижро этган жон олғувчи куй-қўшиклар оҳангига уйғун тарзда товусдек хиромон айлаб давра файзига файз қўшдилар.

— Эй, дўсту ёронлар, — сўз бошлади Султон Ҳусайн, шўх-эзгин наволар қўнгил торларини нозик-нозик чертаётган дамда, — кимки маним бошимни азиз тутса музаффар ўғлонимизга инъом бахшида айласун!..

Бекиёс хурсандчилик муносабати билан ёзилган шохона дастурхон атрофида кўр тўкиб сархушона ўтирган бой-бадавлат вазирлар, амирлар, беклар ва тўралар бирдан қўллари очик зотлар эканликларини намойиш қилиш учун шошилишди. Ахир, Тангри таоло хайрли назарини солиб турган вактда кимсан Ҳурросон ҳукмдори истагини адо қилиш нақадар гаштли! Ҳаял ичида айвон этакроғида тўшалган лоланусха гулли шохи палакда сочқилар хирмондек уйилди. Мамнун жилмайиб қўяётган хоқони мансур амрига кўра хисоб-китоб қилишга киришган молия мирзаси қаламини қулоғига қистирганча нақдина юз минг шохруҳий динорга етганини овоза қилди ва Дарвеш Мұхаммадни қисқа вақт орасида Ҳиротнинг энг бадавлат одамига айланаб қолгани билан табриклади.

— Эй, баходирлик унвонини олган йигит, бугун сенинг шижоатинг туфайли факир қайтадан Ҳурросон таҳтига мингандек шодмен, — деди Султон Ҳусайн, яна ҳам чехраси ёришиб. — Бизники хушбахт айлабсен, биз ҳам сенинг қўнглингни овлашни лозим топдик. Накдина буюрсун!

— Куллук, олампаноҳ, — деди Дарвеш Мұхаммад, ўйчан қиёфада кафтини кўксига босар экан. — Фақат бир андишаи муддаодин факир безовтамен.

— Хўш, ўғлон, сўйла! Не андишаи мудда?

— Олампаноҳ, ижозатингиз билан йифилган ақчани меҳмонимиз Али Рустоийга тортиқ қилсан, ул жаноб Ҳурросонга умид билан келғон, юртига, бола-чакаси қошига ноумид қайтмасун!..

Хайҳот! Қайси тошу тарозида тортиш мумкин ақл бовар қилмайдиган ушбу бедодликни!? Гўё зўр иштаҳа билан ейилаётган мазали ошга пашша тушди, қизиб тур-

ган давра нохосдан совуб, ҳар кимнинг оғзидағиси оғзида, қўлидагиси қўлида қолди. Қодир эгам бу йигитни филникидан зиёда куч билан сийлашга сийлаб, фахму фаросатдан қисган экан-да!..

Барисини эшитиб ўтирган Паҳлавони олам ичини гўё бир ҳовуч чўф жизиллатиб куйдирди, мулзам тортиб қолган Султон Ҳусайн нигоҳи билан нигоҳи тўқнашиб қолишидан чўчиб беихтиёр ёнига ўгирилди. Ва бирдан хаёлида арзу додини кимга айтишни билмай юрган, рангрўйи бемаҳал сўлиган Гулсадаф, тутдек тўкиламан деб турган ҳовли-жой, тўнини тескари кийволган Амир Бурхониддин жонланиб қулт ютинди.

— Бунақаси рисолада ҳам, расм-русумда ҳам йўқ, — деди ниҳоят Султон Ҳусайн қуруккина қилиб. — Илкингга биз ким Ҳурсон ҳукмдори ҳадя тутдик, ани кимга оширмоқчисен, танангга хеч ўйладингму!?

— Борича ўйладим, олампаноҳ, — деди Дарвеш Мухаммад, зифирча ҳам иккиланмай. — Таажжубга ўрин йўқ: бугун майдонда топганим, иншооллоҳ, ҳар қандай ганжинадан зиёдадур.

Қачондир Султон Ҳусайн мукофотини бозорлар ва кўчаларда гурас-гурас санғиб юрадиган қаровсиз етимесирлар ва бева-бечоралар билан бўлишиб бошига фалва ортирганини эсларкан, беихтиёр Паҳлавон юраги увишиди, ишқилиб бир можаро чиқмаса гўргайди қабилидаги машъум ўй миясини пармалай бошлади.

— Офарин, ўғлон, Худо ҳаки тан бердим, ростдан ҳам юрагинг ёлдор экан, — жимликни бузди Султон Ҳусайн, ногоҳ чехраси ёришиб. — Лекин бўларини айт, сендан қарздор бўлиб қолиш мендек тождорга муносибму?

Дарвеш Мухаммад сўз тополмай жилмайганча ён-верига аланглади.

- Муносиб эмас. Шундай экан тила тилагингни!
- Олампаноҳ, факирга меҳрингиз тушганидин бoshим кўкда! Факир учун бундан ортиқ сийлов йўқтур!
- Нечун тортинасан, ўғлон? Тортинма! Ахир айни навқиронлик фаслидасен, бирон-бир орзу-ҳавасинг бордур!? Бўлса айт, ғужала қилмасдан айтавер, бир сўзинг икки бўлмас!..

Дарвеш Мухаммад Паҳлавон билан кўз уриштириб олди.

— Хўш, йигит, ақчаки истамабсен, бошқа не истарсан? Саройдин мансабму, пойтахтдин кошона? Кент су-юрғол қилиб берайму?. Балки вазир ёки бек қизини кўзинг тагига бостириб қўйгандурсен!?. Айтсанг бугунок тўй қилиб қўйнингга солурмен. Сўйла, ўғлон, фурсатни фанимат билиб сўйла! Кулоғим сенда!..

— Олампаноҳ, эртадин мадраса эшигига қайтурмен, яъни фақирга мадраса тупроғини ялашдан бошқаси буюрилмаган, — деди Дарвеш Мухаммад вазмин оҳангда, қисқа сукут сақлагач. — Ҳалиги... Уйланиш бўлса қочмас. Сиздек улуғ хон ройини мўътабар билиб тиласам бир нарса тилармен!

— Эшитамен! Фаромуш бўлмай бемалол сўрайвер!

— Олампаноҳ, элда кўпдан бери овозаки, эрта-индин Аҳмад Пирий дорга тортиладур. Шафқатингизни дариф тутмай шу бандай мўмиғни тутқунликдин озод қилсангиз, ҳали мева туғиб улгурмаган бир ниҳол хазон бўлишидин юрга не фойда!?

Агар тип-тиник ёз осмони ногаҳон гулдираб чақмоқ чақса ҳам давра аҳли бу қадар хайратланмас, бу қадар ақлу ҳушини йўқотиб саросимага тушмас эди. Дабдурустдан юзага келган қалтис вазият туфайли яна ҳар кимнинг оғзидағиси оғзида, қўлидагиси қўлида қолди. Ҳайтовур хоқони мансур йигит курмагурни боя аяган бўлса ҳам энди аямаса керак. Ахир, у бутун Хурросонни алғов-далғов қилиб ташлаган ўша нобакорга нечун ён босаётир, фақат тоғасини ўйлабми ёки бошқа сабаби бормикин!?

Алқисса, шодиёна энди муқаррар мотамга айланса керак, негаки Дарвеш Мухаммад билиб-бilmай Султон Ҳусайн бағрида анчадан бери газаклаб ётган ярани тирнаб юборганди. Таажжубки, унинг ўзи фарқ пишиқчилик мавсумида хотамтой боғбондан атиги бир дона олма сўраган болакай каби елкасини кисганча илжайиб ўтирад, ранг-рўйини қоплаган ифодалардан тайинли бир маъно уқиш маҳол эди.

— Хўш, йигит, сенингча фитнакор муҳофазага ло-йиқму? Факир инсоғ доирасида тилак айт дедим, қуюшкондин чиқиш учун ижозат берганим йўқтур!..

— Эй, улуг хон, факир фитнакор эмас, алданган бир кимсани назарда тутибмен, — нимадир ялт ёнди Дарвеш Мухаммад нигохида. — Фахми ожизимча, гумроҳлар аниг гўллигидан фойдаланмишлар ва қўйнини пуч ёнғоққа тўлдирмишлар.

— Аввал биз ҳам шундай ўйда афу бермоқчи бўлдик, лекин кейин билсак Аҳмад Мушток, Абубакр Мирзо ва Юсуф Тархон билан биргаликда оёғимизга болта урмоқчи экан! Сен ул кимса факат маним эмас, бутун тожу тахт фаними эканлигини наҳотки тушумасанг!?

Алоғ-чалор туш кўрган одамдек ҳовлиқкан Султон Ҳусайн товуши аллатовур дағаллашган, қисиқ кўзлари яна ҳам қисилиб, хиёл ўсиқ қошлари ўртасига тугун тушган, кенг пешонаси терчилаган эди. Ахийри у, сукут сақлаб ўтирган Амир Алишер билан Паҳлавонга бир-бир совуқ назар ташлагач, ошиғич айвонни тарк этди.

Ҳали қовушмай совуб қолган сұхбат ниҳоят энди мазаматрасини тамом йўқотган, дастурхондан файз ариган эди. Энди қовоқлардан қор ёғарди, қадаҳларда боягидек гулгун шароб кўпирмас, рухни аллалаб равшан этаётган наволару қўшиқлар тинган, товусдек хиромон айланаетган рақкосалар шарпадек фойиб бўлган эди.

Салдан кейин ҳар ким асабий тўнғиллаганча ҳар ёққа тарқади...

— Ҳой, баччағар, афсуски билмас эканмен, ҳалитдан миянг қатифи ачиштур. Йўқса савдойига ўхшаб бўлар-бўлмасни алжира мас эрдинг. Хизр аралашса ҳам Аҳмад Пирий бўйнидин сиртмоқни чиқариб олиш иложи йўқлигини наҳотки ўйламадинг!? Нечун Моҳинур келмади хаёлингга!? Амир Бурҳониддин инон-ихтиёри шаханшоҳ илкида эканлигини факирдин яхшироқ биласен-ку!..

Короғилик чўккан жимжит кўча бўйлаб пишқирганча йўрғалаётган Лочин белига омонат кўнган Паҳлавон лаҳза сайин жиги-бийрон бўлиб койинар, аламини кимдан олишини билмас, ич-ичида нимадир пўртанадек тошиб-кўпирав эди.

Оқёлда бир маромда тебраниб бораётган Дарвеш Мухаммад, тоғаси таъналарини эшитса-да, ўзини кардек тутар, осуда бокишида недир завқ намоён эди.

Тоға-жиян ҳамиша ланг очиқ турадиган дарвозадан кириб отлари жиловини Норбўта сайисга топширганлари ҳамоно ўлгудек чарчашганини англашди. Шунга қарамай тун бўйи мижжа қокмасдан Боги Зоғонда кечган жанг тафсилотларини талашиб-тортишиб муҳокама қилишди, тонгга яқин озгина мизғиб бомдодга қўзалишди.

Куёш терак бўйи кўтарилиб улгурмай такяни меҳмон босди.

Ёзлик кўшк айвонида Амир Алишер ва Сайд Ҳасан Ардашерни совчи қилиб белгилаш хусусида жияни билан маслаҳатлашиб ўтирган Паҳлавон тиниб-тинчимаган ошналарини кўриб чиройи ёришди. Ана, Мирқосим Туркигўй, Амир Сайд Бадр, Абдулла Садр Марварид, Мавлоно Соҳибдоро, Мавлоно Мухаммад Бадаҳшӣ, Шайхим Сухайлий ва Мавлоно Султонали ҳазил устига ҳазил отиб одимлар, ҳар бири ўткинчи дунё фам-андуҳидан йироқ эди. Баҳайбат сиркорий майқӯза қучоқлаб олган ва энг олдинда пилдираб келаётган Ошиқ Чоғарийни кўрганда Паҳлавон лаб-лунжини йиғиштиромай қолди ва қулочини кенг ёзганча пешвоз юрди.

— Қадамларингга хасанот! Қани, қани, айвонга марҳамат!..

Улфатлар қават-қават адрасу баҳмал кўрачаларда ўрнашиб Дарвеш Муҳаммадни таҳсину тасанин билан сийлай бошлаган дамда дарвозахона тарафда оҳорли либосидан сарой чопари эканлиги сезилиб турган хушсуврат суворий пайдо бўлди. Норбўта сайисга бедови юганини тутқизган меҳмон илдам кўшк сари келди, тавозе ва такаллуфни ўрнига кўйганча барча билан иссик кўришиди, сўнг кўнидан найча қилиб ўралган сурғичли қоғоз олиб Паҳлавонга узатди.

Паҳлавони олам бир муддат ўй сургандан кейин номани шошилмай очди, шошилмай ўқиди, сўнг... пойгакда товозе сақлаб мамнун турган чопарга бир қаради-да, ютоққандай яна ва яна кўздан кечирди. Дарвеш Муҳаммад ҳам, бошқалар ҳам Паҳлавон ботини ва зуҳурида рўй берган ажабтовур ўзгаришни аллақачон пайқашган эди. Паҳлавон бўғзини нимадир куйдираётгани, борлиги остин-устин бўлиб кетгани сабабли анча фурсат сазо бе-

ролмади, сўнг гулдираган товушда наъра тортиб юборганини билмай қолди.

— Беадад офарин! Хон ҳазратлари Аҳмад Пирийни афу этубдурлар ва озод қилиш хақидаги фармони олийга тонг-ла имзо чекибдурлар! Фақат на иложки, Хурсон тупроғидин бадарға бўлар экан!..

Ахийри Пахлавон жимгина кулимсираётган Дарвеш Мухаммадни узок кўрмай соғиниб қолган каби бағрига тортди, кейин кўрпачада тиззалаганча яна мактубга нигоҳ қадади, аста-секин кенг елкалари силкинаркан, хиёл қизилланган ёноқлари оша думалаган томчилар ҳафсала билан кузалган кўркам соқолига сингиб кетди...

ХОТИМА

Тавба, содик тулпори Лочин қайдаки, Паҳлавон неча кундан бери кимсасиз дара бўйлаб пой-пиёда йўл босади. Бирон жойда озгина ҳордик чиқаргиси келиб турган бўлса ҳам ортидан бирор таъкиб қилаёттандек тўхтамас, тезроқ манзилига етиб олиш учун тиришиб-тирмасиб олға интилар эди. Ҳарчанд талпингани билан дара адоги кўринмасди. Нуқул саробдек ялтироқ бўшлиқ, баҳайбат сурмаранг қоялар, шохлари синиб тушган баҳайбат да-рахтлар, бир-бирига мингашган ўркачсимон кир-адирлар ва қуриб-ковжираган тўқайзорлар оқариб-бўзариб кўзга ташланади.

Паҳлавон унут гўшада нечун адашиб сарсону саргар-дон юрганини ўйлаб мундоғ қараса барглари шир тўкилган кип-яланғоч теракнинг қулоч етмас танасига бирор суюниб турибди. Ёпирай, падари бузруквори-ку! Юраги ўйноқлаганча ўнқир-чўнқир сўқмок бўйлаб югура кетди, оёқларидан тамом куч аригунча нафаси тиқилиб узок чопди. Лекин яқингинадек туюлган ҳалиги жойга етолмади. Ахийри кундагами-тошга тўқишиб, кўзлари қароқиб йиқилди ва отаси имо-ишора қила-қила бир тўсин ортига ўтиб йўқолганини элас-элас кўрди...

Паҳлавон ажабтовур тушига таъбир излаб жойда анча эринчоқлик қилиб ётди, бадани увишаёттанини сезиб Худодан сабр тилай бошлаганда жоме масжиди мезанасидан муаззин чўзиб айтган аzon товуши таралди ва секин кўзғалди. Сўнг таҳорат олиш учун имиллана-имиллана ташқарига чиқиб баҳри-дили яйраб кетди.

Кўкламни соғиниб қаршилаган Хирот осмони нуқра тусга кирган, ҳар жойда уймалашган паға-паға булутлар гардиши ним қизил юпқа шафак билан ҳошияланган эди. Фалак чироқлари бўлмиш юлдузлар аллақачон бирин-сирин сўнган, Искалжа чўққилари теграсида яримта ой кумуш балдоқ каби яраклар, теран жимликни Султо-

ния ариғи юргизадиган тегирмон дўли гулдираши ва қушлар вижирлаши бузаттган эди.

Такъда тирик жон борки, бари баҳор нафасидан рухланган, бари хуввакт эди. Фақат бир киши – айвонда кўпчиган қовоқларини уқалаганча уйқусираб турган Салим калтагина хомуш эди. Сабабини Паҳлавон яхши биларди. Ниҳоят ишбоши ошхона ёнидаги япалок кундада такир бошига кигиз қалпоғини қийшиқ кўндириганча чўнқайиб ўтирган Кўйбокар сари жўжа хўроздек хезланиб борганини кўриб мийифида кулди. Айни пайтда у анча чўкиб қолгани, бетига ажин оралаб, сочсоқоли қордек оқарганига эътибор бериб бир хил ўқинди.

Умр дегани елдирим экан, елдирим!..

Салим калтанинг пайлари кўкарган озғин кўлларига назар сола туриб Паҳлавон яна хўрсинди. Сўнг ҳалиги тушини таъбирлашга уриниб ёзлик кўшк атрофида имижим айланиб юрди, ҳамон кўркини йўқотмаган кўшк ногоҳ Аҳмад Пирийни эслатдию кўнгли бузилди.

Хайҳот! Энди тўридан гўри яқин бўлса керак. Ҳархолда бандасини вафо ва жафо ўртасида сарсону саргардон қилиб қўйишни касб айлаган дунёдан рози кетади. Ахир, умрини яхими-ёмонми яшади, фақат биргина армони бор: ўлими олдидан Аҳмад Пирий дийдори насиб этса! Ҳаргиз борлигини соғинч оловдек ёндиради, оловдек!..

Тўғриси, ўшанда Аҳмад Пирий хибсдан кутилгани учун боши кўкка етгудек севинган эди. Лекин ўғилхони хатто хайр-хўшни насия қилиб бадар кетгандан кейин кўп ўтмай дарди газаклади. Ахийри бир бандага сездирмай жон-жаҳди билан сўроқлашга тушди, хатто жаҳонгашталикни бўйнига олган Муҳаммад Молонийни ишга солди. Лекин сувга тушган тошдек жигарбанди дараги топилмади.

Орада Амир Алишер қўмагига суюниб Амир Бурхониддин билан бир амаллаб тил топишди. Ахийри у розиризолик бергандан кейин Дарвеш Муҳаммадни Моҳинурга уйлантириб уйли-жойли қилди ва Аҳмад Пирийни унутгандек бўлди.

Салтанат Аҳмад Муштоқ, Абубакр Мирзо ва Юсуф Тархон низоси туфайли анча вақт нотинч бўлди. Ахий-

ри мохир саркарда Амир Музаффар барлос ташаббуси билан улар таноби тортиб қўйилгандан кейин бир қадар осойишталик қарор топди. Аттангки, турли сабабларга кўра Султон Ҳусайн билан Бадиuzzамон Мирзо ўртасидан нифоқ чўзилгандан чўзилди. Айниқса Бека Султон бегим милодий 1488 йилда беморлик тўшагида озиб-тўзиб хаёт билан видолашгани Бадиuzzамон учун кутилмаган жиддий зарба бўлди ва бу айрилиқда падарини айблаб араз-ўразини тағин ҳам кучайтирди. Агар Амир Алишер, Сайд Ҳасан Ардашер ва Паҳлавони олам отаўғилни муросай мадорага чақирмаса икки ўртада дарёдарё қон тўкилиши, мамлакат очлик ва ҳалокат ёқасига келиб қолиши тайин эди.

Шахзодаи жувонбахт хоқон билан ярашган кундан эътиборан яна Ҳадича бегим ороми бузилди. Ҳаргиз панада кулай пайт пойлаётган Ҳожа Маждиддин билан яхшироқ топишиб салтанатга билдиримай етқизган заҳа етилиб бора-бора ахийри давосиз ярага айланди ва бундан кимлар азият чекмади дейсиз...

Паҳлавони олам ховлини тўлдира бошлиған муридларни кузатганча бугун адо этадиган юмушларини чамалади: аввало Султон Ҳусайнга салом бергани қароргоҳга боради, кейин Унсияда бўлиб Амир Алишер этагини кўзига суртади, сўнг Мир қурдирган ва анчадан бери улус корига яраётган дорилшифояяга Қўниб ўтади — мударриси калон Фиёсиддин Мухаммад ибн Мавлоно Жалолиддин тақлифига биноан толиблар ҳузурида табобатнинг айрим тармоқларидан сабоқ айтиши лозим, асрдан кейин машқоҳда турли вилоятлардан келган қуштигир йигитлар савашувида ҳакамлик қиласди...

Алалхусус, бугун ҳам ҳатто бош қашлагани қўли тегмаслигини ўйлаб Паҳлавон сайисхона сари назар солди. Кўп йил қанотида турган ва узогини яқин қилган Лочинни қўмсаб енгил хўрсинди. Туғишиган инисиdek яхши қўрарди жоноворни! На иложки, орага жудолик тушди. Лекин бунга ҳамон ишонмайди, ҳозироқ у эркалангандан қўйи ингичка кишинаб, бўйини гажак қилиб қошида пайдо бўладигандек туюлади.

Паҳлавон бултур киши чилласида бандаликни бажо келтирган Норбўта сайис ўрнини эгаллаган норғул йи-

гитга от ҳозирлашни буюрган дамда дарвозадан Дарвеш Мухаммад кирди. Жияни билан ҳол-ахвол сўрашиб турганда бўсафада учлик кигиз қалпоқ кийган, узун-кисқа говрон тутган дарвешлар кўринди. Сал ўтмай ораларидан бирори ажрала чиқиб шошилмай кўшк сари юрди.

Паҳлавони олам дарҳол Мухаммад Молонийни таниди. Сўнг, чехраси ёришиб, олис хотиралар қаърига шўнғигача эски қадрдони пешига шошилди. Кулочини кенг ёзиб уни бағрига босган чоғда қалампир тиқилгандек томоги ачишди.

Мухаммад Молоний қўшқават адресас кўрпачада ин-қиллаб-синқиллаб тиззалагандан кейин юзига фотиха тортиди, беихтиёр киприклари намланиб хўрсинар экан, қўкси бир қўтарилиб тушди.

Паҳлавон илгари филдек бақувват бўлган ошнаси охир-оқибат қарилек остонасига етиб хамирдек бўшашганини, ғаму ташвиш юки остида қомати анчайин букилганини, ранг-рўйини ноумидлик аломатлари коплаганини хис этиб афсус чекди.

— Худога шукур, соғ-омон экансиз, — ниҳоят чўзилган жимликни бузди Паҳлавон. — Сал кам бир йилки йўлингизга термуламен!..

— Ҳа, факир тошбурумен, элу элатим, ёру ошнамдин кечиб бевафо дунё пасту баландини кезмоқ ила машғулмен. Лекин нима топдим, нима топмадим, факат Яратган эгамга аён!..

— Пушаймонлиғ йўқму ишқилиб дилингизда?

Мухаммад Молоний қировлаган ўsic қошларини чимириб сукутга толди. Ноўрин савол берганини пайқаган Паҳлавон хижолат чекди. Чиндан ҳам тилига бекор эрк берди. Ахир, ошнаси бир сўзли эканини, ҳеч қачон босган изидан ортга қайтмаганини ва шу одати билан фахрланишини яхши биларди-ку! Ҳатто у ҷарслик қилиб Султон Ҳусайн Бойқародек кўпни кўрган, не-не қайсарларни тиз чўқтирган, кўлини қайга узатса етадиган ҳукмдорни ҳам ҳайратга солгани ёлғон эмас. Қайси бир вакт факир сарой қошига бормасман, сарой факир қошига келсин қабилида айтган писандасини айғоқчилар оқизмай-томизмай еткизганда шаҳаншоҳ аввал тутақкан, кейин юмшаб мийифида кулган экан...

— Биродар, дам ғаниматдур, муддаога кўчсам, —
деди ниҳоят Мухаммад Молоний, чаккасини силаб. —
Фақир Аҳмад Пирийдан дуойи салом келтирдим.

Қодир эгам, тўзим бергил, ахир, Паҳлавон аллака-
чон хаёлан Аҳмад Пирий жанозасини ўқиган, йўқ жаса-
дини охират тупроғига топширган, кўнглидан у билан
боғлиқ жамийки хотираларни ўчириб ташлаган ва ахий-
ри тақдирга тан берган эмасми!?

Барисидан воқифлиги сабабли Дарвеш Мухаммад то-
фаси холи-руҳини дарҳол тушунди, ичиди нимадир син-
дими ёки куртаклади, ўзи ҳам билолмай лол-ҳайрон бўза-
риб қолди.

— Ўнгимда сўзлайсизму, тушимда, оғам? — бўғзига
недир ўткир нарса қадалиб нола чекди Паҳлавон. —
Наҳотки у тирик бўлса?

— Худога шукр, Аҳмад Пирий соғ-омон. Эрондаги
Исфаҳон шаҳрида қарор топмиш. Уйланган. Бир ўғил,
бир киз ўстирадур.

— Нечун шу дамгача дарак бермабдур?

— Сабабини билсангиз керак, — Паҳлавон кўзига
тиқ боқди Мухаммад Молоний. — Баъзи бир гапларни
етказишмни ўтиниб сўради. Худо ҳаки етти ухлаб ту-
шингизга кирмаган!..

— Хўш, хўш!? Сўйланг тезроқ, биродар!

— Аввало сизга талабгор бўлгани хусусида... Ўша
кезлар димоғига ҳаво кирганидин тонмас. Нодонлик қил-
ғонмен деб қон қақшайдур. Локин белингиздин Бобур
Мирзо камарини ечиб олмак учун қасдланғони Хожа
Маждиддин аралашуви остида бўлғон экан, — бир аф-
сус ифодаланди Мухаммад Молоний товушида. — Пар-
воначи жўнатган икки каллакесар Аҳмад Пирийни уч-
кун бесув-бенон ўрада сақлаган, Паҳлавон билан олиша-
сен, токи иснодга қолсун, йўқса тириклай кўмамиз, деб
кўрқитган. Кўнишдан бошқа иложи қолмаган!..

Бир титроқ, йўқ, бир олов югурди гўё Паҳлавон
баданига, ўша заҳоти потирлаб ура бошлаган юраги уст-
ма-уст санчди, ногоҳ кўз ўнгидага еру қўқ бирлашганча
чирпирак айлана бошлади.

— Эй, Худо! — деди аранг, секин кўкрагини ушлар-
кан.

— Пахлавон, ўзингизни қўлга олинг-да, давомини эшитинг, — деди Мухаммад Молоний, кисқа жимлиқдан кейин. — Аҳмад Пирий тожу таҳт илинжида мухолифатда турган Аҳмад Муштоқ, Абубакр Мирзо ва Юсуф Тархон билан тил биринтиргани фирт ёлғон! Аникроғи, ўғилхонингиз тухмат балосига учраб, ўз ёғига ўзи қоврилган!..

— Йўғ-е! — Пахлавон ўзидан ҳам кўпроқ ажабланган жияни билан кўз уриштириди. — Ахир у ўзим гувоҳлигимда Юсуф Тархондин мактуб олғонини ва уни қўйнида яшириб юргонини эътироф этганди-ку!

— Ҳе-е, азизим, бари макр иши!..

— Худо ҳаки ҳеч нарсага тушунмаяпман, очиқроқ сўйланг.

— Каломуллони ўртага қўйиб айтишича, бир куни Ҳожа Маждиддин хуфия учрашувга таклиф этган ва бир қоп акча ваъда қилган Бадиуззамон Мирзо хуни эвазига! Аҳмад Пирий бош тортган, барини саройга еткизмоқчи бўлган. Парвоначи ўлгудек савалатган, жонингдан умидинг бўлса тилингни тийиб ишга киришасан, дея бўғзига ханжар тираган. Барibir у қўнмагач, орага сизни тикиштирган.

— Мени!? Во ажабо! — ёқасига қўл юборди Пахлавон. — Жиян, сен ҳам эшитдингу бу афсонани?

— Эшитдим, тоғайи шариф, — деди Дарвеш Мухаммад, ранг-рўйи узилиб. — Сизу биз ўйлагандан кўра чигалроқ экан кисмат!..

— Қисқаси, биродарим, орага сиз тушгансиз, — бошидан кулохини олиб кафтига қарс урди Мухаммад Молоний. — Агар Аҳмад Пирий шахзодани нариги дунёга жўнатмаса бир гумроҳ сизни заҳарланган камон ўқи билан нишонга олиши қўндаланг қўйилган.

— Факир қони газакларига дори бўлган экан-да!..

— Шундок, оғам, шундок! Сиз... шаҳанишоҳ... аҳли сарой, қолаверса мардум Аҳмад Пирийни лаънатлаб турган бир пайтда у зинданда азоб чекиб бир нарсани ўйлаган: сизни омон сақлашни!

— Худойим-е! — деди Дарвеш Мухаммад бўзариб.

— Аҳмад Пирий зиммасидаги вазифани атайин эпламай ўзини шаҳзода соқчилари қўлига топширган. Фитна аҳли таҳликага тушиб қолган, агар у оғиздан гулласа

тамом эди-да. Эҳтиёт юзасидан Ихтиёриддин қальаси беги Амир Нўймон оғдириб олинган. Амир Нўймон агар сирни очса кунингиз битишини кун ора таъкидлаб турган...

— Оббо, ноинсофлар-ей! — тўнгиллади Паҳлавон.

— Саройда сиз гувоҳ ўтган мактуб эса, Юсуф Тархон эмас, катта малика маслаҳатига кўра Хожа Маждиддин тарафидан битилган. Агар Аҳмад Пирий ўша хатга биноан иш тутганини эътироф этмаса огули камон ўқи охироқибат кўксингизга санчилиши муқаррар бўлган!..

— Койил Ҳадича бегимга, — кесатди Дарвеш Муҳаммад. — Бугун ҳам юрт унинг димоғи орқали нафас ютадур!..

Жимлик, юракни увиштирадиган совуқ жимлик чўқди.

Энди Паҳлавони олам ҳатто киприк қоққани, хаёл суриб қолган Муҳаммад Молонийга қарагани чўчир эди. Аниқроғи, лаҳза сайин ақлу ҳушидан айрилиб бораёт-гандек туюлар, вужуди бир музлаб, бир қизир, гўё олис кечмишнинг кўз очирмас тўфонлари қаърида сарсону саргардон изғиб юрар эди. Ана бедодлик! Ўшанда у ростдан кўрлик қилибди, кўли калталик қилибди, хўш, нигоҳи тошни тешиб, нафаси чинорни қўпоришга қодир Султон Ҳусайн нечун ғофил қолди экан, нечун!? Шаҳаншоҳ ўзи ва қолаверса бутун салтанат тақдирига даҳлдор жумбоқни не сабабдан ечмадийкин вақти-соатида!? Ҳайхотки, ўшандаёқ, ким валиаҳд, Бадиuzzамон Мирзо-ми ёки Музаффар Ҳусайн? — деган савол каттаю кичик хуши-фикрини банд айлаганди, мана бугун ҳам барчанинг дилидаю тилида!..

Шунакада дунёйи дун: аввалида — аввал йўқ, ниҳоясида — ниҳоя!..

Паҳлавон Салим калта билан Дарвеш Муҳаммадга буюриб кўчкор сўйидирди, алқисса, Муҳаммад Молоний билан шерикларини меҳмон қилиб кузатди, кузатаркан, аста-секин кўкси хувиллаб, рухи-равиши аллатовур коронгилашиб ёлғиз қолишини жуда-жуда истади.

Таажжубки, энди у такядан бир қадам жилишини ўйламасди, кўпинча эртадан каро кечгача ёзлик кўшк айвонида мук тушиб ўтирас, баъзан совуқсираб тўшакда ўралиб ётар эди. Ёки канотига Дарвеш Муҳаммадни чорлаб фақат танбур билан овунар, бирон-бир куй чалиб кўкси-даги газакни юмшатар эди.

— Жиян, ўйласам бу дунёда кўп иш қилибмен, яна ўйласам ҳемири иш қилмабмен, — деди Паҳлавон бир эрта, дастурхон устида бошланган сухбат чоғида. — Худо ҳаки, кўп йўқотишлардан кейин сени топганим учун Тангри таолога шукrona айтурмен!

— Тоғайи шариф, мен ҳам сизни топганимни айтингда — деди Дарвеш Мұхаммад, кўзлари чараклаб. — Шу ўтар дунёда факир етишган энг улкан хазина сиз берган меҳр!..

— Бонинг тоабад кўкарсинг, жиян! Алишербек билан Султон Ҳусайн ёнида сен ҳам кўнглим маҳрамисен! — қоникиш акс этди Паҳлавон чехрасида. — Хўш, энди айт-чи, сенингча Ҳирот ҳофизлари ва муғанийларидан қайси бири Ҳазрат ғазалларини қиёмига етказиб қўшиқ қилмиш? Факир кўпларини билурмен, локин сенинг хуносай чўтинг бўлакча-да!..

— Фахмимча бу борада ҳалига қадар ҳеч ким устод Шоҳкулидин ўзолмабдур, — тоғасига синовчан назар ташлади Дарвеш Мұхаммад. — Шу боисдан Ҳазрат ул зотга алоҳида ихлос боғламишлар.

— Аммо устод Шоҳкули шоири замоннинг муборак юзларига нокислик оёғини қўйғонидин воқиф эмасмусен, жиян? — деди Паҳлавон, надоматли товушда. — Оқибат пиrimiz кўп азият чекмишлар.

— Барисини эшитибмен... Пиrimiz «Қаро кўзум»га ҳеч ким устод Шоҳкули қадарли мулоим ва ингичка куй басталай олмаганини эътироф этибдурлар ва аллақачон кечирмишлар. Ул зот кайтиб бадбинлик кўchasига йўламаслик учун Куръони Каримни ўртага қўйиб қасам ичгани ҳам рост!..

— Сенингча устод Шоҳкули Ҳофиз Қозоқдин ҳам пешқадамму?

— Ҳофиз Қозоқни айтасиз, ҳатто Абдулқодир Нойидек моҳир ҳам изи тупроғини кўзига суртадур, Ҳусайн Удий билан Дарвеш Аҳмад Қонуний эса қошида ўзларини шогирддек тутурлар.

— Ундан бўлса тулпорингни мину йўлга туш, устод Шоҳкулини сози билан бирга хузуримда ҳозир қилгайсен!..

Бир оз ажабланган Дарвеш Мұхаммад жўнагандан кейин Паҳлавон оёғи чигилини ёзиш учун ҳовли бўйлаб бир оз айланди, ёзлик кўшк гумбазини томоша кила туриб Аҳмад Пирийни эслади ва яна кўнгли бузилди, ахир оҳу зорини унга ким етказади, ким!?

Пахлавон умрида илк бор гавдаси ўзига оғирлик қилаётганини сезиб дахлизга кирди, Салим калта тайёрлаб қўйган юмшоқ жойга чўзилиб ёдига келган оятларни пичирлаб ўқий бошлади, хаёлида эса сароб чулғаган тўсин ортига шарпадек ўтиб кетган падари гавдаланар эди.

Қай маҳалдир Пахлавон осуда тортиб мизғиди.

Қарасаки, сон-саноқсиз күшлар хониши туттган, турфа гуллар атру бўйига кўмилган жимжит хиёбонда сайд қилиб юрибди. Рўпарасида соchlари майдалаб ўрилган, сарвдек қадди-бастига бурмача ёқали кўйлаги ярашиб тушган, ёноклари лов-лов ёнаётган малак пайдо бўлди ва сехрланган каби унга термилиб қолди. «Зулфизар, ҳамон фунчадексен!» — шивирлади юраги порирлаб. — Факир эса ҳазондек тўкилибмен!» Кейин бу сўзлар гўё кўнглининг аллақайси бурчида жаранглади. Ипакдай мулоийим акс-садони элас-элас эшитар, чанқаган каби тамшана, шарпадек кўринмай қолган Зулфизар дийдорини қўмсар эди.

Ахийри оғир хўрсиниб, лоҳас тортиб уйғонди, оғирлашиб қолган қовокларини аста кўтариб ёнида тиззалаған Дарвеш Мухаммад билан устод Шоҳкулини кўрди.

— Биродари азиз, факирни иззат қилиб келибсиз, сизни илоё Худойим иззатласун, — деди у инқиллаб, жияни ёрдамида лўла-болишга орқасини берар экан. — Дийдор ғаниматдур бу дунёда!..

— Сиздек баҳодирни ланг оёқдин чалганига ишонгим келмас, — афсус билан бош чайқади устод Шоҳкули. — Тавба, табиб чакириш ўрнига нечун мендек бир нотавонни йўқлатмишсиз?

Пахлавон икки қатор чуқур ажин кесиб ўтган кенг манглайида йилтираётган қайнок тер томчиларини кўлрўмоли билан артди. Сўнг ҳорғин нигоҳини номаълум нуктага қадаркан, ногоҳ ғойибдан ўзини кузатаётган Бобур Мирзони кўргандек бўлди.

— Кўнглим сизни тилаган бўлса нетай, жаноб? — жилмайишга уринди Пахлавон. — Анчадан бери бир орзу адосимен ва Худойим сизга ато қилган салоҳиятга умид боғладим!..

— Муносиб хизмат қилолмас бошим кўкка етадур. Буюринг, пирим!..

Жимлик чўкиб яна Паҳлавон хаёл қанотида олисга учди.

Энди гўё у ўзини бетоблик тўшагида алангай оташга чулғаниб ётган Бобур Мирзо қошида кўриб турар, ичичида таърифга сифмас бир истак туғён ураётган эди. Умри поёни кўринган лаҳзаларда ўша зот ҳуш-фикрини банд қилганини орадан неча йиллар ўтиб ниҳоят энди тўкис-тугал англагандек бўлди.

— Кўплар қатори факир Ҳазрат иншоларига боғланган амалларингиз адосимен. Айниқса «Қаро кўзум»га мос оҳанг топибсизки, эшитган киши онодин қайта туғилгандек бўлур, — бир енгил силкиниб тушди Паҳлавон кўкси. — Тилагимки қиёмига етказиб бир хониш қилиб берсангиз, бор латофатини кўнглимга жойлаб ўзим билан ола кетсан! Бундин ортиқ саодат кўрмасмен бул нафасда, биродари азиз!

Тиззалаган жойида Дарвеш Муҳаммад муз қотди...

— Тоға! — деди бўзлагудек бўлиб. — Худодан умр тиласангиз-чи!..

Амир Алишер сояи давлатида камол топган, кўпдан-кўп жозиб куйлар тасниф этиб улус назарига тушган устод Шоҳкули ич-ичидан тошиб келган йиғисини аранг босиб фижжагини филоғидан бўшатди.

Ниҳоят меҳмон ими-жимида чолғуси пардаларини созлай бошлиған дамда Паҳлавон хаёли бирров Амир Алишерга оғди. Таъриф этурларки, Ҳазрат мусиқа илмида мислсиз маҳорат погонасини забт этган, агар муаллими соний Абу Наср Форобий тирик бўлса ўзини унинг шогирди ҳисоблашдан уялмасди...

Даҳлизда гул япроги шитирласа эшитилгудек теран осудалик хукмрон бўлиб турганда ногоҳ бир ингичка нолиш тараалди. Ўша лаҳза гўё поёни йўқ улуғвор олам кичрая-кичрая келиб мана шу шинамгина, ороста-озода гўшада муқим ўрнашди: эҳтимолки вафо ҳам, жафо ҳам, увол ҳам, савоб ҳам, фано ҳам, бақо ҳам!..

Кайси бир лаҳзада Паҳлавони олам қушдек енгил тортиб охиста кўзларини юмди, ипакдай эшила-эшила авж пардасига кўтарилган ўзаро уйғун куй ва хониш сезимларига юмшоқ-юмшоқ тегиниб ахийри бутун борлигини ишғол қилганини сезиб-билиб ётди. Энди Ҳазратнинг «Қаро кўзум»да жамланган нафаси олис йўлда тоабад ҳамроҳи бўлишига ишончи комил эди...

МОҲИЯТ РЕАЛЛИГИ ИФОДАСИ

Романлар тасвир йўсинига кўра, очиқ ва ёпик сингари икки катта турга бўлинади. Очиқ ёки экстенсив романларда одамнинг тақдири, хатти-харакатлари, фаолияти ижтимоий турмуш билан алоқадорликда, унинг оқибати ўлароқ бадиий дентерменизм қоидаларига мувофиқ тасвир этилади. Бундай романларда одамнинг ижтимоий мавжудотлигига кўпроқ эътибор қаратилиб, унинг тақдири, кечинма ва ўйлари ижтимоий моҳиятининг иловаси бўлади. Айни вактда, алоҳида бир одамнинг ҳаёти, ўйлари, изтироблари, кечинмаларига чуқур эътибор бериладиган, ана шу шахсиятнинг ички жиҳатларини акс эттиришни тасвир фокусига олган ёпик ёхуд интенсив романлар ҳам пайдо бўлди.

Инсон руҳиятининг ўзи улкан олам эканлиги англа бетилгач ва руҳиятни акс эттириш усуслари эгаллангач, ўзида ҳам экстенсив, ҳам интенсив роман хусусиятларини мужассамлаштирган асарлар вужудга келди. Яъни романчи асарида одамнинг ижтимоий қимматини унинг руҳияти, ички дунёси ва ўйларининг бадиий манзарасини чизиш орқали кўрсатадиган бўлди. Бир романда бу икки хусусиятнинг аралаш қўлланилиши дунё адабиётида кенг ёйилиб, бадиияти юксак катор асарларнинг юзага келишига сабаб бўлди.

Кейинги вактда ўзбек адабиётида ҳам очиқ ва ёпик романларга хос қирралар бирваракайига намоён бўлган асарлар кўпайиб бораётганлиги дикқатга сазовордир. Катор битиклари билан китобхонлар эътиборини қозонган ёзувчи Асад Дилмураддинг кўлингиздаги «Пахлавон Мухаммад» романи ана шу икки жиҳатни умумлаштирган асарлардан эканлиги билан дикқатни тортади. *«Маълумки, бадиий асар мазмуни кўп қатламли ҳодиса бўлиб, улардан иккитаси – актуал ва туб эстетик қатламлар универсал характерга эга, – деб ёзади таникли адабиётшунос Дилмурод Қуронов. – Актуал қатлам дейилганда асарнинг ижтимоий-сиёсий моҳияти тушуниладики, у бевосита асар яратилган даврнинг ижтимоий-сиёсий мақсадларига қаратилади. Туб эстетик қатлам эса асар яратилган даврагина қаратилган эмас – у давр контекстидан айро ҳолда ҳам тушунилаверади. Одатда, актуал қатлам юзада бўлади, шу боис ҳам баъзан асар яратилган даврда ўқувчиларнинг туб эстетик қатламни илгаб олишларига, уни муносиб баҳолай олишларига халал бе-*

*риши ҳам мумкин*¹. Ушбу романнинг моҳиятидаги долзарб қатлам кўзга яққол ташланиб турмайди. Дабдурустдан, бу китобнинг нима учун ёзилганлигини англаб олиш анчагина мушкул туюлади. Чунки муаллиф асарида узоқ тарихда яшаб ўтган инсоннинг бошидан ўтганларни хикоя қилиши орқали бугунги одамларнинг маънавий дунёсига назар ташлашга уринган. Кўриниб турганидек, роман тарих мавзусида. Лекин ёзувчини ўтмиш эмас, бугун, аждодлар эмас, чоғдошлар кўпроқ қизикитиради. Шунинг учун ҳам қўлимиздаги китобни «тарихий» аникловчи-си билан зийнатланига шошилмаган маъқулдай туюлади.

Ўрни келганда таъкидлаш жоизки, ҳозир тарихга эстетик муносабат тарзи ҳам муйян эврилиш жараёнини бошидан кечираётир. Чунончи, бир замонлар тарихий мавзудаги асарлар учун ўтмишда нима бўлганлигини тасвиirlаш мухим хисобланган бўлса, эндиликда ўтмишдаги бўлмишлар инсон сезимларида қандай из қолдирганлигини кўрсатиш зарурроқ саналади. Шу маънода, адабиётшунос А. Алимбековнинг: «*Тарихий сиймоларга бир инсон сифатида қарашиб, уларнинг кўнгил эврилишларини беришга ҳаракат қилиш ижобийдир*²», — деган фикри диккатта лойик.

«Пахлавон Мұхаммад» романни тарих ва тарихдаги шахсларга янгича ёндашиб маҳсули эканлиги, унда одам тарихга килинган илова эмас, балки ўз қисматини ўз шаънига яраша ўташи мумкин бўлган яратиқ сифатида кўрсатилгани билан эътиборни тортади. Яъни бу асарда тарих воситасида одам эмас, балки одам орқали тарих акс эттирилади. Яна ҳам аникрок айтиладиган бўлса, ёзувчи учун ҳаётнинг реаллиги эмас, балки маънавий моҳиятнинг реаллиги мухимроқ саналади. Бонисики, адаб ўз романнада тасвирга олинган ҳар бир тимсолнинг маънавий дунёси моҳиятини акс эттиришга, ички олами шундайлигининг сабабини англатишга эътибор қаратади.

Замондошлари томонидан битилган қайдлар Пахлавон Мұхаммаднинг шахсияти тўғрисида муйян тасаввур беради. Биргина Алишер Навоий уни тўрт асарида тилга олади. Чунончи, «Холоти Пахлавон Мұхаммад» асарини улуф курашчи, сўфий ва шоир Пахлавон Мұхаммаднинг вафоти муносабати билан ёзган бўлса, «Мажолис ун-нафоис» тазкирасида унинг ижодига маҳсус тўхталади. Шунингдек, «Вакфия» ва «Сокийнома» асарларида ҳам буюк дўстини тилга олади. Тенгсиз инсон ва курашчи ҳакида Зайниддин Восифий «Бадоев ул-вақоев» асарида ҳам ёзган. Асад Дилмурод бу битиклардан яхши хабардор, айримларидан романда фойдаланган ҳам. Лекин у асарида Пахлавон Мұхаммад ҳаётининг изчил тарихини ёзишга эмас, балки унинг шахсиятига хос сезим ва кечинмалар ҳамда унга

¹ Куронов Д. Чўллон насли поэтикаси. «Шарқ», 2004. 114-бет.

² Алимбеков А. «Тарих жозибаси» мақоласи. «Моҳият» газетаси, 2005 йил, 30 декабр.

инсон ва курашчи сифатида тенгсиз куч-кудрат берган руҳоний омилларни кўрсатишга интилган. Қўлингиздаги романда қадим ўтмишда яшаб ўтган бобомизнинг ёрқин шахсияти хотирада муҳрланиб қоладиган даражада тасвирланганлиги «....ҳаётий фактдан узоқлашилганни сари унинг мөдияти ҳам очилиб, аниқлашиб боради!», — деган карашнинг тўрилигини кўрсатади.

«Пахлавон Мухаммад» романининг ютуғи сифатида, биринчи навбатда, унда персонажлар руҳияти яхши чизилганини таъкидлаш керак. Зеро, руҳият тасвири пухталиги бадииятнинг асосий ўлчовидир. Асарда деярли ҳар бир персонажнинг ўйлари, сўйлаш ва ҳаракат қилиш йўсини бетакрор бўлишига эришилган. Шунинг учун ҳам асардаги тимсоллар бир-бири билан адаштирилмайди.

Романда Пахлавон Мухаммад шахсига хос инсоний сифатлар: буюк истеъод, босиклик, халимлик, кечиримлилик, синиклик, кўзи тўқлик, кўли очиқлик, садоқат, айни вактда, жисмоний кудрат, таваккалчилик, адоксиз инсоний фурур жуда ишонарли, таъсири ва ширали тасвирланган. Муҳими шундаки, кўнгил кишиси ва ҳақиқат йўлчиси бўлмиш Пахлавон асарда эзгу фазилатларнинг шунчаки йигиндиси эмас, балки жонли одам сифатида акс эттирилган. Унинг ўзида ўзини топмоқчи бўлган, бу йўлда хатолар қилган, кийналган, ракибларидан кўра ўз нафсига қарши курашга қўпроқ куч сарфлаган шахс эканлиги эсда коларли ифода этилган.

Ҳазрати Навоий Пахлавон Мухаммад тўғрисида: «...қирқ йил бир менингдек худрой ва бесарупой ...киши била мусоҳиблик килғайки, хотирга келмаски, андин хотирға губоре ўлтириши бўлғай ва кўнгилга етмаски, ҳаргиз андин кўнгилга озоре етмиш бўлғай, балки андоқ нисбат қилмиш бўлғайким, кундан-кунга муҳаббат риштаси маҳкамроқ... бўлмиш бўлғай...²», — деб ёzádi. Қирқ йиллик ошначилик давомида хотирларига губор кўндирилмай, кўнгилларига озор етказмай, кундан-кун бир-бирларига бўлган муҳаббати ортиб борган бу улуғ зотларнинг инсоний қиёфасини чизиш, уларнинг шахсиятидаги етакчи кирраларни кўрсатиш асар муаллифининг бош мақсади эди. Адид Пахлавон Мухаммадни Алишер Навоий, Ҳасан Ардашер, Ҳусайн Бойқаро сингари улкан шахсларга яқин килган омилларни бош қаҳрамоннинг ўйлари, хатти-ҳаракатлари, тутумлари орқали акс эттирган. Адид Пахлавоннинг ўз қадрини биладиган, лекин фурурини бошқаларга сездирмайдиган одам, дўсти учун ҳар қандай оғирликни бўйнига ола биладиган жўмард шахс, тингловчининг кўнглига ботмайдиган сўзни топиб гапира оладиган сұхбатдош эканлигини ишонарли тасвирлай билган.

¹ Куронов Д. Чўлон насли поэтикаси. «Шарқ», 2004. 108-бет.

² Алишер Навоий. Муқаммал асарлар тўплами. 15-том. — Т.: «Фан», 1999. 114-бет.

Алишер Навоий томонидан Абусаид деган полвон киши Мұхаммаднинг тоғаси эканлиги, айнан у Паҳлавонга кураш сирларини ўргатиб, камолотта етказганлиги битилган. Аммо Асад Дилмурод романда Абусаидни бош қаҳрамоннинг отаси сифатида тасвирлайди. Ёзувчи Паҳлавон Мұхаммаднинг отасига муносиб ўғлон эканини кўрсатиш орқали ундаги инсонлик ва курашчилик фазилатларининг наслий-генетик илдизлари қанчалар теранлигини таъкидлаш учун Зайниддин Восифий берган маълумотта таяниб иш кўради. Айтиш керакки, бу йўл асар воқеалари орасидаги сабабий боғланишларни таъминлашда кўл келган. Ўз бадиий реаллитини яратадиган олган адабни тарихий ҳақиқатта амал қилмаганликда айблаб бўлмайди.

Буюк Навоий «Ҳолоти Паҳлавон Мұхаммад» асарида: *«Тақаллұғсиз ва мұболагасиз подшоҳдин ғадогача ва аҳлуллоҳдин яхуд ва торсогача Паҳлавонни севмас киши йўқ эрди!»*, — деб маълумот беради. Романда ана шу тарихий ҳақиқат маромида акс эттирилган. Паҳлавонни тантилиги, ҳалоллиги, билими, чексиз истеъоди, одамийлиги, кўли очиқлиги барчага бирдайлиги каби фазилатларга эга бўлгани боис кўпчилик яхши кўриши ҳаётий лавҳаларда ишонарли акс эттирилган. Машҳад мадрасаси толиби Алишернинг соғлигини тиклаш, унинг ўқишига доир ҳаражатларини қоплаш учун на кучи ва на тинчини аяган, подшоҳ томонидан берилган улкан сийловни ҳеч оғринмай мұхтожларга тарқатиб юборган ва бу иши учун жабр кўрган, ўз хисобидан юзлаб бева-бечорани бокқан Паҳлавон Мұхаммаднинг шахсиятидаги ёкимли фазилатлар таъсирили бадиий лавҳаларда акс эттирилган. Аммо беғараз одамнинг бегидир муносабатлари унинг ўзи учун ҳамиша ҳам эзгулик бўлиб қайтмагани асарда Ахмад Пирий, Ҳожа Маждиддин, Ҳожа Афзалиддин, Ҳожа Низомулмулк, Ҳадичабегим каби тимсолларга даҳлдор лавҳаларда бутун чигаллиги билан кўрсатиб берилган.

Паҳлавон тўғрилиги, ҳалоллиги, тенгсиз кучу қудрат ҳамда истеъоддга эгалиги, яхши одамлиги билан, ўзи истамагани ва хаёлига келтирмагани ҳолда, кимларгадир ҳалакит берганлиги, шу боис катта душманлар орттирганлиги асарда ҳар жиҳатдан асослаб берилган. Эзгу амаллар қилишдан ўзга нияти бўлмаган Паҳлавонни сиёсатга доир нопок ўйинларга аралаштиришга уринган кимсалар қиёфаси романда ишонарли ҳаётий ва таъсирили бадиий лавҳаларда акс эттирилган.

Асарда Паҳлавон сингари жисми қудратли, лекин кўнгли химоясиз зотларга нафақат ёвлари, балки яқинлари ҳам ниш уришлари мумкинлиги жуда таъсирили ифодаланган. Чунончи, Шайхим Суҳайлий, мавлоно Султонали сингари улфатларининг баъзан ўйлаб-ўйламай айтган гаплари Паҳлавон юрагида

¹ Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. 15-том. — Т.: «Фан», 1999. 113-бет.

жуда чуқур яра пайдо қилиши, унинг дарвозасиз қалбига яқинлари отган тошлар берган оғриқ романда таъсири ва нозик тасвирланган. Паҳлавоннинг султони Ҳусайнга эхтиромидан ғашни келган Мұхаммад Молонийнинг: «*Оғам, сиз үнча-мұнча одам әмас, ер юзидаги жамийки жағонмардлар султонисиз. Шундай әкан шоҳ ҳам, гәдо ҳам қошингизде құллұқ қылмоги лозим. Сиз эса нұқул Султон Ҳусайн соясига күрпача түшайсиз. Наҳотки, бул машгүлөтдин зерикмадингиз?*» — деб уни ўз қадрини билмаслиқда айблапи, бунинг Паҳлавонга қаттық таъсири қилиши романда теран акс эттирилган. Дўстнинг асоссиз айблови улуғ қурашчи юрагини ўрташи таъсири кўрсатилган.

Асарда Паҳлавон шахсиятига хос энг мухим хусусият унинг эрк қишиси эканлиги, ундандағы сифат отасидан ўтганлиги, Навоий, Ардашер сингари улуғ сиймолар билан яқинлик, сўфийликнинг мақомотини эгаллашга интилиш унинг табиатидаги бу қиррани янада кучайтирганлиги бадиий асосланган. Инсон эркига тажовуз қилинган ўринларда чидаб туролмаслиги бош қаҳрамон томонидан қиличидан қон томган султон Абусаид Мирзога карата айтилган: «*Фаҳми ожизимча, четданки амр бўларкан, қаламнинг орқаси тутадур, негаки у ўз оламига подшоҳ әрур*», — сўзларида яққол намоён бўлган. Романда Паҳлавоннинг ўз кўнглига қараб иш қиласидан, хамиша ҳам замон зўрларининг истаклари билан хисоблашавермайдиган шахс эканлиги жозибали акс эттирилган.

Сўйимли оти Лочинни Султон Ҳусайн сўраганида ҳам бермаганлигига бош қаҳрамон табиатига хос мухим жиҳатлардан бири кўринади. У ўз яқинини ҳаммадан, ҳатто султондан ҳам асрой билади. Ёзувчининг маҳорати шундаки, отини шоҳга бермаганига қарамай, Паҳлавон Мұхаммад ўқувчида қизғанчик қиши сифатида таассурот қолдирмайди. Аксинча, унинг одамдан-да содик отга муносиб эга эканлиги англашилади. Шунчалигига қарамай, жонидан ортиқ кўрган Зулфизарини сақлаб қололмагани тасвири Паҳлавоннинг ҳам тақдир олдида ожизлигини акс эттириб, уни ўқувчига янада яқинлаштиради. Навоий ва Ҳусайн Бойқаронинг озарлик Фиёсиддин Дехдорга эхтироми Паҳлавоннинг ғашини келтиргани лавхасида унинг ҳам эл қатори одамлиги яхши кўрсатилган. Ўз дўстларини Дехдордан қизғаниши сабаб қўнгли инжиган Паҳлавон Ҳожа Маждиддиннинг қутқуси билан шоҳ базмини ташлаб, сайис Тайфурнинг ўтиришига кетиб қолгани учун Бойқаро томонидан сазойи қилинган ўринлар кучли таассурот уйғотади. Бундай қалтис вазиятда унинг ҳеч кимдан ёёғирмай, ўз ахволига ўзинигина айборд билиб: «*Иш тушуптур, эй кўнгул, мардона бўл, нетмак керак?*» — тарзида ўзига қилган хитоби қаҳрамон шахсиятидаги эзгу қирраларни нурлантириб юборган. Бу лавхада инсоний фуури баланд шахснинг қадри султон берган жазо билан ерга урилмай, аксинча, юксалгани таъсирили акс этган.

Шу тариқа, ўз хатосига холис баҳо бера оладиган ва ҳамиша ҳар қандай оғир синовга тайёр шахснинг бетакрор ички дунёси бутун таровати билан намоён этилган.

Мұаллиф Пахлавон Мұхаммаднинг курашдаги хадсиз ютуклари омили унинг жисмоний күнидан кўра, юксак руҳоний оламида эканини ишонарли тасвирлайди. У бир умр отаси Абдусаид полвоннинг: «*Олишсанг, ўзингда сочилма, ўзингда ийгили...*» — тарзидаги ўғитига амал килгани, ҳал қилувчи дамларда ўзидағи энг яширип руҳий қувват зарраларини эзгу ният йўлида бир нуктага йиға билгани боис доим зафар ёр бўлгани асарда таъсирли кўрсатилган. Мұхаммадга берилган Пахлавон лақаби дўстларининг шунчаки сийлови бўлмай, балки унинг зот сифати экани тарихий битикларда ҳам акс этган. Жумладан, ҳазрати Навоий ёзди: «...ул, агарчи куч ва забардастликда замонининг мунфариди (ёлғизи, тенгсизи — К. Й.) эркондур... бу тойиғфадин бу ўтган тўрт-беш юз иил, балки минг иилда аниңдек ҳеч ёд бермайдур ва нақл қилмайдур!». Кўринадики, тарихий битиклар Пахлавон Мұхаммаднинг тенгсиз курашчи бўлганини кўрсатади. Ёзувчидаги қархмонни турли олишувлар ичида тасвирлаб, ўкувчини қизиқтириш имкони бор эди. Лекин А. Дилмурод бундай осон йўлдан бормайди. У Пахлавон шахсининг моҳиятини очишга, уни ҳалол ғалабага эришадиган, бир зўм тиним билмагани ҳолда роҳат кўрмаганидан афсусланмайдиган, яхшилик килган одамидан ёмонлик қайтганда ҳам аттанг демайдиган кишилигини таъминлаган руҳоний омилларни тадқиқ этади.

Романда Пахлавон Мұхаммаднинг Молоний билан олишуви сахнаси маҳорат билан тасвирланган. Унда худдики, омаднинг табиати сингари одамнинг табиати ҳам бекарор эканлиги, инсондаги событ ва ўзгармасдай тюолган жиҳатлар, вақти келса, уни бутунлай тарк этиши мумкинлиги фоят ишонарли кўрсатилган. Бу сахнада ҳамишиға ғолиб, кудратли, ўзига ишонган ва бундан бир қадар кибр пайдо қилган Пахлавоннинг Молоний олдида ожиз бир гўдак ҳолига тушиб, майдондан қочгани ва бир умр бу шармандалик сабабини билолмай ўтиб кетгани эсда қоларли тарзда тасвир этилган. Асарда Пахлавон феълида уч берган кибр билан нописандлик ўша мағлубиятининг сабаби деб ўйлаши асоссиз эмаслиги нозик ифода этилган.

Пахлавоннинг Али Рустоий билан бўладиган жанг олдидағи ҳолати асарда таъсирли берилган. Унинг курашчилар жисмiga эмас, балки руҳига кўпроқ эътибор бериши ва ишониши ўринли кўрсатилган. Пахлавоннинг шохга ўз қарашини ўтказишдаги қатъийлиги тасвири романда ишонарли акс эттирилган: «*Жияним ортимида кимлар қолаётганини билишга ҳақим борлигидин огоҳ этди, олампаноҳ, — аҳду қарори қатъий-*

¹ Алишер Навоий. Муқаммал асарлар тўплами. 15-том. — Т.: «Фан», 1999. 105-бет.

лашганини англатишга уринди Паҳлавон. — Ростдан ҳам бунга ҳақим бўлса керак, токи эрта гўримда тинч ётанин!» Шу тарзда факат ўзига эмас, ўзгаларга ҳам ишониш Паҳлавонга кувват бериши, бу ишонч бошқаларга юккандада эзгу ўйлар амалга ошуви ёдда коладиган йўсинда акс этган.

Паҳлавоннинг Салим калта билан муносабати тасвирида унинг шахсиятидаги чапанилик, тўпорилик сингари кирралар намоён бўлган. Моҳинурнинг отаси Амир Бурхониддинга Дарвеш Мухаммад орқали кийғир бериб юбориши ва совғага муносабатига қараб, йигитни куёв қилиш-килмаслигини аниқлагани унинг инсон руҳиятини пухта биладиган топқир аллома эканини кўрсатади.

Паҳлавон Мухаммаднинг Зулфизар ҳақидаги ўйлари, сўйтулисидан айрилиқ туфайли тортган изтироблари тасвири асарда таъсирили берилган. Ўлди деб ўйлаб юрган суюклиси тирик эканини кўргандаги холати тасвири кишини ҳаяжонга солади. Ёзувчининг маҳорати шундаки, у ортиқча тавсифларсиз персонажларга ўз саъжияларини намоён килиш имконини беради. Натижада, ўқувчи муаллиф аралашувисиз ҳам персонажлар кўнглида кечәётган руҳий пўртаналярдан хабардор.

Ёзувчи асарда персонажнинг айни дамдаги руҳий холати унинг атроф-муҳит ҳақидаги тасаввурини тамомила ўзгартириб юбориши мумкинлигини жуда ишонарли тасвирлайди. Жумладан, тутинган ўғли Аҳмад Пирий банди этилган зиндан сари бораётган Паҳлавон Мухаммад назарида пойтахт ва Ихтиёридин қалъасининг қўйидаги тароватсиз кўриниши таъсирчанлиги билан эътиборни тортади: «*Гўё ҳар кўча, ҳар хиёбон, ҳар муюлишда жаҳаннам қаъридан қувилган шарпалар изгиб юрар, гўё ҳар девор орти ёки ковакда ўрнашган хиёнат ўйик кўзларини бақрайтириб пойлоқчилик қилар эди. Олистан Ихтиёридин қалъаси кунгиралари кўзга ташланганда чор атрофни тагин ҳам маҳобатлироқ ҳавотир цулгагандек туюлди.*

» Бу тасвирда оёғи тортмаса-да, окпадар ўғли ва ўзининг номаълум тақдирни сари қадам босишига мажбур одам сезимлари яққол акс этган.

Паҳлавон Мухаммаднинг ўз эътиқоди ва ор-номуси тикилган олишувни кузатаётгандаги холати тасвирида каҳрамоннинг дам сайин ўзгариб турган руҳиятидаги тараанглик маҳорат билан тасвирланган: «*Паҳлавон гоҳ ўтириб, гоҳ туртиб оқ якитагу оқ шалворда майдон гирдидан шошилмай ҳалқа солиб айланадётган Дарвеш Мұхаммадни қизиқсениб кузата бошлади. Тўгриси, жияни Али Рустоий қарисисида анчайин пўва ҷувак туюлди.*

Кейин у кўзларига ишонмай қолди. Негаки, Дарвеш Мұхаммад ерни уч қайта ўпид тургандан кейин бошқа одамга айланди: боқиши тик — ўтли, ўмровлари қоядек чўнг, ҳар елкаси бир одам сиғадиган даражада кенг, пайлари тараанг, мушаклари сандонда пешланган каби бўртиқ!» Ушбу тасвир-

да рухоний қудратнинг жисмоний кучга эврилиши жуда пухта ифода этилган.

Асарда Паҳлавон Муҳаммаднинг сulton Абулқосим Бобирга чексиз муҳаббати, у берган олтин камарни ҳаётидан-да ортикроқ авайлаши бот-бот тилга олинган. Бу унчалик тушунарли эмаслиги билан ўкувчи қўнглида иштибоҳ уйготиши мумкин эди. Ёзувчи томонидан бу холнинг ҳаётий асоси сезилмайдиган килиб кўрсатилгани, яъни Бобир Мирзо курашчини доим қўллаб-қувватлагани, ҳурмат кўрсатгани, қиммати тенгсиз олтин камар берганидан ташқари, Паҳлавон яратган «Сегоҳ»ни тинглаб туриб жон таслим қилгани қўнгил кишиси бўлмиш Паҳлавон Муҳаммаднинг ёдидан асло чиқмаслиги тасвири кишида қоникиш пайдо қиласди.

Асад Дилмурод асарда биргина чизги билан бир неча персонажнинг табиатини акс эттира олиш маҳоратини намойиш этган. Чунончи, қуйидаги тасвир шу жиҳати билан диккатта лойик: *«Қаричма-қарич силжиб, ахийри издиҳом пешига бориб қолган Дарвеш Муҳаммад... гашлиги ортгандан ортиб Паҳлавонга қарагач, беихтиёр яна ҳайрат бармогини тишлади, ҳозиргина баковул эълон қилган хабарни эшишмаган каби тоғаси хотиржам эди»*. Бу лавҳада оркаш ёш полвоннинг тезоб ва ҷидамсизлиги ифодалангани каби тажрибали Паҳлавоннинг руҳиятида кечётган улкан ғалаённида сезидирмайдиган даражадаги саботи ҳам маҳорат билан кўрсатилган.

Асад Дилмурод, ҳозирги тил билан айтгандা, «экстрем» ҳолатларни тасвирлашга моҳир. Бутун романда биргина ўринида кўриниб, унда ҳам қўнгил сўраган Паҳлавон Муҳаммадни қаттиқ қарғагани тасвирланган Ҳожар бону образи шундай ҳолатда акс эттирилгани боис эсдан чиқмайди. Айни тасвир йўсини тутинглан отаси Паҳлавон Муҳаммадни майдонга чорлаган моҳир курашчи ва нобакор ўғил Аҳмад Пирийга Дарвеш Муҳаммаднинг муносабати акс этган ўринлар тасвирида ҳам кўринидаи. Унинг тоғасига айтган: *«...покиза белбогингизга кир қўл тегиши қўнглимга оғир ботадур, — бўш келмади Дарвеш Муҳаммад, — бу иснод олдини олиш учун фақирга ваколат бергайсиз, мабодо ийқилсан наевбат ўзингизга...»* тарзидаи сўzlари экстремал ҳолат драматизмини ёрқин ифодалashi, персонаж шахсиятидаги сифатларни бўрттириб кўрсатиши жиҳатидан диккатга лойикдир. Адид усталик билан Дарвешнинг майдонталаблиги манзараси тасвири орқали бирварақайига бир неча бадиий вазифани бажарган: тоға қўнглидаги ҳадик-хавотир, Содик баковулдаги холислик, омманинг томошаталаблигини тўқис ифодалаган.

Дарвеш Муҳаммаднинг тоғаси Паҳлавон билан қилган бир сұхбати тасвири миллий жозибаси билан ўкувчини тонг қолдидари: — *«Мулла, сўйла-чи нима йўқотибсен Кулолон маҳалласида? — Нима йўқотардим,— кўзларини, яширди йигит. — Жоме мачитига қатнаймен. Биласиз-ку. — Локин мачит қолиб,*

чорбоғда ўқийсенму намозни?» Бу гурунг том ўзбекча эканлиги билан диккатни тортади. Сұхбатнинг рухи ҳам, ифода йўсими ҳам тоза ўзбекчадир. Унда суйган қизи билан орасидаги муносабатни кетталардан имкон кадар яширишга уринган йигит тимсолига хос жиҳатлар гўзал ифода этилган.

Романда Дарвеш Мұхаммад шахсига хос белгилар ёркин тасвир этилган ўринлар жуда кўп. Жумладан, унинг тоғаси ўрнига Али Рустоийга карши курашга чикмокчи эканлигини билдириб айтган: «Мендек шогирд турганда сиздек устоз майдонда жон койитишини ножойиз санадим. Иззатингизни билинг, мен ҳам иззатимни билай, токи чархнинг истеъмолда бўлган русумларига путур етмасун!» — гапидаги чин одамийлик ўкувчини ром этади. Айни вактда, ўзбекнинг устозга ва яқин киши сига бўлган чексиз эҳтироми ифода килинади. Ёзувчи ғалабанинг қалити жисмоний куч, ўрганилган усуллардагина эмас, балки инсон руҳининг пок ва юксаклигида ҳам эканини ўкувчига сездирмайгина сингдириб боради.

Асар муаллифи Дарвеш Мұхаммад табиатини тасвиrlашда ўз концепциясида событ туради. Бу йигитнинг босган қадамидан кутимаганлик кутилади. Чунки у ҳаммага ўхшаб ўйламаганидек, ҳамма қатори яшай ҳам билмайди. Оғишмай амал киладиган ўз маънавий ўлчамларига эга бўлгани учун ҳам Дарвеш шоҳнинг тортифини ашаддий ракиби Рустоийга беради. Ҳолбуки, одатга кўра, бундай қилиш ҳукмдорга нописандлик саналади. Аммо мард Ҳусайн Бойкаро унинг тантлигини тушунади. Роман замирига Дарвеш Мұхаммад ўз хохиш-истакларидан баланд тура олгани учун ҳам кудратли ҳарифларини енга олгани усталик билан сингдирилган. У тоғасига хиёнат қилган Аҳмад Пирийни жинидан ёмон кўрганидан майдонда унга қарши чикиб, ғолиб келади. Лекин, агар Аҳмад салтанатга хиёнатда айбланиб, катл этилса, Пахлавон Мұхаммад азоб чекишини ўйлаб, Султон Ҳусайндан ракибининг жонини сўраб олади. Шу ҳолатлар акс этган ўринларда Дарвешнинг қандай одам экани ўз-ўзидан яққол англашилади. Бу тасвиrlарда адибнинг қалами фоят равон йўрғалайди. Йигитнинг жасорати нафақат бошқаларни, хатто жўмардлиги билан ҳамиша ҳаммани қойил килиб келган Пахлавонни ҳам танг қолдиргани романда жуда ишонарли тасвиrlанганди.

Асад Дилмурод оммавий саҳналарни тасвиrlашнинг хадисини олган адид. У қайирма ретроспекция усули билан бир ҳолатнинг турлича таъсирини, демакки, ҳар хил манзарасини чиза билади. Ҳам салтанатнинг, ҳам элнинг, ҳам Пахлавон ва ҳам Дарвеш Мұхаммаднинг тақдирни бирварақайига ҳал бўлаётган фоят қалтис дамда Алишер Навоийнинг ёш ўғлонга ишониб, шоҳ қарорини ўзгартиргани лавҳаси тасвирга драматик тарағлак беришдан ташқари, вазият чинлигини ҳам таъминлаган. **«...Паҳлавон мийигида кулганча ҳамон қовогидан қор ёгаётган Султон Ҳусайн сари ўғирилди. Ўз навбатида хо-**

қон бу ёғини нима қилдик маъносида Амир Алишерга ҳадик билан кўз қирини ташлади. Ўша заҳоти Мир сира иккиланмай, дуюи фотиҳага кафт очди. Биргина шу тасвирида ўта қалтис вазиятда Навоийнинг кўнгли тоза пахлавон йигитга ишончи, айни вактда, унинг султон олдида тенгсиз эътиборга эгалиги каби жиҳатлар моҳирлик билан кўрсатилган.

Ёзувчи Али Рустом билан Дарвеш Мұхаммад олишуви жараёни тасвирида бир йўла ҳам жунбушга келган оломонни, ҳам салтанат шаънидан хавотирдаги ҳукмдорни, ҳам қурашли билан шоҳ орасига тушган Навоийни, ҳам дўсту душманларни, ҳам улуф Пахлавон руҳиятидаги ҳар сонияда рўй берётган ўзгаришларни бутун нозиклиги билан тасвирлай оладики, бу асар жозибасини кучайтириб, таъсир қудратини сезиларли оширади. Яна бир жиҳат дикқатга лойиқки, Дарвеш Мұхаммадни улкан енгиш билан табриклиётган ҳар бир кишини адаб ўзига хос тил ва ҳолат билан таъминлай билган. Бу тасвириларда муаллиф четда турган кузатувчи эмас, балки омонсиз олишувнинг қатнашчисига айланган.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, романда Алишер Навоий, Ҳусайн Бойқаро, Ҳасан Ардашер тимсоллари жуда нозик ва теран ишланган. Айниқса, Навоий сиймоси асарда ёддан чиқмайдиган килиб тасвирланган. Асарда буюк шоир ҳақида ахборотлар берилмай, унинг шахсияти қабариқ чизгиларда ичдан кўрсатилган. Алишер Навоийнинг талабалик давридаги кечинмалари ҳам, балофат ёшидаги руҳияти ҳам жуда нозик ва билгичлик билан тасвир этилган. Чунончи, унинг кўнгли ўта нозиклиги, сабоқдошларининг шунчаки гапи ҳам юрагини вайрон этиши мумкинлиги ишонарли хаётий лавҳаларда акс эттан. Ёш шоирнинг «Ҳар қаён боқсан, юзимга ул қуёшдин нур эрур» фазалини Пахлавон Мұхаммад Насимийники деб ҳазиллашганидаги ҳолати ички комизми ва сиртки драматизми билан жуда таъсири кўрсатилган. Навоий ўзининг «Холоти Пахлавон Мұхаммад» асарида ҳам бу воқеани чиройли тасвирланган, лекин Асад Дилмурод бу ходисани бадиий тафсилотлар билан тўлдиргани ҳамда шоир руҳий изтиробларини кўрсатолгани учун унинг таъсир даражаси бир неча баробар ортган.

Йигит Алишернинг Султон Абусаид Мирзо иродасига карши бора олгани, уни мадҳ этишдан ҳам, унинг номидан Ҳусайн Бойқаро олдига элчи бўлиб боришдан ҳам бош тортгани буюк шоирнинг саъжиясидан келиб чиқкан ҳолда жуда ишонарли акс этирилган. Шоирнинг бу хатти-харакатлари ёзувчи иродасининг эмас, балки ўз табиатининг маҳсули сифатида намоён бўлгани шоёни таҳсиндир.

Романда Навоий шахсиятининг янги кирраларини очища асардаги: «Бугун эрталаб пойттаҳт қалби ҳисобланмиш муаззам арк қандай қўриқланаётганини тафтиш қилишга қарор берган Султон Ҳусайн ҳарбий юмушларга аралашишни унча ёқтиромайдиган Амир Алишердан ҳамроҳлик қилишни сўра-

ди. Мана энди шоири даврон анчайин тажанг шоҳ изидан қадам-бақадам эргашиб юрибди...» тасвири муҳим ўрин тутади. Ўкувчи ортиқча зўрикишсиз ҳарбий юмушлардан завқ олмайдиган кўнгил кишиси руҳиятини англаб олади. Куйидаги тасвир шоир табиатидаги кўпчилик ижодкорга хос хонанишинлик ва ёлғизлика интилиш туйғусини янада яққолроқ на-моён этган: «Амир Алишер ёзги қароргоҳи саналмиш Козургоҳ сари жўнашни мўлжаллаб ижозат сўрагандан, шаҳаншоҳ астойдил ранжиди, шундай оғир кечган куидан кейин у билан баҳамжиҳат жонон сухбат қурмаса кўнгли жойига тушмаслигини куйиб-пишиб қайд этди. Кўйингки, шоир одатдагидек тонгга кадар давом этиши эҳтимолдан холи бўлмаган базми жамшидда иштирок этишга розилик берди».

Асаддаги ушбу тасвир эса, имконият ҳамиша ҳам саодат бўлавермаслигини, баъзан ортиқча имконият имконсизликдан ёмонроқ эканини англатиши, ўзи учун кишангага айланган ана шундай имконлардан Навоий кўп озор чекканини табиий йўсинда акс эттирганлиги билан дикқатга лойик: *«Асли шаҳаншоҳ ёки аркони давлат ҳуш-хаёлини банд қилган ов билан боғлиқ урҳо-ур гашти Мир учун анчайин бегона... ...Бунақа сертўй-полон юришларга хос ҳурлиқдан кўра, довот ва қогоз узра кечадиган... уқубат минг бора маъқулроқ! Иложини қилиб ёлғиз қолсаю ўзи билан ўзи жон ютиб, жон чекиб савашса! Ё қалам, ё китоб билан кечаю кундуз ҳасратлашса!»* Ёзувчи улуғ Навоийнинг ярадор кийикчани асраб қолиш учун сultonга ёлғон гапириб, унинг ёзғиришларига ҳам кулоқ осмай, уйга қайтиши тасвири орқали буюк мутафаккир шахсига хос жихатларни жуда жозибали акс эттиради.

Навоий шахсиятига хос етуклик, бутунлик таъкид йўсинида эмас, балки жонли манзараларда табиий йўсинда акс эттирилганлиги ушбу китобнинг ютугини таъминлаган омиллардан дейиш мумкин. Базмдан ижозатсиз кетиб колган Паҳлавоң шоҳ томонидан сазойи қилинаётганини кўрган шоир тутган йўл тасвирида унинг жасур одам, кимга қачон нима дейишини биладиган етук арбоб, ҳар қандай қалтис онда дўстига содик инсон экани тўла намоён бўлган: *«Олампаноҳ, Яратган эгам шоҳидки, биз қиёматлик дўст тутинган кунда ҳар шодлигу ҳар гурбатни бўлишмак учун қасам ичган эдик, – деди Амир Алишер жадал отдан тушиб тавозе сақлаган ҳолда. – Жумлаи мўмин ҳавас қилгулик саодат фақат ул кишига тегишили бўлиб қолмасун, малол олмай буюрингки, шу хил либосдин яна келтирсунлар, камина ҳам андог ясанай-да, қадрдоним билан бирга бориб сайисхонангизни супурай!»*. Агар муаллиф бу сўзлар Алишер Навоийнинг фазаблангани ёки сultonга ўйтит қилгани, ёхуд дунёнинг адолатсизлиги борасида фалсафий ўй сурганини тасвирлагандан, табиийликка птур этган ва асар кўп нарса йўқотган бўларди.

Муаллиф одамдаги руҳий эврилишлар хеч кутилмаган лаҳ-

зада, тўсатдан кечиши мумкинлигини айни лавҳада султон Ҳусайнинг сезимлари орқали мохирлик билан акс эттирган. Ҳаддидан ошганлигини сезиб қолган шоҳнинг Навоийга қарата биргина оғиз: «*Афу этгайсиз, амирим!*» — деган нидосида унинг юрагида содир бўлган кечинмалар силсиласи намоён бўлади. Романда ҳукмдорнинг бу ҳолати: «*Ажабо, Султон Ҳусайн бўзладими, ёлбордими ёки буюорди? На Амир Алишер, на Паҳлавон, на ҳалойиқ англаб улгурди. Тилла қошли эгарда хоқон яшин чалгандек ўтиради. Ҳалигина қиёфасида тантана қилаётган ажаб шодумонлик ўрнини недир саросима эгаллаган эди. Ниҳоят, у Паҳлавон ва Тайфур қўлидан гавҳару ёқут қадалган юганни секин тортиб олди, ҳеч кимга, ҳатто, Амир Алишерга ҳам қарамай, елиб кетди. Анча жойга боргандা, бирдан оқ бедов бошини ортга бурди ва изма-из келаётган хос мулоzими Жоний Мавлага деди:*

— *Номимни ўртага тикиб узрҳоҳлик қилгайсен, токи тезроқ устидаги лиbosни ечсун!*» тарзида ифода этилган. Буюк шоирнинг доно гапларидан сўнг ҳукмдорлик кибри сабаб содик дўстига зуфум ўтказганини бирдан англаб қолган султоннинг ҳолати билгичлик билан ифода этилган. Агар Ҳусайн Бойқаронинг бошқа одамга нисбатан шундай йўл тутгани тасвирланса, унинг хатти-харакати ўқувчидан шубҳа уйғотарди. Навоий султон учун хамма қатори одам эмас! Асада Алишер Навоий, Паҳлавон Мухаммад ва Султон Ҳусайн сингари ўзгача одамийлик мактабини ўтаган зотлар орасидаги муносабатларнинг чинлиги кишида гумон туғдирмайдиган қилиб тасвир этилган.

Романда одамнинг ижтимоий-сиёсий мавқеи унинг фикрлаш ва таъсиrlаниш тарзига ҳам таъсири ўтказиши ёрқин акс этганилиги диккатга сазовор. Чунончи, анча ёшга бориб қолган Паҳлавон Мухаммадга ироқлик Али Рустоийнинг талабгор бўлиб чиқишини ўзаро мусоҳиб ва маслакдош бўлишларига қарамай, султон ўзгача, Навоий бошқача, Паҳлавони олам бўлакча қабул этгани кўзга ташланмайдиган қилиб акс эттирилган. Султон Ҳусайнинг: «...*Ироқ ҳукмдори устимизга лашкар тортмаптур, хос полөонини гиж-гижлатптур, — деди Султон Ҳусайн, важоҳати аллатовур бузилиб.* — *Молу давлатимиз ва еримиз эмас, кўнглимиз қўргонига кўзини ола қиладур*», — тарздаги сўzlари унинг курашни шунчаки кўнгил очар ўйин эмас, сиёсий аҳамиятга эга акт сифатида қабул қилганини кўрсатади. Айни вақтда, буюк Навоийни салтанатнинг шаъни билан биргаликда Паҳлавон оғасининг саломатлигию кўнгил ҳолати безовта этгани тасвирланади. Ёзувчи Паҳлавон Мухаммаднинг кўнглидан кечганларни тасвирлаб ўтирамайди-да, унинг пешонада борини кўришга тайёрлигини айтгани таъкидланади. Паҳлавон Мухаммад кўнглининг синклиги руҳи ва шахсиятининг бутунлиги ифодаси маҳсули экани шу тарика акс эттирилади.

Романда Хусайн Бойқарога хос сезимлар ҳам анча нозик берилган. Чунончи, унинг барча кўнгил кишилари сингари ўзини тафтиш қилишга, килмишларини изохлашга урингани тасвирланади. Шунинг учун ҳам Навоий билан ёлғиз қолганида: «*Амирим, оғринмангу сиз жудом Бадиуzzамон Мирзога ортиқча баҳо бергансиз, кўрдингизму қанчалар у тақаббур!*? — Бир жойда қўним тополмай тутақди Султон Ҳусайн. — *Иззатимизни ер қилиб, Ҳиротдин бош олиб кетгани етмай, бетимга қаро суйкашдин ҳам тийиљмабдир.* *Наҳотки, фақир шунчалик тошбагир бўлсан!*» — дейишида унинг, аввалио, ўзини тушунишга уринаётган одамлиги сезилади. Шунингдек, ҳукмдорнинг бу сўзларида Алишерга бўлган муҳаббат ҳам, уни аяш ҳам, айни вақтда, ўз ҳақиқатларини билдириш истаги ҳам жамлангани ёзувчининг ютуғидир. Адигул султоннинг: «...*Бўғзимга қадар гурбатга кўмилганим боис ёз охирлаб қолганини сезмабмен. Бу кетишида фақат ёз эмас, умр охирлаганини ҳам билмай қолсан керак.* Қани бир гайрат қилиб, дикқинафас кошоналарни тарқ этсак, ёввойи ҳаёт гуркираган хилватгоҳларга улоқиб кетсак, баҳонада ҳам дил, ҳам оёқ чигилини ёссак!..» — тарзидаи армони ифодасида унинг қанчалар кўнгил одами эканини ёрқин кўрсата билган. Асарда Султон Ҳусайн Ҳадичабегимнинг ёвуз қилмишларини фош этиш учун қилган мунозарада енгилиши, аёлнинг ўткир ақли, маккорлиги, топқирлиги, айни вақтда, шохнинг салтанатни титратгани ҳолда қўйнидаги илон олдида ожиз эканлиги сингари чигал ҳолатлар ишонарли тасвирланади.

Асарда чекланмагандай туюловчи имконият аслида ҳукмдордаги одамийликни чеклаб ташлаши ҳамишалик қисмат эканлиги теран акс этган. Сиртдан ҳамма нарсага қурби етадигандек туолгувчи султоннинг қаламравидаги Молонийга, қўйнидаги Ҳадичабегимга, ўз ўғилларига, ишонгандарим деб ёнига тортганлар аъёнларга аслида гали ўтмаслиги, Алишер Навоий, Ҳасан Ардашер ва Пахлавон Мухаммад сингари беғараз одамлар билангина кўнгил очиши мумкинлиги жуда таъсирили акс эттирилган.

Асарда айрим эпизодик персонажлар ҳам эсда қоладиган қилиб тасвирланган. Жумладан, Дарвеш Мухаммад курашиб топган ўн беш минг тангани уйига ўт тушган нотаниш кампирга берганини эшитиб, онаси Гулсадаф астойдил куйингани жуда ишонарли ва ҳаққоний тасвирланган. Агар муаллиф бир ўзи ёлғиз ўғилни улғайтирган бева аёлни ҳам акаси ёки ўғли сингари саховатпеша қилиб кўрсатганда, тасвир нотабиий бўларди. Чунки саховатпешалик бағри бутун одамга хос бўлиб, қашшоқ беванинг бағри бутун эмаслиги аёндир.

Ёзувчининг миллат вакилига хос ҳусусиятни нозик хис этиши асарнинг кўп ўринларида яккол сезилиб туради. Жумла-

дан, Амир Бурхониддин қизининг Дарвеш Мұхаммад билан ахдлашганидан хабардор бўлганидаги ҳолати романда жуда хақконий тасвирланган. Бундай вактда ҳар қандай ўзбек эркағи ёмон ахволга тушади. Шунинг учун ҳам амирнинг бу гапни айтган Пахлавон билан сухбати ковушмагани тасвири чин.

Ёзувчининг ютуғи шундаки, унинг қаламидан чиққан яхши фазилатли одамларнинг ҳар бири ўзича яхши бўлганидек, ёмон сифатли одамларнинг ҳар бири ҳам ўзича ёмондир. Романдаги деярли ҳар бир тимсолни муаллиф ўзига хос жонли шахс сифатида кўз олдига келтира ва тасвирлай билган. Бу ҳол асарнинг таъсир кучини, ўқишилигини оширган.

А. Дилмурод коллектив саҳналарни маҳорат билан тасвирлай билади. Мұхими шундаки, адаб жамоа орасида қиёфаси йўқолмайдиган шахслар билан кўпчиликка кўшилиб кетиб оломонни шакллантиришга мойил одамларни бир-биридан нозик фарқлади. Бу буюк Навоий хонадонидаги сухбат, Чоғарий майхонасидаги базм, полвонлар олишуви тасвирларида яққол кўзга ташланади. Ёзувчи бу ҳолатлардаги ўнлаб катнашчиларнинг ҳар бирини ўзига хос қиёфадан ташқари, айрича овоз ва сўзлаш тарзи билан ҳам таъминлай билганлиги романнинг таъсир кучини оширган. Шунингдек, кураш жараёни акс эттирилганда, оломоннинг ҳамиша фақат ғолибни олкишлаши, мағлуб ким бўлганидан катъи назар зумда тахкир ва унутилишга маҳкум экани маҳорат билан кўрсатилади. А. Дилмурод енгил бир чизги билан оломон орасидаги айrim томошачиларнинг қиёфасидаги ўзига хосликни бера олади.

Адаб асарида Султон Абусайд Мирзо ҳукмронлиги замонида адолат ва ҳакиқатнинг юзига оёқ кўйилгани, бу ҳол фақат одамларнинг турмуш тарзигагина эмас, балки феълига ҳам ёмон таъсир кўрсатганлигини ишонарли тасвирлайди. Ҳукмдор юргизган нотўғри сиёсат арбоблардан тортиб, бешикдаги боланинг хаётига қадар беистисно салбий таъсир қўрсатиши романнаги тимсоллар тақдири мисолида ишонарли акс эттирилган.

Бизнинг назаримизда, катта меҳнат, жиҳдий изланиш ва улкан мухаббат самараси ўларок юзага келган ушбу романда маромига етмаган ўринилар борлиги унинг умумий савиясига бир қадар салбий таъсир қиласи. Асарда Пахлавон Мұхаммад, Мұхаммад Молоний, Аҳмад Пирий, Дарвеш Мұхаммад сингари тўрт тимсолнинг тақдир йўллари тасвири бош қаҳрамон қиёфасини тўла очишга бир қадар хизмат килган бўлсада, пировард натижада, ҳар бири ўз ҳолича алоҳида сюжет чизигини ташкил этган. Бу тимсоллар ўртасидаги боғлиқлик кучайтирилиши, уларнинг бир-бирига алокадорлиги мантиқан асосланиши зарур эди. Бу образларнинг тақдири ўртасида етарлича сабаб-оқибат боғлиқлиги топилмагани учун ҳам уларнинг ҳар бирининг тақдири ифодаси бош қаҳрамонникидан айрича тутун ва ечимта эга бўлиб қолганки, бу ҳол тасвир йиғноқлигига салбий таъсир кўрсатган.

Роман муаллифи тилида баъзан сунгъийлик, ўринсиз кўтапринкилик кўзга ташланади: «...у нафс лашкари қатли ом айлаган адолат охир-оқибат қаддини тиклаб олишидан нақадар умидвор, билмаски, ўша лашкар ҳеч қачон бунга имкон бермас, ҳатто давру давронии ҳам жиловлашга кодир!» Фикрни фалсафийроқ ва чиройлироқ ифодалашга атай уринилган ўринларда, албатта, сунъий санъатпардозлик юзага келади. Бундай пайтда тасвир тиниклиги хира торгади. Асарда баъзан ифоданинг таранглиги ўйколиб, тасвир салқи бўлиб қолган ўринлар ҳам учрайди.

Паҳлавон Мухаммад ижодидан намуналар бериш тамойили аниқ тайин қилинмагани ҳам ўқувчини чалғитади. Ёзувчи Паҳлавонни туркча битикларни ёқтирадиган ижодкор сифатида талкин қилади. Навоий гувоҳлик берадики, у асарларини факат форсийда битган. Ёзувчи романда ўрни билан улардан мисоллар келтиради. Лекин мисолларни беришда бир хилликни сакламайди. Гоҳ олдин форсчаси берилиб, сўнг матн остида ўзбекча таржима келтирилади, гоҳ таржима асарга чиқарилиб, сахифа тагида асли берилади. Бизнингча, бош қаҳрамон ижоди намуналаридан фойдаланишда бир хилликка риоя этилса, фойдали бўлади.

Ўзбек ёзувчиларининг анчагина қисмида тарихий асарларнинг тили, албатта, тарихий архаик бўлиши керак деган нотўғри ақида бор. Аслида, тарихий асар ҳам бугуннинг одами томонидан ҳозирги ва келажакдаги ўқувчилар учун ёзилар экан, унинг имкон қадар тушунарли бўлишига интилиш максадга мувофиқдир. Айрим тарихий ёҳуд ўтмиш мавзусидаги асарлар бугунги ва эртанинг кун кишилари эмас, балки ўтмишдаги аждодлар учун ёзилганга ўхшайди. Ўтмиш ҳақидаги битикларда қадимги тушунчалар эмас, образларнинг одатий муомала-муносабатлари ҳам шунчалар архаиклаштириладики, бу хил асарни тушуниш учун маҳсус лугат лозим бўлади. Ҳолбуки, бугунги ўқувчи учун ўтмишдаги одамлар қайси сўзларни қандай қўллагани ҳақидаги лингвистик аниқликдан кўра, уларнинг сезимлари, туйғулари ифодасини түйиш муҳимроқдир. Бу холат нафақат қаҳрамонлар, балки муаллиф нутқида ҳам кўринаётгани, айниқса, ташвиш туғидиради. «Паҳлавон Мухаммад»да ҳам архаизмга ишшибозлик, персонажларнинг сўзлаш йўсинини ўн бешинчи асрдаги деб хаёл қилинган шаклга келтиришга зўр бериш кўзга ташланадики, бу ҳол қизиқарли ёзилган ва шавқ билан ўқиладиган асарнинг тушунилишини бир қадар кийинлаштиради.

Козоқбой Йўлдош
2006 йил, 8 январь

АСАД ДИЛМУРОД
ПАҲЛАВОН МУҲАММАД
Роман

«Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти
Тошкент – 2006

Муҳаррир *М. Мансуроғ*
Мусаввир *У. Холиқов*
Бадиий муҳаррир *Б. Бобоҷонов*
Техник муҳаррир *Р. Бобоҳонова*
Мусаххилар: *Ю. Бизаатова, Ж. Тоирова*

Теришга берилди 1.12.2005. Босишига рухсат этилди 17.03.2006.
Бичими 84x108^{1/32}. Петербург гарнитураси. Офсет босма. Шартли
босма табоги 22,68. Нашриёт-хисоб табоги 21,73. Адади 5000 нусха.
Буюртма № 2092. Баҳоси келишилган нархда.

«Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси босмахонаси
700083, Тошкент шаҳри, Буюк Турон, 41.